BIBLIOTHECA

CLASSICA LATINA

SIVE

COLLECTIO

AUCTORUM CLASSICORUM LATINORUM

CUM NOTIS ET INDICIBUS

On souscrit, à Paris,

CHEZ N. E. LEMAIRE, Éditeur, rue des Quatre-Fils, nº 16.
DEBURE frères, Libraires du Roi, rue Serpente, nº 7.
P. DIDOT l'aîné, Imprimeur du Roi, rue du Pont de Lodi, nº 6.
DONDEY-DUPRÉ PÈRE ET FILS, Imp.-Lib., rue de Richelieu, nº 47 *bis*, et rue St.-Louis, nº 46.
TREUTTEL et WURTZ, Libraires, rue de Bourbon, nº 17.
BOSSANGE, Libraire, rue de Richelieu, nº 60.
BRUNOT-LABBE, Libraire, quai des Augustins, nº 33.
MONGIE aîné, Libraire, boulevard Poissonnière, nº 18.
H. VERDIÈRE, Libraire, quai des Augustins, nº 25.

Et chez tous les Libraires de France et des pays étrangers.

OMNIA OPERA

QUÆ VULGO EXSTANT SUB NOMINE

L. A. SENECÆ

PHILOSOPHICA

DECLAMATORIA ET TRAGICA

EXCUDEBAT DONDEY-DUPRÉ.

L. ANNÆI SENECÆ

PARS PRIMA

SIVE

OPERA PHILOSOPHICA

QUÆ RECOGNOVIT

ET SELECTIS TUM J. LIPSII, GRONOVII, GRUTERI, B. RHENANI, RUHKOPFII, ALIORUMQUE COMMENTARIIS

TUM SUIS ILLUSTRAVIT NOTIS

M. N. BOUILLET

IN SANCTÆ BARBARÆ COLLEGIO PHILOSOPHIÆ PROFESSOR

VOLUMEN SECUNDUM

PARISIIS

COLLIGEBAT NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE

POESEOS LATINÆ PROFESSOR

M DCCC XXVII

L. ANNÆI SENECÆ
DE PROVIDENTIA,

SIVE

QUARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, QUUM SIT PROVIDENTIA,

LIBER UNUS.

ARGUMENTUM LIBRI

DE PROVIDENTIA.

I. Providentiam esse, ideoque et custodem rectoremque omnium rerum, statuit et colligit Seneca e motu, ordine et constantia mundi. At quum de his nulla sit quæstio, sed de eo, *quare bonis viris mala accidant, quum sit Providentia* (quæ verba tituli loco posuit Lactantius, lib. V, cap. 22, pag. 495. Heumann.) querentem amicum cum Deo in gratiam reducturus respondet primo, bonos viros a Deo amari; quin ejus similes esse, virtute conciliante, nec ab eo malis affici, ut puniantur, sed pro liberis haberi atque castigari. II. Deinde mala non esse, quæ viris bonis accidant, quippe quæ in eos cadere non possint: mala a viris bonis vinci. Si quæ tamen accidant, ea exercitationum loco sunt habenda, quibus virtus eorum magis elucescit, athletis similium, qui etiam per aspera indurantur, ac certamini, immo victoriæ, præparantur. Exemplo est Cato, cujus laudes concelebrantur. III, IV. Tum magis distincte procedit oratio ad demonstrandum, mala quæ videantur, non esse mala; docet pro ipsis viris bonis esse, quibus accidant, sicut medicinam pro ægris. Indurantur sic etiam a Deo, qui se dignos producit in pugnam. V. Mala esse pro omnibus; ut boni viri sic a Deo habiti ac tractati clament aliis, et ostendant, non esse bona aut mala, quæ vulgus putet: ad vera igitur illa spectent; et illa petant, hæc fugiant. Ibidem addit viros bonos et volentes excipere: præbent enim se Deo et fato. Fatum est, et ab æterno constitutum, quid gaudeas doleasque. VI. Denique repetit, mala non esse vera, quæ viris bonis accidant; et Deum adducit pulcherrime adhortantem et ad robur excitantem. Liber præclarus est. Quam sententiam et Lactantii locus adductus confirmat: « Si quis autem volet scire plenius, cur malos et injustos Deus potentes, beatos et divites fieri sinat; pios contra humiles, miseros, inopes esse patiatur; sumat eum Senecæ librum, cui titulus est: *Quare bonis viris multa mala accidant, quum sit Providentia:* in quo ille multa, non plane imperitia seculari, sed sapienter ac pæne divinitus locutus est. Deus, inquit, etc. »

Cæterum ἀποσπασμάτιον id quibusdam esse videtur (vid. tamen not. 2, p. 6) majoris operis, cui titulus liber de Providentia, et, ut videtur, *Moralium*, in quibus de omni materia ad philosophiam morum spectante fusius disputaverat. (Cf. Epp. 106, 108, 109. Lactant. lib. I, cap. 16; lib. II, cap. 2 lib. VI, cap. 17, 24.)

rent mala [1] ? Hoc commodius in contextu operis redderetur [2], quum præesse universis Providentiam probare-

1. *Quid ita, si Providentia.... acciderent mala.* Esse hanc querelam et vetustissimam et perpetuam, inde ab Homero Joboque usque ad nostra tempora, inter omnes constat. Hac observatione in errorem gravem deducti Ethnici, quibus alterius vitæ haud satis firma notio fuit, aut Deos omnino negavere (ut in his Anapæsticis de Jove fulminatore, Aristoph. Nub. Act. I, sc. IV: Καὶ πῶς, ὦ μωρὲ σὺ, καὶ Κρονίων ὄζων, καὶ βεκκεσέληνε, Εἴπερ βάλλει τοὺς ἐπιόρκους, πῶς οὐχὶ Σίμων' ἐνέπρησεν, Οὐδὲ Κλεώνυμον, οὐδὲ Θέωρον; καίτοι σφόδρα γ' εἴσ' ἐπίορκοι), aut Deos finxere rerum humanarum, si non inscios plane, at certe incuriosos, ut canit Lucretius, de Rer. Nat. lib. I, vs. 57, sqq. « Omnis enim per se Divôm natura necess'est Immortali ævo summa cum pace fruatur, Semota ab nostris rebus sejunctaque longe: Nam, privata dolore omnī, privata periclis, Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira. » Hac nititur defensio injustitiæ, a Glaucone instituta, ap. Platon. de Rep. II, pag. 209, sqq. Bip. T. VI. Hac Claudiani celebratissimus locus cujus id initium est: « Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem, Curarent Superi terras, etc. » (in Rufin. lib. I, vss. 1, 2, sqq.). Notiora hæc quam quæ hic appingere operæ pretium sit. At libenter hæc legentur antiqui cujusdam apud Plutarch. in lib. Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις: Πῶς δὲ, εἴπερ ὁ Θεός ἐστι, καὶ τῇ τούτου φροντίδι τὰ τῶν ἀνθρώπων οἰκονομεῖται, τὸ μὲν κίβδηλον εὐτυχεῖ, τὸ δὲ ἀστεῖον τ' ἐναντία πάσχει; Ἀγαμέμνων τε γὰρ, Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής, ὑπὸ μοιχοῦ καὶ μοιχαλίδος ἡττηθεὶς ἐδολοφονήθη· καὶ ὁ τούτου δὲ συγγενὴς Ἡρακλῆς πολλὰ τῶν ἐπιλυμαινομένων τὸν ἀνθρώπων βίον καθάρας, ὑπὸ Δηϊανείρας φαρμακευθεὶς, ἐδολοφονήθη; Mox vividissime et eleganter Jovem et Providentiam incusans: Οὐκοῦν μηδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς ἔρωμαι, σέ τε καὶ τὴν Πρόνοιαν, καὶ τὴν Εἱμαρμένην; Τί δή ποτε Φωκίων μὲν ὁ χρηστὸς ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ καὶ σπάνει τῶν ἀναγκαίων ἀπέθανε, καὶ Ἀριστείδης πρὸ αὐτοῦ; Καλλίας δὲ καὶ Ἀλκιβιάδης, ἀκόλαστα μειράκια ὑπερεπλούτουν, καὶ Μειδίας ὁ ὑβριστὴς, καὶ Χάροψ ὁ Αἰγινήτης, κίναιδος ἄνθρωπος, τὴν μητέρα λιμῷ ἀπεκτονώς; Καὶ πάλιν Σωκράτης μὲν παρεδόθη τοῖς Ἕνδεκα, Μέλιτος δὲ οὐ παρεδόθη. Καὶ Σαρδανάπαλος μὲν ἐβασίλευσε, θῆλυς ὢν, Περσῶν δὲ τοσοῦτοι καλοὶ κἀγαθοὶ ἄνδρες ἀνεσκολοπίζοντο πρὸς αὐτοῦ..... ἵνα ὑμῖν μηδὲ τὰ νῦν λέγω, καθ' ἕκαστον ἐπεξιὼν τοὺς μὲν πονηροὺς εὐδαιμονοῦντας καὶ τοὺς πλεονέκτας, ἀγομένους δὲ καὶ φερομένους τοὺς χρηστοὺς, ἐν πενίᾳ καὶ νόσοις καὶ μυρίοις κακοῖς πιεζομένους.

2. *In contextu operis redderetur.* Non *reddentur*. Videtur hic ergo Annæus proprium huncce et singularem librum de una ex iis quæstionibus quæ circa Providentiam multiplices oriri possunt, conscripsisse; neque innuit quidem perspicue, a se aut scriptum esse, aut scriptum iri opus integrum, de quo his disputetur, nisi textus corrumpatur, ut tentavit Pincianus (vid. not. 1, p. 7): Neque ergo libet hoc μόριον, ἀποσπασμάτιον esse libri majoris, ut multi statuere: suspicari jure suo id poterant, decreverunt temerario. Non nego tamen tale aliquid compositum a Seneca, immo fateor in Lactantio sæpe et in ipsius Senecæ epistolis Annæani

**mus[1], et interesse nobis Deum : sed quoniam a toto particulam revelli placet, et unam contradictionem, manente lite integra[3], solvere; faciam rem non difficilem, causam Deorum agam[4]. Supervacuum est in præsentia ostendere, 2
non sine aliquo custode[5] tantum opus stare, nec hunc**

operis de Providentia mentionem fieri. Sed quid inde? Aut ante absolutum opus id præmissum est, ut præludium, πρόγραμμα; aut post evulgatum opus, ut Appendix et corolla.

1. *Quum præesse universis Providentiam probaremus.* Proposuit Pincianus : *quo..... probamus.* Hoc autem est decretum stoicum, e Socratis schola petitum. Cf. *Tiedemann, Geist der Spekul. Philosoph.* T. II, pag. 553, sqq. Academicorum quoque dogma est quod tuetur Cicero, Nat. Deor. capp. 71, etc.

2. *Manente lite integra.* I. e. aliis de Providentia quæstionibus, v. g. an sit? an perpetua sit? an ubique sit? an minimas quoque res complectatur, et ut civitatum opes et clades, et principum res prosperas adversasque, ita privatorum homunculorum spes, metus, iras, odia, amores, denique vitam totam curet? tum, si ad remotiora, neque ea absona tamen, inflexeris tete, utrumne Deus ipse sit, an Dei facultas? an cum fato eadem credenda? et id genus bene multa. Vid. hæc in Procli decem Dubitationibus de Providentia.

3. *Causam Deorum agam.* Causam Deorum homuncio aget? ait quidam objurgator Senecæ, ad hunc locum : væ superba et arrogans impietas! Sed quid hic, amabo, arrogantius, quid magis impium quam Claudiani in laudatis modo versiculis πολυθρύλλητον epiphonema : « Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum, *Absolvitque Deos?* » Quod et maximo plausu imitati sunt optimæ notæ viri, *Lebrun*, in didascalic. poem. *la Nature*, lib. I:

Jusqu'au jour où, rompant un sommeil odieux,
La foudre doit enfin justifier les Dieux.

et *Loyson*, *Ode sur la Campagne de Russie :*

L'Éternel le reçoit (le sang) dans l'urne de vengeance
Et médite en silence
Le coup qui doit l'absoudre aux yeux de l'univers.

nec piissimus *Racine* ultra proferre veritus est in sua Andromache (Act. III, scen. 1), quum Orestes in hæc erumpit :

Je ne sais, de tout tems, quelle injuste puissance
Laisse le crime en paix, et poursuit l'innocence.
De quelque part sur moi que je tourne les yeux,
Je ne vois que malheurs qui condamnent les Dieux.

Id est, ex rhetoricis figuris una, rara quidem, sed non insulsa, aut inefficax, quam optimus talium rerum scriptor *Fontanier* παραδοξασμὸν nominavit, quod ex inusitata et inexspectata vocum sociatione exsiliat. Ut id Lucani de Ptolemæo pæne ultimo : « Lætatur honore Rex puer insueto, et quod sibi tanta *jubere Permittunt* famuli; » aut Aquinatis poetæ in famoso ἐπεισοδίῳ : « Sumere nocturnos *meretrix Augusta* cucullos Ausa; » aut id denique Bilbilici, lib. I, Epigr. L, vs. 34 : « *Miserere* tu *felicium;* » quod æmulatus unus e Nostratibus ait :

Prenez pitié de notre gloire !

4. *Non sine aliquo custode*, etc. Epicuri sententiam tangit. Cf. *Tie-*

siderum certum discursum fortuiti impetus esse, et quæ casus incitat [1], sæpe turbari et cito arietare [2] : hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis [3] imperio, tantum rerum terra marique gestantem [4], tantum clarissimorum luminum [5] et ex dispositione lucentium : non esse materiæ errantis [6] hunc ordinem, neque quæ temere coierunt, tanta arte pendere, ut terrarum gravissimum pondus sedeat immotum, et circa se properantis cæli fugam spectet; ut infusa vallibus maria molliant terras [7], nec ullum incrementum fluminum sentiant [8]; ut
3 ex minimis seminibus nascantur ingentia [9]. Ne illa qui-

demann, opere multoties laudato, Tom. II, p. 372, sqq. Cæterum fuse id et splendide Tull. de Nat. Deor. lib. II, Lactant. in libr. de Ira Dei, Theodoretus in orationibus sacris, *Massillon*, *Fénélon*, in aureo opusculo, *de l'Existence de Dieu.* Adi et multo his altiora, Psalm. XVIII, et Jobi lib.

1. *Quæ casus incitat.* H. e. quæ casu (*hasard*) incitantur, moventur.

2. *Arietare.* Temere ruere in se. Vid. de Ira. lib. II, cap. 3, not. 4.

3. *Æternæ legis.* Ita vocabant mentem ac consilium divinum, sive ut Tull. de legib. lib. II, loquitur, rationem rectam summi Jovis. Hoc sensu dixerat sublimis Pindarus (referente Platone in Gorgia): Νόμον εἶναι πάντων βασιλέα θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων. Eodem quoque modo Euripid. in Hecub.: Ἡμεῖς μὲν οὖν δοῦλοί τε κἀσθενεῖς ἴσως· Ἀλλ' οἱ θεοὶ κρατοῦσι, χὼ κείνων κρατῶν Νόμος.

4. *Gestantem*, i. e. promoventem.

5. *Luminum.* I. e. siderum. Gallice, *luminaires;* vel, quod nonnunquam de sideribus dictum, *flambeaux* : *Fontenelle :*

Sacré flambeau du jour, n'en soyez point jaloux.

Cf. Nat. Quæst. I. præf. 10, sqq.

6. *Materiæ errantis.* Particulas intelligit materiæ, quas, quod minimæ et insecabiles sint, Epicurus vocat ἀτόμους, fingitque huc illuc suapte concitatas ferri.

7. *Infusa..... terras.* Oceanus, qui a natura per inferiores ac profundiores terræ partes profusus, quasi per *valles*, quatenus juxta continentem et insulas extenditur, quibuscum aquam communicat ideoque eas *mollit*, fertiles reddit.

8. *Nec ullum incrementum fluminum sentiant.* Ob vapores quæ ex undarum sinu exsurgunt. Id quoque φαινόμενον Ecclesiastes, cap. 1, notat: « Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat. »

9. *Ex minimis...... ingentia.* Ut quercus, cedrus, etc. Hoc quoque stupens Cicero ait : « Seminis vim esse tantam, ut id quanquam sit perexiguum, tamen, si inciderit in concipientem comprehendentemque naturam, nactumque sit materiam, qua ali augerique possit, ita fingat et efficiat in suo quidque genere. » Cf. Arr. Manual. Epict. ubi eodem argumento Simplicius ad demonstrandam Providentiam utitur. Sic fere apud gallicum poetam (*Lebrun*), in poemate, cui mors vetuit ne ultimam

dem quæ videntur confusa et incerta, pluvias dico nubes-
que, et elisorum [1] fulminum jactus, et incendia ruptis
montium verticibus effusa [2], tremores labantis soli, et
alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras movet, sine
ratione, quamvis subita sint, accidunt : sed suas et illa
causas habent non minus, quam quæ alienis locis con-
specta miracula sunt, ut in mediis fluctibus calentes
aquæ [3], et nova insularum in vasto [4] exsilientium mari
spatia [5]. Jam vero [6] si quis observaverit nudari litora pe- 4
lago in se recedente, eademque intra exiguum tempus
operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi
undas, et introrsum agi, modo erumpere, et magno cursu
repetere sedem suam : quum illæ interim portionibus cre-
scunt, et ad horam ac diem subeunt, ampliores mino-
resque prout illas lunare sidus elicuit, ad cujus arbitrium
Oceanus exundat. Suo ista tempori reserventur : eo qui-
dem magis, quod tu non dubitas de Providentia, sed que-
reris. In gratiam te reducam cum Diis, adversus optimos

manum imponeret (*la Nature*) dicitur Natura
Enfermer dans un gland des forêts innombrables.

1. *Elisorum*. Vox quam mutuatus est Noster a poetis. *Elidi* enim proprio sensu est e re aliqua ejici cujus pressæ vi multa duo latera coiere : quasi nempe e nube, ita firmiter pressa ut summa pars illius et ima adhærerent, fulmen emicaret. Hæc quidem opinio erat, ut plurimum, accepta antiquis, quippe qui, naturalium rerum parum gnari, e conjecturis potius mundi arcana assequi tentaverant quam ex attenta τῶν φαινομένων observatione.

2. *Incendia........ effusa*. Montes dicit qui ob vertices ignivomos nobis appellantur *volcans*. Similiter Maro, Georg. lib. I, 472 : « Vidimus undantem *ruptis* fornacibus Ætnam, Flammarumque globos liquefactaque volvère saxa. »

3. *Calentes aquæ*. Cf. Plin. lib. II, cap. 106, ed. Bip.

4. *In vasto*. Hæc pro *in vasto mari* positum patet, ut *in alto*, *in immenso*, etc.

5. *Et nova insularum...... spatia*. Ipse Nat. Quæst. lib. VI, cap. 21 : « Theram et Therasiam, et hanc nostræ ætatis insulam, spectantibus nobis, Ægeo mari natam, quis dubitat ? etc. » Consule præterea Liv. lib. XXXIX, sub fin. ubi ejusdem miraculi exemplar memoratur, et Plin. Hist. N. lib. II, cap. 89, ed. Bip. et lib. IV, cap. 12.

6. *Jam vero* etc., Conf. infr. quæ dixit Nat. Quæst. lib. III, cap. 28.

optimis. Neque enim rerum natura patitur ut unquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. Amicitiam dico? immo etiam [1] necessitudo ac similitudo : quoniam quidem bonus ipse tempore tantum a Deo differt, discipulus ejus, æmulatorque et vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut severi patres, durius educat. Itaque quum videris bonos viros acceptosque Diis, laborare, sudare, per arduum escendere [2], malos autem lascivire et voluptatibus fluere, cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia : illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in deliciis non habet : experitur, indurat, sibi illum præparat.

II. Quare multa bonis viris adversa eveniunt? Nihil accidere bono viro mali potest; non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne dejectorum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutent saporem maris nec remittunt quidem [3]: ita adversarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, et quidquid evenit in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior; nec hoc dico : non sentit illa, sed vincit, et alioquin quietus placidusque, contra

1. *Necessitudo.* Necessitudines appellabantur Romanis aut arctissimæ illæ amicitiæ, quibus devincti non jam duo, sed unum quid et idem erant, aut propinquitates affinitatesque; his enim quasi necessario videtur natura connexuisse animos et devinxisse.

2. *Escendere.* En hic rursus illa vox *escendere* occurrit quam non semel Annæanis in libris repertum iri supra (de Tranq. Anim. cap. ultim. T. I, pag. 347) asseveravimus; et τῷ *ascendere*, ut priore loco, multo acutior et vividior; quippe quæ ascendentis nisum clare significet, et tanto isti vocabulo (*ascendere*) præstet, quanto apud Nostrates τὸ *gravir* superius est τῷ *s'élever* aut *monter*.

3. *Non mutant..... remittunt quidem.* H. e. amaritudinem hanc nimii salis quod sibi admixtum marinæ undæ circumferunt, aut tollunt omnino, aut imminuunt. Neutrum vero fieri nota res est.

incurrentia attollitur. Omnia adversa exercitationes putat. Quis autem, vir modo et erectus ad honesta, non est laboris appetens justi et ad officia cum periculo promptus? Cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, et exigere ab his, per quos certamini præparantur, ut totis contra ipsos viribus utantur. Cædi se vexarique patiuntur; et, si non inveniunt singulos pares, pluribus simul objiciuntur. Marcet sine adversario virtus; tunc apparet quanta sit, quantum valeat, quantumque polleat, quum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, ut dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur [1]: quidquid accidit, boni consulant [2], in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras [3], interest. Non vides quanto aliter [4] patres, aliter matres indulgeant? illi excitari jubent liberos ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, et sudorem [5] illis, et interdum lacrimas, excutiunt: at matres fovere in sinu, continere in umbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari,
nunquam laborare. Patrium [6] habet Deus adversus bonos 4
viros animum, et illos fortiter amat: et, « Operibus, » inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, ut verum

1. *Nec de fato querantur.* Porro ea est consuetudo mortalium, ut si quid secus evenerit, fatum, astra, Deos, εἱμαρμένην, non se incusent, ab hominibus semper culpam in negotia transferentes. Vid. Sallust. bell. Jugurth. cap. 1, fin.

2. *Boni consulant.* Ita consilientur ut etiam e re mala bonum aliquid exsiliat. *Consulere* idem est ac *consilium capere.*

3. *Quid... feras.* Orbitatem, v. g. aut egestatem, aut contumelias injusteve iniustum dedecus, aut, nam quid accidere non potest? verbera et cruciatus et admotam publice necem.

4. *Aliter.* Pro *dissimiliter.* Rara hoc sensu vox apud bonæ notæ bonique ævi scriptores.

5. *Sudorem.* Exercitationibus gymnicis opponitur hic *umbra*, uti apud Ciceron. Brut. cap. 9, *umbracula.*

6. *Patrium.* Hoc est, paternum, κατ' ἀντίθεσιν indulgentiæ huic maternæ, qua nimium amatus puer emollitur sensim depravaturque.

» colligant robur[1]. » Languent per inertiam saginata, nec labore tantum, sed motu[2], et ipso sui onere deficiunt. Non fert ullum ictum illæsa felicitas : at ubi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per injurias ducit, nec ulli malo cedit; sed etiamsi ceciderit, de genu pugnat[3]. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quam optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis, cum qua exerceantur, assignat[4]? Ego vero non miror, si quando impetum capiunt Dii spectandi[5] magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit[6] : tantoque spectacu-

1. *Operibus....... colligant robur.* Par Horatii severitas, alioquin parum severi, canentis lib. III, Od. II, init. « Angustam, amici, pauperiem pati Robustus acri militia puer Condiscat...., Vitamque sub dio et trepidis agat In rebus. »

2. *Motu.* Vulgata lectio, eaque unice præferenda. Bonis viris mala Deus tantum tribuit, quippe quibus robur inest. Cæteri inertes et dejecti non solum labore exiguo, sed parco adeo motu defatigantur. Aliquot Mss. *mole.* Male, quod quemque nexus et series facile docebit. *Mole* quoque et *onere* fere idem valent. Igitur *motu* prætuli τῷ *mole.*

3. *De genu pugnat.* Ἔλλειψις elegans quam optime Noster explicat Ep. LXVI : « Qui succisis poplitibus in genua se excepit, nec arma dimisit. » In certaminibus gladiatorum hoc sæpe accidisse, neque per se obscurum est, et statuæ hodieque exstantes docent, inprimis gladiator nobilis Borghesianus, ut vocant, quem e Corn. Nepot. Chabr. lib. I, cap. I, expressum falso putabat Lessingius, ab Heynio meliora edoctus.

4. *Fortunam illis.... assignat.* Adversario loco nempe, quem impugnent viribus totis, quo majores etiam victi, esse videantur.

5. *Impetum capiunt Dii spectandi.* Id est, præcipites irruunt, et quasi e sedibus suis, ex Olympo suo, feruntur spectaturi.

6. *Si adolescens..... interritus pertulit.* Nihil his prodigiis, quæ fidem nostram prope excedunt, apud Veteres, præcipue apud Romanos, Imperatorum tempore, crebrius fuit. Legendus de his Martialis liber, qui Spectaculorum dicitur; ubi inter alia unus memoratur adolescens aprum, ursum, pardum et leonem interemisse. Ita se habet epigramma (XV) : « Summa tuæ, Meleagre, fuit quæ gloria famæ, Quantula Carpophori portio, fusus aper? Ille et præcipiti venabula condidit urso, Primus in Arctoi qui fuit arce poli : Stravit et ignota spectandum mole leonem, Herculeas potuit qui decuisse manus;

lum est gratius, quanto id honestior [1] fecit. Non sunt 6
ista, quæ possunt Deorum in se vultum convertere, sed puerilia, et humanæ oblectamenta levitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi [2] suo Deus: ecce par [3] Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus [4], utique si et provocavit. Non video, inquam, quid habeat in terris Jupiter pulchrius, si convertere animum velit, quam ut spectet Catonem, jam partibus [5] non semel [6] fractis, stantem nihilominus inter

Et volucrem longo porrexit vulnere pardum.» Adi quoq. ejusd.lib. Epigramm. XXIII et XXVII; et, quod magis attonitus leges, Epigr. VI, quo narratur fœmina in amphitheatro cum leone decertavisse.

1. *Honestior. Honestus* idem est ac *ingenuo, immo illustri loco natus.* Gallice nos aliquando similiter diximus nobiles viros *les honnêtes gens.* Quod ad sensum pertinet, nil confragosum est. Etenim iste olim sub principibus invaluit mos, ut equites atque senatores, obliti sui, committerentur cum gladiatoribus. Vide ipsum Senec. Epist. CVI, ubi: «Adspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria conjecit.» Item Quæst. Nat. lib. VII, cap. 31, sub fin.

2. *Operi suo.* Mundo regendo et conservando. Id enim Dei opt. max. proprium maxime munus est, universa ita temperare, ut servato ordine et æquabili motu et partium omnium manente concordia, uno verbo, καλὰ κόσμον τε καὶ καθ' ἁρμονίαν cursus suos conficiant. *Opus Dei* igitur non est, ut Gallici ἰδιωτισμοῦ instar dixeris, mundus a Deo creatus, sed mundi conservatio.

3. *Par.* (Gall. *couple*). Duorum societas, ut *invictum par consulum* Paterc. II, 46; sive amicorum, ut apud Cic. de Amic. 15, sive hostium. *Par gladiatorum* centies occurrit.

4. *Compositus.* Hoc est, luctans, sive luctaturus. Perpetuo his vocabulis utuntur *committere* et *componere,* quum de adversariis locuturi sunt quorum alium alius impugnaturus est. Pauxillum tamen discrepantiæ interest, nempe non habito præliantium numero *committi* posse unum cum duobus, cum tribus, cum multis, sed *componi* semper unum cum uno, duos cum duobus, etc. Quod mox occurrit, τὸ *utique et si provocaverit*, eo sensu intelligendum scito quo si scripsisset, *aut se cum ea componens.* Namque sæpius quidem vir fortis a fortuna impetitur, lacessitur; interdum tamen hanc videtur ipse lacessivisse et provocavisse, quum in suum sponte malum, bene agens, currit.

5. *Partibus.* Pompeianis nempe, quæ tamen rempublicam et imperii veterem formam tuebantur. Sed nihil mirum est partes et quasi factionem hos vocari, quos sola rebelles victoria declaravit.

6. *Non semel.* Primo quidem, Italia adempta, quam ante prælium, ante tubas, optimates et Pompeiani dereliquere; mox, Hispania subjugata, tum Pompeio apud Pharsalum in fugam conjecto, moxque occiso;

7 ruinas publicas rectum [1]. Licet [2], inquit, omnia in [3] unius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles [4] obsideat; Cato, qua exeat, habet: una manu latam libertati viam faciet; ferrum istud, etiam civili bello purum et innoxium [5], bonas tandem ac nobiles edet operas; libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere, ani-
8 me [6], diu meditatum opus; eripe te rebus humanis. Jam Petreius et Juba concurrerunt, jacentque alter alterius

deinde Scipione (Q. Cæcil. Metello) ad Thapsum in Africa ad internecionem usque deleto.

1. *Stantem rectum.* Eamdem imaginem Flaccus habet de Catone, lib. II, Od. 1: « Et cuncta terrarum subacta, Præter atrocem animum Catonis. » Eamdem gallicæ poeseos inter recentiores decus magnum, *Delille*, in laudatissimo carmine cui titulus: *Dithyrambe sur l'immortalité de l'ame;* cujus tristichum infra lege exscriptum, p. 15, not. 8.

2. *Licet*, etc. Multa ex his quæ secum et solus hic Cato disserit in celeberrimo soliloquio anglicæ fabulæ *the death of Cato* reperias.

3. *Unius.* Ea vox est prope sola qua μοναρχίαν eleganter simul et perspicue Romani significent. Tacit. Histor. lib. I, cap. 1: « Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit. » Idem, Tac. Annal. lib. I: « Unum imperii corpus unius animo regendum videtur. » Simillime et apud Græcos Homerus, Iliad. B: Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω, Εἷς βασιλεύς; et apud Nostrates M. J. *Chénier*, in pulcherrima Elegiarum, *la Promenade:*

De ces pleurs, de ce sang *un homme* est héritier!
Aujourd'hui, dans *un homme*, un peuple est
tout entier!

4. *Cæsarianus obsideat.* Nam præmiserat Cæsar Uticam cum equitatu M. Messallam, ipse eodem iter faciens. Hirtius de Bell. Afric. cap. 86, 88. Cæterum de Catone conf. Plutarch. in ejus vita.

5. *Etiam civili bello purum et innoxium.* Quod valde mirandum; nil enim sceleri aliquem propius admovet, nil in nefas citius impingit quam civilis furor, ut ipse Cato apud Lucanum prædicat, Pharsal. lib. II: « Summum, Brute, nefas civilia bella fatemur. » Nam in his arma « neque parari, neque haberi possunt per bonas artes » (Tacit. Annal. lib. I); et a dimicantibus « dicta alia, sed certatum utrimque de dominatione est. » Sall. Fragm. p. 394 nost. ed.

6. *Aggredere, anime.* Sæpe apud Senecæ æquales ea formula recurrit se ipsum vel ad vindictam vel ad fortitudinem concitandi. Senec. Tragic. (qui fortasse idem cum Nostro est) Med. vss. 40, 41. sqq.: « Per viscera ipsa quære supplicio viam, Si vivis, anime, si quid antiqui tibi Remanet vigoris; pelle fœmineos metus Et inhospitalem Caucasum mente indue. » Item, Thyest. vss. 192, 193: « Age, anime, fac quod nulla posteritas probet, Sed nulla taceat. » In his omnibus tamen non est eadem ἔμφασις quæ in nostra lingua esset, si quis

manu cæsi [1]. Fortis et egregia fati conventio [2], sed quæ non deceat magnitudinem nostram [3]! tam turpe est Catoni mortem ab ullo petere, quam vitam [4]. Liquet mihi [5], cum magno spectasse gaudio Deos, quum jam ille vir, acerrimus sui vindex [6], alienæ saluti consulit, et instruit discedentium fugam [7]: dum etiam studia [8] nocte ultima

forte animum suum ita alloqueretur.

1. *Jam Petreius et Juba..... cæsi.* Si Hirtium loc. laud. cap. 93, 94, aliosque auctores audias, et M. Cato prius sibi ipsi manus intulit, quam Petreius et Juba, et Petreius a Juba, hic a servo interfectus est. Sic enim Hirtius, in re tali maxime probabilis scriptor: « Rex interim Juba, ab omnibus civitatibus exclusus, desperata salute, quum omnia conatus esset, cum Petreio, ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant. Firmior imbecilliorem Juba Petreium facile ferro consumpsit. Deinde ipse sibi quum conaretur gladio trajicere pectus, nec posset, precibus a servo suo impetravit ut se interficeret, idque obtinuit. » Diversa tamen narratio de his rebus fuisse videtur in antiquitate. Florus, v. g. lib. IV, valentiorem Petreium dicit, hoc modo: « Juba, quum se recepisset in regiam, magnifice epulatus cum Petreio, fugæ comite, super mensas et pocula interficiendum se ei præbuit: ille et regi suffecit et sibi. » In hoc autem consentit Florus cum Seneca, quod id factum narrat antequam manus sibi inferret Cato. Livius, quantum ex Epitom. lib. CXIV colligitur, de Petreio cum Floro facit, de tempore dissentit. Prius enim narrat mortem Catonis. Dio Cass. lib. XLIII, Senecam sequi videtur; Hirtium Appianus. Cæterum et Noster in historia parum accuratus, ἀκριβὴ (hoc jam non semel notavimus), id potissimum, de Rhetorum more, sequitur, unde splendida magis ac vivida efflorescat oratio.

2. *Fortis.... conventio.* Id est, pactum inter ipsos de accelerando mutuis ictibus fato, de morte sibi invicem inferenda.

3. *Magnitudinem nostram.* Emphatice pro *meam*. Cato ipse loquitur. Hoc sententiam infra elucidat.

4. *Tam turpe est..... vitam.* Vitam ab hoste erepturo precari, turpissimum et ignavi ingenii; mortem, quum vivere liceat, petere, fortitudinem habet magnamque constantiam; fortius multo tamen hanc aliquem sua sibi manu dare, neque externi adjumenti indigum, neque sanguini suo suas manus admovere reformidantem.

5. *Liquet mihi*, etc. Non jam Cato loquitur, sed Annæus.

6. *Acerrimus sui vindex.* Hoc est, vindicans se acerrime in libertatem, non vindictam petens.

7. *Instruit discedentium fugam.* Ordinat, digerit, monetque discedere in Hispaniam parantes, qua via, qua nave, quibus artibus, quorum auxilio optatos locos deveniant. Sic enim mori certus, commilitonum vitæ Cato consuluit.

8. *Studia.* Platonis inclytum dialog. *Phædonem*, de anima et immortalitate, legisse dicitur Plutarcho. Unde in jam laudato gallici vatis Dithyrambo, de Catone:

Immobile, il entend la tempête qui gronde,

tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit [1], et illam sanctissimam animam, indignamque
9 quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum et efficax vulnus [2]; non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac revocata virtus est, ut in difficiliori parte se ostenderet [3]. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu evadentem? mors illos consecrat quorum exitum, et qui timent, [4] laudant.

Et tient, en méditant l'éternité profonde,
Un poignard d'une main, et de l'autre, Platon.

Porro notandum sedulo est in Phædone illam quoque quæstionem in medium trahi, An liceat manus sibi afferre, et denegatum homini a Socrate tantum juris. Quod advertens Nostras *J.-J. Rousseau*, dum hanc quæstionem ex professo adit excutitque in clarissimo opere *Nouvelle Héloïse* (Trois. Part. Lettr. XXI et XXII), ait in priore: «...Et la preuve » qu'on ne peut tirer de cet immortel » ouvrage aucune bonne objection » contre le droit de disposer de sa » propre vie, c'est que Caton le lut » par deux fois tout entier la nuit » même qu'il quitta la terre. » Vid. ib. et quæ præcedunt, tum Epistol. poster. paul. ante fin. quid in causa esse conjiciat, cur Græcorum sapientissimo non obsecutus fortissimus Romanorum se in libertatem et aliam vitam sua manu miserit.

1. *Viscera spargit.* Nam quum non intimo pectori adhæsisset mucro, accurrentesque famuli obligato jam jam vulneri fomenta pararent, ipse viscera traxit e corpore, sparsitque humi.

2. *Inde..... vulnus.* Noli hæc rejicula putare: primo enim adspectu frigere videntur. Spectant ad sententiam, quam exponit, de gaudio, quo Dii retentam ac revocatam virtutem spectaverint. Quæ si advertes, a sciolo quopiam, nec a Seneca, hæc profecta esse facile tibi persuadeas.

3. *Retenta ac revocata...... ostenderet.* Quum vulnus, quod sibi fecerat, obligatum resolvit. Vid. not. 1. Inde *difficiliori parte*, id est, morte repetita.

4. *Mors illos consecrat... laudant.* Quam non ὑπερβολικαὶ illæ laudes, apparet ex orator. poetarumque, etiam Augusto Neronique assentantium consensione. Quorum loca, sublimia omnia (tam vere et ex animo sublimem virum mirabantur), collegit, comparavit *Montaigne* (*Essais*, Liv. I, c. 36, fin.); ipse non minus egregie (eod. cap. paul. ant.): « Ce « personnage-là feut véritablement » un patron que nature choisit pour » montrer jusques où l'humaine vertu » et fermeté pouvait atteindre. » Senecæ perpetuus æmulator *J.-J. Rousseau*, Epist. jam commendata (XXII, post med. part.): « A son nom saint » et auguste, tout ami de la vertu » doit mettre son front dans la pous- » sière, et honorer en silence la mé- » moire du plus grand des hommes. »

III. Sed jam procedente oratione ostendam, quam 1
non sint, quæ videntur, mala. Nunc illud dico, ista quæ
tu vocas aspera, quæ adversa et abominanda, primum
pro ipsis esse [1], quibus accidunt; deinde pro universis,
quorum major Diis cura est, quam singulorum [2]; post
hæc, volentibus accidere [3], ac dignos malo esse, si no-
lint. His adjiciam, fato ista fieri, et recte eadem [4] lege
bonis evenire, qua sunt boni : persuadebo [5] inde tibi,
ne unquam boni viri miserearis; potest enim miser dici,
non potest esse. Difficillimum, ex omnibus quæ proposui,
videtur quod primum dixi : pro ipsis esse quibus eve-
niunt ista, quæ horremus ac tremimus. « Pro ipsis est, 2

III. Arg. Ordine dicendorum indicato, docet, quæ aspera et adversa videantur pro ipsis esse, quibus accidant.

1. *Pro ipsis esse.* Hoc est, fausta magis quam tristia et sæva, re quidem vera, esse; et prosperarum rerum numero ab iis etiam appendenda qui hæc patiuntur. O fortunatos nimium, sua si bona norint, Quot miseros!..... Scilicet *pro* h. l. idem est ac *gratia* (græc. ὑπὲρ, gallic. *pour, en faveur*); non idem ac *secundum* (græc. καθ' ὡς, gall. *proportionnellement*); hinc enim ille sensus orire- tur : Quæ aspera atque adversa dicimus, hæc secundum mentem nostram sunt, hæc animi habitum et statum sequuntur : ita ut, si boni nos sumus, bona sint; si mali et in libidinem proni, mala. Sensus quidem in se nec absurdus, nec inelegans, sed quem sequentia haud rectum neque genuinum demonstrant.

2. *Universis...... singulorum.* Harum vocum ἀντίθεσις est, quæ ubi cæterarum exceptione apparuit, phrasis tota clara ac dilucida est. Nempe mundum totum, et, ut Græci dicebant, τὸ πᾶν Dii curant : porro curare τὸ πᾶν, hoc est, et partium omnium seriem universam, et singulas partes curare; quum autem e variis, immo et contrariis sæpe partibus constet τὸ πᾶν, necesse est quasdam pro multis, pauciores pro pluribus, male affici.

3. *Volentibus accidere.* Hoc est, hæc quæ dicimus mala, a sapiente libenter accipi, utpote virtutis et patientiæ exercendæ occasionem afferentia.

4. *Eadem lege.* Pro *secundum eamdem legem.* Namque, si rem penitus excusseris, quæ est lex hominis boni primaria, quæ intimo pectori insculpta opinio? Bonum unum quid et idem cum virtute esse, Malum unum quid et idem esse cum Vitio, et vice versa. Clarissime sic efferrent Græci : Τὸ ἀγαθὸν ἡ ἀρετὴ, τὸ κακὸν ἡ φαυλότης, vel captando expressius ἀντίθεσιν, qua præmissa, evidens id jam est : Τὸ καλόν τι καὶ ἀγαθὸν, ἡ καλοκαγαθία· τὸ κακὸν, ἡ κακία.

5. *Persuadebo.* Hæc pars in fine deest temporum injuria. Tractavit tamen hæc sæpe alias : exempli cau-

» inquis, in exsilium projici, in egestatem deduci libe» ros, conjugem efferre, ignominia [1] affici, debili» tari [2]? » Si miraris hoc pro aliquo esse [3], miraberis quosdam ferro et igne curari, nec minus fame ac siti. Sed si cogitaveris tecum, remedii causa quibusdam et radi ossa et legi [4], et extrahi venas [5], et quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt, tam mehercules, quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectaverunt; simillima cruditatibus ebrietatibusque et cæteris, quæ necant per voluptatem.
3 Inter multa magnifica Demetrii nostri [6], et hæc vox est,

sa, in lib. Consolationis ad Marciam.

1. *Ignominia.* Conf. de Ira, lib. I, cap. 16, 2.

2. *Debilitari.* Debilem esse, de membris vulneratis et confractis in usu est. Græv. ad Cicer. Agrar. II, cap. 33. Quamvis et de morbis aliquando dicitur quæ non vulneratum hominem afficiunt. Sic apud Tacitum, Hist. lib. I, c. 9, quum Hordeonium Flaccum debilem pedibus ille dicit, eum podagra laboravisse inter doctos convenit. Sic et in iis Mœcenatis: « Debilem facito manu, Debilem pede, coxa, etc. » Hoc ego loco de publica pœna crudeli, qua quis unum alterumve corporis membrum amitteret, dictum esse puto.

3. *Si miraris hoc pro aliquo esse.* Eodem argumento Simplicius, philosophus quarti seculi, utitur: Εἰ οὖν τὴν τῶν σωμάτων ἰατρικὴν γυμνάζουσαν, καὶ καίουσαν, καὶ κατατείνουσαν, καὶ μόρια ἀποκόπτουσαν, καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς ἀφειδῶς κολαζομένοις ἀνθρώποις ποιοῦσαν, οὐ κακὸν λέγομεν, ἀλλ' ἀγαθὸν καὶ χάριν καὶ μισθὸν τελοῦμεν τοῖς ἰατρεύουσι· διὰ τί τὴν τοῦ Θεοῦ ἰατρείαν οὐκ ἀγαπῶμεν;

4. *Radi ossa et legi.* In curandis ulceribus aliquando non raduntur modo, sed et exciduntur, ut videre est apud Celsum, lib. VIII; quibus autem exciduntur, iis etiam vivis leguntur. Porro legebantur ossa mortuorum, ita ut *legere ossa* vocabulum sit Necrologici lexici, unde vividius de vivis dicitur.

5. *Extrahi venas.* Exemp. caus. in varicibus vena aut exciditur, eximitur, aut aduritur: de qua varicum curandorum ratione duplici agit Celsus, lib. VII, cap. 31, pag. 493, sq. Bip. Præfero Lipsianæ interpretationi: *extrahi venas*, id est, sanguinem e venis, metonymia usitata, uti *poculum obduci.* Agitur enim de duriore morbi curatione, uti de *ossibus* scalpello purgandi causa ab inflammatione, etc. *rasis* et *lectis*, e vulnere detractis. Conf. Consol. ad Marc. cap. 22, 1. De Benef. lib. V, cap. 24, 3.

6. *Demetrii nostri.* Demetrius Cy-

a qua recens sum[1] : sonat adhuc et vibrat in auribus
meis. « Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui
» nihil unquam evenit adversi[2]. » Non licuit enim illi se
experiri. Ut ex voto illi fluxerint omnia, ut ante votum,
male tamen de illo Dii judicaverunt[3]; indignus visus est,
a quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignavissimum
quemque refugit, quasi dicat : Quid ego istum mihi ad-
versarium assumam ? statim arma submittet ; non opus
est in illum tota potentia mea ; levi comminatione pel-
letur, non potest sustinere vultum meum. Alius cir- 4
cumspiciatur, cum quo conferre possimus manum : pudet
congredi cum homine vinci parato. Ignominiam judicat
gladiator, cum inferiore componi : et scit eum sine glo-
ria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna ;
fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit.
Contumacissimum quemque et rectissimum aggreditur,

nicus philosophus fuit, qui Senecæ temporibus floruit ; propiereaque ab auctore dicitur *noster*. Vid. de eo ad lib. de Benef. VII, cap. 1, 2 ; cap. 2, 1 ; cap. 8, 2. Ep. XX, 62, etc. quorum locorum primo *magnum* eum appellat *etiamsi maximis comparetur*. Præclarum ejus fragmentum exstat ap. Stobæum Serm. lib. VI, fin. pag. 60 (213 Schow.). Cf. Fabricii Bibl. Græc. Vol. III, pag. 515. Harl.

1. *A qua recens sum*. Ab illa quidem voce *recens*, sæpe substantivus pendet, quem jungit aut *ab*, aut *ex*. Martial. lib. VII, Epigr. 93: «Non ab amore recens hircus.» Cicero quoque, quamvis alio, sed non ita absimili sensu, ad Herenn. lib. II, cap. 10 : « Homerus qui recens ab illorum ætate fuit. »

2. *Nihil unquam evenit adversi*. Perpulchre et acutissime *Lagrange*: « Celui qu'on ne peut féliciter d'aucun malheur. » Hæc enim vis est τοῦ *evenit* quo aliquid secundi factum esse innuitur, et τοῦ *adversi* quo mala et tristes casus denuntiantur.

3. *Male tamen de illo Dii judicaverunt*. Iniquam, ait *Ruhkopf*, de eo tulerunt sententiam. Optime, modo *iniquam* memineris h. l. esse *non honestam*, *non decoram*. Hunc Dii esse angusti et infirmi animi virum credunt. Hæc, et quæ sequuntur ingeniosissima sunt et nova : nullus ante Annæum sic de prosperis, de adversis rebus locutus erat. Multi quidem infortuniis consolatores sese admoverant, quidam dixerant in calamitatibus vim magni animi se maxime exserere, et maximis laudibus dignam præstare : at nullus, hoc modo Deos e cælo suo in res humanas inducens ita magnifice dixerat : Vos, infelices, Dii magni æstimant, quum

5 adversus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio [1], paupertatem in Fabricio, exsilium in [2]Rutilio, tormenta in Regulo [3], venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non invenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit, et ipse a se exigit erroris sui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta [4] fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foveret ma-
6 num? Infelix est Fabricius [5], quod rus suum, quantum a Republica vacavit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas radices, et herbas, quas in agro [6]triumphalis

vos cum fortuna componunt; vos, o perpetuum beati, nihili faciunt!

1. *Mucio*. Qui manum suam ipse in foco combussit Scævola. E Livio, Floro, Dionys. Halic. lib. V; Val. Maxim. lib. III, capp. 2 et 3; Senec. Epist. LXVI, lib. II, cap. 12, aliisque nota res est.

2. *Rutilio*. Conf. ad Consol. ad Marc. cap. 22, 2, et Athenæi, lib. IV, cap. 19, pag. 255, ed. Schæfer.

3. *Tormenta in Regulo*. Sequitur Noster vulgarem narrationem e Cic. Off. lib. III, cap. 26. Finib. lib. V, cap. 27, etc. notam. Totam tamen hanc historiam fabulosam et commentitiam esse primus docuit Palmerius in Exercitationibus, et quidem ad Appian. pag. 147 et 152, historicis argumentis nixus: cui sententiæ et Garvius (*Anmerkungen zum dritten Bucheldes*, Cicer. de Offic. pag. 257, sq.), ut philosophus calculum suum recte adjecit.

4. *Quod Regem, quem armata.... fugat*. Haud abest a Senec. Martial. Epigrammate jam laudato (lib. I, XXII, vss. 7 et 8), dicens: « Major deceptæ fama est et gloria dextræ : Si non errasset, fecerat illa minus. »

5. *Fabricius..... quod ad focum.... vulsit*. Quæ hic de F. narrat Noster, alii (Cic. Cic. de Senec. 16. Plin. lib. IX, cap. 19, 26, 4, Bip. Val. Maxim. lib. IV, cap. 3, 5. etc.), de Manio Curio tradunt: neque inde colligas, Nostrum nomina virorum illorum çoævorum confudisse. Non enim ad historiam aliquam respexit Noster, sed de tota vivendi ratione Fabricii, ut hominis, antiquos mores secuti, ejusdemque pauperis, retulisse putandus est.

6. *In agro triumphalis*. Lipsius sic repurgavit textum, eliminato τῷ *repurgando*, nonnullis Mss. adstipulantibus. Tacite probat J. M. Gesner. vir χρηστότατος, ad Chrestomath. Plinian. pag. 1050 (IV edit.). — *In agro triumphalis senex*, etc. Occurrit celeberrimus Plinii locus Hist. Natur. Lib. XVIII, 3, ubi de pristina agrorum ubertate agens: « Quænam ergo tantæ ubertatis causa » erat? Ipsorum tunc manibus im- » peratorum colebantur agri, ut fas » est credere, gaudente terra vomere » laureato et triumphali aratore.

senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces [1], et peregrina aucupia [2] congereret? si conchyliis [3] superi atque inferi maris [4], pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium [5]? Infelix est Rutilius, quod qui illum damna- 7

Confer et Claudiani IV. Consulat. Honor. V. 415: « Sordida Serranus flexit Dictator aratra; Lustratæ Lictore casæ, fascesque salignis Postibus affixi: collectæ consule messes, Et sulcata diu trabeato rura colono. »

1. *Longinqui litoris pisces.* Ut murænas Siculas, coracinos Niliacos, lupos ex Timavo, acipenseres Rhodios. Piscium maxime curiosi Apicii Romani erant, quos e remotissimis maribus collectos delectosque magnis impensis Romam advehi jubebant. Vid. apud eos qui de re helluaria quædam habent, A. Gell. lib. VII, cap. 16; Athen. pass. Macrob. lib. III, Saturnal. Clem. Alex. Pædag. lib. II; Mart. lib. XIII, Epigr. LXXIX—XCI. Quidam de hac re scripserant ex professo libellos, ut Antiphanes et Hermippus apud Græcos, e Romanis Ennius et Varro.

2. *Aucupia.* Id est, aves captas. Celsus, lib. II, cap. 26, ubi et *venatio* de feris captis occurrit. Peregrina autem hæc apud lautos erant, ut cattæ e Pannonia, pavones e Samo, phasianus e Colchide, attagena Ionica, etc. Vid. eosd. auct. et Martial. lib. XIII, Epigg. LXI—LXXVIII.

3. *Conchyliis.* Quæ et multa et multi generis in Romanis mensis erant. Optima et quæ maximi æstimabantur Hor. his vss. nominat: « Murice Baiano melior Lucrina peloris; Ostrea Circæis, Miseno oriuntur echini; Pectinibus patulis jactat se molle Tarentum. » Ser. II, 4, 32. II, Sat. IV.

4. *Superi atque inferi maris.* Adriaticum vulgo et Tyrrhenum mare, quorum utrique adjacet Italia: hæc namque extensa in longitudinem sic inter ista æquora stringitur, ut hoc septemtrionem versus tendens, *superum* videatur, illud autem in meridiem, *inferum*. Hoc autem mare nominabant sæpe etiam Romani *nostrum*.

5. *Si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras..... venantium.* Lipsius intelligit de apris in convivio appositis, iisque ornatis strue pomorum. Coll. Epist. 110. Sed suspiciens lectionis veritatem conjecit *opsoniorum*, me non probante. Ea enim, quæ aprum cingere solent in convivio, opsonia non sunt (Horat. lib. II, Sat. VIII, 6–8). Fortasse scriptum erat *hortorum*, id est, rapulorum, radicum, etc. ex Horat. loc. cit. Cf. Horat. lib. II, Sat. IV, 16, ubi pro horti fructibus occurrit hortus. Illud *multa cæde venantium* spectat ad *primæ formæ*, id est, pulchritudinis et magnitudinis eximiæ. *Primus* pro *optimus*, ut nonnunquam occurrit. Martial. lib. XIII, Epigr. LXI: « Inter sapores fertur alitum primus Ionicarum gustus attagenarum. » Idem, eodem lib. Epigr. XCII: « Inter aves turdus, si quis me judice certet, Inter quadrupedes mattea prima lepus. » Similiter *ultimus* pro *pessimus*, lib. ejusd. Epigr. XCV: « Matutinarum non ultima præda ferarum Sævus oryx. »

verunt, causam dicent omnibus sæculis[1]? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi[2] exsilium? quod Syllæ dictatori solus aliquid negavit[3], et revocatus non tantum retrocessit[4], sed longius fugit? Viderint, inquit, isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua[5]. Videant largum in foro[6] sanguinem, et supra Servilium lacum (id enim proscriptionis Syllanæ spoliarium[7] est)

1. *Causam dicent omnibus sæculis?* Hoc est, incusabuntur a posteris quod injuste illum damnaverint, et causæ dicendæ necessitatem habebunt. Gall. vertit *Lagrange*: « Ceux qui l'ont condamné, en répondront à tous les siècles. »

2. *Æquiore animo passus est..... exsilium.* Namque justus et probus ac suæ sibi innocentiæ conscius discedebat, ita ut in calamitate plauderet sibi, animumque solaretur; exsilium relinquens in partium furias et insaniam retrahebatur, timebatque ne in tot vitiis, tot sceleribus scatente urbe vitiosus ipse aut scelestus fieret.

3. *Quod Syllæ..... negavit.* P. Rutilius Rufus, vir omnium quos quidem ista ætas protulit, sanctissimus fuit; et quum ob multorum inimicitias quos sibi infensos integritate effecerat, repetundarum accusatus in exsilium perquam injuste pulsus esset, Mitylenen se contulit; unde quum, Sylla in summam rerum evecto, amici impetrassent eum revocari, ille noluit, dicens: malle se pigere Romanos quod abesset, quam pigere quod reverteretur, negans se unquam patriæ damno in res suas redintegratum iri.

4. *Non tantum retrocessit.* Vulgata eaque bona lectio, nec sollicitanda. Non tantum retro cessit, quæsiturus locum tutiorem, sed longius fugit e loco, ubi exsulabat, in alteriora. Mox, *viderint, inquit* (Rutilius), *isti, quos.....* E codd. recepit Gronov. Antea, *Viderint, inquit hoc.*

5. *Quos Romæ deprehendit felicitas tua.* Quos Romæ manentes, quos ab urbe nondum sponte exsules hic tu felix deprehendisti. Porro notum est Syllæ cognomen datum *Felix*, quo inprimis gloriabatur gaudebatque, ita ut semper epistolarum initio scriberet L. CORNELIUS SULLA FELIX N. vel N. S. D.

6. *Videant largum in foro*, etc. Lacus Servilius erat in octava regione, juxta Forum Romanum, ad latus partemque Capitolii, quod spoliarii loco tunc erat (vid. infra quid proprie spoliarium sit). Cic. pro Rosc. Amerin. cap. 32, eamdem crudelitatem Sullæ tangit sic: « Multos cæsos non ad Trasimenum lacum, sed ad Servilium vidimus. » Cf. Nostr. de Clement. lib. I, cap. 12.

7. *Proscriptionis Sullanæ spoliarium.* Muretus ad hunc locum, doctissime, ut solet: *Pannicularia* sunt ea quæ in custodiam receptus secum attulit: *spolia* quibus indutus est, quum ad supplicium ducitur. L. Divus Hadrianus, Decret. de bonis damnatorum. Ea milites plerumque inter se dividebant. Inde *spoliarium* locus ubi exui solebant. Senec. Epist. 93, in fin. « Numquid aliquem tam cupidum esse vitæ putas ut jugulari in spoliario quam in arena malit »?

senatorum capita, et passim vagantes per urbem percussorum greges: et multa millia civium Romanorum [1], uno loco post fidem, immo per ipsam fidem [2] trucidata. Videant ista, qui exsulare non possunt [3]! Quid ergo? felix 8
est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submovetur [4], quod capita consularium virorum patitur appendi [5], et pretium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat [6]? et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam [7] tulit! Veniamus ad Regulum. Quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem clavi, et quocumque fatigatum corpus reclinavit, vulneri incumbit [8], et in perpetuam vigiliam suspensa [9] sunt lumina. Quanto plus 9

Lamprid. in Commod. «Gladiatoris cadaver in spoliario prodatur.»

1. *Multa millia civium Romanorum.* Cædem eamdem exagitat Nost. de Clem. lib. I, cap. 12, in quo *septem millia* occisorum memorat. Plutarch. in Sulla, 30. Fuerant milites Crassi, quos etsi veniam a Sulla accepissent deditii, tamen in Circo Flaminio interfici jussit. Intelligi potest quoque de Prænestinis aliisque multis ab eo occisis. Plutarch. cap. 32.

2. *Immo per ipsam fidem.* Neque enim in sævæ memoriæ locum convenissent ni pactam fidem, ni ictum fœdus adversus Syllanas iras credidissent pignus certissimum.

3. *Videant...... non possunt.* Conclusio ad quam omnis sermo tetendit hactenus Rutil. Suo mox ipsius nomine excipit Annæus orationem.

4. *Gladio submovetur.* Militum ante ac post comitantium gladiis submovetur populus: alias hoc fieri solebat a lictoribus virga.

5. *Appendi.* Lipsio interprete: Supra Servilium lacum affigi. Mihi quidem videtur ad capita proscriptorum, Sullæ a percussoribus traditorum, quasi per trutinam, respexisse Noster. *Ostendi*, quæ diversa lectio est, explicationis causa a librario quopiam adjectum puto.

6. *Pretium..... numerat.* Duo videlicet talenta (circiter 10,500 fr.) Plut. Sull. cap. 31: κἂν δοῦλος δεσπότην, κἂν πατέρα υἱὸς ἀνέλῃ.

7. *Legem Corneliam.* De Sicariis, sive majestatis, in eum qui majestatem populi Romani minuisset. Conf. Pighius in Annal. ad a. DCLXXII, Tom. III, pag. 260, sqq.

8. *Vulneri incumbit.* Quod sibi hoc ipso tempore infligit. Nimirum quamcumque in partem inclinatur, hic mucrones sævi, diræ acies, asperi ferri forma multiplex, unde subinde vulnus. Volebat, verbi gratia, brachio incolumis, brachio niti, sed ubi innixus est, vulnus habet et lacero membro incumbit.

9. *Suspensa.* Aperta, quæ non connivent. Id autem e tot suppliciis sævissimum fuit, nunquam misera

tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quam non pœniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Refice tu illum, et mitte in senatum : eamdem sententiam dicet [1]. Feliciorem ergo tu Mæcenatem [2] putas, cui amoribus anxio, et morosæ uxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? Mero se licet sopiat, et aquarum fragoribus [3] avocet, et mille voluptatibus mentem anxiam fallat; tam vigilabit in pluma [4], quam ille in cruce [5]. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, et ad causam a patientia respicit : hunc voluptatibus marcidum, et felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat causa patiendi. Non usque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, ut dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci, quam Mæcenates [6] velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem se

viro somni copiam datam. Tullius, in Pisonem : « M. Regulum illigatum in machina resectis palpebris Carthaginienses vigilando necaverunt. »

1. *Eamdem sententiam dicet*. Negabit nempe debere captivos Romanos redimi. Horat. lib. III, Od. IV, fin. « Atqui sciebat quæ sibi barbarus Tortor pararet, non aliter tamen Dimovit, etc. » Simillime Cicero, de Offic. lib. III : « Neque tamen ignorabat se ad crudelissimum hostem, et ad exquisita supplicia proficisci, sed jusjurandum conservandum putabat! »

2. *Mæcenatem*. Plin. Nat. Hist. lib. VII, cap. 52, febri perpetuæ hoc tribuit, quod Noster (hoc loco et Ep. 114, post init.) zelotypiæ in uxorem Terentiam et pulcherrimam et infidam, quippe ab Augusto amatam, assignat, et a Dion. Cass. lib. LIV, cap. 19, et lib. LV, cap. 7, memoratæ. Cf. Meibomii vita Mæcenatis, 1635 Lugdun.

3. *Aquarum fragoribus*. Ad aquas et minutos Euripos spectat, qui per cœnationes inprimis æstivas divitum et luxuriosorum deduci solebant. Quæst. Nat. lib. III, cap. 17. De Tranq. lib. I.

4. *Tam vigilabit in pluma*. Martial. lib. IX, Epigr. XCIII, vs. 4 : « Pervigil in pluma Caius ecce jacet. » Hor. lib. III, Od. I, 20 : « Non avium citharæque cantus Somnum reducent. »

5. *Cruce*. Id est, machina lignea ferreis clavis præfixa et supplicio Reguli comparata, alias et *arca* Ep. 67, appellata. Hanc Gronovii explicationem præfero Lipsianæ et Salmasianæ (de Cruce, pag. 49), qua recepta crux sensu proprio sumeretur.

6. *Non usque eo........ velint*. Possidentur quidem homines a vitiis

quam Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet,
nasci se Terentiam [1] maluit. Male tractatum Socratem
judicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter
quam medicamentum immortalitatis obduxit [2], et de
morte disputavit usque ad ipsam [3]? male cum illo actum
est, quod gelatus est sanguis, ac paulatim frigore in-
ducto venarum vigor constitit [4]? Quanto magis huic in- 11
videndum est, quam illis quibus gemma [5] ministratur,
quibus exoletus omnia pati doctus [6], exsectæ virilitatis,
aut dubiæ [7], suspensam auro nivem diluit [8]? Hi quidquid
biberint, vomitu remetientur tristes, et bilem suam re-
gustantes [9]; at ille, venenum lætus et libens hauriet.

frequentissimi, aliove modo, pravitas magna humanum genus invasit atque tenet; non ita tenet tamen, ut dubium sit an plures Reguli fata adversa, quam Mæcenatis optima anteferant, hoc est, certissime plerisque magis placebit Regulum esse quam Mæcenatem.

1. *Terentiam*, uxorem Mæcenatis supra memoratam, Horatio dictam Licymniam, coævis poetis usitata ἐναλλαγῇ, esse maluit ob mollitiem. Porro existimat Noster pejorem etiam Mæcenate semiviro mulierculam, tam quod infamis adulterio principali illa sit, quam quod mulieres parvi facere affectet, ut plerique Veteres, Seneca.

2. *Obduxit*. Idem fere est quod *duxit*, ergo quod *bibit*; nam *ducere potionem* sæpissime dicitur.

3. *Usque ad ipsam*. Donec moreretur. Cujus disputationis collecta verba edidit Plato in Phædone.

4. *Quod gelatus est sanguis...... constitit?* Adventantis mortis gradus sic quoque describit Plato, in Phædon. pag. 264. Tom. I. Bip.

5. *Quanto magis..... ministratur*. Divites eosque luxuriosos dicit, quibus vasa e gemma facta (de Benefic. lib. VII, cap. 9. Cic. Verr lib. IV, cap. 27: « Vas vinarium ex una gemma vel e gemmis prægrandibus. ») ministrat servus. Epist. 78. Quæst. Nat. lib. IV, cap. 13.

6. *Exoletus omnia pati doctus*. Servi formosissimi et ex eorum numero qui ob muliebrium patientiam exoleti appellabantur, ministrabant in conviviis, sive vina et dapes, sive quæ accumbentibus necessaria erant. Martial. lib. III, Epigr. LXXXII: « Jacet occupato galbinatus in lecto, Cubitisque trudit hinc et inde convivas, Effultus ostro, sericisque pulvinis. Stat exoletus, suggeritque ructanti Pinnas rubentes, cuspidesque lentisci. »

7. *Aut dubiæ*. Ob mollitiem.

8. *Nivem diluit*. Nix diluebatur in triclinio, ut frigidos tantum liquores ebiberent, sacci adminiculo quem saccum nivarium nominabant, et cujus in medio pruinis cincti labentia vina frigus contrahebant.

9. *Hi quidquid....... regustantes*. Quum immodice biberint, evomunt, vomitu ejiciunt, etc. Epist. 95;

Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est; summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur, quem sibi rerum natura delegit, cum quo me-
12 tuenda collideret [1]. « Inimicitiæ potentum graves sunt? » opponatur simul Pompeio, Cæsari, Crasso. Grave est, » a deterioribus honore anteiri? Vatinio [2] postferatur. » Grave est, civilibus bellis interesse? toto terrarum » orbe pro causa bona tam infeliciter, quam pertinaci» ter [3] militet. Grave est, sibi manus afferre? faciat. Quid » per hoc consequar? ut omnes sciant, non esse hæc » mala, quibus ego dignum Catonem putavi. »

1 IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia [4] deveniunt: at calamitates terroresque mortalium sub jugum mittere [5], proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, et sine morsu [6] animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem [7]. Magnus es vir: sed unde

« Ante mediam vinum omne vomitu remetiuntur. »

1. *Collideret*. *Collidi* est confligctari cum adversario pari. *Allidi* de ea re dicitur quæ impugnat et frangitur, ut unda saxo; *collidi* de duobus quæ inter se pugnant, se invicem feriunt et arietant. *Collidere* (activ. rarius) est has res committere.

2. *Vatinio*. Iste scurra et homo malus prælatus est Catoni in petitione præturæ. Cf. de Constant. Sap. cap. 17, 3. Sunt hæc verba rerum naturæ, i. e. Dei, qui malorum varias formas enumerat, nempe inimicitias cum potentibus, indigni æmuli victoriam, civile bellum, mortem voluntariam: omnia hæc passus est Cato, felicissimus tamen sapientiorum consensu; ergo hæc non mala sunt.

3. *Tam infeliciter quam pertinaciter*. Neque enim ante pugnare desiit quam de libertate et patrum institutis actum conclamatumque est, Pharsaliæ et in Africa Julianarum partium hostis acer sed infelix.

IV. Arg. Res adversæ documenta sunt virtutis: nec ullus vir bonus magnusve esse aut dici potest, qui facultate aut occasione caruerit exhibendæ virtutis. Quæ igitur mala videntur, bona sunt, prout iis utaris.

4. *Deveniunt*. Ipsa plebs tantum prosperitate frui potest, quippe quæ infortuniis non digna.

5. *Calamitates terroresque..... mittere*. Quis non sublimem Virgilii versum hic reminiscitur, Georg. lib. II: « Atque metus omnes et inexorabile fatum Subjecit pedibus. »

6. *Morsu*. Ut Græc. δῆγμα, de doloribus in usu est. Consol. ad Marc. cap. 7, 1. Cic. Dispp. Tusc. lib. IV, cap. 7.

7. *Alteram partem*. H. e. unam

scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ vir-
tutis? Descendisti [1] ad Olympia : si nemo præter te, co- 2
ronam habes, victoriam non habes [2]. Non gratulor tam-
quam viro forti, sed tamquam consulatum præturamve
adepto : honore auctus es. Idem dicere et bono viro pos-
sum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in
qua una [3] vim sui animi ostenderet : miserum te judico,
quod nunquam fuisti miser [4]; transisti sine adversario
vitam. Nemo sciet, quid potueris : ne tu quidem ipse. 3
Opus est enim ad notitiam sui, experimento : quod quis-
que posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam
ultro se cessantibus malis obtulerunt, et virtuti [5] ituræ
in obscurum, occasionem, per quam enitesceret, quæ-
sierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus 4
adversis [6]; non aliter quam fortes milites bellis. Triumpho

ex partibus, nempe mala et incommoda. Ne credas hic *alteram* in malam partem accipi debere ut Græc. θάτερον, θάτερα. Tam bene scripsisset si sensus pateretur : semper vero esse infelicem, et sine lætitiis transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem.

1. *Descendisti*. Ut certaturus, ἀγωνιστής. Scilicet, quæ planities ad certamina aut conciones publice destinabantur, semper infra circumstantes locos sitæ. Sic Romæ Campus Martius; et Flaccus, lib. III, Od. 1, stroph. 3 : « Hic generosior *Descendat* in campum petitor. » Prætereaque certaturus corona ex olea decorabatur. Sed non idem sonat τὸ κότινον ἀναιρεῖσθαι ac ἐστέψαι τά Ὀλύμπια, victoriam olympicam adipisci : quæ habebatur olim gloria apud Græcos maxima. Vid. et Cic. pro L. Flacco, cap. 31. Conf. quæ Davis. ad Cic. Tuscul. Dispp. lib. I, cap. 46. Petr. Faber, Agonisticorum, lib. II, c. 16.

2. *Coronam habes, victoriam non habes*. Quicumque es ἀγωνιστής.

3. *Una*. Ne unam quidem occasionem habuit vim sui animi ostendendi. Lipsii itaque emendationem, *vivam* non admitto.

4. *Miserum te..... miser*. Vid. sup. cap. 2, Demetrii Cynici verba, quæ explicavit fusius Seneca atque illustravit.

5. *Et virtuti ituræ*, sine hac occasione se ostendendi, in obscuritatem.

6. *Gaudent....... adversis*. Ut ille Diogenes Cynicus, laudante Lipsio e Stobæo (Serm. 106, pag. 492), qui quum in casus quosdam adversos incidisset, exclamavit : Εὖγε, ὦ Τύχη, ὅτι μου ἀῤῥένως προτέθεικας ἐν δὲ τοῖς τοιούτοις καιροῖς καὶ τερετίζων ἀνεφώνει. Euge, o Fortuna, quod viriliter me tractasti ! Idem in hujusmodi casibus alta voce cantillabat.

ego mirmillonem[1] sub C. Cæsare de raritate[2] munerum audivi querentem : « Quam bella, inquit, ætas perit! » Avida est periculi virtus, et quo tendat, non quid passura sit, cogitat, quoniam et quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu[3] sanguinem ostentant[4]. Idem licet fecerint, qui integri revertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis, inquam, Deus consulit[5], quos esse quam honestissimos cupit[6], quoties illis materiam præbet[7] aliquid animose fortiterque faciendi : ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas[8]. Unde possum

1. *Triumpho ego mirmillonem*, reduxi e codd. Triumphus enim nomen est gladiatoris, ejusque nobilioris, viribus, arte, ornatu, eo celebritatis progressi, ut hunc, aliumque cui nomen Myrino, C. Cæsar, impensis suis, propriossibi et peculiares aleret. Vid. Sueton. Domit. cap. 4. De utroque mentionem quoque injecit Martialis, Epigr. xx, de Spectaculis (nost. ed. Tom. I, pag. 32), ubi : « Dum peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum, Promisit pariter Cæsar utraque manu. » Ruben. et Gron. emend. *Triumphum ego mirmillonem*, quod verum esse et a manu Senecæ putans, in contextum tamen non admisi. Antehac neutrum in cod. legebatur. *Lagrange*, in textu latino post *bellis* scribit *Ego*, suppressa voce *Triumpho*. Idem habet Bipont edit.— *Mirmillo* gladiatorum genus, cum Threce et Retiario componi solitum. Ernesti Clav. Cic. ad hanc vocem.

2. *Munerum*. Munus gladiatorium, et hinc *munus* dare, persæpe occurrit pro gladiatores spectaculo dare. Martial. de eodem homine, libr. III, Epigr. XVI : « Das gladiatores, sutorum regule, cerdo! » Mox lib. III, Epigr. LIX, vs. 1 : « Sutor, credo, dedit tibi, culta Bononia munus. »

3. *Meliori casu*. I. e. in re gesta, quæ felicior sibi honorificentiorque quam aliis fuit; *melior* idem quam clementior. Virg. Æn. lib. XII, vss. 179, 296.

4. *Læti fluentem..... ostentant*. Id est, ostentant sanguinem, ictum non mortiferum, non corpus mutilatum, nec spem curationis haud ærumnosæ adimentem : Gronovio interprete.

5. *Ipsis..... Deus consulit*. Eorum bono et felicitati invigilat, iis gratificatur.

6. *Quam honestissimos cupit*. *Honestissimos* est in decus summum provectos et maxime honore condecorandos. Id monui, ne cum Nostro *Lagrange* hallucineris, qui sic interpretatur : « De ceux qu'il veut élever à la vertu. »

7. *Quoties illis materiam præbet*, etc. Referendum id, ut et quæ sequuntur, non ad *cupit*, sed ad *consulit*.

8. *Gubernatorem in tempestate....*

scire, quantum adversus paupertatem tibi animi sit, si
divitiis diffluis? unde possum scire, quantum adversus
ignominiam et infamiam odiumque populare[1] constan-
tiæ habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugna-
bilis, et inclinatione quadam mentium pronus favor se-
quitur? Unde scio, quam æquo animo laturus sis orbita- 6
tem, si, quoscunque sustulisti[2], vides? Audivi te quum
alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse conso-
latus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro
vos, expavescere ista, quæ Dii immortales velut stimu-
los admovent animis! Calamitas virtutis occasio est. Illos
merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpe-
scunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners deti-
net. Quidquid illis inciderit, novum veniet: magis ur- 7
gent sæva inexpertos; grave est teneræ[3] cervici jugum.
Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter vete-
ranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse
post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos
amat, indurat, recognoscit, exercet; eos autem quibus
indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis

intelligas. Non eo tempore quo silent venti, « Ridet et infidi pellacia subdola ponti, » sciveris, an ille qui gubernaculo assidet, gubernator vere sit; neque in umbra pacis quiescentem et ab armorum fragore remotum judicaveris recte, an militaris rei peritus sit: in acie hunc, in procella illum expertus noris.

1. *Odiumque populare*. Non *odium populi*, sed popularium, συμπεσωτῶν, gallice *compatriotes*. Hic enim sensus usitatior. Horat. lib. II, Od. 13, vs. 25: « Et Æoliis fidibus querentem Sappho puellis de popularibus; » ubi nescio quis volebat de his mulierculis illic agi, quæ omnium, quæ κοιναὶ et τριωβολίδες sunt. Perperam sane.

2. *Quoscumque sustulisti*. Quos liberos in familiam admisisti, tollens ex humo: quo facto nuntiabat pater placere sibi infantem in penatibus suis, ut suum, ali. Porro opponitur hoc sensu τὸ *tollere* τῷ *efferre*, quod de Libitinariis proprie dicitur et de Sandapilariis qui feretro compositum corpus et rogo jamjam imponendum domo efferebant; aliquando et de iis dicebatur, quorum pater, uxor, vel alii propinqui, morte absumpti erant.

3. *Teneræ*. Lectio codd. Alii *ferre*, ex quo Lipsius fecit *feræ*, id est, nondum cicuri.

servat. Erratis etenim, si quem judicatis exceptum : ve-
8 niet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur
dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quem-
que aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit?
Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperan-
tur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggre-
diantur insidiis, aut explorent iter[1], aut præsidium loco
dejiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit : « Male de me
» imperator meruit[2] : » sed, « Bene judicavit. » Idem
dicant quicumque jubentur pati timidis ignavisque flebi-
lia. Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quan-
tum humana natura posset pati. Fugite delicias; fugite
enervatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi ali-
quid intervenit, quod humanæ sortis admoneat, velut
9 perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia[3] semper ab
adflatu vindicarunt, cujus pedes inter fomenta subinde
mutata tepuerunt, cujus cœnationes subditus et parieti-
bus circumfusus calor temperavit, hunc levis aura non
10 sine periculo stringet. Quum omnia quæ excesserunt mo-
dum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia

1. *Explorent iter.* Bene se habet. Alii, *explorent interdum*; unde Lipsius fecit *interdiu*, ut nocturnis opponatur insidiis.

2. *Male..... meruit.* I. e. imperator me male habuit.

3. *Quem specularia.* Fenestræ e lapide speculari fieri solitæ apud Veteres : Lapis specularis est nostrum *spath*. Specularia seu speculares lapides materia quædam lucida erant, et instar aeris transparens. Hanc Veteres fenestris imponebant, ut nostrum vitrum : de hoc Plinius Junior, Ep. II, 17 : « Deinde porticus in D literæ similitudinem circumactæ : quibus parvula, sed festiva, area includitur. Egregium adversus tempestates receptaculum : nam specularibus, et multo magis eminentibus tectis muniuntur. » In balneis quoque usum specularium fuisse testatur et Noster, de balneorum luxuria agens, epistol. 86 : « Pauper, inquit, sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pretiosis orbibus refulserint... Quantæ nunc aliquis rusticitatis Scipionem damnet, quod non in caldarium suum totis specularibus diem admiserit? » In sellis etiam vel lecticis agnoscit Juvenalis, Sat. IV, v. 21 : « Quæ vehitur clauso latis specularibus antro. » Tum et his arbores quædam, uvæ, rosæ, cucumeres, et id genus alia per hie-

est. Movet cerebrum, in vanas mentes imagines evocat,
multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit.
Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ advocat
ad virtutem, sustinere, quam infinitis atque immodicis
bonis rumpi? Levior jejuno mors est : cruditate dissi-
liunt[1]. Hanc itaque rationem Dii sequuntur in bonis viris,
quam in discipulis suis præceptores : qui plus laboris ab
his exigunt, in quibus certior spes est. Numquid tu in- 11
visos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum ex-
periuntur indolem publice verberibus admotis? Ipsi illos
patres adhortantur, ut ictus flagellorum fortiter perfe-
rant, et laceros ac semianimes rogant, perseverent vul-
nera præbere vulneribus[2]. Quid mirum, si dure generosos
spiritus Deus tentat? Numquam virtutis molle documen-
tum est. Verberat nos et lacerat fortuna : patiamur! Non 12
est sævitia : certamen est; quo sæpius adierimus, for-
tiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam fre-
quens usus agitavit. Præbendi fortunæ sumus, ut contra
ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciet.
Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit.
Sic sunt nauticis corpora ferendo mari dura, agricolis
manus tritæ. Ad excutienda tela militares lacerti valent;
agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissi-
mum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum 13
potentiam, animus patientia pervenit : quæ quid in nobis

mem tegi et defensari a bruma, ut et hodie apud nos per hypocausta, notum est. Martial. lib. VIII, Epigr. XIV : « Pallida ne Cilicum timeant pomaria brumam, Mordeat et tenerum fortior aura nemus, Hibernis objecta Notis specularia puros Admittunt soles, et sine fæce diem. At mihi cella datur, etc. »

1 *Cruditate dissiliunt.* Ægri nempe. Sensus vero est : Si quid contra edictum medici manducaverint, dissiliunt ob cruditatem cibi, qualiscumque demum aut quantuluscumque ille fuerit.

2. *Perseverent vulnera præbere vulneribus.* Hoc est, lacerata jam vulneribus, passim rupta membra flagellis præbere perseverent, quæ nova vulnera incutiant.

efficere possit, scies, si adspexeris, quantum nationibus nudis et inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit : Germanos dico, et quidquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cælum premit, maligne solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimen-
14 tum feras captant[1]. Miseri tibi videntur? nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit; paullatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, et hic quærendus manu, victus; horrenda iniquitas cæli, intecta corpora : hoc quod tibi calamitas vi-
15 detur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, ut confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat : ipsa enim vexatione constringitur, et radices certius figit. Fragiles sunt, quæ in aprica valle creverunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, ut esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, et æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi male sustinenti.

1 V. Adjice nunc, quod pro omnibus est, optimum quemquem, ut ita dicam, militare, et edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse, nec mala : apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris

1. *Perpetua illos..... captant.* Similis fere descriptio est Germanici cæli apud Tacitum, de mor. Germ. quam adeas. Quod ad sententiam universam et rem spectat, advertere est idem et hodiernis evenisse temporibus. Namque et ditior multo nostra Gallia est quam Hispania ac Italicæ gentes quibus uberius solum, et Galliam etiam longe præstat Britannia, cui frigidissimus est aer et frugum minus fecunda tellus. Tanto industria et labor pollent!

V. Arg. Bono viro incommoda quoque tamquam bona eveniunt, ut omnibus bonum exemplum præbeat.

tribuerit; et mala esse, si malis tantum irrogaverit[1]. Detestabilis erit cæcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque careant luce Appius[2] et Metellus[3]. Non sunt divitiæ bonum. Itaque habeat illas et Ellius 2
leno[4], ut homines pecuniam quum in templis consecraverint[5], videant et in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere[6], quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. « At iniquum est, bonum virum debi» litari[7], aut configi[8], aut alligari[9]; malos integris corpo» ribus solutos ac delicatos incedere. » Quid porro? non 3
est iniquum, fortes viros arma sumere, et in castris pernoctare, et pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in urbe securos esse, percisos[10] et professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines[11] ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur, quum illo tempore vilissimus quisque,

1. *Tribuerit..... irrogaverit.* Sibi opponuntur: tribuo aliquid boni, et irrogo, i. e. impono ut onus, mulctam, vincula publica, supplicium. Sub Cæsaribus demum hæc τοῦ *irrogare* vis increbuit.

2. *Appius.* Claudius re et nomine Cœcus, Pyrrhi tempore. Liv. lib. IX, cap. 29.

3. *L. Metellus.* Pontifex, bis Consul, Dictator, triumphalis, primo Punico bello. Cf. de Brevit. Vit. lib. cap. 14, 2. Plin. Nat. Hist. lib. VII, cap. 45, Bip. « .....Orbam luminibus exegit senectam, amissis incendio, quum Palladium raperet ex æde Vestæ. »

4. *Ellius leno.* Homo merito alias ignotus, quippe cujus vita et quæstus circa lupanar et lupas versabatur.

5. *Ut homines.... consecraverint.* De pecunia et donariis, statuisque deorum dearumque ex auro argentoque confectis, iisque in templis sacratis intelligas.

6. *Traducere.* Contemptui et ludibrio exponere. Vid. de Ira, lib. I, cap. 6, 1.

7. *Debilitari*: membris capi.

8. *Configi* in cruce clavis.

9. *Alligari* funibus.

10. *Percisos* prætulit Lipsius e Martial. lib. IV, Epigr. XLVIII; lib. XII, Epigr. XXXV, 2. Percidere, præcidere; percisus, præcisus secum confunduntur. Nec viris doctis satis convenit de vi usuque harum vocum in re obscœna. Vid. not. in nost. Martial.

11. *Nobilissimas virgines.* Vestales, quibus ignis æterni conservatio, et sacra Vestæ atque bonæ Deæ curæ erant. Legebantur autem a pontifice maximo e nobilitate; et magno semper in pretio Romæ habitæ sunt, et

aut in campo[1] otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit : boni viri laborant, impendunt[2], impenduntur, et volentes quidem : non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, et æquant gradus; si scissent, ante-
4 cessissent. Hanc quoque animosam Demetrii[3] fortissimi viri vocem audisse me memini : « Hoc unum, inquit, » Dii immortales, de vobis queri possum, quod non » ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior » enim ad ista venissem, ad quæ nunc vocatus adsum. » Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis ali- » quam partem corporis? sumite. Non magnam rem pro- » mitto; cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid- » ni? nullam moram faciam, quo minus recipiatis, quod » dedistis; a volente feretis, quidquid petieritis. Quid » ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus » fuit auferre? accipere potuistis. Sed ne nunc quidem » auferetis, quia nihil eripitur, nisi retinenti[4]. Nihil » cogor, nihil patior invitus, nec servio Deo, sed as- » sentio : eo quidem magis, quod sciò omnia certa et in
5 » æternum dicta lege decurrere. » Fata nos ducunt, et quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, privata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est, quia non, ut putamus, incidunt cuncta, sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas : et quamvis

multis honoribus condecoratæ sunt; quorum inter præcipuos, is erat ut si quis ad mortem deduceretur, et ei virgo vestalis occurreret, modo non de consilio, ille statim incolumis dimitteretur. Conf. Aul. Gell. lib. I, cap. 12, etc.

1. *Campo*. Campo Martio, ambulando, garriendo, ludendo pila, etc. Horat. « Descendat in campum petitor. » Carm. lib. III, Od. 1, vs. 11

2. *Impendunt*. Sua; *impenduntur*, id est, pro patria occiduntur.

3. *Demetrii*. De Demetrio consulas not. ad lib. III, cap. 3.

4. *Retinenti*. Bene se habet. Triller.

magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in unum venit : accepimus peritura perituri. Quid 6
ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Utatur, ut vult, suis natura corporibus : nos læti ad omnia et fortes cogitemus nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum universo rapi. Quidquid est quod nos sic vivere jussit, sic mori, eadem necessitate et Deos alligat; irrevocabilis humana pariter ac divina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor et rector scripsit quidem fata [1], sed sequitur : semper paret, semel jussit. « Quare tamen 7
» Deus tam iniquus in distributione fati fuit, ut bonis » viris paupertatem, vulnera et acerba funera adscri» beret? » Non potest artifex mutare materiem : hæc passa est [2]. Quædam separari a quibusdam non possunt, cohærent, individua sunt. Languida ingenia, et in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis [3] : ut efficiatur vir cum cura [4] dicendus, fortiore fato opus est [5]. Non erit illi planum iter : sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac navigium in turbido regat; contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat et 8
complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros.

tamen Obss. lib. II, cap. 23, p. 140, emendat non male *renitenti*.

1. *Scripsit fata*. Id est, leges in æternum dixit, scripsit.

2. *Non potest.....passa est*. Stoicæ scholæ decretum : de quo cf. ad Nat. Quæst. lib. I, præf. § 2, 3, et fin. Item Diog. Laert. lib. VII, 134, ubi Menag. Senec. Ep. 65, laudat : Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant : causam et materiam. Materia jacet iners : res ad omnia parata; cessatura, si nemo moveat. Causa autem, id est, Ratio, materiam format, et quocumque vult, versat. Plura dedit Lipsius in Physiolog. Stoic. II, 4, Tiedemann. *Geist der spekul. Philos.* II, p. 440. sqq. Materia igitur *passa est*, ut formaretur in id quod fieri potuit. Illustratur nunc hoc dogma aliquot exemplis.

3. *Elementis*. Cf. de Ira II, 18, 19.

4. *Cum cura*. I. e. laude et gloria : de Benef. IV, 1, 1.

5. *Fortiore fato...... est*. Quod ori-

Vide quam alte adscendere debeat virtus : scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est [1] ; et qua vix mane recentes
Enitantur equi : medio est altissima cælo ;
Unde mare et terras ipsi mihi sæpe videre
Fit timor, et pavida trepidat formidine pectus :
Ultima prona via est, et eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me subjectis excipit undis,
Ne ferar in præceps, Tethys solet ipsa vereri.

9 Hæc quum audisset ille generosus [2] adolescens, « Placet, inquit, via; escendo; est tanti per ista ire [3] casuro. » Non desinit [4] acrem animum metu territare :

Utque viam teneas, nulloque errore trabaris,
Per tamen adversi gradieris cornua Tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora Leonis.

Post hæc ait : Junge datos currus : his quibus deterreri me putas, incitor : libet illic stare, ubi ipse sol trepidat : humilis et inertis est tuta sectari ; per alta virtus [5] it.

1 VI. « Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri ? » Ille vero non patitur. Omnia mala [6] ab illis removit, scelera et flagitia, et cogitationes improbas, et

ginem duxit ex elementis melioribus.

1. *Ardua prima via est.* Versus noti exstant apud Ovid. Metamorph. II, 63, sqq. de Phaethonte. (1. *Recentes,* quippe Oceano loti ambrosiaque assumpta, ideoque quiete usi. 3. Ex qua altitudine cunctor præ timore despicere. 5. *Ultima* pars viæ demergit et inclinat, quum sol est in occasu. 7. Ipsa Tethys Oceani uxor excipit Phœbum; i. e. descendit Phœbus in mare, occidit sol. Desumpta fictio e vita heroum qui amicum convenientes, aut e bello redeuntes ab ancillis lavabantur et ministrabantur.

2. *Generosus adolescens.* Phaethon.

3. *Hæc quum...... casuro.* Senecæ sunt, non Ovidii.

4. *Non desinit.* Phœbus *acrem animum* Phaethontis. Sequentes tres versus ibidem exstant 79. sq. Signa tria e Zodiaco, tauri, sagittarii (arcus sagittarii Æmonii s. Centauri Thessalia, aut Æmonia orti) et leonis Phaethonti obvia in itinere suo?

5. *Post hæc ait.....it.* Et hæc Senecæ, non poetæ, sunt. Apud poetam enim Phaethontis responsio mittitur. Tales explicationes sæpe adjicit Noster versibus, quos e poetis adduxerat.

VI. Arg. Eam ob causam viros bonos pati mala, ut doceant cæteros; et ipsis discendum est, ea bene pati : nati enim sunt in exemplar.

6. *Omnia mala.* Quæ proprie sic dici merentur.

avida consilia[1], et libidinem cœcam, et alieno imminen-
tem avaritiam : ipsos tuetur ac vindicat. Numquid hoc
quoque a Deo aliquis exigit, ut bonorum virorum etiam
sarcinas[2] servet? remittunt ipsi hanc Deo curam : ex-
terna contemnunt. Democritus[3] divitias projecit, onus
illas bonæ mentis existimans : quid ergo miraris, si id
Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando
vult sibi accidere? « Filios amittunt viri boni. » Quidni, 2
quum aliquando et ipsi occidant? « In exsilium mittuntur. »
Quidni, quum aliquando ipsi patriam non repetituri re-
linquant? « Occiduntur. » Quidni, quum aliquando ipsi
sibi manus afferant? « Quare quædam dura patiuntur? »
ut alios pati doceant : nati sunt in exemplar. Putà itaque 3
Deum dicere : « Quid habetis, quod de me queri pos-
sitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa cir-
cumdedi, et animos inanes velut longo fallacique somnio
lusi; auro illos, argento et ebore ornavi : intus boni nihil
est. Isti, quos pro felicibus adspicitis, si non, qua occur-
runt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi,
turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus
culti. Non est ista solida et sincera felicitas : crusta est, 4
et quidem tenuis[4]. Itaque dum illis licet stare, et ad ar-

1. *Avida consilia*. Avidam cupiditatem, de Brevit. vit. III, 3, fin. ambitionem etc.

2. *Sarcinas*. Externa illa, opes, divitias, honores etc. vocat.

3. *Democritus*. Abderita ille celeberrimus antiquitatis philosophus, qui flor. post Olymp. 72. Quæ hic Noster tradit, a P. *Bayle* (*Diction. his. et crit.* T. II. art. *Démocrite*, p. 269 sq.) neglecta esse miror. Fuit autem diversa traditio de hac re : aliis Democritum referentibus utcunque patrimonium suum, quod apud omnes constat uberrimum fuisse, neglexisse; (Cic. de finib. lib. V, cap. 29; Horat. lib. I, Epistol. XII, 12. Athenæus, IV, 20. p. 254. ed. Schæfer. Mitto plures.) aliis diviso cum fratribus patrimonio, exiguam sibi partem elegisse (Diog. Laert. IX, 35; Ælian. V. H. IV, 20.): a quibus Noster prorsus discessit, nescio quem secutus.

4. *Crusta.....tenuis*. Manet in similitudine a parietibus desumpta, quos marmore vario etc. distinctos ornatosque fuisse constat; conf. Athenæum.

bitrium suum ostendi, nitent et imponunt : quum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet, quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura : quanto magis versaveritis, et undique inspexeritis, meliora majoraque. Permisi vobis metuenda [1] contemnere, cupiditates fastidire : non fulgetis extrinsecus [2] : bona vestra introrsus obversa sunt [3]. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus [4]. Intus omne posui bonum : non egere felicitate, felicitas vestra est. « At multa incidunt

lib. IV, cap. 13, p. 226. edit. Schæf.

1. *Metuenda.* Minus accurate atque exacte videtur hoc loco Annæus loqui quam solet : namque de iis patet esse sermonem, quæ imperitæ multitudini vulgo metum incutiunt, qualia sunt egestas, carcer, servitudo, deforme corpus, adversæ valetudines, aut ipsa mors ; quæ tamen minime dicit reformidanda sapientium disciplinas atque mentis humanæ dignitatem stoico ingenio amplexantibus. Scribendum igitur melius foret *metuenda vulgo* aut *reformidata plerisque*. Cæterum oppositum id inciso quod mox sequitur, *cupiditates fastidire*, quasi diceretur : Illa contemnas licet quæ vulgus pavet, quæ vulgus expetit.

2. *Non fulgetis extrinsecus.* Quid ibi præcise designat *extrinsecus*. Græcizantibus hæc μετάφρασις esset : στίλβετε γοῦν οὐ τοῖς ἔξω. Porro τὰ ἔξω idem omnino est quod gallice *l'externe* vel *le non moi*, vox quidem multiplici sensu idcircoque ambiguo, sed cui ex circumstantibus lux additur ; ita ut nonnunquam ea significet quæ extra corpus humanum sita possidentur, ut divitiæ, aut honores, frequentius tamen hæc etiam quæ extra mentem, ut oris corporisque forma felix aut prava, adversaque aut secunda valetudo. Hoc modo nunc accipi debet τὸ *extrinsecus*, et sensus est : Non hæc vobis ornamenta sunt, tantum quæ a rebus extra animum sitis proficiscuntur.

3. *Obversa sunt.* Apte selecta. Nam *obvertere* (ea in compositione vis inest particulæ *ob*) est in contrariam partem vertere quam fieri solet aut par est. Porro quæ ornamenta ab intima mente sunt, ea non in hac parte rerum manent qua plerique cupiunt aut putant.

4. *Mundus exteriora......... lætus.* Notum est olim animam mundo (hoc est, omnium rerum cælestium terrestriumque conglobationi) tributam esse a Veteribus. Vide Platonis celeberrimum Dialog. Τίμαιον, Cicer. pass. Diog. Laert. Qua hic quoque, quanquam minus expresse, ait Seneca præditum esse universum, qui sui ipsius contemplator perpetuus, nihil externum contempletur. Præterea illa perfecti (τοῦ τελείου), quod quidem non esse non potest, quum extra τὸ πᾶν nihil sit, nisi vacuum atque infinitum, natura est, ut quidquid est bonum in se continens, neque indigens externarum rerum, sibi sufficiat, e se non exeat et in sui contem-

» tristia, horrenda, dura toleratu! » Quia non poteram vos istis subducere [1], animos vestros adversus omnia armavi. Ferte fortiter; hoc est, quo Deum [2] antecedatis; ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem : nemo tam pauper vivit, quam natus est [3]. Contemnite dolorem : aut solvetur, aut solvet [4]. Contemnite fortunam : nullum illi telum, quo feriret animum, dedi. Contemnite mortem : quæ vos aut finit, aut transfert [5]. Ante omnia cavi, ne quis vos teneret [6] invitos : patet exitus. Si pugnare non vultis, licet 6

platione immotus perseveret. Quod sic Veteres de Mundo, nos de Deo totius molis auctore dicimus.

1. *Vos istis subducere.* Humanam vitam sibi fingit miseriis casibusque obnoxiam prædam, quæ hac potiri semper conantur; conatur e parte sua homo se istis subducere.

2. *Ferte fortiter; hoc est, quo Deum antecedatis.* Hoc, si fas ita dicere, supra ipsum Deum dignitatem vestram evehet: quatenus nulla mala pati potest, vos vero pati potestis; at supra ea vos tollendo, hac parte Deum anteceditis.

3. *Nemo tam pauper vivit, quam natus est.* Siquidem homo tam superbus et immensarum opum congerie parum contentus, nudus in lucem proditur, neque solum absque divitiis, sed et sine vestimentis, etiam tenuissimis. Minus pauper conditur in tumulo et jacet; nam linteo funebri obvolutum cadaver est.

4. *Aut solvet.* Vos nimirum. Destruetur ipse tempore, vi humana, aut hominis vitam ipse finiet. Id non tam bonum, non tam verum quam subtile est, et ἀντιθέσεων captatori fortasse, aliis minime placebit.

5. *Aut finit, aut transfert.* Qua incumbente capitibus nostris, aut nihil jam sumus, nisi pulvis et umbra, aut alias in plagas transgredimur. Nescio an hic innuerit Seneca posse et innumeros globos qui per inane circumferuntur incoli, ut in elegantissimo opusculo *de la Pluralité des Mondes* affirmavit *Fontenelle*, et hos in locos nos post mortem commigrare; an tantum velit Elysios campos et beatorum insulas piorum manibus ostentare. Quidquid id sit, liquet Nostro id non succurrere quod fortasse post exactam vitam pejora nos maneant; sed quum de sapientibus et bonis viris agatur, illud non interest.

6. *Teneret.* Retineret. Cæterum tota phrasis in hanc relabitur sententiam : Non posse aliquem prohiberi quin moriatur, licere mori cui libuerit. « An nescis, aiebat Uticensis moriturus, paulisper spiritu represso, aut capite ad parietem illiso, emori licere? » Martialis, lib. I, Epigr. XLIII : « Conjugis audisset fatum quum Porcia Bruti, Et subtracta sibi quæreret arma dolor : Nondum scitis, ait, mortem non posse negari? Credideram satis hoc vos docuisse patrem! Dixit, et ardentes avido bibit ore favillas : I nunc, et ferrum, turba molesta, nega! »

fugere[1]; ideoque ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius quam mori. Prono animam loco posui[2]: trahitur. Attendite modo, et videbitis, quam brevis ad libertatem[3], et quam expedita ducat via. Non tam longas in exitu vobis, quam intrantibus[4], moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nascitur.
7 Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile sit renuntiare naturæ[5], et munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria et solemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita[6], mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, et magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit; tenui ferro[7] commissura cervicis abrumpitur: et quum articulus ille, qui caput collumque connectit, incisus est, tanta illa moles[8] cor-
8 ruit. Non in alto latet spiritus[9], nec utique ferro eruen-

1. *Pugnare....fugere.* Pugna est vivere; ergo fuga necem sibi conscire.

2. *Animam posui*, lapsuram sponte, nisi identidem trahatur. Hoc fit, quum reciprocamus. Acumen in hoc loco facile intelliges. Cæterum cf. de Ira, lib. III, cap. 15.

3. *Ad libertatem.* Nam liber ille est qui moritur. Vid. de Ira, lib. III, 15. Senec. Trag. satis similis in dithyrambico choro, init. « Heu quam dulce malum mortalibus additum, Vitæ dirus amor! quum pateat malis Effugium, et miseros libera mors vocet Portus æterna placidus quiete.»

4. *Intrantibus.* In lucem, in vitam, hoc est, nascentibus.

5. *Renuntiare naturæ.* Hoc est, ictum fœdus cum natura frangere, amicitiæque oblivisci. Optime gallicus interpres: « Combien il est facile de *rompre* avec la nature. »

6. *Dum optatur vita.* Namque, ut plurimum a Diis et fortuna tunc longam vitam precamur.

7. *Commissura.* Substantiv. non verb. particip. act. fut. et vinculum hoc physicum designat quo conjungitur aut corpori reliquo cervix, aut trunco unum ex ἄρθροις. *Committere* enim est sæpe ita res duas, quod sequentia probant, conjungere, ut coalescant in unum. Gallic. *commissura* est *le joint.*

8. *Tanta illa moles.* Bos, juvenca, aut taurus altari admotus.

9. *Spiritus.* Non anima, non quod recentiores nos et christiani populi spiritum proprie dicimus, sed vitæ principium et fons, sive illud sit flamen a Deo profectum, aut ignis ætherei portio subtilissima, aut ex omnium partium aptissima coagmentatione constans ἁρμονία. — *In alto* vero est in remotissima et secretissima corporis parte, in profundissimis

dus est; non sunt vulnere impresso penitus scrutanda præcordia : in proximo [1] mors est. Non certum ad hos ictus destinavi locum : quacumque pervium est [2]. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit a [3] corpore, brevius est, quam ut sentiri tanta velocitas possit. Sive fauces nodus elisit; sive spiramentum aqua præclusit; sive in caput lapsos subjacentis soli duritia comminuit; sive haustus ignis [4] cursum animæ remeantis [5] interscidit :

visceribus latens; ut sequente articulo fusius dixit.

1. *In proximo.* Hoc est, vel in promptu, vel, ut constet sibi et numeris omnibus absolvatur supra incœpta ἀντίθεσις, in summo corpore, in ipsissima ἐπιδέρματος superficie. Sic etenim respondent sibi invicem τὸ *in proximo* et *in alto*. Quod vero ὑπερβολῆς tantillum sit sententiæ (nam nulla ἐπιδέρματος læsio causa mortis esse potest), in rhetore, in Annæo parum refert.

2. *Quacumque pervium est.* Hoc est, quamlibet corporis partem, quodlibet membrum ictus penetrare et transgredi potest. *Quacumque* ergo est *quocumque loco*. Potest tamen quoque accipi pro *quacumque ratione*, *quocumque modo*, h. e. quodcumque genus mortis placuerit, sive præcipitem se in aquas aut subjacens solum dare, sive in flammas insilire, sive venas pugione aperire, sive haurire venenum, et illa istius modi, quæ infra enumerat. Unde et ipsa sententiarum series coaptatioque huic sensui non parum faveat. Priora tamen prætulerim.

3. *Quo anima discedit a corpore.* *Lagrange* interpretatur : « Cet instant où l'ame se sépare du corps. » At de temporis articulo brevissimo quo discessio fit mentis a corpore minime agitur, sed de ipso discessu, de hoc actu quo anima evolat. Melius dixisset : « Ce qu'on appelle mourir, ce fait qui consiste en ce que l'ame s'échappe du corps »

4. *Haustus ignis.* Ignis hic est pro carbone, nam ignis ipse in ore esse non posset, nisi admodum tenuis, moxque exstingueretur. Cæterum ad mortem Porciæ patet Senecam respexisse, quæ audita conjugis morte, quum ab ipsa omnia instrumenta necis amoverentur, « Ardentes avido bibit ore favillas. » Martial. lib. I, Epigr. XLIII. Auctores facti Plutarch. Vit. Brut.; Valer. Maxim. lib. III, capp. 2 et 4; Dio Cass. lib. XLVII, cap. 6; Appian. Bell. civ. lib. IV, al.

5. *Cursum animæ remeantis interscidit.* Perperam, dum περιφράσεις magis sectatur quam veritatem physicam de hac interitus forma Noster docet. Namque hic non ob aeris genus sævum, quod a pruinis et igne vulgo proficiscitur (*gaz acide carbonique*); et quod si in pneumonas pervenerit, brevissimo tempore certissima causa mortis est, in hoc casu mors advenit; sed ob ustulatas æsophagi et intimi stomachi membranas, quæ dum ignem humore ingenito exstinguentes tamen torrentur, tam vehemens dolor exoritur, ut jam non humana vis par sit, et promptissima mors sequatur. Cæterum respexisse h. l. Nostrum ad Porciam, Bruti

quidquid est, properat[1]. Ecquid[2] erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

conjugem, certe manifestum est.

1. *Properat.* Absolute; non mors, sed omnia hæc quæ præcedunt, laqueus, vel unda, vel durum solum, vel flammarum vis sæva. Gallic. *cela va vite. Lagrange* minus bene: «Sous quelque forme que la mort se présente, elle sera prompte.»

2. *Ecquid erubescitis?* Duplex ibi sensus occurrit, non de audientibus an erubescant, sed utram ob causam erubescant, pudoremne an metum. Pudoris quidem sæpius rubor indicium est, timoris vero pallor quod rubori contrarium est; nonnunquam tamen præ timore aliquis erubuit. Utrum ergo sensum anteferes? Prior certe præstare videtur, si ad illa tantum respicias quæ præcedunt; sed si et hæc oculo præsumpseris quæ sequuntur, ægre cohærent, nisi ambas φράσεις ita coaptaveris, ut a priore posterior pendeat, et is sensus statuatur: Unde erubescitis, quod id timeatis diu quod fit cito? Sed hunc tenorem si nos admiserimus, necesse tunc est unum e punctis interrogat. deleri, quod contra omnium scriptorum fidem est; tum cum præcedentibus non jam congruit facile; denique operis finis hic esse non posset, et deesse quædam existimandum foret, quod nulli hactenus monuere! *Lagrange* vertit: «Ne rougissez-vous pas de craindre si long-temps ce qui dure si peu?» Sed *ecquid erubescitis* non est, «Ne rougissez-vous pas?» sed, «Rougissez-vous?» vel, «Pourquoi rougir?» Ergo explicatio prior omnino est respuenda et huic alteri adhærendum qua præ metu erubescere finguntur.

CLARISSIMI VIRI *D. DIDEROT*

TESTIMONIUM

AD L. ANNÆI SENECÆ LIBRUM

DE PROVIDENTIA.

Il y a une Providence ; les désordres physiques et moraux n'en contredisent pas la notion ; ce que nous regardons comme des maux n'est tel que dans notre imagination : quand ils seraient ce qu'ils nous paraissent, nous ne pourrions nous en prendre aux dieux, qui ont placé sous nos mains tant de moyens pour nous en délivrer. « Si vous souffrez, c'est que vous voulez souffrir ; » vous échapperez à la mauvaise fortune quand il vous plaira : » mourez. »

Ce traité est dédié au même Lucilius à qui les lettres sont adressées ; c'est la solution d'une grande difficulté.

Ou le monde est éternel, ou il ne l'est pas. S'il est éternel, voilà donc un être absolu et indépendant de la puissance des Dieux ; s'il ne l'est pas, il a été créé.

S'il a été créé ; avant sa création, ou il manquait quelque chose à la gloire et à la félicité des Dieux, et les Dieux étaient malheureux ; ou il ne manquait rien à leur gloire ni à leur félicité ; et, cela supposé, la création du monde, superflue pour eux, n'eut pour objet que l'avantage des êtres créés.

Si la création du monde n'eut pour objet que l'avantage des êtres créés, pourquoi y eut-il des bons et des méchans? pourquoi y vit-on le juste opprimé, et le méchant oppresseur ?

Cela ne s'est fait que par impuissance, ou par mauvaise volonté; par impuissance, si c'était un vice auquel il était impossible d'obvier; par mauvaise volonté, s'il était possible d'obvier à ce vice, et qu'on ne l'ait pas fait.

On pardonne un mauvais ouvrage à un ouvrier indigent, on ne le pardonne point aux Dieux : tout ce qui sort de leurs mains doit être parfait.

Si la nature de l'ouvrage ne comportait pas la perfection, pourquoi ne pas demeurer en repos? pourquoi s'exposer, sans nécessité et sans fruit, à la honte de n'avoir rien fait qui vaille?

Cette difficulté d'enfant a occupé dans tous les siècles les têtes les plus fortes. Elle est proposée tous les jours sur les bancs de nos écoles, présentée dans les cahiers de nos théologiens avec la plus grande vigueur, et résolue, comme tout le monde le sait, de la manière la plus claire.

Ici, Sénèque se charge de la cause des Dieux. Il ouvre leur apologie par un tableau majestueux de la grande machine de l'univers.

Il fait l'éloge de la vertu ; la vertu, le lien commun des hommes et des Dieux.

Rien de plus énergique que la peinture des illustres malheureux : « Vous enviez leur courage et leur gloire, et vous oseriez » reprocher aux Dieux les terribles épreuves qui rendent ces hom- » mes si grands à vos yeux ! »

« Dieu est un père, mais un père qui élève rudement ses en- » fans. Le Spartiate hait-il son fils, lorsque, sous les coups de » verge dont il le déchire, son sang ruisselle au pied de l'autel « de Diane? »

Démétrius disait aux Dieux : « Dieux immortels, que voulez- » vous de moi? Mon fils? le voilà. Un de mes membres? choi- » sissez : je ne vous obéis point, je suis de votre avis. »

« Scévola, réchauffant sa main sur le sein de sa maîtresse, » est-il plus heureux que lorsque son bras s'enflamme et tombe » en gouttes ardentes sur un brasier? Non; mais c'est alors qu'il » est grand. »

Il faut convenir que la difficulté si insoluble pour tous les autres systématiques s'évanouit dans l'école de Zénon. — Quoi : l'ulcère qui dévore ce malade depuis le premier instant de sa naissance, et qui le dévorera jusqu'à sa mort, n'est pas un mal? — Non. — N'entendez-vous pas ses cris? — Il a tort de crier.

Vous direz que cela a l'air d'une plaisanterie inhumaine ; soit. Mais gardez-vous de dédaigner un ouvrage plein d'idées sublimes, qui vous détrompera, ou qui vous affermira dans votre opinion. Lisez-le pour le bel endroit où Sénèque incline la tête de Jupiter vers la terre, et attache les regards du maître de l'univers sur Régulus et sur Caton. « O Jupiter, s'écrie-t-il, voici deux ath-» lètes dignes de ton admiration : un homme de courage aux » prises avec la mauvaise fortune, quoi de plus grand? Caton » debout au milieu des ruines du monde, quoi de plus beau? »

Mais, dit l'épicurien, si la vertu de Caton ne put éclater sans l'ambition de César, pourquoi créer l'un et l'autre? Accorder aux dieux la puissance d'intervertir l'ordre de la nature, c'est rendre la difficulté insoluble.... Vous aurez de la peine à me persuader que le père des Dieux et des hommes se soit plu à voir entrer Régulus dans un tonneau hérissé de pointes...... Vous avez raison; j'aimerais mieux être Socrate qu'Anyte; mais à quoi bon pour Socrate, pour Anyte et pour les Dieux, l'existence d'Anyte et de Socrate?

C'est par des faveurs apparentes que le ciel punit le méchant; c'est par des revers qui vous semblent cruels et qui ne sont rien, que la Providence illustre le bon. Jupiter dit à celui-ci : De quoi te plains-tu? je t'ai fait mon égal.

Cela se peut, répond le méchant; mais moi, pourquoi m'avoir fait tel que je suis, et tel que tu savais que je serais?...... — Dis, malheureux, et tel que tu voulais être.

Et, d'après cette réplique, voilà nos raisonneurs enfoncés dans les ténèbres de la liberté de l'homme et de la prescience des Dieux.

Et quel parti prend l'homme sage entre ces disputeurs? Il montre au chrétien le ciel du doigt, et excuse au fond de son cœur celui que ce spectacle ne convainct pas.

Il n'appartient qu'à l'honnête homme d'être athée. Le méchant qui nie l'existence de Dieu est juge et partie : c'est un homme qui craint, et qui sait qu'il doit craindre un vengeur à venir des mauvaises actions qu'il a commises. L'homme de bien, au contraire, qui aimerait tant à se flatter d'un rémunérateur futur de ses vertus, lutte contre son propre intérêt. L'un plaide pour lui-

même, l'autre plaide contre lui. Le premier ne peut jamais être certain du vrai motif qui détermine sa façon de philosopher; l'autre ne peut douter qu'il ne soit entraîné par l'évidence dans une opinion si opposée aux espérances les plus douces et les plus flatteuses dont il pourrait se bercer.

« L'homme vertueux ne diffère des Dieux que par la durée de l'existence et l'étendue de la puissance. »

« Les Dieux ne laissent tomber la prospérité que sur les » ames abjectes et vulgaires...... » Cela n'est pas vrai. Tel homme que l'infortune eût trouvé grand, mourra sans l'avoir connue.

« Le grand homme soupire après les traverses..... » Cela n'est pas vrai; il ne les craint ni présentes, ni éloignées, mais il ne les appelle pas.

« Ceux que le ciel épargne sont faits pour plier sous les maux....» Cela n'est pas vrai. On voit tous les jours plier sous les maux des hommes que le ciel n'épargne pas. Sénèque, sous un autre prince que Néron, n'en aurait pas moins été Sénèque : Sénèque, oublié dans sa retraite par le cruel Néron, n'en aurait pas été moins prêt à mourir comme il est mort. Celui qui ne s'est point montré sur la brèche n'est point un lâche. Il ne faut pas calomnier la prospérité : le bonheur n'est pas toujours un signe du mépris des Dieux.

Ce traité finit par une prosopopée de Jupiter à l'homme vertueux, elle est très-éloquente.

L. ANNÆI SENECÆ

DE CONSOLATIONE,

AD HELVIAM MATREM,

LIBER UNUS.

ARGUMENTUM.

I. Introitus hujus consolationis apprime elegans, et prudenter et cum arte præmittitur. Exponit causam, cur non prius matrem consolatus esset, quam temporis spatio quodam præterlapso. Nunc se consurrexisse priorem, et nova consolandi ratione uti. Sperat fore ut hoc ipsum, quod tamquam infelix et exsul suos consoletur, matrem ad allocutionem suam audiendam moveat. II, III. Quum itaque tempus vim suam ad mitigandum matris dolorem exercuisset, tranquille modum, quo in dolore compescendo uti velit, declarat; et primum mala, quæ jam passa sit mater admodum gravia, exponit. IV, V. Deinde docet, matri nullam causam esse, cur doleat lugeatve, quoniam ipse exsul nihil patiatur, propter quod vere possit dici miser; ea enim, quæ apud nos nomine secundæ adversæve fortunæ veniant, ad adventitia pertinere, ideoque et ipsum exsilium. VI, VII. Quod quum commutatione loci contineatur, facile patere ostendit in eo nihil mali inesse: primum, quia hominis naturæ innata sit loci ex loco mutatio, quod et usu quotidiano et historia probat VIII. Eaque ipsa insulæ Corsicæ: deinde, quod ubicumque, vel in loco desertissimo et humillimo tugurio, quum eadem rerum natura tum virtute uti possit exsul, quod Marcelli præclaro exemplo illustrat. IX—XII. Incommoda autem, exsilium comitantia, facile tolerari posse a sapientiæ studioso, e. g. paupertatem. Ita vi oppositi, in avaritiæ ac luxuriæ, omnia subvertentis, insaniam invehitur. Animus tranquillus, pergit, his supervacuis facile carebit vel in exsilio, quid, quod pauperes feliciores ditioribus sint, et hos frequenter conditione pauperum uti oporteat: exempla antiqua. XIII. Ne tamen quis putet, singula quidem mala in exsilio satis bene sustineri posse, non item omnia, quæ simul exsuli adsint, e. g. paupertatem, ignominiam, contemtum, ille secum reputet, eum qui unum malum toleret, et omnia tolerare, sicut altera parte qui una virtute gaudeat, omnibus cæteris uti. Quæ quum ita sint, significat se haudquaquam miserum dici posse, neque adeo in sua conditione causam luctus ac mœroris latere. XIV. Jam pergit ad causas ceteras, quæ matrem ad luctum perducant, refellendas. Ac primum monet, matrem non egere sui præsidii, quod numquam a se incolumi petiverit, quum neque ambitiosa sit, neque gratiam aut potentiam filiorum unquam ostentaverit. XV. Secundo autem loco desiderium filii dilecti causam quidem luctus eximiam esse. XVI. Sed contra illud hortatur eam virtutis et fortitudinis, qua cæteras sui ævi feminas facile antecedat, similem Corneliæ Gracchorum, et Rutiliæ Cottæ matris. Jam quum luctus remediis vulgaribus, e. g. ludis, peregrinationibus etc. difficillime compesci possit, suadet matri, ut animum ad liberalia studia applicet. Accedunt studia duorum

reliquorum filiorum, qui in eo toti sint, ut matrem consolentur; nepotes, et ipse pater. XVII. Denique sororem, mulierem præstantissimam, magno ejus solatio fore monet, oratque, ut se lætum atque alacrem cogitet.

Quum Seneca, Messalinæ invidia inter adulteros Juliæ, Germanici filiæ, haud dubie falsissime, accusatus, in Corsicam relegatus esset (ann. U. C. 794. Dio Cass. lib. LX, c. 8.), quadragesimum fere annum egit, jam dudum ob claritudinem studiorum, ut Taciti verbis (Annal. lib. XII, cap. 8.) utar, conspicuus. Hoc exsilium per octo annos tolerare debuit (memoratur ejus reditus a Dion. Cass. lib. LX, cap. 32, ad ann. 801; cf. Tacit. loc. mem.) Cujus fructus eximius est consolatio ad Helviam (in Mss. Hebiam, Helbiam appellatam) matrem, vel eo nomine magni facienda, quod et unica est ex iis, quæ usque ad eum scriptæ sunt, consolationibus, et quod dulcedinem aliquam secum fert ab exsule in suorum solatium conscripta. Nullum enim ex libris de luctu minuendo ante Senecam litteris mandatis ad nostra tempora pervenisse notum est. In quibus, nisi primus, celeberrimus tamen fuit Crantoris veteris Academici (circ. Olymp. CXVI.) libellus, non magnus ille quidem, sed aureolus, et, ut Tuberoni Panætius præcepit, ad verbum ediscendus, ut Ciceron. verbis Acad. Qu. lib. IV, c. 44 utar. Vocatur ap. Cic. Tuscc. Dispp. lib. I, cap. 48 Consolatio: consolabatur autem hoc commentario Hippoclem, qui filiorum mortem lugebat. Et Diogen. Laert. lib. IV, cap. 27: Θαυμάζεται δὲ αὐτοῦ μάλιστα βιβλίον τὸ περὶ πένθους: ubi vid. Menag. Eum secutus est M. T. Cicero in consolatione filiæ, teste Plinio Nat. Hist. præf. p. 8. T. I, Bip. Quam in Ciceronis operibus legimus consolationem, esse a Car. Sigonio perscriptam, inter omnes constat. Metrodorus Epicureus quoque Atheniensis (Lampsacenus alias dictus) composuit Consolationem, qua sororis luctum, amisso optimæ indolis filio, mitigare studuit; a Seneca Epist. 98, parte med. laudatam. Clarum fuit quidem nomen in antiquitate, sed libros ejus non fere præter suos, si Ciceroni (Tuscc. Dispp. lib. II, cap 3.) fides habenda sit, quisquam in manus sumsit. Enimvero quum Epicuri asseclis Roma abundaret, non dubitandum est, quin et iste libellus multis lectus fuerit. Omitto Theophrastum, cujus Callisthenes, seu de luctu, quo Callisthenis amici sui mortem ab Alexandro M. ei inflictam luget, magni factus est, (Cic. Tusc. lib. III, cap. 10; lib. V, cap. 9, fin.) Ciceronis libellum ad Cottam de luctu minuendo (ann. U. C. 633.) perscriptum, et alios. In iis, qui post Senecam Consolationes scripsere, Plutarchi juvenis consolatio ad Apollonium (Tom. VII. Hutten. p. 316—370.), in qua Crantoris libellus magnam partem expressus creditur, et Anicii Manlii Torquati Severini Boethii consolatio philosophica in carcere composita potissimum nominari merentur. Cæterum probatur mihi Lipsii judicium de hoc libello: «Scriptum ipsum animi et eloquentiæ plenum, numeris et structura compositum, atque etiam ordine præter cætera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit».

Epigrammata super L. A. Senecæ exsilio quæ Gronovius post argumentum hic præscripsit, nos ad finem operis referemus.

L. ANNÆI SENECÆ
DE CONSOLATIONE,
AD HELVIAM MATREM,
LIBER UNUS.

CAP. I. SÆPE jam, mater optima, impetum cepi [1] con- 1
solandi te, sæpe continui. Ut auderem [2], multa me im-
pellebant: primum, videbar depositurus omnia incom-
moda, quum lacrimas tuas, etiamsi supprimere non
potuissem, interim certe abstersissem; deinde, plus ha-
biturum me auctoritatis non dubitabam ad [3] excitandam
te, si prior ipse consurrexissem; præterea timebam, ne
a me non victa Fortuna [4] aliquem meorum vinceret. Ita- 2
que utcumque conabar, manu super plagam meam im-

I. ARG. Causas enumerat Noster, cur non prius ad Matrem consolationibus fovendam sese accinxerit.

1. *Impetum cepi*. H. e., *memet ipse excitavi et accinxi*. Mox *continui* (subaud. τῷ *impetum*) idem sonat ac, *memet ipse retardavi*.

2. *Ut auderem*. Hic supplendum esse patet: Mœrenti tibi solatii aliquid adferre.

3. *Excitandam....excitare*. Interdum idem est quod *solari*. Qui subito casu dolet, hic quodammodo humi affligitur et cadit; qui a dolore ad lætitiam revocatur, eum erigi et excitari merito dices.

4. *A me non victa Fortuna*. I. e. timebam, ne fortuna et alium quemque meorum vinceret, quum me vicisset. Lipsius tamen præfert: *ne me non victo F.* i. e. ne quum me non vicisset, in quem tam sæva ingruit, meos vinceret. Volo hanc palmam ferre, ut nec me, nec cæteros vincat. Nexus priorem lectionem suadere videtur; itaque cum Erasm. al. tuitus sum. Si enim victus esset a Fortuna, metus justus erat, ne et alii vincerentur; at quum illam vicisset, quis metui locus supererat, quem non statim tollere poterat? Attamen sequentia (cf. c. IV, fin.) Lipsii lectioni favent.

posita [1], ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc pro-
positum meum erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo,
dum recens sæviret, sciebam occurrendum non esse, ne
illum ipsa solatia irritarent, et accenderent : nam in
morbis quoque nihil est perniciosius, quam immatura
3 medicina [2]. Exspectabam itaque dum ipse vires suas
frangeret, et ad sustinenda remedia mora mitigatus,
tangi se ac tractari pateretur. Præterea [3], quum omnia
clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescen-
dos moderandosque luctus, composita evolverem, non
inveniebam exemplum ejus, qui consolatus suos esset,
4 quum ipse ab illis [4] comploraretur. Ita in re nova hæsi-
tabam, verebarque, ne hæc non consolatio, sed exulce-
ratio [5] esset. Quid quod novis verbis, nec ex vulgari et
quotidiana sumptis [6] allocutione, opus erat homini ad con-
solandos suos ex ipso rogo caput allevanti ? Omnis autem

1. *Manu super plagam meam imposita*. Nam dum manu superimposita plagam recentem premis, sanguini obstat, quin erumpat, et malum simul et dolorem quodammodo comprimis.

2. *Dolori tuo....medicina*. Ipse Noster hoc præcepit de Ira III, 39. Et quis philosophorum medicorumve hoc non suasit! Conferas tamen, si tanti est, Ovid. Pont. IV, 11, 17, et Plutarch. Consolat. ad Apollon. p. 316, 317, T. VII. Hutten. ibique dicta Æschyli, Euripidis et Menandri præclara.

3. *Præterea*. Consolationem Ciceronis, Metrodori Epicurei aliorumque libros de luctu, e. c. Crantoris, Theophrasti, Callisthenis etc. non in exsilio innuit scriptos esse, ideoque se hac ex parte primum esse, qui ipse exsul suos consoletur, pronuntiat.

4. *Comploraretur*. Tanquam mortuus ait *Ruhkof*. Ego nescio an hoc in loco vere *comploraretur* mortuum virum significet; nec alioquin pervideo quomodo vir comploratus hoc sensu posset consolari complorantes. Alludit hic Annæus ad seipsum et infortunia sua, quæ, vivo et incolumi ipso, complorari possunt. Dices forsitan exsilium Senecæ videri morte ipsa pejus, et Roma remotum a remanentibus complorari tanquam mortuum; sed est hoc subtilius quam ut admittatur.

5. *Exulceratio*. Quasi renovatio doloris : redit ad metaphoram, qua antea usus erat.

6. *Allocutione*. Est consolatio : Epi. 118. Catull. XXXVI, 6. Sic multis in locis *alloquium, et alloqui*. Horat. Epod. XIII : « Illic omne malum vino cantuque levato Deformis ægrimoniæ dulcibus alloquiis. » Valer. Maxim. lib. II, cap. 7 : « Incerta gratulandi prius, an alloquendi officio

magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, quum sæpe vocem quoque[1] ipsam intercludat. Utcumque connitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis[2] esse consolator. Cui nihil negares, huic[3] hoc utique te non esse negaturam (licet omnis mœror contumax sit) spero, ut desiderio tuo velis a me modum statui.

II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi : 1
potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim[4] cum eo concurram, adero prius illi, et quibus excitetur[5], ingeram : omnia proferam, et rescin-
dam[6] quæ jam obducta sunt. Dicet aliquis : « Quod hoc 2
» genus est consolandi, obliterata mala revocare, et animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix unius patientem? » Sed is cogitet, quæcumque usque eo perniciosa sunt, ut contra remedium convaluerint[7], plerumque contrariis curari. Omnes ita-

fungeretur.» Item lib. IV, cap. 6: «Conjuges eorum illustris ibi sanguinis, velut allocuturæ perituros viros.»

1. *Omnis autem..... intercludat.* Ratio in eo posita esse videtur, quod imaginatio nimis luctu excitata, et mali notionibus adeo abrepta et extra se elata est, ut, quæ sentiat verbis vulgaribus multo fortiora censendo, imaginibus verbisque haud sollemnibus atque constructionibus verborum inauditis utatur, ideoque, quasi vero ne hæc quidem adjumenta sufficiant, exclamationibus abruptisque locutionibus sensa sua efferre connitatur.

2. *Instar efficacissimæ consolationis consolator.* H. e. te efficacissime solari, tibi instar solatii et efficacissimi solatii esse.

3. *Cui..... huic.* Utraque voce, se ipsum innuit. Quasi diceret: filio huic cui nihil tu negares, non negabis, etc.

II. ARG. Consilium, quod in consolanda matre sequi vult, indicat. Mala igitur, quæ jam perpessa sit, matri, ut sibi quasi viam muniat ad consolationem, in memoriam revocat, sperans fore ut, his propius perpensis, hoc unum malum, quo nunc opprimatur, facilius perferat, ad ea quæ antecesserint.

4. *Ne statim.* Lipsius mavult *nec statim.* Vulgata tamen proba est.

5. *Ingeram.* Parabo, conciliabo.

6. *Rescindam.* Renovabo violenter (de vulneribus jam curatis propria verba *rescindere* et *obduci* : Ovid. Trist. III, 11, 63. Ovid. Metam. XII, 543).

7. *Contra remedium convaluerint.*

que luctus illi suos, omnia lugubria admovebo : hoc erit, non molli via mederi, sed urere ac secare. Quid consequar? ut pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægre ferre unum vulnus in corpore tam cicatricoso.

3 Fleant itaque diutius, et gemant, quorum delicatas mentes enervavit longa felicitas, et ad levissimarum injuriarum motus[1] collabantur : at quorum omnes anni per calamitates transierunt, gravissima quoque forti et immobili constantia perferant. Unum habet assidua infelicitas bonum[2], quod quos sæpe vexat, novissime indurat.

4 Nullam tibi fortuna vacationem dedit a gravissimis luctibus : ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, immo dum nascereris, et ad vitam quodammodo[3] exposita es. Crevisti sub noverca, quam tu quidem omni obsequio et pietate, quanta vel in filia conspici potest, matrem fieri coegisti : nulli tamen non magno constitit et bona noverca. Avunculum[4] indulgentissimum, optimum ac fortissimum virum, quum adventum ejus exspectares, amisisti. Et ne sævitiam suam fortuna leviorem diducendo[5] faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium libe-

5 rorum eras, extulisti. Lugenti tibi luctus nuntiatus est,

Vim cam habeant ut medicaminum omnium vim superent.

1. *Motus*. Quos quis sentiat, ut ἐνλομῶν morsus, etc.

2. *Bonum*. Ut sit substantive sumendum. Gronov. e MSS. recte recepit. Antea : *boni*.

3. *Ad vitam q. exposita es*. Quippe orba, ut nemo fere esset, qui curam ejus gereret in vita, matre mortua. Exponitur autem infans ut ad januam, (Sueton. Claud. 27.) ad plateam, sic h. l. *ad vitam*, abjectus.

4. *Avunculum*. Ipsius nempe Senecæ, qui sororem Helviæ in matrimonium acceperat. Is, nobili loco oriundus, quum ex præfectura Ægypti rediret, mortuus est. Conf. cap. ultim.

5. *Diducendo*. Spatium dando, separando. Agitur autem de mora, quam fortuna matri concesserit, exigua, ut virum per trigiuta dies tantummodo ex itinere receptum mox amiserit : ex quo spatio colligi poterat, fortunam mitigatam esse; at res secus cessit. Restituit Gronov. ex cod. Antea : *deducendo* i. e. diminuendo, detrahendo. Cæterum frequens in

omnibus quidem absentibus liberis; quasi de industria in id tempus conjectis malis tuis, ut nihil esset ubi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine intervallo in te incursantes pertulisti. Modo in eumdem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quam filium meum in manibus et in osculis tuis mortuum funeraveras, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere vivos.

III. Gravissimum est ex omnibus, quæ unquam in 1
corpus tuum descenderunt, recens vulnus : fateor; non summam cutem rupit, pectus et viscera ipsa divisit[1]. Sed quemadmodum tirones leviter saucii tamen vociferantur, et manus medicorum magis quam ferrum horrent : at veterani, quamvis confossi, patienter ac sine gemitu velut aliena corpora, exsecari patiuntur; ita tu nunc de-
bes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem 2
et ululatus, et alia per quæ fere muliebris dolor tumultuatur, amove. Perdidisti enim tot mala[2], si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timide egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coacervata ante te posui. Magno id animo feci : constitui enim vincere dolorem tuum, non[3] circumscribere.

IV. Vincam autem, puto, primum si ostendero nihil me 1

codd. hæc confusio syllabarum, *di* et *de* : cf. e. c. Gisbert. Cuperi Obss. IV, 5, p. 67 sq.

1. *Non summam cutem..... divisit.* H. e. alte infixus est mucro, et non carnibus prætentum ἐπίδερμα tantum, sed et ipsas carnes et viscera læsit, hærens vivo.

2. *Perdidisti tot mala.* H. e. tot et tantis e malis nihil in te fructus redundavit. Lucrifacere te par erat, quum tot tibi damna, tot immensæ clades contigissent. At tu tam cæca, tam infirma, tam tui non compos es quam antehac fueras, quum tibi prosperitas blandiretur, et indolem tuam nimium secundæ res labefactarent.

3. *Circumscribere.* I. e. ita circumvenire et sopire ut jam non animum mordeat et quietum te relinquat. Is circumscriptor dicebatur qui testamenta fraude captare consueverat.

pati, propter quod possim dici miser, nedum propter
quod miseros etiam quos contingo faciam: deinde, si ad
te transiero, et probavero, ne tuam quidem gravem esse
2 fortunam, quæ tota ex mea pendet[1]. Hoc prius aggre-
diar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi;
si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus
me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifes-
tum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipse magis
placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miseros
solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi,
ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non
esse miserum. Adjiciam, quo securior sis, nec fieri qui-
dem posse miserum.

1 V. Bona conditione geniti sumus, si eam non dese-
ruerimus. Id egit rerum natura, ut ad bene vivendum,
non magno apparatu opus esset. Unusquisque facere se
beatum potest. Leve momentum in adventitiis rebus est,
et quod in neutram partem magnas vires habeat: nec
secunda sapientem[2] evehunt, nec adversa demittunt.
Laboravit enim semper, ut in se plurimum poneret, intra
2 se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse
dico? minime; nam id quidem si profiteri possem, non
tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortu-
natissimum, et in vicinum Deo[3] perductum prædicarem.

1. *Quæ tota ex mea pendet.* In hac re nempe; quum exsilio filii eam ob causam mater præcipue illacrymetur, quod ipse exsul doleat. Namque abesse hunc, et ab amatissimo filio amantissimoque matrem separatam degere, hoc spectat ad propriæ utilitatis, propriæ voluptatis sensum et cupidinem.

2. *Evehunt.* Poeticæ audaciæ vox pro, *spiritus sapientis evehunt*; superbia nempe quæ res prosperas fere semper comitatur. Cæterum idem sententiæ, idem φράσεως tenor ac in Horatiana stropha: « Æquam memento rebus in arduis Servare mentem non secus in bonis ab insolenti temperatam Lætitia ». lib. II, Od. III.

3. *In vicinum Deo.* I. e. in consortium Deo venire, Natur. Quæst. I, præf. §. 5 (Lipsii Manuduct. in philosoph. Stoic. III, 14.).

Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris [1] me dedi, et nondum in auxilium mei validus [2], in aliena castra confugi [3], eorum scilicet, qui facile se et sua tuentur. Illi me jusserunt stare assidue, 3
velut in præsidio positum [4], et omnes conatus fortunæ, et omnes impetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis gravis est, quibus est repentina : facile eam sustinet, qui semper exspectat. Nam et hostium adventus eos prosternit, quos inopinate occupavit : at qui futuro se bello ante bellum paraverunt, compositi et aptati, primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt.
Nunquam ego fortunæ credidi, etiamsi videretur pacem 4
agere : omnia illa, quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, unde posset ea sine motu meo repetere [5]. Intervallum inter illa et

1. *Sapientibus viris.* I. e. philosophiæ studiosis, et præsertim Stoicis, in quorum libris legendis otium suum collocasse videtur. Sit quoque Agric. c. 46, Tacit. «Si, ut sapientibus placet, non cum corpore magnæ animæ exstinguuntur.» Porro eadem verborum apud Græcos ratio exstitit, et σόφος idem olim fuit quod postea φιλόσοφος. Nam qui sapientiæ et scientiæ laude præcipue celebrabantur, eos vulgus σόφους appellabat; at modestiæ causa primus Pythagoras quum a quibusdam interrogatus quis esset, respondit : φιλόσοφος; quod ipsius discipuli exemplum sibi proposuere.

2. *In auxilium mei validus.* Ita firmus ut ipse mihi auxilio esse possim.

3. *In aliena castra confugit.* Traductio elegans seu ἀλληγορία a re militari desumpta, cujus exemplum præbet Flaccus lib. III, Od. XVI, vs. 22, sqq : « Nil cupientium Nudus castra peto, et transfuga divitum Partes linquere gestio.»

4. *Velut in præs. positum.* Est hæc Stoicorum sententia : quare comparaverunt frequenter vitam cum militia. Exempla quædam collegit Gataker. ad Antonin. p. 77, 78, addi oportuit, quæ Socrates ap. Platon. Apolog. p. 66, 67. Tom. I. Bip. et alibi præclare hanc in rem disseruit, quem ceteri hac formula utentes sequuti esse videntur.

5. *Nunquam ego fortunæ.......honores.....repetere.* Nostrum jam ante exsilium tam divitiis gloriaque eloquentiæ virtutis ac doctrinæ laude quam honoribus eminuisse, inde liquet, quod ipse infra cap. 14, 3. se puerum *locupletem* vocat, et ex judicio Caligulæ de nostro, ap. Sueton. Cal. c. 53, qui *tunc maxime placentem* celebrat, coll. Dione Cassio LIX, 19, ad ann. U. C. 792, videmus eum eloquentiæ, virtutis et doctrinæ laude floruisse. Tacit. XII, 8. Quæsturam ante exsilium gessisse, apparet ex cap. 17. infra.

me [1] magnum habui! itaque abstulit illa, non avulsit. Neminem adversa fortuna comminuit, nisi quem secunda
5 decepit. Illi qui munera ejus velut sua et perpetua [2] amaverunt, qui se propter illa suspici [3] voluerunt, jacent et mœrent, quum vanos et pueriles animos, omnis [4] solidæ voluptatis ignaros, falsa et mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflavit, nec mutatis contrahit; adversus utrumque statum invictum [5] animum tenet, exploratæ jam firmitatis : nam in ipsa felicitate, quid contra infelicitatem valeret, expertus est.
6 Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimavi semper nihil veri boni inesse : quin inania, et specioso ac decepturo fuco circumlita [6] inveni, intra nihil habentia fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac durum invenio, quam opinio vulgi minabatur : verbum quidem ipsum, persuasione quadam et consensu jam asperius ad aures venit, et audientes tamquam triste et exsecrabile ferit : ita enim populus jus-

1. *Intervallum inter illa et me.* E codd. nonnullis recepi. Antea : *inter me et illa.*

2. *Sua et perpetua.* Subaud. non *munera*, quæ vox modo scripta occurrit, sed *negotia*, quasi diceretur *res suas et perpetuum mansuras.*

3. *Suspici.* Vide quam apta verba. *Suspicit* qui infra positus res altius sitas contemplatur; suspicit qui humili loco natus et manens, procerum luxuriam et opes adspicit.

4. *Solidæ.* Frequentissime ea vox idem ac *integer.* Sic Virgil. Æneid. lib. VI, vs. 552 : «Solidoque adamante columnæ» (nam hic ne putes adamantis duritiam a poeta indicari, sed nihil cavi intus esse: *solido adamante, solido elephanto* gallice est *diamant massif, ivoire plein.*) Hor. Od. lib. I, Od. I, vs. 20. «Partem solido demere de die.» Aliquando tamen significationem mutat et pro re non fragili, non caduca usurpatur. Apud eumdem Flaccum habes exemplum: «Justum et tenacem propositi virum Non civium ardor prava jubentium, Non vultus instantis tyranni Mente quatit solida.»

5. *Adversus .... invictum.* Haud absimilis lib. IV, Od. II, vss. 35 et 56, Horat. «Animus .... secundis Temporibus dubiisque rectus.»

6. *Fuco.* Fucus propr. succus quidam fuit, quem ex Lichene rocella (Linn.), vocamus *orseille*, qui in saxis marinis provenire solet. Acceperunt veteres, ut substerneretur purpuræ in lana medicanda, φῦκος : qua mixtura purpura solidum colorem

sit : sed populi scita[1] ex magna parte[2] sapientes abrogant[3].

VI. Remoto igitur judicio plurium, quos prima rerum 1
facies, utcumque credita est, aufert, videamus quid sit exsilium : nempe[4] loci commutatio est. Angustare videor vim ejus[5], et quidquid pessimum in se habet, subtrahere : hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Adversus ista postea confligam : interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. « Carere patria[6] in- 2
tolerabile est. » Adspice agedum hanc frequentiam, cui

(τὸ δευσοποιὸν) conciliabant. Conf. Boettiger ad Horat. III, 5, 28. p. 57 : deinde usurpatur de colore, qui multa promittit, sed facile evanescit, nec quidquam præstat, ut h. l. *illinere, circumlinere* fucum orationi, verbis, rei cuicumque, cui splendorem aliquem conciliare velis, solenne est.

1. *Sed populi scita.* Ipse sententiam mitigat adjecto *ex magna parte.*

2. *Ex magna parte.* Frequenter enim vox populi vox Dei est. At Stoicæ philosophiæ inprimis proprium erat, intervallum magnum esse inter populi scita et sua decreta, quippe pro hominis natura sæpe rigidiora.

VI. Arg. Quum enim exsilium nihil nisi loci commutatio sit, et humanæ naturæ conveniat locum ex loco mutare, inter mala minime illud numerandum est.

3. *Abrogant.* H. e. delent. Eodem modo *abrogare* a *rogando* derivatur quo *deprecari* a *precando* : neque ergo aliud debuisset significare quam *deprecari* ; sed nota frequenter apud Romanos dici *rogare* pro *ferre legem*, ergo et *abrogare* pro *delere*. Quod si quis interrogaverit unde hæc duarum vocum *rogare* et *ferre* paritas ac συνωνυμία, recordetur ille quo modo lex in republica fieret : proponebat consul, prætor, aut tribunus quæ plebs in foro aut adoptaret aut respueret ; aliis verbis, rogabat consul, pr. aut trib., sanciebat populus vel abrogabat. Hinc rogatio est quod nos hodie appellamus *projet de loi*, et a populi scito discrepat cui vere meritoque legis et nomen et vis contigit.

4. *Nempe.* Manifesto ; procul dubio. Haud absimilem definitionem exsilii dedit Philiscus, quum Ciceronem exsulem ap. Dion Cass. XXXVIII, 24, consolaretur : cui loco Noster tam similis est, ut Dioni materiam consolationi, quam Philisco tribuit, suppeditasse videri possit.

5. *Angustare videor vim ejus.* Hæc lectio sensum bonum promit, et consuetudini Senecæ per incisa eloquendi sensa sua congruit. Lipsius tamen, codicis sui amore ductus, prætulit quam ibi invenit lectionem : *Angustare ne videamur vim ejus.* Antiquam lectionem tueor.

6. *Carere patria.* In tota antiquitate pro malo habebatur ; nec immerito, quandoquidem exsul utique tan-

vix urbis immensæ tecta sufficiunt : maxima pars illius
turbæ patria caret : ex municipiis et coloniis suis, ex
toto denique orbe terrarum confluxerunt. Alios adducit
ambitio, alios necessitas officii [1] publici, alios imposita
legatio, alios luxuria opulentum et opportunum vitiis
locum [2] quærens : alios liberalium studiorum cupiditas,
alios spectacula [3] : quosdam traxit amicitia, quosdam in-
dustria, latam [4] ostendendæ virtuti nacta materiam : qui-
dam venalem formam [5] attulerunt, quidam venalem [6] elo-
3 quentiam. Nullum non hominum genus concurrit in
urbem, et virtutibus et vitiis magna pretia ponentem.
Jube omnes istos ad nomen citari, et, unde domo [7] quis-
que sit, quære : videbis majorem partem esse, quæ re-
lictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pul-
cherrimam urbem, non tamen suam. Deinde ab hac ci-

quam peregrinus, ideoque parvi æstimatus homo vivere debebat, quippe cui omnia civitatis, in quam migrasset, jura deerant. Cf. e. caus. Platon. Crit. T. I, p. 104, 123, Bip. Euripid. Phœniss. 401, 104. ed. Beck.

1. *Necessitas officii publici.* Spectat e. c. ad equites, quos de Ira III, 33, 1, evocatos appellavit, ad judicia exercenda. Omnia, quæ hic notantur, magnis urbibus communia esse constat.

2. *Opportunum locum.* « Quo » nempe « cuncta undique atrocia et pudenda confluunt celebranturque. » Tac. Ann. lib. XV, cap. 44.

3. *Spectacula.* Belluarum scilicet et gladiatorum, multaque insuper id genus quæ in arena exhibebantur. Quæ quum numerosiora sint quam hic sigillatim omnia percurramus, lectorem remittemus ad Martialis librum singularem qui ab ea materia quam tractat Spectaculorum nomen habet et triginta fere epigrammatum est.

4. *Latam.* Alii *Laxam* Gronov. probatam, quia in codd. invenit. Sed utrumque nostro placuit. Proinde nil muto.

5. *Venalem formam.* Ne de mulierculis illud dictum existimes, quanquam apud latinos sæpe *quidam* pro *quædam* invenias, sed de servis eximiæ pulchritudinis, qui e Græcia, Asia, Ægypto, Italiam, Urbem, optimatum ædes imperatoriamque aulam advehebantur, fœdis voluptatibus unice reservati.

6. *Venalem eloquentiam.* I. e. causidici et advocati, quæ hominum classis sub Cæsaribus efflorescere cœpit; de Ira, III, 37, 1. Nam ante sibi præmia aut amplissima præmia oratores proponebant, famam et reipublicæ summas dignitates.

7. *Unde domo.* Ex poeta repetitum esse, cuique Virgilium Æn. lib. VIII, vs. 114, recordanti liquebit.

vitate discede, quæ velut communis patria[1] potest dici :
omnes urbes circumi : nulla non magnam partem pere-
grinæ multitudinis habet. Nunc transi ab iis, quarum 4
amœna positio, et opportunitas regionis plures allicit :
deserta loca, et asperrimas insulas, Sciathum et Seri-
phum, Gyarum[2], et Corsicam[3] pete : nullum invenies
exsilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid
tam nudum[4] inveniri potest, quid tam abruptum undique,
quam hoc saxum? quid ad copias respicienti jejunius?
quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm
horribilius? quid ad cæli naturam intemperatius[5]? plures
tamen hic peregrini[6], quam cives consistunt. Usque eo 5
ergo commutatio ipsa locorum gravis non est, ut hic quo-
que locus a patria quosdam abduxerit. Invenio qui di-
cant, inesse naturalem quamdam animis irritationem com-
mutandi sedes, et transferendi domicilia. Mobilis enim

1. *Communis patria.* Quoniam omnibus fere populis terræ tunc imperitabat, et hominibus ex quacunque gente domicilia præbebat. Nostrum locum non neglexit Gatak. ad Antonin. p. 249, ubi hanc locutionem illustrat.

2. *Sciathum et Seriphum, Gyarum.* Insulæ maris Ægæi exsulibus sub Cæsaribus destinari solitæ.

3. *Corsicam.* Antiqua lectio, quam reduxi. Muretus dedit : *Cosuram* (insulam inter Africam et Siciliam) ex conjectura mera : Junius conj. *Corcyram.*—Mox *animi causa* (i. e. sua voluntate et voluptate) bipontini socii in *amici causa* corruperunt.

4. *Quid tam nudum*, etc. Corsica male audit ap. Strabonem, qui asperam, male habitatam, et plerisque locis eam inaccessam vocat : Plin. tamen Nat. Hist. III, XII. Corsicæ 33 civitates et colonias assignat ; et Diodorus Siculus melius de Corsica ejusque incolis sentit. Quam quidem diversitatem nulla alia ratione conciliaverim, nisi ut putem Straboni et Nostro de ea tantum insulæ parte sermonem esse, quæ ad mare vergat : cæteræ enim fecunditate etiam nunc non carent : cf. Büsching. III, 989. noviss. edit. Incolas vero, eos præsertim qui oppidis procul degunt, venatorum et pastorum cultu vitam sustentantes nemo nescit et montibus suis et salebroso solo asperitate pares et ingenitæ ferociæ eo usque pertinaces, ut, ne Gallica quidem sub ditione, cujus illis jam plus quam quinquagesimus annus contigit, horridos mores et barbaros exsuerint.

5. *Intemperatius* ex Gron. conject. recepi : *intemperantius*, quod antea erat, latine hoc sensu non dicitur.

6. *Peregrini.* Cf. c. VIII, de exsulibus noli intelligere.

et inquieta mens homini data est : numquam [1] se tenet ; spargitur, et cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, et quietis impatiens, et novitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primam ejus originem adspexeris. Non ex terreno [2] et gravi concreta corpore :
6 ex illo cælesti spiritu descendit : cælestium autem natura semper in [3] motu est : fugit, et velocissimo cursu agitur. Adspice sidera mundum illustrantia : nullum eorum perstat [4] ; labitur assidue, et locum ex loco [5] mutat : quamvis cum universo [6] vertatur, in contrarium nihilominus ipsi [7] mundo [8] refertur ; per omnes signorum [9] partes discurrit ; perpetua ejus agitatio, et aliunde alio commigratio est. Omnia volvuntur semper, in transitu sunt, et
7 ut lex et naturæ necessitas ordinavit, aliunde alio defe-

1. *Nunquam.* I. M. Heusinger Emendd. p 237. conj. *nusquam*: Nihil muto.

2. *Non ex terreno.* Dogma Stoicorum notum : de quo cf. Ep. 39, Cic. Tusc. Dispp. I, 17—19 : et Lipsii Physiol. III, 8.

3. *Cælestium.....in motu est.* Agnoscis quam ridiculis argumentis falsa iterum atque iterum superadstruat. Nam, si physicæ scientiæ peritos et ἀστρονόμους interroges, ii respondebunt stare sidera, non moveri (nam πλανήτας et numero pauciores, et natura sua minus splendidas, stellas esse, non sidera); si altiora mox meditatus, ad metaphysicam transieris, quæ paritas est mentis humanæ, etiamsi a cælo fluxerit, et cælestium corporum ; unum sit, nisi mentem dixeris quodammodo corpoream esse, nec materiæ omnino expertem ?

4. *Perstat.* I. e. perpetuum stat.

5. *Labitur..... mutat.* Omne ; et hoc opponitur τῷ *nullum eorum perstat.* *Labi* dicitur frequentissime non id quod cadit, sed quod aera per vacuum molli cursu fertur et æque libratur ; uti sidera, si motus siderum est, et planetæ.

6. *Universo. Universum* una voce idem est ac *orbis universus*, et hinc gallicum verbum *univers.* Sic τοῦ κόσμου apud Græcos συνώνυμον propemodum fuit τὸ πᾶν. Cæterum *cum universo vertatur* significat non *eodem modo vertatur quo cælestium rerum universalitas*, sed *eodem tempore*, etc.

7. *Mundo.* Κόσμῳ, i. e. cœlo. Mundo enim triplicem significationem, nempe cæli, Dei, materiæ tribuerunt Stoici. Lipsius Physiolog. Stoic. II, 6, sq.

8. *In contrarium.......refertur*, etc. Re vera stant sidera, at movetur cælum ab occidente in orientem. Porro crediderunt veteres et astra moveri, sed ab oriente occidentem versus. Unde motus duplex et contrarius, hic siderum, ille mundi.

9. *Signorum.* In Zodiaco.

runtur. Quum per certa annorum spatia orbes suos ex-
plicuerint, iterum ibunt per quæ [1] venerant. I nunc, et
animum humanum, ex iisdem quibus divina constant
compositum seminibus, moleste ferre puta transitum ac
migrationem : quum Dei natura assidua et citatissima
commutatione, vel delectet se, vel conservet. A cælesti- 8
bus, agedum, te ad humana converte! Videbis gentes
populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis
Barbarorum regionibus Græcæ urbes ? quid inter Indos
Persasque Macedonicus [2] sermo ? Scythia, et totus ille
ferarum indomitarumque gentium tractus, civitates
Achaiæ [3] Ponticis [4] impositas litoribus ostentat. Non per-
petuæ hiemis sævitia, non hominum ingenia, ad simili-
tudinem cæli sui [5] horrentia, transferentibus domus suas
obstiterunt. Atheniensis in Asia [6] turba est : Miletus 9
LXXV urbium populum in diversa effudit : totum Italiæ

1. *Quum per..... venerant.* Iisdem perpetuum legibus parent sidera, eosdem quotannis cursus conficiunt; at quum et cælum universum moveatur, anno peracto astra locum remeant quem in immenso prius occupavere, sed non eam quam cæli partem habebant, ea potiuntur. Ergo necesse est multos annos, multa sæcula ante elabi quam idem revertatur siderum et cæli mutuus situs.

2. *Macedonius sermo.* Eorum, qui ut coloni ab Alexandro Magno in illis relicti erant.

3. *Achaiæ.* I. e. Græciæ propr. sic dictæ quæ quidem Epiro Thessaliæ, Macedoniæ Thraciæque opponitur et Peloponnesum continet, Atticam, Bœot. Locr. Phoc. Ætol. Acarn. Pausan. VII, 16. p. 293. ed. Facii Tom. II.

4. *Ponticis.* I. e. toti oræ maritimæ Ponti Euxini, (nobis *Crimée*, Chersonesus taurica appellata) in quam et Græci et Milesii colonias miserant. Plura dabit Wolf ad Demosth. Orat. adversus Leptinem, p, 252, sq.

5. *Ad similitudinem cæli s. h.* Cf. de Ira II, 16, 1. : suoque simillima cælo, e poeta.

6. *Atheniensis in Asia turba est.* Antiqua eaque bona lectio. Pincianus tamen mutavit ; *Atheniensium in Asia urbs est M.* parum docte. Primum enim *turba* honestum vocabulum est, de quo nunc non dubitatur ; deinde historia docet, Ione (Vellei. Paterc. I, 4. p. 105. bip.) sive Neleo (Pausan. VII, 2. p. 237. Tom. II, et quos ibi laudat Fabius) duce, Iones ab Achæis expulsos in Asiam Athenis migrasse et duodecim urbium, Panionii, (ante Chr. n. 1055.) auctores fuisse. Harum urbium caput fuit Miletus (Herodot. I, 142. sqq. Plin. V, 29.), quam 75 colonias emisisse Plin. l. e. testatur.

latus*, quod infero mari [1] alluitur, major Græcia [2] fuit. Tuscos [3] Asia sibi vindicat : Tyrii Africam [4] incolunt; Hispaniam [5] Pœni : Græci se in Galliam [6] immiserunt, in Græciam [7] Galli : Pyrenæus [8] Germanorum transitus non inhibuit : per invia, per incognita versavit se humana levitas. Liberos, conjugesque, et graves [9] senio parentes traxerunt. Alii longo errore jactati, non judicio elegerunt locum, sed lassitudine proximum occupaverunt : alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt; quasdam gentes, quum ignota peterent, mare hausit; quædam ibi consederunt, ubi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi quærendique pa-

1. *Infero mari alluitur.* Imo et quas oras Superum Mare alluit. Nam et Daunia et Calabria et Salentini et Iapyges Græciæ Majoris pars fuere et Græcorum coloniis urbes et opes suas debuerunt.

2. *Major Græcia.* Alias Magna Græcia dicta. Nam tres olim in Italiæ partes præcipue distinguebant, Italiam propriam, quæ totius regionis quasi umbilicus fuit, Græciam Magnam quæ inferius sita in meridiem vergebat, et septemtrionem versus Galliam Cisalpinam. Istæ autem ut ipso nomine satis declaratur migrantibus a Græcis et Gallis incolas receperant. Heynii Opuscul. Acad. T. II.

3. *Tuscos.* Etruscos, quos, duce Tyrrheno, et Lydia profectos in Etruria sedes suas fixisse, sibique a duce nomen Tyrrhenorum imposuisse, narrat Herodot. I, 94, aliique: attamen Dionys. Halicarn. I, 27, aliique eos indigenam gentem fuisse contendunt, Lipsio approbante : horum sententiam docte exposuit Heyne Exc. III ad Virgil. Æneid. lib. VIII, vs. 478 sq. nost. ed. tom. III, p. 479 sqq.

4. *Tyrii Africam inc.* Spectat ad. Didonem, conditricem Carthaginis, de qua ex Virgil. et Justin. XVIII, 4. al. omnia nota sunt.

5. *Hispaniam Pœni.* Gades prima eorum urbs fuit, deinde plures incoluere Carthaginienses ab antiquissimis temporibus. conf. Diodor. Sic. lib. V, cap. 38. Justin. XLIV, 5.

6. *Græci se in Gall. im.* Intelligit Phocæenses, Φωκαιεῖς, conditores Massiliæ. Ad angustias redacti a Cyro, Persarum rege, urbe sua relicta Corsicam occuparunt Phocæenses, et non ita longe post Massiliam condidere. Herodot. lib. I, 162 — 167.

7. *In Græciam Galli.* Hæc invasio facta est Ol. 125, 2. ante Chr. n. 279. Simson. Chronicon Cathol. ad a 3726.

8. *Pyrenæus.* Nisi Celtas Gallosve, quos sæpe Hispaniam invasisse constat, hic cum Germanis confuerit, ejus auctoritatem equidem non defendam.

9. *Liberos......traxerunt.* Nota tamen ex hac gentium multitudine quæ longinquas in oras sponte exul sese penetravit, nulli placuisse natali solo pejores locos, at omnes fere pro pejoribus meliora obtinuisse. Non er-

triam fuit. Alios exscidia urbium suarum[1], hostilibus armis 11
elapsos, in aliena, spoliatos suis[2], expulerunt : alios domestica seditio[3] submovit : alios nimia superfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emisit[4] : alios pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia ejecerunt : quosdam fertilis oræ, et in majus laudatæ fama corrupit[5] : alios alia causa excivit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est : assiduus humani generis discursus est : quotidie aliquid in tam
magno orbe mutatur. Nova urbium fundamenta jaciuntur : 12
nova gentium nomina, exstinctis prioribus[6], aut in ac

go levitate sola abrepti ii fuerant, qui patriam procul migraturi relinquebant, sed status ardui tædio et optimarum rerum voto et spe.

1. *Alios exscidia urbium suarum*, etc. An hic urbium celeberrimam Trojam significet, qua diruta, Æneas et Antenor in Italia condidere hic Patavium, ille Lavinium ; an ad historiæ veræ tempora revolutus, alios casus, alias migrationes cogitarit, nescio. Certe exempla multa supersunt, Messenii v. g. qui ter a Lacedæmoniis cæsi Naupactum, Rhegium et Zanclen, Siciliæ urbem, fugerunt, cui Messanam nomen addidere, anno 453 ant. Chr. nat. etc.

2. *Suis.* Rebus, bonis, fortunis, agris, domibus ; non, ut fortasse cogitabis, civibus.

3. *Domestica seditio.* Ut quæ Idomeneum, postquam filium Neptuno immolavisset, Cretæ imperio spoliavit, et Italiæ proximas partes devenire jussit, qua in regione Salentum urbem condidisse fertur.

4. *Superfluentis.... emisit.* Sic Tyrii Carthaginem, sic Pœni Carthaginem novam, sic omnes fere Græciæ et Asiæ civitates, et ipsa Roma, sed altiora præparans, colonias multas procul misere.

5. *Fertilis oræ.....corrupit.* Sic ex Arabum infelicibus terris, Palæstinam adiisse Hebræi dicebantur ; sic e Gallia Senones, dein Asii Italiam. Sic post Senecæ tempora, urgentibus jam imperii fatis, in Romanas provincias debacchata est a Germania, Sarmatia et Scythia, barbarorum colluvies.

6. *Exstinctis prioribus.* « Œdipodioniæ quid sunt, nisi fabula, Thebæ ? Quid Pandioniæ restant nisi nomen, Athenæ ? » (Ovid. Metam. lib. XV, vss. 429 et 430). Et ut unicæ regionis fata percurramus, quod olim Assyriæ imperium bis appellatum fuerat, mox a Persis nomen obtinuit, Cyri ingenio dominante et fortuna ; deinde vero post Darii et Alexandri obitum, Seleuci Nicanoris temporibus, Syriæ regnum vocabatur ; tum senescente et cadente Seleucidarum potentia, quum in solium Arsacidæ evecti sunt, Parthicum imperium ; et tandem Arsacidas excipientibus Sassanidis, Persicum rursus ut Cyri tempore, dictum est.

cessionem validioris conversis [1], oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exsilia sunt?

1 VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem [2], Patavii conditorem, et Evandrum [3] in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Trojanum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipavit? Romanum imperium nempe auctorem [4] exsulem respicit, quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas et victoris metus, longinqua quærentem [5], in Italiam detulit.
2 Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias misit? ubicumque vicit Romanus, habitat [6]. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, et relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

1 VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: unum tamen adjiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe jam cultores mutavit. Ut antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta [7], Graii

1. *In accessionem validioris conversis.* Hæc procul dubio Romæ potentiam significant cujus imperio accessere civitates et populi, non eo quidem tempore quo debellati sunt, sed post pacem longam et per Romanorum magistratuum patientiam.

VII. Arg. Domestica exempla affert.

2. *Antenorem.* Nobilis hic fuit Trojanus, qui Troja excisa in Italiam abreptus esse, ibique Patavium condidisse ferebatur. Vid. Heynii Exc. VII, ad Virgil. Æn. lib. I, vs. 247.

3. *Evandrum.* De Evandro exstat Heyn. Exc. ad lib. Æn. VIII, vs. 51; et de *Diomede* ad libr. XI, vs. 243.

5. *Romanum...auctorem.* Id est, Æneam, Lavinii conditorem, et Albanorum auctorem, a quibus Romani sunt.

5. *Quærentem.* Alii *quærentes* unde Lipsius: *quærens* sc. metus. Dure! Vulgata bene se habet Necessitas enim et metus victoris (i. e. Græcorum) eum in Italiam detulit ex. rel. trah. longinqua quærentem: quæ omnia plana sunt.

6. *Habitat.* Ad artificium et prudentiam Romanorum pertinet, qui cuncta in loca quæ devicerant, colonias miserint, ad quas omnes et ipsi *senes* nomen suum libenter dabant (*s'enrôlaient volontiers*).

VIII. Arg. Denique ipsa Corsica documento hujus cupiditatis locum ex loco mutandi esse potest.

7. *Phocide relicta.* De re cf. Livium

qui nunc Massiliam [1] colunt, prius in hac insula conse-
derunt. Ex qua quid eos fugaverit, incertum est [2]: utrum
cæli gravitas [3], an præpotentis [4] Italiæ conspectus, an
natura importuosi maris [5]; nam in causa non fuisse feri-
tatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc truci-
bus et inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Trans- 2
ierunt deinde Ligures [6] in eam, transierunt et Hispani,
quod ex similitudine ritus apparet: eadem enim tegu-
menta [7] capitum, idemque genus calceamenti, quod Can-
tabris [8] est, et verba quædam; nam totus sermo, con-

ad lib. V, c. 13. sq. l. XXXVII, c. 31. et Horat. Epod. XVI, vs. 17, sqq.: « Phocæorum Velut profugit exsecrata civitas Agros atque lares patrios, etc. » Phocis proprie est regio Græciæ inter Bœotiam et Ætoliam sita, Delphis, Parnasso, Helicone etc. celebris: quæ a nonnullis auctoribus, sicut a nostro cum Phocæa, urbe Ioniæ, confundi solet, Spanhemio ad Callim. p. 633, recte reprehendente, nostro tamen loco aliisque neglectis.

1. *Massiliam*. Urbs Viennensium apud Cavares quam anno ant. Chr. 600, Tarquinii Prisci temporibus, Ionia profugi Phocæenses condidere, eo mox potentiæ pervenit ut per punicum bellum multum Romanis conferret, et totius Galliæ veluti caput celebraretur, ac, quanquam Cæsari minus placuisset ob Pompeii amicitiam, sui juris etiam sub imperio diu permanserit. Hic enim ordo rerum publicarum sapientissimus exstitit cui apud veteres famas ea laus contigit, quæ apud nos hodie Anglicæ Americæ legibus, ita ut exemplaris loco persæpe allegaretur.

2. *Incertum est*. Herodotum l. l. non recordatus est Noster. Ille tradit: Quum vires suas magno prælio cum Pœnis Tyrrhenisque conjunctis facto, quamvis secundo, magnopere attritas intellexissent, consilium cepere, Corsicam ultra tenere desperantes, oram gallicam adpetendi, ubi tandem Massiliam condiderunt circa Olymp. 50.

3. *Cæli gravitas*. Est hodieque in ora maritima et planitie finitima.

4. *Præpotentis*. Ob Tyrrhenos, quibuscum jam conflixerant.

5. *Importuosi maris*. Saxa enim syrtesque in vicinia sunt ab una parte. Cæterum insulam parum cognitam habuisse Senecam et hic locus testatur: Diodorus enim Sicul. l. l. Corsicam quam maxime portuosam (εὐπροσόρμιστον) appellat.

6. *Ligures*. Ligyes: distinguit Ligures ab Hispanis, qui tamen utrique unius ejusdemque originis, nempe Iberæ fuisse videntur. (*Heyne* ad *Guthrie* et *Gray* III, 978; IV, 73).

7. *Tegumenta*. Nostro ut Hispano hac in re fides habeatur vel maxime; quare aliunde testimonia coacervare nihil attinet.

8. *Cantabris*. Cantabrorum gens Hispaniæ oras olim occupavit quæ ad septentrionem maxime vergunt inter Asturas et Ilergetes (hæc regio *Biscaye* hodie appellatur) et Roma-

versatione Græcorum Ligurumque, a patrio descivit. Deductæ[1] deinde sunt duæ civium Romanorum coloniæ: altera a Mario, altera a Sylla. Toties hujus aridi et spinosi saxi mutatus est populus.

3 Vix denique invenies ullam terram, quam etiam nunc indigenæ colant: permixta omnia et insititia sunt: alius alii successit. Hic concupivit, quod alii fastidio fuit: ille, unde expulerat, ejectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Adversus ipsam mutationem locorum, detractis cæteris incommodis quæ exsilio adhærent[2], satis hoc remedii putat Varro[3], doctissimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura[4] utendum est.

4 M. Brutus[5] satis hoc putat[6], quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiamsi quis singula

norum armis diu obstitit. Horat. lib. II, Od. IV: « Septimi Gades aditure mecum et Cantabrum indoctum juga ferre nostra. » Devicit tamen pertinacissimum populum Agrippa. Idem epistol. ad Iccium lib. I: « Cantaber Agrippæ, Claudi virtute Neronis Arminius cecidit. » Cum quo congruit lib. III, Od. XIII, hic locus: « Cantaber sera domitus catena, » mox lib. IV, Od. XIV: « Te Cantaber non ante domabilis. »

1. *Deductæ*. Mariana Colonia et Aleria. Mela. lib. II, cap. 7; Plin. N. H. lib. III, cap. 12, ed. bip.

2. *Adversus ipsam...... adhærent*. Duo enim accurate secernenda quæ ipse separavit, exsilium ipsum et quæ mala exsilium vulgo consequuntur. Hæc removet, dein rogat quid in ipso exsilio incommodi est.

3. *Varro*. Est M. Terent. Varro, Ciceronis æqualis: de quo conf. Cic. Acad. lib. I, 2 sqq.

4. *Eadem rerum natura*. Subtilius sane quam verius. Ubicumque quidem terrarum nos fortuna projecerit, ibi terra, ibi cælum adspectabitur. At quid si spinosi et inculti, aut arena et rupibus horridi agri? Quid si asperum et corpori nocens cælum? Si Britanniæ aut Germaniæ incolis Libye indicitur, si Afris et Persis Hibernia et Thule, num eadem rerum natura est? Quam bene Horat. lib. II, Od. XVI, vss. 18, 19: « Terras *alio* calentes *Sole* mutamus, » et simillime Maro Georgic. II, 512: « *Alio* patriam quæruntsub *sole* jacentem! » Quamvis idem semper perstet atque volvatur, et verius in Gallico opusculo exsul quidam: « *Les astres même avaient changé; et du Ciel de notre patrie, il ne restait que le Soleil!*

5. *M. Brutus*. Percussor Jul. Cæsaris: de eo omnia nota sunt. Plura dabit Ernest. Index hist. Cic. Quæ hic afferuntur, occurrisse videntur in M. Bruti libro de virtutibus: cf. lib. IX, cap. 5. Cic. Paradox. I, qui Biantis exemplo hæc illustrat.

6. *Satis hoc putat*. Cur Lipsius hæc

parum judicat efficacia ad consolandum exsulem, utraque in unum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo, quæ pulcherrima sunt, quocumque nos moverimus, sequentur; natura communis, et propria virtus. Id actum est [1], mihi crede, ab illo, quisquis formator universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, sive incorporalis ratio, ingentium operum artifex, sive divinus spiritus, per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, sive fatum et immutabilis causarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, ut in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quidquid optimum homini est, id extra humanam potentiam jacet, nec dari, nec eripi potest [2]: mundus hic, quo nihil neque majus, neque ornatius, rerum Natura genuit; animus [3] contemplator, admiratorque mundi; pars ejus magnificentissima, propria nobis et perpetua [4], tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque et erecti, quocumque res tulerit, intrepido gradu properemus.

tria verba insititia putaverit, equidem non exputo. Mihi quidem necessaria esse videntur.

1. *Id actum est.* Habes hic diversas Stoicorum de eadem re sententias, de quibus adeas Lipsium (Physiol. lib. I, cap. 5, 7, lib. II, 12.) et inprimis *Tiedemann*(*Geist der specul. Philos.* lib II, cap. 446. sqq).

2. *Nec dari, nec eripi potest.* Eadem verba in Sallust. Jugurth. cap. 1.—Mox: *quo nihil neque majus neque ornatius rerum natura genuit*, quod his simillimum est, in Jugurt. cap. 2: « ingenium, quo neque melius, neque amplius aliud est. » Porro notandum est *nihil neque...... neque*, quum vulgo latinis scribatur *nihil aut.....aut.* Græcos hic Annæus imitatur apud quos duplex negatio idem valet ac si una esset.

3. *Quidquid opt......jacet, nec.... potest: mundus.....genuit; animus*, etc. Distinxi ad hunc sensum: mundus et animus sunt duo illa quæ optima sunt et extra humanam potestatem jacent. Hanc distinctionem et J. M. Heusingerum Emendd. p. 237 suasisse video.

4. *Perpetua.* Non æterna. *Perpetuum* est quod longo tempore et continuo permanet, perstat (alia autem voce opus est qua indicetur quale id tempus et quam longum); id autem æternum quod initio carens fine caret.

IX. Emetiamur[1] quascumque terras, nullum inventuri solum[2] intra mundum, quod alienum homini est; undecumque ex æquo ad cælum erigitur acies, paribus intervallis omnia divina ab omnibus humanis distant. [3]Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cujus insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, intervallaque, et causas investigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes[4], et alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes[5], quasdam igne fuso[6] perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce

IX. Arg. Quicumque sapientiam colit, ubique inveniet quo se delectet, et ad virtutem exercendam moveatur. Luxu facillime talem carere, docet. In his vero Democriti sententiam sequutus est, contendentis, omnem tellurem viro sapienti esse perviam, et bonæ menti totum mundum patriam (cf. Arriani Epictet. Dissertat. lib. III, cap. 22, ubi de Cynismo præclare exposuit).

1. *Emetiamur quascumque terras, nullum inventuri solum intra mundum, quod alienum homini est.* Sic Erasm. quem secutus sum. Alii : *nullum invenire intra mundum est alienum opus :* unde fecit Lipsius: *nullam invenire intra mundum est alienum nobis*: putans, quoniam brevius et concinnius, propterea melius quoque esse. Enimvero Erasmi, quem tamen et ipsum bonis codd. usum esse constat, lectio idoneum sensum præbet, et Senecæ loquendi consuetudini convenit: quippe qui futuro periphrastico, quod vocant, uti amat, causam, s. consecutionem indicaturus, poetarum more.

2. *Inventuri.* I. e. etiam si invenire in animo est. Sequi malui lectionem, codd. fultam eamque bonum sensum præbentem, quam Lipsii lectionem conjectura concinne factam, quæ quidem auctorem, non librarios emendare videtur.

3. *Proinde*, etc. Hæc eadem præclare extulit noster Nat. Quæst. lib. I, præfat. § 5.

4. *Stellas micantes.* Fixas ac planetas intelligi patet.

5. *Subito erumpentes.* Esse cometas, Ruhkopf credit, et Nat. Quæst. lib. VII, cap. 12, 22, excitat. Ego crediderim potius de iis stellis Senecam loqui quæ mediæ noctis tempore inexpectatæ oriuntur : illæ enim quodam modo erumpunt; at quis cometen vidit erumpere? Tum, et id majoris momenti est, cometas infra designat his verbis « longo tractu cum luce multa prætervolantes. »

6. *Quasdam igne fuso.* I. e. stellas cadentes, bolidesque. (Quæst. Natur. lib. I, cap. 14; lib. VII, c. 20. Virgil. Georg. lib. I, vs. 377.)

multa prætervolantes [1]; dum cum his sim, et cælestibus, qua homini fas est, immiscear; dum animum, ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam; quantum refert mea, quid calcem? Atqui [2] non 2
est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis et navigabilibus fluminum alveis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus [3] est, quem terrena delectant: ad illa abducendus est, quæ ubique æque apparent, ubique æque splendent; et hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa et prave credita obstare. Quo longiores porticus expedierint, quo 3
altius turres [4] sustulerint, quo latius vicos [5] porrexerint, quo depressius æstivos specus [6] foderint, quo majori mole fastigia cœnationum [7] subvexerint: hoc plus erit, quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus ejecit, in qua latissimum receptaculum casa est: næ tu pusilli animi es, et sordide se consolantis, si ideo [8] id fortiter

1. *Longo tractu......prætervolantes.* Vid. quæ supra nota 5, p. 70 diximus.

2. *Atqui.* Erasm. et Lipsii edd. reduxi: Gronoviana et Bipontina ed. per incuriam *at* dantibus. *Atqui non est.* Jam exposuimus in antecedentibus, quomodo hoc judicium intelligas, injustum et falsum futurum, si de tota insula exposueris.

3. *Augustus animus est.* Eamdem fere cogitationum seriem invenies Nat. Quæst. lib. I, præf.

4. *Turres.* Ædificia altiora ac magnificentiora, de quibus Petronius de bello civili 87 (c. 120): « Ædificant auro, sedesque ad sidera mittunt. » cf. Mitscherlich. ad Horat. lib. I, Od. IV, 13.

5. *Vicos porrexerint:* alii et Erasm. *correxerint*, lapsus librar.

6. *Æstivos specus.* Id est, porticus subterraneas, Cryptoporticus, quarum vestigia hodieque plura Romæ exstant.

7. *Fastigia cœnationum.* Tecta (ἀετώματα) ornata et ampla ædium, ubi cœnabatur. Aliquando tamen minor altitudo iis domibus fuit; et quidem Domitianus postea parvulas ædes condidit, sed elegantia et luxu exsplendescentes, quibus nomen *Mica* fuit. Martialis lib. II, Ep. LIX. Ernesti Clav. Cicer.

8. *Si ideo.* Alii et Erasm. *Si non ideo*: nexu refragante: non ideo tibi casa placeat, quia et Romulus in casa

4 pateris, quia Romuli casam [1] nosti. Dic illud potius; istud humile tugurium nempe virtutes recipit [2]: jam omnibus templis formosius erit, quum illic justitia conspecta fuerit, quum continentia, quum prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio [3], humanorum divinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exsilium grave est, in quo licet cum hoc ire comitatu.
5 Brutus in eo libro, quem de Virtute composuit, ait se vidisse Marcellum [4] Mitylenis exsulantem, et, quantum

habitavit, sed quia virtutes tuæ tecum habitant.

1. *Romuli casam.* In monte Palatino (in regione decima Palatii) fuisse, ex Topographiis Romæ, v. c. Alderi, nunc satis constat: exusta est anno U. C. 716, (Dio Cass. lib. XLVIII, cap. 43.) per occasionem sacrificii, a pontificibus, quorum curæ conservatio hujus casæ demandata fuit, ibi instituti, mox tamen reparata. Dionys. Hal. tradit, (Lipsio laudante), si quid tempestate aut tempore periit, sarciunt supplentque (pontifices) ad priorem, ut potest, formam. Alii auctores ponunt hanc casam in octava regione, in monte Capitolino: quidni enim Romulus duas casas habuisset, quum et ibi Asylum Romuli fuisse constat? Lipsio equidem assentior, qui docte Romulo duplicem casam, veram et veterem in Palatio, alteram adsimilem religionis causa in monte Capitolino assignat.

2. *Nempe.....recipit.* J. M. *Heusinger* post *recipit* notam interrog. posuit l. l., quoniam τὸ *nempe* vim interrogandi habeat, laudatque Tursellin. de Partic. c. 36, 2. Plin. III, Epp. 16, 8. Sed hæc observatio Tursellini falsa est. Numquam enim τῷ *nempe* inest per se eadem vis interrogandi, quæ τῷ *annon* etc. inest: conf. c. 7, 1; de Ira, lib. I, cap. 5, etc.

3. *Officiorum recte dispensandorum ratio.* Non hic virtutes significat, sed virtutum notionem: quid exsequendum officii sit, quid vitii cavendum apprime nosse, virtutis initium est. Id rursus indicant quæ mox sequuntur *humanorum divinorumque scientia*; nam *humana* et *divina* omne officii genus complectuntur. Nos quidem triplex officii genus arbitramur, id nempe quod sibi ipse homo debet, quod aliis hominibus, quod Deo. At hæc ad duo facile revocantur; nam quod sibi aliisque aliquis debet, humanum est, quod Deo, divinum; aut, si Stoicæ disciplinæ accedentes, nihil officii erga Deos esse credimus nisi purum animum et domesticam probitatem, tum dicere licebit quod aliis debet homo, humanum esse, quod sibi, divinum.

4. *M. Claud. Marcellum.* Cons. a. U. C. 702, a partibus Pompeii contra Cæsarem stetit: post pugnam pharsalicam Mitylenas se recepit: mox Ciceronis Senatusque precibus a Cæsare revocatus, at prope Athenas in patriam rediturus a P. Magio Chilo-

modo natura hominis pateretur, beatissime viventem, neque unquam bonarum artium [1] cupidiorem, quam illo tempore. Itaque adjicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqui. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exsilium suum Bruto approbavit, quam quo reipublicæ consulatum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, ut aliquis exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet; qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni [2] suo
mirandum? Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præ- 6
tervectum, quia non sustineret videre deformatum [3] virum. Illi quidem reditum impetravit Senatus, publicis precibus, tam sollicitus ac mœstus, ut omnes illo die Bruti habere animum viderentur, et non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium [4] utriusque. Brutus sine
Marcello reverti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, 7
quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit: Quod patria cares, non est miserum: ita te disciplinis [5] imbuisti, ut scires om-

ne occisus est, a. U. C. 708. Cic. Brut. 71, (ibi Wesel) voluntarii exsilii hujus viri præstantis mentionem facit. Ciceronis oratio, qua Cæsari gratias egit, Senatus nomine, exstat. Quem cave ne eumdem credas cum C. Claudio Marcello Marci fratre qui anno U. C. 703, (ante Chr. Nat. 50) consulatum gessit, et acerrimas inimicitias pariter cum Cæsare habuit, aut istius filio C. Claudio Marcello qui consul cum P. Lentulo Crure ann. proximo (U. C. 704; ante Chr. Nat. 49.) sexdecim gladios Pompeio, reipublicæ nomine, obtulit ut patriam contra Cæsarem tueretur.

1. *Bonarum artium*. Id est, philosophiæ et eloquentiæ. Utriusque enim studio incubuit, Cratippi Stoici discipulus

2. *Catoni*. Uticensi, quo socero et avunculo utebatur M. Brutus.

3. *Deformatum*. Dignitate privatum, ut exsulem et pauperem hominem (§. 8.).

4. *Contigit testimonium*. Honorificum nempe et felix.

5. *Disciplinis*. Sapientum.

nem locum sapienti viro patriam esse. Quid porro? hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit [1]? propagandi sine dubio imperii causa: sed nempe caruit; nunc ecce trahit illum ad se Africa [2] resurgentis belli minis plena, trahit Hispania [3], quæ fractas et afflictas partes refovet, trahit Ægyptus [4] infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. Cui primum rei occurret? cui parti se opponet?
8 Aget illum per omnes terras victoria sua [5]. Illum suspiciant et colant gentes: tu vive Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus; nec quidquam in animo ejus mutavit loci mutatio, quamvis eam paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum pervenit in insaniam omnia subvertentis avaritiæ atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? et cui deesse
9 hoc potest, ullam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse: corporis exigua desideria sunt; frigus submovere [6] vult, alimentis famem ac sitim exstinguere:

1. *Hic qui.....caruit?* Dum scilicet per Gallias dimicaret.

2. *Trahit illum ad se Africa*, etc. Bellum enim in Africa sustinuit, vixdum elapsis a Pharsalica pugna duobus annis (anno ante Chr. Nat. 46.), quum Pompeiani exercitus reliquias Jubæ regis auxilio Q. Metellus Scipio collegisset. Cujus belli finem Cæsar imposuit devicto Metello apud Thapsum.

3. *Trahit Hispania.* Arma rursum excitantibus Cn. et Sext. Pompeiis, Magni filiis qui postquam Cæsaris legatos bis vicerant, tandem apud Mundam victi et profligati sunt, a. ante Chr. 45. Acie periit Cneius, et fugæ miserabili salutem Sextus debuit.

4. *Trahit Ægyptus.* Alexandrinum bellum designat quod eodem anno confecit quo Pharsaliæ pugna Pompeianæ opes concidere. Ergo ordo rerum chronologicus inversus est. Lucanus, Pharsal. lib. I: « Ultima funesta concurrant prælia Munda. »

5. *Aget.....victoria sua.* Per omnes terras armatus vagabitur et victoriam, et quam sibi potestatem hac victoria circumdedit, tutaturus.

6. *Submovere.* J. M. *Heusinger* Emendatt. p. 238. *Submoveri vult* e codd. nonnullis præfert. At non opus est. *Corpus vult fr. submovere al. fam. et sit. exstinguere.* Si probes

quidquid extra concupiscitur, vitiis, non usibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum [1], nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia ultimi maris [2] ex ignoto litore eruere. Dii istos Deæque perdant, quorum luxuria tam invidiosi [3] imperii fines transcendit. Ultra Phasim [4] capi volunt, quod ambitiosam [5] popinam instruat; nec piget a Parthis, a quibus nondum pœnas repetiimus [6], aves petere. Undique convehunt omnia [7] vota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab ultimo portatur Oceano. Vomunt [8] ut edant, edunt ut vomant; et epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Invitus enim sanatur: et si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe, dum non potest,

submoveri, etiam *exstingui* mutandum erit.

1. *Omne perscrutari profundum.* Juvenal. Sat. V, vs. 92, sqq.

2. *Ultimi maris.* Id est, Britannici, quod remotissimum mare in imperio Romano erat, et unde ostrea petebant e fundo Rutupino, Juvenal. Sat. IV, vs. 141.

3. *Invidiosi.* Magnitudine immensi, populis infiniti, vi et potestate indomiti, cultu, elegantia, artibus perpoliti ita ut finitimi invideant omnes.

4. *Ultra Phasim.* Fluvium Colchicum, hodieque *Fasi* appellatum. Petron. de bello civil 36: « Jam Phasidos unda Orbata est avibus, mutoque in litore tantum Solæ desertis adspirant frondibus auræ, »

5. *Ambitiosam popinam.* Ad instruendas epulas adhibitæ. Frequenter luxum hunc tangit, e. c. Ep. 78.

6. *A Parthis....... repetiimus.* Ob Crassi cladem necemque ab iis ann. U. C. 700, factam: aquilas quidem reddidere, sed pœna ab iis numquam data est. Et Horatium hanc injuriam frequenter tangere in Odis, pluribus monere non opus est: quis enim ignorat, qui Senecam legerit? Sunt aves Phalerides e Seleucia Parthorum (Plin. lib. X, cap. 67, ibi, et Intp.) ad magnificas epulas.

7. *Vota.* Ap. Erasm. i. e. quæ destinata sunt; « raritas, ait mox, et difficultas parandi facit pretiosos cibos». Lipsius, Gronov. et Bipontin. habent: *nota.*

8. *Vomunt..... vomant.* Acerbius expressum. Modestius Socrates dixit (Diog. Laert. lib. II, cap 34; ib. Menag.) τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους ζῆν, ἵν' ἐσθίοιεν· αὐτὸν δὲ ἐσθίειν, ἵνα ζώῃ. Similia eaque præclara leguntur apud J. Stobæum Florileg. περὶ ἀκρασίας. (ιη, 363; Schow. pag. 146, Serm. XVI). Gesn. ex Musonii libro περὶ τροφῆς.

11 nolenti similis est [1]. C. Cæsar [2], quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio [3] cœnavit uno die; et in hoc omnium adjutus ingenio, vix tamen invenit, quomodo trium provinciarum [4] tributum una cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas et difficultas parandi
12 facit [5]. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reverti, quid opus est tot artibus [6] ventri servientibus? quid mercaturis [7]? quid vastatione silvarum [8]? quid profundi perscrutatione? passim jacent [9] alimenta, quæ rerum natura omnibus locis deposuit: sed hæc velut cæci transeunt, et omnes regiones pervagantur, maria trajiciunt, et quum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

1 X. Libet dicere: Quid deducitis naves [10]? quid manus

1. *Nolenti similis est.* H. e. nolenti gulæ indulgere, quum non possit, similis est.

2. *Caius Cæsar.* Caligula.

3. *Centies sestertio.* Nostræ pecuniæ fere 1,758,749 fr.

4. *Trium provinciarum.* Lect. Antiqua. Lipsius emend. *mediocrium.* At quidni de menstruo vectigali intelligas, si hæc proverbialis locutio jactantior esse videatur?

5. *Non eximius...... parandi facit.* Martial. lib. XIII, Epigr. LXXVI, de Rusticula: « Rustica sim, an perdix, quid refert, si sapor idem est? Carior est perdix; sic sapit illa magis. » Item Petronius: « Ales Phasiacis petita Colchis Atque Afræ volucres placent palato Quod non sunt faciles.... Ultimis ab oris Attractus scarus, atque arata syrtis, Si quid naufragio dedit probatur, Quidquid quæritur, optimum videtur. »

6. *Tot artibus.* Quasdam ex illis artibus in his quæ mox sequuntur indicavit, venatoris nempe, piscatoris, urinatoris, mercatoris; plura ne innuit quidem, ut v. g. opsonatoris, pinguiarii, castratoris, pistoris, dulciarii, coqui, sectoris, etc.

7. *Quid mercaturis.* Id est, negotiationibus ad opes et instrumenta luxus arcessenda.

8. *Vastatione silvarum.* Ad ædificia luxus causa exstruenda, vel potius ad feras excipiendas.

9. *Passim jacent.* Recte laudat Lipsius quæ Teles, Pythagoreus, ex Bione affert, sane præclara, in quibus paupertas hominem opibus suis non contentum refellit: quibus Seneca usus esse videri potest. Exstant ap. J. Stobæum, Florileg. Serm. lib. I, p. 18. (146. sq. Schow. λόγος ί)

X. ARG. Nec avaritia felicem reddit.

10. *Deducitis naves.* In mare a con-

et adversus feras et adversus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parva vobis corpora sint? Nonne furor et ultimus mentium error [1] est, quum tam exiguum capias, cupere [2] multum? Licet itaque augeatis census, promoveatis fines, nunquam tamen corpora vestra laxabitis [3]. Quum bene cesserit [4] negotiatio, multum militia retulerit; quum indagati undique cibi coierint, non habebitis ubi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam 2
multa conquiritis? Scilicet [5] majores nostri, quorum virtus [6] etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum [7]; quibus terra cubile erat; quorum tecta nondum auro fulgebant; quorum templa nondum gemmis nitebant! Itaque tunc per fictiles Deos religiose jurabatur [8]: qui illos invocaverant [9], ad hostem, morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate vivebat dictator noster [10], qui Samnitum legatos audiit, quum vilissimum cibum in foco ipse manu sua ver-

tinenti, ubi confecta navigatione conservabantur; vid. Intpp. ad Horat. lib. I, Od. IV, 1. Sensus: quid navigatis?

1. *Ultimus error.* Ut Gallice; gravissimus error.

2. *Capias, cupere.* Ludit pueriliter sane in paronomasia τοῖν *capere* et *cupere*.

3. *Laxabitis.* Ampliora facietis.

4. *Quum bene cesserit.* Erat inter modos solennes opes et facultates sibi adsciscendi duplex hac ætate ratio: *negotiatio*, genus quæstus faciendi pecuniis et Romæ et in provinciis fœnori locandis, tum vero etiam frumentis aliisque mercibus Romam advehendis ac bono pretio vendendis (Ernest Clav. Cic. *Negociator*): alter modus *militia* continebatur, inprimis in bellis cum barbaris, cf. Heynius ad Tibull. lib. I, Eleg. 1, 1.

5. *Scilicet.* Ironice dicta esse quis non intelligit?

6. *Quorum virtus*, etc. Nisi enim vitute sua orbem universum antiqui romani devicissent orbis victi opes et bona filii nunquam congessissent.

7. *Sibi manu sua parabant cibum.* Curium innuit de quo vid. not. 11.

8. *Per fictiles deos religiose jurabatur.* Similiter Tibull. Eleg. I, X, 20 sqq.

9. *Qui illos invocaverant.* etc. Ad Regulum spectat; *ne fallerent*, i. e. ut promissis starent.

10. *Dictator noster.* M. Curius Dentatus, quem rapas coquentem adierunt Samnitum legati. Cic. Caton. 16; Plin. N. H. lib. XIX, cap. 6. Erat Curius modo consul.

saret, illa, qua jam sæpe hostem percusserat, lauream-que in Capitolini Jovis[1] gremio reposuerat, quam Apicius[2] nostra memoria vixit! qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi[3], velut corruptores juventutis, abire jussi sunt, scientiam popinæ professus[4], disciplina sua sæculum infecit; cujus exitum nosse operæ pretium
3 est. Quum sestertium millies[5] in culinam congessisset, quum tot congiaria principum[6], et ingens Capitolii vectigal[7] singulis comessationibus exsorpsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit; superfuturum sibi sestertium centies computavit, et velut in ultima fame victurus, si in sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit. Quanta luxuria erat, cui sestertium

1. *Laureamque in Capitolini Jovis.* Ap. Erasm. *lancemque lanceam.* Male. Lauream enim triumphator deposuit in gremio Jovis Cap. Lipsius ad Tac. Annal. lib. II, cap. 26, et Excurs. D. nost. edist. tomo IV, p. 369.

2. *Apicius.* Vixere tres Apicii iidemque proceres gulæ; hic fuit secundus, M. Gabius Ap. sub Augusto et Tiberio, quem et Plin. lib. IX, c. 30, lib. X, cap. 68; Bip. nepotum omnium altissimum gurgitem appellat. Dio Cass. lib. LVII, c. 19, idem, quod noster, de eo tradit. Occurrit et ap. Juvenalem, *Martialem*, Lampridium. Mart. lib. III. Epig. XXII: «Dederas, Apici, bis trecenties ventri sed adhuc supererat centies tibi laxum Hoc tu gravatus, ne famem ac sitim ferres summa venenum potione duxisti. Nil est, Apici, tibi gulosius factum.» Plura dabit P. *Bayle* voce: *Apicius.*

3. *Philosophi.* Ann. U. C. 592. Senatusconsulto, in quo Prætori M. Pomponio injunctum est, uti curaret, uti e republica fideque sua videretur, uti Romæ ne essent. Hoc repetitum est ann. U. C. 660, a censoribus Luc. Lic. Crasso et Cn. Domitio Ahenobarbo. Cic. Orat lib. III, cap. 24, 8. Aull. Gel. lib. XV, XI. Sueton. de Clar. Rhet. 1. Idem fecit Vespasianus.

4. *Scientiam popinæ professus.* Ut olim Augusti temporibus hic Tatius Insuber, de quo Horatius, lib. II, Sat. IV, scripsit. At illustrior multo Apicius cujus nomen ad prodigum virum et gulosum designandum invaluit. Qui quidem culinariæ scientiæ arcana ita, non solum calluit, sed professus est, ut de iis librum conscripserit cujus pars ad nos usque pervenit.

5. *Sestertium millies.* Nostræ monetæ 17,587,495 fr.

6. *Principum.* Augusti et Tiberii. Lipsius de proceribus et divitibus Senatus intelligit.

7. *Capitolii vectigal.* Hoc idem Lipsius comparative sumit, ut Apicius tantum absumpserit, quantum vel Capitolii vectigal annuum fuisset ad tutelam aut ornatum publice erogatum.

centies egestas fuit? I nunc, et puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi [1].

XI. Sestertium centies aliquis extimuit, et quod alii 1
voto petunt, veneno fugit; illi vero tam pravæ mentis homini ultima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, quum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, quum vitia sua ostentaret, quum civitatem in luxuriam suam converteret, quum juventutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docilem. Hæc accidunt divitias non ad rationem revocantibus, cujus certi sunt fines; sed ad vitiosam consuetudinem, cujus immensum et incomprehensibile [2] arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: 2
naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exsulis [3] incommodum habet: nullum enim tam inops exsilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. « At vestem, an domum [4] desideraturus est exsul? » Si hæc quoque ad usum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen: æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur; nihil homini natura, quod neces-

1. *Pecuniæ modum,.. non animi.* H. e. quis sit pecuniæ modus, non interest; quis animo, interest (*ad rem interest* idem est ac simpliciter *interest*, ut Gallice idem valent: *Cela ne fait rien*, vel, *cela ne fait rien à l'affaire*). Ergo sensus cum ironia levi est: perge nunc, demens, opes laudare, et dic, ut ante, hominum interesse non quæ mentis ratio sit, sed quis census, non quot virtutes, sed quot nummi. *I nunc..... animi.* Bene a Grut. aliisque e codd. repositum: in Erasmi ed. corrupta leguntur.

XI. Arg. Nec paupertas ullum exsuli incommodum habet, modo non animum applicuerit iis, quæ luxuria invexerit: homini enim frugi, sicut naturæ, parvum satis est.

2. *Incomprehensibile.* Non quod impossibile est intelligit, sed quod nullo modo comprehendi, contineri potest.

3. *Exsulis.* Referenda hæc vox non ad *incommodum*, sed ad *paupertas*, quasi diceretur: « Nihil incommodi paupertas exsulanti affert. »

4. *At vestem, an domum.* Quum objectio fit, reduxi prius *at.* Antea ap. Erasm alios, Schottum et Bip. *an.... at.* J. M. Heusinger Emendd p. 238, mavult: *At.....at.....*? Sed hoc non opus est: nam τὸ *an* loco τοῦ *aut* frequenter ponitur.

3 sarium faciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram [1], intextam auro, variisque coloribus distinctam et artibus; non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est; etiamsi illi, quidquid amisit, restitueris [2], nihil ages; plus enim restituto deerit ex eo quod
4 cupit, quam exsuli ex eo quod habuit. Si desiderat [3] aureis fulgentem vasis supellectilem, et antiquis nominibus artificum argentum nobile [4], æs paucorum [5] insania pretiosum, et servorum turbam, quæ quamvis magnam [6] domum angustet, jumentorum corpora differta et coacta

1. *Saturatam multo conchylio purpuram.* Id est, bene tinctam purpuream vestem. Conchyliis quibusdam in Archipelago potissimum capi solitis, inprimis vero purpuræ pelagiæ, et murici s. buccino succus ille pretiosus inerat, qui vivis iis ex faucibus detractus aqua marina admixta coquebatur, donec purpurariis ad tingendam lanam se approbasset. Buccinum adhibebatur, postquam lana fuco (ad lib. V, cap. 6.) tincta erat; pelagia enim fucum non admittebat. Quo plus conchylii s. purpuræ lana potasset, hoc pretiosior vestis fiebat. Hinc dibaphus, dibapha vestis, id est, bis tincta, (δὶς, bis; βάπτειν, mergere, tingere) occurrit. Nostro tempore hic tingendi modus cessit herbarum insectorumque succis, quæ a *cocco coccineis* nuncupantur *cochenilles.* Locus cl. de hac re est ap. Plin. N. H. lib. IX, c. 35 sqq. Conferri etiam potest Pascalis Amatius de restitutione purpurarum (Cesænæ, 1784, 4 ed. IH.), inprimis eo nomine lectu dignus, quod diligenter loca veterum collegit, ab artis tamen perito adhuc digerenda, excutienda ac dilucidanda. Hoc loco de summo fastigio fortunæ sermonem esse, facile in oculos se ingerit: intelligamus igitur togam pictam s. palmatam, triumphatoribus propriam, eamque pretiosissimam.

2. *Restitueris.* Bonis omnibus fere Cæsarum tempore illi exuebantur quos in exsilium principis voluntas ejiceret. At distinguenda est sedulo ab exsilio relegatio, quæ, exsilii gradus minor, patria tantum, non opibus civem spoliabat.

3. *Si desiderat.* De luxu, cujus hic mentio fit, vid. Meierotto lib. II, cap. 83, sq. et *Meiners Geschichte des Verfalls* etc. Nat. Quæst lib. IV, cap. 13. similia repetit Noster.

4. *Antiquis...nobile.* Quod argenti genus *archetypum* nuncupabatur; hoc est, primio typo elaboratum. Nam poculis et vasis metallo sæpe res variæ insculpebantur; at plerique cælatores non illa cælabant quæ ipsi ingenio suo invenerant, sed quæ summi nominis artifices olim perfecerant. Patet autem immensum fuisse discrimen inter hæc quæ aut Polycletus aut Mentor mente concepisset, manu peregisset, et quæ minoris famæ et ingenii artifex imitatus erat.

5. *Æs paucorum.* Exemplum habes ap. Horat. lib. III, Sat. III, 21.

6. *Quamvis magnam.* Qualibet spectanda magnitudine sit.

pinguescere, et nationum omnium lapides [1]: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum; non magis, quam ullus sufficiet humor ad [2] satiandum eum cujus desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur; non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis eve- 5
nit: eadem natura est in omni desiderio quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur; quidquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus [3]. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus et exsilia sufficiunt; supervacuis nec regna. Animus est qui 6
divites facit: hic in exsilia sequitur, et in solitudinibus asperrimis, quum quantum satis est sustinendo corpori invenit, ipse bonis suis abundat et fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quam ad Deos immortales omnia ista quæ imperita ingenia, et nimis corporibus suis addicta, suspiciunt [4]. Lapides, aurum et ar- 7
gentum, et magni lævatique [5] mensarum orbes, terrena sunt pondera, quæ non potest amare sincerus [6] animus, ac naturæ suæ memor; levis ipse, et expers curæ [7], et

1. *Lapides.* Sunt marmora; sic interpret. Ruhkopf. Quidni lapides pretiosissimi, onyches, smaragdi, etc? Sed utrumque hic indicari reor. Ed.

2. *Ullus sufficiet humor* etc. Hor. lib. II, Od. 2, 13: « Crescit indulgens sibi dirus hydrops, Nec sitim pellit, nisi causa morbi Fugerit venis. »

3. *Sed gradus.* Quidquid enim insatiabili tibi indulges, id cupidini alimenta præbet et vires, nedum satisfaciat.

4. *Suspiciunt.* Quasi *supra adspiciunt*, h. e. demirantur.

5. *Magni lævatique.* Confer. de Ira, lib. III, cap. 35. De citreis mensis loquitur Plin. lib. XIII, cap. 29, bip. T. II, p. 380 sq. Senec. de Benef. lib. VII, cap. 9, qui locus cum nostro conferatur.

6. *Sincerus.* Cui nihil obductum aut illitum fuit quod mentis naturæ contrarium est. *Sincerus* est a *sine cera.*

7. *Levis ipse et expers curæ.* Ex codd. reduxi. Ipse noster, 17, 7, « sunt autem optimæ (res), quum animus omnis cogitationis expers. »— Codd.

quandoque emissus fuerit, ad summa emicaturus[1]; interim, quantum per moras membrorum, et hanc circumfusam gravem sarcinam licet, celeri et volucri cogitatione divina perlustrat: ideoque nec exsulare unquam potest liber, et Diis cognatus, et omni mundo omnique
8 ævo par. Nam cogitatio ejus circa omne cælum, et in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc[2], custodia et vinculum animi, huc atque illuc jactatur; in hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur; animus quidem ipse sacer et æternus est, et cui non possunt injici manus.

1 XII. Nec me putes ad elevanda[3] incommoda paupertatis, quam nemo gravem sentit, nisi qui putat, uti tan-

variant; *levis ipse, expers et quandoque*; alii *levis ipse etexpers*. Inde fecit Gronov. *levis ipse et exsertus, et quandoque. Exsertus* explicat: *promtus, paratus:* immemor loci nostro simillimi Nat. Quæst. I, præfat. §. 8. « at ita minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, et expeditus levisque ac contentus modico emicuit. » Qui totus locus conferendus est. *Exsertus* manifestum designat, non item promtum, paratum, Gronovio quamvis contra nitente ob Lucan. lib. II, vs. 543; Pacat. in Panegyr. ad Theodos. 35, et Claudian. in Sexto Honorii consulatu. Nisi Critici elegantias interdum, archaismos ac insolita verba captarent in emendandis auctoribus veteribus, haud scio, an emendatiores veteres legeremus. Nostra lectione nihil clarius et convenientius esse videtur. *Trillerus* p. 140 l. m. emendaverat: *levis ipse præpes s. expeditus. J. M. Heusinger* l. l. *expers ponderis. quandoque* i. e. quandocunque (laudat Burmann. ad Quinctil. lib. X, cap. 1, p. 884, ad vim τοῦ *quandoque* declarandam, nunc satis notam).

1. *Emicaturus*. Evolaturus fulguri par, quod temporis brevissimo articulo et micat et evanescit.

2. *Corpusculum hoc*, etc. Ut vim corporis in animum exprimerent veteres philosophi, imaginibus a custodia, vinculis compedibusque, crassa Minerva jam antiquitus repetitis et frequenter adhibitis usos esse, constat vel ex Cic. Tusc. Disput. lib. I, cap. 30, al. — Quam hic affert noster sententiam de animi æternitate, Stoicis propriam non esse (Cic. Tusc. disp. lib. I, cap. 31 fin.), nec nostrum sibi in ea exponenda semper constitisse, patet ex collat. Ep. 71, 102, 65; Consol. ad Marc. 26. Conf. Tiedemann, *Geist der specul. Philos.* II, 491. 492.

XII. Arg. Præter sapientum præcepta, vita quoque communis et exempla adhibeantur ad elevanda paupertatis incommoda.

3. *Elevanda*. Tollenda, celanda,

tum præceptis sapientum. Primum aspice, quanto ma-
jor pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores
sollicitioresque divitibus : immo nescio an eo lætiores
sint, quo animus eorum in pauciora distringitur. Trans-
eamus a pauperibus ; veniamus ad locupletes : quam multa
sunt tempora quibus pauperibus similes sunt ? Circum- 2
cisæ sunt [1] peregrinantium sarcinæ : et quotiescumque
festinationem necessitas itineris exigit, comitum turba
dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum se-
cum habent ? quum omnem apparatum [2] castrensis disci-
plina submoveat. Nec tantum conditio illos temporum,
aut locorum inopia, pauperibus exæquat : sumunt quos-
dam dies [3], quum jam illos divitiarum tædium cepit, qui-
bus humi cœnent, et remoto auro argentoque, fictilibus
utantur. Dementes ! hoc quod aliquando concupiscunt, 3
semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta
ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis
causa imitantur ! Me quidem, quoties antiqua exempla
respexi, paupertatis uti solatiis pudet : quoniam quidem
eo temporum luxuria prolapsa est, ut majus viaticum
exsulum [4] sit, quam olim patrimonium principum [5] fuit.

ex oculis procul trahenda et submovenda. Persius, Sat. I : « Non, si quid turbida Roma Elevet, accedas. »

1. *Circumcisæ sunt.* Intra arctiorem modum coercitæ.

2. *Apparatum.* Sc. luxuriæ.

3. *Sumunt quosdam dies.* Rus secedunt, relicto urbis tumultu, ad animum laxandum. Horat. III, Od. XXIX, vss 13 sq. Noli cum Lipsio cogitare de Saturnalibus, quorum mentio fit Ep. XVIII, a Lipsio laudata.

4. *Viaticum exsulum.* In exsilium pulsi bonis omnibus atque fortunis exuebantur, relicto tamen pecuniæ satis ut vitam sustinere possint. At id *pecuniæ pauxillum ad vitam sustinendam* multum erat; aliquando enim non minus fuit centies sestertio (magis quam 2,000,000 f.) Quod ut principio stupebis, verumtamen credes, ubi ad immensas Romanorum opes paululum attenderis.

5. *Principum.* I. e. potiorum hominum, exempli causa; Homeri, aliorumque, quos mox laudat. Lipsius hoc ipso capite de proceribus et senatoribus cogitat, quod non multum a nostro sensu distat.

Unum fuisse Homero [1] servum, tres Platoni [2], nullum
Zenoni [3], a quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapien-
tia, satis constat; num ergo quisquam eos miseros vi-
xisse dicet, ut non ipse miserrimus ob hoc omnibus vi-
4 deatur? Menenius Agrippa [4], qui inter patres ac plebem
publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est.
Attilius Regulus [5], quum Pœnos in Africa funderet, ad
Senatum scripsit mercenarium suum discessisse [6], et ab
eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum
abesset Regulus, placuit. Fuit næ [7] tanti, servum non
habere, ut colonus ejus populus romanus esset. Scipio-
nis [8] filiæ ex ærario dotem acceperunt, quia nihil illis
5 reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum ro-
manum tributum Scipioni semel conferre, quum a Car-

1. *Unum fuisse Homero*. Ignoro, unde hæc hauserit: nam fabulam de Homeri cæcitate jam a Cicerone Tusc. disp. lib. V, cap. 39, et Velleio Paterc. lib. I, cap. 5, derisam cum Lipsio (qui ait: quidni ductorem cæco?), cogitare nolim.

2. *Tres Platoni*. Ap. Diogen. Laert. lib. III, cap. 43, (ub. Menag. quem tamen locus noster fugit) quatuor servi; ap. Appuleium duo memorantur.

3. *Nullum Zenoni*. Hinc Diog. Laert. lib. VII, cap. 23, δοῦλον quem verberasse dicitur, de alieno servo, quem in furto deprehenderat, intelligas.

4. *De Menenio Agrippa*. Liv. lib. II, cap. 31 sq. qui a. U. C. 261, plebem patribus reconciliavit, fabulam de corporis membris inter se discordibus narrando.

5. *Attilius Regulus*. Ille qui, constantiæ ac fidei præclarissimum exemplar, ad Carthaginienses et supplicium reversus est, quum in patria quietus et felix degere posset (Val. Max. IV, cap. 4). Quod satis notum.

6. *Discessisse*. Bene Lipsius restituit: *antea decessisse*. Val. Max. lib. IV, cap. 4. Villicum mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium, amoto inde rustico instrumento, discessisse.

7. *Fuit næ tanti*: bene. *Ne* male ap. Erasm.

8. *Scipionis*. Idem occurrit Nat. Quæst. lib. I, cap. 17 fin. Si nostrum sequaris, fuit ille P. Corn. Scipio Afric. major; quem pauperem fuisse constat ex Liv. lib. XXXVIII, cap. 60 fin. De beneficio hoc Senatus in ejus filias Seneca fere unus tradidit, cujus quidem auctoritas in rebus antiquioribus haud magna habetur: fuisse tamen varios in hac re narranda auctores, ex Liv. lib. XXXVIII, c. 57, colligi potest, ut proinde hac ex parte noster defendi possit contra Lipsium, nostro omnem fidem abrogantem, et Cn. Scipionem, patruum Africani, hic intelligendum esse ex Val.

thagine semper exigeret[1]. O felices viros puellarum, quibus populus romanus loco soceri [2] fuit! Beatioresne istos putas, quorum pantomimæ[3] decies sestertio[4] nubunt, quam Scipionem, cujus liberi a senatu, tutore suo, in dotem æs grave [5] acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cujus tam claræ imagines sunt? indignatur exsul aliquid sibi deesse, quum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? quum omnibus illis, id quod deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo advocatis[6], non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

XIII. Responderi potest: « Quid artificiose ista di- 1.
» ducis, quæ singula sustineri possunt, collata non
» possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum
» locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia
» absit, quæ vel sola opprimere animos solet. » Adver-

Max. lib. IV, cap. 10, monentem. At vir doctissimus Valerium parum diligenter inspexit, qui hæcce habet: Idem Senatus Fabricii Luscinii Scipionisque filias ab indotatis nuptiis liberalitate vindicavit. Atqui hic Fabricius fuit prætor, idemque Scipionis, quem dico, æqualis, historia docente.

1. *Quum a Carth. semper exigeret.* Nam quæ tributa Carthaginienses quotannis pendebant, hæc Scipionis ingenio et fortunæ Roma debebat, id quasi Scipionis perpetuum munus erat.

2. *Loco soceri.* Quod scilicet dotem a populo Romano acceperant.

3. *Pantomimæ.* Quas proceres et divites ad agendas saltandasque fabulas alere solebant. Conf. Horat. I. Serm. II, 56. Salmas. ad Vopisc. Aurelian. C. 42, p. 529.

4. *Decies sest.* Propemodum decies centena mill. sest. h. e. 1,000,000 sest. Gallic. ad 203,000 fr.

5. *Æs grave.* Nat. Q. lib. I, cap. 17. non argentum, sed æs, e quo primum Romæ pecunia per longum temporis spatium facta est, filiis in dotem dabatur; ad summam autem pecuniæ exiguam significandam valet.

6. *His ergo advocatis.* Hic sensus est: hæc vel hos postquam in exemplum advocavi, etc.

XIII. Arg. Non solum hoc malum bene tolerari potest, sed quoque cetera omnia. Qui enim sapiens unum malum ferre didicit, et reliqua omnia vincere poterit. — Ad Stoicorum decreta et hoc pertinere liquet. « Qui unam virtutem, quive unum vitium habeat, illum aiunt omnia cetera habere, et virtutes omnes et vitia omnia. » Conf. Cic. Paradox. III, Lipsius in Manuduct. ad Philosoph. Stoic. lib. III, cap. 4 et 20.

sus hunc, quisquis me malorum turba[1] terrebit, his
2 verbis utendum erit. Si contra unam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem adversus omnes erit: quum semel animum virtus induravit, undique invulnerabilem præstat. Si avaritia[2] dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio[3] non faciet. Si ultimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem adspicis; ex quo pectore mortis metum ejeceris, in
3 id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas[4] libidinem non voluptatis causa homini datam, sed propagandi[5] generis; quem non violaverit hoc secretum et infixum visceribus ipsis[6] exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit: in universum semel vincit[7]. Ignominia tu putas quemquam sapientem moveri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quam ignominia est mors ignominiosa. Socrates[8] tamen

1. *Turba*. Gruter. ex libris suis præfert: *turbo*. Sed non opus est, modo *turba* casu sexto accipias. Mecum sensit J. M. Heusinger Emendatt. p. 238.

2. *Avaritiæ* autem duplex potestas subest, altera, qua aviditatem pecunias quoquo modo et titulo coacervandi, iisque incubandi, nullo earum usu facto; altera, qua luxuriam illam designat, quæ turpiter amittat ea, quæ turpius reparet (Nat. Q. I, præf. §. 4).

3. *Ambitio*. Studium honorum accipiendorum, in quibus obeundis magnæ divitiæ parari solent.

4. *Libidinem*. H. e. concubitum; non, ut vulgo, *turpes amores* et rei venereæ fœdum usum.

5. *Propagandi*. Laudat ad hoc verum dogma Lipsius Lucani (lib. II, 387, 388.) præclarum locum de Catone Stoico: « Venerisque huic maximus usus Progenies: urbi pater est urbique maritus » Conf. Plutarch. vit. M. Catonis majoris II p. 600, Reisk. et Hieroclem Musoniumque ap. Stob. Serm. Florileg. LXXIII.

6. *Infixum visceribus ipsis*. Neque enim animo tantum ista pestis adhæret, sed corpori et intimis visceribus: et voluptatis quodam modo necessitas est, ut cibi, ut potionis; nulla autem est immensarum opum, dignitatum, etc. necessitas.

7. *In universum semel vincit*. Bona lectio, et antiqua: proinde ex Erasmo reduxi. Antea in Schotti, Gronovii, Bipont. *vincitur*. Ratio: si unum vitium prosternit, omnia vitia vincit. Lipsius emend. *nisi semel vincit*, *vincitur*.

8. *Socrates*. Referre malo ad Xe-

eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos
in ordinem redegerat [1], carcerem intravit, ignominiam
ipsi loco detracturus : neque enim poterat carcer videri,
in quo Socrates erat. Quis usque eo ad conspiciendam 4
veritatem excæcatus est, ut ignominiam putet M. Cato-
nis [2] fuisse duplicem in petitione præturæ et consulatus
repulsam? ignominia illa præturæ et consulatus fuit,
quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio con-
temnitur, nisi a se ante contemptus est. Humilis et pro-
jectus animus fit isti contumeliæ opportunus : qui vero
adversus sævissimos casus se extollit, et ea mala quibus
alii opprimuntur evertit, ipsas miserias infularum [3] loco
habet : quando ita affecti sumus, ut nihil æque magnam
apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter
miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides [4] : cui 5
quisquis occurrerat dejiciebat oculos, et ingemiscebat,
non tanquam in hominem justum, sed tanquam in ipsam

noph. Memorab. lib. I, cap. 2, 32, ubi triginta tyrannos, quorum primi Critias et Charicles ibi nominantur, repressisse narratur.

1. *In ordinem redegerat.* Vid. not. superiorem. Contortius paulo explicat Lipsius de Socrate imperata triginta tyrannorum spernente, quum ei et quatuor aliis imperassent, ut Leontem Salaminium divitem quemdam Athenas ducerent interficiendum; cf. Platon. Apolog. Socrat. p. 75, T. I, bip. Xenoph. Hist. Græc. lib. II, cap. 3, 39, ubi Schneider. *Imperata magistratus spernere* nulla ratione idem valet quod : *in ordinem redigere.*

2. *M. Cato.* Uticensis : factum hoc est Jul. Cæsare machinante, quum Vatinius ei præferretur, Plutarcho in ejus vita docente.

3. *Infularum loco.* I. e. ornamenti summi loco; cf. Ep. XIV, med. De infulis vid. Intpp. ad Virg. Georg. lib. III, vs. 478, inpr. Voss.

4. *Aristides.* Justus vocatus, vel ex Cornelio Nep. notus, placide mortuus est, nec ad supplicium duci jussus, ut plurimi tradiderunt. Fuit tamen alia narratio in Antiquitate, Aristidem Themistocle exsule et accusatum repetundarum et multatum in Ionia exstinctum esse. Plutarch. Aristid. T. II, p. 540, Reisk. (Plutarchus ipse tamen dubitanter hæc ex Cratero Macedone affert.) Hanc opinionem sequutus esse videri potest Seneca. Lipsius illa traditione vel non animadversa, vel neglecta, Phocionem admonet hic esse intelligendum, quippe de quo Plutarchus hanc ipsam rem diserte tradat : nec vehementer refragabor, quum nostrum sciam historiæ parum curiosum fuisse.

justitiam [1] animadverteretur. Inventus est tamen, qui in faciem ejus inspueret : poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, et subridens ait comitanti se magistratui :
6 admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere contemptu nihil esse gravius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo et exsilium sæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus jacuit; non magis illum putes contemni, quam quum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

1 XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur ut causæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ : nam aut illud te movet, quod præsidium aliquod videris amisisse : aut,
2 quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leviter perstringenda est [2] : novi enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint [3] illæ matres quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent, quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ [4] sunt, quæ patrimonia filiorum et exhau-

1. *Hominem justum... ipsam justitiam.* Ἀντίθεσις simul et ὑπερβολή ut in hoc Martialis, quod tamen omnino contrarium est : « Non vitiosus homo es, Zoïle, sed vitium. » Lib. XI, Epig. XCII. Simili artificio.

XIV. Arg. Accedit ad consolandam matrem altera parte, ut ostendat, Helviam non eo nomine lugere, quod filii præsidio careat. Causas luctus matris, non suas, quas antea persequutus erat, nunc pertractat.

2. *Leviter perstringenda est.* Vix attingenda, Gall. *à effleurer.*

3. *Viderint.* Observent et comparent tuum animum, quantum distet a sua immodica cupiditate aliis vel opem ferendi vel nocendi per filios suos potentes sibi obnoxios, et per eorum patrimonia. Ceterum videtur Annæus Liviam Augusti designare quæ ut conjugem rexerat, ita filio imperare voluit, qui quidem maternæ ambitioni parum satisfecit, quamvis hunc imperio illa donasset.

4. *Per illos ambitiosæ.* Liberorum auxilio et ministerio superbiam suam exercent, et a rebus publicis ob sexum

riunt et captant [1], quæ eloquentiam [2] commodando aliis
fatigant! Tu liberorum tuorum bonis [3] plurimum ga- 3
visa es, minimum usa : tu liberalitati nostræ semper im-
posuisti modum, quum tuæ non imponeres : tu filia-fa-
milias [4], locupletibus filiis ultro contulisti : tu patrimonia
nostra sic administrasti, ut tanquam in tuis laborares,
tanquam alienis abstineres : tu gratiæ nostræ [5], tanquam
alienis rebus utereris, pepercisti, et ex honoribus nostris
nihil ad te nisi voluptas et impensa [6] pertinuit : nunquam
indulgentia ad utilitatem respexit. Non potes itaque
erepto filio desiderare, quæ incolumi nunquam ad te
pertinere duxisti.

XV. Illo omnis consolatio mihi vertenda est, unde 1
vera vis materni doloris oritur. « Ego complexu filii ca-
» rissimi careo, non conspectu ejus, non sermone fruor!
» ubi est ille quo viso tristem vultum relaxavi, in quo
» omnes sollicitudines meas deposui? ubi colloquia, quo-
» rum inexplebilis eram? ubi studia, quibus libentius
» quam femina, familiarius quam mater, intereram?
» ubi ille occursus? ubi matre visa semper puerilis hi-
» laritas [7]? » Adjicis istis loca ipsa gratulationum et con- 2

remotæ, eas tamen per filios attingunt.

1. *Captant*. Nam iis temporibus eo furoris devenerant testamentorum captatores ut, patres etiam et matres suorum liberorum hæreditati insidias tenderent.

2. *Eloquentiam*. Nempe filiorum.

3. *Bonis*. Id, non solum patrimoniis, sed etiam dignitatibus et potentia.

4. *Filiafamilias*. Quæ adhuc in patris potestate est, ideoque dote sua uti possit ex lubitu.

5. *Gratiæ nostræ*. Apud Cæsarem gratiosi erant, ideoque potentes.

6. *Impensa*. Dona conferendo, dum filii honores adirent, ad sumptus magistratuum, ad ludos, epulas, etc. faciendas.

XV. Arg. Maternus tamen dolor, qui ex separatione a filio dilectissimo et desiderio illius oritur, præcipua luctus causa est : in quo describendo commoratur.

7. *Puerilis hilaritas*. Quoniam vultu hilari et blando, ut solent parvuli pueri, quamvis jamdudum ad virilem ætatem provectus, semper occurrebat matri.

victuum[1], et, ut necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conversationis[2] notas. Nam hoc quoque adversus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem[3] quam percussus sum, securam, nec quidquam tale metuentem, regredi voluit. Bene nos longinquitas locorum diviserat : bene aliquot annorum absentia huic te malo præparaverat : redisti, non ut voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetu-
3 dinem desiderii perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso intervallo desiderium molliente : si non recessisses, ultimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit[4], ut nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assuesceres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto major tibi virtus advocanda est, et velut cum hoste noto, ac sæpe jam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit : per ipsas cicatrices percussa[5] es.

1 XVI. Non est quod utaris excusatione nominis muliebris, cui pæne concessum est immoderatum in lacrimas jus[6], non immensum tamen : et ideo majores decem men-

1. *Gratulationum et convictuum*; ob reditum factorum.

2. *Conversationes*. *Conversari*, est una vivere, eodem sub tecto degere.

3. *Ante tertium demum diem*. Alii *tertium decimum diem*. Lipsius præfert vulgatam : Sed verius, ait, de *tertio die*: ex eo quod sequitur, *fructum biduo diutius videndi filium tulisses*. Igitur res ita fuit : rediit Romam ex Hispania....., iterumque abiit, et in via de fato filii et exsilio audivit. In via, inquam, quum biduum jam abfuisset. De regressu ejus et quod plusculos dies Romæ (fuerit), evincunt hæc verba c. 2, §. 5 : « Intra vicesimum diem..... audisti. » *Regredi* Lipsio debetur : antea, *aggredi*.

4. *Ita composuit*. Res scilicet ; ita rerum seriem et temporum ordinavit fatum, ut.....

5. *Per ipsas cicatrices*. Veteribus vulneribus recrudescentibus : vid. ad cap 2.

XVI. Arg. Luctum indignum esse matre. Vincet eum, si rationi obsecuta auxilium petierit ex Philosophia et cogitatione, ipsam filiis, nepotibus, patri, sibi vivere.

6. *In lacrimas jus*. Ellipsis digna sane quæ notetur pro *jus eundi in lacrimas*. Nam *jus habere in aliquem* aut *aliquid* vulgo significat vel *rei* vel *hominis alicujus imperium*

sium spatium lugentibus viros dederunt, ut cum perti-
nacia muliebris mœroris publica constitutione decide-
rent [1]: non prohibuerunt luctus, sed finierunt [2]. Nam et
infinito dolore, quum aliquem ex carissimis amiseris,
affici, stulta indulgentia est [3]; et nullo, inhumana du-
ritia. Optimum inter pietatem et rationem temperamen- 2
tum est, et sentire desiderium, et opprimere. Non est
quod ad quasdam feminas respicias, quarum tristitiam
semel sumptam mors finivit [4]; nosti quasdam, quæ amis-
sis filiis, imposita lugubria nunquam exsuerunt: a te plus
exigit vita ab initio fortior; non potest muliebris excusa-
tio contingere ei, a qua omnia vitia muliebria abfuerunt.
Non te maximum sæculi malum, impudicitia [5], in nume- 3
rum plurium adduxit [6]; non gemmæ te, non margaritæ

possidere. Quid autem esset *imperium in lacrimas habere?*

1. *Majores........ deciderent.* Pacti quasi sunt cum mœrore muliebri, cui ob pertinaciam ejus decem menses, seu annum lunarem remiserunt (Ep. 63.): « Annum (lunarem) feminis ad lugendum maritum (constituere majores) ». Ovid. Fast. lib. I, vss. 35, 36; lib. III, vs. 134, Romulo hoc institutum tribuit: Numæ vero Pompilio Plutarch. c. XII, 2. Fuit haud dubie antiquissimum institutum, cujus auctorem postea Romani quærendo celebrem hominem aliquem alii Romulum, alii Numam nominarunt. In Leges XII tab. non relatum est; erat in moribus. Notandum est eumdem pæne modum luctui apud recentiores assignari.

2. *Sed finierunt.* Non tollendum et recidendum omnino putavere, sed intra limites quosdam coercitum voluerunt.

3. *Stulta indulgentia est.* Hoc est stulte indulgere sibi. Eodem sensu quo latine *indulgentia*, capitur Gallica vox *complaisance.*

4. *Non est.....finivit.* Tibi nulla causa est, cur imiteris eas feminas quæ una calamitate accepta per totam reliquam vitam luxerunt.

5. *Maximum sæculi malum, impudicitia.* Etenim nullis unquam temporibus libidinum et nequitiarum latius fœda colluvies exundavit; ita ut quæ nunc et miramur et exsecramur, tunc et simplicissima et innocentissima viderentur. Adi libros omnes qui de æqualium moribus tractant, Petronium, Persium, Juvenalem, Martialis epigrammata, Apuleii Asinum aureum, etc.

6. *In numerum plurium adduxit.* An adulteros hic designet, an maritos, in ancipiti est; utrosque forsan; quanquam posterius mihi longe optimum videatur. Nam matrimonii dissolutio apud Romanos frequentissima erat, et cum aliis matrimonium rursus contrahere lex sinebat, ita ut sæpe septem, octo aut plures feminas vir

flexerunt; non tibi divitiæ velut maximum generis humani bonum refulserunt; non te bene in antiqua et severa institutam domo periculosa etiam probis pejorum detorsit imitatio. Nunquam te fecunditatis tuæ [1], quasi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem uterum abscondisti, quasi indecens [2] onus; nec intra
4 viscera tua conceptas spes liberorum elisisti [3]. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti; nunquam tibi placuit vestis, quæ ad nihil aliud, quam ut nudaret, componeretur [4]: unicum tibi ornamentum pulcherrima et nulli obnoxia ætati [5] forma; maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt [6]: tantum debes a feminarum lacrimis abesse,

unus duceret; septem, octo, aut pluribus viris femina una nuberet. Quod tamen Ethnicorum sapientiores haud comprobavere, et Annæus procul dubio id sibi crebro dixit quod deinceps scripsit Martialis Epig. VI, VII, 5: « Quæ nubit toties, non nubit; adultera lege est. » Porro matrem impensius multo laudat quum eam dicit non adulteris tantum abstinuisse, sed maritis pluribus.

1. *Te fecunditatis.... tuæ*. Liberos jam natu grandes videre nunquam tibi in causa fuit, cur aut doleres, aut erubesceres.

2. *Indecens*. Quod ad decus non facit, quod pulchritudinem et formam præstantissimi corporis mutat in deterius corrumpitque.

3. *Intra viscera.... . elisisti*. Referendum *intra viscera* ad τὸ *elisisti* non ad τὸ *conceptas*. Ceterum patet de abortivis hic agi, quæ illustribus feminis tunc in usu tantopere fuere.

4. *Nunquam tibi placuit vestis, ...componeretur*: Sic e codd. dedi. Antea: *vestis quæ nihil amplius, quam nudam componeret*. Lipsius dederat: *quæ nihil amplius nudaret, quum poneretur*. Est autem sermo de veste Coa et serica, quarum tenuitas tanta erat, ut simul amiciret et nudaret: unde Quinctil. Declam. lib. I, cap. 17, nubes appellata est. Conf. de Benef. lib. VII, cap. 9; Ep. 90: « Vestis nihil celatura, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est. »

5. *Pulcherrima... .ætati*. Non sollicitandum est. Lipsius ex variantibus codd. legi vult: *pulcherrimum, tua et nulli obnoxia arti*. Gronov. recte judicat, nil esse mutandum, explicandumque ex illo Propertii lib. I, Eleg. 2, vs. 24: « Illis ampla satis forma pudicitia. » et omnia per appositionem de pudicitia dicta sint. Imit. p. 17: Vide nost. editionem.

6. *Seduxerunt*. Lipsius mavult: *eduxerunt*, Gronovio recte refra-

quantum a vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabes-
cere vulneri tuo, sed leviori necessario mœrore cito de-
functam, jubebunt exsurgere; si modo illas intueri voles
feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit.
Corneliam [1] ex duodecim liberis ad duos [2] fortuna redege- 5
rat; si numerare funera Corneliæ velles, amiserat de-
cem: si æstimare [3], amiserat Gracchos. Flentibus tamen
circa se, et fatum ejus exsecrantibus interdixit: « Ne
» fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos de-
» disset. » Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in
concione: « Tu matri meæ maledicas, quæ me [4] peperit? »
Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno 6
æstimabat Gracchorum natales; mater et funera. Ruti-
lia [5] Cottam filium secuta est in exsilium, et usque eo

gante, qui explicat: secreverunt et exemerunt quasi vulgo.

1. *Corneliam.* Sunt et aliæ feminæ, quas imiteris, quæ quidem facient, ne vulnere hoc accepto moriaris; in quibus Cornelia, P. Cornel. Africani majoris filia, Gracchorum mater celebratissima, primum locum obtinet, quam adeo filiorum suorum Tiberii et Caii (tribunorum pleb., prioris, a. U. C. 620, posterioris, 631.) bonarum artium magistram fuisse, constat e Cic. Brut. 58, et Plutarcho. Fragmenta duo epistolarum a Cic. l. l. et Quinctil. lib. I, cap. 1, 6, laudatarum hujus præclaræ matris exstant in bonis edd. Cornelii Nepotis. Vide in nost. ed. p. 305, sqq.

2. *Duos.* Hic memorat noster, utpote in quibus omnem spem suam posuerat mater, et ipsa hoc afferens in fragmento epistolæ ad Caium p. 169 bip.: una soror quoque supererat, Plutarcho docente.

3. *Numerare.... æstimare. Numerare* spectat quot filios amisisset, *æstimare* vero quales et quantos.

4. *Ex hac... peperit?* Refer interrogationem ad τὸ *debuit nasci*, non ad Gracchi verba; quasi scripsisset auctor: *num debuit*, etc......?

5. *Rutilia.* Mater C. Aurelii Cottæ, cujus et Sulpicii precibus Cicero dialogum, *Brutus* inscriptum, habuisse narrat. Is propter legem Varianam (Brut. 56, 6.) de majestate a. U. C. 663, latam, ut quæreretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum romanum arma sumsissent, accusatus, tantum aberat ut judices, equites, sibi conciliaret, ut in eos vehementer invectus se ipse laudaret impense, Socratem imitatus, quin etiam, ne sententia quidem judicum lata de sua causa, ultro in exsilium abiret a. U. C. 663, (Appian. de Bell. Civ lib. I, cap. 37.) ex quo, Sulla demum dictatore a. U. C. 671, rediit. Cicero ad eum scripsit librum de luctu minuendo, qui est in deperditis. Rutiliæ vero mentionem fecit Epp. ad Attic. XII, 20 fin., ubi sciscitatur

fuit indulgentia constricta [1], ut mallet exsilium pati quam
desiderium : nec ante in patriam, quam cum filio rediit.
Eumdem jam reducem, et in republica florentem, tam
fortiter amisit, quam secuta est : nec quisquam lacrimas
ejus post ėlatum [2] filium notavit. In expulso virtutem os-
tendit, in amisso prudentiam : nam et nihil illam a pie-
tate deterruit, et nihil in tristitia supervacua stultaque
7 detinuit. Cum his te numerari feminis volo : quarum
vitam semper imitata es, earum in coercenda compri-
mendaque ægritudine optime sequeris [3] exemplum. Scio
rem non esse in nostra potestate, nec ullum affectum
servire, minime vero eum, qui ex dolore nascitur : ferox
enim, et adversus omne remedium contumax est. Volu-
mus eum interim obruere [4] et devorare gemitus : per
ipsum tamen compositum fictumque [5] vultum lacrimæ
8 profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum
occupamus : at illum inter ipsa, quibus avocatur [6], spe-
ctacula, levis aliqua desiderii nota subruit [7]. Ideo melius
est illum vincere quam fallere : nam qui aut delusus
voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit,
et ipsa quiete impetum ad sæviendum colligit : at quis-
9 quis rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum

Atticum, Rutiliane mortua sit ante an post mortem filii. Noster nos docet, eam filio (Proconsule Asiæ) exstincto e vita discessisse.

1. *Indulgentia constricta*. Late processit matris indulgentia, quæ exsulante filio, sponte exsulavit; constricta tamen fuit, quum eum amissum non immodice deflevit.

2. *Elatum*. Efferre vox solennis est pro *e domo ad rogum ferre*.

3. *Sequeris*. *Secutura es*, in futuro tempore.

4. *Interim obruere*. Si interdum affectum hunc aut occupationibus aut voluptatibus, quamvis innocentibus, delinire velimus, nihil proficimus; redit enim ejus vis : proinde ratione opus est ad eum vincendum.

5. *Fictumque*. Dum frontem serenam affectas, et quæ intimum animum sollicitat vehementer ægritudinem premens, lætitiam et tranquillitatem fingis.

6. *Avocatur*. A miseriarum sensu et recordatione procul deducitur.

7. *Subruit*. Modo stantem quatit et sternit.

itaque tibi monstraturus illa, quibus usos multos esse scio, ut peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; ut rationum accipiendarum diligentia[1], patrimonii administratione multum occupes temporis; ut semper novo te aliquo negotio implices : omnia ista ad exiguum momentum prosunt, nec remedia doloris, sed impedimenta sunt : ego autem malo illum desinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt confugiendum est, ad liberalia studia[2] : illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi evellent. His etsi nunquam assuesses[3], nunc utendum erat : sed quantum tibi patris mei antiquus[4] rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Utinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis majorum consuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius, quam imbui[5]! non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed[6] proferendum. Propter istas[7] quæ litteris non ad sapientiam utuntur, sed ad luxuriam instruuntur[8], minus est indulgere studiis passus; beneficio tamen rapacis[9] ingenii plus quam

1. *Rationum accipiendarum diligentia.* Rationes innuit pecuniæ sive mutuo datæ, sive mutuo sumptæ.

2. *Liberalia studia.* Quæ mox bonas artes appellat, lectionem poetarum, musicam etc. complexas. Philosophiam tamen inprimis intelligit.

3. *Assuesses.* Non *assuesces.* Συγκοπὴ est pro *assuevisses.*

4. *Antiquus.* H. e. antiquorum temporibus dignus. « Casta nec antiquis cedens Lævina Sabinis. »

5. *Imbui.* Non, ut Gallicum verbum *être imbu,* aliquem significat ita rem quamdam aut scientiam perdidicisse, ut quasi ipsius visceribus illa inhæreat, sed id felici indole, non labore aliquo aut studio attigisse.

6. *Parandum..... proferendum.* Id paras, quod non possides, et possidere te cupis; id profers quod ante habebas paratum, sed occultum servabas, e secreto suo, ubi opus esset, statim tractura.

7. *Propter istas.* H. e., has puellas cogitans, quæ..... etc.

8. *Ad luxuriam instruuntur.* Nam et literariæ rei peritia et ingenuæ artes et eloquii lepos aut vis instrumentum luxuriæ est; ut in hac Sempronia quam ab ingenio et morum elegantia laudat Crispus, belli Catilin. cap. 25.

9. *Rapacis.* Ita prompti facilisque ut quidquid te coram proferretur,

pro tempore hausisti : jacta sunt disciplinarum omnium
11 fundamenta. Nunc ad illas revertere : tutam te præstabunt; illæ consolabuntur, illæ delectabunt, illæ si bona fide [1] animum tuum intraverunt, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam sollicitudo, nunquam afflictionis [2] irritæ supervacua vexatio : nulli horum patebit pectus tuum : nam ceteris vitiis jampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, et quæ sola te fortunæ eripere possint; sed quia, dum in illum portum, quem studia promittunt, perveneris, adminiculis, quibus innitaris, opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere.
12 Respice fratres meos [3]; quibus salvis, fas tibi non est accusare fortunam : in utroque habes quod te diversa virtute delectet : alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quiete, utriusque pietate; novi fratrum meorum intimos affectus; alter in hoc dignitatem excolit, ut tibi ornamento sit : alter in hoc se ad tranquillam
13 quietamque vitam recepit, ut tibi vacet [4]. Bene liberos tuos et in auxilium, et in oblectamentum, fortuna disposuit : potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis : et unius desiderium duorum pietate supplebitur [5]. Audacter possum promittere :

continuo raperes et tibi proprium faceres.

1. *Bona fide.* Firmiter et subtiliter, ut iis fidere possis.

2. *Afflictionis.* Casus; nam affligere idem sonat ac humi prosternere et impingere.

3. *Fratres meos.* Novatum et Melam : ille Nov., ex adoptione Junius Gallio dictus, honores industria consecutus est; hic Mela Lucani pater (Tacit. Annal. lib. XVI, cap. 17,) qui sub Nerone semetipsum interfecit. Quod hic laudat noster, id reprehendit Tacitus l. m. «prædives factus per procurationes Principis, ideoque Neroni suspectus.»

4. *Ut tibi vacet.* Ut otii satis inveniat ad te perpetuo revisendam, et vacui tibi temporis majorem partem reservet.

5. *Unius......supplebitur.* Si dum unum abesse doles et gemis, duorum qui amantissimi tibi assident pietas

nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes
quoque respice : Marcum [1], blandissimum puerum, ad
cujus conspectum nulla potest durare tristitia ; nihil tam
magnum, nihil tam recens in cujusquam pectore fuerit,
quod non circumfusus [2] ille permulceat. Cujus non la- 14
crimas illius hilaritas supprimat? cujus non contrac-
tum sollicitudine animum illius argutiæ [3] solvant? quem
non in jocos vocabit illa lascivia? quem non in se conver-
tet et abducet, infixum cogitationibus, illa neminem
satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere
nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas las-
sata consistat! quidquid matri dolendum fuit, in me trans-
ierit! quidquid aviæ, in me! Floreat reliqua in suo 15
statu turba : nihil de orbitate, nihil de conditione mea
querar. Fuerim tantum nihil amplius dolituræ domus
piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pro-
nepotes Novatillam [4]. Quam sic in me transtuleram, sic
mihi adscripseram, ut possit videri, quod me amisit,
quamvis salvo patre, pupilla [5]. Hanc et pro me dilige.
Abstulit illi nuper fortuna matrem : tua potest efficere
pietas, ut perdidisse se matrem doleat tantum, non et

gemitus supprimet doloremque mulcebit ; duorum pietas solitudinem tuam implebit, nec sinet vacuum aliquid et inane a te in domo tua aspici.

1. *Marcum*. Nostri filium, ex Lipsii judicio : verba enim, ait, et vota, quæ hic sunt, patrem et ejus affectum clamant. Malo tamen Marcum Annæum Lucanum, poetam celebrem, filium M. Annæi Melæ, qui frater nostri fuit, intelligere. Primum enim nusquam filius Senecæ memoratur ; deinde Lucani hilaritas ac festivum ingenium ab ejus biographis laudantur, denique ætas egregie congruit : natus enim est a. U. C. 792, obiit ann. 813, ætatis suæ 26. Septem itaque octove annos egit hoc tempore. Senecæ vero epigramma VIII, 5, 6, quidni et de M. A. Lucano intelligi possit, non video.

2. *Circumfusus*. Colla brachiis amplexus et oscula flagitans.

3. *Argutiæ*. Sales, joci.

4. *Novatillam*. Novati fratris filiam.

5. *Ut possit ...... pupilla*. Pupillæ

16 sentiat. Nunc mores ejus compone, nunc formam; altius præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuescat sermonibus; ad tuum fingatur arbitrium. Multum illi dabis, etiamsi nihil dederis præter exemplum. Hoc jam tibi solemne [1] officium pro remedio erit: non potest animum pie dolentem a sollicitudine aver-
17 tere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio [2]. Numerarem inter magna solatia patrem [3] quoque tuum, nisi abesset. Nunc tamen ex affectu tuo, quid illius intersit, cogita: intelliges, quanto justius sit, te illi servari, quam mihi impendi [4]. Quoties te immodica vis doloris invaserit, et sequi se jubebit, patrem cogita, cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effecisti ne unica [5] esses: consummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur [6]. Illo vivo, nefas est, te, quod vixeris, queri [7].

XVII. Maximum adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam: illud fidelissimum pectus tibi in quod omnes

nomen eam virginem decet quæ patrem amisit: dicit ergo Noster pupillam jam videri alicui posse Novatillam, quum eo careat, eo procul degat, qui ipsi tenerrimi patris loco olim fuit.

1. *Hoc jam tibi solemne officium.* Quod antehac etiam officium adeo tibi placuit ut eo defungi soleres.

2. *Non potest.....occupatio. Enthymema* pro *syllogismo*: Argumenti finem negligit ut perspicuam nimis; quidam tamen forsan non assequentur. Istud ergo subjunxisset: « Porro honesta occupatio est adolescentium menti bona inculcare. »

3. *Patrem.* Cordubæ in Hispania degentem.

4. *Impendi.* Pro: Animam, vitam impendere. Sensus ergo: una mecum perire.

5. *Unica.* Quatenus apud patrem Cordubæ manserat: soror vero, quæ mox memoratur, in Ægypto per plures annos commorata erat. Lipsius hic argutatur.

6. *Consummatio..... vertitur.* Tamen tu magis diligeris; neque te mortua, ille jam felix erit. Sed vid. not. 7 infra.

7. *Illo vivo..... queri.* Nam tu debes post eum mortuum satis diu vivere; ergo si te vitæ tædet et piget, patrem tuum adhuc superstitem fuisse doles, et quamprimum obire cupis. Subtile et acutum epiphonema, sed cui nec veritas omnino nec candida et simplex sublimitas competit.

XVII. Arg. Soror restat tibi, quæ maximo solatio esse potest, et amore in suos tenerrimo, et prudentia atque virtute haud fucata celebris. De-

curæ tuæ pro indiviso [1] transferuntur : illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miscuisti ; in hac tu primum respirasti [2]. Illa quidem affectus

nique rogat, ut ad se subinde recurrat, et lætum alacremque cogitet. — Matertera, cujus hoc capite mentionem tam honorificam facit, nupsit, ut videtur, Vetrasio Pollioni, quocum postea in Ægypto, cujus præsidium per sedecim annos gesserat, ab a. U. C. 769 usque ad an. 785, commorata erat, marito vita defuncto in navigatione, i. e. in reditu ex præfectura. Postea sedes suas fixit Romæ, et Senecam, nepotem suum ex sorore, quem jam ante iter in Ægyptum omni re juverat, ægrotantem sublevavit, quæsturam ambienti auctoritate sua auxilio fuit. De Senecæ avunculo, qui hoc capite memoratur, disquisitio Lipsii ad §. 4. docta exstat, cujus summa hæc est: Tempus, in quo Ægyptum per sedecim annos obtinuerit avunculus, satis definitum est: e vita enim discesserit necesse est ante Caligulam et Senecæ quæsturam, ad quam quidem obtinendam matertera Nostro profuit, reversa nempe ex Ægypto. Præfectos igitur Ægypti circumspiciens Lipsius, Vetrasium Pollionem, Nostri avunculum, fuisse judicat vita defunctum ann. U.C. 785, (Dio Cass. lib LVIII, cap. 19), sexto ante obitum Tiberii anno, et tricesimo circiter Senecæ (nat. circa 753; mort. 818. Dio. Cass. lib. LXII, cap. 25): antecesserat autem in præfectura Æmilius Rectus, cujus mentio fit ap. Dion Cass. lib. LVII, cap. 10, ad ann. 767. Hactenus bene excussit rem Lipsius. Adjungam nonnulla, quæ moram facere possint, ac huic computationi calculum adjicias. Ac primum locus est Dion. Cass. lib. LVII, cap. 19 ad a. 772, ubi Seius Strabo pater L. Ælii Sejani præfecturam Ægypti nactus esse narratur; unde certe sequitur, Æmilio Recto vita functo non statim successisse Vetrasium Pollionem, sed Seium Strabonem. Quum tamen postea ejus nulla mentio facta sit, nec oppresso quidem filio, haud temere concludi possit, per annum fere, et quod excurrit, illum Ægyptum tantummodo obtinuisse. Altera objectio ab ætate Senecæ peti potest. Si enim Vetr. Pollio Nostri avunculus fuit, sequi videtur, Senecam triginta circiter annos natum Corduba Romam pervenisse, quod tamen §. 1 hujus cap. parum conveniat. Enimvero et huic objectioni eo occurritur, quod nulla causa sit cur non matertera et avunculus ante præfecturam Ægypti loco nobili constituti Romæ nepoti ad excolendum ingenium juvenile profuerint. Ceterum avunculum et Equitem Roman. fuisse, eo evincitur, quod Tacitus Annal. lib. XII, c. 60, narrat Divum Augustum apud equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi, jussisse. Utilis vero est hæc disquisitio lectori Senecæ, quandoquidem inde intelligit, Nostrum Ægyptum adiisse, et larga copia hanc terram cognoscendi usum esse, ideoque fidem ejus haud spernendam in iis quæ de Ægypto, Æthiopia atque India retulerit.

1. *Pro indiviso.* Quasi unum et idem tecum corpus possideret, unam et eamdem mentem, neque ullo unquam casu a te separari posset.

2. *In hac tu primum respirasti.* Ex Erasm. reduxi. Antea: *in hujus primum respirasti sinu.* Vox *sinu*

tuos semper sequitur; in mea tamen persona, non tantum
pro te, dolet [1]. Illius manibus [2] in urbem perlatus sum:
illius pio maternoque nutricio [3] per longum tempus æger
convalui: illa pro quæstura mea gratiam suam extendit:
et quæ ne sermonis quidem, aut claræ salutationis [4] susti-
nuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam.
2 Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia [5], in tanta
feminarum petulantia, rustica [6], nihil quies, nihil secreti
et ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me
etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, sola-
tium, quo reficiaris: illi quantum potes te junge, illius
arctissimis amplexibus alliga [7]. Solent mœrentes, ea quæ
maxime diligunt, fugere, et libertatem dolori suo quærere:
tu ad illam te, et quidquid cogitaveris, confer; sive ser-
vare habitum [8] istum voles, sive deponere, apud illam
3 invenies vel finem [9] dolori tuo, vel comitem. Sed si pru-
dentiam perfectissimæ feminæ novi, non patietur te nihil

priscis libris abest, notante Lipsio. qui pr. emendat: *in hujus primum ore spirasti*: i. e. in adspectu ejus et oculis.

1. *Dolet.* Dolet illa, non eo tantum nomine quod doleas, sed quod ego doleo.

2. *Illius manibus.* Cordubæ circa ann. 755 natus erat, et juvenis Romam ab ea vocatus, ut ibi institueretur.

3. *Nutricio.* Nutricatu, curam egit mei ægrotantis. Valetudine autem Nostrum minus commoda usum esse, ex Dione quoque Cass. lib. LIX, cap. 19, fin. ad ann. 793, perspectum habemus, ubi Caligula Senecæ infensus duci eum pæne jussisse narratur, nisi una e Caligulæ concubinis avertisset periculum, hominem dicens phthisi laborare, neque procul abesse a morte.

4. *Salutationis.* Quæ ne passa quidem est, ut adirent se nobilem matronam et salutarent honoris gratia; ea vero, Senecæ causa, hæc officia præstari sibi concessit, quin etiam aliis præstitit, studio nepotis, et eo consilio, ut hac *ambitione*, Noster quæstura potiretur.

5. *Modestia.* Pudor, timiditas, Gall. *réserve.*

6. *Rustica*, i. e. quæ inelegans, aspera, rustica dicitur.

7. *Alliga.* Pro *te alliga*, *alligare.*

8. *Habitum.* Intell. lugubrem, ob filii exsilium.

9. *Finem.* Non tantum limites quos dolori nimio impositos velit, sed exitum.

profuturo mœrore consumi, et exemplum tibi suum, cu-
jus ego etiam spectator fui [1], narrabit. Carissimum virum
amiserat, avunculum nostrum, cui virgo nupserat, in
ipsa navigatione : tulit tamen eodem tempore et luctum,
et metum, evictisque tempestatibus corpus ejus [2] naufraga
evexit. O quam multarum egregia opera in obscuro ja-
cent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigis-
set antiquitas [3], quanto ingeniorum certamine celebrare-
tur uxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis
metuendi maris [4], caput suum periculis pro sepultura
objecit, et dum cogitat de viri funere, nihil de suo ti-
muit? Nobilitatur [5] carminibus omnium, quæ se pro con- 4
juge vicariam dedit; hoc amplius est, discrimine vitæ
sepulcrum viro quærere : major est amor, qui pari peri-
culo minus redimit [6]. Post hoc nemo miratur, quod per
sedecim annos, quibus maritus ejus Ægyptum obtinuit,
nunquam in publico conspecta est; neminem provincialem

1. *Cujus ego etiam spectator fui.* Haud dubie in navigatione, in reditu ex Ægypto, quam adierat ut avunculum suum, præfectum huic regioni conveniret.

2. *Naufraga.* Id est, naufragio proxima, quippe cujus navis *exarmata* (§ 6), i. e. armamentis spoliata, ferebatur.

3. *Si huic illa........ antiquitas.* Si eam felicitatem habuisset ut antiquorum temporibus viveret, quum tot undique virtutes, ut modestæ et simplices efflorescebant, sic candidos miratores nanciscebantur.

4. *Firmissimis metuendi maris.* Formidandum etiam summæ constantiæ viris mare.

5. *Nobilitatur.* Alcestin dicit, Peliæ filiam, loco Admeti mariti morti se objicientem (*pro conjuge vicariam se dantem*) ut a Græcis, e. c. Euripide, dramate nobilissimo, quod superest, et a Romanis, e. c. Ovid. (Trist. lib. V, el. 14, vs. 37; Pont. lib. III, el. 1, vs. 106), carminibus nobilitatam. Narrat et Apollodor. lib. I, 9, 15. Fabula notissima est, et ab ingeniosissimo poeta nostrate *Ducis* eximie tractata in hoc dramate cui nomen *Œdipe chez Admète*; quanquam hic merito quidam auctori id objiciant, quod fabulas duas in unum opus conjunxerit, nempe Œdipodis mortem et Alcestidis fortitudinem. Imitatus est quoque unus e poetis quos tulit Germania præstantissimis, *Wieland.*

6. *Major..... redimit.* Vehementior ille est amor qui pro re minima et levissima maximis sese periculis objicit : amat illa procul dubio quæ, ut vi-

domum suam admisit; nihil a viro petiit, nihil a se peti
5 passa est. Itaque loquax, et ingeniosa [1] in contumelias præfectorum provincia, in qua etiam qui vitaverunt culpam, non effugerunt infamiam, velut unicum sanctitatis exemplum suspexit: et quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit, et hodie similem illi, quamvis nunquam speret,
6 semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam provincia probasset: plus est, quod ignoravit [2]. Hæc non ideo refero, ut ejus laudes exsequar, quas [3] circumscribere est, tam parce transcurrere: sed ut intelligas, magni animi esse feminam, quam non ambitio, non avaritia, comites omnis potentiæ et pestes [4], vicerunt; non metus mortis eam, exarmata [5] navi naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemad-
7 modum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, et animum a luctu recipias, et id agas, ne quis te putet partus tui [6] pœnitere. Ceterum quia necesse est, quum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quem-

tam conjugis servet, vitam ipsa suam in discrimen mittit; sed illa amat magis quæ, ne mortui conjugis cinerem amittat, mortem adire non timet.

1. *Loquax et ingeniosa.* Confirmatur hoc judicium, et ab Herodiano Histor. lib. IV, cap. 9, 2, ed. Wolf. pag. 160, qui Alexandrinos φιλοσκώμμονας appellat: locus tamen class. est apud Flavium Vopiscum in Saturnino, cap. 7 et 8 (p 233, 234, Tom. II, Histor. August. bip.) ubi et Imper. Hadriani epistola, Ægyptiorum naturam et indolem declarans, exstat.

2. *Plus est, quod ignoravit.* Nam honestæ feminæ ea maxima laus est, ignorari. Vid. de hoc Nostras *Rousseau*, in suo *Emile*, passim.

3. *Circumscribere.* In angustum deducere, ideoque aliquid ab iis detrahere, invidiosum esse in ejus laudes.

4. *Comites.... pestes.* Quæ mala perpetuo potentiam comitantur et corrumpunt.

5. *Exarmata.* Vid. p. 101, not. 2.

6. *Ne quis te putet partus tui pœnitere.* Quod crederetur, si filiæ exemplum non sequerere, si non filiæ animis parem fortitudinem exhiberes.

quam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obversari (non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum sæpius ad id referre quod doleat), qualem[1] me cogites, accipe : lætum et alacrem velut optimis rebus; sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, et modo se levioribus studiis[2] oblectat, modo ad considerandam suam universique naturam, veri avidus insurgit. Terras primum, situmque earum quærit; 8
deinde conditionem circumfusi maris, cursusque ejus alternos et recursus : tunc quidquid inter cœlum terrasque plenum formidinis interjacet, perspicit, et hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum nivisque et grandinis jactu tumultuosum spatium[3]: tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit[4], et pulcherrimo divinorum spectaculo fruitur, æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

1. *Obversari* (*non quia.... quod doleat*). *qualem*, etc. Post *obversari* vulgo duo puncta, post *doleat* punctum : at quum hic sensus nondum absolutus sit, ac manens hæreat velut in suspenso, hanc phrasim *non quia.... quod doleat* uncis includendam existimavi, postposito commate.

2. *Levioribus studiis*. Eloquentiæ scilicet ac poesi. Hinc ad physicen transit et metaphysicen.

3. *Terras....spatium*. Animadverte quam accurate orbis cuncta perlustret, leviora primum tangens, dehinc ad majora, altioraque transiliens, et eodem modo stylum erigens, simplicem principio, mox cultum et elegantem, tum magnificum et in Ciceronianas phrases efflorescentem.

4. *Ad summa*. Nempe Deum, rerum naturam et mentem humanam, et quas ipsi leges ab æterno Deus et rerum natura dedere.

CLARISSIMI VIRI *D. DIDEROT*

TESTIMONIUM

AD L. ANNÆI SENECÆ LIBRUM

DE CONSOLATIONE AD HELVIAM.

HELVIA était mère de Sénèque. Elle resta orpheline presque en naissant, et passa sous l'autorité d'une belle-mère[1]. Quelque indulgence qu'on suppose dans une belle-mère, ce n'est pas sans difficulté qu'on parvient à lui plaire. Un oncle qui la chérissait lui fut enlevé au moment où elle l'attendait, les bras ouverts, à son retour d'Égypte : dans le même mois elle perdit son époux. L'absence de ses enfans la laissa seule sous le poids de cette affliction. Sa vie n'avait été qu'un tissu d'alarmes, de périls et de douleurs, lorsqu'elle recueillit les cendres de trois de ses petits-fils, dans le même pan de sa robe où elle les avait reçus en naissant. Vingt jours s'étaient écoulés depuis les funérailles du fils de Sénèque, lorsque le père fut séparé d'elle par l'exil. Ce dernier événement est le sujet de la Consolation.

Cet ouvrage, écrit dans la situation la plus cruelle et la contrée la plus affreuse, est plein d'ame et d'éloquence. Le beau génie et l'excellent caractère du philosophe s'y développent en entier. Il s'y montre sous une multitude de formes diverses : il est érudit, naturaliste, philosophe, historien, moraliste, religieux, sans s'écarter de son sujet. On ne saurait s'empêcher d'accorder de l'admiration et de l'estime à l'homme sensible qui réunit tant de vertus et tant de talens.

[1] Matre tantum orbata erat; nam hoc ipso de Consolatione libro Helviæ pater memoratur, illamque vivere obtestatur Noster ut patris senectutem foveat.

C'est parce que tout serait à citer de ce bel écrit, que j'en citerai peu de chose. Sénèque dit à sa mère :

« J'espère que vous ne refuserez pas à un fils à qui vous n'avez jamais rien refusé, la grâce de mettre un terme à vos regrets. »

« Vous me croyez malheureux ; je ne le suis pas, je ne puis le devenir. »

« Je ne me suis jamais fié à la fortune : tous les avantages que je tenais de sa faveur, les richesses, les honneurs, la gloire, je les ai possédés de manière qu'elle pût les reprendre sans m'affliger ; j'ai toujours laissé entre elle et moi un grand intervalle. »

Si cela n'eût pas été vrai, comment aurait-il eu le front de le dire à sa mère? Et Helvia n'aurait-elle pas été dans le cas de lui répondre : Mon fils, vous mentez?

« En quelque lieu que l'homme de bien soit relégué, il y trouve la nature, la mère commune de tous les hommes, et sa vertu personnelle. »

» De tous les points de la terre, nos regards se dirigent également vers le ciel, et le séjour de l'homme est à la même distance de la demeure des immortels. »

« Est-on malheureux dans un exil vers lequel on attire les regrets des citoyens vertueux? Le beau jour pour Marcellus exilé, que celui où Brutus ne pouvait le quitter, et César n'osa l'aller voir! Brutus était affligé, et César honteux de revenir sans Marcellus. »

« Un grand homme debout est encore un homme grand à terre. »

« L'homme a un penchant naturel à se déplacer.... » Je ne le pense pas ; cette maxime contredit et les philosophes et les poëtes, qui tous ont unanimement reconnu et préconisé l'attrait du sol. Ainsi que tous les animaux, l'homme ne s'éloigne du lieu de sa naissance que d'un assez court intervalle : cet intervalle est limité par ses besoins et par ses forces ; il le mesure sur la fatigue du retour. Il ne quitte son berceau que quand il

en est chassé. Le lièvre et le cerf, qui vont si vite, changent rarement de forêt; l'aigle plane presque toujours au-dessus des mêmes montagnes. Le sol rappelle l'homme des pays lointains, où l'intérêt ne l'a point transporté sans l'arracher des bras de son père, de sa mère, de ses frères, de sa femme, de ses enfans, de ses concitoyens : il s'est retourné plus d'une fois; ses mains se sont portées, ses yeux baignés de larmes se sont fixés vers la ville, sur le rivage qu'il venait de quitter.

Sénèque ajoute : « De vos enfans, l'un est parvenu aux dignités par son mérite; la sagesse de l'autre les a dédaignées : » jouissez de la considération de celui-là, du loisir de celui-ci, » de la tendresse de tous deux. Gallion a recherché la grandeur » pour vous honorer; Méla, le repos, pour n'être qu'à vous. » Le sort a voulu que l'un vous servît d'appui, l'autre de consolateur. Vous êtes défendue par le crédit du premier; vous » jouissez de la tranquillité du second : ils disputeront de zèle, » et l'amour des deux suppléera à la perte d'un seul. »

« Le sexe n'est point une excuse pour celle qui n'en montra » jamais aucune des faiblesses. »

Et Sénèque n'est pas pathétique, lorsqu'il fait dire à Helvia : « Je suis privée des embrassemens de mon fils! je ne jouis plus » de sa présence, de sa conversation. Où est-il, le mortel chéri » dont la vue dissipait la tristesse de mon front, dont le sein » recevait le dépôt de mes inquiétudes? Que sont devenus ces » entretiens dont je ne sentis jamais la satiété? ces études aux» quelles j'assistais avec un plaisir si rare dans une femme? Et » cette tendresse qu'on laissait éclater à ma rencontre, cette » joie ingénue qui se déployait à mon approche, je la cherche, » et je ne la trouve plus. »

Et Sénèque n'est pas pathétique, lorsqu'il ajoute : « Vous » revoyez les lieux témoins de nos caresses et de nos repas! » ce dernier entretien, si capable de déchirer une ame, vous vous » le rappelez. Combien vous souffrîtes! combien vous aviez » souffert jusqu'à ce moment! C'est à travers des cicatrices que » votre sang a recommencé de couler. »

Et Sénèque n'est pas pathétique, lorsqu'il continue : « Tour-
» nez vos yeux sur mes frères ! tant qu'ils vous resteront, vous
» sera-t-il permis de vous plaindre de la fortune ?... Tournez
» vos yeux sur vos petits-enfans : quelles larmes ne suspen-
» draient pas leur innocente gaieté ? quelle tristesse ne céde-
» rait pas à leurs jeux enfantins ?... Puisse la cruauté du destin
» s'épuiser sur moi seul, victime expiatrice pour toute ma fa-
» mille !... Serrez entre vos bras Novatilla..... Songez à votre
» père : tant que votre père vivra, ce serait un crime à sa fille
» de croire qu'elle a trop vécu....... Je ne vous parlais pas
» de votre sœur. C'est sur ses genoux que je suis entré dans
» Rome ; ce sont ses soins maternels qui m'ont conservé la
» vie ; c'est son crédit qui m'a conduit à la questure. Jetez vos
» bras autour d'elle, réfugiez-vous dans son sein...... Je sais
» que vos pensées reviendront souvent sur moi, parce qu'il est
» naturel de porter la main à la partie douloureuse ; mais, sur
» ce que vous connaissez de mes principes et de l'emploi de
» mes journées, jugez si je puis être malheureux. »

« Je ne m'aperçois de la pauvreté que par l'absence des soins
» que la richesse entraîne..... Quand les sermens furent-il res-
» pectés ? Ce fut au tems où l'on jurait par les dieux d'argile....
» Lequel des deux estimerai-je davantage, ou de celui qui sait
» vivre d'un morceau de pain, ou de César, qui dépense en un
» souper cent millions de sesterces ?.... Tout se fait à tems.
» C'est lorsque Apicius donne aux citoyens des leçons publiques
» de gourmandise, que les philosophes sont chassés de Rome...
» Apicius se trouve indigent avec dix millions de sesterces, et
» se tue. Peu de chose suffit à la nature, rien ne suffit à la cu-
» pidité. La nature a rendu facile ce qu'elle a rendu néces-
» saire. »

Lorsque je commencai cet ouvrage, ou plutôt mes lectures, je ne me proposai pas seulement de recueillir quelques-unes des belles pensées de Sénèque ; j'avais encore le dessein d'y joindre les anecdotes historiques qui rendent ses ouvrages si intéressans et si précieux.

C'est dans cette *Consolation à Helvia*, si je ne me trompe, qu'il raconte que, dans la foule des citoyens qui gémissaient sur le sort d'Aristide, que l'on conduisait au supplice, il y eut un impudent qui lui cracha au visage. Phocion essuya la même avanie ; d'où je conclus que la populace d'Athènes était plus vile que la nôtre. On ne t'aurait pas fait la même insulte, à toi, ô le plus haï, le plus méprisable et le plus méprisé des hommes ! Je ne te nomme pas, mais tu te reconnaîtras, si tu me lis.... Tu rougis, tu pâlis ! tu t'es reconnu.

L'histoire ancienne, qui nous entretient sans cesse de grands personnages, attache si rarement nos regards sur la multitude, que nous ne l'imaginons pas, dans les tems passés, aussi grossière, aussi perverse que de nos jours : peu s'en faut que nous ne croyions qu'on ne traversait pas une rue d'Athènes sans être coudoyé par un Démosthène ou par un Cimon. Et l'avenir pourrait bien croire, à moins que l'esprit philosophique ne s'introduise à la fin dans l'histoire, qu'on ne traversait pas une rue de Paris sans coudoyer un Necker, un Malesherbes ou un Turgot.

Sénèque n'aurait laissé que ce morceau, qu'il aurait droit au respect des gens de bien et à l'éloge de la postérité. Lorsqu'il s'occupait des chagrins de sa mère, il était bien plus à plaindre qu'elle.

FINIS LIBRI DE CONSOLATIONE AD HELVIAM.

L. ANNÆI SENECÆ

AD MARCIAM

CONSOLATIO.

LIBER UNUS.

ARGUMENTUM.

Consolationis hujus duæ partes præcipuæ sunt. Prior quidem pars tum laudibus Marciæ continetur, ut viam sibi muniat Seneca ad eam consolandam, atque ut luctus pertinaciam molliat frangatve, tum rationibus generalioribus afferendis, ut placidius ferat fata sua aspera. Ac primum laudibus extollit Marciæ fortitudinem animi, virtutes ac merita de patre Cordo Cremutio, ideoque de Romanorum historia studiisque, patris quidem libris historicis iisque præclaris de bellis civilibus, non sine periculo conservatis. Quæ quum memoret, mala etiam, quæ jam ante passa erat, quam filius Metilius a vita discederet, præterire nec potuit, nec voluit, ut sibi ne deesset occasio docendi, quantopere curæ sibi sit Marciæ luctus, quem quomodo depelli oporteat, affert consilium suum. Dolorem neque leniter, nec verborum lenociniis mitigandum, sed aperte et vi frangendum esse. Idcirco nova deinde usus ratione, non præceptis, sed exemplis in utramque partem, quum pertinacis tum facilis luctus in medium propositis, suasit Marciæ, ut Liviam, uxorem Cæsaris Augusti, quæ amisso Druso filio, qui in Germania exstinctus erat, se consolandam Areo philosopho mariti tradiderat, potius imitaretur, quam Octaviam ejusdem Augusti sororem, quæ Marcello e *Virg. Æn.* lib. VI, *fin.* notissimo, morte præmatura functo, pertinacissime omnibus se subduxerat consolationibus, cap. I-VI. Ingeniose admodum et perquam apposite Arei allocutioni ad Liviam in rem suam præsentem conversæ ea omnia indidit, quibus luctus certe contumacia domari posset, cap. IV, 3—6. Sin autem luctum præferat Marcia, se libenter quidem cum ea iucturum promittit; sed inter omnes, pergit noster, constat, luctu nihil profici. Neque tamen hoc ita intelligendum esse, perinde quasi omnia suorum desideria rejicienda essent: sint tantum modica, ideoque amoveantur imaginationis insinuationes et opinionum commenta suadet, ne desideria immodice augeantur. Natura enim requirit luctum modicum: documento sunt feræ. Immodicum autem non esse secundum naturam, docet, quippe varium et decrescens successu temporis, cap. VII, VIII: imo proficisci a mollitie nostra et incogitantia, ut mala quotidiana aliorum ad nos putemus non pertinere, nec ea bona, quibus utamur, in adventitiis atque commodatis ad punctum temporis ducamus: quum tamen omnia mutationibus sint obnoxia, cap. IX. Porro mortalem et ipsam esse, et hominem ideoque animantium omnium infirmissimum genuisse monet; multas tamen ex eo voluptates percepisse, easque meliores esse, quam si nullæ contigissent. Jam etsi malevoli solatii genus sit, malorum habere socios et multos infeliciores esse, tamen exempla hujus notæ eo nomine ut utilia affert, quod fuisse docent, qui lenierint aspera facta placide ferendo: L. Sylla, Xenophon, etc. cap. XVI. Quin

etiam ipsæ feminæ exempla ejusmodi suppeditaverunt, Lucretia, Clœlia, Corneliæ, ad cap. XVII. Ubique locorum itaque mala bonis sunt mixta : sed Marciæ plura bona adsunt, quum liberos adhuc et neptes habeat. Accedit, quod fata talia humanæ sortis sint, parentibus ante nota, quam liberos procreent : exemplum est navigatio in locum amœnissimum, Syracusas, quæ et mala et prospera esse potest, ad cap. XIX. Inde a cap. XIX, sequitur posterior pars, quæ solatiis continetur. Ac primum desiderium ejus, quem dileximus, tolerabile quidem per se apparet, sed opinione fit intolerabile : facilius futurum, si putaverimus, desideratos amicos peregre abiisse, quos aliquando consequamur præmissos. Deinde monet, ne præsidium putet in filio amisso esse : prodesse enim hoc tempore orbitatem, quippe divitiarum avidos potentiores conciliantem. Tum, pergit, quum detrimenta tua te non moveant; nec est, quod primo filii detrimenta, quod decessit, te movere possint, ut qui nullis amplius malis afficitur in magnam et æternam tranquillitatem et pacem evectus. Sequitur inde, mortem esse felicitatem summam, quæ bonis viris contingere possit. Qua occasione data mortis encomium adjungit, cap. XIX, XX. Nec angere te potest, quod non tam diu vixerit, quam potuisset, quum tamen primum nescis, an filio longior vita expedierit, omnibus quippe rebus mutationi subjacentibus : deinde cogita animi mille labes et corruptelas atque casus, quibus vita humana exposita est, e. c. incendia, ruinas, morbos, exsilium, carceres, etc. Ipsum tibi patrem proponas, hominem egregium, qui ob unum aut alterum liberius dictum in Sejanum accusatus vitam inedia finire coactus est. Ad hæc filius tuus bene ideoque diu vixit : laudes Metilii, XXIII, XXIV. Proinde luctum minuas aut tollas : Metilius enim in locis superioribus summa felicitate fruitur cum Scipionibus, Catonibus, etc. et cum avo suo, cujus allocutio ad filiam Marciam egregia, qua eam solatur et erigit, et magno ore ad supera illa et cæli spectacula vocat, consolationi nostræ finem imponit.

Marcia, gratiosa, docta et dives matrona Romana, ad quam hæc Consolatio missa fuit, filia A. Cremutii Cordi, qui quum in historiis suis Brutum laudasset et Cassium nominasset, ut posteri deinceps nominavere, *ultimum Romanorum*, accusatus in Senatu fuit ann. U. C. 777, (sive secundum Tacitum 778,) et, necquicquam acta causa, imperatoris jam et Sejani intellecto odio, inedia vitam finiit (*vid. ad* lib. I, cap. 2). Sævitum post auctoris necem in ipsos libros, et igne absumpti in foro romano sunt quod liberos et excelsos et Romanos vere spiritus nuntiabat; mox tamen, Caii imperio, rursus emersere in lucem damnata et publice concremata opera. Vid. Tacit. Annal. IV, cap. 35. Quod ad Marciam ipsam pertinet, illa plures annos luxerat mortem patris : sedaverat hunc luctum, quum subito filius ejus, Metilius optimæ spei vir (conf. cap. XXIV), morte matura eriperetur. Quem quum tres annos continuos jam luxisset pertinacissime, solatia matri præparanda sibi proposuit Noster. De tempore, quo hæc Consolatio scripta sit, nihil certi definiri potest. Lipsio tamen probabile fuit, sub Claudio, et post exsilium Senecæ scriptam esse. Sub Tiberio enim auctum hunc Metilium honoribus veri-

simile haud esse: sub Caio Caligula igitur factum, qui et alia acta Tiberii rescidit et nominatim A. Cremutii Cordi scripta lectitari permisit: quod eodem isto cap. I tangitur: neque igitur ante potuit hæc Consolatio edi, præsertim inveterato dolore, ut loquitur, et triennali illo lapsu. Quibus quid objiciam, non habeo. Addi potest, nostrum cap. XXII, 1, ad Claudium respexisse hisce verbis: Aut sera eoque fœdior luxuria invasit, etc.

L. ANNÆI SENECÆ

AD MARCIAM

CONSOLATIO.

LIBER UNUS.

I. Nisi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a ceteris vitiis recessisse, et mores tuos velut antiquum aliquod exemplar adspici, non auderem obviam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent et incubant, nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam inimico judice, tam invidioso crimine, posse me efficere, ut fortunam tuam absolveres [1]. Fiduciam mihi dedit exploratum jam robur animi, et magno experimento approbata virtus tua. Non est [2] ignotum,

I. Arg. Laudat ejus animum moresque et merita in patris memoriam, ut sibi viam muniat ad Marciam consolandam. Deinde non molliter ostendit se acturum esse, sed remedia violenta adhibiturum. Eadem fere methodo usum esse Nostrum vidimus in Consolatione ad Helviam matrem, cap. II.

1. *Iniquo tempore ..... absolveres.* Spectat ad diuturnitatem doloris, qui tantum aberat, ut minueretur, ut ævo vires sumpsisset, idcoque exigua spes erat eam in viam reductum iri: illa enim ipsa judex quasi sedebat inimica atque infesta omni allocutioni, si qui fortunam excusare voluissent, adversus quam crimen semper urgebat invidiosum non sine opprobratione reprehensionis, filii tantæ spei sibi ablati.

2. *Non est ignotum*, etc. Cf. infra c. XXII. Egregie hæc de A. Cremutio Cordo narrantur Tacito Annal. lib. IV, cap. 34, 35. Sueton. Tib. 61; Dio Cass. quoque, lib. LVII, cap. 24, ad ann. 777 U. C., (seu 778 secundum Tacitum), hac re memorata,

qualem te in personam patris tui gesseris, quem non minus quam liberos dilexisti, excepto eo, quod non optabas superstitem : nec scio an et optaveris. Permittit enim sibi quædam et contra bonum morem [1] magna pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi aperuit [2], inter Sejanianos[3] satellites illam unam patere servitutis fugam, non favisti consilio ejus, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas; palam et gemitus devorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti : et hoc illo seculo, quo magna pietas
3 erat, nihil pie façere [4]. Ut vero aliquam occasionem mu-

addit, Marciam Crem. Cordi filiam, ad quam hæc Consolatio missa est, aliosque sua exemplaria historiæ de Augusti rebus a patre compositæ, ob quam a Sejanianis accusatus erat: « quod editis annalibus (Taciti verbis utor), laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset, » celasse et post mortem Tiberii sub Caligula edidisse.

1. *Contra bonum morem.* A natura præscriptum, ut parentes ante liberos moriantur.

2. *Aperuit.* Bona lectio; cf. cap. XXII, 4 et 5; *apparuit* est e socordia librarr.; ipsa enim Marcia nihil advertit consilium patris, priusquam ille sua sponte judicium fecisset, se mori velle. Mox : *fudisti lacrimas; palam et gemitus devorasti. Palam* omnes scripti habent : *clam* in edd. nonnullis, Lipsio probante, pietatem filiæ metumque tyranni prætexens. Sed distinctione post *lacrimas* facta, sensus sibi constat et auctoritas codd. Devorare enim gemitus ille dicitur, qui luctum vult obruere lacrimis suppressis : cf. Consolat. ad Helv. c. XVI, 6 : « volumus eum interim obruere et devorare gemitus. » Domi itaque lacrimas profudit, ut mortem patris inhiberet, palam vero seu publice sibi temperavit a lacrimis.

3. *Sejanianos.* Accusabant Satrius Secundus, et Pinarius Natta, Sejani clientes. Tacit. loc. laud.

4. *Nihil pie facere.* Atrox sæculi ingenium antithesi pingit. Dedi *pie* pro *impie* ex conjectura mea tam certa, ut mihi persuadeo, ut audaciæ crimine absolutum iri sperem ab æquis arbitris. Sensus autem τὸ *pie* manifesto postulat : « Pia in patrem fuisti, ne tristitia quidem tua publice celata; res periculosa nostro sæculo, quo pia fuisses, si hilarem te præbuisses. » Nam pius ille vulgo est qui ob defunctum parentem lacrimas lacrimis continuat; at si morte felix ille est, vetat pietas in fletus erumpi : atqui sic se res habebat, Tiberio imperante, felicesque jure clamari poterant quibus tot et tantorum scelerum contemplatio, irruente morte auferebatur. Facile vides, vulgatam lectionem : *nihil impie facere* nullum sensum commodum promere. Nihil enim est,

tatio temporum [1] dedit, ingenium patris tui, de quo sumtum erat supplicium, in usum hominum reduxisti, et a vera illum vindicasti morte [2], ac restituisti in publica monumenta [3] libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo [4] scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis; magna illorum pars arserat [5] : optime de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata [6] : optime de ipso, cujus viget vigebitque me-

quod interponas ut tertium quid τῷ pie facere, et impie facere. Proinde qui τὸ *impie* tuetur, sæculo Tiberii pietatem assignat contra historiæ fidem. — Sic Ruhkopf; alius tamen sensus occurrit : « magna enim pietas erat nihil impie facere, scilicet, non dolorem supprimere, imo non lætitiam simulare, quum pater a tyranno crudelissimo oppressus fuisset. » *Lagrange*, in metaphrasi gallica : *Et cela, dans un siècle où la plus grande marque de piété filiale était de ne pas se montrer dénaturé.* Et putat ille his verbis Vibium Serenum innui, qui rerum novarum patrem accusavit in Senatu, miseriarum ac sævitiæ exemplum atrox, ad quod etiam istius sæculi viri obstupuere, quum hinc pater sisteretur pædore ac squallore obsitus et catena vinctus, perorante filio, hinc juvenis multis munditiis alacrique vultu, judex simul et testis, falsa narraret de Galliis pecunia corruptis et rerum novarum machinatione. Vid. Tacit. Ann. IV, cap. 28. Hæc posterior interpretatio utpote quæ cum vulgata editione congruat, et per se optimum sensum præbeat, anteponenda nobis videtur.

1. *Mutatio temporum.* Titi Labieni, *Cordi Cremutii*, Cassii Severi scripta, senatusconsultis abolita, requiri et esse in manibus lectitarique permisit (Caligula). Sueton. Calig. cap. 16.

2. *A vera vindicasti morte.* Nam hæc mors vera, totum perire, neque ullum vitæ suæ testimonium relinquere quod apud posteros perstet ac laudetur.

3. *Publica monumenta.* Id est, bibliothecas. Quod Tacitus loc. laud. pluribus tribuit, id Noster uni filiæ assignat, honoris causa.

4. *Sanguine suo.* Quoniam propter commentarios suos, *de civilibus bellis, et de bello Philippensi* accusatus obiit. Sub Augusto scripserat, et illo audiente recitata, Suet. Tib. cap. 61, Aug. cap. 35.

5. *Illorum pars arserat.* Librorumne quos Cremutius conscripserat, an studiorum? Utrumque intelligi potest eumdemque sensum præbet; namque hic *studia* idem sonat ac opera quibus romani litterati student; atqui quum ea essent opera Cremutii ut magna dici possent romanarum litterarum seu studiorum pars, vere magna illorum studiorum pars arsit quum illius libri in flammas conjecti sunt. Sic interpretatur *Lagrange* : *Vous avez rendu le plus grand service aux lettres romaines; la plupart de leurs monumens avaient été consumés par les flammes.*

6. *Magno imputata.* Quæ tanti constitere.

moria, quamdiu fuerit in pretio, Romana cognosci; quamdiu quisquam erit, qui reverti velit ad acta majorum; quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus, quid subactis jam cervicibus omnium, et ad Sejanianum jugum adactis, indomitus sit homo, ingenio,
4 animo, manu liber [1]. Magnum mehercule detrimentum respublica ceperat, si illum ob duas partes [2] pulcherrimas in oblivionem conjectum, eloquentiam et libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet [3]. At illorum carnificum cito scelera quoque, quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt [4]. Hæc magnitudo animi tui [5] ve-

1. *Ingenio, indole, manu liber.* Ad hunc locum *Ruhkopf*: *manu*, quoniam mortem sibi ipse conscivit: *ingenio*, ob scriptionem et stylum. Lipsius tamen *manu* explicat de scriptione et stylo. A *Ruhkopfii* partibus stat Nostras *Lagrange*, qui sic vertit: *Conserva son génie et son ame dans l'indépendance, et s'ouvrit, par son courage, un chemin à la liberté.* Nos cum Lipsio tamen Senecam putamus, de Annalium scriptore dicentem, ad ipsius mortem non respexisse: Libere Cordus sensit (ingenio), egit (indole), scripsit (manu).

2. *Partes.* Hanc. lect. Lipsius cum libris aliquot prætulit τῷ *artes* (quæ vulgata erat lectio), quum libertas non bene inter *artes* censeatur. Sed quia *ars* et dicitur de virtute quacunque, quam quis sibi paraverit studio, hoc loco etiam *artes* defendi possunt: libertas enim designat sententias et cogitationes liberi ejusdemque doctrina expoliti hominis. At parum refert: itaque nihil mutavi.

3. *Vetustatem nullam timet.* Tamen illa immortalitas, quam hic Cordo divinavit Noster vana fuit. Injuria enim temporum nec hujus præclaris monumentis pepercit. Periere autem omnia, præter fragmenta quædam ap. Senecam patrem Suasoria, lib. VII, pag. 44, 47, ed. Gronov. (39 sq. Bip.) Breviora sane, quam de quibus decernere tuto aliquis valeat.

4. *Quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt.* I. e. evanescent, non apparebunt, non noscentur, quem usum loquendi exemplis illustravit J. F. Gronov. ad Liv. IX, cap. 6 Est lectio MSS. Erasmi cæt. At Pincianus et Muretus *tacebuntur* et Grut. *jacebunt*, dederunt.

5. *Hæc magnitudo animi tui.* Quamnam ille ait magnitudinem? Num hanc jam laudavit, aut aliquo modo memoravit? Minime quidem, sed ipsius specimina prodidit. Nonne enim illa femina magno animo fuit quæ, ubi nullum jam patri iter ad libertatem vidit, nisi mortem, pia filia et gemens, gemitus tamen devoravit, neque obstaculo illi fuit quominus liber evaderet? nonne illa fortis quæ,

tuit me ad sexum tuum respicere, vetuit ad vultum, quem tot annorum [1] continua tristitia, ut semel obduxit [2], tenet. Et vide quam non surrepam tibi [3], nec fucum facere [4] affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi : et vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, et blandiantur : ego confligere cum tuo mœrore constitui, et defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis jam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes [5], continebo, si fieri potuerit, te favente remediis tuis; sin minus, vel invita; teneas licet [6] et amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii [7] locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? omnia in supervacuum tentata sunt; fatigatæ allocutiones amicorum; auctoritates magnorum et affinium tibi virorum; studia [8], hereditarium et paternum bonum, surdas aures, irrito ac vix ad brevem occupatio-

quem tot annorum [1] continua tristitia, ut semel ob- 5

invita; teneas licet [6] et amplexeris dolorem tuum, quem 6

amisso parente æternum mœrens, eum tamen non secuta est, et in id se reservavit, ut, servatis iis libris quos flamma exscindi tyrannus mandaverat, si non patris corpus, at ingenium certe a nece eriperet, et mortuo alteram vitam, immortalem vitam daret?

1. *Tot annorum*. Vid. Argumentum hujus Consolat.

2. *Obduxit*. Gallice : *couvrir d'un nuage*.

3. *Non surrepam tibi*. Non per ambages aggrediar dolorem tuum vincere, non furtim et te inscia animo tuo illabar, sed candide quem casum defles exponam tibi offeramque ante oculos. Gallice optime transferretur : *Vois combien j'aborde franchement la question*.

4. *Fucum facere*. I. e. fallere, fallendo blandiri : sic Erasm. al. Alii libri *furtum facere*, i. e. Lipsio interprete : non clam aut astu insinuare me statui, et in pectus admissus quas, furto et insidiis dolorem tollere. Quum verro τὸ furtum facere significet, et furari et clam aliquid facere, quorum neutrum huc facit, exempla locutionis eo sensu, quem Lipsius innuit, desidero.

5. *Fluentes* pro *stillantes*: nam proprie *fluunt* lacrimæ, *stillant* oculi.

6. *Teneas licet*, etc. Comparat hoc loco Lipsius Platonem tom. VII, p. 303, c. Bip.

7. *Filii*. Nempe Metilii quem amiserat.

8. *Studia*. Quæ sunt tibi *hereditarium... bonum*. Fuit itaque Marcia litteris bonis erudita.

nem [1] proficiente solatio, transeunt: illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas quoque
7 componit, in te una vim suam perdidit. Tertius jam præteriit annus [2], quum interim nihil ex primo illo impetu cecidit: renovat se, et corroborat quotidie luctus, et jam sibi jus mora fecit [3], eoque adductus est, ut putet turpe, desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi, dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia et misera, et in se sævientia, ipsa novissime acerbitate pascuntur, et fit infelicis animi prava voluptas
8 dolor [4]. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere; leviore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda vis: vehementius contra inveterata pugnandum est [5]. Nam vulnerum quoque sanitas facilis [6] est, dum a sanguine recentia sunt: tunc et uruntur [7], et in altum revocantur [8], et digitos scrutantium [9] recipiunt: ubi corrupta in malum ulcus veterarunt [10], difficilius cu-

1. *Occupationem.* Avocamentum a dolore. Consol. ad Helv. c. 16, med. ad Polyb. c. 36, 3.

2. *Tertius... annus.* Ex morte filii.

3. *Jam sibi jus mora fecit.* Eleganter vertit Lagrange: *Le temps semble lui donner des droits; elle a gagné tant de terrain, qu'elle regarderait comme une honte de reculer.*

4. *Ita quoque..dolor.* Sotion (s. Sotades in prima Gesn. ed.) apud Stobæum Serm. CVI: ἡ λύπη παρ' οἷς ἂν τρέφεται καὶ αὔξεται, παρ' ἐκείνοις ἡδέως καὶ μένει.

5. *Cupissem itaque primis temporibus.... est.* Cf. Cons. ad Helv. c. 1, 2; ubi aliter sentire videtur, ac hoc loco. Sed *primis temporibus* h. l. noli acrius urgere. Neque nimis recenti dolori occurras nisi lenibus medicamentis, ne remediis aliis irritetur, neque veteri, ne innovetur. Epist. 63.

6. *Nam vulnerum quoque sanitas facilis est.* A. Corn. Celsus saniora suadet lib. V, cap. 21, p. 296, sq. Bip. tandem tamen et ferrum candens commendat.

7. *Tunc et uruntur.* Ad profluvium sanguinis impediendum.

8. *In altum revocantur.* Igne adhibito contracta vulnera, ut tendantur et deinde melius coeant emplastrorum ope.

9. *Scrutantium. Scrutari* est *sonder la plaie.*

10. *Veterarunt.* Gronov. e MSS. restituit. Antea legebatur apud al. et ap. Erasm. *se verterunt.* Τὸ *veterarunt* majorem vim habere quam: *se verterunt* quivis intelliget. Conjecturam *inveterarunt* recte repudiavit Gron.

rantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem : frangendus est [1].

II. Scio, a præceptis incipere omnes qui monere ali-
quem volunt, et in exempla desinere. Mutari hunc in-
terim morem expedit. Aliter enim cum alio agendum
est. Quosdam ratio ducit [2], quibusdam nomina clara
opponenda sunt, et auctoritas, quæ liberum non relin-
quat animum ad speciosa [3] stupentem. Duo tibi ponam 2
ante oculos maxima, et sexus et seculi tui, exempla :
alterius, feminæ, quæ se tradidit ferendam dolori : alte-
terius, quæ pari affecta casu, majore damno [4], non tamen
dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum
in sedem suam reposuit. Octavia et Livia, altera soror
Augusti, altera uxor, amiserunt filios juvenes, utraque
spe futuri principis certa. Octavia Marcellum [5], cui et 3

1. *Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi...... est.* Sensus cuique manifestus est. Sed in voce *assequi* hæserunt Lipsius ad h. l., et D. W. Triller. Obss. critt. IV, 17. p. 414. Lipsius suspectam habet, nulla medela adhibita. Triller. proponit : *aggredi* ; *attrectare* ; *prosequi* : prius tamen præfert, τῷ assequi repudiato : languet enim nimis ex ejus judicio. Dissentio. *Assequi* enim dicitur, ut notum est, de eo, qui aliquem occupat fugientem. Jam quum de medela mali molli loquatur, equidem haud intelligo, quomodo langueat verbum mollius in re molli adhibitum.

II. Arg. Octavia, tanquam exemplum, quod sequi possit, ante oculos ponitur. Exempla Marciæ ante oculos ponere mavult quam præcepta, propterea quod hæc a pluribus(cap. I et VI.) jam prolata sunt, sed frustra.

2. *Quosdam ratio ducit.* His præcepta conveniunt ; quod enim rectum et virile ratio pronuntiat, ergo et præcipit, id statim recipiunt et exsequuntur : cæteros exempla magis movent.

3. *Speciosa.* Quæ speciem magnam habent, et statim ac visa sunt animum movent et quodammodo feriunt ; ut clarorum virorum clara facta, magna in morte dolor moderatus, etc.

4. *Majore damno.* I. jactura, quum Drusus et annis et rebus gestis major et insignior esset.

5. *Marcellum.* Octavia minor C. Marcello nupta, cui et filium M. Marcellum peperit, qui avunculi sui Augusti gener mortuus est, decimum septimum annum agens, optimæ spei juvenis, a. U. C. 731. Dio Cass. LIII, 30, 33. Intpp. ad Virgilii Æn. VI, 861 sq. et quæ fusius nos ad Consol. ad Polyb.

avunculus et socer incumbere [1] cœperat, in quem onus imperii reclinaret [2], adolescentem animo alacrem, ingenio potentem; sed et frugalitatis continentiæque [3] in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandum [4]; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi avunculus, et (ut ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat [5] nulli cessura ponderi
4 fundamenta. Nullum finem, per omne vitæ suæ [6] tempus, flendi gemendique fecit: nec ullas admisit voces salutare aliquid afferentes. Ne avocari quidem se passa est. Intenta in unam rem et toto animo affixa talis per omnem vitam fuit, qualis in funere [7], non dico, non ausa consurgere, sed allevari recusans, secundam orbitatem judicans, lacrimas mittere [8]. Nullam habere imaginem filii carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem.
5 Oderat omnes matres, et in Liviam [9] maxime furebat,

1. *Incumbere.* Fiduciam ponere tantam, ut *onus imperii in eum reclinaret* Augustus. Cf. Horat. Lib I, od. 12, vs. 45, 46. Vellei. Paterc. II, 93. Tac. Ann. lib. I. cap. 2.

2. *Reclinaret.* Lipsius e conj. dedit: *reclinare.* Sed vulg. bene habet.

3. *Continentiæque.* Non quod simili nos voce vocamus *continence*, sed temperantia in opum usu, gulæ deliciis: qui se continet, hujus est continentia, quidquid illud sit a quo tangendo se continet.

4. *Frugalitatis continentiæque admirandum.* Poetice et ad Græcorum imitationem dictum, facta vocis unius cujuslibet, ut *parte*, ἐλλείψει. At nihil jam in scribendo intentatum aut inausum novi styli affectatores relinquebant.

5. *Legerat.* I. elegerat: moneo, ne quis emendet: *jecerat*, quod jam occupavit Latinus Latinius (Biblioth. sac. et profan. Romæ. 1677.) Male, ut fere omnia, quæ Italus ille attulit ad Senecam emendandum.

6. *Nullum finem.... tempus....* Mortua est a. U. C. 743. Dio Cass. lib. LIV, cap. 35. Filio ergo superstes fuit plus undecim annos.

7. *In funere.* Filii nempe. At quæras forsan quid sit hic funus, utrumne mors ipsam, an quæ mortem sequuntur ferales pompæ. Utrumque; unam, sed laxi sensus et indefinitæ amplitudinis vocem consulto Annæus usurpavit, ut omnia una exprimere quæ ad dolendum tam ineluctabiliter sollicitant, mortem nempe et exsequias.

8. *Lacrimas mittere.* Aliis in locis et quidem frequentioribus multo idem foret quod *effundere*; hic pro *omittere*, *perdere* positum est.

9. *Oderat omnes matres.... Liviam....* Dio Cass. LIII, 33, fin. nar-

quia videbatur ad illius filium transisse sibi promissa felicitas. Tenebris et solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita aliosque studiorum honores [1] rejecit, et aures suas adversus omne solatium clausit : a solemnibus officiis [2] seducta, et ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa [3], defodit se, et abdidit. Assidentibus liberis [4], nepotibus, lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus salvis orba sibi videbatur.

III. Livia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, jam magnum ducem [5]. Intraverat penitus

rat, Liviam suspectam mortis Marcelli fuisse, quippe filiis suis Druso et Tiberio prælati.

1. *Studiorum honores.* Libellos in ejus honorem compositos. Credidere quidam hoc in loco aut Senecam more suo μετεωρίζοντα illustris feminæ dolorem in majus extulisse, aut non meminisse prælectum Augusto a Marone librum sextum Æneidos cujus in fin. ead. vs. (861-886) laudes Marcelli continentur. (Vid. Donat., vit. Virgil § 47, pag. 166, ed. *Heyne.*) At, quod optime notavit *Ruhkopf*, minime necessarium video ita rigide interpretari, quasi noster negaret Virgilium libr. VI, Augusto et Octaviæ prælegisse. Loquitur enim Seneca de carminibus, elegiis etc. in Marcelli mortem compositis, matrique oblatis, non de episodiis hujus notæ. Imo Donatum inter et Nostrum facile convenit. Nam quid ait Donatus? «Quæ quum recitationi interesset, ad illos de filio versus, *tu Marcellus eris*, defecisse fertur, atque ægre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari jussit.» Quid Annæus? «Studiorum honores rejecit.» h. e. *non admisit,* non recepit. Poetarum versus et solatia audiit, legit forsan, at solatium non habuit; suavissimi laudatoris carmen et non fictum mœrorem magno remuneravit, at mœrorem non deposuit. Tum nota nusquam tentasse Virgilium aliquid solatii dare; cum amantissima matre flevit, laudavit, neque unam vocem jecit qua se dolori tanto parem innuat: etiamsi alia omnia contumax matris dolor respuisset, placere tamen debuit.

2. *Officiis.* Nimirum salutationum, conviviorum et honorum Marcelli memoriæ publice decretorum.

3. *Magnitudinis fraternæ..... exosa* : si Donato et Servio fides habenda sit, interdum saltem fratri adfuit.

4. *Liberis.* Duabus Marcellis earumque filiis. vid. Stemma Octaviit Augusti confectum ab Ernesti post ejus Edit. Sueton.

III. Arg. Livia exempli causa memorata.

5. *Drusum, magnum futurum principem ducem.* Ab a. U. C. 742 bella gessit in Germania usque ad

Germaniam, et ibi signa Romana fixerat, ubi vix ullos
esse Romanos notum erat. In expeditione victor [1] deces-
serat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione et
pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat
audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro
republica obierat, ingens civium provinciarumque, et
totius Italiæ desiderium, per quam, effusis in officium
lugubre municipiis [2] coloniisque [3], usque in urbem duc-
2 tum erat funus triumpho simillimum [4]. Non licuerat matri,
ultima filii oscula gratumque extremi sermonem oris
haurire. Longo itinere [5] reliquias Drusi sui prosecuta,
tot per omnem Italiam ardentibus rogis [6], quasi toties
illum amitteret, irritata, ut primum tamen intulit tu-
mulo [7], simul et illum et dolorem suum posuit: nec plus
doluit quam aut honestum erat Cæsari [8], aut æquum

Albim progressus. Mortuus est in castris æstivis ad Rhenum a. U.C. 745. Dio Cass. LIV, 32; LV, 1, ubi Intpp. Consol. ad Polyb. 34. fin. *Principem* i. Cæsarem (namque supra, II, 2, dixit utraque spe futuri principis certa). Seneca h. l. innuit, Augustum inclinasse magis in Drusum vel ob ingenium mitius, vel (quæ suspicio fuit) ut suum filium.

1. *Victor*. Bona lectio. MSS. et edd. c. c. Erasm. tuentur. Gron. ed. omisit.

2. *Municipiis*. Idem tradidit Suet. Claud. 1; Tib. 7 fin.

3. *Ingens civium... coloniisque*. Multa Corn. Tacit. similia his habet, quum Germanici reliquiis redditos per totam Italiam honores narrat, hoc præsertim in loco: « Atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores, aliaque funerum solennia cremabant. Etiam quorum diversa oppida, tamen obvii et victimas atque aras Diis Manibus statuentes lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Consules... et senatus ac magna pars populi complevere viam, disjecti, et ut cuique libitum flentes. » Annal. Lib. III, c 2.

4. *Funus triumpho simillimum*. Τραγῳδοποιὸς Nostras celeberrimus, M. J. *Chénier*; in re huic simillima (Tib., act. I, sc. III)

> Et l'ombre du héros (Germanicus).....
> Semble, se réveillant sous l'airain sépulcral,
> S'enorgueillir encor de ce deuil triomphal.

5. *Longo itinere*. Ab urbe Ticino Romam. Tacit. Annal III, 5 init.

6. *Ardentibus rogis*, in honorem Drusi exstructis, ideoque Cenotaphiis. Similia narrat Tacit. de funere Germanici. Annal. III, 2.

7. *Tumulo*, mausoleo, quod Augustus sibi suisque struxerat inter Flaminiam viam ripamque Tiberis. Sueton. August. 100.

8. *Plus ... quam.... honestum erat*

matri. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, ubique illum sibi privatim publiceque repræsentare, et libentissime de illo loqui, de illo audire : quum memoriam alterius nemo posset retinere ac frequentare [1], quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, utrum 3
exemplum putas probabilius, si illud prius sequi vis, eximis te numero vivorum : aversaberis et alienos liberos et tuos ipsumque, desiderans [2]; triste matribus omen occurres : voluptates honestas, permissas, tanquam parum decoras fortunæ tuæ rejicies, invisam habebis lucem, et ætati tuæ [3], quod non præcipitet [4] te quamprimum et finiat [5], infestissima eris : quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te vivere nolle, mori non posse [6]. Si ad hoc 4
maximæ feminæ te exemplum applicueris [7], moderatius

Cæsari. « Non enim eadem decora principibus viris, et imperatori populo, quæ modicis domibus aut civitatibus. » Tac., Annal. lib. III, cap. 6. *Cæsari* autem notandum de femina dici, quod nusquam adverti. Certe neque ulla unquam ex imperantium domo mulier Cæsar vocata fuit, et Livia, quo die Tiberius principatum obtinuit (Tacit., Annal. Lib. I, cap. 8), in Augustæ nomen adsumpta est.

1. *Quum memoriam alterius* (Marcelli) *nemo posset retinere ac frequentare*. Quum de usu nunc satis noto τοῦ *frequentare memor.* (i. frequenter alicujus meminisse) dubitarunt Viri docti, et Muretus reposuit : posset retentare; Gronov. exempla quædam attulit ad hanc omniumMSS. et edd. vett. lectionem stabiliendam.

2. *Aversaberis.... ipsumque desiderans*; Mureto hæc lectio debetur, Gronovio probante : *desiderans* enim (cujus loco *desiderabis triste* antea erat) in MSS. aliquot invenitur et sensus sic optime procedit : quum ejus memoriam frequentare refugis, eum et aversari videris aliis. Incisum feci post : *ipsumque*, ut sensus clarior esset, majori inciso facto, Mureto et Gronovio auctoribus post : *desiderans*. Sequentia spectant ad superstitionem veterum notam, ex occursu omnia capientium. Aliorum tentamina hujus loci omitto.

3. *Ætati tuæ*. h. e. juventuti tuæ.

4. *Præcipitet*. Non : *præcipiet* sphalm. typogr. Bipont. sociorum.

5. *Te finiat*. Audacius quam melius, pro vitæ tuæ finem imponat.

6. *Mori non posse*. Non eam vim animi et fortitudinem habere ut necem tibi ipsa consciscas.

7. *Applicueris*, *moderatius ac mitius eris in ærumnis*. Lipsius, Erasmum secutus et MSS., negationem : *non eris* eliminavit e textu. Recte.

ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est [1], pœnas a se infelicitatis exigere, et mala sua augere? Quam in omni vita servasti morum probitatem et verecundiam, in hac quoque re præstabis; est enim quædam et dolendi modestia. Illum ipsum juvenem dignissime quietum semper nominans cogitansque facies [2], et meliore pones loco, si matri suæ, qualis vivus solebat, hilaris et cum gaudio occurrat.

IV. Nec te ad fortiora [3] ducam præcepta, ut inhumano ferre humana jubeam modo, ut ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur [4], « utrum magnus esse debeat, an perpe» tuus dolor ». Non dubito, quin Liviæ Augustæ, quam
2 familiariter coluisti [5], magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo fervore, quum maxime impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit [6], et multum

Livia enim remansit in ærumnis, sed mitior et moderatior.

1. *Quæ enim, malum, am. Malum*, interjectionis loco positum, indignantium vocem esse constat.

2. *Dignissime quietum.... facies*: e. Lipsii cod. quocum et reliqui codd. conspirare videbantur, recepit Gronov., qui *faciet* mutavit in *facies*. Antea: *dignissimum quiete; semper nominans cogitansque faciet*: Erasmus: *dignissime quietum, quem semper nominatum cogitatumque faciet*. Quum dignissime quietus sit, talem facies, etc. – *Illum ipsum juvenem... facies*, i. Gronovio interprete: illum, qui merito quietus ac minime infestandus est, semper talem (amoto insano, querulo atque inquietante luctu) appellando vel commemorando ac menti repræsentando, quietum facies: sic demum vere illi placidam quietem, quam mortuis nostris optamus, dabis. *Τὸ quietum* accipiendum, quasi bis positum esset, more antiquis præsertim argute ac brevius locutis frequenti.

IV. Arg. Arei, qui Augusti Philosophus erat, consolatio ad Liviam facta fingitur.

3. *Nec te ad fortiora*.... Stoicorum Consol. ad Polyb. 37, 3. Et scio inveniri quosdam etc. Consol. ad Helv. c. 16, 1; de Clem. II, 5; in quo loco egregie de Stoicorum apathia disputatur.

4. *Arbitrum*, qui inter nos decidat, judicet.

5. *Non dubito.... coluisti* Livia mortua est a U.C. 782. (D. Cass. LVIII, 2).

6. *Se consolandam Areo philoso-*

eam rem profuisse sibi confessa est : plus quam populum
Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere :
plus quam Augustum, qui subducto altero [1] adminiculo
titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat : plus quam
Tiberium filium, cujus pietas efficiebat, ut in illo acerbo
et defleto gentibus funere, nihil sibi nisi [2] numerum
deesse sentiret. Hic, ut opinor, aditus [3] illi fuit, hoc prin-
cipium apud feminam opinionis suæ custodem diligentis-
simam : « Usque in hunc diem [4], Livia (quantum qui- 3
» dem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tan-
» tum quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes
» quoque secretiores animorum vestrorum motus) de-
» disti operam ne quid esset, quod in te quisquam repre-
» henderet. Nec id in majoribus modo observasti, sed

pho v. s. p. Sic est ap. Erasm. Pincianus dederat : *se consilio Arei philosophi v. s. p.*, e membranis; quæ habebant : *e consulareo philosophi viri sui p.* Unde Schottus Obss. V, 14, p. 222, fecit : *se consilio Arei ph.* (sc. amici) *v. s. p.* Prætulit tamen conjecturam suam alteram : *se consolandam Areo ph. v. s. p.* Si Erasmum inspexisset, verum invenisset sine conjectando. — *Areo philosopho viri sui.* Jam inde a Scipionum tempore nobiliores principesque adjunxisse sibi philosophos poetasque, plerumque græcos natione, in quorum consuetudine et amicitia viverent, est res notissima. Quem morem et Augusto observatum esse et aliunde et hoc loco scimus. Hic Areus, Philosoph. Stoicus, Alexandrinus fuit, Augusto et Mæcenati familiaris : ille tantopere eum æstimavit, ut expugnata Alexandria (a. U. C. 724.) in oratione græca ad Alexandrinos habita diceret, se iis parcere etiam propter Areum civem, eundemque amicum suum, Dio Cass. LI, 16, ubi cf. Intpp. Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 540, Harl.

1. *Altero adminiculo.* Druso fratre Tiberii, qui solus supererat.

2. *Nisi numerum*, unus tantopere solabatur, ut duorum vice esset. Cons. ad Helv. c. 16, fin. nihil tibi deerit præter numerum.

3. *Aditus*, i. e. exordium consolationis, *illi* Areo, quod quidem ingeniosum esse confiteamur.

4. *Usque in hunc diem etc.* E Tacito, Suetonio, etc. confirmatur in plurimis hæc allocutionis pars Arei ad Liviam, quam et prudentissimam et callidissimam mulierem uxoremque fuisse scimus. Suet. Octav. c. 62 : (Augustus) Liviam.... abduxit, dilexitque et probavit unice ac perseveranter : coll. Tacit. Ann. V, 1. Quamquam nec desint accusationes perquam invidiosæ in eam, ex quibus certe videmus, ejus innocentiam morum famæ satis ambiguæ fuisse. Sic erat suspecta de morte L. ac C. Cæsarum, (Tacit. Ann. I, 3.) de mor-

» in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam
» principum judicem [1], velles ignoscere. Nec quidquam
» pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multa-
» rum rerum veniam dare, nullius petere. Servandus
» itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas,
» quod minus aliterve factum [2] velis. »

V. « Deinde [3] oro atque obsecro, ne te difficilem
» amicis et intractabilem præstes. Non est enim quod
» ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant :
» loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil, ne
» aut oblivio clarissimi juvenis illi faciat injuriam, aut
» mentio tibi. Quum secessimus, et in unum conveni-
» mus, facta ejus dictaque, quanto meruit [4] suspectu,
» celebramus : coram te altum nobis de illo silentium
2 » est. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudibus,
» quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas
» detur, in ævum omne sis prorogatura. Quare patere,
» immo arcesse sermones, quibus ille narretur, et aper-
» tas aures præbe ad nomen memoriamque filii tui : nec
» hoc grave duxeris, ceterorum more, qui in ejusmodi
» casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc in-
» cubuisti tota in alteram partem [5]; et oblita meliorum,

te Marcelli, de morbo Augusti etc.

1. *Famam, liberrimam principum judicem. Famam, l'opinion.* Ovid., Metamorph. lib. XV, vs. 853 · « Libera fama tamen, nullisque obnoxia jussis. » Nostras M. J. *Chénier :*

Le public, président du tribunal d'appel,
Par de nouveaux arrêts pourra casser les vôtres,
Et l'on vous jugera, vous qui jugez les autres.

2. *Minus aliterve factum.* H. e., aut non omnino factum, aut minus diu, minus effuse factum ; ut lacrimas quas aut non effudisse aut pauciores effudisse olim optabis.

V. Arg. Orat, ut amicorum solatia benigne accipiat.

3. *Deinde.* Rara vox eodem sensu quo *proinde.*

4. *Suspectu.* H. e. *admiratione.* Sæpe numero jam in Seneca advertimus *suspicere* pro demirari.

5. *Incubuisti in alteram partem.* Gallic. *Tu t'es jetée d'un côté.* Standum erat in medio, sapiente lætitiam inter et dolorem temperamento, tu in dolorem tota ablata et effusa es.

» fortunam tuam, qua deterior est, adspicis. Non con- 3
» vertis te ad convictus filii tui, occursusque jucundos,
» non ad pueriles dulcesque blanditias, non ad incre-
» menta studiorum : ultimam illam faciem rerum premis.
» Illi, tanquam parum ipsa per se horrida sit, quidquid
» potes congeris [1]. Ne, obsecro te, concupieris, per-
» versissimam gloriam, infelicissimam videri [2]. Simul, co- 4
» gita, non esse magnum, se rebus prosperis fortem
» gerere, ubi secundo cursu vita procedit : nec guber-
» natoris [3] quidem artem tranquillum mare et obsequens
» ventus ostendit : adversi aliquid incurrat oportet,
» quod animum probet. Proinde ne submiseris te, immo
» contra fige stabilem gradum [4] : et quidquid onerum
» supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu con-
» territa. Nulla re major invidia fortunæ fit, quam æquo
» animo [5]. » Post hoc ostendit illi filium incolumem, os-
tendit ex amisso nepotes [6].

VI. Tuum illic, Marcia, negotium actum[1], tibi Areus

1. *Illi.... quidquid.... congeris*. Lectio edd. vett. et MSS .quam bene restituit Gronov. Jac. Durantius Casellius (Var. Lect. libri duo. Lutetiæ 1582.) emendaverat e libris suis jurejurando adeo interposito : *in illam* : bene a Gronov. repulsus, qui contulit Cons. ad Helv. c. 5 : « quidquid illi congesseris. »

2. *Videri*. Post hanc vocem quintum caput concluditur a quibusdam editoribus, et a Gallico interprete Lagrange. Sextum vero constat ex iis quæ sequuntur, a *simul* usque ad *at enim*.

3. *Nec gubernatoris.... probet*. Similia ap. Stobæum, Sermon. X, Gesn. p. 158, (Schow. p. 381.) e Sotionis secundo libro de Ira : Ὥσπερ δὲ πλοῖα γενναῖα οὐχ ὅσα ἐν εὐδίᾳ πλεῖ, ἀλλ' ὅσα πρὸς χειμῶνα ἀντέχει καὶ σώζεται, οὕτω καὶ ἄνθρωποι ὀργῇ καὶ κινήσει ἀντέχοντες μεγάλοι καὶ ἀνδρεῖοι. Quum plura hanc in rem satis obvia hic congeri possent, hæc omitto lubens. Adduxi tamen illa Sotionis propterea, quod Senecæ præceptorem fuisse narrant.

4. *Ne submiseris.... gradum....* « Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. » Virg., Æn. lib. VI, 95.

5. *Nulla re.... animo*. Odium in Fortunam nihil magis excitat, ideoque misericordiam tibi conciliat aliorum hominum, quam æquabilitas et robur animi.

6. *Nepotes*. Sc. ex Druso, Germanicum, Claudium, Livillam.

VI. Arg. Mœrore nihil proficitur.

assedit; te mutata persona consolatus est. Sed puta [1],
Marcia, ereptum tibi amplius, quam ulla unquam mater
amiserit (non permulceo te, nec extenuo calamitatem
tuam): si fletibus fata vincuntur, conferamus [2]; eat
omnis inter luctus dies, noctem sine somno tristitia con-
sumat; ingerantur lacerato pectori manus, et in ipsam
faciem impetus fiat [3]; atque omni se genere sævitiæ pro-
2 fecturus mœror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta
revocantur, si sors immota, et in æternum fixa, nulla
miseria mutatur, et mors tenet quidquid abstulit [4]; desi-
nat dolor, qui perit [5]. Quare regamus, nec nos ista vis
transversos [6] auferat. Turpis est navigii rector, cui gu-
bernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit,
permisit tempestati ratem: at ille [7] vel in naufragio lau-
dandus, quem obruit mare clavum tenentem et obnixum.

VII. « At enim naturale desiderium suorum est. » Quis negat, quamdiu modicum est? nam ex discessu, non solum amissione carissimorum necessarius morsus [8] est, et firmissimorum quoque animorum contractio [9]. Sed plus

1. *Sed puta, etc.* Egregie ad communem matrum affectum hæc sunt attemperata, sese luctuosissimas et omnium miserrimas exclamantium.

2. *Conferamus*. Sc. fletus. Alii: *confleamus*, quam lectionem præferam, modo exemplis idoneis adstruere possem usum loquendi.

3. *Ingerantur... impetus fiat.* Quæ omnia signa summi doloris solemnia tunc erant. Seneca Tragicus, Troad. Act. I, vs. 84 sqq.

4. *Mors.... abstulit.* Eadem poetice Nostras Racine, Phèdre, act. II, sc. 5:

Et l'avare Achéron ne lâche point sa proie.

5. *Perit.* Qui inutilis est, et perditur.

6 *Transversos.* Transverso impetu correptos. Solemnis illa vox ad vim turbinis designandam aut fortunæ ineluctabilis rapidissimum cursum. Laber. in Prolog. vs. 1, et 2: « Necessitas, cujus transversi cursus impetum Multi effugere voluerunt, pauci potuerunt. »

7. *At ille.* Rhodius gubernator de quo ep. LXXXV, fin. ex Telete Pythagoreo. Vid. Stobæi serm. CVI.

VII. Arg. Desiderium suorum est quidem naturale, sed sit modicum: immodicus enim luctus naturalis non est.

8. *Morsus*, dolor.

9. *Contractio.* Laudat Lipsius Aristotelis illud: dolor frigus est, a frigore autem contractio. Cic. Tuscul. Dispp. I, 37, p. 55. Wolf.

est, quod opinio [1] adjicit, quam quod natura imperavit.
Adspice [2] mutorum animalium quam concitata sint desi-
deria, et tamen quam brevia. Vaccarum uno die alterove
mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque
discursus est. Feræ quum vestigia catulorum consectatæ
sunt, et silvas pervagatæ, quum sæpe ad cubilia [3] expilata
redierint, rabiem intra exiguum tempus exstinguunt.
Aves cum stridore magno inanes nidos circumfremunt: 2
intra momentum tamen quietæ, volatus suos repetunt. Nec
ulli animali longum fetus sui desiderium est, nisi homini,
qui adest dolori suo [4], nec tantum quantum sentit, sed
quantum constituit [5], afficitur. Ut scias autem non esse
hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas
quam viros, magis barbaros quam placidos eruditæque
gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem
orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ a natura vim accepe-
runt, eamdem in omnibus servant. Apparet non esse na-
turale, quod varium est [6]. Ignis omnes ætates, omnium 3
urbium cives, tam viros quam feminas, uret: ferrum in
omni corpore exhibebit secandi potentiam; quare? quia

1. *Opinio*. Gallic. verte, *l'illusion*, *l'imagination*. Nimirum discedente amico aut diem supremum obeunte, flendi ampla materia est; at si pervigili animo non recordaremur perpetuum quæ habebamus, quæ amisimus, oculi mox siccarentur; at e contrario novam usque et usque facimus lamentandi materiam, dum causas doloris aut sopitas suscitamus, aut remotas arcessimus, aut quæ nusquam exstabant fingimus, in malum nostrum laborantes.

2. *Adspice*. Idem fere attulerat Noster de Ira, I, 4, 5.

3. *Expilata*. I. e. direpta, ex quibus Catuli a venatoribus ablata sunt.

4. *Adest dolori suo*. Id est, spectator doloris sui ita est, ut hunc non solum patiatur, sed efficiat, sed amplificet, vel ei incubet: opinione plurimum adjiciente et augente.

5. *Quantum constituit*. Subaudi: *sentiendum*. Homines fingit in hoc consensisse, non quidem lege publica sed arcano quodam pacto, ut ostentaretur dolor adscititius, et ille se miserrimum clamaret cui aut parentes, aut propinquos aut pignora fatum abstulisset.

6. *Varium*, instabile, quod mox hunc, mox illum afficit, nec unum tenorem in omnibus observat. De hac eadem voce vide infra, p. 138, n. 6.

vires illi a natura datæ sunt, quæ nihil in[1] personam constituit. Paupertatem, luctum, ambitionem[2] alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit[3]: et imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora: dolorem dies consumit; licet contumacissimum quotidie insurgentem, et contra remedia effervescentem, tamen illum efficacissimum mitigandæ ferociæ[4] tempus enervat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnunc ingens tristitia, et jam videtur duxisse callum[5], non illa concitata, qualis initio[6] fuit, sed pertinax et obstinata: tamen hanc quo-
2 que ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur. Nunc te ipsa custodis; multum autem interest, utrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ[7] convenit, finem luctus potius facere, quam exspectare; nec illum

1. *In personam const.* Quæ ad leges naturæ communes spectat; Gall. *les dons de la nature ne sont point personnels.*

2. *Ambitionem.* Omnibus scripta editaque olim lectio, a Pinciano mutata in *orbationem*, a Grutero, Jureto et Lipsio in *abitionem* i. mortem (cf. Festus: *abire*). De naturalibus autem loquitur, quæ nunquam varia sunt: at ea, quæ naturalia non sunt, ut paupertas, luctus, ambitio, diversam vim exercent, alio aliter ab iis sollicitato. Bene itaque Gronov. restituit: *ambitionem.*

3. *Infecit.* Consuetudo nempe cordis intima mutat, et humana in mente aliam affectuum, sensuum, voluntatum quasi compagem inædificat.

VIII. Arg. Pergit in docendo, luctum non esse naturalem.

4. *Efficacissimum mitigandæ ferociæ.* Ad mitigandam ferociam potentissimum. *Efficax mitigandæ* græca ἔλλειψις est, cujus exempla apud poetas bene multa, in oratoribus perpauca sunt; at poetarum more sæpe delectari Senecam jam notavimus, nec poeticos tantum spiritus affectare, sed et poeticum stylum.

5. *Duxisse callum.* Fit callus in cute, ubi ita illa induruit, ut quam sentiendi facultatem habet, aut hebetetur, aut pereat.

6. *Initio* e Lipsii conjectura bona est. Antea: *in illo*: quod quo referas, non habes.

7. *Morum tuorum elegantiæ.* I. e. animi tui firmitati et innocentiæ: Propter animi robur eam jam antea laudaverat. cf. Ernesti Clav. Cic. Elegantia.

opperiri diem, quo te invita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

IX. « Unde ergo tanta nobis pertinacia in deplora» tione nostri, si id non fit naturæ jussu? » quod nihil nobis mali, antequam eveniat, proponimus, sed, ut immunes ipsi et aliud et pacatius ingressi iter [1], alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ : de morte non cogitamus ; tot acerba funera [2] : nos togam nostrorum infantium, nos militiam, et paternæ hereditatis successionem animo agitamus ; tot divitum subita paupertas in oculos incidit : et nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes æque in lubrico positas. Necesse est itaque [3] magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante prævisa sunt, languidius incurrunt [4]. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, et illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse [5]? velut

IX. ARG. Si attentiores essemus ad communes casus, qui quotidie ante oculos nostros accidunt, mala nos nec occuparent improvisos, nec pertinaces in deploratione nostri essemus, sed futura præciperemus cogitatione.

1. *Aliud et pacatius ingressi iter.* Vetus lectio codd. et Erasmi. Antea: *et aliis* : s. *et aliud* in Gron. et Bip. edd.

2. *Tot acerba funera, etc.* Calamitates videmus, attamen de rebus lætis nostris tantummodo cogitamus : e. g. de datione togæ, quæ fieri solebat ab adolescentibus in libera Rep. decimum sextum annum agentibus, sub Cæsaribus vero annum decimum quintum agentibus, et ap. Græcos et Romanos Liberalibus solemnibus. Ovid. Fast. III, 771. Præclare hanc togæ dationem explicatam ejusque originem a Græcis docte et eleganter repetitam nuper legimus in prolusione scholastica Boettigeri.

3. *Necesse est itaque, etc.* « Præcogitati mali mollis ictus venit.» Noster, Ep. 76. Plura loca hanc sententiam enuntiantia collegit Gataker ad Antonin. p. 285, ubi nostrum locum non neglexit.

4. *Languidius incurrunt.* Metaphora ducta a telis, quæ etenim expresse mox nominantur.

5. *Vibrasse.* Micasse, tremuisse. Videtur ut in Gallico verbo *vibrer*, hic neutraliter accipi, quod tamen omnibus fere in auctoribus active sumitur. Quanquam tamen dici potest aliquid supplendum esse, ut *alios*, vel *tibi proximos*, etc. At idem verbum et neutro et activo sensu adsumi potest; v. g. his in ver-

murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, et arduum ascensu, inermis adeas, exspecta vulnus, et illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa puta in tuum librata corpus[1]. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me, fortuna, nec securam[2] aut negligentem opprimes; scio quid pares; alium percussisti, me petisti. Quis unquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis unquam nostrum de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur ut cogitet[3], tanquam dirum omen respuat, et in capita inimicorum aut ipsius intempestivi monitoris abire illa jubeat? Non putavi futurum[4]! Quidquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri,
4 quod multis vides evenisse? Egregium versum et dignum audi, qui non e Publio periret[5]:

his, *le trait frappe la cuirasse*, activum est τὸ *frapper*; in his vero, *le trait frappe à côté*, omisso regimine, τοῦ *frapper* sensus est neuter.

1. *In tuum librata corpus* omnium MSS. et edd. vett. lectio, est a Gronov. merito recepta. Alii: *vibrata*

2. *Securam*. Bona MSS. lectio. J. M. Heusinger Emendd. p. 24, cum Grutero *securum*, ut generaliorem enuntiationem præfert.

3. *Ut cogitet*. Erasm. habet: *ut de suis cogitet*. Gatak. ad Antonin. p. 168, 38, hic adhærens proponit e Scholio MS. *ut de istis*, *ut suis*, *cogitet*. Mihi quidem hæc additamenta esse videntur, quibus facile supersedemus. Maneo itaque in vulgata lectione.

4. *Non putavi futurum*..... Cf. de Ira, II, 31.

5. *Egregium versum et dignum audi, qui non e Publio periret*. M. scripti variant: alii dant: *dignum audivi*, s. *audi, qui non e populo heri et*: alii: *dignum, qui non e populo erit*, s. *exitet*. In quibus nullum sensum esse, quivis intelliget. Itaque viri docti in hunc locum emendandum certatim quasi involarunt: quorum qui velit cognoscere infelicia tentamina, is adeat e. c. Jan. Rutgers. Var. lectt. VI, c. 3, p. 550, qui Scriverii quoque emendationem æque infaustam affert: Sam. Petiti Miscellan. (libr. IX. Paris. 1630.) III, 15, p. 166. Triller. Obss. Crit. III, 24, p. 252. sqq. etc. J. F. Gronovius, quæ in eo erat doctrina et sagacitas egregia, Lipsium et vocularum apices secutus, dedit: *dignum qui non e Publio exiret*, ejecto τῷ *audi*. Discedo tamen ab ejus judicio. Ac *primum* puto: τὸ *audi* esse sensus causa admittendum, quippe a pluribus codd. oblatum: *deinde* vereor, ut recte judicet Gronov., quod omnino Publium malum auctorem Nostro visum esse autumat; nam et

Cuivis potest accidere, quod cuidam potest [1].

Ille amisit liberos: et tu amittere potes. Ille damnatus est: et tua innocentia sub ictu est [2]. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos posse prævidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

X. Quidquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex adventitio [3] fulget, liberi, honores, opes, ampla [4] atria, et exclusorum [5] clientium turba referta vestibula, clara,

mimographos gravia quoque et severa publice extulisse notum est, et a Nostro adeo plus semel (e. c. ep. 8, 94, tacito tamen ejus nomine; 108; de Tranquill. anim. c. II.) adducta, quin etiam collecta esse eorum dicta, ne perirent, quoniam in eorum ineptiis, ut Seneca de Tranq. an., c. II. ait, nemo facile ea quæsiverit. Sequor itaque nexum litterarumque ductum, et recipio: *periret*. *Heri* enim et *beri*, *peri* a librariis confusa esse constat. J. M. Heusinger Emendd. p. 242, Gronovii emendationem probat. — *Qui non Publio periret.* Et quidem videtur Noster P. Syri scripta magni fecisse, immo et doluisse quod non ex nugatoriis ad majora et altiora vim illam ingenii transtulisset. Ipse epistol. VIII: « Quantum disertissimorum versuum inter mimos jacet! quam multa Publii, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt! »

1. *Cuivis.... potest.* Publ. Syr. Sentent., vs. 144.

2. *Sub ictu est.* Splendide et vivide dictum pro *in eo est ut pereat*, *cervicem quasi tetendisse videtur ferituro.* Æmulatus est Silius, Punic. VIII, 309, ubi Æmilium de Varronis imprudentia monens Fabius: « exspectaturque *sub ictu* Alter Flaminius »

X. Arg. Ad hæc, quæ hic nobis sunt, inter adventitia ideoque nobis commodata (οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ut Epictetus appellat) munera, numeres. Cf. Cic. Topic. 18. Senec. Consol. ad Helviam, c. V, 1.

3. *Ex adventitio.* Non e nobis derivatum, neque ergo nobis intime adhærens, ut ingenium, sapientia, et optimæ indolis dotes; « ipsa etenim virtus pretium est sibi, solaque late Fortunæ secura nitet.... Nil opis externæ cupiens, nil indiga laudis; Divitiis animosa suis. » (sic fere Claudian. Carm. XVII, de Consul. Manlii Theodori, vss. 1, sqq.)

4. *Ampla.* Nam immensam atria ista in magnitudinem patebant, siquidem, teste Vitruvio (de Architectur. lib. VI, cap. 4): « ab pedibus octoginta in pedes centum extendebantur. » Paulo autem pes Romanus Gallico brevior erat.

5. *Exclusorum clientium turba.* Famulantium clientium multitudine summopere gloriabantur proceres, et vanitas eorum delectabatur si ipsos multi exspectarent; illi autem aut regis sui (sic patronum tunc vocabant) cœnam captaturi sæpe aderant, aut de inanibus rebus longiuscule locuturi, aut opem aliquam rogaturi. Sæpe vero optimates exspectantium turbam excludebant, aut clam e do-

nobilis, aut formosa conjux, ceteraque ex incerta et mobili sorte pendentia; alieni commodatique[1] apparatus sunt; nihil horum dono datur: collatitiis[2] et ad dominos
2 redituris instrumentis[3] scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur; pauca usque ad finem perseverabunt. Ita non est quod nos suspiciamus[4], tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Ususfructus noster[5] est, cujus tempus ille arbiter muneris[6] sui temperat: nos oportet in promtu habere, quæ in incertum diem data sunt, et appellatos sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere convicium[7]. Omnes ergo nostros[8], et quos superstites lege nascendi optamus, et quos præcedere justissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate,
3 imo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, amet ut recessura[9], imo tanquam recedentia; quidquid a fortuna datum est, tanquam

mo se subducebant; quod suadet Torquato suo Horatius lib. I, epist. V, vss. ultimo: « Et rebus omissis Atria servantem postico falle clientem. »

1. *Alieni.... apparatus*, etc. Vitæ hic vides comparationem cum dramate satis familiarem apud Veteres. cf. Gatak. ad Antonin. p. 438, 439. Hinc *apparatus*, i. e. res quas his in terris possidemus ad drama vitæ bene agendum, a fortuna commodati.

2. *Collatitiis*, i. commodatis. Cogites modo exemplum notum Luculli ap. Horat. Epp. I, 6, 40, sqq. cf. Gronov. Obss. IV, 14. edit. *Lipsiæ*.

3. *Instrumentis*, id est, tabulis, statuis, vestibus.

4. *Nos suspiciamus*. I. e. gloriemur, nos magis miremur.

5. *Ususfructus noster*..... Deus *munus* (ludum, scenæ spectaculum) edit, est χορηγός (Wolfii Prolegomm., ad Demosth. Orat., Lept. p. LXXXIX.) Vid. quæ notaverim de *mancipio*, *usucapione* et *usufructu*, Consol. ad Polyb.

6. *Arbiter muneris*. Vox illa de deo et fortuna usurpata jam occurrit. Vide de hac phrasi Nostrum, Ep. CXVII, ibique notam.

7. *Pessimi... convicium*. Sc. mutuo datam pecuniam reposcenti creditori injuriam facere.

8. *Nostros*. I. e. Liberos et parentes: cf. I, 2.

9. *Amet ut recessura*. Τὸ *ut* non hic est per inversionem positum post *amet*, ita ut ordo sit: *ut amet recessura*; sed significat *velut*, et ante *amet* alterum *ut* est subauditum, sensusque est: Monendus ut amet ea (sicut) recessura.

exemptum auctore possideat[1]. Rapite ex liberis[2] voluptates, fruendos vos invicem liberis date, et sine dilatione omne gaudium haurite ; nihil de hodierna die promittitur ; nimis magnam advocationem [3] dedi : nihil de hac hora. Festinandum est ; instat a tergo mors ; jam [4] disjicietur iste comitatus, jam contubernia ista sublato clamore solventur [5]. Rapina rerum omnium est. Miseri, nescitis in fugam vivere [6] ! Si mortuum tibi filium doles, ejus tem-

1. *Tanquam exemptum auctore possideat.* Scripti : *tanquam exemplum auctore:ab auctore*.Col. *exemptum*. Posterius amplector. Sensus : quæ Fortuna tibi dederit, perinde possideas, ac si nullum dominum (auctorem) haberent, tibique verendum sit, ne statim revertatur auctor suorum reposcendorum gratia. Proinde omni modo fructum ex iis cape. — Sequentia apprime concinunt. Hæc et simplicior Nostro sua restituendi ratio est, et scripturæ veteri consentanea. Neque tautologiam increpes : hoc enim est Senecæ vitium dulce, ut cum Quintiliano loquar, ut brevis videatur, prolixus sæpe sit. Gronov. emendat : *tanquam exceptum auctori possideas* : i. ita teneas ut auctorem Fortunam scias repetendi ejus vindicandique semper liberum jus servasse : formulam juris hic adhibitam male censens. Cur enim MSS. deseramus ? Antea : *tanquam exemplo abiturum possideat.* At codd. lectio contortiore Gronoviana melior est.

2. *Rapite..... voluptates.* Inculcata præcepta a lyricis, e. c. Horat. III, Od. 8, vs. 26 : « Dona præsentis cape lætus horæ. » Lib. I, Od. 11, 7 et 8 : « dum loquimur, fugerit invida Ætas : carpe diem, quam minimum credula postero. » et Epod. XIII, vs. 3 : « Rapiamus, amice, Occasionem de die. » Inprimis III, od. 29, ubi cf. Boettiger. Aristippi fragm. apud Athen. XII, 11, p. 544, lætitiam esse μονοχρόνον, i. e. unum tempus solummodo habere, præsens verbi ἀπολαύω (fruor) : perfectum vero ἀπολελαυκέναι, et futurum ἀπολαύσομαι (fruar) nihili esse. Senec. Ep. 12. Plutarch. Consol. ad Apollon. p. 321, sq. T. VII. Hutten. Epicureos cum Stoicis hac in re sentire per se patet, et a Gatak. in prœloquio ante edit. Antonini de rebus suis docte monitum est.

3. *Advocationem*, certam temporis moram, qua amicos advocare possumus : inprimis in usu erat judiciali sub Cæsaribus. Noster sæpe utitur : de Ira, I, 16, 12 ; II, 29 ; III, 12. Nat. Quæst. VII, 10 : de statu et quiete.

4. *Disjicietur.* Alii : *deficient. Disjicietur* majorem vim habet, eamque hic desideras : ideoque præfero.

5. *Contubernia.... solventur.* Elegans schema a re militari. Solebant Romani milites, dum in castris in oppido commorabantur, una degere ; at ubi proficiscendum aliquo erat, clamore sublato, separabantur, quod vocatum est *solvere contubernia*. Gall. *contubernia* est fere *chambrées*.

6. *Rapina rerum omnium est.*

poris, quo natus est, crimen est; mors enim illi nascenti denuntiata [1] est. In hanc legem datus; hoc fatum ab utero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, et quidem durum atque invictum pervenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri; corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium [2]; alios [3] vinciet: id nunc hosti licebit, nunc civi; alios per incerta nudos maria jactabit, et luctatos cum fluctibus, ne in arenam quidem aut littus explodet, sed in alicujus ventrem immensæ belluæ decondet [4]; alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque medios detinebit [5].

5 Ut varia [6] et libidinosa mancipiorumque suorum negligens domina, et pœnis et muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Urgebunt nova incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandum [7] est itaque, vobis maxime, quæ immoderate

Miseri, nescitis in fugam vivere. Sic Erasmus dedit, quod præfero. *In fugam vivere;* quasi fuga harum rerum, quas possideatis, immineat. Similis locutio hæc est nota: *in diem vivere*, Ovid. Metam, II, 48, i. hunc diem curare, futuro neglecto. Lipsius concinnitatem quærens reponit: *Rapina omnia rerum est* (*miseri, nescitis?*) *et fuga, vivere.*

1. *Denuntiata.* Gronovio suasore et auctoribus nonnullis MSS. recepi: i. condicta, constituta, cum notione minarum. Antea: *determinata*: parum apta voce, quippe quæ de finibus ordinandis potissimum in usu est.

2. *Vel in remedium.* Bona lectio codd. e quibus nonnulli adjiciunt: *admotis vel incerta nudos*, s. *vel incertis*, ut Erasm. quæ ex sequentibus per socordiam librarr. huc traducta putem. Triller., Obss. critt. p. 456, post infelix tentamen tandem meliores libros exspectandos statuit.

3. *Alios vinciet: id nunc h. l. n. c.* Recte Gronov. restituit e codd. optimæ notæ: deest hæc periodus ap. Erasm. Quatuor gravissimis fortunæ vexationibus corpus, ait, nostrum patere, ignibus, vinculis, naufragio, morbis.

4. *Decondet.* Sic Lips. et Gron. e codd. Antea: *detrudet.*

5. *Diu inter vitam m. d.* Gronov. e codd. *medios.* Deest ap. Erasm. etc.

6. *Varia.* Quæ varie vario tempore afficitur, varie sentit, varie jubet. Explicuit bene hoc versu Virgilius: « *Varium et mutabile semper Femina.* » Gallic. *capricieuse.*

7. *Moderandum........ fertis* Lipsius e codd. dedit.

fertis, et in metus, et in dolores humanum pectus dispensandum.

XI. Quæ demum ista tuæ publicæque conditionis oblivio est? Mortalis nata es [1], mortales peperisti: putre ipsa [2] fluidumque corpus, et causis [3] morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida et æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, et quæ despicis, unus exæquabit cinis [4]. Hoc jubet illa Pythicis oraculis adscripta vox: Nosce te [5]. Quid est [6] homo? quodlibet quassum vas, et quodlibet fragile; jactatu, non tempestate magna, ut dissiperis, est opus. Ubicunque arietaveris, solveris. Quid est homo? imbecillum corpus, et fragile [7], nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam projectum; quum bene lacertos exercuit, cujuslibet feræ

XI. Arg. Jam vero tu et filius mortales nati estis, ideoque sortem humanam communem nacti. Cf. Gatak. ad Antonin. p. 131.

1. *Mortalis nata es, etc.* Communis in consolando locus, sed firmus. Crantor in libro περὶ πένθους eodem argumento usus est ap. Plut. I. p. 323.

2. *Putre ipsa.* Tu ipsa, quæ es corpus putre, perpetuis petita morbis.

3. *Causis.* Gronov. bene e codd. restituit. Antea: *casibus m.* Causa est aliqua lues, uti notum nunc est. Vid. hoc ipso cap. § 3, *causarium* pro, morbidum.

4. *Et quæ veneraris.... exæquabit cinis.* « Omnes una manet nox. » Horat. lib. I, od. XXVIII, vs. 15. Lysias in Corinth. Epitaph.: Θάνατος κοινὸς καὶ τοῖς χειρίστοις, καὶ τοῖς βελτίστοις· οὔτε γὰρ τοὺς πονηροὺς ὑπερορᾷ, οὔτε τοὺς ἀγαθοὺς θαυμάζει.

5. *Nosce te.* Ab Apolline uni ex septem sapientibus responsum, quærenti quid esset optimum scitu? Aristotel. Rhetoric. II, 21, 13, p. 260. Vol. IV, Bip., appellat: publice probatum (δεδημοσιευμένον). Cf. Meiners *Geschichte der Wissenschaften in Griechenland und Rom.*) I, p. 46. not.

6. *Quid est homo?* etc. Multa hanc in rem ap. Veteres invenies, e. c. ap. Stobæum Serm. XCVI. Plutarch. loc. laud. Plin. N. H., VII, init.

7. *Imbecillum corpus et fragile.* Splendide Lebrun:

> Homme superbe, fuile argile,
> Cherche tes destins éclipsés;
> De la terre habitant fragile,
> Tes pas à peine y sont tracés.

pabulum [1], cujuslibet victima; ex infirmis fluidisque contextum, et lineamentis exterioribus nitidum; frigoris, æstus, laboris impatiens; ipso rursus situ et otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur; anxiæ sollicitæque tutelæ, precarii spiritus, et male hærentis, quem pavor repentinus adjectusve ex improviso [2] sonus auribus gravis excutit;
3 soli semper sibi nutrimentum vitiosum et inutile [3]. Miramur [4] in hoc mortem unius, qua singulis opus est? Numquid enim ut concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, et lassitudo, et vigilia, et humor, et cibus, et sine quibus vivere non potest, mortifera sunt. Quocunque se movet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum ferens [5], aquarum novitatibus, statuque non familiaris auræ, et tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, causarium [6], fletu vitam aus-

1. *Quum bene.... pabulum.* Milonem Crotoniaten procul dubio cogitavit, qui athletarum omnium celeberrimus quum jam senex voluisset manu arborem in silva scindere, inter trunci fissiles partes ita captus et retentus est, ut nullo modo lacertos retrahere potuerit et vivus a feris discerptus sit.

2. *Quem pavor repentinus adjectusve ex improviso.* Gronov. ex conj. dedit. Codd. parum juvant. — *Quem pavor*, etc. De iis loquitur qui animo sæpe deficiunt; tunc etenim cessat, aut in simillimum letho languorem (ληθαργίαν) cadit, non vita ipsa, sed spiritus.

3. *Soli..... sibi.... inutile.* Obscurus locus, quem de luxu, quo homines corpus suum perdunt, interpretor, memor loci in Consol. ad Helv. 9: vomunt ut edant, edunt, ut vomant. Aliæ enim animantes nunquam alimentorum copia rumpuntur. Lipsius aliter: « Nam aliæ animantes et nos » et inter se alunt. An hoc vult, ho» minem a se depasci paulatim et ad » mortem ire? » Lagrange interpret. *qui n'est que pour ses semblables une nourriture malsaine et dangereuse.*

4. *Miramur....* Quum tot tantaque sint, quæ hominis vitam consumant, miramur, unum hominem mori, ad quam (mortem) singula quædam valent? — Sic Ruhkopf perspicue parum. *Lagrange* melius: *nous sommes surpris de la mort d'un homme, quand elle est indispensable pour tous.*

5. *Non omne cælum f.* Nostri naturæ curiosi inter humanorum corporum virtutes numerant, quod omne cælum ferre valeant, experientia quotidiana approbante.

6. *Causarium*, i. morbidum, infirmum: Lipsio debetur hæc lectio. Antea: *casum*: ap. Erasm. *causaque*,

picatum [1] : quum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal movet! in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit! Immortalia, æterna volutat animo, et in nepotes pronepotesque disponit; quum interim longa [2] conantem eum mors opprimit, et hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum [3].

XII. Dolor tuus, o Marcia, si modo illi ulla ratio est,
utrum sua spectat [4] incommoda, an ejus qui decessit?
Utrumne, amisso filio, movet, quod nullas ex illo voluptates
cepisti : an quod majores, si diutius vixisset, percipere
potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius
efficies detrimentum tuum; minus enim homines
desiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperunt.
Si confessa fueris percepisse [5] magnas voluptates;
oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de
eo gratias agere quod collegisti. Provenerunt enim satis 2
magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione; nisi
forte hi, qui catulos avesque, et frivola animorum
oblectamenta [6], summa diligentia nutriunt, fruuntur ali-

qui in margine notaverat : *casurumque*. Vid. de *causa*, pag. 139, n. 3.

1. *Fletu vitam auspicatum*. Plinii rursus verba afferemus qui de homine, Hist. Nat. VII, 1 : « *Flens* animal cæteris imperaturum, et a suppliciis vitam auspicatur. »

2. *Longa*. Elliptice et audacter, pro *quæ in longinquum tempus et a præsenti die remotissimum usque extenduntur*.

3. *Circuitus annorum*. Metaphora omnibus in linguis recepta, quum non anni vere circumeant, sed terræ vel solis perennis revolutio annos statuat. Gall. *le cercle des ans*; Græce : περιπλομένων ἐνιαύτων. Homer. Odyss.

XII. Arg. Igitur gratias age de voluptatibus, quas e filii educatione, etc. percepisti.

4. *Utrum sua spectat*, etc. Idem occurrit in Consol. ad Polyb. c. 24.

5. *Si confessa fueris percepisse*. Subaud. *te*, quod in soluta oratione omitti omnino rarissimum est; neque hic forsan omissum fuisset, nisi paulo ante eadem fere verba occurrerent.

6. *Frivola animorum oblectamenta*. Quorum partem magnam enumerat Martialis, lib. VII, epig. LXXXVII, vss. 1, 3, sqq. : « Si meus aurita gaudet glaucopide Flaccus, ... Publius exiguæ si flagrat amore catellæ, Si Cronius similem cercopithecon amat, Delectat Marium si perniciosus ichneumon; Pica

qua voluptate ex visu tactuque et blanda adulatione mutorum[1]; liberos nutrientibus, non fructus educationis ipsa educatio est[2]. Licet itaque tibi nihil industria ejus contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit; ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est.
3 « At potuit longior esse, et major. » Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset, quoniam, si ponatur electio[3], utrum satius sit, non diu felicem esse, an nunquam, melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Utrumne malles degenerem aliquem, et numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Juvenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito omnis officii curiosus[4], cito sacerdos; omnia tam propera.
4 Nulli fere et magna bona, et diuturna contingunt; non durat, nec ad ultimum exit, nisi lenta felicitas[5]. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui

salutatrix si tibi, Lause, placet; Si gelidum collo nectit Glacilla draconem; Lusciniæ tumulum si Thelesina dedit, etc...... »

1. *Mutorum*, supple animalium. Ea sane innuit, quæ modo Martialem exscribentes, nominavimus; nisi forte et de illis mutis et vix humanis hominibus intelligas quos *moriones* appellabant, et quos principes quidam joci causa nutriebant.

2. *Liberos .... educatio est.* Quum adeo catulorum nutritores voluptate fruantur, sequitur et parentes eadem frui: nisi illud esset, et hoc quodammodo negari posset. Cujus impeditæ constructionis (*nisi.... non*) exemplum insigne in Cicer. Orat. pro Milone, XXXI, occurrit: « *Neque* in his corporibus atque in hac imbecillitate nostra inest quidam quod vigeat et sentiat, et *non* inest in hoc tanto naturæ, tam præclaro motu. »

3. *Si ponatur electio.* h. e., *si cui eligendum proponatur.*

4. *Omnis officii curiosus.* I. e. cujusque officii rationes cognitas habens: is, qui quid deceat, cum cura observat, et quæ recta putat, diligenter præstat. Cf. Burmann. ad Petron. c. 46. Bene igitur Gronov. tuitus est hanc lectionem contra Lipsium, qui interpolationem suspicans emendat: *curio*, Elect. I, 10. Probat hanc lectionem J.M. Heusinger Emendatt. p. 242.

5. *Nisi lenta felicitas.* Quæ tarde creverit, ut lenta spes ap. Liv. VI, 8, al.

per omnem notorum et ignotorum frequentiam oculis : occurrent tibi passi ubique majora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes [1] ; ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt, puto, ut nostrorum funerum levamentum esset, etiam divina concidere [2]. Circumspice, 5
inquam, omnes : nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inveniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, ut putem posse te levius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero ; malivoli solatii genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam, non ut scias, hoc solere hominibus accidere (ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere) ; sed ut scias fuisse multos, qui lenierunt aspera ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla [3] filium amisit, nec ea res aut militiam 6

1. *Senserunt principes*. Vid. Consol. ad Polyb. cap. XXXIII et sqq. ; quorum exemplorum quædam hic rursus excitat.

2. *Ne deos quidem..... concidere*. E Stoicorum disciplina hæc esse petita, quivis intelliget : quippe qui omnes fabulas (μύθους) allegorice interpretati sunt, Platonem secuti. Alias tamen noster tantum abfuit, ut superstitionem illam palparetur, ut singulari adeo libello, nunc deperdito, ejus insaniam demonstraret. Cf. Tiedemann. II, p. 561, sq. Ceterum et deos malis calamitatibusque non caruisse, tota mythologia docet; inspicias modo Apollodorum.

3. *L. Sylla*. Felicem (εὐτυχῆ, ἐπαφρόδιτον.) appellari se jussit a. U. C. 673, quum Dictator creatus esset et de Mithridate triumphasset. Plutarch. Syll. 34 ; ib. Intpp. qui tamen nostrum locum neglexere, unicum hac in re. Nam de amisso filio neque Plin. VII, 44, Bip., neque Plutarchus, neque Appian. Bell. Civ. p. 684, Vell. Paterc. II, 27, quidquam tradiderunt. Aurel. Victor adeo addit (de Viris Illustribus, c. 75, fin.) : « Mario Præneste interfecto Felicem se edicto appellavit. Et quidem hac sua felicitate tam pueriliter exultavit, ut filiæ nomen imponi vellet et Faustam. Et Metellam uxorem quam valde diligebat, quum morbo in vitæ discrimen adducta esset, jusserit e domo sua statim efferri, et repudiaverit. Syllam dehinc imperatores imitati sunt dum *per principis fortunam* jurari vellent. Accurate de hac re egit Ez. Spanhem. de usu et præstant. Num. Vol. II, (Diss. X.) p. 72, sqq. ; *Bayle* Dictionn. T. IV, p. 371, 372, ed. 1740. Ceterum hoc mirationem facere potest, Senecæ tempore, plus C annis post Syllam præterlapsis, necdum inter viros doctos convenisse de ejus

ejus, et acerrimam virtutem in hostes civesque contudit, aut effecit, ut cognomen illud usurpasse salvo videretur, quod amisso filio assumpsit [1]: nec odia hominum veritus, quorum malis illius nimis secundæ res constabant; nec invidiam deorum, quorum illud crimen [2] erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum judicatas habeatur, qualis Sylla fuerit, etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumsisse, bene posuisse; hoc, de quo agitur, constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos pervenit.

XIII. Ne nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filii morte, tibicinem tantum tacere jussit, et coronam capiti detraxit, cætera rite perfecit [3]. Pulvillus [4] effecit pontifex, cui postem tenenti, et

ingenio, moribus et consiliis. Spectare autem hoc videtur et ad firmitatem, quin crudelitatem, ac mollitiem ingenii, et ad abdicationem dictaturæ, unde diversitas judiciorum orta sit. Notum enim Julii Cæsaris judicium est de Syllæ abdicatione dictaturæ: Sullam nescisse litteras, qui Dictaturam deposuerit (Sueton. c. 77.). Hujus dicti immemor fuit noster h. l.

1. *Cognomen.... assumpsit.* Nam Felix non dictus est ante Dictaturæ initium, quo tempore filium jam mors absumpserat.

2. *Crimen.* Non est scelus, sed materia accusandi et criminandi. Felicissime huic voci consona Claudianus canit, lib. I. in Rufin.: « Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum Absolvitque Deos, » quod Gallic. poeta quidam sic imitatus est:

L'Éternel le reçoit dans l'urne de vengeance,
Et médite en silence
Le coup qui doit *l'absoudre* aux yeux de l'univers.

Lorson, *Ode sur la camp. de Rus.*

Non minoris audaciæ versus est in Τραγικωτάτῳ Nostro:

De quelque part sur moi que je tourne les yeux,
Je ne vois que malheurs qui condamnent les Dieux.

Racine, *Andromaque*. Act. III, Sc. 1.

XIII. Arg. Memorantur exempla alia fortitudinis in magnis et improvisis doloribus, Xenophontis nempe, Horatii Pulvilli et Pauli Æmilii.

3. *Ne nimis..... perfecit.* Xenophontem dicit (Consolat. ad Polyb. XXX, 1.) Filius ejus, Gryllus, occisus est in pugna ad Mantineam. Tibicines sacrificantibus ex ritu coronatis adstitisse et cecinisse, res notissima.

4. *Pulvillus.* M. Horatius *Pulvillus*: e Livio II, 8. (ad ann. 245. post exactos reges..... primo anno) petita sunt, ubi tamen non pontifex, sed Consul appellatur, cui sorte evenit, ut ex more in Capitolio Jovis templum dedicaret. Recedit et in hoc perperam Noster a Livio, quod hic incertum esse dicit: « non crediderit » (Pulvillus) mortem filii, an tantum animo roboris fuerit. »

Capitolium dedicanti, mors filii nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, et solemnia pontificalis [1] carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, et ad filii sui nomen, Jove propitiato. Putasses ejus luctus aliquem finem esse debere, cujus primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, et fausta nuncupatione
non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili 2
dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen [2], ut rediit domum, et implevit oculos, et aliquas voces flebiles misit; et peractis, quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolinum [3] illum rediit vultum. Paulus [4], circa illos nobilissimi triumphi dies, quo vinctum ante currum egit Persen, inclyti regis nomen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi servaverat, extulit. Quales retentos putas,
quum inter commodatos Scipio fuisset? Non sine [5] motu 3
vacuum Pauli currum populus Romanus adspexit; concionatus est tamen, et egit diis gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, ut si quid ob ingentem

1. *Pontif. carm.* I. e. formulæ precationis Deûm, ut ap. Liv. XXXIX, 15, init. solemne carmen precationis. Ernesti Clav. Cic. i. q. mox *nuncupatio*.

2. *Idem tamen.* Ornatum ab historia alienum hic facile agnoscas.

3. *Capitolinum.* Jureto debetur, Lipsio bene probante. Antea enim: *Capitolium*, nullo sensu. Mox *inclyti regis nomen* Lipsius e codd. firmat: est et ap. Erasm. Lipsius mavult: *inclytum*. Sed non opus est. — *Capitolinum vultum.* Vultum nempe qui decebat triumphantem, quum curru veheretur magnifico in Capitolium; aut sacra facientem in Capitolio; vultum hilarem alacremque.

4. *Paulus.* Celeber ille L. Æmilius Paulus Macedonicus, Africani minoris pater, quem et natu maximum filium adoptandos dedit, illum Scipioni Africani majoris filio hunc Fabii Maximi filio: susceperat ex Papiria: qua dimissa, in matrimonium duxit alteram, ex qua duos filios genuit retentos, qui tamen mortui sunt, alter diebus quinque ante triumphum patris de rege Macedoniæ, Perseo; alter triduo post triumphum. Liv. XLV, 40, fin. a quo dissentit in ordine morientium Plutarch. Æmil. Paul. c. 5, (p. 248. sq.) et c. 35. (p. 314. ed. Reisk. Vol. II.)

5. *Non sine motu*, etc. E Livio l. l. Majores filii quique, in ordinibus suis stipendia jam merentes, equis patrem

victoriam invidiæ [1] dandum esset, id suo potius, quam
publico damno solveretur [2]. Vides quam magno animo tu-
lerit? orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat
movere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia per-
didit : non contigit tamen tristem Paulum Persi [3] videre.

XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum vi-
rorum exempla ducam, et quæram miseros? quasi non
difficilius sit, invenire felices? Quota quæque domus
usque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua
non aliquid turbatum sit? Unum quemlibet annum oc-
2 cupa : et ex eo magistratus [4] cita. Marcum [5], si vis, Bibu-
lum, et C. Cæsarem [6] : videbis inter collegas inimicis-
simos [7] concordem fortunam. M. Bibuli, melioris quam
fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt; Ægyptio

triumphantem comitati sunt, ideoque currus vacuus, altero minorum filiorum jam mortuo, altero ægro.

1. *Invidiæ.* Sortis nimirum; nam veteres credidere invidam fortunam nimium prosperis rebus semper irasci, ne superbirent elati tot bonis homines, neu se fato majores arbitrarentur. Hoc præsertim Tragici Græci iterant, inprimis Æschyl. in Agamem.

2. *Concionatus..... solveretur.* Locus Livii, e quo hæc expressa sunt, præclarus exstat, XLV, 41. Paucis autem diebus post triumphum concionatus est.

3. *Non contigit.... videre.* H. e., neque hoc quidem adversarum rerum solatium Perses habuit, ut etc. namque minus acriter rex victus doluisset, si victorem adspexisset ipsa in victoria dolere.

XIV. Arg. Pergit in exemplis afferendis.

4. *Magistratus.* Consules nempe qui principem locum sortiti, in civitate nomen suum anno imponebant, et in publicos fastus referebantur; quod nec prætoribus, nec tribunis, aliisve qui amplissima munia in republica obibant, concessum.

5. *Marcum.* Sic omnes Bibulum nominant, Jul. Cæsar, Sueton., aliique; seriores : *L.* Antea : *L.*

6. *Marc.... Bib.. Cæsarem.* Qui Consules fuere anno U. C. 695, ante Ch. N. 59.

7. *Collegas inimicissimos.* Nam a Pompeii et optimatum partibus stabat Bibulus; plebi se Cæsar addixerat, Marii futurus hæres. Et quum agrariam legem proponenti obstitisset Bibulus, hunc jussit e foro Cæsar protrudi, ita ut se domum pulsus ille receperit, neque inde per totum consulatum exierit, imperante Cæsare, arbitrioque suo leges faciente et mutante; unde quidam ad illum annum designandum facete dicerent, non *Bibulo, Cæsare Coss.*, sed *Julio, Cæsare Coss.*

quidem militi ludibrio habiti [1]; ut non minus ipsa orbitate, auctor ejus [2], digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris [3] sui anno, ob invidiam collegæ, domi latuerat, postero die quam geminum funus renuntiatum est, processit ad solita et publica officia. Quid 3
minus poterat, quam unum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finivit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar [4], quum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset [5], audivit decessisse filiam [6], publica secum fata ducentem [7]. In oculis erat jam Cn. Pompeius [8], non æquo laturus animo quem-

1. *Duo simul.... habiti.* Refert Jul. Cæsar, de Bello Civ. III, 110, fin. interfectos esse ab equitibus, qui Ptolemæum patrem in regnum reduxerant, ideoque dicuntur *Ægyptii milites*, quos Val. Max. IV, 15, Gabinianos appellat, a priore duce Gabinio. Tunc iis præerat L. Septimius, Dio XLII, 3. Cædes facta est ante civile Pompeianum bellum.

2. *Auctor ejus* (orbitatis). Int. ægyptium militem. Id est : dignum erat lacrimis, eos Bibulo esse orbitatis auctores, qui magnam partem erant capitis damnati, fugitivi, exsules, prædones, latrones, a quibus indignissime erant interfecti Bibuli filii. Proinde non opus est Lipsiana emend. : *auctores*. Sequor hoc judicium J. M. Heusing. Emendd. p. 242.

3. *Honoris.* I. c. consulatus : collega ejus erat Jul. Cæsar, cui adversabatur. Sueton. Jul. 20. Dio Cass. XXXVIII, 6. Si nostrum audias, ipso hoc consulatus anno hanc cædem factam esse credamus, i. e. a. U. C. 695; sed Val. Max. sequentes; colligamus necesse est factam a. U. C. 703, quum M. Calp. Bibulus Syriæ præesset.

4. *C. Cæsar.* C. Julius Cæsar, dictator, qui primus Romanorum Britanniam intravit.

5. *Nec Oceano.... continere posset.* Namque ultra Oceanum antea ignotam insulam petebat.

6. *Filiam.* Juliam quæ Cn. Pompeio nupta erat. Dio Cass. XXXIX, 64. Obiit U. C. 700

7. *Publica.... ducentem.* Quippe cujus morte concordia sublata, socer C. Jul. Cæsar, et gener Cn. Pompeius divulsi sunt. De qua Lucanus sic, Pharsal. lib. I, vs. 111 sqq. : «pignora juncti Sanguinis et diro ferales omine tædas Abstulit ad Manes Parcarum Julia sæva Intercepta manu. Quod si tibi fata dedissent Majores in luce moras, tu sola furentem Inde virum poteras atque hinc retinere parentem; Armatasque manus excusso jungere ferro, Ut generos soceris mediæ junxere Sabinæ.» Trajectus in Britanniam factus est an. U. C. 699. Dio Cass. XXXIX, 50. Britannia itaque jam relicta filiæ mortem audivit, quippe quæ, ut supra diximus, anno U. C. 700 obiit.

8. *In oculis erat jam Cn. P.* Observabat eum.

quam alium esse in Republica magnum [1], et modum impositurus incrementis, quæ gravia illi videbantur, etiam quum in commune crescerent; tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, et tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

XV. Quid aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc [2] mihi interim videtur violare fortuna, ut sic quoque generi humano prosint, ostendentes, ne eos quidem, qui diis geniti deosque genituri dicantur [3], sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam.
2 Divus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum [4] fulsit. Tulit tamen fortiter, tanquam ejus jam res ageretur, cujus quum maxime intererat, de diis [5] neminem queri. Tib. Cæsar [6] et quem genuerat [7], et [8] quem adoptaverat,

1. *Non æquo.....magnum*. Lucan., Pharsal. lib. I, vs. 125: « Nec quemquam jam ferre potest Cæsarve priorem Pompeiusve parem. » Ceterum τὸ magnum forsan alludit ad Pompeii celeberrimum cognomen, qui revera ut potentia et felicitate, ita ingenio et victoriis Magnus fuit.

XV. Arg. Exempla Cæsarum.

2. *In hoc*. Hoc consilio, propterea, ut.

3. *Qui Diis... dicantur*. E Virgil. Æn. IX, 642, ubi: « Dis genite et geniture Deos. » Genus Cæsarum a Diis deductum fuisse, ipsos in Deos relatos esse post mortem, erat usus et opinio vulgaris. Inde apotheoses Cæsarum. Herodian. IV, 1.

4. *Divus Augustus....fulsit*. Quum filia Julia (*liberis*) et *nepôtes* C. et L. Cæsar, filii M. Agrippæ et Juliæ (a. U. C. 755. Dio Cass. LV, 11, 12; Sueton. Octav. 65.) mortui essent, Tiberium adoptavit et Drusum.

5. *De diis.. queri*, quatenus ipse futurus esset inter Deos.

6. *Tib. Cæsar* Tiberii Neronis et Liviæ filius, etc. Qui ab Augusto adoptatus et Juliæ matrimonio in spem summam sublatus, tandem post patrem mortuum, ann. U. C. 767, post Ch. N. 14, imperio potitus est.

7. *Quem genuerat*. Tiberius amisit *filium* Drusum e Vipsania Agrippina a. U. C. 775. Tacit. Ann. IV, 8. Dio Cass. LVII, 22.

8. *Quem adoptaverat*. Germanicum nempe (hunc amisit a. U. C. 772. Dio Cass. LVII, 18. Tacit. Ann. II, 69. sq.); hunc adoptaverat, sed jubente Augusto; namque eum et Augusto et Romanis valde amatum, et militia clarum pertimescebat, et suspicabatur imperium ei ab avo delatum fore; et omnes annalium veterum scriptores in hoc consentiunt. Quocirca neque difficile filii mortem ferre debuit malus imperator, et mi-

amisit : ipse tamen pro rostris laudavit filium, stetitque
in conspectu posito corpore, interjecto tantummodo ve-
lamento [1], quod pontificis oculos a funere arceret, et
flente populo Romano non flexit vultum : experiendum
se dedit Sejano ad latus stanti, quam patienter posset
suos perdere [2]. Videsne quanta copia virorum maximo- 3
rum sit, quos non excepit [3] hic omnia prosternens casus,
in quos tot animi bona, tot ornamenta publice priva-
timque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista
tempestas, et sine dilectu vastat omnia, agitque ut [4] sua.
Jube singulos conferre rationem : nulli contigit impune
nasci.

XVI. Scio quid dicas : « Oblitus es feminam te con-
» solari; virorum refers exempla. » Quis autem dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, et virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta (libeat [5]!) facultas est; laborem

rum a Seneca hæc tam tristia exempla et ad alterandos dolores nihil facientia excitari.

1. *Velamento* etc. Erat enim sacer ideoque eum arceri voluerunt aspectu funesto. Recte sic explicat Lipsius ad h. l. et ad Tacit. Annal. IV, 12, init. Intpp. ad Dion. Cass. LIV, 28, qui causam velamenti interjecti ignorare se confitetur. In omni autem antiquitate hic mos obtinuit, ut sacra cum lætitia et castu atque puritate faciendo, omnia excluderent quæ vel deos abalienare, aversos reddere, vel lætitiam illam minuere possent. Inde illud : favete linguis (Horat. Od. III, 1, init.), εὐφημεῖτε, verbis male ominatis abstinete.

2. *Suos perdere*, ideoque et Sejanum. Astutia mira in viro erat qua duplex finis simul attingebatur : namque et populo magnanimum se et sui perpetuum compotem jactitabat; et Sejanum commonebat nullum sibi dolorem fore, si amicum perderet, proinde ne unquam res novas moliretur contra principem cui nulla vita aliorum in pretio erat.

3. *Excepit.* Non præterivit.

4. *Et sine dilectu vastat.... sua.* Metaphora a torrente ducta; cui similis comparatio hæc ex Horatio, lib. III, XXIX, II, 33; sqq. : «...cætera fluminis Ritu feruntur, nunc medio alveo Cum pace delabentis Etruscum In mare, nunc lapides adesos Stirpesque raptas et pecus et domos Volventis una. »

XVI. Arg. Exempla mulierum mala sua constanter passarum.

5. *Libeat!* Modo ipsis libeat honesta exsequi.

doloremque ex æquo, si consuevere, patiuntur [1]. In qua istud [2] urbe, dii boni, loquimur? In qua regem Romanis capitibus [3] Lucretia [4] et Brutus dejecerunt: Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum; in qua Clœliam, contempto hoste et flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transcripsimus: equestri insidens statuæ, in sacra via, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat juvenibus nostris pulvinum [5] ascendentibus, in ea illos urbe sic
2 ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quæ suos fortiter desideraverunt, non ostiatim quæram: ex una tibi familia duas Cornelias dabo, primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem [6]. Duodecim illa partus, totidem funeribus recognovit; et de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos civitas sensit; Ti. Gracchum, et Caium, quos etiam qui bonos viros negaverit, magnos fatebitur, et occisos vidit et insepultos [7]; consolantibus tamen miseramque dicentibus: Nunquam, inquit, non felicem me

1. *Par illis.... patiuntur*. De his cf. poeta recens, *Legouvé*, in eximio opusculo: *le Mérite des Femmes*.

2. *Istud*. Sc., naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse. Erat autem hæc communior fere Antiquitatis opinio: quum enim mulieres inde a primis ævi annis in arctum coactæ, et consuetudine a viris plerumque separatæ et ideo ancillarum nutricumque suarum commercio traditæ ideoque male doctæ ac corruptæ in gynæceis viverent; præsertim apud Græcos (Romanæ enim liberaliore vivendi genere usæ sunt); fieri aliter vix poterat, quam ut ille contemptus increbresceret.

3. *Romanis capitibus*. Quasi imminentem: scil. Tarquinium Superbum.

4. *Lucretia*. Res notæ e Livio, I, 58, sqq. II, 13, ubi et statuam equestrem in Clœliæ honorem positam in summa sacra via memorat. Plin. N. H. XXXIV, 13, Bip.

5. *Pulvinum*. In lectica: mollitiem taxat.

6. *Primam Scipionis..... matrem*. Cf. ad Consolationem ad Helviam, XVI, 4.

7. *Tib. Gracchum...... insepultos*. Quorum prior a Patribus interfectus et in Tiberim projectus fuit; posterior, quum seditione exorta in foro, eum Opimii consulis mercenarii milites persequerentur, a servo quodam interfectus est, qui postea ipse sibi manus conscivit; caput rescissum a militibus fuit, et ad consules reportatum qui auri pondus magnum ei promi-

dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Livii[1] Drusi, 3
clarissimum juvenem, illustris ingenii, vadentem per
Gracchana vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra
penates interemptum suos, amiserat, incerto cædis auc-
tore: tamen et acerbam mortem filii, et inultam, tam
magno animo tulit, quam ipse leges tulerat[2]. Jam cum
fortuna in gratiam, Marcia, reverteris, si tela, quæ in
Scipiones[3], Scipionumque matres ac filios exegit[4], qui-
bus Cæsares petiit, ne a te quidem continuit. Plena et 4
infesta variis casibus vita est, a quibus nulli longa pax,
vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras[5], Marcia:

serant qui reportaret; cadaver in Tiberim projectum est.

1. *Cornelia Livii Drusi.* Scilicet C. Liv. Drusi uxor, Marci autem mater. bene e codd. omnibus restituit Lipsius. Fuit hic C. Livius Drusus Marci pater, tribuni pl., de quo sermo est. Cf. Index hist. Ernesti ad Ciceron. —*Cornelia.* E Livio (libr. LXXI, nunc deperdito. vid. Epitom. et Freinsheim. supplem.) hæc desumta videntur. M. Livius Drusus, tribun. pl. a. U.C. 662, ut Senatui potestatem a C. Graccho ereptam restitueret, plebem sibi conciliaturus leges tulit et de frumento plebi dando et Gracchos sequens de agris dividendis Italicis Siculisque, denique de jure civitatis cum sociis italicis communicando: at in iis ipsis, ait Vellei. Paterc. II, 13, 2, quæ pro Senatu moliebatur, Senatum habuit adversarium; quippe qui tum easdem ob causas ei restitit, ob quas Gracchos repressserat, tum auctoritati suæ et securitati metuit. Proinde diversa eum factio per fraudem interemit, incertum a quo; Livio l. l. Nostro, Sueton. (Tiber. 3) testibus. Cicero tamen Nat. Deor. III, 33, Q. Varium ejus percussorem appellat (Ernesti Ind. Hist.). Ex his, quæ commemoravi, et ex Plin. N. H. XXVIII, 41, et Aurel Vict. de illustr. vir. 66, diversos de ejus morte rumores fuisse patet. Cicero eum sæpe laudat et Senecæ judicium de Druso confirmat: e. c. de Offic. I, 30, 9. (cf. Wezel. Exc. 8, ad Cicer. Brut 298. sq.). Frater ejus C. Drusus, cujus filius ille Drusus erat, qui post prælium Philippense se interfecerat, Vellei. II, 71, 3, pater Liviæ uxoris Augusti.

2. *Tulit..... tulerat.* In duplici hujus vocis sensu parum digne cavillari videtur Noster.

3. *Scipiones.* Spectat haud dubie ad P. Corn. et ejus fratrem Cn. Scipiones in Hispania præliantes interemtos. Liv. XXV, 34, 36. Lipsius cogitavit de Scipione Africano majore, qui Linterni obiit, et contulit Consol. ad Polyb. c. XXXIII, 3.

4. *Exegit.* E codd. recepit Gronov. Antea: *egit.*

5. *Sustuleras.* De feminis hoc dicitur, quamvis non satis proprie; nam pater solus, posito humi infante, eum tollebat, si educare eum et enutrire vellet.

nullum aiunt [1] frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine invidia damnove prætervehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit [2]. Nunquam tamen injuriam dixeris, ex æquo cum potentiore dividere [3]: duas tibi reliquit filias, et harum nepotes: et ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias; si male fers, magna onera; si bene, magna solatia. In hoc te perduxit, ut illas quum videris, admonearis filii, non
5 doloris. Agricola [4], eversis arboribus, quas aut ventus radicitus evulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, sobolem ex illis residuam fovet, et amissarum semina statim plantasque disponit; et momento (nam ut in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus
6 est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in ejus vicem substitue, et vacantem locum exple. Unum dolorem geminato solatio leva. Hæc quidem natura mortalium est, ut nihil magis placeat, quam quod amissum est; iniquiores sumus adversus relicta, ereptorum desiderio: sed si æstimare volueris, quam tibi valde fortuna,

1. *Aiunt.* Nonnulli MSS. ap. Pincian. et Scottum (Obss. III, 40. p. 180.) habent *amat*, i. e. solet. Parum refert, utrum præferas; prius est: proverbio dicitur.

2. *Elegit.* Indole et ingenio præstantissimum, et qui propinquorum decus maximum et auxilium erat.

3. *Ex æquo cum potentiore dividere.* Etenim ex quatuor liberis, duos tantum fortuna, quæ, ut pote potentior, omnes eripere valeret, abstulit, duas autem filias reliquit, ex æquo dividens.

4. *Agricola.* Lipsius bene comparat Teletem (ap. Stobæum Serm. CVI. p. 495. Gesn.). Οὐ γὰρ ὀρθῶς φησὶ βουλευομένους ὁ Στίλπων· τὸ, διὰ τοὺς ἀπογενομένους τῶν ζώντων ὀλιγωρεῖν· γεωργὸς οὐ ποιεῖ τοῦτο. οὐδὲ ἂν τῶν δένδρων ξηρόν τι γένηται, καὶ τὰ ἄλλα προσεκκόπτει· ἀλλὰ τῶν λοιπῶν ἐπιμελόμενος πειρᾶται τὴν τοῦ ἐκλελοιπότος χρείαν ἀναπληροῦν. Esse autem potuit ut librum Teletis pythagorei περὶ περιστάσεων reminisceretur noster. Teles vixit circa tempora Stilponis, quem *nuper* (πρώην) quædam dixisse ille affert. Stilpo floruit circ. Ol. 116, Demetrio Poliorcete et Ptolemæo

etiam quum sævierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes [1], duas filias.

XVII. Dic illud quoque, Marcia : « Moveret me, si » esset cuique pro moribus fortuna [2]; nunquam mala bo- » nos sequerentur : nunc video, exempto discrimine, et » eodem modo malos bonosque jactari. Grave est tamen, » quem educaveris juvenem, jam matri, jam patri præ- » sidium ac decus [3], amittere. » Quis negat grave esse? sed humanum [4] est. Ad hoc genita es ut perderes, ut perires, ut sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem et timeres et optares, et quod est pessimum, nunquam scires cujus esses status [5]. Si quis Syracusas petenti diceret : Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita naviga. Hæc sunt quæ mirari possis; videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat : subitum illo mare irrupit, et

Hesperium Siculo latus abscidit [6];

deinde videbis (licet enim tibi avidissimum maris ver-

Sotere regibus. Obiter hæc moneo, quum ap. Fabric. Bibl. Græc. Vol. I, p. 876. Harles. neglecta video.

1. *Nepotes*. Ex filiabus : quod jam dixit antea, cap. sup., §. 4.

XVII. Arg. Grave quidem est, liberos suos amittere, sed humana scis sorte conjunctum.

2. *Si esset... pro moribus fortuna*. Si qui hominis mores, ea fortuna esset, si mores bonos bona fortuna sequeretur, mala malos.

3. *Præsidium ac decus*. Quæ tutamini et ornamento sunt, sæpe juncta invenias. Horat. lib. I, Od. I, vs. 2 : « O et *præsidium* et dulce *decus* meum. » Item lib. II, Od. XVII, vss. 3 et 4 : « Mæcenas mearum Grande *decus* columenque rerum. »

4. *Humanum*. Quod humanæ naturæ est, quod homini nulla non hora imminet. Similiter Tullius : « Si quid humanitus acciderit. »

5. *Status*. I. in qua conditione, fortuna esses, quum omnes res nostræ variæ sunt et vacillant. *Stares*, quæ lect. ap. Lipsium occurrit, nihil est, bene docente Gronovio.

6. *Hesperium Siculo latus abscidit*. Versus exstant ap. Virgil. Æn. III, 418 : pontus — Hesperium etc. Italiam ac Siciliam motu terræ diremtas dicit poeta ex opinione Antiquitatis vulgari, quam abbatem

ticem stringere) stratam [1] illam fabulosam Charybdim, quamdiu ab austro vacat [2]; at si quid inde vehementius spiravit, magno hiatu profundoque navigia [3] sorbentem.
3 Videbis celebratissimum carminibus fontem [4] Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem : sive illas ibi primum nascentes invenit, sive immersum terris flumen integrum subter tot maria, et a confusione pejoris undæ servatum, reddidit. Videbis portum [5] quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adjuvit manus, sic tutum, ut ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit.
4 Videbis [6] ubi Athenarum potentia fracta ; ubi tot millia captivorum, ille, excisis in infinitam altitudinem saxis,

Fortis, hominem italum, naturæ diligentem exploratorem perperam explosisse miror.

1. *Stringere stratam illam fabulosam Charybdim, q. ab a. v.; at*... Lipsius e codd. dedit. Antea : *stringere illam;* al. ut Erasm. : *restringere fretum illam*...Lipsio adsentior. Pro : *at* legere mavult e suo cod. *verum*. — *Stratam* I. e. quietam, quod et ipsum in Erasmi editione est.

2. *Charybdim..... vacat.* Vides hoc ipsum ap. Virg. III, 684 sq. Rupem esse Charybdim apud Promontorium Pelorum navigantibus austro vel noto versus eam abreptis periculosam constat. E regione in littore Italiæ est Scylla.

3. *Sorbentem.* Jam Homerus Odyss. μ, 426, memoravit.

4. *Videbis...... Arethusam.* Ut finxerunt Pindar. Nem. I, 1; Virg. Eclog. X, 1 et 4. (ubi vid. Heyn.), nostratem Voltaire, Henriad., IX fin. Fabulam de congressu Alphei et Arethusæ narrat Paus. V, 7, p. 26 sq. T. II, Facii. Alphei amorem fugiens Arethusa in Siciliam abiit, ubi in Syracusarum parte, Insula dicta, in fontem mutata esse narratur. Cf. Nostri Nat. Qu. III, 26 ; VI, 8.

5. *Portum.* Majorem dictum, et Ciceroni et aliis celebratum, ad 80 stadia patentem atque etiamnunc bonum. Minor portus Laccius dicebatur. Dorvill. ad Chariton. p. 282.

6. *Videbis....... incluserat.* Sermo est de expeditione infausta Atheniensium ducibus Alcibiade, Nicia, Demosthene, etc. in Siciliam facta, Ol. XCI, 1. Ultima in pugna Syracusanis et Lacedæmoniis conjunctis (namque victi iterum atque iterum Siculi auxilium a Lacedæmoniis petiverant, qui eis subinde quatuor millia hominum et optimum ducem Gylippum miserant), capti sunt non pauciores septem millibus Græcis ; quæ clades eum in modum Athenarum opes et potentiam afflixit et infregit, ut et huic Peloponesiaci belli tristis eventus recte tribuatur, neque immensum damnum ullo modo posthac Athenienses reparaverint.

lautumius [1] carcer incluserat [2]; ipsam ingentem civitatem [3], et laxius turritam [4] quam multarum urbium fines sint; tepidissima hiberna, et nullum diem sine interventu solis [5]. Sed quum omnia ista cognoveris, gravis et insalubris æstas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionysius [6] illic tyrannus, libertatis, justitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post [7] Platonem, vitæ etiam post exsilium [8]; alios uret, alios verberabit,

1. *Lautumius c.* A Pinciano est: recte. Sic enim carcer ille appellatur. *Nablius* vulgati habebant, unde Muretus fecit: *nobilis*. Scripti: *naulius*, *naulinus*: unde Lipsius fecit: *nativus* i. a natura factus.

2. *Ille excisis.......... incluserat.* Qui in pugna navali ad Syracusas capti erant, eorum magna pars in lapidicinis Syracusarum, quibus nomen erat Latomiis s. Lautumiis (λιθοτομίαις) per septuaginta dies stipata vixit, post divendita. Thucyd. VI, 1 sq. VII, 87, de latomiis, de quibus et Cicero egit in Verr. I, 5, V, 27. Dionysius hunc locum profundum et amplum, hodieque exstantem, ad ordinarium carceris usum accommodari jussit. Cf. Perizon ad Ælian. V. H. XII, 44. Suspicatur *Lagrange* de miro hoc carcere agi qui *Dionysii auris* propterea nuncupabatur quod in coni formam ita ædificatus erat, ut quidquid hic captivi loquerentur, sive tyrannidem exsecrati, sive fugam machinantes, distinctissime audiret. Perperam, nostro arbitrio.

3. *Ingentem civitatem.* Cic. in Verrem, de Signis, c. 52: «Ea tanta est urbs ut ex quatuor urbibus maximis constare dicatur.»

4. *Laxius turritam.* (I. mœnibus, in quibus turres olim crebræ erant, cincta laxius quam.....) E Scriptis recte recepit Lipsius: qui et proponit *laxius terminatam*. Præfero codd. lectionem. Antea: *laxius territorium.*

5 *Nullum diem sine interventu solis.* Idem Plinius de insula et urbe Rhodo quam ob hoc Syracusis jungit, Hist. Natur. lib. II, cap. 62: «Rhodi et Syracusis nunquam tanta nubila obduci, ut non aliqua hora sol cernatur. Cæterum de Syracusis multus est Cic. in Verrem: plura vero petentes adeant Cluveri Sicil. antiq.; Dorvillii Sicula etc.

6. *Dionysius.* Minorem dicit, tyrannum Syracusarum ab Ol. CIII, 1 ad CIX, 2. Quæ noster hic breviter perstrinxit, fusius tractata sunt a Diodor. Sic. XV, 74. Plutarch. Dionis (T. V, ed. Reisk.) et Timoleontis (T. II, Reisk.) Vitt.

7. *Dominationis cupidus etiam post Platonem.* Subaud. *visum* aut *auditum*. Nam scientiæ et philosophiæ inanis affectator, Platonem e Græcia bis arcessivit et benigne excepit; sed neque ipsius monitis ullo modo obsecutus est, et eum publice postea vendidit. Senec. Ep. 47. Menag. ad Diog. Laert. III, 19, p. 146.

8. *Vitæ post exsilium.* Timoleon Corinthius tyrannum Corinthum misit, ubi ludum litterarium aperuisse narratur. Wessel. ad Diod. XVI, 70.

alios ob levem offensam jubebit detruncari; arcesset ad
5 libidinem mares feminasque, et inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit, simul binis coire [1]. Audisti quid te invitare possit, quid absterrere: proinde aut naviga, aut resiste [2]. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satisne justam querelam de ullo, nisi de se, habere posset, qui non incidisset [3] in illa, sed prudens sciensque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio; tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris et deformes; et si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis
6 tam servator patriæ, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantæ dignationis futuros, ut nemo tibi propter illos maledicere audeat; propone [4] tamen et tantæ futuros turpitudinis, ut ipsi maledictum sint [5]. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, et laudari te a liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel juvenem [6], vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens

1. *Parum erit simul binis coire.* Nefandi concubitus genus quod excogitavere voluptatibus omnibus fessi homines, pudet explicare. Martialem tantum ad hæc exscribemus qui lib. XII, epigr. XLIII, vss. 5, 8, 9: «Sunt illic Veneris novæ figuræ Quo symplegmate quinque copulentur; Qua plures teneantur a catena;» et Suetonium, Tiber. cap. 43: «Secessu vero Capreensi, etiam sellariam excogitavit, sedem arcanarum libidinum: in quam undique conquisiti puellarum et exoletorum greges, monstrosique concubitus repertores, quos *spinthrias* appellabat, *triplici serie connexi, invicem incestarent se coram ipso*, ut aspectu deficientes libidines excitaret.»

2. *Resiste.* Hic id. ac mane, siste.

3. *Incidisset.* Incidere est forte fortuna ferri, inscius et invitus pervenire in aliquam rem.

4. *Propone.* I. e. animo finge tam turpes liberos ut, etc.

5. *Ut ipsi maledictum sint.* I. e. ut nomina eorum loco maledicti sint. J. M. Heusing. Emendd. p. 243, conj. vi oppositi *ut ipsis* (vel *ipsa his*) *maledictum sis.* Erasm. *ut ipsis maledictum sit*: alii *ut ipsis maledicta sint.* Vulgata bene se habet.

6. *In ignem positura...... juvenem.* Imitatio Virgilii, vel si non imitatio, mira concordantia: «Impositique rogis juvenes ante ora parentum.» Georgic. lib. IV, vs. 476; idem quoque occurit, Æneid. lib. VI, vs. 308.

sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos invidia [1] liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quidquid delectare poterat, quidquid offendere, exposui; puta nascenti me tibi venire in consilium: intratura es urbem diis hominibusque communem [2], omnia complexam, certis legibus æternisque devinctam, indefatigata cælestium officia volventem [3]. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis uno sidere [4] omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annuo æstates hiemesque æqualiter dividentem. Videbis nocturnam lunæ successionem [5], a fraternis occursibus lene remissumque lumen mutuantem [6], et modo [7] occultam, modo toto ore terris imminentem [8], accessionibus damnisque [9] mutabilem, semper proximæ dissimilem [10]. Vi-

1. *Invidia.* Odio, aut iis obtrectationibus quas, si justæ essent, odium Deorum sequeretur. Nam invidiæ atque odii idem est sensus, nisi quod invidia illius est quem odere (*l'odieux*), odium illius qui odit.

VIII. Arg. In vita nostra bona malis mixta.

2. *Intratura es urbem..... communem.* I. mundum, e decretis Stoicorum, ut supra monuimus.

3. *Indefatigata cælestium officia volventem.* H. e., qua in urbe indefatigati volvuntur siderum orbes, quasi impositis muniis sidera libenter perfungantur.

4. *Uno sidere.* I. sole. Conf. Cic. Tusc. I, 28.

5. *Nocturnam lunæ successionem.* Lunam quæ nocte succedit soli.

6. *Fraternis..... mutuantem.* Dianam a fratre Phœbo lucem mutuari fingit, poetarum fabulas etiam in naturalibus rebus explicandis secutus. Hic cum fabula congruit ipsa scientia; notum est enim lunæ non propriam esse lucem, quippe quam a sole, luminis fonte perpetuo inexhaustoque, mutuetur.

7. *Occultam.* Aut lunæ *defectus*, aut nimborum, qui ejus aspectum eripiunt, meram intercalationem designat.

8. *Toto ore...imminentem.* Id est: plenam. Pro *toto ore* sæpius *toto orbe;* sed prius, ut pote magis poeticum, pro Nostri more magis est.

9. *Accessionibus damnisque.* Varias hic Lunæ φάσεις describit, quam videmus temporibus certis crescere et minui. Porro *accessiones* pro *incrementa* dixit, quod Lunæ aliquid videatur accedere, dum capit incrementa; *damna* vero decrescentem lunam perspicue designant.

10. *Proximæ dissimilem.* Nunquam

debis quinque sidera [1] diversas agentia vias, et in contrarium præcipiti mundo nitentia [2]: ex horum levissimis motibus fortunæ populorum dependent, et maxima ac minima perinde formantur, prout æquum iniquumve sidus incessit [3]. Miraberis collecta nubila, et cadentes
3 aquas, et obliqua fulmina [4], et cæli fragorem. Quum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos dejeceris, excipiet te alia fortuna rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planities; hinc montium magnis et nivalibus surgentium jugis erecti in sublime vertices; dejectus fluminum, et ex uno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes [5]; et summis cacuminibus nemora nutantia, et tantum silvarum cum suis animalibus, aviumque concentu dissono. Varii urbium situs, et seclusæ nationes locorum difficultate,

eadem per duas noctes lunæ facies adspicitur; ergo singula accessio illius dissimilis est quæ pridie præcessit aut quæ postridie secutura est, quod paucioribus verbis usus Noster dicit, proximæ dissimilis est.

1. *Quinque sidera.* Planetas nempe, (ita nuncupatos a Græco verbo πλανᾶσθαι, deerrare) quos septem veteres vulgo numeravere, nam Mercurio, Veneri, Marti, Jovi, Saturno, hinc Solem, hinc Lunam jungebant. Norunt hodie vel Astronomicōn parum gnari quam temere ista et quam immerito dicta fuerint, Solis et Lunæ a planetarum numero exulantium locum occupavisse Terram et novum sidus *Herschellium;* quibus demum, ineunte seculo hoc nostro, quatuor accessere, ita ut pro septem jam undecim numerentur.

2. *In contrarium...... nitentia.* I. proprio suo motu feruntur contra illum primum motum, quo cælum præceps fertur. Nam cæli motus ex Occidente in Orientem est; planetæ vero et sidera omnia in Occidentem vergere videri quis nescit?

3. *Ex horum...... incessit.* Astrologiam nostro ut Stoico, qui et sideribus animas tribuebat, easque divinas, non repulsam vides; sed miraberis forsan planetis solis eam vim tribui, ut futura denuntient; at noster, postquam de quinque planetis dicere incepit, vocem *sidus* generaliter sumptam vel hic adhibet. Præterea omnibus sideribus vim in fata hominum tribuit, de Provident. I, 2; Quæst. Nat. II, 32. Dubitat tamen Ep. 97.

4. *Obliqua fulmina.* Epitheton solemne ad fulmen quod oblique et confragosis lineis (*en biseau*) cadit. Lucanus Pharsal. lib. I, vss. 150, sqq.: « Qualiter expressum ventis per nubila fulmen...... Emicuit, rupitque diem, populosque paventes Terruit, *obliqua* præstringens lumina flamma. »

5. *Et ex uno fonte.... amnes.* Danubius et Rhenus dici videntur,

quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur; adjuta cultu seges, et arbusta sine cultore fertilia, et rivorum lenis inter prata discursus, et amœni sinus, et littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interventu suo [1] maria distinguunt. Quid lapidum gem- 4
marumque fulgor, et inter rapidorum cursum torrentium aurum arenis interfluens [2], et in mediis terris medioque rursus mari nitentes ignium faces [3], et vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens [4], et ingenti licentia exæstuans [5]? Videbis his inquietis et sine vento fluctuantibus aquis immani et excedenti terrestria magnitudine animalia [6], quædam gravia et alieno se magisterio moventia [7], quædam velocia,

quorum hic in occasum, ille in Orientem diversus fertur. Claudianus certe, quem hic Lipsius laudat, eamdem opinionem falsam fovet : « Prominet Hercyniæ confinis Rhætia silvæ, Quæ se Danubii jactat Rhenique parentem. » Cf. Mannertis (*Geographie der Griechen und Romer*, T. III.) disquisitiones egregiæ.

1. *Sparsæ...... per vastum insulæ interventu suo.* Horat. lib. I. Od. XVI, vss. ult. et penult. « Interfusa nitentes Vites æquora Cycladas. »

2. *Et inter rapidorum... interfluens.* Celebratissimi apud veteres eo nomine amnes haud pauci, v. g. Hermus, et Pactolus, in Lydia; in Hispania Tagus, de quo Martialis lib. I, Epigramm. L, vs. 15 : « Æstus serenos aureo franges Tago. » Lib. X, Epigr. XCVI, vs. 3 : « Auriferumque Tagum sitiam. » Lib. XII, Epigr. III, vs. 3 : « Auriferi de gente Tagi » et sexcentis in locis.

3. *Nitentes ignium faces.* E. c. Vulcaniarum, s. Liparæarum insularum.

4. *Triplici sinu scindens.* Intellige : mediterraneo, arabico, persico. Terram enim veteres putabant esse insulam (Strabo I, p. 12. Siebenkees), et maria esse partes Oceani, ejusque quasi sinus, quibus gentes inhibebantur, quominus una serie habitarent.

5. *Licentia exæstuans.* Redundans et in terras effluens. Lagrange interpretatur : *dont les irruptions ne connaissent aucun frein.*

6. *Excedenti terrestria magnitudine animalia.* Hanc lectionem Gronovius fecit ex Lect. MSS. *excedenti terrentia magnitudine.* Antea *et fidem exc. magn. terrentia.* — Omnibus notum terrestrium animalium, quæ quidem ingentissima sunt, caput nunquam ultra quindecim pedes supra terram exsurgere ; balenæ vero et cete aliquando in ducentorum pedum longitudinem excrescunt.

7. *Quædam gravia...... moventia.*

concitatis perniciora remigiis [1], quædam haurientia un-
5 das, et magno prænavigantium periculo efflantia [2]. Vi-
debis hic navigia, quas non novere terras, quærentia.
Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum [3], erisque et
spectatrix, et ipsa pars magna [4] conantium; disces do-
cebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ
ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corpo-
rum et animorum pestes [5], et bella, et latrocinia, et ve-
nena, et naufragia, et intemperies cæli [6] corporisque,
et carissimorum acerba desideria, et mors, incertum,
6 facilis, an per pœnam cruciatumque [7]. Delibera tecum,
et perpende quid velis; ut in illa venias, per ista exeun-
dum est. Respondebis [8], velle te vivere? quidni? Immo,
puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi

Dat Lipsius e Plin. Nat. Hist., l. IX, cap. 88, amicitiæ exemplum balænæ et musculi.

1. *Quædam velocia...... remigiis.* Spectant ista ad Delphinum piscem quem vocant ociorem volucre, acriorem telo. Vid. Plin. Hist. Nat. lib. IX, cap. 7, ed. Bip.

2. *Quædam haurientia undas..... efflantia.* De physetere (quem et nos simillimi sensus nomine appellamus *souffleur*) hic agitur. De eo Strabo Geograph. lib. III, cap. 2, p. 387: Siebenk.; p. 214, ed. Amstel. 1707: « A flando dicti, qui quum efflant eminus intuentibus, species quædam nubis in columnæ formam coactæ videntur. » Quæ autem aliquando pericula navigantibus suscitaverit idem alio loco (lib. XV, pag. 1055, ed. Amsteld. 1707) docet: « Plurimum eos turbaverunt physeterum magnitudines fluctum maximum et confertim cum caligine tanta ex sufflationibus suis excitantium, ut proxima etiam quæque conspici non possent. Adde et cf. Plin. N. Hist. lib. IX, cap. 3.

3. *Nihil humanæ audaciæ intentatum.* Horat. lib. I, Od. III, vs. 25: « Audax omnia perpeti Gens humana »; et id quidem loquitur postquam de navigandi arte sermo incidit: et paulo post: « Nil mortalibus arduum est. »

4. *Et spectatrix et ipsa pars magna.* Ut Virgilius Æneid. lib. II, vs. 5: « Quæque ipse miserrima *vidi*, Et quorum *pars magna* fui. »

5. *Corporum animorumque pestes.* Morbi et vitia.

6. *Intemperies corporis.* H. e. mala temperies, corporalium partium prava mixtio, etc. Interpr. *Lagrange*: *des maladies épidémiques et particulières.*

7. *Mors, incertum..... cruciatumque.* Elliptice pro, mors, quæ an facilis futura sit, an dolorum et pœnarum comitantibus stimulis expavescenda, in ancipiti est.

8. *Respondebis* etc. I. e. cur non respondebis, te velle vivere? At tui luctus continui probe memor, muto

doles. Vive ergo ut convenit. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri; qui quum conditionem vitæ nossent in hanc nos sustulerunt.

XIX. Sed ut ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Movet lugentem desiderium ejus, quem dilexit. Id per se tolerabile apparet [1]. Absentes enim abfuturos, dum viverent, non flemus, quamvis omnis usus illorum nobis et conspectus ereptus sit. Opinio est ergo, quæ nos cruciat; et tanti quodque malum est, quanti illud taxavimus [2]. In nostra potestate remedium habemus. Judicemus illos abesse, et nosmetipsi non fallamus [3]; dimisimus illos; immo consecuturi præmisimus [4]. Movet et illud lugentem: « Non 2
» erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet! » Ut minime probabili [5], sed vero solatio utar, in civitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, et liberos

sententiam, et vix puto, te vitam, quæ numquam malis suis caret, non prælaturam esse, quum aliquid, i. filium, tibi ex ea detrahi doles.

XIX. Arg. Ad solatia pergit, quæ secundam Consolationis partem constituunt. Refellit luctum, qui desiderium mortui ejusque defensionem prætexit: opinio enim lugentes fallit, nec mors inter mala numeranda est. Eadem refutaverat in Cons. ad Helv. 14 seq.

1. *Id per se...... apparet*. Genus quoddam doloris desiderium est; sed is dolor haud difficile ferendus.

2. *Taxavimus*. *Taxare* est alicujus rei pretium statuere; Gallic. *coter*. Sic pretium fictitium rebus omnibus quæ in vita sunt nos damus, et has minime deflendas constituimus, has mediocriter, has immodice, arbitrio potius nostro quam e rerum natura et recta æstimatione.

3. *Nosmetipsi non fallamus*. Antea deerat *non*, E codd. Erasmus et Lipsius recte præferunt addi *non*. Lipsius pro *fallamus* proponit *fallemus*. Revera non fallemus nos, quandoquidem et in peregrinatione sunt et vivunt.

4. *Præmisimus*. Ep. 99: « quem putas periisse, præmissus est. » Comparat idem Lipsius egregium locum Antiphanis Comici (ap. Stobæum, Serm. 121, p. 524.).

5. *Minime probabili*. Quod probare quidem non debes, quo te lætum maxime evadere turpe foret.

ejurent[1], et orbitatem manu faciant[2]. Scio quid dicas : « Non movent me detrimenta mea ; etenim non est dig- » nus solatio, qui filium sibi decessisse, sicut manci- » pium, moleste fert ; cui quidquam in filio respicere,
3 » præter ipsum, vacat. » Quid igitur te, Marcia, movet ? utrum, quod filius tuus decessit ; an, quod non diu vixit ? Si, quod decessit, semper debuisti dolere ; semper enim scisti mori. Cogita[3], nullis defunctum malis affici ; illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabulam[4] esse ; nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem[5], nec flumina flagrantia igne, nec oblivionis amnem, nec tribunalia, et reos, et in illa libertate tam laxa ullos iterum

1. *Ejurent.* Egregia Gruteri suspicio est, quam reduxi, Lipsio auctore. Antea : *servent*, nullo sensu.

2. *Ut minime...... faciant.* Spectat ad hereditatum captationes, quæ inprimis sub Caio, Claudio et Nerone principibus florebant. Ditiores quidem auctoritatem et securitatem sibi comparabant sponte et ultro orbos se faciendo (*manu faciendo*), ideoque cuique potentiori, quin vel principibus (dicti tales heredipetæ, Petron. 124.) spem injiciendo fore ut diti hac hereditate potiantur. – *Manu faciant;* phrasim hanc valde amatam Senecæ et pæne uni familiarem notat Lipsius et confert de Brev. c. 3 ; de Ira III, c. 11 ; de Benef. VI, c. 41 ; Ep. LIX.

3. *Cogita*, etc. Quis hic Stoicum agnoscit? Inde enim a Zenone Stoici tantum aberant, quod jam supra monui, ut mythologiam rejicerent, ut omni studio eam allegorice explicare laborarent. Ceterum hæc omnia, quæ memorat Sen., e poetis, e. c. Virgilio Æn. VI, notissima sunt.

4. *Fabulam esse.* Gronov. e codd. reduxit. Pendet enim oratio a verbo : *cogita*. Cf. Ep. 81. Pincianus dederat : *ista fabulas esse*. Erasm. *fabula est.* — *Fabulam esse.* Horat. lib. I, Od. IV : « *Fabulæ*que manes. » Et Cicero, in Cluentiana : « Nam nunc quidem quid illi tantum mali mors attulit? Nisi forte ineptiis et *fabulis* ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre. » Ad id pertinet Callimachi πολυθρύλλητον epigramma, quo colloquium fingitur duos inter homines quorum alter de morte et inferis alterum interrogat :

Ὦ Χαρίδα, τί τὰ νέρθε; πολὺ σκότος. Αἱ δ' ἄνοδος τί;
Ψεῦδος. Ὁ δὲ Πλούτων; μῦθος· ἀπωλόμεθα.

Et quidem ea opinio ita apud cunctos Senecæ temporibus recepta erat, ut pueri etiam « esse aliquid Manes infernaque regna » non crederent (Vid. Juven. Sat. II, vs. 149.) et in theatris publice ista jactarentur.

5. *Carcerem*, i. e. Erebi claustra ; *flumina flagrantia*, Phlegetontem ; *oblivionis amnem*, Lethen ; *tribunalia*, sc. Minois, Rhadamanthi, Æaci ; *tyrannos*, Plutonem, Proserpinam.

tyrannos [1]. Luserunt ista poetæ, et vanis nos agitavere terroribus. Mors omnium dolorum et solutio est et finis: ultra quam mala nostra non exeunt [2]; quæ nos in illam tranquillitatem, in qua, antequam nasceremur, jacuimus, reponit [3]. Si mortuorum aliquis miseretur, et non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est [4]. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est; quod vero ipsum nihil est [5], et omnia in nihilum redigit [6], nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam [7]. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit; nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos servitur. Excepit illum magna et æterna pax; non paupertatis metu, non divitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non invidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conviciis quidem ullis verecundæ aures verberantur; nulla publica clades prospicitur, nulla privata; non sollicitus fu-

1. *Nec tribunalia, et reos, et in illa libertate tam laxa ullos iterum tyrannos.* Ex Colon. cod. ap. Gruterum recepit Gronov. *et...et*, i. e. nec... nec..... cf. Gronov. Obss. II, 14.

2. *Ultra quam mala nostra non exeunt.* In quam mala nostra, quæ vitam totam circumstetere et vexavere, non perveniunt. Haud rigide verborum sensus exigendus est: nam proprie magis diceretur: *ultra vitam* mala nostra non exire, vel, ad mortem usque non exire.

3. *In illam tranq... reponit.* Idem Plinius: « nec magis a morte sensus ullus aut corpori aut animæ quam ante natalem.» Vid. Nostr. in Ep. LIV.

4. *Mors* etc. Hæc fusius pertractavit Cic. Tusc. I, 5 sqq. Sibi non constat Noster in hac expositione. Si enim iis, quæ alias posuit, constitisset, mors procul dubio bonum, quin optimum esset, quod expeti potest: accedit, quod qui in nihilum redactus sit, neque pace frui potest. Nec Antoninus eamdem semper sententiam secutus est, II, 17; V, 4, 13; IV, 21, ubi cf. Gatak.

5. *Quod vero ipsum nihil est.* Sic in Troadum choro: « Post mortem nihil est, *ipsaque mors nihil.*»

6. *Omnia in nihilum redigit.* His plane contraria reperias infra, cap. XXIV, et XXV ubi immortales animas esse docet.

7. *Mala enim..... materiam.* Ὕλην opponit nihilo. Jam quum animus deletus, in nihilum redactus sit, nihil neque malum, neque bonum sentire potest. Cic. Tusc. I, 34 sqq.

turi pendet ex eventu, semper in deteriora [1] dependenti. Tandem ibi constitit, unde nil eum pellat, ubi nil terreat.

XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors ut optimum inventum naturæ laudatur! quæ sive felicitatem includit, sive calamitatem repellit, sive satietatem aut lassitudinem senis terminat; sive juvenile ævum, dum meliora sperantur, in flore deducit, sive pueritiam ante duriores gradus revocat; omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his
2 ad quos venit antequam invocaretur. Hæc servitutem invito domino remittit, hæc captivorum catenas levat; hæc e carcere deducit [2], quos exire imperium impotens vetuerat; hæc exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit nihil interesse inter quos quisque jaceat; hæc, ubi res communes fortuna male divisit, et æquo jure genitos alium alii donavit, exæquat omnia; hæc est, quæ nihil quidquam alieno fecit arbitrio; hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit; hæc est, quæ nulli paruit; hæc est, Marcia, quam pater
3 tuus concupivit [3]. Hæc est, inquam, quæ efficit, ut nasci non sit supplicium; quæ efficit, ut non concidam adversus minas casuum, ut servare animum salvum ac potentem sui possim. Habeo quo appellam [4]. Video istic cruces non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas; capite quidam conversos in terram suspendere,

1. *In deteriora dependenti.* Sic Erasmus habet: præfero. Lipsius conj. *rependenti.* Sed Erasmi lectio hac conjectura melior est. Vitam enim hic tanquam miseram pingit.

XX. Arg. Laudes mortis. Cf. Cic. Tusc. Disputt. I, 47 sqq. Laudationes quidem mortis exstitere in antiquitate plures nunc omnes illæ quidem deperditæ. Inprimis celebres fuere Cyrenaicus Hegesias et ante eum inter Rhetores Alcidamas. Cic. Tusc. I, 34, 48.

2. *Deducit.* Bona lectio. Lipsius conj. *educit.*

3. *Hæc est, quam pater tuus concupivit.* Inedia vitam finiit.

4. *Quo appellam.* Portum nempe.

alii per obscœna stipitem egerunt [1], alii brachia patibulo
explicuerunt. Video fidiculas, video verbera ; et membris
et singulis articulis singula machinamenta ; sed video et
mortem. Sunt istic hostes cruenti, cives superbi : sed video
istic et mortem. Non est molestum servire, ubi, si domini 4
pertæsum est, licet uno gradu ad libertatem transire. Contra
injurias vitæ, beneficium mortis habeo [2]. Cogita, quantum
boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse
nocuerit. Si Cn. Pompeium [3], decus istius firmamentum-
que imperii, Neapoli valetudo abstulisset, indubitatus
populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui tem- 5
poris adjectio fastigio illum suo depulit [4]. Vidit legiones
in conspectu suo cæsas ; et ex illo prælio [5], in quo prima
acies senatus fuit [6], quam infelices reliquiæ sunt impera-

1. *Alii per obscœna stipitem egerunt.* Clarius nullus id supplicii horridum genus descripsit quod vocamus *empaler*. Tum patet varias cruces fuisse, et quod nos proprio nomine *crucem* appellamus, id *patibulum* fuisse. Ut omnibus de his vere sentias, Justi Lipsii quædam exscribemus, e Lib. de Cruce : « Patibulum, ait ille, id proprie est in quo suffixus homo expanditur transverso tamen signo ; crux vero, quum in erecto simplicique stipiti affigitur vel infigitur : nam, stipitem per obscœna agere, nihil aliud est quam quod Græci dicunt σκολοπίζειν, id est, palo infigere, sive, vulgi verbo, *impalare.* »

2. *Contra injurias vitæ beneficium mortis habeo.* Vulgata lectio bonum sensum fundens. Sed Erasm. *coram te jura vitæ beneficio m. h.* Libri : *Coram te jura vitæ beneficio* : aut *vita beneficio.* Inde fecit Lipsius : *cunctante, s. morante vita beneficio mortis abeo.* Triller. Obss. IV, 25, emendat : *Coram te jura vitæ et necis. Ab eo cogita.* Nihil decido.

3. *Si Cn. Pompeium*, etc. Multi Veteres hoc tangunt : e. c. Cic. Tusc. I, 35. Vellei. Pat. II, 48. Dio Cass. XLI, 6; ad a. U. C. 705. Pompeius ex urbe in Campaniam processerat, ubi, Senatu magistratibusque secum congregatis, bellum facilius gessurum se speraverat. Eo tempore in hunc morbum Neapoli commoratus incidisse videtur.

4. *Exigui temporis depulit.* Lucan. Pharsal. lib. VIII, vss. 27, sqq. : « Sic longius ævum Destruit ingentes animos, et vita superstes Imperio ; nisi summa dies cum fine bonorum Affuit, et celeri prævertit tristia letho. »

5. *Ex illo prælio.* Id non nominat, sed norunt omnes Pharsaliam.

6. *Prima acies senatus fuit.* Optimates cum Pompeio pugnabant, ergo senatorum pars melior fugientem ex Italia in Græciam secuta erat, et

torem ipsum superfuisse! vidit Ægyptium [1] carnificem, et sacrosanctum victoribus corpus satelliti [2] præstitit: etiamsi incolumis fuisset, pœnitentiam salutis acturus; quid enim erat turpius, quam Pompeium vivere beneficio regis [3]? M. Cicero [4] si eo tempore, quo Catilinæ sicas devitavit, quibus pariter cum patria petitus est, concidisset, liberata Republica, conservator ejus; si denique filiæ suæ funus secutus fuisset, etiam tunc felix mori potuit. Non vidisset [5] strictos in civilia capita mucrones; nec divisa percussoribus occisorum bona, ut etiam de suo [6] perirent, non hastam [7] consularia spolia vendentem; nec cædes, nec locata publice latrocinia, bella, rapi-
7 nas, tantum Catilinarum [8]. Marcum Catonem [9] si a Cypro et hereditatis regiæ dispensatione redeuntem mare devorasset, vel cum illa pecunia, quam afferebat civili bello

Pharsaliæ dimicavit. *Prima acies*, etc. hic autem duplicem sensum habet: scil., ut vulgo significat, pugnæ frontem (*la première ligne*) tenuisse patricios; dein, eos conspicuos maxime fuisse inter Pomp. partium robora, quo nos vocaremus *en première ligne*.

1. *Ægyptium carnificem*. Nempe Achillam (Dio Cass. XLII, 4).

2. *Satelliti*. Pinciani est quod adoptavit Lipsius. Libri fere omnes *satietati*. Septimium autem intelligit, Romanum et ipsius Pompei bello piratico militem. Itaque imperatoris illius velut stipator aut satelles fuerat.

3. *Regis*. Nempe Ptolemæi pueri. Cicero l. c. de Pompeio hæc eadem fere exposuit, at nisi fallor, multo pulchrius, parum cogitans et de se olim hoc dici posse.

4. *M. Cicero*, etc. Hæc de Cicerone declamatorie nimis elata sunt. Nam inter primores proscriptos occisus est, triumviris Antonio, Lepido, Octavio (a. U. C. 711. Dio Cass. XLVII, 8), deinde et strictos acie Pharsalica in civium capita mucrones, et bona divisa ac subhastata ipsius etiam Pompeii, etc., viderat, Lipsio bene animadvertente. Cf. Cic. Tusc. I, 35, fin.

5. *Non vidisset*, etc. Meminisse ista jubent Taciti in Agricol. cap. XLV, socerum felicem clamantis, quod morte cita ante diem raptus, tot et tanta reipublicæ vulnera non adspexisset.

6. *De suo*, sc. ut ipsi præmium suæ mortis essent.

7. *Hastam*, quam Cæsar pro æde Jovis Statoris in foro posuit: hasta Juliana: Epp. Cic. IX, 10; XV, 17. De off. II, 8 et 22.

8. *Tantum Catilinarum*. I. e. tot uno tempore Catilinas.

9. *Marcum Catonem*, etc. Ptolemæus Romanos hæredes reliquerat: eam ob rem M. Cato Clodio auctore

stipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe secum tulisset, neminem ausurum coram Catone peccare. Nunc annorum adjectio paucissimorum virum libertati, non suæ tantum, sed publicæ natum coegit, Cæsarem fugere, Pompeium sequi [1]. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi [2], omnium etiam malorum remisit patientiam. 8
« Nimis tamen cito periit, et immaturus. » Primum, puta illum superfuisse; comprehende quantum plurimum procedere homini licet; quantulum est? Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium [3]. De nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate convolvi constat; computa urbium secula; videbis quam non diu steterint, etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana brevia et caduca sunt, 9
infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, urbibusque, et fluminibus, et ambitu maris, puncti loco ponimus, ad universa referentes: minorem portionem ætas nostra quam puncti habet, si tempori comparetur omni [4]; cujus major est mensura quam mundi: utpote quum ille se intra hujus spatium toties remetiatur [5]. Quid ergo interest id extendere, cu-

in Cyprum missus est. Dio Cass. XXXVIII, 30; ad ann. U. C. 693: conf. XXXIX, 22.

1. *Pompeium sequi.* Pompeium Cato secutus est, non quidem eo consilio ut victorem Pompeium pateretur reipublicæ libertati insidias tendere, sed quia in tanto rerum omnium tumultu minus scelesta sequi optimum erat. Hæc itaque iterabat: « Me milite vincat, Ne sibi se vicisse putet. » (Luc. Phars., lib. II.)

2. *Illi.* E codd. receperunt Erasm. Lipsius, Gron. Pincianus dederat: *Metilio.*

3. *Ad brevissimum tempus editi, cito cessuri loco venienti in pactum hoc prospicimus hospitium.* Locus varie tentatus est: sed vulgatam teneam, dum meliora edocear e codd. Lipsius interpr. Nos cito abimus, aliis velut diversorium relinquimus, pariter et eadem lege abituris.

4. *Tempori omni.* Quod *æternitas* postea appellatum fuit. Nondum Senecæ tempore illa vox absolute et de temporum omnium universalitate sumebatur; sed alicui voci semper juncta occurrebat quæ perennis dicebatur.

5. *Cujus major.... remetiatur.* Pue-

jus quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? uno modo multum est quod vivimus, si satis est. Licet mihi vivaces [1] et in memoriam traditæ senectutis viros nomines, centenos denosque percenseas annos; quum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa brevissimi longissimique ævi differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaveris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit; vixit enim quantum debuit vivere. Nihil enim illi jam ultra supererat. Non una hominibus senectus est, ut ne animalibus quidem. Intra quatuordecim quædam annos [2] defatigantur, et hæc illis longissima ætas est, quæ homini [3] prima; dispar cuique vivendi facultas data est; nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit [4] semper ubi positus est, nec illum ulterius diligentia aut gratia promovebit; [5] scit

rilis, neque veritate nixa, subtilitas. Quis ferat duo comparari tam diversa quam mundus, corporum omnium summa, et tempus quod non modo non corporale est, sed ne est quidem, nisi in illius mente qui hoc concipit. Probat tamen Lipsius dicens: Nam mundus in tempore volvitur, revolvitur; atque, ut ait philosophus quidam, tempus motus quietisque mensura est.

1. *Licet mihi vivaces*, etc. Dedi e Lipsii codice, mutata una vocula: *vaces*, ex qua Lipsius fecit: *vates*, infeliciter.

2. *Intra quatuordecim annos defatigantur.* Hoc nec Senecæ tempore mirationem facere poterat, quum insectum, quod Plin. N. H. XI, 43, Bip. Hemerobion appellat, notum esset, volucre quadrupes, nec ultra unum diem vivens (Cf. Cic. Tusc. I, 39. Ex Aristotele); quod ad Ephemera Germanis dicta *Eintagsfliege* pertinere videtur, in quibus sunt, quæ intra aliquot horarum spatium nasci, vivere, mori constat.

3. *Prima*. I. pueritia.

4. *Manebit semper... Tulit suum.* Vulgatam dedi, conjecturis omissis: libri valde variant: in Lipsiano hæc tantum: *Manebit semper ubi positus est, nec illum ulterius diligentia ex consilio perdidit, sed tulit suum*: omissis *aut gratia promovebit; scit libenter illum ulterius diligentiam*; quam omissionem facile gignere potuit confusio ex eorumd. verborum *illum ulterius diligent.* orta. Pro *ex consilio perdidisse*, Lipsius legit, *et consilio perducit*, sive *perduxerit*. Cf. Grut.

5. *Scit*, etc. Hæc et quæ sequuntur usque ad τὸ *perdidisse* ita depravata sunt, ut neque a quoquam emendari

libenter illum ulterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum [1],

> Metasque dati pervenit ad ævi [2].

Non est itaque quod sic te oneres [3] : Potuit diutius vivere. Non est interrupta [4] ejus vita, nec unquam se annis casus interjecit; solvitur quod cuique promissum est. Eunt vi sua fata [5], nec adjiciunt quidquam, nec ex promisso semel demunt; frustra vota ac studia sunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit; ex illo, quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior [6]; et illi ipsi, qui adjiciebantur adolescentiæ anni, vitæ detrahebantur [7]. In hoc omnes errore versamur, ut non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque jam vergere; quum illo infantia statim, et juventa, omnisque ætas ferat. Actura opus suum fata nobis [8] sensum nostræ necis auferunt, quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in

possint, neque ullum sensum legenti præbeant.

1. *Tulit suum.* Ante *tulit* vox *ille* subaud. Sed quis ille? homo nempe aliquis de quo in iis sermo erat quæ depravata sunt. *Suum* vero pro *fatum suum*, aut *suum tempus*, tempus nempe quod ipsi præfixum et destinatum a natura erat. Gallic. diceretur optime, *sa part.*

2. *Metasque.... ævi.* Hemistichium ex Æneid. Virgil. X, vs. 472, desumtum est.

3. *Te oneres.* Animum dolore jam labentem doloris novi pondere prægraves.

4. *Non est interrupta.* H. e. ad finem suum pervenit, finem quidem ab initio non maximo distantem intervallo. *Interrupta* esset si pauciores annos quam decrevere dii, pauciores horas duraret.

5. *Eunt vi sua fata.* Lectio Pincian. bona est. Antea : *eunt, ut sua fata.*

6. *Ex illo quo primum.... propior.* Eadem iisdem fere verbis dixit nostras *Montaigne*, *Essais*, l. I, c. 19, ubi naturam inducit loquentem et cum homine disserentem de mortis necessitate : « *Le premier jour de votre naissance vous achemine à mourir*, etc. »; qui locus est totus conferendus, et ipse veterum scriptorum de hæc re sententiis et verbis scatet.

7. *Qui adjic. anni, vitæ detraheb.* Montaigne, l. cit. : *Tout ce que vous vivez, vous le dérobez à la vie.*

8. *Actura opus suum fata nobis.* Ex conj. Lipsii certa, qui tamen in textu *agunt* pro *actura* habet. Veteres edd.

se pueritia convertit [1]; pueritiam pubertas, pubertatem juventus, juventutem senectus abstulit. Incrementa ipsa si bene computes, damna sunt.

XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Unde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem invenire hodie [2] potes, cujus res tam bene positæ sunt et fundatæ, ut nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt; neque pars vitæ nostræ tam obnoxia [3] aut tenera est, quam quæ maxime
2 placet. Ideoque felicissimis optanda mors est, quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit [4], illud pulcherrimum filii tui corpus, et summa pudoris custodia inter luxuriosæ urbis oculos [5] conservatum, potuisse ita morbos evadere, ut ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

XXII. Cogita animi mille labes; neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, usque in senectutem pertulerunt, sed interversa plerumque sunt. Aut sera eoque fœdior luxuria invasit, et coëgit dehonestare speciosa principia, aut in popinam ven-

habent: *Augurii* vel *Auguria opus*... nullo sensu.

1. *Infantem....... convertit.* I. e. infans seu infantia in pueritiam convertitur: mixtis nimirum hominisque reique nominibus. Plerique dicerent, *ex infante puer fit*, etc., vel convertitur in pueritiam infantia, etc.

XXI. Arg. Igitur non queri debemus vitæ brevitatem.

2. *Hodie.* Ad tempora, in quibus scripsit, periculosa spectat (XIX, 2) quamquam de omni humana conditione satis commode dici potest.

3. *Obnoxia.* I. e. caduca.

4. *Recepit.* In se recepit, h. e. promisit.

5. *Inter luxuriosæ urbis oculos. Oculos* non temere dixit quum flagitii principium sit adspicere et adspici, et his temporibus nuda corpora sæpe proderentur, in ludis præsertim et in balneis publicis.

XXII. Arg. Corruptio enim seculi aliaque mala vel optimis ingeniis metuenda sunt.

tremque præcoquis summa illis curarum [1] fuit, quid es-
sent, quid biberent. Adjice incendia, ruinas, naufragia,
lacerationes medicorum ossa vivis legentium [2], et totas
in viscera manus demittentium, et non simplici dolore
pudenda curantium; post hæc exsilium : non fuit inno- 2
centior filius tuus, quam Rutilius [3]; carcerem : non fuit
sapientior, quam Socrates; voluntario vulnere transfixum
pectus : non fuit sanctior, quam Cato. Quum ista per-
spexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia il-
los hoc manebat vitæ stipendium [4], cito in tutum recepit.
Nihil est tam fallax, quam vita humana; nihil tam insi-
diosum; non mehercule quisquam accepisset, nisi dare-
tur insciis; itaque si felicissimum est non nasci, proxi-
mum puta, brevitate vitæ defunctos, cito in integrum
restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo
Sejanus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo [5] congia-
rium [6] dedit. Irascebatur illi ob unum aut alterum libe-

1. *Præcoquis* (i. a pueritia projectis in luxuriam, immaturis lurconibus) *summa illis curarum*. E. MSS. dedit Gron. qui copula *et* a Lipsio, ante *summa* inseri jubente rejecta, τὸ *illis* tuetur, nescio, an satis recte. Aut eleganter παρέλκει, ait, aut more veterum saltem transpositum est, pro : *aut illis in popinam*, etc. Vereor, ut omnia sana sint. Antea : *projectis*.

2. *Ossa vivis legentium.* Lagrange : *lorsqu'ils désossent un homme vivant.* Vulgo *ossa legere* de iis tantum dicitur qui mortui igne concremati sunt, quum e busto cineres et ossa ducuntur. Noster, ut vita morti similis judicetur aut potius mortium multarum continuatio, *ossa* ait viventis *legi*.

3. *Rutilius.* P. Rutilius Rufus damnatus est ab equitibus, quod in Asia quæstor provinciales a publicanorum injuriis defenderat. Smyrnæ in exilio vixit : a Sylla revocatus non recessit Romam. Ernesti Ind. Hist. Cic.

4. *Stipendium.* Elegans metaphora quam duxit a re militari, dum vitam nostram expeditioni annorum multarum tacite comparat. Simile aliquid supra vidimus quum dixit hoc eod. lib. *contubernia solvi*.

5. *Satrio Secundo.* Qui Cordum Sejani jussu postulavit; non solus, nam accesserat Pinarius quidam Natta.

6. *Congiarium dedit.* Congiarium appellabatur donum quo milites imperator munerabatur, dehinc quo vel milites vel cives qui in imperio altiorem locum occupabant. (Si quid fusius de congiariis scire velis, Cf. Taciti nostri volum. IV, pag. 260, sqq., ubi de congiariis ab Anco Martio rege ad Constantium usque imperatorem

rius dictum[1], quod [2] tacitus ferre non potuerat, Sejanum in cervices nostras nec imponi quidem, sed escendere[3]. Decernebatur illi statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamavit Cordus: « Tunc vere theatrum perire. » Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeii [4] constitui Sejanum, et in monumentis maximi imperatoris consecrari perfidum [5] militem? consecratur subscriptione [6], et acerrimi canes, quos ille, ut sibi uni mansuetos, omnibus feros

dissertatio est). Quum autem accusatori pars bonorum concederetur, dici aliquo modo potest fuisse Cremutii Cordi bona congiarium Satrio.

1. *Ob unum aut alterius liberius dictum*. Hinc iræ, hæc culpa Cremutii vere fuit, non quod Cassium et Brutum laudavisset: id quidem odio suo impotens tyrannus prætexit, id scelesti accusatores clamitavere, « novum ac tunc primum auditum crimen » (sic fere Tacit. Annal. lib. IV, cap. 34); sed altius vulnus non imperio, non imperatori, sed ipsi Sejano illatum, Sejanus ultum ibat, et optimam defensionem quum paravisset Cordus, relinquendæ vitæ tamen certus erat (idem, eod. loco) neque eum in modum loquebatur ut ipsum patres, sed ut posteri absolverent.

2. *Quod*. Conjunctio est, non pronomen.

3. *Sejanum...... escendere*. Optime *de la Bletterie* in Notis ad Tacitum, verba Cordi excitans et vertens pro *escendere* Gallice scripsit *grimper*. Quem frustra confutandum suscipit *Lagrange* cujus ista est metaphrasis: *Séjan ne se contente pas d'être porté sur nos têtes, il veut y marcher*. In hoc tamen sagax et verus *Lagrange*, quod τὸ *imponi* ad hunc modum referat quo vehebantur Romani in lecticis. Ipse noster epistol. CX: « Lectica formosis imposita calonibus. » Alio loco: « quos *supra capita hominum supraque turbam* delicata lectica suspendit. » At nesciit usu jam tritum id vocabulum esse, et pro *ad potestatem magnam emergere* vulgo dictum, *supra cervices imponi*, ab aliquo nempe, ab imperatore, a militaribus viris, etc. Multi ergo aiebant a Cæsare Sejanum supra Romanorum capita imponi: « Minime, ait Cordus, ipse escendit. » Eodem verbo præterea innuebatur quam humili e loco in tantum dignitatis creverat.

4. *Supra cineres Cn. Pompeii*. I. super defunctum Pompeium attolli, et ejus loco suffici et statui Sejanum quasi illo jam spreto. Lipsius cavet, ne *cineres* proprie capias, quippe qui in Ægypto jacebant. Plutarch. vit. Pompeii, c. 80. Reisk. T. III, p. 869. Fuerat tamen sepulcrum ejus in Albano a Cornelia exstructum: Plut. loc. laud.

5. *Perfidum* e libris priscis reposuit Lipsius. Antea: *pessimum*.

6. *Consecratur subscriptione*. E Gronovii conjectura certa. Statua perfidi militis non consecratur solum, sed quo sanctior esset, additur sollennibus dedicationis accusatio Cremutii Cordi.

haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare ho-
minem, et illum imperatum [1], incipiunt. Quid faceret? 4
si vivere vellet, Sejanus rogandus erat; si mori, filia;
uterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Usus ita-
que balneo, et quo plus virium poneret [2], in cubiculum
se quasi gustaturus contulit [3]: et dimissis pueris, quæ-
dam per fenestram, ut videretur edisse, projecit; a cœna
deinde, quasi jam satis in cubiculo edisset, abstinuit;
alteroque die, et tertio idem fecit. Quarto, ipsa infir-
mitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te,
« Carissima, inquit, filia, et hoc unum tota celata 5
» vita [4], iter mortis ingressus sum, et jam medium fere
» teneo [5]. Revocare me nec debes, nec potes. » Atque
ita lumen omne præcludi jussit, et se in tenebris condi-
dit. Cognito consilio ejus, publica voluptas erat, quod
e faucibus avidissimorum luporum educeretur præda. Ac-

1. *Imperatum* (Intell. ad mortem.) Gronovio auctore assumsi. Recte enim ille contendit, non excusationem Cremutii, sed supinam negligentiam viri illustris et oris liberi sub hujusmodi tyrannis fuisse, ad hæc esse *imparatum* (sic olim ut ap. Erasm. legebatur, et sic legit *Lagrange*).

2. *Quo plus virium poneret.* I. e. deponeret, quo major sui defatigandi copia esset. Gronov. e codd. nonnullis et edd. vett. ante Erasm. recte reduxit. Antea: *quo plus imponeret.* J. M. Heusinger Emendd. p. 243, Gronovio non assentitur. Ita vero hæc verba præponenda fuissent, ait, prioribus: *usus..balneo,* vel copula omitti debuisset. Nec eo consilio in cubiculum se contulit, ut plus virium poneret, sed ut omnes custodes ministrosque falleret. Scripsit, opinor, Seneca: *quo pluribus imponeret.*

3. *Usus itaque..... contulit.* Multa sudatione in balneo exinanitum ejus corpus (Ep. 86. Plin. N. H. XXIX, 1); post balneum ovum aut mulsum leviter sumsisse, *gustasse* (Plin. N. H. VII, 54, Bip.) videbatur: sequi debebat cœna.

4. *Tota celata vita*, i. te quæ hoc unum in omni vita a me celata es moneo, ne quid emendes.

5. *Et jam medium fere teneo.* Lipsius ad Plin. N. H. XI, c. 118, respiciens interpretatur. Est ibi: Homini non ante septimum diem letalis inedia: durasse et ultra undecimum plerosque certum est. Sed vid. Harduin. ad Plin. loc. qui in mendo cubat. Neque opus est, ut hæc ad observationes naturæ curiosorum exigamus, sed ad sensum Cordi, quippe qui animadvertit, sibi non magnum vivendi spatium superesse. Τὸ *medius* enim non

cusatores, Sejano auctore, adeunt consulum tribunalia; queruntur mori Cordum, interpellantes quod coegerant;
6 adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei prohiberentur [1]; dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pæne non licuit [2].

XXIII. Præter hoc, quod omne futurum incertum est, et ad deteriora certius, facilius ad superos iter [3] est animis cito ab humana conversatione dimissis; minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerent [4], et altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem suam revolant, et facilius, quidquid est illud obsoleti illitique, eluunt [5]. Nec unquam magnis ingeniis cara in corpore mora est; exire atque erumpere gestiunt, ægre

solum ap. poetas de iis dici constat, quæ post principia sunt.

1. *An morte rei prohiberentur.* Est lectio cod. Lipsii, quam equidem ceteris præfero; bonum etiam sensum fundit. Codices vehementer variant. Hinc locus conjecturis variis sollicitatus est, inde a Mureto usque ad Triller. Obss. IV, 10, p. 352. sqq. Qui autem delatores Cordum ad mortem deposcebant damnari, iidem tribunalia Coss. adierunt, ut impedirent ne Cordus mortem sibi adsisceret. Verendum enim iis erat, ne præmium accusationis perderent, Cordo majestatis reo ante damnationem mortuo. Cf. Tacit. Annal. IV, 20, ibique Lipsius; et IV, 30.

2. *Pæne non licuit.* Patri, Lipsio interprete. Abrupte nimis dictum.

XXIII. Arg. Quo maturius igitur boni moriuntur, eo meliore sorte utuntur.

3. *Facilius ad superos iter*, etc. In his facile Pythagoricorum et Platonicorum doctrinam agnoscas; cf. Virgil. Æn. VI, 724. sq. Cum Nostro sentit Cic. Somnio Scipion. c. 3, ubi et de origine animarum e stellis et cælo sermo est, sicuti hoc loco. Cf. Macrob. in Somn. Sc. 10.

4. *Obducerent.* Gronovius e Cod. ap. Gruter. et Edd. ante Erasm. bene recepit. Intell. fæcem pondusque. Antea: *obducerentur.*

5. *Quidquid est illud obsoleti illitique eluunt*, h. e. expurgant se et inhærentia vitia, situmque omnis mortalis ævi excutiunt: c. XXV. § 1. Gronov. hanc lectionem codd. adstipulantibus dedit. Antea: *quidquid est illud, absoluti transfluunt.* Τὸ *eluunt* est Gron. conjectura, ut mihi videtur, certa, eaque facta e *fluunt*: fluit, fluunt, eluit, eluunt in codd. interdum confunduntur.

has angustias ferunt, vagi per omne sublime, et ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato[1] clamat: 2
Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Qui tu, Marcia, quum videres senilem in juvene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, divitias sine avaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quidquid ad summum pervenit, ad exitum prope est[2]. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus; nec ultimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerunt.
Ignis quo clarior fulsit, citius exstinguitur; vivacior[3] est, 3
qui cum lenta difficilique materia commissus[4], fumoque demersus, ex sordido lucet[5]; eadem enim detinet causa, quæ maligne alit: sic ingenia quo illustriora, eo breviora sunt[6]. Nam ubi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus[7] ait, quod nostri quoque parentes

1. *Plato.* In Phædone T. I, Bip. p. 144, 145: ὅτι τῷ ὄντι οἱ φιλοσοφοῦντες θανατῶσιν. Inprimis, p. 153, d. καὶ τὸ μελέτημα αὐτὸ τοῦτό ἐστι τῶν φιλοσόφων, λύσις καὶ χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος. — Cic. Tusc. I, 30, fin. *tota* enim *philosophorum vita*, ut ait idem (Plato), *commentatio mortis est.*

2. *Ab exitu prope est.* Lipsius sic dedit ex omnibus MSS., mutato τῷ· *ad exitum* in: *ab ex.*, Gronovio tamen dissentiente, qui τό· *ad exitum* retinendum statuit: *prope* enim, ait, adverbium, non præpositionem, esse, ideoque semper dici intellectu præpositionis. Malim exempla adduxisset. Antea: *ad exitum properat.* — *Quidquid ad summum....... ad exit. prope est.* Lucan., Pharsal. lib. I, 70: «Summisque negatum Stare diu.»

3. *Vivacior.* Vitæ tenacior.

4. *Commissus.* Indicatur, ut multotiés, hic pugna quædam ignem inter et materiam eam quam ignis corripit.

5. *Ex sordido lucet.* E sordido lucidus fit.

6. *Quo illustriora, eo breviora.* Τὸ· *eo* omittit cod. Lipsii, ex more Taciti, quem tamen noster haud frequentare solet.

7. *Fabianus.* Papirius Fab., philosophus stoicus et orator. cf. Senecæ patris præf. ad II librr. Controverss. A Plinio majore (v. Harduini Index), vir rerum naturæ peritissimus vocatur: sub Tiberio floruit, Nostri familiaris: Ep. 40, 58, 100, etc. Scripsit *de animalibus*, *civilia*, et libros *cau-*

videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri; sed hic cito decessit; et moriturum brevi nemo non prudens dixit; non poterat enim ad illam ætatem pervenire, quam præceperat [1]. Ita est indicium imminentis exitii maturitas, et appetit [2] finis, ubi incrementa consumpta sunt [3].

XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare [4]: satis diu vixit; pupillus relictus, sub tutorum cura usque ad decimum quartum annum fuit, sub matris tutela semper; quum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusavit, ne a te discederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diversis domibus habitant; cogita, tot illos [5] perire annos matribus, et per sollicitudinem [6] exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tem-
2 pus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam a conspectu tuo

sarum naturalium nunc deperditos. Ex his libris posterioribus hæc desumta esse videntur. Quæ hic Fabianus dixit, et antea Cato Censorius (de quo cf. Corn. Nepos et Plutarch. Vol. II, Reisk.) in libro ad Filium *de validis* posuit: « senilem juventam » prœmaturæ mortis esse signum, » Plinio, H. N. VII, 52, Bip. auctore.

1. *Quam præceperat.* Cujus mores, ingenium, studia omnia ante adoptaverat quam ad eam pervenisset.

2. *Appetit.* Neutraliter pro *appetitur.*

3. *Appetit...consumpta sunt.* Duas in partes sponte scinditur omnium rerum quas quidem novimus duratio, aliam per quam capiuntur incrementa et ad summum properatur; aliam per quam in languorem vergitur et dissolutionem. Inter ætates illas duas, tertiam agnoscas licet, cujus tempora, res eodem in statu manent et perstant; at quies illa oculos fallit, et revera per ipsum id tempus ista aut crescunt, aut labuntur. Ergo ubi incrementorum desiit tempus, incipit declinatio.

XXIV. Arg. Laudes Metilii, filii Marciæ.

4. *Incipe.... æstimare.* Exstat elegans epigramma in adolescentuli obitum, quo de morte dicitur: « Dotes dum numerat, credidit esse senem.» Sic Martialis de Scorpo aurigatore nobilissimo dixerat prior: « Dum palmas numerat, credidit esse senem. »

5. *Cogita tot perire annos* etc. Tetigit hæc jam supra Noster, cap. 19, 1. Conf. Ep. 65.

6. *Sollicitudinem.* Retinui. Gronov. defendit Pinciani lectionem: *solitudinem*: quem tamen hic argutari facile est intellectu.

recessit ; sub oculis tuis studia formavit, excellentis in-
genii, et æquaturi avum [1], nisi obstitisset verecundia [2],
quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens ra-
rissimæ formæ, in tam magna mulierum turba viros
corrumpentium, nullius spei se præbuit ; et quum qua-
rumdam usque ad tentandum pervenisset [3] improbitas,
erubuit, quasi peccasset, quod placuerat [4]. Hac sancti-
tate morum effecit, ut puer admodum [5] dignus sacerdo-
tio videretur, materna sine dubio suffragatione ; sed ne
mater quidem nisi pro bono candidato valuisset [6]. Harum
in contemplatione virtutum filium gere [7], tanquam si
nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo avoce- 3
tur ; nunquam tibi sollicitudini, nunquam mœrori erit.

1. *Avum.* Nempe Cremutium Cordum.

2. *Verecundia.* Qua factum ut nihil ederet, nec ingenii sui in publico faceret copiam.

3. *Improbitas.* H. e. *impudicitia.* Aliquando enim *probus* pro *sanctus*, *castus*; *improbus* pro *nequam*, *impudicus*, invenire est, in Martiale inprimis, v. g. lib. I, epigramm. V : « Lasciva est nobis pagina, vita proba est. » Lib. XI, epigramm. CIII : « Tanta tibi est animi probitas orisque, Sophroni, Ut mirer fieri te potuisse patrem. » E contrario lib. V, epigramm. LXXVIII : « Nec de Gadibus improbis puellæ Vibrabunt sine fine prurientes Lascivos docili tremore lumbos. » Eo autem, ut ad phrasim totam redeamus, pravitatis mores romani devenerant ut sæpissime viros ultro peterent feminæ, teste vel Ovidio qui Amorum, I, VIII, 44 : « Aut si rusticitas non vetat, ipsa rogat. »

4. *Quasi peccasset, quod placuerat.* Quasi id ipsum, placuisse, culpa esset ; quasi flagitii conscius sibi esset, dum flagitii cupidinem alicui injecisset.

5. *Puer admodum.* Fortasse agitur de fratribus arvalibus, quorum collegio pueros patrimos et matrimos Patriciorum et Cæsarum adscribi honos erat, ut docte expositum est in : Gli atti e monumenti de fratelli arvali, Romæ 1795. 4. Lipsius tamen eum augurem aut pontificem fuisse putavit, adducto Tacit. Hist. I, 77, de Othone : « et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. » et Livio, XXXIII : « Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens » ; XLII, « Cn. Domitius, oppido adolescens, sacerdos lectus, » Propter loc. de Ira, III, 31, § 2, dubito de Lipsii explicatione.

6. *Ne mater quid....... valuisset.* Nullius momenti aut pretii matris suffragatio fuisset, si hæc non digno candidato contigisset.

7. *Filium gere.* I. ita habe, tene. Est lectio codd. qua rejecta emendat Lips. : *filio jungere.* Antea : *Sic te gere.*

Quod unum ex tam bono filio poteras dolere [1], doluisti; cætera [2] exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo uti filio scis [3]; si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago duntaxat filii tui periit, et effigies non simillima [4]: ipse quidem æternus, meliorisque nunc sta-
4 tus est, despoliatus oneribus alienis, et sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumvoluta nervis [5], et obductam cutem, vultumque, et ministras manus, et cetera quibus involuti sumus, vincula animorum [6] tenebræque sunt. Obruitur his animus [7], offuscatur, inficitur, arcetur a veris et suis, in falsa conjectus; omne illi cum hac carne gravi certamen est, ne abstrahatur et sidat [8]; nititur illo [9], unde dimissus est; ibi illum æterna requies manet, e confusis crassisque pura et liquida visentem.

1. *Quod unum..... dolere*. Unus in te ex tam pio et sancto filio dolor manere poterat, mors nempe ipsius; atqui is jam tibi incubuit dolor, nequaquam igitur jam dolendum tibi est.

2. *Cætera*. Scil. *vitæ tempora*, aliudve quidpiam non absimile.

3. *Si modo uti filio scis*. Modo filio recte gaudere scias (*Lagrange*, in Gallic. metaphrasi quam sæpe jam exscripsimus: «*Si vous savez jouir de votre fils.*») Quid autem *filio recte gaudere* est? Quam filius procul a te atque oculis tuis immotam et æternam beatitudinem possidet, ea lætari; non te amoribus tuis orbatam respicere, sed illum votorum omnium compotem.

4. *Imago duntaxat..... non simillima*. Corpus enim autumat repræsentationem animi crassam et imperfectam esse; minime autem eorum opinionem tuetur qui in corporeis rebus nil veri esse contendunt.

5. *Nervis*. Error solennis apud veteres, pro *musculis*.

6. *Vincula animorum*. Idem dixit, inter alios, Themistius pulchre: «Corpus Græci δέμας dicunt, tanquam in eo anima δεδεμένη, hoc est illigata sit.» Plura addit dignissima lectu in Stobæi Serm. CXIX. Vid. et Macrob. I, in Somn. Scip., c. 10.

7. *Obruitur his animus*. Similiter Horat. lib. II, Sat. II, 78: «Corpus onustum Hesternis vitiis animum quoque prægravat una Atque affligit humo divinæ particulam auræ.»

8. *Sidat*. Mergatur profundo, et ut ait fere Persius Sat. III, vs. 34: «Alto Demersus, summa rursus non bullit in unda.»

9. *Nititur illo*. *Illo* adverbium est; *nititur* pro *ire conatur* positum est. Unde sensus: Eum in locum evolare et reverti conatur, quem ut relinqueret coacta olim a natura aut a Deo est. Hunc locum *cœlum* esse patet.

XXV. Proinde non est, quod ad sepulcrum filii tui
curras; pessima ejus et ipsi molestissima istic jacent ossa
cineresque: non magis illius partes quam vestes aliaque
tegumenta corporum. Integer ille nihilque in terris re-
linquens fugit, et totus excessit; paulumque supra nos
commoratus, dum expurgatur [1], et inhærentia vitia si-
tumque omnis mortalis ævi [2] excutit, deinde ad excelsa
sublatus, inter felices currit animas [3], excipitque illum
cœtus sacer, Scipiones, Catonesque [4], utique contempto-
res vitæ, et mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, 2
illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne co-
gnatum est, applicat sibi, nova luce gaudentem, et vi-
cinorum siderum [5] meatus docet, nec ex conjecturis;
sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens
ducit. Utque ignotarum urbium monstratus [6] hospiti gra-
tus est, ita sciscitanti cælestium causas, domesticus in-
terpres. In profunda terrarum permittere aciem juvat;
delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Mar- 3
cia, te gere, tanquam sub oculis patris filiique posita,
non illorum quos noveras, sed tanto excellentiorum, et

XXV. Arg. Filius felix est ad excelsa sublatus.

1. *Dum expurgatur.* Quam bene cum Christianæ fidei dogmatibus congruant ista, nullus non advertet. Academici quidem animas credidere post obitum lustrari, sed ut in terras reverterentur; at hic Annæus eas sic a pristinæ vitæ sordibus repurgari tradit, ad cælum mox et beatitudinem summam emersuras.

2. *Vitia situmque omnem mortalis ævi.* Ipse noster supra, cap. 23, § 1: fæx et pondus. Ciceronis Somnium Scipionis et Nat. Quæst. Senec. I, præf. hic contendisse juvabit.

3. *Inter felices currit animas.* Senec. Tragic., Troad., act. I, vs. 158: Elysii Nemoris tutis *errat* in umbris: *Inter*que *pias* felix *animas* Hectora quærit.

4. *Scipiones, Catonesque.* Eadem heroum enumeratio in Callistr. odario de Harmod. et Aristog.: « Φίλταθ' Ἁρμόδι', οὔ τί που τέθνηκας, Νήσοις δ' ἐν μακάρων σέ φασιν εἶναι, Ἵνα περ ποδώκης Ἀχιλεὺς Τυδείδην τέ φασιν Διομήδεα. »

5. *Vicinorum siderum.* Non quorumdam, at omnium: jam enim astra omnia oculis tuis proxima sunt.

6. *Monstratus.* Indicatio.

in summo locatorum : erubesce quidquam humile aut vulgare, et mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta et libera spatia [1] dimissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium [2]; tramites[3] omnia plani, et ex facili mobiles, et expediti, et invicem pervii sunt, intermixtique sideribus.

XXVI. Puta itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio[4], quo civilia bella deflevit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto elatiore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, ut inique actum judices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ [5], ipse ad majores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facilemque se præstiterit,

1. *Libera spatia.* Gallic. *l'espace, le vide.*

2. *Syrtium.* Hoc nomine primum rupes appellavere quæ sub undis ita latebant ut naves iis impingerentur et illiderentur. Dein partes maris quæ iis rupibus infames erant Syrtes nominatæ sunt; et duo potissimum distinguebantur, ambæ in Africa, Syrtis major, Syrtis minor.

3. *Tramites omnia.* I. e. per omnia, noto loquendi more : nisi forsan construendum sit : *Omnia sunt tramites,* etc. Lipsius em. *omnium*, sc. animarum, recte a Gronov. repressus et suo libro *tramites* abesse notat.

XXVI. Arg. Pater felicitatem filii ibi commorantis prædicans inducitur.

4. *Non illo ingenio*, etc. Reminiscaris, quæ de Cordo, auctore historiæ de bello civili, qui Triumviros *proscribentes*, inprimis Lepidum et Antonium (Augusto enim pepercit), ipse *proscripsit*, i. e. infamiæ posterorum tradidit, supra allata sunt.

5. *Quod in tædium versus vitæ.* Sic Erasm. : at codd. *quod in te domus status in te ipse ad majores recepit suos.* Edd. priscæ cum Frobeniana priore : *quid in te domus status vitæ.* Inde Lipsius fecit : *quod sine tædio, satur vitæ ipse ad.* Gronov. : *quod vitæ demonstratus ipse se ad.* Lectio vulgata nihili est. Recte enim Lipsius observat: « Atqui nullum Metilio vitæ tædium erat : nec tale antea tetigit; » et ipse proponit : *quod sine tædio, satur vitæ, ipse*, etc. Lipsii adeo codex τὸ *quod.... vitæ* prorsus prætermisit. Ne cum Lipsio et Gronovio auctorem, non librarii socor-

nisi qui minimum cum illa contraxerant[1]? Regesne tibi 2
nominem felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis[2]? An Romanos duces[3], quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita cervice formatos? Respice patrem[4] atque avum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. 3
Ego nihil in me cuiquam permisi, et cibo prohibitus ostendi quam magno me juvat animo scripsisse[5]. Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? Coimus in unum omnes, videmusque, non alta nocte circumdati, nil apud[6] vos, ut putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, et

diam emendare videar, manum abstineo a loco hoc corrupto.

1. *Nisi qui minimum cum illa contraxerant.* Iis quibus rarissimus congressus cum illa fuit, qui ipsius familiares nunquam fuere, quorum opes, dignitatem, voluptates nec secunda amplificavit nec adversa in deterius commutavit.

2. *Regesne..... subtraxisset malis.* Plurimi enim uno plus vixerunt die quam illis vivendum fuit. Gallicus quidam poeta (LEBRUN) in nobili Dithyrambo:

Alexandre si jeune à la borne rendu
D'un bonheur sans exemple est encor le modèle;
Si le vainqueur du Nil fût du char descendu
  A l'âge du vainqueur d'Arbelle,
  Oh! que sa mort eût été belle!
  Oh! quel trépas il a perdu!

Et paulo ante de felicis fati levitate.

....

De nos humaines destinées
Rarement il suit tout le cours.
Le deuil des dernières années
Pleure l'éclat des premiers jours.
Quand tous les biens que l'homme envie
A son gré semblent accourir,
Que de la fortune asservie
Il n'a plus rien à conquérir,
C'est alors qu'on aime la vie.....
C'est alors qu'il faudrait mourir!

3. *An Romanos duces.* Ut Scipio prior, Marius, Pompeius, XX, 4, sq.

4. *Respice patrem*, me Cordum, et *avum tuum*, qui civili bello aut proscriptione periisse videtur.

5. *Quam magno me juvat animo scripsisse.* Sic Erasm. et plerique codd. Lipsius, ex sua conject., *q. mag. an. scripsissem* Post *ostendi* punctum posuit Ruhkopf ut τὸ *quam .....scripsisse* membrum orationis per se constituerent, addita interrogationis nota. Sed nec ullis MSS. aut codd. sic scriptum est, nec sensui convenit, quum tunc nihil sit in phrasi expressum quod *ostenderit.*

6. *Coimus in unum* (locum) *omnes* (avus, pater, filius), *videmusque, non alta nocte circumdati, nil apud.* Sic tres Palatini et omnes editi ante Erasm., Pincianusque. Et Colon. *videmus non alta nocte.* Cur vulgatum: *videmusque vos alta nocte circumdari*, prætulerint Lipsius et Gronov. equidem non video: præsertim quum mox

gravia, et anxia, et quotam [1] partem luminis nostri cer-
4 nentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi [2], nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos; nihil in obscuro, detectas mentes, et aperta præcordia, et in publico medioque vitam, et omnis ævi prospectum, eventumque [3]? Juvabat unius seculi me facta componere, in parte ultima mundi [4], et inter paucissimos gesta: tot secula, tot ætatum contextum et seriem, quidquid annorum est, licet visere; licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, et magnarum urbium
5 lapsus, et maris novos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderii tui [5] commune fatum, nihil quo stat loco stabit; omnia sternet, abducetque secum vetustas [6]: nec hominibus solum (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est), sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet; tot supprimet montes; et alibi rupes in altum novas exprimet; maria sorbebit, flumina avertet; et

sequitur: quotam partem luminis nostri cernentia. Quare in textum reduxi eo libentius, quod videram et J. M. Heusingerum Emendd. p. 243, 244, hanc eandem sententiam tuitum esse.

1. *Quotam*. Idem valet quod *quantulam*.

2. *Classes classibus frangi*. Navales pugnas commemorat.

3. *Omnis ævi prospectum, eventumque*. Malim *eventuum*; in quibusd. enim MSS. *venientium* reperitur; in aliis *venientia*. Sensus patet: Et omnia tempora et omnium temporum eventus prospici: unicum quid et idem bis verbis expressum: nam sæcla omnia prospicere, nihil aliud est quam id prospicere quod per sæcla omnia eveniet.

4. *In parte ultima mundi*. Quum novem orbibus vel globis connexa esse omnia putarent Stoici, telluri mediam quidem, sed imam sedem assignabant: Infima est, Paulus pater, in Somnio Scipion. 4, affirmat, h. e. pessima.

5. *Desiderii tui*. Sic legendum censet Lipsius, e melioribus libris. Sententia est: si hoc te solari potest quod sicut tu filium desideres, ita alii talia aut alia patiuntur, etc.

6. *Vetustas*. I. tempus. Quæ hic de exustione mundi docentur, ea Zenonis, Cleanthis et Chrysippi decreta fuisse constat (Tiedemann *Geist der sp. Philos*. II, 466, sq.). At de inundatione mundi, quam exustio sequatur, nemo e Stoicis præter nostrum

commercio gentium rupto, societatem generis humani
cœtusque dissolvet. Alibi hiatibus[1] vastis subducet urbes,
tremoribus quatiet, et ex infimo pestilentiæ halitus mit-
tet, et inundationibus, quidquid habitatur, obducet;
necabitque omne animal orbe submerso, et ignibus vas-
tis torrebit incendetque mortalia. Et quum tempus ad- 6
venerit, quo se mundus renovaturus extinguat, viribus
ista se suis cædent, et sidera sideribus incurrent, et omni
flagrante materia, uno igne, quidquid nunc ex disposito
lucet[2], ardebit. Nos quoque felices animæ, et æterna
sortitæ, quum Deo visum erit iterum ista moliri, laben-
tibus cunctis, et ipsæ parva ruinæ ingentis accessio, in
antiqua elementa vertemur[3]. Felicem filium tuum, Marcia,
qui ista jam novit. »

h. l. et Nat. Quæst. III, 27, sq. exposuit.

1. *Hiatibus*. Lipsiani libri: *montibus*. An non *motibus* ut ad terræ motionem spectet?

2. *Ex disposito lucet*. Quidquid ex mundi partibus et ordine tam bene disposito nunc lucet.

3. *Nos quoque..... in antiqua elementa vertemur*. De animarum æternitate variabant Stoici, quorum alii sapientum duntaxat animas perennare, alii omnes duraturas esse usque ad mundi conflagrationem docebant. De his fuse Lipsius in Physiolog. stoica.

CLARISSIMI VIRI *D. DIDEROT*

TESTIMONIUM

DE L. ANNÆI SENECÆ

AD MARCIAM CONSOLATIONIS

LIBRO.

Éloge de Marcia. Exemples, inutilité de la douleur. Incertitude des événemens. Liaison de la vie avec la mort. Sort dont son fils était menacé. Discours du père à sa fille.

Marcia était fille de Crémutius Cordus, à qui l'on fit un crime d'avoir loué Brutus, et appelé Cassius *le dernier des Romains*, dans une histoire qu'il venait de publier. Crémutius se laissa mourir de faim, pour se soustraire à la haine de Séjan. Alors, par une mort volontaire, on affligeait des scélérats privés du plaisir d'assassiner. Les livres de Crémutius furent condamnés au feu; sa fille les conserva.

On lit dans cet ouvrage de Sénèque que les flammes avaient consumé la plus grande partie des monumens des lettres romaines; trait qui ne peut avoir rapport à l'incendie de Néron, postérieur à cette *Consolation*.

Le philosophe débute avec une fermeté, une noblesse dont tout homme qui a de l'élévation et quelque génie sera frappé. Son exorde n'est indigne ni de Démosthène, ni de Cicéron, ni de Bossuet. Sénèque propose à Marcia l'exemple d'Octavie après la mort de Marcellus, et celui de Livie après la mort de Drusus: il assied à côté d'elle le philosophe Aréus; ce qu'Aréus disait à Livie, il l'adresse à Marcia. Après Aréus, c'est Cordus qui

parle à sa fille. Aux traits empruntés de l'histoire, il fait succéder les raisons de la philosophie, l'apologie de la mort, le tableau des dangers de la vie, l'apothéose de son fils admis au rang des immortels ; et il finit par une très-belle prosopopée, dans laquelle Cordus, du haut des cieux, relève l'ame abattue de Marcia, sa fille.

Il me semble que la Consolation est un genre d'ouvrage peu commun chez les anciens, et tout-à-fait négligé des modernes. Nous louons les morts qui ne nous entendent pas; nous ne disons rien aux vivans qui s'affligent à nos côtés. Cependant à quoi l'homme éloquent peut-il mieux employer son talent qu'à essuyer les larmes de celui qui souffre ; à l'arracher à sa douleur pour le rendre à ses devoirs ; à le réconcilier avec la vie, avec ses parens, avec ses amis, par la considération du bien qui lui reste à faire ; à déchirer le crêpe qui voile le ciel aux regards du malheureux, et à restituer la sérénité au spectacle de la nature ? ce serait d'ailleurs un moyen très-délicat de louer le mort, s'il en valait la peine.

A quelque heure du jour ou de la nuit qu'Ariste lise ces lignes, il se rappellera ce que Pithias lui disait, lorsqu'après la perte d'une épouse chérie, il s'écriait, en versant un torrent de larmes : « Il n'y a plus de bonheur pour moi dans ce monde.— Il n'y a plus de bonheur pour vous dans ce monde ! et vous êtes opulent, et il existe autour de vous tant de malheureux à soulager ! »

La vie d'Ariste a bien prouvé, jusqu'à ce jour, qu'entre toutes les consolations qu'on pouvait lui proposer, Pithias avait rencontré celle qui convenait à son ami : le tems lui en offrit d'autres qui n'étaient pas moins solides.

Il y avait trois ans que Marcia pleurait la mort de son père, lorsque Sénèque lui adressa cet ouvrage.

Je tiendrai parole ; je me contenterai d'indiquer quelques-uns des beaux traits qu'on y lit.

« Ce ne sont pas les pleurs qu'on se permet, qui prolongent le spectacle de la douleur ; ce sont ceux qu'on se commande. »

Rien de plus ingénieux que la comparaison du voyage de la vie avec le voyage de Syracuse.

« Vous vous embarquez pour Syracuse ; qui que vous soyez, connaissez les avantages et les inconvéniens de votre voyage. Vous verrez le bras de la mer qui sépare l'île du continent ; vous côtoierez l'abîme si célébré par la fable, et dont le vent impétueux du midi change la surface paisible en un gouffre où les vaisseaux vont se perdre ; vous boirez les eaux limpides de l'Aréthuse, qui semble traverser celles de la mer sans en prendre l'amertume ; vous visiterez les lieux où la puissance d'Athènes vint échouer ; vous entrerez dans ces prisons ou rochers creusés à une profondeur incroyable, séjour de la douleur et des gémissemens ; vous jouirez du spectacle étonnant d'une ville dont la vaste enceinte renfermerait des états. Si les hivers de la contrée sont doux, ses étés sont funestes. Là, vous trouverez un tyran, ennemi de la liberté, étranger à toute justice, à qui la philosophie ne put inspirer un sentiment d'humanité, quelque respect pour les lois ; plongé dans la débauche au milieu d'un troupeau d'émules, de fauteurs et de compagnons de sa lubricité ; des tyrans subalternes à la merci desquels la fortune et la vie des citoyens sont abandonnées, des assassins soudoyés, un sénat sans force et sans dignité, des prêtres sans mœurs, tous les vices du luxe, tous les crimes de la misère, toutes les perfidies de l'intérêt personnel, toutes les alarmes suscitées par le despotisme, l'espionnage et les délations : vous entendrez les imputations de la jalousie accréditées par la haine, et répétées par l'ennui ; vous tomberez dans un chaos de forfaits et de vertus. Vous voilà bien prévenu ; si vous vous trouvez mal de votre séjour en Sicile, ne vous en prenez qu'à vous. Je vous entends ; vous ne vous êtes pas mis en mer librement, c'est le sort qui vous a jeté dans Syracuse : j'en conviens ; mais qui vous y retient ?.... » Sénèque compare ensuite l'homme prêt à entrer dans le monde, avec le voyageur embarqué pour Syracuse ; et le discours qu'il adresse au premier sur la limite de l'existence et du néant est d'un philosophe instruit pour son siècle, et d'un orateur éloquent

dans tous les tems. On serait tenté de croire que la peinture de Syracuse est celle de Rome sous Tibère ou sous Caligula.

« L'affliction devient la volupté lugubre d'une ame infortunée.... » La vérité de cette pensée ne sera sentie que des ames tendres.

« Sylla prit le surnom d'*Heureux*, sans redouter ni la haine des hommes, sur le malheur desquels il avait fondé sa prospérité, ni la jalousie des dieux, complices de l'excès et de la durée de son bonheur. »

En prenant aux pieds des autels le surnom d'*Heureux*, il se mit sous la protection des dieux ; son assassin aurait commis un sacrilège. Je n'en regarderai pas moins son impunité comme un prodige de la générosité romaine.

« La douleur des animaux est violente et courte..... » Est-ce une raison pour blâmer la douleur profonde et durable de l'homme? La brute ! beau modèle à proposer à l'homme affligé.

« Que l'homme connaît peu la misère de son état, s'il ne regarde pas la mort comme la plus belle invention de la nature !

« Vous enviez à votre fils la destinée de votre père, et vous le plaignez sur un sort que votre père a désiré. »

Les motifs que Sénèque emploie dans ses consolations sont une cruelle satire du règne des tyrans ; je me plais à l'avouer : combien il en faudrait effacer de lignes aujourd'hui !

« Les funérailles des enfans sont toujours prématurées lorsque les mères y assistent. »

Idée touchante, qui a tout-à-fait le caractère de l'ancien tems, et le tour homérique.

Au chapitre XVIII, dans l'endroit où il arrête un des ancêtres de Marcia sur la limite de l'existence et du néant, le livre des destinées lui est ouvert, et la nature lui dit : « Tu connais à présent les biens et les maux qui t'attendent, toi et ta longue postérité ; veux-tu être ou ne pas être ?... » Puis il ajoute : « Marcia, on a choisi pour vous. »

« Je vois toutes les misères de la vie ; mais à côté d'elle, je vois la mort. »

Il faut convenir que ce motif de consolation donne une haute idée de la fermeté de caractère dans la personne à qui l'on ose le proposer. Les sentimens religieux à part, quelle est celle d'entre nos femmes à qui l'on pourrait dire : *Vous ne sauriez cesser de souffrir ? mourez.*

« Votre fils est mort trop tôt ? Et Pompée, et Cicéron, et Caton, et tant d'autres, ont vécu trop d'une année, trop d'un jour..... » Cela est beau.

Ce qui suit est de tous les pays et de tous les tems : « Voyez la multitude des mères qui se désolent sur leurs enfans vivans : votre fils a échappé à la perversité de son siècle, et vous le regrettez ! »

J'ai à côté de ma table, tandis que je prononce tout haut ces dernières lignes que je viens d'écrire, une mère qui me répond : Avec tout cela je veux conserver mes enfans...... » Mais puisque vous êtes à chaque instant menacée de les perdre, apprenez ce que vous auriez à vous dire si ce malheur vous arrivait.

Sénèque évoque des cieux l'ame de Crémutius, qui s'adresse à sa fille ; et la Consolation finit par ce morceau d'éloquence, qui mérite d'être lu.

FINIS LIBRI DE CONSOLATIONE AD MARCIAM.

L. ANNÆI SENECÆ

AD POLYBIUM

CONSOLATIO.

LIBER UNUS.

ARGUMENTUM.

XX. Omnia et maxima, quin etiam mundus hic et ea quæ in eo sunt, interitura sunt: proinde interitum singularum animarum noli queri.—XXI, XXII. Arrogantis enim esset poscere, ut tibi uni parcatur: quare patiaris, quæ omnibus nobis communia sunt. Nec dolor quidquam proderit.— XXIII. Jam ingeniosa allocutione ad fortunam conqueritur calamitatem Polybio factam, egregie ad laudes ejus fratrisque instituta.—XXIV. Sed quandoquidem his accusationibus fortunæ nihil proficimus, omittamus: nam nec frater, nec ullus homo lacrymis delectatur. — XXV. Quid, quod fratribus tuis exemplo esse deceat: abscondas itaque luctum.— XXVI. Accedit, quod hoc inferius esset dignitate, existimatione publica de te, atque adeo officio in Cæsarem Claudium (cujus laudes, hac occasione data, celebrantur). — XXVII. Ut melius luctum vincas, in solitudine occupa te studiis. — XXVIII, XXIX. Præterea neque tuo, neque fratris nomine lugere decet, hic enim felix est. — XXX, XXXI. Igitur gaudeas fratrem talem habuisse. —XXXII-XXXVI. Mors enim ad humanam sortem pertinet: quod ex operibus tuis disces, Homero, atque Virgilio. His dignum te præstes, et Cæsare Claudio (quem laudibus onerat).—XXXVII. Ad hæc Cæsar ipse te consolabitur, incommodis, quæ familiæ suæ acciderunt, enarrandis.—XXXVIII. Redit denique ad studia commendanda, etc.; usque ad fin.

Polybius, ad quem hæc Consolatio missa est, libertus Claudii Cæsaris fuit a studiis, a quo post Narcissum maximi æstimatus esse narratur (*Dio Cass.* lib. *LX*, 29, 31. *Sueton. Claud.* 28). Innocentissimus et eruditissimus fuit, si Nostrum audias; Suetonio tamen et Dione referentibus improbus homo. Interfectus est, Messalinæ, qua cum familiarissime vixerat, machinationibus, *a. U. C.* 800. (*Dio Cass. LX*, 31, *init.*) Consolatio vero hæc composita est, quum Polybius morte fratris sui optimæ indolis et spei juvenis vel maxime afflictus esset, *anno U. C.* 794, quum in eo esset Claudius, ut Germaniam pacaret, et Britanniam aperiret (*vid. c.* 32, 2, *coll. Dio Cass. LX*, 8, 19; *Sueton. Claud.* 25). Nam, anno 794, Sulpicius Galba Cattos, et Publius Gabinius Chaucos vicerat, et de Britannis subjugandis, auctore Berico, exsule Britanno, qui Romæ auxilium petiturus confugerat, cogitabatur. Quam rem Aulus Plautius cum legatis Flavio Vespasiano ejusque fratre Sabino, *anno U. C.* 796, perfecit (*Dio Cass. LX*, 19, 20). His rationibus historicis diligenter comparatis cum *cap.* 37, 7, facile est ad intelligendum, *Senecam auctorem hujus Consolationis esse non posse*, quippe qui eodem anno extremo, quo hæ spes Romæ concipi cœperunt, in exsilium missus

narratur (*Dion. Cass. LX*, 8, *med.*). Nam cap. 37, 7, auctor de se narrat, longo jam situ obsoleto et hebetato animo sese hæc composuisse; ut saltem Claudio imperium modo obtinente in exsilium missus esse videatur auctor. Atqui Seneca non ita longe ante aut post hæc consilia bellica urbe egressus esse videri potest. Deinde cap. 31, 4 et 32, 1, inspectis et comparatis, patet, Claudium imperium nuper obtinuisse: «Patere, ait auctor, fortuna, quidquid prioris principis (dicit autem Caligulam) furor concussit, (Claudium) in locum suum restituere ac reponere.» Quæ quidem de principe recenti tantummodo dici cum laude posse, quivis intelliget. Eo spectant quoque verba (*ibid.* § 3.) de Claudii misericordia, qua complures exsules revocaverit: at hæc nonnisi in primum imperii Claudiani annum cadit (*Dio Cass. LX*, 4, *init.*). Ipsa auctoris lætitia de Claudii filio Britannico, quem ei Messalina vigesimo imperii die (*Suet. Claud.* 27.) pepererat, rationes nostras confirmat. Denique causæ internæ adsunt, quæ evincant, hunc fœtum adulatoris quidem et projecti hominis, non Senecæ esse. Quis enim Stoicus, ut quædam tantum afferam, tam dubitanter et supine et quidem homini docto, quem Polybium fuisse nulli dubitamus, dixerit, quæ cap. 20, 2: «Mundo... demerget» et cap. 37, 4: «Et scio...compulisset, leguntur?» In his nempe Seneca sine ulla ratione sibi ipse contradiceret, et vineta sua ipse absurdissime cæderet, quod numquam a quoquam mihi persuaderi patiar. Deinde quis credat Senecam, virum quadraginta fere annos jam natum de sententia, quam usquequaque non sine laude tuitus erat, tam turpiter destitisse, et laudasse hominem, cui non ita longe post, et alibi, et in celebri apocolokyntosi tot tantasque notas turpitudinis inusserit? Mihi certe exploratum est, Senecam tam abjecto animo haudquaquam fuisse, ut de innocentia morum parum sollicitus quocunque pretio liberationem exsilii redimere potuerit. Num Tacitum alioqui severum morum arbitrum has projectissimi animi notas in Senecæ ingenio moribusque vel ab ejus adversariis, e. c. Suilio (*Annal.* XIII, 42) vel a semet (*Annal. XV*, 62, *sq.*) declarandis putemus prætermisisse? Ipse contra Tacitus (*Annal. XV*, 62, *init.*) refert ut e sua persona, Senecam morientem, quod unum jam attamen pulcherrimum habuisset, imaginem vitæ suæ amicis relinquere: et cap. 61 ej. lib. Seneca de semet: «Nec sibi, ait, promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum, quam Neroni, qui sæpius libertatem Senecæ, quam servitium expertus esset.»

Hæc posteriora, ne quidquam celem, a Dideroto quoque leviter perstricta video, rationibus historicis, quarum præcipuus in hac re usus esse videtur, ne verbo quidem commemoratis. Atque vereor, ut ejus defensio Senecæ majorem virorum harum rerum peritorum applausum nacta sit, quam censura defensionis[1] in margine laudata. Denique nec Dionis Cassii hoc loco obliviscendum nobis est. Qui quum Senecæ cap. 59, 19, satis honorificis verbis

1. *Essai sur la vie de Sénèque*, etc., *par* D. Diderot. Conf. Additamenta ad Ephemerides litterar. Gotting. anni 1780, num. 41, p. 641, sq. Censura ibi hujus operis exstat docta, eaque Meinersii.

meminisset, postea cap. 61, 10, sibi tam parum constat, ut eum conviciis acerbissimis consectetur, ideoque posteris vel plurimis ansam offerret satis amplam, pessima quæque in Senecam effundendi, excepto doctiss. *Shaftesbury* (*Charackteristicks*, III, p. 24 not.), *Sallier* (*Mém. de l'Acad. des Inscript.* T. VIII, p. 228) al. Ex illo Dionis judicio infensiore spectat huc accusatio hæcce: « Senecam exsilii sui pertæsum ex insula, in qua exsulabat, Romam « misisse libellum, in quo Messalinam et Claudii libertos adulatus esset, « quem tamen libellum, posteaquam in summum fere honoris fastigium « escenderat, pudore motus supprimere tentavisset. » Jam hunc librum adhuc exstare atque adeo nostram esse Consolationem, ad unum fere omnes pronuntiaverunt. Enimvero equidem hoc loco non satis mirari possum, quomodo tandem factum sit, ut viri docti, inque iis Fabricius potissimum atque Ernesti in hanc sententiam inclinare potuerint. In Consolatione enim, ut breviter rem perstringam, nulla Messalinæ fit mentio, nec, præter unum Polybium, reliquorum libertorum: deinde Claudii ibi laudes reperiuntur, de quibus tamen silet Dio Cassius, qui profecto hoc non prætermisisset, quandoquidem eo novam nactus esset materiam, Senecam, auctorem apocolokyntoseos, fœdissimo convicio proscindendi. Neque vero objici debet, hæc omnia in priore parte Consolationis, nunc perdita, occurrisse, quum cuivis libellum non cupide perlegenti manifestum sit, tum ex initio illo nonnisi perpauca eaque introitus ergo posita periisse, tum vero etiam locum quam maxime idoneum et Messalinæ et libertis Claudii laudandis post Claudii laudes esse debuisse. Hoc per se patet, et ex ratione veterum vulgata Consolationes componendi, ut videlicet præceptis prior, exemplis secundus locus plerumque a Rhetoricæ doctoribus tribueretur (v. *Consol. ad Marciam* 2, 1), in oculos se ingerit.

Ceterum tam cupidum me non esse pronuntio, ut prorsus negaverim, nullum talem librum a Seneca esse compositum, qualem Dio Cassius memoravit. Peropportune enim memor sum sententiæ a Seneca prolatæ (*De Constantia Sapientis, cap.* 14, 2): « Quid ergo? Sapiens non accedet ad fores, » quas durus janitor obsidet? Ille vero, si res necessaria vocabit, experietur, » et illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, objecto cibo leniet, nec » indignabitur, aliquid impendere, ut limen transeat, cogitans et in ponti» bus quibusdam pro transitu dari. » Quæ si ad miserum vitæ statum, quo in Corsica angebatur, referamus, nulli dubitabimus, quin præclararum in Consol. ad Helv. occurrentium sententiarum prorsus immemor, sibique ideo non satis constans, quovisque pretio libertatem redempturus, libellum illum a Dione ejusque epitomatore Xiphilino (qui adeo plures libellos laudationum, *ἐγκώμια*, ex uno Dionis, ut fieri solet, conflavit, p. 694), memoratum commode conscripserit.

Nisi itaque omnia me fallunt, in eam sententiam inclinem atque propendeam necesse est, ut libello laudationis isto prodito, nullus in Senecæ scriptis hodieque exstet, ad quem Dionis Cassii locus commemoratus reduci possit: nostra vero Consolatio ad Polyb. ab alio quopiam nobis plane incognito ho-

mine eoque exsule composita sit eo tempore, quo Senecæ exsilium vix incepisset.

His rationibus moveor, ut contra Lipsium (dixit autem in Argumento, huic Consolationi præmisso: Senecæ hoc scriptum esse, negare non licet; editioni destinatum ab eo, non arbitror, sed pro præsenti forma abjecte et demisse scriptum, ad servulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet: inimicus Senecæ fuit, et gloriæ ejus, quisquis vulgavit!) Senecæ hanc Consolationem abjudicem.

Auctorem tamen hominem fuisse doctum existimo, et litteris exculto ingenio, cui eo nomine excusationem aliquam deprecer, quod Claudiani imperii initium satis mansuetum optima quæque polliceretur.

L. ANNÆI SENECÆ
AD POLYBIUM
CONSOLATIO.
LIBER UNUS[1].

XX... Nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, et unde edidit eodem revocantis, caduca sunt[2]. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa mira-

1. Liber acephalus, sive capite defectus, quod quivis videt: sed tantusne hiatus ut hic numerus XX præfert? Nam ita desint cap. XIX, i. e. plus altera libri parte: mihi non credendum. Immo vero quum rem considero, pauca requiri censeo, et pleraque in istis exequi Nostrum video, quæ ad plenam consolationem. Unde ergo hic numerus tam grandis? Dicam, quod rideas. Hic liber in plerisque scriptis illi *de brevitate vitæ* subjungitur, immo conjungitur, quasi unum idemque scriptum sit. Qui igitur dispararunt, bene sane: sed hoc non bene aut considerate, quod numeros eosdem tenuerunt capitum, quibus connecti cum illo solet. Nam ecce XX caput ultimum est libelli modo dicti: ergo hic eumdem numerum apposuerunt. Error clarus, nec mutavi tamen. Quid opus? Tum enim citationes nos fallant quæ vulgo sic conceptæ. *Lipsius*.

XX. Arg. Quidquid in terris splendidissimum atque amplissimum est, monumenta, urbes, terra ipsa, immo et orbis universus, resolvetur in cineres et chaos: quam justius nos affligemur! quam injustius conqueremur!

2. *Nostra corpora... sunt.* De operibus magnis, quibuscum corpora nostra comparaverat auctor, hic sermonem esse, sequentia docent. Ait ergo Annæus hominum monumenta excelsissima aliquatenus firma, caduca aliquatenus esse: firma, si hominum vitæ ea contuleris, quibus tantillum degere in terris rerum natura indulsit; caduca, si dierum,

cula [1], et si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio [2], aliquando solo æquata visentur. Ita est : nihil perpetuum, pauca diuturna sunt; aliud alio modo fragile est : rerum exitus variantur : cæterum quidquid cœpit, et desinit [3]. Mundo quidam [4] minantur interitum, et hoc universum [5], quod omnia divina huma-

annorum, temporum seriem infinitam complexus, immenso et æterno ævo pauculos dies opponas per quos illa quæ nos creavimus mansura sunt.

1. *Septem illa miracula*. Sunt muri Babylonii, templum Dianæ Ephesi, statua Jovis Olympiæ a Phidia confecta, Pyramides, sepulcrum Mausoli, colossus Rhodius et horti pensiles Babylone. Placuit quibusdam addere Cyri regiam, Alexandriæ turrim ad Pharon, Alexandri thronum, labyrinthos, templum Dei Hierosolymis, Apollinem in Delo, et cornutum Ammonem; ita ut non jam septem, sed bis septena miracula, numerentur. Cæterum priora septem magis celebrantur, et Alexandrina turris, cui septimus locus datur, in unum junctis Babyloniis hortis et muris. De his exstat Epigramma ingeniosum in dialecto dorica conscriptum, in Antholog. lib. I, cap. 54, p. 71. H. Stephan. Καὶ κραναᾶς Βαβυλῶνος, etc. Vid. quoque Philonis Byzantii lib. de septem orbis spectaculis qui insertus est a Jac. Gronov. VIII Tom. Antiquitat. Græc. Cui adjicias Diodorum Siculum, Philandrum, Hyginum, fab. CCVII, et Cassiod. Var. VII.

2. *Multo mirabiliora...... ambitio*. Spectant hæc forsan ad septem monumenta quæ modo (not. 1) scripsimus miraculis a quibusdam adjuncta, ita ut pro septem jam bis septena occurrant. Malim tamen cum plerisque credere designari ab Seneca urbis romanæ opera, Capitolium, viam Appiam, Amphitheatra, Thermas, quamquam post Annæum multa magis forsan miranda exstruxit principum prodiga munificentia.

3. *Nihil perpetuum.... desinit*. Pythagoræ primum, mox omnibus philosophis recepta opinio. Ovid. lib. XV, vs. 177 : « Nihil est toto quod perstet in orbe, Cuncta fluunt, etc. » Mox, eodem libro, v. 234 : « Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas... Paulatim lenta consumitis omnia morte. Hæc quoque non perstant quæ nos elementa vocamus. » Sed et vide libri dimidiam fere partem a versu 60 ad 478.

4. *Mundo quidam*. Stoici, deflagratione mundi. Nat. Qu. VI, 28 sqq. Tiedemann. *Geist der spekulat. Philosophie*. (*Esp. de la philosophie spéculative*), tom. II, 466, sq. Stoici antiquiores igne aliquando mundum putabant consumptum iri, quoniam igni originem debeat : Seneca vero hac parte a Stoicis discedit, et aquam substituit, l. l. Vid. Lucan. Pharsal. lib. I, init. et Lucret; cujus ad locum respicit Naso, Amorum lib. I, eleg. ultim. : « Carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti, Exitio terras quum dabit una dies. »

5. *Universum*. Hoc jam (supra) vidimus pro *mundo* usitatum. Item Græcis τὸ πᾶν.

naque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, et in confusionem veterem[1] tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, et singulas comploret animas; Carthaginis ac Numantiæ Corinthique[2] cinerem[3], et si quid altius cecidit, lamentetur[4]; quum etiam hoc, quod non habet quo cadat[5], sit interiturum. Eat aliquis, et fata, tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

XXI. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, ut in hac naturæ necessitate, omnia ad eumdem finem revocantis, se unum ac suos seponi velit, ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum[6] subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: et ideo mihi videtur rerum natura, quod gravissimum fecit[7], commune fecisse, ut crudelitatem fati consolare-

1. *In confusionem veterem.* Chaos. Lucanus, Pharsal. lib. I. vss. 72, sqq.: « Sic quum compage soluta Sæcula tot mundi suprema coegerit hora, *Antiquum repetens iterum Chaos.* »

2. *Carthaginis ac Numantiæ Corinthique.* Quas urbes igne absumptas nemo ignorat, primam quidem et tertiam eodem anno (ab U. C. 608, ante Ch. N. 146), alteram vero a. U. C. 621; ant. Ch. 133.

3. *Cinerem.* Apte quidem de iis civitatibus quæ concrematæ fuerunt; sed notandum τὸ *cinerem* pro *cineres*, quod apud Latinos audacius foret quam apud nos hodie est.

4. *Lamentetur.* Κατειρώνευ: Effundimini nunc in lacrymas ob viri unius, imo ob urbium multarum clades, quum et orbi ipsi exitium impendeat; civitates pulcherrimæ et potentissimæ, quantulum sunt, si universo comparaveris!

5. *Quum et jam... cadat.* Universum scilicet. Nam omne in quid cadet? si quid est in quod ruens incumbat, non omne ruit.

XXI. Arg. Eamdem sententiam persequitur. Quum ruinæ et ipsi mundo immineant, ferenda sunt quæ fatum dederit. Dolor itaque nihil proderit. Tamen tua causa conquerar fortunam. Et interpellabo; quanquam quid tibi illa eripuit? Qua allocutione ad fortunam ingeniosa egregie utitur ad Polybium laudibus celebrandum.

6. *Domum.* H. e. familiam.

7. *Quod gravissimum fecit.* Mortem nempe quæ hominum multitudini necessitatum sævissima est. Nec hic credideris Senecam Stoicæ constantiæ parum memorem, quum sic

2 tur æqualitas. Illud quoque [1] te non minimum adjuverit, si cogitaveris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras [2], nec tibi; noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quidquam tristitiâ profecturi sumus, non recuso, quidquid lacrymarum fortunæ meæ superfuit [3], tuæ fundere. Inveniam etiamnunc per hos exhaustos jam fletibus domesticis oculos [4] quod effluat,
3 si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur, atque adeo ipse hanc litem meam faciam [5]: « Iniquissima omnium judicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, ut, quod raro ulli contingit, felicitas
4 ejus effugeret invidiam. Ecce eum dolorem illi, quem salvo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti [6]: et quum bene illum undique circumisses [7], intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi ob-

morte coram videatur exhorrescere. Quod sentit vulgus, hoc loco exprimit, non quod ipse sentit et sentiendum arbitratur.

1. *Illud quoque.* Laudat Lipsius Philemonis simile dictum egregium (ap. Brunc. Gnom. poet. græc. p. 197, XIV). Cf. Gatak. ad Antonin. p. 273, 274.

2. *Nec illi quem desideras.* Horat. lib. I, Od. 24, vs. 13, sqq. « Quod, si Threicio blandius Orpheo.... Non vanæ redeat sanguis imagini Quam virga semel horrida.... Nigro compulerit Mercurius gregi. »

3. *Quidquid lacrymarum fortunæ meæ superfuit.* Quas lacrymas non absumpsi in mea ipsius sorte deploranda. Memento autem hoc ipso tempore exsulasse Nostrum in Corsica insula.

4. *Per hos exhaustos........ oculos.* Seneca aliter se gessit in exsilio: cf. Cons. ad. Helv. XVII, 7: « lætum et alacrem velut optimis rebus me cogita. » Quomodo igitur, si hanc Consol. ipse scripsisset, de *exhaustis fletibus oculis* locutus esset?

5. *Hanc litem meam faciam.* Quam litem cum fortuna sustines, una tecum ego sustinebo, et quasi ipse afflictus eodem ictu essem, iniquam incusabo et his alloquar.

6. *Ecce..... impressisti.* Salvo Cæsare nullus dolor esse tantus videbatur, ut eo opprimeretur: at tu tamen tangere nosti.

7. *Quum bene... circumisses.* Ut perspiceres an esset in illo aliquid quod minus munitum et clausum adversus impetum tuum foret et facilius vulneraretur.

noxius fuit [1]; nunc quoque quantum potest, illam a se abjicit, et in tanta felicitate acquirendi [2], nullum majorem ex ea fructum, quam contemptum ejus petit [3]. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, ut facile in locum amissorum posset alios substituere. Unum enim hunc ex his, quos in principali domo potentes [4] vidi,
cognovisse videor, quem omnibus amicum habere quum 5
expediat, magis tamen etiam libet [5]. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam ut a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum ejus liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum [6], ut supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes
spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi ævum 6
ingenii fama promisit. Id egit ipse, ut meliore [7] sui parte duraret, et compositis eloquentiæ præclaris operibus [8],

1. *Obnoxius fuit.* H. e. illi famulatus est.

2. *In tanta felicitate acquirendi.* Pro *felicitate* Lipsius conj. *facilitate.* Sensus est: quum aptissimum locum sortitus sit ad divitias congerendas, etc.

3. *Contemptum petit.* At contra multas ille opes adeptus est; si historico major fides habenda sit, quam adulatori. Conf. Sueton. Claud. 28, fin., et Dion. Cass. Lib. LX, cap. 29.

4. *In principali domo potentes.* I. e. qui excelsum locum in imperatoris domo, non in civitate occupant; istiusmodi viris autem plerumque arrogantiæ et contumaciæ plus etiam erat quam principi. Id aperte declarat Martialis, lib. IX, epigr. LXXX, cujus id initium est: « Oderat ante ducum famulos, turbamque priorem, Et Pallatinum Roma supercilium. »

5. *Expediat.... libet.* Duo sunt in amicitia Polybii, utilitas et voluptas; at voluptas longe major est quam utilitas, et amatur ille, non quod dives aut præpotens, sed quod amabilis summopere est.

6. *Fundatum.* Confirmatum, et inconcusso fundamento nixum.

7. *Meliore sui parte duraret. Meliore* hic non est, ut multoties, *majore*, sed *altiore*, excellentiore. Similiter Ovid. Metamorph. lib. XV, vs. 875: « Parte tamen *meliore* mei super alta perennis Astra ferar. » Et Martialis, lib. X, epigram. II: « Pigra per hunc fugies ingratæ flumina Lethes, Et *meliore* tui parte superstes eris. »

8. *Præclaris operibus.* Quæ sint illa Polybii opera fusius Noster exponit infra, capite 26, ad fin., et cap. 30.

a mortalitate se vindicaret[1]. Quamdiu fuerit ullus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia[2], vigebit cum maximis viris, quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia ejus recusat, [3]applicuit.

XXII. Hoc ergo unum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc sæpius ferre te[4] consuevit, sine ullo delectu furentem, et inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac injuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa[5] pervenisse, et
2 non ex tuo more temere incidisse! » Adjiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre :

1. *Id egit ipse..... ut... a mortalitate se vindicaret.* Quamvis tam magnifice de Polybii scriptis loquatur noster auctor, ita tamen oblivione hæc oppressa sunt, ut, nisi hic libellus servatus esset, ne sciremus quidem Polybium hunc aliquid composuisse: cf. infra cap. 26, § 6; 30, § 4.

2. *Latinæ..... gratia.* Voluere omnes fere, e quibus ipse *Ruhkopf*, hic per τὸ *potentia* designari Romani sermonis dignitatem et sedatam majestatem : quod, aiunt illi, perspicuum erit, si τὸ *gratia* advertas; nam liquet Annæo in his placuisse ἀντίθεσιν, quæ evanesceret si *potentia* alius sensus foret. At *gratia* hic non idem sonat ac lepos, commoditas, elegantia, sed idem ac illecebræ, et hac voce indicatur *placere* Græcam linguam, dum priore verbo (potentiæ) innuitur Romam ubique *imperare*. Nam linguarum quasi peregrinatio mutua evenerat : Romane loqui aliis gentibus imperatum fuit; Græce loqui Romanis collibuit. Cæterum eadem est sententia Ovidii in eadem materia, quum dicit (Metam. lib. XV, vers. 877): « Quaque patet domitis Romana potentia terris, Ore legar populi. »

3. *Maximis viris contulit.... applicuit.* Hi maximi viri sunt Virgilius et Homerus, quos, ut plane dicit cap. 26, fin., in alienam linguam, prosa usus, verterat. Iis ergo comitem sese addixit, aut si comitem se dicere non ausit, pedissequam. Nam se alicui confert, qui comitatur; se applicat, qui sequitur.

XXII. Arg. Pergit fortunam sævitiæ et iniquitatis insimulans. Dein ipsum Polybium allocutus, fratris virtutes commendat. Mox in querelas et fatorum incusationem revolutus, fortunæ rursus bellum indicit, quæ Polybium male habere ausa sit.

4. *Ferre te.* Tuis ictibus sæpius objici.

5. *Ratione certa.* Juste, consilio quodam adhibito et post delectum quemdam.

tu[1] certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quid-
quam doleres fratre[2]. Redditur illi testimonium æquale om-
nium hominum; desideratur in tuum honorem, laudatur
in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosce-
res. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus:
sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam[3], multo
se liberius exercuit. Nemo potentiam ejus injuria sensit, 3
nunquam ille te fratrem ulli minatus est[4]. Ad exemplum
se modestiæ tuæ formaverat, cogitabatque quantum tu et
ornamentum tuorum esses, et onus[5]. Suffecit ille huic
sarcinæ. O dura fata, et nullis æqua virtutibus! antequam
felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est[6]. Parum
autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam
magno dolori paria verba reperire. Jam nunc tamen si 4
quid proficere possumus, conqueramur. « Quid tibi vo-
» luisti, tam injusta et tam violenta[7], fortuna? Tam cito
» indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est?

1. *Tu*. Polybi; amicum nunc alloquitur, non jam fortunam.

2. *Qui nec ex indigno......fratre*. H. e. etiamsi scelestus et te indignus aliquando frater exstitisset, non tamen illius causa tibi debuit sors dolorem injicere; æquum erat, si non ob ipsius virtutem, certe ob tuas, fratri fata parcere. Vide infra, eod. §.: « tu.... etiam *minus bono* fratri fuisses bonus. »

3. *Idoneam materiam*. Quæ doloris et desiderii plurimum animo infunderet, dum tot et tantas dotes reminisceris, tot optimi ingenii testimonia, tot felicissimæ indolis innatas virtutes, tot spes intercisas.

4. *Te fratrem.... minatus est*. Neque unquam, si quando superbiret aut irasceretur, aliquem minax jussit recordari sibi præsto esse fratrem in domo imperatoris potentissimum, cujus ministerio facillime posset adversantium odium ulcisci aut æmulos superare.

5. *Onus*. I. ei necessitatem tui imitandi imposuisti. De hac vi *oneris*, *onerare* in Lexicis non observata elegantiore confer J. M. Heusingerum ad Cicer. de Offic. lib. III, cap. 2, 5, ubi multa exempla ex Plinio juniore laudat, Nostro tamen prætermisso.

6. *Exemptus est*. H. e. abreptus, præreptus est hac terra.

7. *Tam injusta et tam violenta, fort*. Comma credidi *post violenta* aptius positum iri: nam injusta et violenta non in vocativo sensu usurpavit Noster, sed in nominativo, quasi dixisset: O fortuna, quæ tam injusta et violenta es.

» in medios fratres impetum facere, et tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, et sine ulla causa delibare [1] voluisti? Nihil ergo [2] prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua [3] frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia [4], summa conservata abstinentia, nihil sincerus et tutus [5] litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, et in uno fratre, quid de reliquis possis, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet [6]; facinus indignum! luget Polybius, et aliquid propitio dolet Cæsare [7]! hoc sine dubio impotens fortuna captasti, ut ostenderes neminem contra te, ne a Cæsare quidem, posse defendi. »

XXIII. Diutius accusare fata possumus, mutare non

1. *Delibare*. Primitias quasi et flosculos e numerosa domo demetere.

2. *Nihil ergo*, etc. Adulationis formam certe ingeniosam invenies, etiamsi ipsum adulatorem contemnas.

3. *Antiqua frugalitas*. Pro *antiquorum temporibus usitata frug*. Antiquus sæpe apud ejus ætatis scriptores reperitur pro *severus*, *castus*, *sobrius*. Martial. lib. I, epigramm. LXIV : « Casta nec antiquis cedens Lævina Sabinis. »

4. *Felicitatis summæ potentia*. Num ait potentiam prosperis rebus junctam? num modestiam eam viri qui sui compos etiam in excelso loco affectus suos regit? neutrum : *potentia* hic idem valet ac *possessio*, et a *potiundo* derivatur.

5. *Sincerus et tutus*. Omnium libr. lectio : bene servata a Gronov. Muretus : *putus*; quod Lipsius approbavit et in textum recepit. Pincianus : *sincerus ex toto*. — *Tutus*. Quid est amor litterarum tutus? Amor firmus quem nil loco movet, nil concutit, nil mutat, nil moratur. Si quis enim tali amore litteras prosequatur, huic amori nihil est periculi neque a rebus, neque ab hominibus; periclitaretur autem si posset aut loco moveri aut frigescere, etc.

6. *Etiam..timet*. Ne iterum sæviens aliquem ex iis rapias qui quum fratri superstites evaserint, aliquo modo Polybii dolorem allevant et minuunt.

7. *Luget Polybius et aliquid... Cæsare*. Infortunium maximum est, lugere, quum Cæsar propitius sit, quum in summo felicitatis gradu constitutus sis. Lipsius merito hæc inepta vocat.

XXIII. Arg. Revocat se a querelis

possumus[1] : stant dura et inexorabilia ; nemo illa convicio, nemo fletu, nemo causa[2] movet : nihil unquam parcunt ulli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrymis nihil proficientibus, facilius enim nos illi[3] dolor iste adjiciet, quam illum nobis reducet[4]. Qui si nos torquet, non adjuvat ; primo quoque tempore deponendus est, et ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrymis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice : larga ubique flendi, et assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat ; alium ambitio nunquam quieta sollicitat ; alius divitias, quas optaverat, metuit, et voto laborat suo[5] ; alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba[6] ; hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. La-

et fletibus qui flenti prorsus inutiles sunt ; jubetque cæteros mortalium contempletur quorum nulli non est causa cur doleat perpetuum et in lacrymas erumpat : mox ad mœroris inanitatem redit, et inutiles gemitus etiam ei esse dicit cujus in fatum ingemiscimus.

1. *Mutare* fata *non possumus*. Hæc tria verba Lipsius adjecit ex suo libro.

2. *Causa*. Causa non hic oratio causidici, sed justa ratio, gallice : *des motifs*, *de bonnes raisons*. Nemini non occurrit hæc legendo Nostratis Malherbe de Morte versus :

.... On a beau la prier ;
La cruelle qu'elle est se bouche les oreilles
Et nous laisse crier.

3. *Illi*. Scil. mortuo.

4. *Facilius..... reducet*. H. e. prius nos qui vivimus, moriemur, quam mortuo vitam restituemus : quam prae dolore mori, res admodum rara est, et forsan prorsus inaudita. At id ipsum vim addit sententiæ: Nunquam, ait, præ dolore aliquis moritur ; sed potius hanc ob causam mille homines morerentur, quam unus revivisceret.

5. *Voto laborat suo*. Torquetur eo, quod optaverat. *Lipsius*.

6. *Vestibulum semper obsidens turba*. In vestibulis enim et atrio stabat omnibus diebus clientium multitudo qui patronum salutaturi, rogaturi, deducturi affluebant. Ipse Noster, Consolat. ad Marc. cap. X, init. : « Ampla atria, et exclusorum clientium turba referta vestibula » ; ubi vide not. Nec tamen minus officii istius sui eos quoque tædebat qui superbas fores adibant. Audi Martial. lib. X, cap. 74, vss. 1, sqq. « Jam parce lasso, Roma, gratulatori, Lasso clienti : quamdiu salutator | An-

crymæ nobis deerunt, ante quam causæ dolendi. Non vides [1], qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium omen fletum esse voluit [2]? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit; sic vitam agimus : ideoque moderate id fieri debet a nobis, quod sæpe faciendum est : et respicientes, quantum a tergo rerum tristium immineat, si non finire
4 lacrymas, at certe reservare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cujus tam frequens usus [3] est. Illud quoque te non minimum adjuverit, si cogitaveris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult [4], aut non intelligit; nulla itaque ejus officii ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, supervacuum est : si sentit, ingratum.

XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrymis tuis, audacter dixerim [5]. Quid ergo? quem

teambulones inter et togatulos Centum merebor plumbeos die toto. » Item lib. XI, epigr. XXIV : « Dum te prosequor et domum reduco, Atque aurem tibi præsto garrienti, et quidquid loqueris facisque laudo, Quot versus poterant, Labulle, nasci. »

1. *Non vides*. Vide, quomodo Seneca hæc extulerit Consol. ad Marc. cap. XI.

2. *Nascentium omen fletum esse voluit*. Similis fere Plinius, N.H. lib. VII, cap. 1 : « hominem tantum nudum, et in nuda humo, natali die abjicit ad vagitus statim et ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrymas, et has protinus vitæ principio. » Et paulo infra : « flens animal cæteris imperaturum. »

3. *Nulli parcendum....... frequens usus est*. Puero et sophista magis digna sententia quam Seneca; delicatissimum tamen et ingeniosissimum id erat, quod paulo ante his consentaneum legisti, nempe : « Lacrymæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi. »

4. *Aut non vult*. At quam ob causam ille non vult? Credis forsan Senecæ hunc videri beatitudinis summæ compotem, ita ut hoc δίλημμα amico proponat : Aut beatus frater tuus est, aut nullus est : si beatus, te dolere vetat; si nullus, quid eum lacrymæ juvant? At hæc quæ cap. 24, init. dicit, rem perspicuam facient.

XXIV. Arg. Nec frater lacrymas poscit : sis exemplo reliquis fratribus et absconde luctum.

5. *Neminem.... dixerim*. Elogium

nemo adversus te animum gerit, eum esse tu credis fratris
tui, ut cruciatu tuo noceat tibi; ut te velit abducere ab
occupationibus tuis, id est, a studio [1], et a Cæsare? Non
est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam
fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, [2] cultum
tanquam superiori; ille desiderio tibi esse vult, tormento
esse non vult. Quid itaque juvat dolore intabescere,
quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus
cupit? De alio fratre, cujus incerta posset voluntas videri, 2
omnia hæc dubie ponerem, et dicerem: Sive te torqueri
lacrymis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo [3] est; sive non vult, utrique vestrum
inertem [4] dolorem dimitte: nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cujus tam exploratа [5] pietas, pro certo habendum est, nihil esse illi

grande sane utinam omnes merito audirent quibus permisit fortuna divitias et immensam potentiam! Nam iis quam facile est nocere, aut ut verius dicam quam difficile est non nocere, quum liceat simul et nonnunquam libeat! At his laudibus neque dignus Polybius fuit, neque qui eodem in fastigio locati sunt, sese exornari student.

1. *A studio.* Id est: a studiis literarum. Ejus occupationes continebantur bonis artibus et munere quod Cæsari præstabat. Lipsius ait: alludit ad munus ejus: erat enim hic Polybius Principi suo a studiis, ut Suetonio dicitur cap. 28. Quod tamen non ita capiendum, ut libris modo cum Claudio vacaverit, sed immo *libellis et desideriis hominum capiendis, disponendis, suggerendis*, quod infra cap. 26, disces.

2. *Venerationem... cultum.* Aliud veneratio, aliud cultus est: silet ille nec movetur qui venerationem intus sentit, sed aut loqui aut moveri necessarium ei qui alium colit. Ita Scipiones aut M. Aurel. Antoninum nos veneramur, colebant æquales quum aut mane salutarent, aut patronos principemve appellarent: Deum nulla non hora veneramur; hac duntaxat hora colimus qua vel precamur vel templa adimus, vel ejus gratia aliquid damus, etc.

3. *Hoc affectu tuo.* Dolore hoc tanto et tam diu duraturo.

4. *Utrique vestrum inertem.* Sic Erasmus ex suo libro. Lipsius in suo: *inhærentem*, nullo sensu, quod pro *inertem*, librarr. errore, poni censet. Muretus ex suo ingenio: *inutilem*, probante Lipsio, quod si non veram lectionem, at saltem bonum sensum præstat. Cæterum *iners* eodem sensu intelligi potest.

5. *Explorata.* Tot testimoniis comprobata et nota.

posse acerbius, quam hic si tibi casus ejus acerbus est, si te ullo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine ullo flendi fine et conturbat idem et exhau-
3 rit. Pietatem tuam tamen nihil æque a lacrymis tam inutilibus abducet, quam si cogitaveris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ injuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, ut hilaritatem de industria simulent, et adversas res adumbrata [1] lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, et ipsi collabantur: id nunc
4 tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum, et, si potes, projice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde et contine, ne appareat, et da operam, ut fratres tui te imitentur: qui honestum putabunt, quodcumque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, et [2] consolator illorum: non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris [3].

XXV. Potest et illa res a luctu te prohibere nimio; si tibi ipse renuntiaveris, nihil horum quæ facis posse subduci [4]. Magnam tibi partem [5] hominum consensus impo-

1. *Adumbrata.* Ficta, ut liquet. *Adumbrare* est umbræ loco ponere, veli instar obtendere.

2. *Et solatium, et consolator.* Solatium ille est, dum eo superstite, vident fratres non omnia a fortuna prærepta esse; consolator dum eos recordari jubet, unum periisse, superesse alios.

3. *Non poteris... indulseris.* Idem infra alio modo extulit: « Non potuisset ille lacrymas alienas compescere, nisi prius pressisset suas. »

XXV. Arg. Omnia quæ tibi adsunt, dignitas, etc. suadent, ut te a lacrymis temperes.

4. *Nihil horum... subduci.* Ex oculis nimirum. Simillimum est illud Claudiani IV Cons. Honor. v. 269, sqq.: « Te... monebo... cunctis tua gentibus esse Facta palam, nec posse dari regalibus usquam Secretum vitiis: nam lux altissima fati Occultum nihil esse sinit; latebrasque per omnes Intrat, et abstrusos explorat fama recessus. » Juvenal. quoque, Sat. IX, vs. 102 sqq. « O Corydon, Corydon, secretum divitis ullum Esse putas? servi ut taceant, jumenta loquentur Et canis et postes. »

5. *Partem.* E codd. Gron. antea:

suit : hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista conso-
lantium frequentia, et in animum tuum inquirit, ac
perspicit quantum roboris ille adversus dolorem habeat,
et utrumne[1] tu tantum rebus secundis dextere uti scias,
an et adversas possis viriliter ferre : observantur oculi
tui. Liberiora omnia sunt iis, quorum affectus tegi pos- 2
sunt : tibi nullum secretum[2] liberum est; in multa luce
fortuna te posuit[3]; omnes scient, quomodo te in isto tuo
gesseris vulnere : utrumne statim percussus arma submi-
seris, an in gradu steteris[4]. Olim te in altiorem ordi-
nem[5] et amor Cæsaris extulit, et tua studia deduxerunt :
nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam
humile ac muliebre est, quam consumendum se dolori

personam. Magnam tibi partem ad scenicas partes (*Rôle* vocamus) referam cum Lipsio et Gronovio. Orbis enim theatri quoddam genus est; hominesque qui hoc in theatro moventur et vivunt partes quisque suas sustinere videntur; qui autem aut rerum omnium imperium habent, aut quarumdam, *primas partes, magnas partes*, ii sustinent. Eodem fere modo quo hic Seneca, Ovidius, aut quicumque alius Consolationis ad Liviam auctor exstitit : « Impositum, Livia, perfer onus. »

1. *Utrumne*. Quidni simpl. magis *utrum*, aut τὸ *ne* solum post aliquam e vocibus quæ sequuntur? Utramque vocem hic conjungi necessarium fuit. Finge hic observantium verba ipsa referri, eo sermone quem *directum* vocant (Gallic. *discours direct*); ita ferme scriberetur: Secundisne tantum rebus uti scis, an et adversas potes viriliter ferre? At ubi narrantur verba, non citantur, et id sermonis genus auctori placet quod appellavere Grammatici *discours indirect*, necessarium fit ante hanc φράσιν quæ istorum interrogationem per Dilemma continet, τὸ *utrum* poni. Breviore modo : indicant τὸ *ne* et *an* quæri aliquid, indicat τὸ *utrum* non citari, sed narrari quæstionem; utroque igitur opus fuit. Cæterum hæc locutio non raro occurrit in hoc libello, ex. gr. hoc eod. cap. § 2 : utrumne statim.... an in gradu, etc.; cap. 27, § 3 : utrumne meo nomine an ejus; etc.

2. *Secretum*. Locus secretus et remotus a tumultu oculisque.

3. *In multa... posuit*. Vid. in nota ultima præced. paginæ ea quæ e Claudiano exscripsimus.

4. *Omnes scient..... steteris*. Haud dubie de gladiatore vulnerato cogitavit, a quo *arma submittere*, i.e. victas manus dare, se victum declarare, et *gradum*, i. locum et habitum firmum gladiatoris, sumsit.

5. *Altiorem ordinem*. Scil. Palatinum. Nunc Cæsarianus es, ad Cæsarum domum pertines.

3 committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet[1]; multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum a te homines exigunt, multum exspectant. Si volebas tibi omnia licere, ne convertisses in te ora omnium! nunc autem tibi præstandum est, quantum promisisti omnibus illis[2], qui opera ingenii tui [3] laudant, qui describunt[4], quibus, quum fortuna
4 tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt [5]: nihil unquam itaque potes indignum facere perfecti et eruditi viri professione, ut non multos admirationis de te suæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet[6], aut a tumultu rerum in otium ruris quieti[7] confugere[8], aut assidua laboriosi officii statione fatigatum corpus voluptaria[9] peregrinatione re-

1. *Non idem... licet.* H. e. eadem te et fratres clades afflixit, at non idem tibi et illis dolor esse debet.

2. *Promisisti omnibus illis.* Lipsius: meus liber: *omnes illi*, nec ambigit quin tota clausula sic rescribenda et discernenda:.... *quantum promisisti. Omnes illi qui opera..... opus est, custodes animi tui sunt.*

3. *Opera ingenii tui.* Vid. supr. cap. 21, et infra cap. 26, 3 sub finem.

4. *Describunt.* Exponunt virtutes et dotes operum tuorum: ad Sosios tamen illius temporis quoque spectare potest. Arbitri harum rerum *laudant*, et librarii occupati sunt *describendis* libris tuis, ut aliis vendant. Posterius præferam, ob sequens: quibus... ingenio (tuo) opus est.

5. *Custodes animi tui sunt.* Ii quorum quippe oculos in tuas dotes traxisti, nunc oculos non avertent, sed perpetui et indefessi contemplatores animo tuo invigilant, et ne te dejicias prohibent.

6. *Nec somnum..... licet.* Si nimirum fratrem deflendo per magnam noctis partem, somno tandem obrutus in diei partem eam extendas. Sic quidem multi intelligunt, quos inter eminet *Ruhkopf*: at hæc subandiri nil argumento est; quidni auctor, postquam lacrymis amico interdixit, quædam alia recenset quæ pariter cavenda dicit, nec tamen à lacrymis et nimio dolore necessario derivantur?

7. *Ruris quieti.* In priscis edd. erat.... *in otium ruris, gratia quietis conf.* Sed *gratia* ab omnibus scriptis abest. Lipsius pro *quietis* proposuit *quieti*, quod recepimus.

8. *Aut a tumultu... confugere.* Severus nimis hic Annæus merito videtur, neque ipse, quum Agrippinæ et Neronis munificentia tot opes adeptus est, aut villas habere aut habitare noluit.

9. *Voluptaria.* Lipsius ex suo scripto dedit. Antea erat *voluntaria*, eod. sensu.

creare, aut spectaculorum varietate animum detinere,
aut tuo arbitrio diem disponere [1].

XXVI. Multa tibi [2] non licent, quæ humillimis et in
angulo jacentibus licent. Magna servitus est magna for-
tuna. Non licet tibi quidquam arbitrio tuo facere: au- 1
dienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli [3]!
tantus rerum ex orbe toto coeuntium congestus ut possit
per ordinem suum principis maximi animo subjici, eri-
gendus tuus est [4]. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos 2
flentes audire possis, ut [5] periclitantium [6], et ad miseri-
cordiam mitissimi Cæsaris pervenire cupientium lacrymæ,
sic tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in le-
vioribus remediis adjuvabit; quum voles omnium rerum
oblivisci, cogita Cæsarem: vide quantam hujus in te in-
dulgentiæ fidem, quantam industriam debeas [7]; intelliges
non magis tibi incurvari licere, quam illi, si quis modo
est fabulis traditus [8], cujus humeris mundus innititur. Cæ- 3
sari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum

1. *Tuo arbitrio diem disponere.* Quod ei non licebat, quum certis horis diei principi adesse deberet.

XXVI. Arg. Cogitatio illa, te Cæsarem juvare, a flendo te retineat, et literis remittat. Hoc præsertim capite turpissima adulatione in maxime contemnendum principem utitur; ita ut *Diderot* hinc conjecerit ista nihil esse nisi irrisionem.

2. *Multa tibi.* Eadem fere invenies ap. Senec. de Clement. I, 8, et apud Sallust. in Catil., Cæsaris Orat. init.

3. *Disponendi libelli.* Quibus preces aut desideria continentur. Quod *mémoire* aut *placet* hodie vocamus.

4. *Coeuntium congestus.....tuus est.* De his omnib. variant mss. et edd. Lipsius... *accurrentium congestus. Ut possit p. ord. s. pr. m. officium geri, quieti animi est.* Hæc tamen ipse spuria declarat, et nostra præfert, quibusdam scriptis congrua. Hanc lectionem, quæ paulo obscurior erat, quum comma post *libelli* poneretur, nos nova distinctione magis perspicuam effecimus.

5. *Ut..... ut.* Prius est ἵνα, ὄφρα; posterius ὥσπερ.

6. *Periclitantium... sunt.* Gronov. MSS. Post *lacrymæ* Lipsius habet *possint* (alii *prosint*), quod phrasim melius concludit. *Sic* in plerisque edd. deest.

7. *Quantam... debeas.* Quanta diligentia, quanta fide tantam domini tui indulgentiam agnoscere par est.

8. *Si quis modo est fabulis traditus.* De Atlante cogitasse certum est. Cæ.

multa non licent[1]. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicavit, sibi eripuit: et siderum modo[2], quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quidquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas injungitur: non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua
4 respicere. Cæsare orbem terrarum possidente, impartiri te[3] nec voluptati, nec dolori, nec ulli alii rei potes: totum te Cæsari debes. Adjice nunc, quod, quum semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse, fas tibi non est, salvo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi, salvi tibi sunt tui; nihil perdidisti; non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet; in hoc tibi omnia sunt:
5 hic pro omnibus est. Quod longe a sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest[4], adversus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quidquam, hoc salvo, flere permittis[5]. Monstrabo etiamnunc non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia; nam quamdiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inveniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: quum ab illo discesseris, tunc,

terum φράσεως totius ille est genuinus sensus: mihi videtur non solum fabula narrari Atlas, cujus humeris mundus innititur, sed video quoque Cæsarem nostrum (immo, Polybium) Atlantem verum non fabulosum.

1. *Cui omnia... non licent.* Sic fere Sallustius Catil.: «Et in maxima fortuna, minima licentia est.»

2. *Siderum modo.* Nostras *Chénier*:

Les princes, ces héros, ces astres d'un moment.

Tibère, Act. II, scèn. der.

3. *Impartiri te.* Animi tui aliquam partem concedere.

4. *Quod longe... abest.* Portio hæc phrasis referenda est ad *parum gratus es*, ita ut tota sententia ita se habeat: Si incolumi Cæsare, aliquis te dolor afficeret, Polybi, ingratus fores, quod vitium in te tam prudenti viro, tam pio, suspicari non licet.

5. *Tibi permittis.* Gallicismum similem habemus, nempe *se permettre*.

velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, et
requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non est, 6
quod ullum tempus vacare patiaris a studiis; tunc tibi li-
teræ tuæ, tam diu ac tam fideliter amatæ, gratiam refe-
rant [1]: tunc te illæ antistitem [2] et cultorem suum vindi-
cent: tunc Homerus et Virgilius [3], tam bene de humano
genere meriti, quam tu de omnibus et de illis meruisti,
quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant, mul-
tum tecum morentur; tutum id erit omne tempus, quod
illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, ut per
omnia secula domestico narrentur præconio, quantum
potes compone: nam ipse tibi optime formandi conden-
dique res gestas, et materiam [4] dabit, et exemplum [5].

XXVII. Non audeo te usque eo producere, ut fabellas quoque et Æsopeos logos [6], intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas; difficile est quidem, ut hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere: hoc tamen argumentum habeto jam corroborati ejus, et redditi sibi, si poterit se a seve-

1. *Literæ tuæ.... gratiam referant.* Eæ de quibus optime meritus es, literæ de te bene nunc merebuntur; in eas quodammodo beneficia contulisti, dum iis studeres, iis incumberes, eæ nunc tibi idem præstituræ officium sunt.

2. *Antistitem.* Simili modo Horat. Lib. III, Od. 1, vs. 3: «Carmina non prius Audita, *Musarum sacerdos* Virginibus puerisque canto;» et Virg. Georg. lib. II, vs. 475: «Me vero primum dulces ante omnia Musæ *Quarum sacra fero*, etc.»

3. *Tunc Homerus et Virgilius.* Homerum latine, Virgilium græce verterat.

4. *Materiam.* I. res gestæ, e. c. Germania pacata, Britannia aperta.

5. *Exemplum.* Ipse Claudius utraque lingua historias scripserat. Sueton. Claud. 41, 43.

XXVII. Arg. Deinde causæ doloris inquirendæ sunt.

6. *Æsopeos logos, intentatum Romanis.* De fabulis æsopicis hic sermo est. At Phædri fabulæ tamen exstant; quas a Tiberii liberto conditas ferunt. Nostro certe nondum innotuerunt, nec, quod mirum, ulli auctorum veterum. Ex his aliisque rationibus et nomen Phædri et ejus fabularum opus inter supposita numeranda esse putaverunt viri quidam docti, inprimis Christius Lips. cujus rixa cum Funccio, Prof. quondam Rintelensi,

2 rioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamvis ægrum eum adhuc, et secum reluctantem, avocabit [1] ipsa rerum quas tractabit austeritas : hæc quæ remissa fronte commentanda sunt[2], non feret, nisi quum jam sibi ab omni parte constiterit [3]. Itaque debebis eum severiore materia primum exercere, deinde hilariore tem-
3 perare. Illud quoque magno tibi erit levamento, si sæpe te sic interrogaveris : Utrumne meo nomine doleo, an ejus qui decessit [4]? Si meo, perit meæ indulgentiæ [5] jactatio, et incipit dolor, hoc uno excusatus quod honestus est, quum ad utilitatem respiciat, a pietate desciscens [6]. Nihil autem minus bono viro convenit, quam in fratris luctu
4 calculos ponere [7]. Si illius nomine doleo; necesse est, alterutrum ex his duobus esse judicem : nam si nullus defunctis sensus superest [8], evasit omnia frater meus vitæ incommoda, et in eum restitutus est locum, in quo fue-

nota est. Res nondum omni parte ad liquidum perducta est. Si Rufi Festi Avieni ætate (i. IV seculo) vixerit auctor, quod, quantum sciam, doceri potest, nostro concedendum est, nemini Romanorum hoc genus (i. fabulas) tentatum fuisse. Qui tamen Phædrum Augusti et Tiberii temporibus assignant, nostrum memoria lapsum esse aut ignorantia laboravisse contendunt, unde novum argumentum expromunt quo hunc libellum A. Senecæ opus non esse probent. Vid. *Lagrange*, ad h. locum.

1. *Avocabit.* A doloris sensu nempe et gemitu perpetuo.

2. *Commentanda.* I. e. tractanda.

3. *Sibi constiterit.* Sui jam compos erit, animum omnino collegerit.

4. *Utrumne...... decessit.* Meamne ipsius fortunam lugeo, an illius sortem quem mihi mors surripuit?

5. *Perit....... jactatio.* Non jam licet indulgentiam meam (i. e. quod dolori indulgeam) et pios erga mortuum fratrem sensus jactare.

6. *Et incipit........ desciscens.* Sic construe : « Et incipit dolor, a pietate desciscens, quum ad utilit. respiciat, dolor excusatus hoc uno quod, etc. »

7. *Calculos ponere.* Etiam moriente fratre, commodum suum recordari, cogitare, supputare. Calculi erant exigui lapides quorum ope, ut numerarent, veteres utebantur : hinc Gallica vox *calcul.*

8. *Nam si nullus defunctis.* Hoc dilemma e Platone sumptum esse videtur. Apol. Socrat. p. 93, sq. T. I, bip. Patet dilemma claudicare, quum tertium quiddam fingi possit, quod Annæum et Ethnicos sapientes semper fefellit, nempe post mortem posse homines miseros esse. Alioqui hæc et omnia fere sequentia iisdem ferme verbis occurrunt in aliis Senecæ

rat [1], antequam nasceretur, et expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui juris et arbitrii gestit, et rerum naturæ spectaculo [2] fruitur, et humana omnia ex superiore loco despicit; divina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque ejus desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, invidia est: nullum, dementia.

XXVIII. An hoc te movet, quod videtur ingentibus et quum maxime circumfusis bonis caruisse [3]? quum cogitaveris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax et inimica semper alienis processibus invidia consectabitur, non metus sollicitabit, non levitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum [4], quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia [5]; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum pu-

operibus, inprimis Consol. ad Marciam, quod non potest quin mentem injiciat hujus operis auctorem esse, non Senecam, sed aliquem rhetorem qui eum imitandum sibi proposuerit. Conf. ad Consol. ad Marc. c. 19.

1. *Restitutus in locum in quo fuerat.* Senec. Tragic. in Troad. act. II: « Quæris quo jaceas post obitum loco? Quo non nata jacent. » Consol. ad Marc. cap. 19: « In illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur jacuimus, reponit. »

2. *Rerum.... spectaculo.* Cf. Senecæ Consol. ad Helv. 17; Epist. 102; Consol. ad Marciam, cap. 25, etc.

XXVIII. Arg. Ad hæc frater summa felicitate fruitur. Nam his in locis nil cupit: hic quædam cuperet; hic omnes miseri sumus. Comparatio splendida vitæ cum mari. Pleraque quæ hic affert, in Cons. ad Marc. c. 19 et 20, quoque occurrunt.

3. *Ingentibus..... caruisse.* Divitiis nempe, dignitatibus, potentia, et omnimodis voluptatibus.

4. *Remissum.* Miseriæ tantum et pœnæ *remittuntur;* remittere est aliquatenus veniam dare.

5. *Tua simul ac sua gratia.* Nam-

tas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna supervacua est, quam is cui parata est[1]. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit[2], cum labore possidentur, cum invidia conspiciuntur, eosque ipsos quos exornant, et premunt : plus minantur, quam prosunt; lubrica et incerta sunt; nunquam bene tenentur; nam ut[3] nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela sol-
3 licita est[4]. Si velis credere altius veritatem [5]intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque projecti mare, alternis æstibus reciprocum, et modo allevans nos subitis incrementis, modo majoribus damnis deferens, assidueque jactans, nunquam stabili consistimus loco : pendemus[6] et fluctuamur, et alter in alterum illidimur, et aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, et in omnes tempestates exposito[7] mari navigantibus, nullus portus nisi mortis
4 est. Ne itaque invideris fratri tuo : quiescit; tandem li-

que plurimum apud principem poterat, quod hunc ipsum princeps amabat et multi faciebat, plurimum quod tibi frater erat.

1. *Is beatior... parata est.* Namque ne in hoc quidem laborat, ut optet.

2. *Obstupescit.* Ut res omnium pulcherrimas miratur muta et immoto vultu.

3. *Ut.* Quanquam.

4. *Magnæ....... sollicita est.* Rebus nimium prosperis frui non possumus sine sollicitudinibus multis. *Tutela* enim hic est fere idem quod *possessio*, *conservatio*.

5. *Si velis credere altius veritatem intuentibus.* Ad metempsychosin hæc spectant, Stoicis quam maxime alienam : at Pythagoræ et quodammodo Platoni propriam, quæ potissimum inventa et inducta est propterea, ut ostenderetur ratio, qua tandem animus a corporis contagione liber ad altiora et beatiora evehi posset. Cf. Tiedemann. *Geist der spec. Philos.* I, 136 sqq. II, 169 sqq.

6. *Pendemus.* Virgil. Æneid. lib. I, vs. 106 : « Hi summo in fluctu pendent. »

7. *In omnes tempestates exposito.* Notandum τὸ *exposito* cum *in* et accusativo casu.

ber, tandem tutus, tandem æternus est. Superstitem Cæsarem, omnemque ejus prolem [1], superstitem te cum omnibus habet fratribus: antequam quidquam ex suo favore fortuna mutaret, stantem [2] adhuc illam, et munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto et libero cælo; ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est [3], qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: et nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras: non perdidit lucem [4] frater tuus, sed securiorem sortitus est; omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit [5].

XXIX. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est; quis in tam obscura et involuta [6] veritate divinat, utrumne fratri tuo mors inviderit, an consuluerit? Illud quoque, qua justitia in omnibus rebus es, necesse est te adjuvet cogitantem, non injuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu pie-

1. *Omnemque ejus prolem.* Quæ duobus tantum liberis constabat, Britannico et Octavia.

2. *Stantem.* Nondum se avertentem et abeuntem.

3. *Quisquis ille est.* Sive, ut Mythographis placebat, Elysiis in campis ævum agerent, sive in insulas beatas transeriberentur, Leucen et alias, sive in immenso spatio, quod inane dicitur, vagarentur.

4. *Non perdidit lucem.* Corpus ille quidem amisit, at lucem minime, quum aere jam et libero cælo fruatur, neque corporalia vela eum a luce separent, quæ ipsi purior nitet. Iis hæc consona sunt quæ dixit in Consol. ad Marc. « Videmus, non alta nocte circumdati. » cap. 26, med.

5. *Antecessit.* Horat. lib. II, Od. XVII, vs. 10, 11: « Ibimus, ibimus Utcumque præcedes. » Ipse Senec. Cons. ad Marc. 19: « dimisimus illos: immo consecuturi præmisimus. »

XXIX. Arg. Mortem sæpius felicissimam esse dicit. Dein ait in præteriti boni memoria dulcedinem quam maximam contineri, ergo aliquam esse in cogitando fratre dulcedinem; tum nihil nobis a natura concessum, nisi precario et velut in mutuum, ergo gratias agendas, si quid concesserit, neque indignandum, si concessum ademerit.

6. *Involuta.* Velis nempe, quæ raro mortalium oculis pervia sunt.

2 tate ejus uti fruique licuit [1]. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit : avidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit : ingratus est, qui injuriam vocat finem voluptatis : stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium, qui non et in præteritis acquiescit, et ea judicat certiora quæ abierunt, quia de illis, ne desinant, non est timendum. Nimis angustat [2] gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, et habuisse eadem pro nihilo ducit : cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit et transit, et pæne antequam veniat,
3 aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, et quidquid nos unquam delectavit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est [3]. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris,
4 sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit [4], sed commodavit :

1. *Non injuriam...... licuit.* In his quæ nunc legis et quæ mox lecturus es sententia una dominatur, nempe a fortuna nihil dari in æternum, sed quidquid illa innuit mutuum dari : nihil illa debet nobis; si quid tamen dat, gaudeas; si datum rapit, ne doleas. Ut Horatius lib. III, Od. XXIX, 53 : « Laudo manentem ; si celeres quatit Pennas, resigno quæ dedit, et mea Virtute me involvo. »

2. *Angustat.* Spatio brevi cohibet. Nam boni meminisse, perpetuum est; bonum possidere, fluxum et temporaneum.

3. *In præteritum tempus...... pertractandum est.* His consona habet Gallicus quidam poeta :

Qui n'aime à remonter le fleuve de la vie ?
Qui n'aime à voir, devant son ame rajeunie,
Comme un mouvant tableau, passer légèrement
Ses instans de plaisir et même de tourment ?

4. *Mancipio dedit.* Non est hic quod aut servum aut servitutis genus quoddam innui credas. *Mancipium* (ut ipsa per se vox indicat, a *manu* et *capiendo* fluens), apud Romanos erat modus possidendi maxime firmus et diutinus, et distinguebatur hoc præcipue ab *usucapione*, cui semper limites quidam præfixi erant. Cui *mancipio* datum aliquid fuerat, ille rem datam sui juris et arbitrii in æternum habebat ; cui nil nisi *usucapio* erat concessum, hujus in manu res manebat per quos-

quum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satie-
tatem secuta est [1], sed suam legem. Si quis pecuniam
creditam solvisse se moleste ferat, eam præsertim cujus
usum gratuitum acceperit, nonne injustus habebitur?
Dedit natura fratri tuo vitam, dedit et tibi : quæ suo jure
usa, a quo voluit debitum suum [2] citius exegit; non illa
in culpa est, cujus nota erat conditio, sed mortalis ani-
mi spes avida, quæ subinde quid rerum natura sit obli-
viscitur, nec unquam sortis suæ meminit, nisi quum ad-
monetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, 5
et usumfructum [3] ejus, quamvis brevior voto tuo fuerit,
boni consule [4]. Cogita jucundissimum esse, quod [5] habuisti;
humanum [6], quod perdidisti. Nec enim quidquam minus
inter se consentaneum est, quam aliquem moveri, quod
sibi talis frater parum diu contigerit : non gaudere,
quod tamen contigerit. « At inopinanti ereptus est. » Sua 6
quemque credulitas decipit : et in eis quæ diligit, volun-

dam menses, per annos quosdam, sed denuo ad eum revertebatur qui mancipium habebat. Qui agrum, qui ædes mancipio possidebat, ei licitum erat omnia in his arbitrio suo vertere, domum amplificare, angustare, subvertere : ei vero qui usucapione possidebat, his omnibus interdictum erat; domo et agri fructibus arbitrio suo utebatur, nihil amplius. Ille habebat, hic fruebatur; et Gallica lingua *propriété*, *possession* vocaretur mancipium; usucapio vero, *la jouissance*.

1. *Nec tuam.... secuta est.* Neque in hoc curavit an tu satiatus esses. Non satis diu vixisse fratrem tu judicas : quid hoc refert, si diu satis vixisse eum illa pronuntiat ?

2. *Debitum suum.* Non quod ipsa homini debet, sed quod ipsi homo. Gallic. *sa créance.* Sic in fab. Phæniss. 171 : « debitum exige. »

3. *Usumfructum.* Gall. *usufruit.* Hoc distabant usucapio (de qua not. 4, p. 218, egimus) et ususfructus : facti quoddam genus ususfructus fuit; at jus, usucapio : qui utebatur, hic habebat usumfructum; qui poterat legitime uti, hujus usucapio erat.

4. *Consule.* Ne dedignare : *comptez pour quelque chose.*

5. *Quod habuisti.* Non pro *id quod habuisti*, sed pro : habuisse. Unde sensus : Habuisse, jucundissimum est; perdidisse, humanum.

6. *Humanum.* Res nempe quæ humanarum rerum consuetudini maxime consentanea est; res ad quam homo sapiens et qui hominum imbellem naturam novit, nec obstupescere, nec indignari debet.

taria mortalitatis [1] oblivio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera : nos tamen aliud agimus, et subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum [2]. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ pravitas, insatiabilis rerum omnium : quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

XXX. Quanto ille justior, qui nuntiata filii morte, dignam magno viro vocem emisit : Ego quum genui, tum moriturum scivi [3]. Prorsus non miteris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. Non accepit tanquam novum nuntium, filii mortem; quid est enim novi, hominem mori, cujus tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego quum genui, tum moriturum scivi. Deinde adjecit rem majoris et prudentiæ et animi : Huic rei sus-
2 tuli [4]. Omnes huic rei tollimur : quisquis ad vitam editur,

1 *Mortalitatis.* Mortalitas hic intelligenda est non illius quem sua decipit credulitas, et cui amata quædam vehementissime sunt, sed ipsarum rerum quæ eum tantopere delectant. Unde sensus : Obliviscitur quisque, non temere, sed consilio, ea fluxa, et mox peritura esse quæ in deliciis habet.

2. *Et subitum......futurum.* Apophthegma ingeniosissimum simul et verissimum explicavit copiosius Nostras *Lafontaine*, in una e fabellis suis, quæ inscribitur *La Mort et le Mourant*, L. VIII, f. 1, in qua hæc leguntur :

La mort ne surprend pas le sage;
Il est toujours prêt à partir,
S'étant su lui-même avertir
Du tems où l'on se doit résoudre à ce passage.
Ce tems, hélas! embrasse tous les tems, etc.

XXX. Arg. Quum mors certa sit, dimittas luctum et studiis suetis te exhilara.

3. *Qui nuntiata..... scivi.* De Xenophonte, Socratis discipulo et amico, hæc accipias. Diog. Laert. II, 55; ib. Menag. nostrum locum non neglexit. Valer. Max. V, 10. Gryllus filius apud Mantineam in pugna Lacedæmoniorum, a quorum parte stetit, cum Thebanis cecidit. Quidam tamen Anaxagoræ hæc tribuunt.

4. *Huic rei sustuli.* Non Xenophontis sunt verba, sed Lacænæ ap. Cic. Tusc. dispp. I, 42 fin. *Sustuli* autem ad illum usum alludit quo puerum modo natum humo tollebat pater, sic nuncians sibi non displicere prolem, at in liberorum numerum recipi, et paterna in domo educatam fore. Romanorum duntaxat, et forsan Itala-

ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod
datur, reddamusque id quum reposcemur [1]; alium alio
tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In
procinctu [2] stet animus, et id quod necesse est, nunquam
timeat; quod incertum est, semper exspectet. Quid di- 3
cam duces, ducumque progenies, et multis aut consula-
tibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexo-
rabili [3]? tota cum regibus regna, populique cum gentibus
tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in ultimum
diem spectant: non idem universis finis est; alium in
medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit,
alium in extrema senectute fatigatum jam et exire cupien-
tem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes
tamen in eundem locum tendimus [4]. Utrumne stultius
sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius,
recusare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore ce- 4
lebrata sunt, in manus sume [5], utriuslibet auctoris [6] car-

rum gentium ille usus erat, Atheniensium minime, ita ut hic proprie dici non videri possit; sed, ut multæ aliæ, vox illa mox vulgo usurpata est sine ullo originis respectu, et alicui natam esse progeniem tantummodo significavit.

1. *Gaudeamus......... reposcemur.* Christianum hic omnino, ut multoties, Senecam diceres. Non aliter Jobus in libro qui ipsius nomine inscribitur. Cæterum item fere Horatius, lib. III, Od. XXIX, supra cit. ad cap. 29, p. 218, not. 1.

2. *In procinctu.* Locutio militaris: i. paratus ad pugnam, ad quæque mala perpetienda. Gallice diceretur *sous les armes.*

3. *Conspicuos..... triumphis..... inexorabili.* Solita fortuna «Superbos vertere funeribus triumphos.» Illa autem, quæ nunc præterit, exempla mox fuse satis exponet, cap. 32 et 33.

4. *Alio quidem atque.... tendimus.* Horat. lib. II, Od. III, vss. 25 sqq.: «Omnes eodem cogimur: omnium Versatur urna, serius, ocius, Sors exitura etc.»

5. *In manus sume.* Notandus tibi est hoc in loco accusativus casus, quem, etsi rarum, nulli Grammaticæ scientiæ legi contrarium esse patet. Nam motus est aliquis sumentis libros alicunde et in manus sibi ipsi ponentis; et solæcismus foret si *in manu* scriberetur: at potuisset ut multi dempto τῷ *in* dicere simpliciter *manu.*

6. *Utriuslibet auctoris.* De Virgilio et Homero hic agi satis patet ex præcedentibus. Vid. c. 26 fin. et notam.

mina : quæ tu ita resolvisti, ut quamvis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia [1]. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, ut (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum et lacrymarum, ex alia atque alia causa fluentium, exempla tibi suggerat.
5 Lege, quanto spiritu ingentibus intonueris rebus : pudebit te subito deficere, et ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, ut quisquis extemplo [2] ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia tamque solida tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot et tanta quæ consolantur, converte, ac respice optimos fratres, respice uxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit [3]. Multos habes in quibus acquiescas.

XXXI. Ab hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere unus dolor, quam hæc tam multa

1. *Ita resolvisti........ gratia.* Hæc tam obscure exponuntur ut dubium sit an tantummodo de versione ex altera in alteram linguam agatur, an de sententiarum fusiori explicatione, quam paraphrasin vocamus ; sed utrumque sane intelligendum est, quum et Homeri græca carmina in latinam linguam et Virgilii latina in græcam transtulisse quidem videatur ; sed versibus in prosam seu pedestrem sermonem mutatis, ablata verborum structura, et satis ampla interpretatione adhibita.

2. *Extemplo.* Lipsius : « Meus liber *exemplo* et incidebat legere : *ut quisquis sine exemplo.* » Sed vulgata satis bene intelligitur.

3. *Pro horum salute, h. t portione fortuna decidit.* Lagrange vertit : *La fortune jusqu'ici ne vous a point entamé par ce côté*, parum fideliter ; namque *decidere cum aliquo* est *traiter*, *transiger*. Ergo sensus est : Fortuna decidit tecum hac portione (scil. unum tantum fratrem rapiendo) pro salute omnium horum (qui tibi relicti sunt).

XXXI. Arg. Uxorem, filium, fratres exemplo tuo erige. Nonne præterea ipse Cæsar Claudius tibi maximo solatio erit ? Laudes Claudii, qui ministrum suum et alloquiis dulcissimis solabitur et ipsa præsentia recreabit, votaque ad Deos ut diutissime vivat.

solatia. Omnes istos una tecum perculsos vides, nec posse
tibi subvenire; immo etiam ultro exspectare, ut a te sub-
leventur, intelligis : et ideo quanto minus in illis doc-
trinæ minusque ingenii est, tanto magis resistere te ne-
cesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii
loco, inter multos dolorem suum dividere : qui quia dis-
pensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsi-
dere. Non desinam toties [1] tibi offerre [2] Cæsarem : illo 2
moderante terras, et ostendente, quanto melius benefi-
ciis imperium custodiatur, quam armis [3], illo rebus hu-
manis præside, non est periculum, ne quid perdidisse te
sentias; in hoc uno tibi satis præsidii, satis solatii est.
Attolle te, et quoties lacrymæ suboriuntur oculis tuis,
toties illos in Cæsarem dirige; siccabuntur, maximi et
clarissimi conspectu numinis [4]. Fulgor ejus illos, ut nihil 3
aliud possint adspicere, præstringet [5], in se hærentes

1. *Toties.* Quoties igitur? forsan sciscitabere; nam id verbis non expressit; vere quidem, sed innuit: Quoties dolebis. Vid. infra eod. in cap.: « Quoties lacrymæ suboriuntur oculis tuis, toties, etc.» Forsan quoque *toties* est pro *tam sæpe*, *sæpissime*, sicut jam feci.

2. *Offerre.* Sive exemplaris excelsissimi loco, sive, quod libentius crediderim, ut efficacissimum solatium.

3. *Quanto melius.... quam armis.* Eadem comparatio, sed fuse et splendide magis, et de optimo principe, apud Claudianum occurrit, Paneg. in IV Consul. Honor. v. 315 : « Victura feretur Gloria Trajani, non tam quod Tigride victo Nostra triumphati fuerint provincia Parthi, Alta quod invectus fractis Capitolia Dacis, Quam patriæ quod mitis erat. »

4. *Numinis.* Lipsius proponit *luminis*, ex sequentibus : *Fulgor, etc.* sed hæc quoque de *numine* dici possunt. — *Max. et clarissimi numinis.* Adspicis jam, quum vix ab Augusti imperantis initiis octoginta anni effluxissent, quam fœde et enixe Cæsaribus suis ii etiam adulentur qui veterum sapientium disciplinis incumbebant; neque Lucanum in Belli civilis procemio, neque in ludicris suis Martialem Statiumve in laudanda potestate enixe minus laborare.

5. *Ut nihil.... præstringet.* Ita extemplo præstringet, ut, etc. *Præstringere* autem est luminis vim tantam oculis subito affundere, ut conniveant palpebræ, aciesque hebetata nihil jam clare perspiciat : Gall. *éblouir.* De auribus quoque dictum reperitur, at rarius, et significat nimio fragore offensas aures tinnire et obtundi.

detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo nunquam dejicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam advocandus : nec dubito, quum tanta illi adversus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis jam solatiis tuum istud vulnus obduxerit[1], nonnulla[2] quæ dolori obstarent tuo, congesserit. Quid porro? ut[3] nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se[4] tantummodo cogitatus-
4 que Cæsar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent[5]; acta hic divi Augusti æquet, annos vincat[6], ac, quamdiu inter mortales erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, et ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, et nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cælo asserat.

1. *Vulnus obduxerit.* Usum magis sequeretur qui diceret *vulneri medicamina obduxerit.* At felici audacia et quæ eloquentiæ novæ virum decet, brevius scripsit *vuln. obdux.* Id *obducere* Gall. redderetur *panser.*

2. *Nonnulla.* Verba, aut exempla.

3. *Ut.* Pro *etsi, etiamsi.*

4. *Per se.* Id referas, non ad *conspectus cogitatusque*, sed ad *solatio est.* Idem de τῷ *protinus*, quæ vox paulo ante est, et de τῷ *tantummodo* quod sequitur, censendum est.

5. *Commodent.* Quidam mss. : *Commendent*; vulgata vero præferenda, ut pote magis consentanea iis adulationibus quæ vulgo adhibebantur. Concinne magis dictum quam olim cecinerat Flaccus, lib. IV, Od. II, vs. 37 sqq. : « Quo nihil majus meliusve terris Fata *donavere*, bonique Divi, Nec dabunt. » Nam in æternum aliquid datur; si quid vero commodatum fuit, id non æternum possidebis : atqui arbitrabantur veteres potiusve dicebant, principes suos ab astris et deorum contubernio in terras delabi, hic non diu permansuros, et quamprimum reversuros in patriam. Hanc vero opinionem ipse Horatius multis in locis secutus est, præsertim in l. I, Od. II, vs. 45, quum fingit aliquem deum in Octavii Cæsaris figuram mutatum fuisse, et eum sic alloquitur : « Serus in cælum redeas, diuque Lætus intersis populo Quirini. »

6. *Æquet....... vincat.* In quibusd. script. : *Augusti*, et *annos vincat* omisso τῷ *æquet.* Noster melior. Ἀντίθεσις simul et συμμετρία : Eamdem habeat claritudinem ac Augustus, plures annos : gloria par moriatur, ætate major. Augustus vero Nolæ obiit, vitæ suæ annum agens septuagesimum sextum.

XXXII. Abstine ab hoc manus tuas[1], fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis; patere illum generi humano jam diu ægro et affecto mederi : patere, quidquid prioris[2] principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit[3], semper luceat. Hic Germaniam[4] pacet, 2
Britanniam aperiat[5], et patrios triumphos ducat, et novos[6]: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus ejus, promittit clementia[7]; nec enim sic me dejecit, ut nollet erigere[8]; immo ne dejecit quidem, sed impulsum a fortuna et cadentem sustinuit, et in præceps euntem leniter divinæ manus usus moderatione[9] deposuit. Deprecatus[10] est pro me se-

XXXII. Arg. Pergit in laudibus et votis pronuntiandis pro Claudio: et sperat exsilii liberationem.

1. *Abstine.... manus tuas.* Sæpius quidem *abstinere* est quod aiunt ῥῆμα οὐδέτερον (*verbe neutre*) et caret complemento. Nonnunquam tamen, sicut *tenere*, a quo derivatur, active sumitur et accusativum post se habet.

2. *Prioris.* I. e. Caii Caligulæ, qui ante Claudium imperaverat, sævitia et insania notissimus princeps.

3. *Sidus..... refulsit.* His plane similia Lipsius affert ex Q. Curt. l. X, quæ de eodem principe dicta fuisse conjicit.

4. *Germaniam.* Referendum ad ea quæ primo anno imperii ejus in Germania gesta, ductu legatorum Servii Galbæ et P. Gabinii; quorum ille Cattos, iste Marsos vicerat. Eo utroque nomine *Imp. iterum* Claudius appellatus anno U. C. 794, quo ipso in exsilium Seneca pulsus est, ut Dio scribit.

5. *Britanniam aperiat.* Nondum ergo vicerat, sed jam in eo erat. Aperire Britanniam cœpit tertio imperii anno, misso in eam A. Plautio; atque ipse anno post secutus, perdomuit, et de ea triumphavit. Scripserit igitur hæc Seneca, tertio circiter exsilii sui anno, sed eo tantum ineunte.

6. *Patrios..... et novos.* Eas nempe gentes iterum iterumque vincat, quas olim ejus avi atavique contuderunt; et eas quas ejus avi atavique ignoravere, inveniat simul et subjiciat.

7. *Quorum me..... clementia.* Ad se nunc revertitur; et, callida adulatione, exsilii sui finem parat, non tamen expresse principem rogans.

8. *Ut nollet erigere.* Non enim declaraverat princeps æternam pœnam fore.

9. *Moderatione.* Pro *moderamine*, quasi scriptum esset : Manu divina casum rexit.

10. *Deprecatus.* Ad Senecam, ait

natum, et vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit.
3 Viderit, qualem volet æstimari causam meam : vel justitia ejus bonam perspiciet, vel clementia faciet, utrumque in æquo mihi ejus beneficium erit, sive innocentem me scierit esse, sive voluerit [1]. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam ejus totum orbem pervagantem : quæ quum ex ipso [2] angulo, in quo ego defossus [3] sum, complures multorum jam annorum ruina [4] obrutos effoderit, et in lucem reduxerit, non vereor ne me unum transeat. Ipse autem optime novit tempus, quo cuique debeat succurrere : ego omnem
4 operam dabo, ne pervenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam, Cæsar ! quæ efficit, ut quietiorem sub te agant vitam exsules, quam nuper sub Caio egere principes [5]. Non trepidant, nec per singulas horas gladium exspectant, nec ad omnem navium conspectum [6] pavent. Per te habent, ut fortunæ sævientis modum, ita spem quo-

Ruhkopf, hæc spectare non posse, quivis intelliget, qui historiam inspexerit. Nullibi enim talia de Seneca legimus; non ideo tamen pronunciare audemus (quanquam id jam multa alia satis approbant), hæc a Seneca non scripta fuisse. Quid enim mirum foret, si adulterii principalis reus, quod crimen haud raro mors reorum secuta est, et mox damnandus ob Messalinæ odium, a Claudio pœnæ remissionem impetrasset. Neque forsan ille id a Claudio postulaverat, at ipsa imperatoris uxor; quæ, satis esse rata si ab urbe censor morum asperrimus amoveretur, clementiæ famam voluit sibi conciliare; summæ eloquentiæ virum passa vivere et pro morte exsilium jubens.

1. *Sive...... voluerit.* Eadem perpetuum, sed vario stylo, sententia.

2. *Angulo. Un coin de terre.* Vid. supra Consolat. ad Helviam.

3. *Defossus.* Alii *defisus* aut *defixus*; sed *defossus* melior. Id est, sepultus et jacens : tumulo enim comparat locum quo exsulat. Ita ad Marciam, cap. 2 : « a solennibus officiis seducta, defodit se et abdidit. »

4. *Multorum annorum ruina.* Ruina quæ jam multos annos duravit : audax sane loquendi formula et Gallicæ consuetudini simillima; nam apud Nostrates optime dicitur : *Un malheur de plusieurs années.*

5. *Principes.* H. e. *proceres, optimates.* Quamquam Senecæ temporibus jam rarius illa vox pro *civitatis primoribus* usurparetur, et imperatores sæpius designaret.

6. *Ad omnem..... pavent.* Ne hinc milites exsiliant, necem daturi.

que melioris ejusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea
demum fulmina esse justissima, quæ etiam percussi colunt.

XXXIII. Hic itaque princeps, qui publicum omnium
hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut jam
recreavit animum tuum, et tam magno vulneri [1] majora
adhibuit remedia : jam te omni confirmavit modo : jam
omnia exempla, quibus ad animi æquitatem compellere-
ris, tenacissima memoria [2] retulit : jam omnium præcepta
sapientum assueta sibi facundia [3] explicuit. Nullus itaque 2
melius has alloquendi [4] partes occupaverit; aliud [5] habe-
bunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo missa :
omnem vim doloris tui divina ejus contundet auctoritas.
Hunc itaque tibi puta dicere : « Non te solum fortuna de-
sumpsit [6] sibi, quem tam gravi afficeret injuria; nulla
domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua
comploratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiamsi
minora, tamen mira sunt : ad fastos te, et annales per-
ducam publicos. Vides omnes has imagines [7], quæ im- 3

XXXIII. Arg. Claudii allocutio ad Polybium; quem solaturus, clarorum virorum exempla profert, qui et magna infortunia magno animo perpessi sunt.

1. *Majora*. Nempe quam vulnus tuum est.

2. *Tenacissima memoria*. Fatuus enim ille princeps, qui totus in nugis erat, contra Grammaticos aut Sophistas disputabat, dum liberti et uxor agerent, raperent cuncta. Bellulum sane in eo, quem rerum humanarum pondus urget, in Rhetorum officina balbutire! Dum syllabas ponderaret, quater millies Narcissus furabatur; dum litteras duas aut ter alphabeto adjiceret, Silio nubebat Messalina. Ejusdem contra memoriam Seneca mimice irridet in Apocolocyntosi. Ille sane memoriosus, inquit Lipsius, qui uxorem jussam occidi paulo post requisivit.

3. *Facundia*. At eumdem in Apocolocynt. scribit lingua titubanti fuisse, spumante rictu, capite tremulo in quocumque actu.

4. *Alloquendi*. Pro *consolandi*, ut supra Consol. ad Helv.

5. *Aliud*. Subaud., *quam si hæc ipse proferrem*.

6. *Desumpsit*. E multis sumpsit, proprium sibi elegit.

7. *Imagines*, etc. Solebant Romæ proceres et illustri loco nati imagines majorum in atrio ponere, ne antiquæ virtutis exempla obsolescerent, aut gentis decus obscuraretur.

plevere Cæsareum atrium [1]? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum seculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut a suis cum maximo animi cruciatu
4 desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est [2]? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: et quam juris æqui impatiens [3] pietas Africani fuerit, cunctis apparuit; eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis privatus [4] intercessit; tam magno tamen fratrem desideravit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem [5], qui uno pæne eodemque tempore spectavit patris triumphum, duorumque fratrum funera. Adolescentulus tamen ac propemodum puer [6] tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Pauli triumphum concidentis, subitam vas-

1. *Atrium.* Vestibuli genus quoddam erat, in divitum ædibus, aliquando non omni ex parte clausum.

2. *Quid tibi referam...... nuntiata est?* Nam Linterni quo exsul sponte concesserat nuntiatum est Africano Asiaticum fratrem obiisse. De hoc vid. Livium lib. XXXVIII, capp. 50 sqq. et Aul. Gell. lib. VII, cap. 19.

3. *Juris æqui impatiens.* Quam ægre, seu naturæ, seu legis jus æquum pateretur. Namque vir quidem egregius Scipio fuit; sed egregius civis, minime. Consulatum optime gessit, at contra leges adeptus est; et quum reus peteretur, tribunorum non modo odium despexit, at eodem tempore et auctoritatem et jura. Nec tamen regnum affectabat; sed ingenio et natalibus ultra quam par est superbiens, vix ferebat sibi aliquid obstare. Sensus esse videtur: ille qui legibus resistere auderet, certe fatis reluctatus esset si potuisset.

4. *Intercedere*, h. e. adversarium sese proferre, et his, quæ a magistratu aut jubentur aut rogantur, obluctari. Porro nullus tribuno jubenti intercedebat, nisi consul, aut alius tribunorum, cujus hæc vox, *veto*, cuncta derepente aut morabatur aut abrogabat in perpetuum.

5. *Quid referam Æmilian. Scipionem.* Qui quum a Scipione, ejus qui Annibalem apud Zamam devicerat filio, adoptatus esset, sicut uterque *P. Cornelius Scipio Africanus* nominatus est, et Pauli Æmilii patris retinuit nomen, in *Æmilianus* mutatum. Hæc exempla jam allata sunt, Consol. ad Marc. cap. 13.

6. *Adolescentulus.....puer.* Pueritia enim apud Romanos ad vicesimum usque annum pertinebat.

titatem [1], quanto debuit ferre vir in hoc natus ne urbi Romanæ aut Scipio deesset aut Carthago superesset.

XXXIV. « Quid referam duorum Lucullorum [2] diremptam morte concordiam? Quid Pompeios [3] quibus ne hoc quidem sæviens reliquit fortuna, ut una denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cujus morte optime cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt [4]; idemque vixit superstes optimo fratri, quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum dejiceret [5] quam patrem dejecerat; et post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia 2
undique exempla separatorum morte fratrum succurrunt; immo contra vix ulla unquam horum paria conspecta sunt una senescentia; sed contentus nostræ domus [6] exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis ut fortunam ulli queratur luctum intulisse, quam sciet etiam Cæsarum lacrymas concupisse. Divus Augustus amisit Octaviam sororem carissimam [7]; et ne ei quidem

1. *Vastitas* sæpe ap. Latinos pro desolatione, solitudine accipitur.

XXXIV. Arg. Exempla prosequitur nova, Lucullos nempe et Pompeios et ipsos Cæsares.

2. *Lucullorum*. Cf. Plut. et Index Hist. Ernest. ad Cic.

3. *Quid Pompeios*..... Tres intelligit, Magnum nempe, et Magni filios duos, Cneium, et Sextum. Vid. infra.

4. *Sorori superstes cujus morte..... resoluta sunt.* Sexti Pompeii soror fuit Pompeia, nupta Fausto Syllæ. At quæ sequuntur eam minime decent. Si vero de Julia dixisset, quæ noverca Sexto, bene et vere esset. Fuit quidem Pompeia Sexti filia (non soror) desponsa in pignus fidemque pacis cum triumviris initæ (ann. 40 ante Ch. N.), Marcello Octaviæ filio; sed desponsa, non deducta fuit; neque de ejus morte legitur.

5. *Fortuna in hoc...... dejiceret.* Nam in Hispania postquam anno toto satis feliciter adversus Cæsaris legatos dimicavisset Cn. Pompeius, apud Mundam victus occisusque est. Ergo, prope summo fastigio admotus, ille a fortuna subinde dejectus est.

6. *Nostræ domus.* Memento imperatorem hic loqui, et de Cæsaribus sermonem esse, quamquam e Claudia gente Claudius fuit; sed per connubia et sanguinem in Cæsaream domum assumptus.

7. *Octaviam sororem carissimam.* Eam nempe quæ Marcello primum, tum Antonio nupsit, peperitque de

rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinaverat: immo vero, idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum [1] suæ per-
3 didit. Denique ne singulos ejus luctus enumerem, et generos ille amisit et liberos et nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum ejus pectus; victorque divus Augustus, non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum
4 fuit. Caius Cæsar [2], divi Augusti avunculi mei filius ac nepos, circa primos juventutis suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps juventutis principem ejusdem juventutis amisit in apparatu Parthici belli, et graviore multo animi vulnere quam postea corporis ictus est, quod
5 utrumque piissime idem et fortissime tulit. Cæsar patruus meus [3], Drusum Germanicum patrem [4] meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem et gentes ferocissimas Romano subjicientem imperio, in complexu et osculis suis amisit; modum tamen lugendi, non sibi tantum, sed etiam aliis fecit; ac totum exercitum, non solum mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem romani luctus re-

priore marito juvenem Marcellum, quem imperii participem et hæredem Augustus voluit, de posteriore vero Antonias.

1. *Sororis filium...... præparatum.* Marcellum nempe hunc de quo Virgilii versus eximii exstant, *Æneid.* lib. VI, fin. Vid. not. præced.

2. *Caius Cæsar.* Agrippa, non autem, ut videre est e sequentibus, Caius, qui mortuo Tiberio principatum obtinuit; de quo tamen sermo erit.

3. *Cæsar patruus meus.* Qui, postea Imperator, Tiberii nomine famosus fuit, et imperium tres et viginti annos (a 14 ad 37 Ch. N.) obtinuit.

4. *Drusum Germanicum patrem.* Tiberii ille frater fuit et cum eo adoptatus et in Germaniam missus; qua in regione utrumque victorem multoties fuisse et in barbaros res bene gessisse, quum multa alia comprobant, tum et Horatii lib. IV, Od. XIV: « Quæ cura patrum, etc. » et ejusd. lib. Od. IV: « Qualem ministrum fulminis alitem. »

degit; judicavitque non militandi tantum disciplinam esse servandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrymas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

XXXV. « M. Antonius avus meus, nullo minor nisi eo a quo victus est, tunc quum rempublicam constitueret, et triumvirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem[1] interfectum audivit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis! Eo ipso tempore quo M. Antonius civium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci jubebatur ad supplicium. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia adversa toleraverat; et hoc fuit ei lugere, viginti le-
gionum[2] sanguine fratri parentare. Sed ut omnia alia exem- 2
pla prætercam, ut in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu[3] fortuna aggressa est, bis intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem, quem quomodo amaverim intelligit profecto quisquis cogitat quomodo suos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, ut nec relinquerem quidquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi pos-
set in principe. » Hæc ergo puta tibi parentem publicum 3
referre exempla, eumdem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque

XXXV. Arg. Antonii triumviri exemplum adjicitur. Tum ipse exemplum se dicit calamitatis, ut par est, fortiter toleratæ.

1. *Fratrem.* C. Antonium, qui jussu Bruti in Macedonia interfectus. Cf. Plut. Brut., c. 23.

2. *Vig. leg.* Quæ a Bruti Cassiique partibus erant. Declamatorie hæc dicta sunt; non enim omnes interfecit.

3. *Bis fraterno luctu.* Solum tamen Germanicum citat, quamvis de duobus meminit. Alteram jacturam de Livilla intelligendam esse conjicit Lipsius, quam ideo sane non nominat, quod eam parum honesta causa Tiberius interfecerat paulo post Sejanum. Sueton. conferas.

miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri aut inique. Potest enim hæc adversus privatas domos ullam æquitatem nosse, aut ullam modestiam, cujus implacabilis sævitia
4 toties ipsa funestavit pulvinaria[1]? Faciamus licet illi convicium, non nostro tantum ore, sed etiam publico, non tamen mutabitur; adversus omnes se preces, omnesque ceremonias[2] eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inausum sibi reliquit, nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa injuriæ causa intrare, in quas per templa aditur[3], et atram laureatis[4] foribus induet[5] vestem.

XXXVI. Hoc unum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc principem lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. Discat ab illo clementiam, atque sit mitissimo omnium principum
2 mitis[6]. Debes itaque omnes intueri eos quos paulo ante retuli, aut adscitos cælo, aut proximos, et ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus; quas ne ab

1. *Pulvinaria*. Quæ deorum sunt, ut lecti privatorum.

2. *Ceremonias*. Ex MSS. Gronovius dedit. In multis edd. *querimonias*, bono sensu.

3. *Per templa aditur*. Intelligit Lipsius de palatio principum quod templis undique cingebatur. Cf. Claudian. VI Consul. Honor.; Ovid., Fast. IV.

4. *Laureatis*. Palatinæ fores lauro et quercu ornatæ semper erant.

5. *Induet*. In quibusdam edd. *inducere* minus perspicue.

XXXVI. Arg. Pergit neminem dicendo jure indignaturum id sibi calamitatis divinitus accidere quod et Cæsarum capiti toties incubuerit. Mox refert quis in affectu percipiendo optimus modus sit, nec immoto omnino pectore, nec emoto. Denique Caii (Caligulæ) vitam acriter objurgat, et mala domestica attingit quæ ille ignave tulit.

6. *Atque sit....mitis*. Lips. in ed.: « *atque a mitissimo omnium principe mitis fieri* (sub. *discat*.) » Utraque lectio latina et plani sensus.

cis quidem per quos vivimus abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis et in evincendis doloribus, et in quantum modo homini fas est, per divina ire vestigia.
Quamvis in aliis rebus dignitatum ac nobilitatum [1] magna 3
discrimina sint, virtus in medio posita est; neminem dedignatur, qui modo dignum se illa judicet. Optime certe illos imitaberis, qui quum indignari possent non esse ipsos expertes hujus mali, tamen in hoc uno se cæteris exæquari hominibus, non injuriam, sed jus mortalitatis judicaverunt; tuleruntque nec nimis acerbe et aspere quod acciderat, nec molliter et effeminate. Nam et non sentire mala sua
non est hominis; et non ferre, non est viri. Non possum 4
tamen quum omnes circumiverim Cæsares quibus fortuna fratres et sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, a quo imperium eversum funditus principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar[2], amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum conversationemque civium suorum profugit, exsequiisque sororis suæ non interfuit, justa sorori non præstitit, sed in Albano [3] suo tesseris ac foro, et provocatis hujusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris levabat
mala. Pro pudor imperii! principis Romani lugentis soro- 5
rem alea [4] solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa in constantia, modo barbam capillumque submittens, modo

1. *Dign. ac nob.* Sic Gron. e mss. In mult. edd. deest *ac nobil.*

2. *C. Cæsar.* De Caligula agi patet.

3. *Albano...... provocatis.* Locus corruptus. Lipsius habet in scripto et ed. *in Albanum suum secessit. At foro et advocatis et hujusm. etc.* Quæ interpretatur, quasi *at foro* etc., esset injectio: an ille foro, etc., dolorem fefellit? Immo, alea et ludo.

4. *Alea.* Interdictum alea Romanis olim fuit, Cæsarum etiam tempore, except. festis Saturnalium diebus; sed legi parum reverentiæ aut observantiæ contigisse ex omnibus fere scriptoribus notum est.

Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, et nunquam satis certus utrum lugeri [1] vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima affi-
6 ciebat animadversione. Eadem enim intemperie animi adversarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus eventu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab Romano viro, luctum suum aut intempestivis avocare lusibus, aut sordium ac squalloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua, quoniam quidem ea instituisti amare studia quæ et optime felicitatem extollunt, et facillime minuunt calamitatem; eademque et ornamenta hominum maxima sunt et solatia.

XXXVII. Nunc itaque te studiis tuis immerge altius; nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex ulla tui parte inveniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. Hoc enim unum est rebus humanis opus cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cætera quæ per constructionem lapidum et marmoreas moles aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem; quippe et ipsa in-
2 tereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. Melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te

1. *Lugeri.* Ut hominem; *coli*; ut Deam.

XXXVII. Arg. Mœrentem eo nomine a mœrore avocat, quod studiis litterariis simul et fratris laudi incumbere facile possit, illius dicta et facta scriptis exprimendo. Stoicos acerrime redarguit; de quo vid. not. 3.

causa ejus non potest (omnia enim illa quæ nobis dedit,
ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, invisa sunt); tunc
tamen erit agenda, quum primum æquiorem te illi judi-
cem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa
redire. Nam multa providit, quibus hanc emendaret in-
juriam, multa etiam nunc dabit quibus redimat; deni-
que ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo 3
contra te ingenio uti tuo, noli adesse [1] dolori tuo. Potest
quidem eloquentia tua, quæ parva sunt approbare pro
magnis, rursus magna attenuare et ad minima deducere;
sed alio ista vires servet suas, nunc tota se in solatium
tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc jam quoque
ipsum sit supervacuum; aliquid enim a nobis natura exigi-
tur[2]; plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego a te, 4
ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inveniri quosdam duræ
magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum
esse sapientem[3]. Hi vero videntur nunquam in hujusmodi
casum incidisse; alioquin excussisset illis fortuna su-
perbam sapientiam, et ad confessionem eos veri etiam in-
vitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id unum ex
dolore, quod et superest et abundat, exciderit; ut qui-
dem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum
ulli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum ser- 5
vet, qui nec impietatem imitetur nec insaniam; et nos
in eo teneat habitu qui et piæ mentis est, nec motæ[4].
Fluant lacrymæ, sed eædem desinant; trahantur ex imo

1. *Adesse*, pro patrocinari. Eadem vox eodem sensu occurrit in Cons. ad Marc. c. 7.

2. *Exigitur*. Lips. *Exigit*.

3. *Et scio inveniri..... esse sapientem*. Stoicos hic notari nemini sane dubium erit; et mirum ita de hac secta Annæum loqui, cujus præcepta et disciplinam perpetuo commendavit; neque hinc parum firmitatis eorum opinioni adest qui Annæanum hoc opus esse inficias eunt.

4. *Motæ*. Ex MSS. Gronov. dat *emotæ*.

pectore gemitus, sed iidem et finiantur. Sic rege animum tuum, ut et sapientibus te approbare possis et fratribus. Effice, ut frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, ut illum et sermonibus celebres, et assidua
6 recordatione repræsentes tibi [1]. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam ejus jucundam magis quam flebilem feceris. Naturale est enim ut semper animus ab eo refugiat, ad quod cum tristitia revertitur. Cogita modestiam ejus, cogita in rebus agendis solertiam, in exsequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta ejus ac facta et aliis expone, et tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit:
7 quid enim de illo non tuto sponderi fratre posset? Hæc, utcumque potui, longo jam situ obsoleto et hebetato animo composui: quæ si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non possit is alienæ vacare consolationi, quem sua mala occupatum tenent; quam non facile Latina ei verba homini succurrant [2], quem barbarorum inconditus, et barbaris quoque humanioribus [3] gravis, fremitus circumsonat.

1. *Frequenter fratris tui.... repræsentes tibi.* Conferend. his quæ Tacit. in Agricol. cap. 46 habet, his similia et cogitatione et ipsis verbis.

2. *Succurrant.* Præsto sint. Ovid. Trist., lib. V, El. XII, 57: « Ipse mihi videor jam dedidicisse Latine; Jam didici Getice Sarmaticeque loqui. »

3. *Humanioribus.* Iis scilicet qui jam disciplinas liberales attigerunt et « ingenuas pectus coluere per artes. »

CLARISSIMI VIRI *D. DIDEROT*

TESTIMONIUM

DE L. ANNÆI SENECÆ

AD POLYBIUM CONSOLATIONIS

LIBRO.

Tout meurt; l'affliction est vaine; nous naissons pour le malheur; les morts ne veulent point être regrettés; Polybe doit un exemple de courage; l'étude le consolera.

Pour que le lecteur juge sainement de cet ouvrage, qui a attiré tant de reproches à Sénèque, il est à propos, ce me semble, de s'arrêter un moment sur la position de l'auteur dont il porte le nom, et sur le caractère du courtisan auquel il est adressé.

Polybe, un des affranchis de Claude, ne fut point le complice de ceux qui abusaient de la faveur du prince imbécille, pour disposer de la fortune, de la liberté et de la vie des citoyens; il serait injuste de le confondre avec un Narcisse, un Pallas, un Caliste : il n'avait point de liaison avec Messaline, et on ne le trouve impliqué dans aucun de ses forfaits; c'était un homme instruit, qui cultivait les lettres à la cour, et qui exerçait, sans ambition et sans intrigue, une fonction importante qui l'approchait de l'empereur, et qui l'aurait mis à portée de faire beaucoup de mal, s'il en avait été capable. L'amour de l'étude est toujours un préjugé favorable aux mœurs.

Est-ce le même personnage dont il est parlé dans l'*Apocoloquintose*, et que le satirique mêle parmi ceux qui précédèrent Claude aux enfers? Je l'ignore.

Sénèque s'était illustré au barreau : il avait obtenu la ques-

ture, et il l'avait quittée pour revenir à l'étude de la sagesse; il avait une grande réputation à ménager. Ce n'était point un novice dans l'école de Zénon; il avait donné des exemples domestiques et des leçons publiques de stoïcisme. Il avait écrit les *Consolations à Marcia*, et *à Helvia*, sa mère; deux ouvrages fondés sur les principes les plus roides de la secte. C'est au commencement de la troisième année de son exil, à l'âge d'environ quarante ans, qu'il entreprit de consoler Polybe de la mort d'un frère, perte récente dont il était profondément affligé.

Il faut en convenir, il est incertain si l'auteur de cet ouvrage se montre plus rampant et plus vil dans les éloges outrés qu'il adresse à Polybe, que dans les flatteries dégoûtantes qu'il prodigue à l'empereur : ce n'est point un poète qui chante, c'est un philosophe qui disserte; et je ne suis point étonné que dans un traité plein de recherches, de raison, de goût, de sentiment, et de chaleur, un des auteurs modernes qui pense et s'exprime avec le plus d'élévation, ait versé sans mesure son mépris sur la *Consolation à Polybe*. Mais je pense que, même en supposant que Sénèque l'eût écrite, s'il avait pesé les circonstances, s'il s'était placé dans l'île de Corse, s'il eût moins considéré ce que l'on exige du philosophe, que ce que la nature de l'homme comporte, peut-être aurait-il été moins sévère; et j'aurais désiré qu'avant de s'abandonner à sa noble indignation, il eût examiné si la supposition était vraie.

S'il ne s'agissait ici que d'excuser une faiblesse, je renverrais à la préface que M. Naigeon, éditeur de la traduction de Sénèque, a mise à la tête de la *Consolation à Polybe*, où, dans un petit nombre de pages écrites avec élégance et sensibilité, il a montré le jugement le plus sain et l'ame la plus honnête; mais c'est une autre tâche que je me suis proposée.

Les jugemens successifs qu'on a portés de la *Consolation à Polybe*, ont été aussi divers qu'ils pouvaient l'être. D'abord le scandale a été général; ensuite on a souhaité que cet écrit ne fût pas de Sénèque, puis on a douté qu'il en fût. Il restait un pas à faire : c'était de prétendre qu'il n'en était pas; et c'est ce que je vais prouver, autant que la nature du sujet, et la briéveté que je me suis prescrite, me le permettront.

Si l'on en croit Dion Cassius, la *Consolation à Polybe* ne subsiste plus. Que Sénèque, honteux de l'avoir écrite, l'ait effacée, comme Dion, son ennemi, l'assure, il n'en est pas moins vrai que nous ne pouvons pas juger de celle qui n'existe plus d'après celle qui nous reste.

Lorsque la malignité fut instruite que la *Consolation à Polybe* ne subsistait plus, elle eut beau jeu pour en substituer une autre à sa place. Mais il n'était pas facile de publier, sous le nom de Sénèque, un ouvrage entier qui pût en imposer ; aussi n'avons-nous qu'un fragment qui commence au vingtième chapitre.

Et qu'est-ce que ce fragment ? Un centon d'idées ramassées dans les écrits antérieurs et postérieurs de Sénèque, sans précision et sans nerf ; la rapsodie de quelques courtisans, une Rabutinade. Je l'ai lue et relue : je ne sais si mon esprit et mon oreille étaient préoccupés ; mais il m'a semblé constamment que je n'entendais qu'un mauvais écho de Sénèque. Cependant le philosophe avait conservé dans son exil toute la fermeté de son ame, toute la force de son jugement. J'en appelle à la *Consolation á Helvia*.

La *Consolation à Polybe* n'eut point d'effet, et n'en devait point avoir. Polybe était trop habile courtisan pour solliciter le rappel d'un homme qui lui était aussi supérieur que Sénèque.

Polybe n'avait garde de se brouiller avec Messaline, en s'intéressant pour un citoyen aimé, plaint, honoré, considéré, dont elle avait causé la disgrâce, et dont elle pouvait redouter le ressentiment.

Ces réflexions si simples, Sénèque ne les fait pas, et il ne balance pas à s'adresser à Polybe ! Cela est aussi trop maladroit.

Juste Lipse, qui n'était pas un critique vulgaire, obsédé du doute que ce fragment fût de Sénèque, a été tenté de le rayer du nombre de ses ouvrages, et je n'en suis pas surpris : celui qui le jugeait digne d'un bas courtisan, était bien fait pour le juger indigne de Sénèque.

Dès le premier chapitre, on sent l'ironie. Polybe y est placé à côté des hommes du premier ordre : les écrits de Polybe brilleront aussi long-tems que la puissance de la langue latine durera, que les grâces de la langue grecque subsisteront ; son

nom passera à la postérité la plus reculée, aussi célèbre que le nom des auteurs qu'il a égalés, ou, si sa modestie s'y refuse, auxquels il s'est associé. Et qu'est-ce que Polybe avait fait ? Il avait mis en prose Homère et Virgile. Les excellens traducteurs sont très-rares, j'en conviens; mais peut-on sérieusement les appeler *des pontifes dévoués au culte des Muses qui les réclament?*

Si Polybe n'était pas tout-à-fait un sot, il a dû sentir qu'on se moquait de lui; et si Sénèque s'est moqué de Polybe, certes ce n'était pas le moyen d'obtenir la fin de son exil.

S'il y a des choses qu'on ne dit point à un homme d'esprit, il y en a d'autres que le courtisan le plus maladroit ne communique point à son maître. De bonne foi, Polybe aurait-il eu le front de lire à Claude, quelque borné qu'on le suppose, que son secrétaire pour les belles-lettres était l'Atlas de l'empire, et portait le fardeau du monde sur ses épaules. Sous Louis XIV, cette exagération en beaux vers aurait amené la disgrâce d'un Colbert.

Polybe recueillera les actions de César, et fera passer aux siècles futurs les hauts faits dont il est témoin; Claude lui fournira lui-même le sujet de l'histoire, et le modèle du style historique...... Je demande si l'on a pu dire gravement de pareilles sottises d'un prince imbécille, et les dire à un courtisan délicat?

Je ne sais ce que c'est que la moquerie, si ce qui suit n'en est pas.

« O fortune! il t'en eût bien peu coûté pour épargner un outrage à celui que tu ne comblas de bienfaits qu'avec connaissance de cause........ » La fortune avait cessé d'être aveugle pour Polybe.

« O fortune! jusqu'à présent tu avais épargné ce grand personnage. »

« O fortune! tu t'es repentie de tes faveurs; quelle barbarie! »

« Tu as ravi à Polybe son frère; quel attentat! »

« O destin! tu as envoyé à Polybe la plus grande des douleurs, à l'exception de la perte de César. »

« Polybe est dans le deuil; Polybe est dans la tristesse, et il jouit de la vue de César! »

« Polybe est un ingrat, s'il se plaint lorsque César est content. »

« Polybe regrette son frère, et César lui survit! »

« Cruelle destinée! tu ne rends point de justice au mérite. »

« En attaquant Polybe, tu as voulu montrer que César même ne garantissait pas de tes coups..... »

« Polybe, l'affranchi Polybe fixe les yeux d'un empire. »

« Si Polybe s'afflige de la mort de son frère, on se reprochera de l'avoir admiré. »

« Les travaux de César ont procuré à tous la commodité de ne rien faire. »

« Le malheur de mon exil n'a point encore tari mes larmes... » Sénèque a pleuré dans son exil!

« Si notre affliction doit durer, économisons nos pleurs..... Ne dépensons pas tout à la fois. »

« Polybe pleure son frère mort, et César se porte bien! »

« Les yeux de Polybe ne se sèchent pas en contemplant un dieu!... » Le dieu Claude!

« O fortune! si tu n'as pas résolu la perte du monde, conserve César. »

« Polybe, conduisez-vous en grand capitaine, et dérobez au camp le chagrin d'une journée malheureuse. »

« A quoi bon vous laisser dessécher par une douleur dont votre frère attend la fin? »

« On s'étonnera qu'une ame si faible ait produit d'aussi grandes choses. »

Si ce n'est pas là persiffler impudemment et le secrétaire Polybe, et le César Claude, et le philosophe Sénèque, que l'on fait parler ainsi, je n'y entends rien.

Polybe est peint comme un bas courtisan, Sénèque comme un lâche; Claude est plus cruellement traité: on en fait le plus grand des souverains.

Tout est outré, tout est exagéré, au point de faire éclater de rire.

Pour avoir l'ame brisée par le chagrin, on n'est ni vil ni sot.

Je trouve le caractère de la satire plus marqué dans la *Consolation à Polybe*, que dans le *Prince* de Machiavel.

Mais si la *Consolation à Polybe* est une satire, tout s'explique, et l'on ne peut plus reprocher à Sénèque l'amertume de l'*Apocoloquintose*.

Quoi ! Sénèque aurait eu la bassesse d'adresser à Claude les flatteries les plus outrées pendant sa vie, et les plus cruelles invectives après sa mort ! C'était à faire traîner dans le Tibre le dernier des esclaves.

Ou Sénèque n'est point l'auteur de la *Consolation à Polybe*, ou c'est une satire, ou Sénèque n'a point écrit l'*Incucurbitation* de Claude.

Par quels exemples console-t-on l'affranchi Polybe ? Par les exemples d'Auguste, de Pompée, de Scipion, de Lucullus, des plus grands personnages de l'empire. Et qui est-ce qui le console ? C'est l'empereur lui-même. Si ce n'est pas là un usage ironique des disparates, c'en est un abus bien insipide ; si ce n'est pas une bonne satire, c'est un bien plat ouvrage.

Un satirique ne se soucie guère d'être conséquent ; pourvu qu'il déchire, cela lui suffit : aussi ne suis-je point surpris de lire ici : « Le destin a rendu commune à tous la destruction, le plus grand des maux, afin que l'égalité de son décret en adoucît la rigueur.....; » et ailleurs : « Les grands hommes pourraient s'indigner avec justice de n'être pas exceptés de la loi générale. »

Et c'est un stoïcien qui dit que la destruction est le plus grand des maux ! Ce n'est pas en un endroit, c'est en cent, que Sénèque prononce que c'est le plus grand des biens, puisque c'est la fin de tous les maux ; et que la perte la moins terrible est celle qui n'est suivie d'aucun regret. Jamais Sénèque n'a varié sur ces principes, les fondamentaux de la secte.

Je trouve le satirique très-délié, lorsqu'il introduit Sénèque s'adressant soit à la justice, soit à la clémence de l'empereur : « Que Claude me reconnaisse pour innocent, ou qu'il veuille que je sois coupable, je regarderai sa décision comme un bienfait..... Les coups de la foudre sont justes, lorsqu'ils sont respectés de celui qu'elle a frappé..... » Il était difficile de le faire renoncer à son innocence d'une manière plus adroite, à la vérité, mais plus indigne d'un philosophe, et d'un philosophe tel que Sénèque. Reconnaît-on à ces traits l'homme qui se fera couper les veines plutôt que de dire un mot flatteur à son élève ?

Mais ce n'était pas assez d'avoir donné à Sénèque un carac-

tère abject aux yeux du peuple, et ridicule aux yeux des courtisans, il fallait encore le décrier dans sa secte; et l'on s'y prend bien, lorsqu'on lui fait dire à Polybe : « Je ne prétends pas que vous n'éprouviez aucune tristesse; je sais qu'il est des hommes qui ont plus de dureté que de force et de jugement : mais il paraît que ces gens-là n'ont jamais connu les situations affligeantes; sans quoi la fortune aurait fait disparaître cette orgueilleuse sagesse, et leur aurait arraché avec leur masque l'aveu de la vérité....... » Et c'est l'élève de Démétrius, l'ami d'Attale, l'admirateur de Posidonius, qui parle ainsi! Non, ce n'est pas lui qui parle ainsi, c'est ainsi qu'on le fait parler.

Mais un passage de la *Consolation à Polybe* qui a embarrassé tous les critiques, et dont aucun d'eux n'a tiré la conséquence qui se présentait naturellement, c'est celui où il exhorte Polybe à donner le change à sa douleur, en s'occupant de la littérature légère, de l'apologue, *genre d'ouvrage*, ajoute-t-il, *sur lequel les Romains ne se sont pas encore essayés.*

Quoi! le littérateur Sénèque, le moraliste Sénèque ne connaissait pas les *Fables de Phèdre!* Il ignorait qu'Horace avait fait la *Fable du Rat de ville et du Rat des champs*, et plusieurs autres! Cela se présume-t-il?

Quant à moi, j'en conclus que, soit que l'auteur de la *Consolation à Polybe* se soit proposé la satire de Sénèque, ou qu'il l'ait faite sans s'en douter, ce qui n'est pas impossible, ce mauvais fragment est beaucoup moins ancien qu'on ne le croit, puisqu'on avait déjà oublié que Phèdre avait composé des fables. Ce qui peut ajouter quelque poids à cette conjecture, c'est la rareté des anciens exemplaires de Phèdre; il ne nous en est parvenu qu'un seul.

Quelle que soit l'opinion qu'on préfère sur la *Consolation à Polybe*, elle n'aura pas l'avantage de la vraisemblance sur la mienne, qui aura sur les autres l'avantage de l'indulgence et de l'honnêteté : je me serai du moins occupé de l'apologie d'un grand homme. Je me suis mis à la place de Polybe : j'ai reçu son ouvrage; je l'ai lu, et je me suis dit : Ou Sénèque se moque de moi et de l'empereur, et c'est un insolent; ou c'est un lâche; ou c'est un sot..... Un homme qui a autant d'esprit que Sénèque,

ne s'expose point à un pareil dilemme, surtout lorsqu'il sollicite une grâce.

Hanc de Consolatione ad Polybium disceptationem quo pleniorem efficiamus, pauca exscribemus ex ejusdem Diderot *de Seneca libro, parte prima*, § 31.

Comment concilier le discours de Sénèque dans sa Consolation à *Helvia* sa mère (c. 17), avec le ton pusillanime et rampant de sa *Consolation à Polybe*? Je vais supposer ici avec le savant et judicieux éditeur de Sénèque, que cet ouvrage est du philosophe, en attendant que je puisse exposer les raisons très-fortes que j'ai de croire le contraire.

Rien de plus naturel et de plus facile à comprendre, et pour celui qui a éprouvé une longue infortune, et pour celui qui a un peu étudié le cœur humain. L'île et les rochers battus de la mer de Corse ne pouvaient être qu'un séjour ingrat pour le philosophe, arraché subitement d'entre les bras de sa mère, au moment où, après une longue séparation, ils jouissaient du plaisir d'être réunis; enlevé à sa patrie, à ses parens, à ses amis; valétudinaire; loin des occupations utiles et des distractions agréables de la ville; réduit à chercher en lui-même des ressources contre tant de privations affligeantes, comme on prétend que l'ours s'alimente durant les hivers rigoureux : eh bien! Sénèque, brisé par une vie triste et pénible qui durait au moins depuis trois ans, désolé de la mort de sa femme et d'un de ses enfans, aura atténué sa misère pour tempérer la douleur de sa mère, et l'aura exagérée pour exciter la commisération de l'empereur. Qu'aura-t-il fait autre chose que ce que la nature inspire au malheureux? Écoutez-le, et vous reconnaîtrez que la plainte surfait toujours un peu son affliction. — Mais vous défendez Sénèque comme un homme ordinaire. — C'est que le plus grand homme n'est pas toujours admirable, et que Turenne est encore un héros, après avoir révélé le secret de l'état à sa maîtresse. Il n'y a guère que l'enthousiasme ou la dureté des organes qui garantissent d'une espèce d'hypocrisie commune à ceux qui souffrent. Nous sortons d'une table somptueuse,

nous respirons le parfum des fleurs, nous goûtons la fraîcheur de l'ombre dans des jardins délicieux; ou, si la saison l'exige, nous sommes renfermés entre des paravens dans des appartemens bien chauds; nous digérons, nonchalamment étendus sur des coussins renflés par le duvet, lorsque nous jugeons le philosophe Sénèque; nous ne sommes pas en Corse, nous n'y sommes pas depuis trois ans, nous n'y sommes pas seuls. Censeurs, ne vous montrez pas si sévères, car je ne vous en croirai pas meilleurs.

FINIS LIBRI CONSOLATIONIS AD POLYBIUM.

L. ANNÆI SENECÆ

DE MORTE

CLAUDII CÆSARIS

LUDUS,

VULGO DICTUS

APOCOLOKYNTOSIS.

FRIDERICI ERNESTI RUHKOPF

PRÆFATIO

(Ex IV voluminis præfatione excerpta).

Ludum de morte Claudii Cæsaris L. A. Senecæ et codd. mss. et omnes editores atque reliqui viri docti, qui hujus opusculi mentionem fecerunt, tribuere. Jam si forte Erasmo (Adag. 1301) et Fabricio (Biblioth. Lat. lib. II, c. XI, p. 109, to. II, edit. Ernest.), fidem habeamus, hic ludus primum a Beato Rhenano in Germania repertus in lucem emersit. Sed non usquequaque verum hoc esse facile est ad docendum. In Germania a Beato Rhenano primo hunc ludum editum scholiisque illustratum inter Senecæ Opera ab Erasmo recensita Basileæ a. 1515, fol., et deinde a. 1529, quum editio Erasmica secunda jam non procul a fine abesset, notis criticis adjutum, posteaquam Beatus codicem Weissenburgensem non magis lacerum quam ceteri sunt, nactus esset, in dubium vocari nequit. Ipse Beatus Rhenanus hoc nobis ibi tradit. Codex ille ubi nunc delitescat, dicere non possum : parvi tamen fuisse pretii Beatus ipse innuit. Fuit enim, ut ejus verbis utar, scripturæ plane miserabilis, vestigiis tamen aliquibus verborum Græcorum exstantibus. Enimvero et Erasmum et Fabricium, quem nec Ernesti in rectum tramitem deduxit, falsos esse, ex Beati Rh. narratione clarum est. Ad initium enim cap. VI, p. 670, ed. Erasm. II : Et imposuerat Herculi minimo discrimine fabulam etc., addit ille hæc verba : « Manuscriptus codex non *fabulam* habet, sed *fabros*. Eam dictionem doctus aliquis mu-

tarat in : *fabulam* in editione Romana, quam nos primum secuti sumus. » Ex quo loco utrumque lucramur, quum veritatem, in Germania hunc ludum non repertum primum in lucem emersisse, tum notitiam prorsus incognitam, Romæ jam ante annum Chr. 1515 prodiisse vel omnium Senecæ operum vel hujus, quod tractamus, opusculi editionem, cujus neque Fabricius, ab Ernestio non correctus, neque quisquam editorum sequentium mentionem injecit. Quum remotior sim a lautioribus bibliothecis, quam ut ob hanc editionem romanam Audiffredii Panzerique libros consulere et inquirere possim, hanc operam aliis literatoribus relinquam, contentus docuisse, eam exstare, et ex ea nostri ludi primam in Germania editionem emanasse. Ex hac editione deinceps in secutas edd. transiit ludus de morte Claudii Cæsaris sine ulla fere mutatione propter inopiam et mancam codd. mss. conditionem. Omnes enim codd. mss. quos ab editoribus aliisque collatos comperi, in iisdem lacunis consentiunt : præsertim miserrime habiti sunt in omnibus loci, ubi græca occurrunt.

Quæ observatio in libro Literaturæ romanæ unico, quippe quæ libellis orationis solutæ satyricis præter hunc fere caret, quum me diu male haberet, nec unde opem laboranti opusculo haud spernendo quærerem indagare possem, nec opinato se obtulit mihi occasio optima, qua illius voti compotem me fieri posse sperabam. Mense enim Februario anni præterlapsi ineunte, *Bredow* Vir clariss., Professor Histor. in Academia Helmstadiensi, urbem nostram in itinere Parisios, ubi Geographis Græcis, Latinis et Arabicis edendis subsidia petiturus erat, instituto attigit meque convenit. Cui quum mox, ut fit, curam meam aperuissem, tam amice in societatem ejus rei devenit, tantamque mihi comitatem ostendit, ut adeo quæ posset libenter se effecturum promitteret, ne libellus hicce, si per se staret, amplius tot lacunis scateret. Quid multa ? promissi mihi facti fidem præstitit, et undecim Codicum mss. Parisinorum a se maximam partem collatorum Lectionem variantem perhumane mihi misit : quid, quod, quum animadvertisset,

doctissimum olim præsulem Petr. Dan. *Huetum*, cujus bibliothecam Jesuitis donatam, deinde in Bibliothecam Regiam migrasse constat, editionis parisiensis anni 1619, fol. margini observationes inter legendum exortas suas quum exegeticas tum criticas adscripsisse, non cunctatus Vir amicissimus et harum partem eximiam descriptam in meam gratiam adjungendam statuit. Qua benignitate nihil mihi gratius ac jucundius accidere potuit, nec possum quin publice maximas quas possim gratias Viro de me ac Seneca promerito agam habeamque, cujus beneficium eo majoris mihi æstimandum fuit, quo brevius temporis spatium Parisiis ei commorari liceret, tot tantisque thesauris ut omnium literarum undique convectis, ita præsertim Geographiæ cujuscumque ibi coacervatis in usum suum convertendis occupatissimo.

Contulit autem Vir amiciss. codices mss. hosce :

α. Codd. mss. Lat. Paris. Biblioth. Reg. no. 6630 : membranac. sæc. XIII scriptus.

β. . . . . 8717. membranaceus, sæc. XIV scriptus. Fuit Jac. Aug. Thuani, postea Colberti, cum epigraphe : Annei Lucii Senece de morte Claudii, qui dicitur ludus Senecæ, liber incipit. Sequitur Epigramma Martialis V, 42, nescio quare adscriptum. Bredow amic. monuit : « Omnem varietatem hujus auro et coloribus ornatissimi codicis excerpere gravior esset labor, quam Augiæ stabulum purgare. Nonnulla tantum, quæ memoratu digna esse videntur, adscribam. Versus illi, ni fallor, Martialis sunt : non video, quid hoc loco sibi velint. »

c. no. 1936, membranaceus, olim Ducis de Bethune, sæc. XIV scriptus.

d. no. 6389, membranaceus, sæc. XIV scriptus.

e. no. 5055, chartaceus, olim Colberti, sæc. XIV, aut XV ineunte scriptus.

f. no. 6395, membranaceus, eodem tempore scriptus.

g. no. 8544, membranaceus, anno Chr. 1389 scriptus.

h. no. 8542, membranaceus, primum Thuani, postea Colberti, sæc. XIV, aut XV ineunte scriptus.

Reliquos codd. mss. ab amic. Viro non uberius descriptos, si forte eorum mentio facta est, literis signavi. Sunt Codd. 8501, 8544, et 8624, qui tamen nil nisi opusculi initium continent. Accuratissime scriptus est Codex mss. α, sive n. 6630, qui totus collatus est, reliqui maximam partem : sed ad unam familiam omnes undecim pertinere clarum est. Omnes habent easdem lacunas, et easdem fere corruptelas, quippe e codice quam maxime lacero descripti : proinde, quum codd. non numerandi sed ponderandi sint, pro uno eodemque habendi sunt.

Lucrum, quod ex hac undecim codd. mss. collatione capere licet, exigui est momenti ad hoc opusculum emendatius, quam fieri ad hunc diem potuit, exhibendum, et observationem Viri amicissimi eamdem mecum communicatam vidi confirmatam. Quidquid tamen præstiterint, adnotare non neglexi, ut quivis oculis suis videre et judicium ferre valeret. Hoc certe ad liquidum deductum esse nunc apparet, Parisiis nullam huic opusculo lacero salutem petendam esse.

Qua quidem spe quum ita excidissem, lentior factus sum ad aliam concipiendam et alendam, quæ ex epistolis humanissimis Viri doctrina et meritis de literis venerabilis *Jac. Morellii*, præfecti Bibliothecæ Marcianæ, quæ Venetiis tanto decori est, meritissimi, ad Fesslerum S. V. datis enasci alioqui potuisset : quamquam ille codex mss. Morellio monente, no. 267, in-4, sæculo XIV scriptus sit ab indocto librario et totus mendis scateat. Ne tamen quidquid officiorum in editorem impigrum cadentium prætermisisse incuser, precibus adii *Heynium* V. Ill. inde a triginta fere annis de me multis nominibus meritissimum, ut Morellium, quocum et literarum commercio et amicitiæ vinculo esse junctum compereram, opusculo huic cum illo codice conferendo conciliaret, atque adeo eamdem Senecæ operam præstaret, quam Morellio adjuvante ibi Blessingium Appiano præstitisse laudat Schweighæuser in præfat. ad Appianum, præsertim quum paucis tantum foliis constare possit ille codex

Venetus. Summopere gaudeo, quod Heynius meus precibus hisce motus omnem suam operam impensurum benigne mihi pollicitus sit, ut voto meo potirer.

Alia spes eodem fere tempore mihi affulsit e literis Abb. *Santolonii* ad Fesslerum S. V. datis, exstare, nuntiantibus, in Biblioth. vatic. Romæ quatuor codd. mss. nondum, ut ille asseverabat, a quoquam collatos, cujus tamen asserti fidem equidem præstare non ausim. Nulli labori me parsurum esse, ut in usum nostrum Lectionem variantem ex istis codd. mss. excerptam convertam, jam supra indicavi. Sunt autem hice:

nr. 2201, constans pagg. 111, membranaceus in folio, eleganter et emendate exaratus sæc. XIII, adjectis e regione Lectionibus variis.

nr. 2212, constans pagg. 284, membran. in fol. magno, apicibus ad gothicum stilum vergentibus, in Germania, ut videtur, exaratus initio sæculi XV, initialibus literis auro minioque affabre depictis a summo ad calcem exornatus.

nr. 2216, constans pagg. 118, membranaceus in folio, nitide et eleganter exaratus sæc. XIV.

nr. 4498, constans pagg. 114, membranaceus in 4, exaratus sæc. XV.

Omnes autem hi codices tum collati tum nondum collati, quantum comperi, titulum opusculi gerunt: *Ludus de Morte Claudii Cæsaris*, nullus, quod sciam, Ἀποκολοκυντώσεως inscriptionem exhibet: quare nec mihi committendum ratus, ut hoc titulo opusculum insignirem, eam, in omnibus edd. recentioribus obviam, delendam jussi, codicibus quippe magis quam conjecturæ vel haud improbabili obtemperaturus: quippe quæ ab *Adr. Junio* [1] profecta est. Qui quum apud Dionem Cass. LX, 35 extr.[2] legisset, Senecam nostrum in Claudii mortem libellum edidisse sub titulo Ἀποκολοκυντώσεως i. e. mutationis in cucurbitam, quo verbo ab eo ad analogiam verbi pervulgati ἀπαθανατίσεως i.

[1] Cf. Ej. Animadv. 1, 17, in Gruteri Lampade crit. Vol. IV, p. 342 sq.

[2] Verba Dionis sunt hæcce: Συνέθηκε μὲν γὰρ καὶ ὁ Σενέκας σύγγραμμα Ἀποκολοκύντωσιν, αὐτὸ, ὥσπερ τινὰ ἀπαθανάτισιν, ὀνομάσας.

e. mutationis in deum invento efficaciter stupiditatem Claudii insignem designare voluerit, nec dubitasset, hunc libellum esse eumdem ipsum, quem etiamnunc tractamus; titulum ejus hunc in posterum quasi jure postliminii revocandum et ex exilio, quo tamdiu delituisset, in jura male perdita restituendum esse pronuntiavit. Sed non satis erat, innuisse, a Seneca ideo Ἀποκολοκύντωσιν Ludum esse appellatum, quod Claudius medicato boleto, quasi pharmaco purgatorio (cujus tamen in Ludo nulla fit mentio, nec prudenter fieri poterat) quod olim frequens e colocynthide concinnaretur (quam agrestem cucurbitam vocare licet) perierit; sed ex ipso hoc libello docendum erat, inscriptionem ei convenire. Quod factum non est, a Junio, neque a Dan. Heinsio in Diss. de hoc Senecæ libello [1]. Defendi forsan potest eo, ut dicatur, mutationem stupidi innui.

Neminem tamen adhuc vidi, qui Junii sententiam rejecisset. Omnes eum insecuti viri docti et editores titulum hunc ab eo exhibitum pro vero et a Seneca profecto habere non dubitaverunt. Unus Xylander alicubi opinionem quidem promsit, non esse Senecæ fœtum, sed inscriptionem in dubitationem vocare non conatus est. Neque *Cortius* prof. olim Lips. qui in libro sub titulo: Satyræ Menippeæ tres, Senecæ Apocolocyntosis, Lipsii somnium et Cunæi Sardes Venales, Lipsiæ 1720, 8, edidit notisque illustravit perpetuis et iis viro doctiss. parum dignis, neque Frid. Christph. *Neubur*, qui germanice vertit et illustravit, Lips. 1729, 8, ap. Bernh. Christph. Breitkopf, hanc inscriptionem repudiaverunt. Eamdem opinionem et Viris doctis Gallis, Anglis et Germanis, qui ludum converterint in patrium quisque sermonem, se probasse intellexi [2].

[1] Adjecta hæc est Ej. Orationibus, Lugd. Bat. 1642, 12, p. 683-708, quod me humanissime monuit *Biesterus*, præfectus Bibliothecæ reg. Berolini, Vir doctrina eleganti et meritis de bonis literis sinceraque philosophia clarissimus. Eidem viro amiciss. debeo etiam epitomen *Jo. Schefferi* Lection. academ. (Hamb. et Amstelod. 1675, 8) ubi p. 279-336, notæ in Ludum hunc leguntur, exigui momenti. Criticis, quæ paucæ sunt, notis usus sum.

[2] Præter alias notas interpretationes memoro *Russavii* (*Œuvres* To. XIV,

Hæc tituli Ἀποκολοκυντώσεως omissio, quam codd. testantur, Xylandro haud dubie dubitationem, quam modo memoravi, movisse videtur. Sed enim quum librarii græca non callentes in contextu ipso græce scripta prætermiserint, quidni et inscriptionem græce scriptam quasi obelo prænotatam præterierint? Nec silentium veterum sive neglectus ludi memorandi argumento sit, a Seneca non esse profectum, siquidem alioquin numerus librorum tanta veneratione dignorum mirum quantum diminutus foret. Fortasse tamen sermo latinus, quo hic ludus compositus est, abhorret a Senecæ usu et consuetudine? At primum in libello tam lacero versamur, ut ea ipsa loca, quæ dubium movent, suspicione corruptelæ non careant: deinde sæpius ad sensum quemdam nec prorsus certum nec demonstrandum tota dubitatio redit. Jam vero quum colorem vere romanum et oratione et argumento prodi quivis confirmaverit, nec statim nævi sint, qui tibi dubitanti esse videantur, difficile inde fuerit demonstrare, a Seneca librum non esse profectum. Parum tamen aberat *G. D. Koelerus* D. Phil. qui cummaxime Gymnasium quod Detmoldi in vicinia mea floret cum laude moderatur, Vir doctrina et ingenio clarus atque intima mecum amicitia conjunctus, quin de Seneca hujus ludi auctore subdubitans et in orationem auctoris inquirens Seneca eam non satis dignam opinaretur, loquendi quippe maxime motus formulis hisce: c. 1, *volo memoriæ tradere;* c. 3, *peregrinos in semen relinqui;* c. 4, *væ me;* c. 6, *collum præcidi*, et *quod tibi narro*, quod gallicum quid referre videbatur, *ce que je vous dis*, *en vérité; virum valentem*, *l'homme vaillant*, et similibus: quæ ipsi suspicionem movebant, recentioris cujusdam auctoris fœtum esse, qui Petroniastrorum (venia sit verbo!) recentiorum instar personam Senecæ ad majorem sibi suæque satyræ in coronatum quemdam stupidum securitatem parandam sibi accommodavisset. Quæ etsi docte observata sunt, tamen id mihi non persuadent quod vir

p. 200, *éd. de Genève*) et *Sonntagii* S. V. (*Zur Unterhaltung fur Freunde der alten Literatur*, II, Rigæ. 1790, 8.). Utraque elegantissima est.

amiciss. voluit : partim enim ab usu Senecæ non abhorrent, partim in notis nisi usum, tamen analogiam harum phrasium monstrare conatus sum. Sic, ut hoc obiter moneam, Seneca de Benef. VII, 4, 1, habet : « volo videre ; » VII, 8, 1 : « volo sub conspectu meo ponere; » c. 10, 1 : « nunc volo tuas opes recognoscere, » etc. Non magis mihi Viri amicissimi, quod ejus pace dictum sit, argumenta alia persuadent, quum propter juris peritiam non vulgarem, quæ in libello eluceat, et dictionis similitudinem Senecam patrem Ludi auctorem esse, non filium, nostrum Lucium Annæum, tum severitate atque gravitate L. Annæi satyricam hanc et frivolam et sordidam scribendi rationem non dignam esse. Senecam tamen patrem tunc temporis non amplius in vivis fuisse, demonstrare fortasse valerem, si forte opus esset : sed non video, cur jurisperitiæ laus non in nostrum quoque Senecam, quem sæpe causas orasse constat (cf. e. c. Dio Cass. LIX, 19), casura sit. Nec satyrica nostrum vena caruisse, e scriptis his, quæ nobis terere contigit, satis clare apparet : confirmant quoque judicia a Tacito et Quintiliano satis nota de eo lata, virum amœnissimi ingenii, qui omnem fere studiorum materiam tractaverit, talem ludum scribere potuisse : nedum Dionis Cassii testimonium amplius urgeam, qui aperte eum ait satyram in Claudium composuisse. Denique de obscœnis non idem ac nos sensisse veteres, docet locus Quintiliani VI, 3, 29. Sed non tacendum est, virum amiciss. hæc per literas mecum communicantem egregie simul monuisse, se probe intelligere, ingenium L. Annæi Senecæ tam copiosum et varium tum varia prodere, tum variam suis scriptis formam induere potuisse, nec nos satis caute a scriptis ejus, quæ terimus, colligere, ludicrum et facetum scribendi genus ei non successisse, præsertim quum et diversi ætatis anni et vivendi agendique rationes ad alia omnia talem virum discedere a se cogere possint, et inconstantiam quamdam creare valeant.

Multus fuit *Dionysius Diderotus*[1], quum magis optandum

[1] Cf. ejus *Essai sur les Règnes de Claude et de Néron*, etc. To. I, § 36, sq. To. II, § 94. (Quos locos exscripsimus ad hujus libri calcem).

quam docendum pronuntiasset, Ludum hunc a Seneca non esse compositum, in causa Senecæ oranda, atque in crimine adulationis et ingrati animi diluendo. Qua re non solum hunc Ludum et Consolationem ad Polybium satyras esse posuit, sed consilium etiam Senecæ in Ludo componendo fuisse statuit, ut Claudium risui publico exponens, Neronem alumnum suum ad officia imperatoris sapientius et humanius quam Claudius fecisset exsequenda optime adhortaretur. Sed quod primo loco positum est, egregie redarguit *Spaldingius* Vir Cl.[1] : alterum refutatur tota satyræ quamvis laceræ indole. Cæterum de crimine illo, in quod Philosophus incurrisse dicitur, dispiciendum est, quo equidem, si quis alius, eum libentissime liberatum cupiam, quoad ejus quidem fieri possit. Ac primum, ut illud diluamus ludum ei abjudicando, dubitationem movere hoc potest, quod Senecam, oratione, quam Nero die funeris Claudii Cæsaris haberet, in ejus laudem modo elaborata, continuo pessimis eumdem Claudium conviciis credunt hoc ludo consectatum esse. Quod nostro certe sensui ab aulis remotorum vel maxime repugnat : siquidem ingratum in Claudium, qui exsulem revocasset et multis magnisque beneficiis et honoribus exornasset, animum, philosophoque stoico indignissimum non possumus quin reprehendamus. Quamvis hæc negari non possunt, tamen non impediunt, quominus quum locus, quem apud Neronem Seneca tenebat, summus, ejusque studium insigne, Claudii stultitia augenda atque risui publico exponenda , alumni sui extollendi, et vi oppositi populo commendandi, tum laxior philosophia stoica, recentiorem eam merito vocaveris (concedamus enim, jam tum huic philosophiæ unice fuisse deditum) qua inde a Panætio Stoæ auctorum asperitas temperata fuit, Senecæ hujus ludi scriptionem permiserint. At sic duplici persona eum induimus! Nec hoc negandum est. At etiamsi nemini alii facile hoc

[1] In Abhandlungen der konigl. Akademie der Wissenschaften und schonen Kunste aufs Iahr, 1803, p. 226 sq. (Berolini, 1806, 4.)

concedamus, tamen homini in aula et in gravissimis honoribus, quos aula dat, quummaxime versanti hæc venia et petenda et danda interdum esse videtur, ut duplicem capiat personam. Quod si ponamus, haud difficilis est Senecæ excusatio, quem partes Neronis ita defendere decebat, ut, quum de homine publice idque merito damnato atque adeo arbitrio cujusvis libere condonato ageretur, eo utcunque describendo ac tractando, tanquam materia locoque communi uti non dubitandum esset. Minuitur etiam culpa, si statum Senecæ reputemus. Quid enim homini aulico amœnissimi ingenii et comitatis magnæ (Tacit. Ann. XIII, 2) facere licuit rogato forsan ab Agrippina Neronis matre, ut contemtui publico, cui Claudius jamdiu traditus erat, augendo atque comprobando et ipse suo ingenio deesse nollet? Num refragandi copia fuerit? Minime gentium. Talia autem pro certis ponere et historiæ male tacenti extorquere licet historico homines reputanti ubique in rebus similibus similes sibi esse, rerumque usum consulenti. Et quænam gratia homini persolvi debebat, qui temere in exilium mittere, et inde itidem revocare solebat! Parum autem in Senecam cadere istam delicatiorem justo sentiendi rationem (*sentimentalitatem* barbare novitii vocant), quam Diderotus in eo positam voluit, ex aliis locis colligimus, ubi Claudii mentionem fecit haud honorificam, e. c. de Benef. I, 15, 3.

Nec opponi potest irrisio Stoæ, qua quidem auctor ludi non abstinuit. Num verisimile est, dici potest, Senecam stoicæ philosophiæ tunc temporis jam deditum tam abjecte locutum esse de quibusdam huic philosophorum sectæ tam caris rebus? Nonne deus stoicus, nonne Hercules, quem tanti æstimasse constat Stoicos, ridiculo est? Audio. At quid impedit, quominus nostrum vel maxime stoicum statuamus hæc immiscuisse, ut ridiculum, quod quærebat, augeret, in memoriam revocans locum Varronis facetissimum, cujus tamen acumen nobis periit? Oblitine sumus Ciceronis, qui ut Catonem ridiculo exponeret, philosophiam quam valde eum amasse constat, etiam

stoicam risui exposuit? Quidni statuere licet, ludum hunc in publicum prodiisse primo anonymum, quamquam Senecæ esse opusculum mox neminem fugerit? Nam qui aulam ejusque artes populo verba dandi atque os oblinendi vulgatas noverit, ei facile hanc opinionem se probaturam confido.

Cæterum cuncta quæ ad mortis Claudii genus spectant, mox adeo pernotuere, ut Tacitus, Suetonius, aliique non opus haberent e satyra haurire sua (cf. Tacit. Ann. XII, 67). Quo factum est, ut historia nihil novi ex ea capiat.

Si forte quis hæc omnia quæ pro Seneca Ludi auctore pugnant, probe perpenderit, non dubito, quin sententiæ vetustæ a Dione Cassio et Codd. mss. nobis traditæ mecum accedat et eam probet, etiamsi nemo hujus ludi meminerit præter Dionem, quod facile in tanta auctorum, præsertim istius ævi, jactura fieri potuit. Titulum autem a Dione laudatum nostris codd. mss. deesse, nemini mirum videbitur, qui reputaverit, librum ex uno et eo lacero codice manuscripto ad nos venisse. Nec tamen inde quod Dio Cassius librum non cum laude meminit, cogi recte posse videtur, non magni esse æstimatum: nam utrum Dio librum ipse legerit, an aliunde sua hauserit, nemo dixerit. Accedit, quod Senecæ non favisse constat.

In hoc Satyræ genere Seneca non primus fuit, quum *Lucilius*, *M. Ter. Varro* apud Romanos, et Menippus Gadarenus, Meleagri, primi Anthologiæ græcæ conditoris, amicus, ὁ σπουδογέλοιος Straboni, XVI, p. 1101, vocatus (cf. Fabricii Biblioth. græc. Vol. III, p. 521 sq.), aliique apud Græcos satis celebres fuerint satyrici, qui solutam orationem versibus distinguendo nomen huic scribendi generi adsciverunt. Sed nil nisi fragmenta horum scriptorum exstant. Nec raras hujusmodi scriptiones fuisse apud Romanos non unum exemplum docet. Clarissimum est M. Ter. Varronis, qui in triumviratum Cn. Pompeii, Julii Cæsaris et M. Crassi satyram Τρικάρανον, ad Cerberum respiciens, composuit, memoratam Appiano, B. C. II, 9, (Vol. II, Opp. p. 186, ed. Schweighæuseri.) Ælii Saturnini satyræ in Tiberium meminit Dio Cass. LVII, 22. Sed qui hac

de re scripsere, nobis otium fecerunt [1]. De argumento Ludi nihil addam, quum e Tacito, Suetonio et Dione Cassio omnia nota sint.

[1] Cf. *Ruperti* V. Cl. de Satyra Romanorum diss. primo Vol. ed. Juvenalis ab eo curatæ præmissam, p. LXXVII, sq.

(*Scribebat Ruhkopf, anno* 1818.)

DE MORTE
CLAUDII CÆSARIS
LUDUS.

ARGUMENTUM

(EX LIBERTI FROMONDI PRÆFATIONE.)

Satyra Menippea est, qua sale nigro fatuum Claudii Cæsaris caput lepide defricat. Quia enim mortuo cælestes honores fuerant decreti, fingit eum in cælum ascendisse, et postulasse inter Deos recipi. Causa ejus in concilio Deorum agitari cœpta, Diespiter et Hercules in eum proni, alios etiam inclinaverant; quum Divus Augustus exsurgens, recensitis pari eloquentia et animi indignatione cædibus, queis in domum suam et Romanam nobilitatem passim Claudius grassatus erat, brevi perfecit, ut omnes pedibus in suam sententiam et Claudii damnationem concederent, detrahereturque ad inferos, ubi tesseris ludit pertuso fritillo, datusque insuper Menandro Æaci (sive Caii Caligulæ mavelis) liberto, ut ei esset a cognitionibus: ut nempe calidissimus aleator, et toto principatu libertis suis obnoxius, in utroque quo peccaverat, puniretur. Cæterum, causa satyricæ scriptionis, fatuitas Claudii, et memoria injuriæ, qua ab eo, ceu Juliæ filiæ Germanici adulter, Seneca in exilium pulsus fuerat.

L. ANNÆI SENECÆ

DE MORTE

CLAUDII CÆSARIS

LUDUS [1]

VULGO DICTUS

APOCOLOKYNTOSIS.

I. Quid actum sit [2] in cælo ante diem tertium Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviola Coss. anno [3] novo,

1. *L. Annæi Senecæ.... ludus.* Hæc libri inscriptio a Senecæ manu est quam retinuimus, opusculoque præmittendam curavimus. Non prætereundum tamen usum obtinuisse ut id Apocolokyntosis nominaretur. Vox autem illa, a Græcis vocibus ἀπὸ et κολόκυνθος, formata, ut ἀποθέωσις aliaque, Claudium indicat in cucurbitam post mortem mutatum esse. Sed quum hujus transformationis nulla in opusculo fiat mentio, Fromondus, pro *transfiguratione in cucurbitam*, proponit *cucurbitæ* (quo nomine stupidus homo designari videtur) *in deum transfigurationem* intelligere. Cæterum de titulo fuse tractatum est in hujus libelli præfatione.

I. Arg. Historicus quid traditurus et quibus fontibus usus sit in morte et rebus Claudii Cæsaris gestis in cælo describendis docet.

2. *Quid actum...Idus Octob.*, etc. Veritatem rei testantur Tacitus Annal. XII, 64, 69, et Sueton. Claud. 45, quocum noster consentit propius. Nam Tacitus M. Asinium et M'Acilium hos consules vocat. *Tertium* autem *Idus Octobris* memorat uterque: qui dies respondet undecimo Octobris. Factum hoc est a. U. C. 808, a. Chr. 55, *anno novo*, i. e. quo Nero regnare cœpit. Quod *sæculi felicissimi initium* dicitur, id tum spes egregias de Nerone tunc temporis conceptas indicat, notas v. c. e Senecæ libris de Clementia, tum expressum solenni hac in re vocabulo: nihil enim usitatius in nummis Rom. sæculi felicitatis mentione. Cf. Heynii Opuscul. academ. Vol. III, p. 331 sqq.

3. *Novo.* Discedunt dantes *nono* codd. paris. a. b. et α. ubi manus correctoris dedit vulgatum, *novo*; quod

initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ nec[1] gratiæ dabitur[2]. Hæc ita vera[3] si quis quæsierit unde sciam, primum, si noluero, non respondebo.
2 Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum[4], ex quo suum diem obiit ille, qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere[5]. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam[6] venerit. Quis
3 unquam ab historico juratores[7] exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui

præferendum est τῷ *nono*. Nomina consulum absunt a codd. α. a. b.

1. *Nec* e codd. par. α. b. c. d. e. g. h. cepi, ejecto vulgato: *vel*. cf. F. A. Wolf. ad Tacit. Annal. 1, 32 p. 72 sq. ed. Oberlin.

2. *Nihil offensæ..... dabitur*. Lepidum initium quo se ad nugas enarrandas quasi ad seria accingit. Cf. Tacit. Hist. I, cap. 1, med. part. Cæterum potes et credere obvenisse Nostro in mentem et offensas Claudii et bene merita: offensam ergo, si Senecæ hunc librum tribueris, ad exsilium ejus in Corsica octenne referas, quo suspectum adulterii cum Julia Germanici filia Claudius primo imperii anno, a. u. 795 miserat, unde a. u. 803 redux educationi Neronis præficiebatur; bene merita ad hoc decretum quo ipsi, in patriam tandem revocato, educandi Neronis demandata cura fuit. Vid. Dio Cass. LX, 8 et 31 coll. schol. Juvenal. V, 109, qui tamen perperam, post triennium, ait, revocatum esse Senecam.

3. *Hæc ita vera* dant omnes codd. et ed., præter Curionis cod. a Fromondo memoratum, qui *vero*: Fromondi judicio paulo melius. Mihi magis arridet *vera*, quum de veritate sermo sit.

4. *Ego scio me liberum factum*. Ego nec rex, nec fatuus, liber tamen illo mortuo sum qui libertatem omnibus sic denegaverat ut nisi principali fastigio admotus aut insaniens liber esset.

5. *Aut regem..... oportere*. Quatenus omnia regibus et fatuis licent. Cf. Erasmi Adag. I, 301.

6. *Buccam*. Os, labra. Unde vox Gallic. *bouche*. Pro *genis* aliquando accipitur. Horat. lib. I, Sat. 1: « Quid causæ est merito quin illis Jupiter ambas Iratus buccas inflet?... »

7. *Juratores*. Antea divisum: *jurato res*. Jam Beatus Rhenanus sic in codice weissenburgensi *juratores*, non distractum *jurato res* invenerat, et sic quoque scribendum esse monuit, Lipsio etiam et Fromondo postea e Plauto et Macrobio bonam nominis latinitatem docentibus: contextus quoque postulat hic *testes juratos*: quo illa: *unde scio*, et sequens: *auctorem*, recte monente Sonntagio, nunc præsul. eccles. apud Rigenses S. V. mihique amic. referri debent. Gronovius tamen exemplorum a Lipsio et Fromondo allatorum auctoritate repudiata, Turnebum (Adversar. XIX, 12) sequi maluit h. l. et Obss. IV, 3. p. 547 sq. ed. Lips. Cæterum codd. omnes *juratores* habent, quamquam in tali re auctoritas eorum parvi aut nullius momenti esse potest.

Drusillam [1] euntem in cælum vidit. Idem Claudium vi-
disse se dicet iter facientem, non passibus æquis [2]. Velit,
nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur.
Appiæ viæ [3] curator est, qua scis et divum Augustum,
et Tiberium Cæsarem, ad deos isse. Hunc si interroga- 4
veris, soli narrabit : coram pluribus nunquam verbum
faciet. Nam ex quo in senatu juravit se Drusillam vidisse
cælum adscendentem, et illi pro tam bono nuntio nemo
credidit quod viderit [4], verbis conceptis [5] affirmavit, se

1. *Quærite ab eo qui Drusillam* etc. Projectissimi animi homo Livius Geminius, senator, jusjurandum hoc publice præstitit, et præmii loco a Caligula 250,000 Denarios (circa 175,874 franc., vel 10,000 Frideric. aur.) accepit. Dio Cass. 59, 11. Quam eamdem summam Numerius Atticus, senator rom. a Livia accepit, Dione Cass. referente LVI, 46 quum Proculum Julium de Romulo asseverantem jurejurando (Liv. 1, 16) imitatus, jurasset, se Augustum in cælum elatum conspexisse. De fœminis itaque hunc morem apotheoseos quoque viguisse apparet. Cf. Dio Cass. LX, 5. Descripsit apotheosin imperatorum Herodianus, IV, 2.

2. *Passibus æquis.* Jocose hæc verba Virgil. Æn. II, 720 traducit ad Claudium, cujus fœdam vacillationem Sueton. Claud. c. 21 et 30, memorat.

3. *Appiæ viæ..... est.* Quum senator esset, unum e Quatuorviris viarum (cf. Lipsii Exc. E. ad Tacit. Annal. III.) fuisse apparet, cui cura *Appiæ viæ*, quam inde a Roma per paludes pomptinas Capuamque usque Brundusium pertinuisse constat, demandata erat. Cf. Adleri opus egregium Romæ descriptionem germanice sistens p. 51 sq. Dicebatur autem via regia; unde hæc fictio ortum suum duxisse videtur. Nam, Herodiano referente l. l. in Campo Martio cremabatur funus Principis, aquila e rogo avolante, animamque Principis in cælum afferente : quæ quidem Romanorum fuit opinio, si Herodiano fides est habenda. Fieri tamen potuit, ad hanc viam monumenta sepulcrorum Principibus fuisse; quod, nisi fallor, aliunde non constat. Decora hujus viæ admiranda descripsit Procopius Gothor. 1, 14.

4. *Quod viderit.* Sic edit. rom. quam Erasmus sive B. Rhenanus expresserunt, una cum codd. omnibus parisin. At Lipsius, Gruterus et alii : *quid vid.* Heumannus (in Supplem. ad Acta Eruditor. Tom. VI, p. 298) hæc verba ut glossema delenda esse censuit. Enimvero iste vir doct. ut multi alii critici, ubique glossemata aut παρεμβεβλημένα odorantur, parum solliciti docere, cui rei explicandæ inservierint aut quomodo in textum venerint. Utrumque autem bene stare h. l. posse, quivis non cupidus lector intelliget. Simplicius tamen est : *quod v.*, sc. id quod postea vidisse affirmaverit.

5. *Verbis conceptis.* Sc. ad formu-

non indicaturum, etiamsi in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcunque audivi, certa [1] claraque affero, ita illum salvum et felicem habeam [2]:

II. Jam Phœbus [3] breviore via [4] contraxerat [5] ortum
Lucis, et obscuri crescebant cornua [6] somni:
Jamque suum victrix augebat Cynthia [7] regnum,
Et deformis Hiems gratos carpebat [8] honores

lam, solemnibus verbis. Sacerdotes olim verba conceperant, quæ jurantes pronuntiare dehinc debebant.

1. *Certa claraque*. Sic ed. rom., et Rhenanus. Hac tamen lectione Gronov. non contentus emendavit: *certa et clara*, etsi in ipsis exemplis ab eo allatis Livianum sit: Omnia non properanti *clara certaque* erunt. Hadr. Junius et Gruterus prætulere nostram lectionem alteri: *certe clara*. Nec discedit Drakenborch. ad Liv. I, 18 fin., qui de hac formula inpr. Augurum egit.

2. *Ita illum.... habeam*. Appiæ curatori ita salutem et felicitatem apprecatur, ut ista de Claudii divinitate et in cælum adscensu certa claraque ab eo denarrata essent. *Fromondus*.

II. Arg. Mortis tempus poetice describitur.

3. *Jam Phœbus*, etc. Versus qui mensem Octobrem, cujus decimo tertio die Claudius obiit, describunt, eodem, i.e. frigido spiritu quo Montani Julii versus, quos Seneca in Epist. CXXII, 12 attulit, pacti sunt. Attamen ab eodem quoque profectos esse, quis spoponderit? Diem jam breviorem, noctes longiores fieri, Hiememque appropinquare innuunt versus: sed verba paulo durius dicta videri possunt.

4. *Breviore via*. Fortasse erat: *breviori' viæ*. Ad brevius iter orientem lucem prodit, oriri facit lucem.

5. *Ortum*. Omnes codd. dant. Sed probanda esse videtur emend. Fromondi: *orbem*, i. e. cursum. Sic *orbem Diana nocturna contrahit* apud Ovid. Metam. XV, 197. Huic ergo suffragor libenter, nisi aut vim attrahendi faciendive non inusitatam verbi *contrahere* h. l. valere putes, ut sensus sit: in angustiore cæli spatio ortum lucis fecit; aut explicare malis: una cum breviore via soli emetienda ortum quoque lucis contraxerat, breviorem fecerat. Nec quartus versus, hiemi jam mense Octobri istam deformitatem, et quidem in Italia tribuens, mihi placet: nisi de pluviis tempestatibusque hoc anni tempore interdum ibi ingruentibus intelligere malis.

6. *Cornua*. Optima est lectio, a Beato Rhen. in codd. weissenburg. inventa, et ipsi recte probata. Edit. rom. dat *tempora*, quæ explicatio τοῦ *cornua* est. Uti enim Lunæ adscribuntur *cornua*, ita h. l. Somno, ut incrementa ejus potestatis indicentur.

7. *Regnum*. Beatus Rh. in codice suo invenerat *lignum*, unde non contentus lectione bona, quam editio rom. offert et omnes codd. noti attulerunt, *lychnum* scribendum jussit. Eleganter autem, addit Beatus Rh., vocat lychnum Lunæ, quod alieno lumine egeat, nempe Solis. Bene etiam dici posse, docet poetarum usus lampadis etc. *Regnum* tamen multo elegantius est.

8. *Carpebat*. Neubauerus *capiebat* maluit e conj., offensus repetitione

Divitis Autumni, visoque [1] senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor uvas.

Puto magis intelligi, si dixero, mensis erat October, 2
dies tertius Idus [2] Octobris [3]. Horam non possum tibi certam dicere. Facilius inter philosophos, quam inter horologia conveniet [4]. Tamen inter sextam et septimam erat. Nimis rustice [5]! acquiescunt oneri poetæ, non contenti ortus et occasus describere, ut etiam medium diem inquietent : tu sic transibis horam tam bonam [6]?

τοῦ *carpebat*. Sed tales repetitiones occurrunt etiam apud optimos poetas.

1. *Visoque*. Sic ed. rom., et omnes codd., ut proinde emendatione, quam Curionis codex offert, carere possimus, etsi non contemnenda.

2. *Idus*. At ed. rom. et codd. paris. α. et b. cum x. habent : *ejusdem* : facili aberratione, quum et Eidus scriberetur hæc vox, librariis quamplurimis, ut videtur, ignota.

3. *Dies tertius Idus Octobris*. Confirmat Dio Cass. LX, 34, mortuus est Claudius, referens, decimo tertio Octobris die etc. cf. Intpp. Dionis et Sueton.

4. *Facilius.....conveniet*. Horologia hydraulica hic dici apparet, a Ctesibio Alexandrino circa ann. 245 ante Christ. inventa : quæ quum ita essent comparata, ut aquam ex angusto foramine vasis guttatim destillando in aliud, leviore corpore, e. c. subere (φελλὸς appellat Vitruv. IX, 9) ibi natante aquæ altitudinem, ideoque tempus præterlapsum indicarent, omnia vitio, quod noster h. l. attingit, laborare necesse erat, ut aqua initio paulo celerius, deinde lentius deflueret atque ideo sibi horologia parum constarent.

5. *Nimis rustice!* etc. At hæc descriptio nimis rustica nec satis elegans est. Consideres potius poetas, qui ne meridiem quidem elabi patiuntur, quin describant. Quin tu hoc quoque audacter imitaris? Ironice ad poetas sui ævi inprimis spectasse videtur, qualis occurrit Montanus Julius l. l. Usus ille omnia describendi apud nos quoque pervasit percrebuitque, taxatusque est acerrime quum a plurimis, tum a celeberr. *Chénier, Discours en vers sur les poëmes descriptifs*, et passim,

Un âne, sous les yeux de ce rimeur proscrit,
Ne peut passer tranquille et sans être décrit.
Un coche est embourbé : notre homme est là tout proche ;
Et pour décrire un peu s'embourbe avec le coche.

6. *Nimis rustice! acquiescunt oneri poetæ...... inquietent : tu..... bonam?* Ita editio rom. at omnes codd., et parisini α. a. b. c. g. h. dedere : *acquiescunt omnes poetæ*. Gronovius tamen emend. *Nimis rustice, inquies tu nunc. Horni poetæ non contenti ortus et occasus describere, etiam medium diem inquietant : tu sic* etc. Scioppius jam præiverat : *Nimis rustice, inquies : quum omnes poetæ* etc. At ipse auctor hæc *sibi* ipse dixisse putandus est ; itaque τὸ *inquies* supervacuum sit : deinde vulg. bonum sensum præstat : proinde prætuli eam cum Turnebo Advers. XXV, 4.

Jam medium curru Phœbus diviserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

III. Claudius animam agere cœpit, nec invenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio ejus delectatus esset [1], unam e tribus Parcis educit [2], et ait: Quid, femina crudelissima, hominem miserum torqueri pateris?

Assensum suum, quem multi facio, mihi indicavit Vir amiciss. G. D. *Koeler*, Rector Gymnasii Detmoldiensis, de nostris litteris egregie meritus, qui bene τὸ *acquiescunt* τῷ *oneri* a consuetudine poetis imposito convenire putat. Accedit, quod hæc lectio difficilior est ad intelligendum quam illa: *omnes*. Obiter moneo, Neubauerum tentasse: *acq. honori* i. e. hunc honorem ferunt, vel, hoc honori sibi ducunt etc. Cæterum in verbo *acquiesc.* voculam *ita* intelligas. Multi codd. dant: *Nimis rustico ac.* Unus paris. c. habet: *aut et med. d. inquietant*: cod. f. *nisi etiam m. d. inquietent.* Koelerus conjecit quoque, ante *Claudius*, cap. 3 init. excidisse: *quum.* In primo versu, qui sequitur, *curru* ut magis poeticum e cod. par. g. assumpsi pro vulg. *cursu.* Vers. 2. *fessas* vulg. tenui: at codd. α. a. b. c. h. et edit. rom. præstant: *fessus.*

III. Arg. Mercurius Parcæ persuadet, ut Claudium mori sinat.

1. *Tum Mercurius..... delectatus esset.* Vel propter liberalia studia, quibus Claudius deditus erat (nam historiam in adolescentia, hortante T. Livio, scribere aggressus est. Scripsit magis inepte quam ineleganter, nec sine eruditione. Conf. Sueton. Claud. 41); vel propter amorem, quo Claudius flagrabat, judiciis in foro præsidendi; vel ironice, quoniam Claudius parum disertus erat: Mercurium autem λόγιον et ἀγοραῖον fuisse constat. Ceterum factum hoc est in locis inferis, ubi sedes Parcarum credebatur. Eo ducit quoque munus Mercurii, qui νεκροπομπὸς fuit.

2. *E tribus Parcis educit.* Sic fere omnes codd. paris. α. a. b. g. h. quod recepi. Vulg. erat: *de tribus P. e.*, et post Gronovii emendat. *seducit.* Sed emendatione, quamvis ingeniosa et facili, non opus est: nam non secreto eam Mercurius ψυχοπομπὸς seducit, sed reliquæ Parcæ adstant, uti sequentia docent. Mox, una literula adjecta, lectionem omnium codd. dedi, eliminato vulgato, *nec unquam meritum*, *ut tamdiu cruciaretur*, ut ex emendatione audaciore justo profecto. Codd. enim paris. α. a. b. c. h. una cum weissenburg. quo Beatus Rh. usus est, præstant: *nec umquam tamdiu cruciatus esset.* Hinc feci: *cruciandus esset.* Vulgatum sumpsit Beatus ex edit. rom. In cod. par. b. deest τὸ *diu*, quo tamen carere non possumus. Post *pateris* signum interr. posui. Deinceps post *invides* inserit edit. rom. et codd. par. α. a. b. c. g. h. *et respondit*, sc. una e tribus Parcis, Clotho. Enimvero Mercurii hæc verba esse patet, non Clothus. Ex prava itaque interpretatione uni codici adscripta hæc putem, ex quo, ut familiam ducente, in reliquos codd. transiisse existimanda sunt.

nec unquam tamdiu cruciandus esset : annus sexagesimus
et quartus est [1], ex quo cum anima luctatur. Quid huic 2
invides ? Patere mathematicos [2] aliquando verum dicere,
qui illum, ex quo princeps factus est, omnibus annis,
omnibus mensibus [3] efferunt [4]. Et tamen non est mirum
si errant : horam [5] ejus nemo novit. Nemo enim illum
unquam natum [6] putavit [7]. Fac quod faciendum est.

Dede neci : melior [8] vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho [9] : Ego mehercule [10], inquit, pusillum tem- 3

1. *Annus sexagesimus et quartus est.* Confirmat Sueton. l. l. cap. 45. Dio tamen Cassius LX, 34 anno ait sexagesimo tertio obiisse Claudium. Suetonio tamen major fides est, qui etiam sequentia ut de variis et tenacibus morbis, quibus conflictatus est, intelligenda sint, nobis auctor est in vit. Claud. c. 2.

2. *Mathematicos*, Astrologos, Genethliacos. Verisimile autem fit, Fromondo monente, mathematicos sive Chaldæos sæpe ante ab Agrippina, apud quam gratiosi fuerint, consultos spem ejus et Neronis vanis prædictionibus aluisse. Cf. Tacit. Annal. XII, 68 fin. Suet. c. 36. Propter valetudinem tamen etiam inde ab imperii initiis quin hæ prædictiones vulgatæ sint a Chaldæis, nihil impedit.

3. *Omnibus mensibus.* Sic omnes fere codd. Sed codex Adr. Junii, aliique ap. Nicol. Fabrum præstitere : *omnibus mensis*, probante Junio cum Scheffero, propter Claudii temulentiam et crapulas quotidianas. Vulgatum tamen tenui. Codex Beati caret : *omnibus annis*. Desunt quoque voces : *et horam* in codd. α. a. b. c. g.

4. *Efferunt.* Vox in obsequiis usitata. *Efferebatur* corpus e domo post mortem : unde *efferre* pro *enterrer*.

5. *Horam.* Qua natus est nempe. Τεχνικὴ λέξις apud Astrologos mathematicosque et qui horoscopia sese profitebantur exercere.

6. *Nemo enim illum unquam natum.* Proverbium apud Romanos olim fuit *non natum esse*, et de iis solum dicebatur quos summopere spernebant. Evidens vero est eum, si non natus sit, horam non habere. Acumen ergo quærit ab ambiguo sensu. Ceterum hæc verba *non natum Claudium*, spectant huc quo Suetonii verba in vit. Claud. c. 3 etiam a Fromondo allata : « Antonia mater portentum eum hominis dictitabat, nec absolutum a natura, sed tantum inchoatum. »

7. *Putavit.* Post *putavit* addunt codd. α. a. b. g. h. una cum ed. rom. *Tum ille*, quæ verba ad illa : *et respondit* (de quib. supra) respiciunt, et ex eodem cum illis fonte manarunt.

8. *Melior.* Aliquis melior. Neronem designari patet. Cæterum vs. desumptus ex Virgil. Georgic. lib. IV, 90.

9. *Clotho.* Fusos, quorum fila Lachesi deducenda atque ab Atropo desecanda erant (cf. Schol. Euripid. Orest. 12) inde deprompsit. Ceterum de *Parcis* omnia nota sunt ; egregie de iis egit Manso in libro quem ad lib. de Benef. III, 3 laudavi.

10. *Mehercule.* Genus juramenti

poris adjicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, civitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos [1], togatos [2] videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui [3], et tu ita jubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam, et tres fusos profert. Unus erat Augurini [4], alter [5] Babæ,
4 tertius Claudii. Hos, inquit, tres uno anno exiguis intervallis temporum divisos mori jubebo, nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subito solum destitui. Contentus erit his interim convictoribus.

quod mulieribus parum usitatum fuit. *Ædepol* vel potius *Ecastor* vulgo dicebant.

1. *Britannos*. Fromondus notat, auctiora quædam exemplaria una cum cod. weissenburg. Beati Rhen. post *Britannos* hæc addere : *Sauromatas et si qui ultra glacialem Boream incolunt Barbari, togatos v.*: quæ tamen Beatus, Fromondus, al. ab aliquo erudito adjecta censent, ridicule et satis longe ultra verum. Idem est judicium Sonntagii, ideo rejicientis ea, quia fundo historico carent. Imo vero quia ridicula et Claudio stupido et temulento digna sunt, non παρεμβεβλημένα putaverim : sed absunt quoque codd. paris. omnibus. Proinde in textum reducere dubitavi.

2. *Constituerat...... videre*. I. e. eos jure civitatis donare voluit. De Gallia comata universa testatur Tacit. Annal. XI, 24. Etiam Senec. de Benef. VI, 19. Heinecc. Antiq. rom. Append. lib. I, XIII p. 273 huc trahere vult, nescio quo jure. De Græcis tamen et reliquis nihil aliunde notum est. Factum autem hoc esse longe post constitutione Antoniniana, constat. Satyrice itaque capias cum respectu ad facilitatem hoc civitatis jus et a Messalina et ab ejus familia redimendi. Dio Cass. LX, 17: « Multos indignos Claudius civitate spoliavit; multis aliis singulatim aut confertim eam dedit, absque etiam discrimine. Quia enim fere omnibus in rebus Romani peregrinis potiores habebantur, multi civitatis jus ab eo petebant, multi a Messalina ac familia ejus redimebant. Itaque jus illud, magna quondam pecunia venditum, adeo tunc vile factum est ut vulgo jactatum fuerit posse id vel vitreorum vasorum fragmentis parari. »

3. *In semen relinqui*. I. e. instar seminis, ad propagationem. Similiter Cato R. R. 161, ait : *in semen ire*.

4. *Augurini*. Ignoti hominis, sed plane fatui, ut patet.

5. *Babæ*. Meminit Senec. Epist. XV, 8: « Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ et Ixionis ? Non ita est : nostra dicitur. »—*Babæ* vulg., in quo, ex more, variant codd. *Bedæ* cod. α *Badæ* β et ed. rom. *Budæ* cod. b.

IV. Hæc ait[1] : et turpi[2] convolvens stamina [3]fuso,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.
At Lachesis[4] redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontemque [5]coronans,
Candida de niveo subtemina vellere [6]sumit,
Felici moderanda manu : quæ ducta colorem
Assumpsere novum : mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo :
Aurea formoso descendunt[7] secula filo.
Nec modus est illis[8], felicia vellera ducunt,
Et gaudent implere manus ; sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloque [9]labore

IV. Arg. Auguratur vitam novo imperatori felicem et claram describitque Parcas optima huic fata certatim constituentes, adstante Phœbo et concinente. Tum et de Claudii obitu quædam adjiciuntur.

1. *Hæc ait.* Versus qui sequuntur et Neronis vitam in throno felicem describunt, luxuriantes illi quidem et παντολόγοι interdum, sed non prorsus rejiculi.

2. *Turpi.* Propter mortem quam indicat, et quoniam in locis inferis res geritur : hinc Charon Tibulli I, 10, 36, « Stygiæ navita turpis aquæ » dicitur.

3. *Convolvens stamina fuso.* H. e. deducens e fuso stamina, fila, κλωστῆρα κλώθουσα : cf. Schneideri Index Rer. ad Scriptt. R. R. sub voc. Tela p. 360 sq. Clotho itaque hoc loco Lachesis et Atropi munere simul fungitur.

4. *At Lachesis*, etc. Postquam Clotho stamen vitæ Claudii abruperat, Lachesis altera Parcarum felix et aureum, ita existimabat auctor, Neronis imperium nere incipit. Unde fingit, fila, dum educuntur, flavescere et in aurum verti.

5. *Redimita comas..... coronans.* Lachesis ut plurimum optimis divum annumerata et sexcenties iis ornamentis instructa quæ et lætitiam spirent et εὔνοιαν, εὐμενίαν innuant, croceo ianthinoque amictu, corollisque virentibus, tum serena fronte arridens et juventutem nondum egressa. Ante pedem fusi jacent et fila, hæc holoserica, argentea, aurea ; illa de viliore materia.

6. *Candida..... sumit.* Ut neantur. Stamina enim h. l. fila sunt, sive partes lanæ, quæ torquendo digitis fila demum fiunt.

7. *Descendunt.* Editio rom. *distendunt.* At aliæ et libri mss. *descendunt.* cf. not. Versu 10. *vellera ducunt.* Codd. α. a. h. male *vellera dicunt.*—*Descendunt.* Una cum *filo.*

8. *Nec modus..... illis.* Sc. sororibus. Indefessæ laborant deducendis filis. Opplentur fusi filis earum manus.

9. *Nulloque labore.* Sorores Parcæ *distendunt*, opplent *staminibus*, filis fusum Neronis. Id enim nunc quummaxime agunt Parcæ, ut e lana fila digitis torqueant et in fusum ducant, qui deinceps in Clothus capsula reponatur, usque dum et Neronis vitæ tempora abrumpenda sint. *Dis-*

Mollia contorto distendunt stamina fuso :
Vincunt Tithoni, vincunt et Nestoris [1] annos.
Phœbus adest [2], cantuque juvat [3], gaudetque futuris :
Et lætus nunc plectra movet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumque nimis citharam, fraternaque carmina [4] laudant,
Plus solito nevere manus : humanaque fata
Laudatum transcendit opus. Ne demite [5], Parcæ,
Phœbus ait : vincat mortalis tempora vitæ,
Ille mihi similis vultu, similisque decore,
Nec cantu, nec voce [6] minor : felicia lassis
Sæcula præstabit, legumque silentia [7] rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra,
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris :
Qualis quum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol adspicit orbem

tendere autem de magna copia in usu esse notum est v. c. e Tibull. II, 5, 84 ubi cf. Heynii not. et obss. Sic Columella X, 306 de cultu hortor. ait: «Jam rosa distendat contorti stamina junci.» *Descendunt* tamen, quæ altera lectio est, defendi quoque potest : sed illud prægnantius est, et repetitionis τοῦ *descendunt* e vers. 9 tædium tollit.

1. *Vincunt..... annos.* Vitiose *Nestor*, qui non tamdiu vixit quam *Tithonus*, postponitur. *Tithonus*, ab Aurora amatus et immortalitate donatus, ex Homero et Virgilio notissimus est.

2. *Phœbus adest.* Bene Phœbus adesse jubetur a poeta, quum Nero poetices et musices esset amantissimus et pulchritudine cantuque cum Apolline compararetur. Quare non male Neroni Phœbus favere dicitur.

3. *Cantuque juvat.* Sive quod tædium fallit canendo, sive, ut inferius mox dicet, quod, modulante illo, « plus solito nevere manus. »

4. *Fraternaque carmina.* Nam ex patre Apollini sorores tribui poterant Parcæ, quum quibusdam Jupiter Parcas dicatur genuisse, Themis peperisse. Quanquam apud plerosque Erebi et Noctis filiæ habentur.

5. *Ne demite.* In cod. β. manu correctoris adscriptum erat : *redimite.* Male. — *Ne demite.* Suppl. quidquam ex opere vestro.

6. *Nec cantu, nec voce.* Hæc patet quam faciant ad deliniendum fatuum juvenem, qui imperatorem se oblitus, ad mimum se abjecit et eo furoris prolapsus est ut pro cælesti voce immolari, litari juberet. Vid. Tacit. Annalium libro XVI, cap. 22, init., ubi Cossutianus Capito, dum Thraseam criminatur, inter magna huic objicit quod pro imperatoria voce non immolaverit.

7. *Legumque silentia rumpet.* Et dudum obmutescentes leges iterum loqui et deposito timore decreta et placita sua proferre ille jubebit. H. e. justitiam jacentem eriget.

Lucidus, et primos e carcere [1] concitat axes :
Talis Cæsar adest, talem jam Roma Neronem
Adspiciet ; flagrat nitidus fulgore [2] remisso
Vultus, et effuso cervix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis [3], quæ et ipsa homini formosissimo [4] faveret, fecit, et plena orditur manu, et Neroni multos annos de suo [5] donat. Claudium autem jubent omnes χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, et eo desiit vivere videri [6]. Exspiravit autem dum comœdos audit [7], ut scias me non sine causa illos timere. Ultima vox ejus hæc inter homines audita

1. *E carcere.* Hoc desumptum esse ab aurigis in ludis circensibus constat. Exemplo sit Virgil. Ge. III, 104.

2. *Fulgore remisso.* H. e. temperato, non quo acies oculorum præstringatur.

3. *At Lachesis.... plena orditur manu*, fila ita deducit, ut fuso imponi possint. Cf. Schneider. Index Rer. et Vocc. ad Scriptor. Rei Rust. p. 360.

4. *Formosissimo.* Sic ed. rom. et inde Beatus Rh., et codd. paris. α. β. e. f. g. h. Lipsii emendationem Epp. Quæst. II, 24 egregie firmantes. Olim : *fortissimo*, quam quidem lectionem abire jussi, unde pedem suum vere claudum intulerat. Formosus autem, non fortis, fuit Nero. Cf. Sueton. Ner. 42. Mox *faveret, fecit illud plena manu, et N.* omnes fere codd. paris. α. β. b. e. f. g. h. Accedit ed. rom. cum cod. wesseinburg. Beati Rh. Idem memorat Fromondus, additque, e Lipsii mss. codd., quos tamen non descripsit lectionem mutatam esse : *fecit et plena orditur manu.* Haud dubie hoc præstat, et doctius est.

5. *De suo.* Vulgatam hanc lectionem Boxhorn. Quæst. Rom. IX mutare voluit : *de fuso.* Sed non intellexit locum. Parca præter annos felices a fato Neroni destinatos alios ipsi addidit sua sponte. Versus græcus est ex Euripidis Cresphonte (Opp. Vol. II, p. 435 sq. ed. Beck.) quem Adr. Junius e codd. mss. eruit. Valent : *gaudentes et fausta acclamantes efferre domo.*

6. *Eo desiit vivere videri.* Nam fatuus et baro, non vivebat revera, sed videbatur vivere. Potest et ad Agrippinæ dolum infer. not. narratum, referri.

7. *Exspiravit...... comœdos audit.* Salsum hoc nigro sale, observante Fromondo, sed tamen salsum. Nam ab Agrippina per simulationem, mortuo jam Claudio inducti illi comœdi, qui velut desiderantem oblectarent, ait Sueton. vit. Claud. c. 45, donec circa Neronis successionem omnia ordinarentur. *Comœdos*, inprimis mimos, qui ad instrumenta musica ridiculam fabulam agerent. Cf. Plin. Epp. I, 15 fin. et ibi not. Plura dabit Carpzovii Paradoxon Stoicum Aristonis Chii I, 3 p. 59 sq. Oblique autem comœdos tangit auctor, quorum comœdias tam pravas esse innuit, ut timendum sit, ne pravitate sua auditorem enecent.

est, quum majorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur[1]: Væ! me[2], puto, concacavi me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certe concacavit[3].

V. Quæ in terris postea sint acta, supervacuum est referre. Scitis enim optime[4]: nec periculum est, ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium[5] impressit. Nemo felicitatis suæ obliviscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Jovi, ve-
2 nisse quemdam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid

1. *Qua facilius loquebatur.* Spectare huc putat Fromondus Suetonium in vit. Claudii c. 32: dicitur meditatus edictum, quo veniam daret flatum crepitumque ventris in convivio emittendi, quum periclitantem quemdam præ pudore ex continentia reperisset. Lingua vero titubante, rauca et incondita erat Claudius. Cf. Sueton. c. 4.

2. *Væ! me....* Sic distinguere malui, quam in crimen læsæ latinitatis vocare auctorem. Laudant tamen Plaut. Asin. II, 4, 75, ubi est: Væ te. Sequuntur in quibusdam exemplaribus auctioribus, teste Fromondo; nam nostri codd. parisini iis carent, et in editione romana hæcce: *Nec post boletum opipare medicamentis conditum plus cibi sumpsit.* Quæ tamen verba a sciolo infarta esse putantes Viri docti e Juvenal. V, 146 sq. « Vilibus ancipites fungi ponentur amicis, Boletus domino; sed quales Claudius edit, Ante illum uxoris, post quem nil amplius edit », omittenda esse duxerunt. Et sane fuisset nimiæ impudentiæ, ait Nic. Faber in Notis ad h. l., si voluit Agrippina, vel si noluit, confidentiæ, parricidium veneficio commissum provulgare. Si tamen Taciti (Annal. XII, 67 init.) verba comparaveris, et Neronis dictum ap. Dion. Cass. LX, 35 fin. et Suet. Ner. 33. « boletos esse βρῶμα θεῶν (cibum deorum), et quid aliud quam illi Claudium deum fecerunt? » parvi momenti hanc dubitationem esse invenies. Enimvero propterea ejicienda esse putem, quod huic loco non congrua sunt. Jocose enim hæc auctor tractat, nec serio causam mortis exponere instituit: quare Parcis hæc omnia tribuit.

3. *Omnia..... concacavit.* Fœdavit imperium suum totum.

V. Arg. Quæ in cælo acciderint, narrat, adventante Claudio, quem, quis sit, Hercules it exploraturus.

4. *Scitis enim optime.* Sic omnes libri: præter cod. weissenburg. Beati, qui habuit, teste et probante Beato Rh. et Gronovio, *scitis enim certissime.* Quia utrumque dicitur, codices sequi malo.

5. *Quæ memoriæ publicum gaudium impressit.* Codd. hoc loco vacillant, aliis, *impressit*, aliis, *impresserunt*, tuentibus. Sequor Gronovium, qui Beati Rhenani judicio probato, de hac lectionis veritate dubitare Fabrum mirabatur. Fromondus etiam probavit: Difficulter enim, ait, excidunt ea quæ gaudium memoriæ imprimit, quia voluptas mentem ad ea, quæ blandiuntur, idemtidem reflectit, etc.

illum minari: assidue enim caput movere, pedem dextrum trahere [1]; quæsisse se [2] cujus nationis esset? respondisse, nescio quid perturbato sono, et voce confusa [3]: non intelligere se linguam ejus; nec Græcum esse, nec Romanum, nec ullius gentis notæ. Tum Jupiter Herculem, 3
quia totum orbem terrarum pererraverat, et nosse videbatur omnes nationes, jubet ire et explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules primo adspectu sane perturbatus est, ut qui etiam non Junonia monstra [4] timuerit: ut vidit novi generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam et implicatam, putavit sibi tertium decimum laborem venisse. Diligentius intuenti, 4
visus est quasi homo. Accessit itaque, et quod facillimum fuit Græculo [5], ait: Τίς πόθεν εἷς ἀνδρῶν, πόθι τοὶ πτόλις;

1. *Nuntiatur..... dextrum trahere.* Confirmat hæc Suetonius in vita Claudii c. 30. Et ad id jam satis clare respexit, cap. 1, ubi: « Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. » Claudii titubantiam confirmat Sueton. c 4, allata Augusti epistola ad Liviam.

2. *Quæsisse se.* Sc. nuntium cujus tamen nomen non proferri mirum est, eo quidem magis mirum quod non exacta ad Grammatices normam ea verba sint: *Nuntiatur Jovi..... quæsisse se.* Rectius scripsisset; *Aliquis nuntiat Jovi.* Cæterum Mercurium h. l. induci loquentem satis verisimiliter credi potest.

3. *Perturbato...confusa.* Quia balbus ille fuit. Vid. paulo infra.

4. *Ut qui etiam non Junonia monstra timuerit.* Ex emendatione Gronovii: *utçunque etiam Junonia monstra domuerit;* τὸ *Junonia* retinui, eliminato *omnia.* Nam vulgatum, quod omnes codd. tenent, *ut qui etiam non omnia m. t.* sensu caret. Illud *timuerit* autem cum Sonntagio tueor ob respectum ad *perturbatus est.* Etiam *Orci monstra*, respectu ad Homeri Il. ϑ, 368 habito, divinare quis posset? — *Ut qui etiam non Junonia monstra timuerit.* Notum est, Junonem Herculi semper infestissimam laborum duodecim ab Eurystheo Pelopis nepote ei impositorum causam fuisse. Cf. Apollodor. II, 4, 5 et cap. 5. De XII laboribus Herculis notum est Epigramma Quinti Smyrnæi in Brunck. Anal. T. II, p. 475.

5. *Græculo.* Claudio, quem magna cum cura studia græcâ sectatum narrat Sueton. c. 42. Facillime igitur linguam illam intellexit Claudius, ex poeta præsertim familiari. Homeri enim versus est Odyss. α. 170 qui sæpe iteratur. Quis, unde oriundus es, et ubi urbs patria tua sita est? Sæpe autem, quin adeo pro tribu-

Ubi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos [1] homines, sperat futurum aliquem historiis [2] suis locum. Itaque et ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait :

Ἰλιόθεν [3] με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æque Homericus :

Ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

VI. Et imposuerat [4] Herculi minimo discrimine fabulam [5], nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto [6] sola cum illo venerat : cæteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi : Lugduni [7] natus est.

nali Homericis versibus Claudius loquebatur. Sueton. c. 42. Sic cum Fromondo interpretari malim, quam cum aliis de Hercule. — Errat hic vir cl.; nam voces *philologos*, *et ipse* plane indicant Herculem jam locutum esse. ED.

1. *Philologos*. I. e. doctos. Alio sensu reprehenduntur Ep. CVIII, 24, 59.

2. *Historiis*. Græcas enim scripserat historias Τυῤῥηνικῶν XX, Καρχηδονιακῶν VIII, præter eas, quas sermone latino conscripsisse testatus est Sueton. c. 41, 42.

3. Ἰλιόθεν etc. Versus Homeri Odyss., ι, 39. est, quo Claudium Cæsarem se esse et ab Iulo Trojano, Æneæ filio, oriundum satis obscure et ridicule significat. Ab Ilio, s. Troja secundus sive citus ventus me admovit Ciconibus. Ibi quidem ego urbem vastavi et incolas occidi. Sequitur statim in Homero iste versus Ἔνθα etc. et bellissime in cædes et sævitiam Claudii cadit.

VI. ARG. Febris narrat, quis ille sit.

4. *Et imposuerat* etc. Parum aberat quin fefellisset Herculem, nisi Febris veritatem aperuisset. Consentit Sueton. Claud. c. 2: « per omne fere pueritiæ atque adolescentiæ tempus variis et tenacibus morbis conflictatus est; adeo ut animo simul et corpore hebetato ne progressa, etc. » Fortasse, monet Fromondus, etiam febri eum decessisse Seneca videri voluit, ut boleti et veneficii Agrippinæ suspicionem averteret.

5. *Minimo discrimine fabulam*. I. e. pæne. Sic editio rom., quam et Beatus Rhen. sequitur : assentiuntur quidam codd. teste Fromondo. Reliqui omnes codd., uti Parisini, habent : *Herculi minimo discrimine fabros*, sive *febres*, aberrante quippe librarii calamo ad sequentem vocem. *Minime vafro* est Junii emendatio e *fabros* perperam effiicta, et indigna, quæ ab editoribus in textum immitteretur, quippe qui probe nossent, neque Herculi hoc opusculo stultitiæ dari partes, neque Herculem, qui totum orbem terrarum pererraverat, eumdemque Musagetam esse posse minime vafrum. Reliquas Viror. doct. emendationes omitto.

6. *Fano suo relicto*. *Fanum* Deæ Febris Romæ in Palatio fuisse dicit Plin. H. N. II, 7.

7. *Lugduni*. Confirmat Suet. c. 2.

Munatii[1] municipem[2] vides[3] : quod tibi narro, ad sextum decimum lapidem a Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego reddo tibi[4] Lugduni natum, ubi Licinius[5] multos annos regnavit. 2
Tu autem, qui plura loca calcasti, quam ullus mulio perpetuarius[6], Lugdunenses scire debes, et multa millia inter Xanthum[7] et Rhodanum interesse[8]. Excandescit hoc loco Claudius, et quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci[9] jubebat, illo gestu solutæ[10] manus, sed[11] ad hoc unum satis firmæ, quo decollare homines

1. *Munatii* ex em. Beati reposui. Codd. et edd. tenent: *Marci.* — *Munatii.* L. Munatius Plancus notus est e Cic. Epist. ad Div. X. Cf. Gronov. ad Tacit. Annal. I, 13, et Ruhnken. ad Vellei. Paterc. II, 63. Condidit Lugdunum a. U. C. 711. Vide Dion. Cass. XLVI, 50, quem laudavi ad Senecæ Epist. XCI, 14.

2. *Municeps.* Civis. Municipia enim sunt jure civitatis prædita urbes, diversi tamen gradus. Cf. Rothii de re municipali Romanor. libr. II. 1801.

3. *Vides.* Post *vides* Schefferus in Lectt. acad. putat legendum esse : *Audis, quod tibi narro?* Sed vulg. bene habet.

4. *Hunc ego reddo tibi.* Sic omnes codd. et ed. rom. At Junius e cod. Jureti reposuit : *Hunc ego tibi recipio.* Kœlerus meus quum τὸ *scire* insolito modo positum esse putaret, haud multum abfuit, quin crederet, h. l. quædam excidisse. Occurrunt tamen exempla quædam, in Lexicis non omissa, quæ docent, *scire* interdum pro *noscere* usos fuisse veteres.

5. *Licinius.* Galliæ præfectus et ipse natione Gallus crudelissime regnum et tyrannidem in gentem suam furtis et rapinis exercuit. Quum tandem a. U. 739, accusatus repetundarum timeret ne Augustus graves a se sumeret pœnas, omnes divitias illis furtis comparatas Augusto dixit se acervasse, et supplicio liberatus est. Dio Cass. LIV, 21.

6. *Mulio perpetuarius.* Qui semper mulam veterinam ad vecturas et colligendum inde lucrum conductam habet, et quacunque discurrit.

7. *Xanthum.* Fluvium Trojæ notum. Sensus : noli credere, hunc Claudium a Troja venire, aut inde oriundum esse.

8. *Lugdunenses scire..... interesse.* Duplex incisa ad τὸ *debes* referenda, quasi scriptum esset : Ubi terrarum Lugdunenses habitant probe nosse debes ; debes et nosse quantum interjaceat spatii Xanthum inter et Rhodanum.

9. *Duci.* Sc. ad supplicium.

10. *Solutæ manus* : παραλελυμένης exponit Huetus, scilicet debilis et trementis.

11. *Sed.* Cum Gronovio et Hueto probo. Olim *et.* At codd. *a. β. g.* omittunt.

solebat. Jusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos, adeo illum nemo curabat [1].

VII. Tum Hercules : Audi me, inquit, tu, et desine fatuari [2] : venisti huc, ubi mures ferrum rodunt [3]. Citius mihi verum, ne tibi alogias [4] excutiam, dicito [5]. Et quo terribilior esset, tragicus fit [6], et ait :

Exprome propere [7], sede [8] qua genitus cluas [9],
Hoc ne peremtus stipite, ad terram accidas.
Hæc clava reges sæpe mactavit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile [10] eduxit caput,
Edissere. Equidem regna [11] tergemini petens

1. *Putares..... curabat.* Amaritudinem hujus dicti quemque, vel me non monente, intelligere credo. Veritatem docet tota Claudii vita.

VII. Arg. Hercules Claudio persuadet, ut indicet sibi quid velit. Herculem sibi conciliat.

2. *Desine fatuari.* Fatuum agere, morari, ut aiebat Nero, referente Sueton. Ner. c. 33.

3. *Venisti huc..... rodunt.* Febri, exponit Huetus in notis mss., Claudius securim minabatur : frustra es, inquit Hercules, nam in cælo ferri vis nulla est. Sic etiam locum hunc cepisse Jo. Beckmannum Vir. ill. ad Antigon. Caryst. p. 32, monuit me Kœlerus amiciss.

4. *Alogias.* Ἀλογίας, ineptias, *des impertinences.* Hoc loco et in epist. Augustini ad Casulan. episc. 86, occurrit hæc vox.

5. *Excutiam, dicito.* Ex ed. rom. et Beati recepi τὸ *dicito*, quod omnibus codd. abest.

6. *Tragicus fit.* Iambico metro usus, ut et sequentibus versiculis, modo perlegas, videre est.

7. *Exprome propere*, etc. Versuum sensus est : Nisi statim dicas, quis sis, clava mea tibi metuenda est. Dic, esne Lugdunensis?

8. *Sede* tuentur α. a. b. g. at *stirpe* codd. c. h.

9. *Cluas.* Ut tragico dignius Beat. Rh. recte prætulit e cod. suo weissenburg., quum in ed. sua ed. romanam sequens dedisset *dicas.* — *Cluas.* Audias : A Græco κλύειν. *Qua sede natus audias*, vero est : Qua gente oriundus esse tu dicaris, quod tibi inditum nomen audias, etc. »

10. *Mobile caput.* Memento quæ supra dixit, cap. 5 : « Nescio quid illum minari; assidue enim caput movere. »

11. *Equidem regna....* Spectant ad Herculis expeditionem satis notam in Hispaniam, unde boves Geryonis *Inachiam ad urbem* i. e. Argos arcessit. Cf. Apollodor. II, 5, 10, ibique Heynium. Rhodanum autem, in quem Arar (nunc *Saône*) apud Lugdunum influit (cf. Jul. Cæsar. de Bell. Gall. I, 12.), attigisse Herculem, docet fabula de pugna Herculis cum Liguribus, qui boves illos abigebant, et de Campo lapideo inter Massiliam et Rhodanum. Vide Heynium ad Apollod. loc. laud. 13.

Longinqua regis, unde ab Hesperio mari
Inachiam ad urbem nobile advexi pecus,
Vidi duobus imminens fluviis jugum,
Quod Phœbus ortu semper obverso videt:
Ubi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans, quo suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis [1].
Estne illa tellus spiritus [2] altrix tui?

Hæc satis animose et fortiter. Nihilominus mentis suæ 3
non est [3], et timet μωροῦ πληγήν [4]. Claudius ut vidit virum
valentem, oblitus nugarum [5], intellexit neminem parem
sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: gal-
lum in suo sterquilinio plurimum posse [6]. Itaque quan-
tum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te, for-
tissime deorum Hercules, speravi mihi affuturum apud
alios [7], et si quis a me notorem [8] petisset, te fui nomi-
naturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, 4
ego eram, qui tibi ante templum tuum [9] jus dicebam totis
diebus mense Julio et Augusto [10]. Tu scis, quantum illic

1. *Ararque dubitans... vadis.* Forte imitatus est Horatium Carm. I, 31, 7 sq.: « Non rura, quæ Liris quieta Mordet aqua taciturnus amnis. » — *Vadis.* Vulgata et bona est. At α. in marg. habet *undis*, unde a. et b. *undis* in textu habent et ed. rom. cum Beato Rh.

2. *Spiritus.* I. e. vitæ.

3. *Mentis suæ non est.* Suppl. *compos.*

4. *Nihilominus...* μωροῦ πληγήν. Stulti ictum iramque facile excandescentem Claudii timuit. Joci causa Herculis fortitudo deprimitur: et illa proverbii mentio. Vid. infr.

5. *Nugarum.* Ea quæ paulo ante *alogias* Hercules vocaverat.

6. *Gallum .... posse.* Bene ad Claudium, qui Gallus germanus erat, refertur.

7. *Alios.* Sc. deos. Moneo, ne quis *deos* emendet.

8. *Notorem.* Ciceronis cognitorem, γνωστῆρα, qui tanquam notus adhiberi solet, ut alterum aliis ignotum noscitet et agnoscat. Cf. Senec. Epist. 39, 1.

9. *Tibi ante templum tuum* pro glossem. habuit Schefferus: pessime.

10. *Nam si.... Augusto.* Quo tempore lites quiescerent (cf. Plin. Epp. VIII, 21; Stat. Silv. IV, 4, 40.) Rem confirmant Sueton. Claud. c. 14, et Dio Cass. XL, 4. Fecit itaque hoc adeo feriarum tempore. Intempestivam proinde fatui illius judicis diligentiam irridet. Exempla miseriarum,

miseriarum pertulerim [1], quum causidicos audirem, et diem et noctem : in quos si incidisses, valde fortis [2] licet tibi videaris, maluisses cloacas Augiæ purgare : multo plus ego stercoris exhausi.

VIII. Sed quoniam volo **** non mirum, quod impetum in curiam fecisti : nihil tibi clusi est [3]. Modo dic nobis, qualem deum istum fieri velis : ἐπικούρειος [4] θεὸς non potest esse, ὃς οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (ut ait Varro) sine capite, sine præputio [5]? Est aliquid in eo

quas Claudius in jure dicendo et causidicis audiendis pertulerit, quædam attulit Sueton. c. 15.

1. *Pertulerim.* At ed. rom. et codd. α. a. b. h. *contulerim.* Sed vulgata præstat.

2. *Fortis licet* codd. α. a. b. h. et ed. rom. dant : *tibi videaris*, quod recepi.

VIII. Arg. Inter τὰ *sed quoniam volo **** non mirum* esse lacunam satis magnam apparet, et ab omnibus observatum est Viris doct. Codd. nihil auxilii præbent. Notulas itaque defectus apponi jussi. Lacuna sic explenda esse videtur : Quum Hercules persuaderi sibi a Claudio passus esset, ut ipsius voto in deorum numerum admitti faveret, statim temereque in Deorum curiam cum Claudio irruit, ejus causam Diis commendaturus. Sed hi indignitatem rei sentientes in Herculem acriter invehunt, atque cum eo sine ordine et tumultuarie rixantur, alio alium occupante.

3. *Sed quoniam...... nihil tibi clusi est.* Difficile dictu est, quis deus Herculem primo loco increpet. Momo certe hæc digna sunt.

4. Ἐπικούρειος, etc. Græca quæ sequuntur in plerisque codd. aut prorsus omissa, aut valde corrupta, Beatus Rhen. tenuium vestigiorum ope ex codice suo restituit, probantibus editor. insecutis. Fromondus ὃς addendum esse recte putabat, probante Hueto, qui sic scripsit in nott. mss. ὃς οὔτε πράγματ' ἔχει, οὔτε ἄλλοις παρέχει. — *Deus Epicureus* ipse requiescit et alios requiescere sinit. Notum enim est, Epicurum statuisse quidem deos, quamquam philosophia ejus bene considerata iis carere potuisset (cf. Tiedemanni *Geist der spekul. Philosophie* II. p. 383), sed eos collocasse in intermundiis summa quiete et felicitate fruentes, nec cuiquam negotia facessentes. Cf. Diog. Laert. X, 77. Verba græca occurrunt apud Diog. Laert. X, 139.

3 *Stoicus.....præputio.* Stoici enim Mundum rotundum esse Deum censuere. Cf. Diog. Laert. VII, 137 sq. ibique Menag. Spectat huc Seneca de Vita Beat. 8, 3. Fortasse hæc M. Terent. *Varro*, amicus Ciceronis et πολυγραφώτατος Romanorum notissimus, in Satyra quadam dixerat : nam in ejus Theologia naturali, cujus Augustinus de Civitate Dei VII, 6, meminit, Lipsio quamvis judice

Stoici Dei : (jam video) nec cor, nec caput habet. — Si, mi Hercules [1], a Saturno petisset hoc beneficium, cujus mensem toto anno celebravit (Saturnalia ejus) princeps, non tulisset illum Deum ab Jove, quem, quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. L. Silanum enim generum suum occidit. Oro, propter quid [2] ? soro-

Physiol. Stoic. 1, 8, occurrere vix potuerunt : quippe illa comica : *sine capite et præputio*, ab illius operis severitate nimis aliena fuerint. Cæterum Varroni hæc dicenti Hermæ cum Priapis conjuncti atque capite peneque toti constantes obversati videntur. Cf. Interpp. ad Thucyd. VI, 27.

1. *Si, mi Hercules*, etc. Hæc et quæ sequuntur abrupta sunt, alio aliud Herculi objiciente : sed corrupta quoque esse quivis videt. *Si, mi Hercules*, feci e vocibus *mehercules*, Kortio et Sonntagio præeuntibus. *Cujus mensem* mutatum voluit Schefferus in : *cujus mensam*, ut supra c. 3. Reliqua sensum mancum præbent. Codd. nihil juvant. Beatus Rh. emend. *Caius princeps*. Junius em. *Saturnalitius princeps*, non sine aliqua specie, addit Gron. Lipsius *Saturnalia ejus* delevit, adsentiente Fromondo et Gronovio, qui etiam τὸ *princeps* delendum censet Jano Rutgersio præeunte. Fortasse locus sic refingendus est : *Si, mi Hercules, a Saturno petisset hoc beneficium, cujus mensem toto anno celebravit princeps, non tulisset illum Deum ab Jove, etc.* H. e. non passus esset, ut a Jove deus factus esset, etc. In eamdem constructionem inciderat Kœlerus amiciss. Sonntagius, τοῖς *Saturnalia ejus* ejectis, interpunxit post *tulisset* plenius et post *incesti* interrog. puncta posuit : ubi post *Jove* intelligi debet *fieri*. Codd. a. b. h. *qui quantum*. — Lipsius ad Tacit. Annal. XII, 4 em. *qui...... incesti*. Gronov. ibidem emend. *Si mehercules......... celebravit, non tulisset illud. Nedum ab Jove, quem etc.* — *Si, mi Hercules*, etc. Alius deus statim occupat. Sensus vero est : Etiamsi Saturnus, qui ei favet, quoniam Saturnalia, ex quo Princeps esset, celebravit Claudius (cf. Sueton. Claud. c. 32, 33), a Jove petivisset, ut iste fieret deus, ne hic quidem hanc gratiam tulisset (*ille*, nempe Saturnus, *non tulisset*, i. e. non obtinuisset, *illum*, Claudium, deum supplend. *esse*) : quum Jovem adeo incesti damnaverit, interfecto Silano propterea, quod is adversus Juniam Calvinam, suam ipsius sororem, verba nuptialia et parum cauta adhibuisse insimulabatur. Hæc nimis simplex et incauta eoque malignæ interpretationi obnoxia consuetudo et conversatio in crimen arrepta est a Vitellio, Claudio libenter his criminationibus præbente aures. Jovem autem suam sororem Junonem in matrimonium duxisse constat. Tacitus etiam Annal. XII, 4, de ea re : « fratrumque (i. e. fratris et sororis) non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. »

2. *Oro, propter quid?* Codd. vel *Oropenque* vel *Oro per quod*. Nostram lect. dedit codex Rhenani, quam editores receperunt, Hueto in notis mss. et Sonntagio probantibus. Sequentia sunt obscurissima.

rem suam, festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Junonem vocare. Quare, inquit, quæro enim, sororem suam stulte studere[1]? Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt, hic nobis curva[2] corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas[3], deus fieri vult. Parum est quod templum in

1. *Quare.... studere.* Non *studere*, sed *stude* omnes codd. præstant. Rhenanus conj. *Quare invidit Romæ historias suas?* Lipsius: *Quare, inquis, quare iniit sororem suam? Stulte, Stulte, Athenis*, etc. Fromondus: *Stulte, stude: Athenis*, etc.: negat ideo debuisse mori, nam si studeas et legas historias, inquit, Athenis dimidias sorores, i. e. germanas ex eodem patre non tamen uterinas ducere licet, Alexandriæ vero totas sorores, sive germanas uterinasque simul. Gronovius: *stulte istud:* nempe rogas. An nescis et sorores amari? I Athenas, etc. illic videbis vel germanam vel uterinam, hic et utroque parente eodem genitam ducere uxorem licere. Equidem manum abstineo: hariolor tamen e margine explicationes in textum irrepsisse. Fac enim margini prægressa non intelligentem appinxisse: *Quare inquit* Seneca, *quæro enim, sororem suam. stulte.* Alter sciolus addidit: *stude. Athenis, etc.* Huic ob animum versabantur Cimon Atheniensis, qui Elpinicen, germanam sororem, et Ptolemæi, qui sorores suas sæpe incestarunt: cf. Athen. XIII, p. 589, ibique Schwgh. Altera tamen ex parte, cur enim perituræ chartæ parcam? facile fieri potuit, ut, voculis *sororem suam* e prætergressis perperam a librario repetitis, alius deus rogaverit, cur stulte instituerit historiarum suarum prælectionem in Museo Alexandrino. Qui responsum tulit, quia Romani omne quod veneratione dignum sit, reprobarent, etc.

2. *Quia... corrigit.* Hæc verba tam obscura et corrupta sunt, ut Œdipo indigeant. In illis: *Quia Romæ, inquit* deus aliquis, *mures molas lingunt*, Rhenanus credit hic mollitiam Romanorum tangi, qui instar murium urbanorum, ne *quidem caseum arrodant, sed lingant molitam farinam.* Quam interpr. rejicit Fromondus dicens: Ridet Claudii censuram per minima quæque delicta nimis severe euntem. Cf. Sueton. Claud. c. 16. Locus Plinii jun. Epist. V, 21, docet quidem, verba ista: *curva corrigit*, proverbii loco in usu fuisse de illo, qui minima, majoribus omissis, emendet: sed loco nostro nullam lucem affundit. Nec clariora sunt sequentia.

3. *Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas.* Est hemistichium versus apud Cicer. de Div. lib. II, cap. 13, obvii. — Quid autem consilii habens cælestes scrutatur plagas? Meo arbitrio, quærens quamnam post mortem cæli portionem occupaturus. Nam hujus sedis delectus, adulantium judicio, gravioris momenti erat, et apud assentatores poetas hujus sæculi, agitur sæpe de hoc. Vide Lucan. Pharsal. lib. I, init.

Britannia [1] habet, quod hunc [2] barbari colunt, et ut deum orant. Ἀλώρου φιλάτου χῆιν [3].

IX. Tandem Jovi venit in mentem, privatis [4] intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare [5]. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram, vos mera mapalia [6] fecistis. Volo servetis disciplinam curiæ. [7] Hic

1. *Templum in Britannia.* Claudio constitutum esse templum in Britannia testatur Tacitus Annal. XIV, 31.

2. *Quod hunc.* E Lipsii conj. est: antea : *nunc.* cf. Lips. ad Tac. Ann. XIV, 31.

3. Græca Ἀλώρου φιλάτου χῆιν, vel quæ Junius ambiguis characterum vestigiis in suo codice invenisse se dicit, μωρούς κληρουχεῖν, aut μωροῦ ἀποχὴν sive ἀποτυχίην sunt ex more codd. latin. corruptissima : in quibus emendandis horulam bonam perdere nefas est. Gronovius tamen emendavit : Μῶροι Μώρυχον, vel Μωρότερον Μωρύχου, laudatis Græc. parœmiographis. Attigit hæc Erasmus in Adag. 1209. — Nos tamen vero propiores factos credimus, quum pro vulgata et vett. conj. proponimus Μώρου φυλάττου μῆνιν; imo ex tribus quæ Græculum proverb. conficiunt vocabulis, priora duo vix dubitamus a manu auctoris esse. In voce Μῶρου enim nihil mutamus, nisi quod et h. l. multi et sexcenti alias mutarunt, sc. Λ in Μ et vice versa. In Φυλάττου vero, levis utraque mutatio est. Nam et υ idem fere cum ι sonuisse apud veteres constat, et duplex τ pro simplici nullus mirabitur. Μῆνιν minori audacia defendemus. Sed vox vera et Annæana ab illa parum distat et ejusdem mensuræ est, et ejusdem quantitatis. Quod si rhythmum jam excutias, iambici tragici initium reperies, tres nempe pedes et syllabam, vel Ἐφθημιμερῆ versum; quod non parum conjecturæ nostræ firmitudinis addit. Cæterum sensus est planus : Cave insanientis impetum; hoc est ubi alicujus rei faciendæ impetum vir demens cœpit, non desinit; cave ergo ne incipiat.

IX. Arg. Tandem Jupiter, huic rixæ fine imposito Claudioque dimisso, sententias rite interrogat. Primus sententiam suam fert Janus pater, deinde Diespiter.

4. *Privatis.....* Spectant hæc ad Claudium, qui nondum deus factus ideoque privatus erat. Illo igitur intra curiam morante sententias dici noluit Jupiter.

5. *Sententiam dicere, nec disputare.* Gronovius emendavit, *sententias dici indignum putare.* Et hoc sensus postulat. Cum Pithœo tamen *extra curiam* putem ab auctore esse : infinitivum autem conjungi cum phrasi : *venit in mentem*, notum est. Si usus loquendi pateretur, legerem, *infra curiam;* i. e. romano more, in foro.

6. *Mera mapalia.* Lipsii codex : *mera nuptialia*, nullo sensu. Junii ms. *vos me ramapalia*, etc. — *Mera mapalia*, i. vos, neglecta curiæ hujus disciplina et dignitate, ut in proverbio est, ex civitate rus fecistis : mapalia enim Nomadum afrorum tuguriola et casæ rusticæ. Sic cum Fromondo, Sonntagio aliisque locum intelligo.

7. *Hic*, nempe Claudius.

qualiscunque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Janus pater: is designatus erat in Kal. Julias postmeridianus Cos. [1], homo quantumvis vafer [2], qui semper videt ἅμα πρόσσω καὶ
2 ὀπίσσω [3]. Is multa diserte, quod in foro vivat [4], dixit, quæ notarius [5] persequi non potuit: et ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: jam fama minimum [6] fecistis [7]. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo, ne quis post hunc diem deus fiat ex his, qui ἀρούρης καρπὸν
3 ἔδουσιν: aut ex his, quos alit [8] ζείδωρος ἄρουρα [9]. Qui con-

1. *Is designatus..... consul.* Suffectus itaque erat. Ridicule fingit auctor, eum fuisse dantium fœnori et accipientium, qui in foro Romano circa Janum summum, medium et imum (Horat. Epp. I, 1, 54 ibiq. Bentlei.) res suas agerent, consulem designatum postmeridianum, præsidem. Jocus autem manifestus est: nam mense Julio erant feriæ, et post meridiem nulla negotia agi solita sunt.

2. *Homo quantumvis vafer.* Sic a Beato Rhen. et Alciato restitutum est, probante Fromondo et reliquis edd. Codd. tamen omnes et editio rom. præstant: *h. quantum via sua fert qui*: at sine sensu. Etiam τὸ *homo* suspectum est, quum de diis sermo sit.

3. Ἅμα.... ὀπίσσω est hemistichium Homeri Iliad. γ, 109, de Priamo sene prudente, qui simul ante et retrorsum videt. Janum autem bifrontem describi et fingi notum est.

4. *Vivat* bene habet. Codd. præbent: *iuuat*, unde *juvat* et *vivat* facere æque proclive est. Sed de causidico melius est *vivat* quam *juvat*.

5. *Notarius.* Est ταχυγράφος, qui adhibitis notis i. e. vocum compendiis celerrime quamvis loquentis vocem excipere posset, recte explicante Gessnero ad Plin. Epp. III, 5, 15.

6. *Fama minimum* est Fromondi aliorumque emendatio, quæ codd. lectioni: *fama nimium* præferenda erat. Rhenanus voluit: *fuma mimum fecit*, i. e. ridiculum et ludorum scenicorum argumentum. Etiam *mimicum* proponi poterat, i turpe.

7. *Fecistis* codd. dant: etiam Scheffer. prætulit τῷ *fecit*: qui etiam emend. *jam fana nimia* dari voluit. Huetus em. in notis mss. *at tu minimam fecisti*.

8. *Aut..... quos alit*, etc. Hæc ob tautologiam tanquam glossema Heinsius et Schefferus delent. Sed Sonntagius acute monuit, causidico tautologias amante hæc dignissima esse.

9. *Qui* ἀρούρης.... ἄρουρα. Noti versus homerici (qui terræ fructum edunt, et quos alit alma terra) hominem designantes: tautologi qui-

tra hoc SC. Deus factus, fictus[1], pictusve erit, eum dedi
larvis[2], et proximo munere inter novos auctoratos, fe-
rulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam
Diespiter Vicæ Potæ[3] filius, et ipse designatus Cos. num-
mulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere civita-
tulas solebat. Ad huncce belle[4] accessit Hercules, et au-
riculam ei tetigit[5]. Itaque in hæc verba censet : Quum 4
Divus Claudius[6] Divum Augustum sanguine contingat,
nec minus Divam Augustam aviam suam, quam ipse
Deam esse jussit[7], longeque omnes mortales sapientia

dem sunt, sed ob id ipsum causidico dignissimi, quippe quem repetitiones et ambages amare constat. Recte hoc monuit Sonntagius contra Heinsium et Schefferum qui hæc verba : *aut ex his*...... ἄρουρα e textu ejecturi erant.

1. *Fictus*, bonum est. Codd. paris. α. a. b. h. dant : *dictus*.

2. *Eum dedi larvis*, etc. I. e. Furiis, quæ eum proximo ludo gladiatorio tanquam ad digladiandum modo conductum ideoque novitium ferulis ferirent. Lanistæ autem hoc facere solebant. Cf. Lipsii Saturnal. I, 15. Quis ille *Diespiter* sit, difficile est dictu. Jupiter enim, qui apud Horat. Carm. I, 34, 5; III, 2, 29, Diespiter audit, quia Varrone de L. L. IV, 10, exponente, Diei et lucis pater est, esse non potest. Nec quidquam lucramur, si Lactant. Inst. I, 14, auctore Plutonem intelligamus. Plutus h. l. optime conveniret, sed auctoritas deest.

3. *Vicæ Potæ*. Codd. parisin. α. b h. *Nicæpotæ*, et sic codex Turnebi, qui tamen unus ex istis parisinis fuisse videtur. Turnebus hinc facere voluit : *Nicephori*, aut *Japeti filius*. De Victoria explicat Fromondus. Nomine hoc Victoriam ad forum romanum in octava urbis regione templum habuisse constat. Cf. Drakenborch. ad Liv. II, 7. Derivant nomen a vincendo et potiendo : vid. Voss. Etym. in voc.

4. *Ad huncce belle*. Sic et ed. rom. At cod. par. a. et Beati : *ad hoc velle*. Cod. Junii *adhuc velle*. Gronov. inde fecit : *ad hunc sedulo*. Sed vulgata non movenda est.

5. *Aur. tetig*. Hercules eum admonuit, ut sibi Claudiove adesset, tacta auricula. Laudat Fromondus apposite hic Virgilianum illud : « Cynthius aurem Vellit et admonuit. » Fromondus et, quod mireris, Huetus *Jovem*, qui alias Diespiter est, hic dici interpretantur : non reputantes, Jovem senatum habere. Oblique auctor tetigit morem pravum, qui sub Claudio invaluit, civitatis jus vendendi, de quo vide Dion. Cass. LX, 17, coll. 19.

6. *Quum Divus Claudius*, *etc*. Pater ejus fuit Drusus, quem Livia, quum Augusto gravida nupsisset, intra mensem tertium peperit. Suet. vit. Claud. cap. 1.

7. *Quam ipse...... jussit*. Cf. Dio Cass. LX, 5.

antecellat, sitque e republica esse aliquem, qui cum Romulo possit

.... ferventia rapa vorare[1]:

censeo, ut D. Claudius ex hac die deus fiat, ita uti ante eum quis optimo jure factus sit: eamque rem ad μεταμορφώσεις Ovidii adjiciendam[2]. Variæ erant sententiæ, et videbatur Claudius sententia vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat, et aiebat: Noli mihi invidere[3], mea res agitur: deinde si quid volueris, invicem faciam: Manus manum lavat[4].

X. Tunc Divus Augustus surrexit sententiæ suo loco dicendæ[5], et summa facundia disseruit. P. C., vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse. Semper meum negotium ago[6]. Sed non possum amplius dissimulare, et dolorem quem graviorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo civilia bella compescui? ideo legibus urbem fundavi[7], operibus ornavi[8]? Et quid dicam, P. C. non invenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confu-

1. *Ferventia rapa vorare.* Similia dat Martialis, XIII, 16.

2. *Eamque rem...... adjiciendam.* Nam duæ apotheoses Romuli et Jul. Cæsaris in iis narrantur.

3. *Noli mihi invidere.* Φθονεῖν, recusare opem tuam. Poetis hæc loquendi formula propria. Sic « invidet uva » ap. Stat. II, Silv. 2, quæ non dat.

4. *Manus manum lavat.* Proverb. græc. laudat Plato Axioch. ex Epicharmo: nec omisit Erasmus in Adagiorum collectione.

X. Arg. Augustus surgit sententiæ dicendæ, et dissuadet.

5. *Sententiæ suo loco dicendæ.* Legebatur hic antea: *suæ loco dicendæ.* Sed *loco* ejecit Lipsius auctoritate codicis: invenit quoque in codice bibliothecæ publicæ Harlemensis Gronovius, qui inde fecit *suo loco.* Recepi.

6. *Semper..... ago.* I. e. taceo.

7. *Legibus urbem fundavi.* Cf. Sueton. Aug. c. 33, etc.

8. *Operibus ornavi.* Suet. Aug. c. 29: Augustus plurima opera exstruxit. Ex quibus vel præcipua, Forum cum æde Martis Ultoris, templum Apollinis, in Palatio, ædem Tonantis Jovis in Capitolio.

giendum est itaque a me ad Messalæ Corvini [1] disertissimi viri illam sententiam : Præcidit jus imperii ! Hic, P. C. qui nobis non posse videtur muscam excitare, tam facile homines occidebat, quam canis excidit [2]. Sed quid ego de tot actibus juris dicam [3] ? Non vacat deflere publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Etiamsi Phormea græce nescit, ego scio. ΕΝΤΙΚΟΝΤΟΝΥΚΗΝΔΙΗΣ, senescit [4]. Iste, quem vi-

1. *Messalæ Corvini.* Amicitia intima cum Augusto conjuncti, oratoris celeberrimi, poeseos, philosophiæ et rerum pace belloque egregie gestarum laude florentissimi. Cf. de eo Heynii Obss. ad Tibull. I, 3, 1. In oratione Antonium, opinor, increpante hæc occurrisse videntur, quorum sensus est, Fromondo recte interpretante : castravit et enervavit jus imperii. *Lagrange* interpret. *Il a coupé les nerfs de l'empire.*

2. *Quam canis excidit.* Sic omnes codd. et codex parisinus optimus α.; respicitur ad impotentissimum et infelicissimum aleæ studium, quo Claudius flagrabat. Si codd. quorundam lectio fuerit : *quam canis frustum abscidit*, ea pro glossemate indocto et inepto habenda sit. Gronovius emendavit : *quam canis exta edit. Quam canis excidit.* Salse perstringit insanum Claudii aleæ studium : infelicissimum autem talorum jactum esse nominatum canem, notum est.

3. *Sed quid ego de tot actibus juris d.* Spectant ad publicas virorum optimorum cædes. Itaque cum Sonntagio Junii et Schefferi emendationes: *de tot acribus viris* in textum immissas ejeci.

4. *Etiamsi Phormea græce nescit, ego scio.* |Εντικοντονυκηνδιης, *senescit.* Corruptissimus locus et crux criticorum. Codd. nihil opis offerunt. Rhenanus conjectando dedit e suo cod. weissenburg. : *nam* τῆς ὀργῆς *ægre senescit* ἡ νοσος, i. e. iræ morbus ægre senescit. Deinde sequentia ex qualibuscunque, ut ait, exemplaris sui vestigiis ita legit : Πυργοπολινίκης (acris expugnator) *iste, quem v.* Adr. Junius his hariolationibus haud dubie ineptis non contentus aliam et eam non meliorem attulit. Is ita codicis sui scripturam repræsentavit, an vere, quis præstiterit ? *Nam etiamsi* φορμιγγος *nescit, ego scio*, ἐντυνων τὸ, Καλλινίκε Ἡρακλῆς. *Iste quem v.* Addit, græca ista satis evidenter in mss. cod. legisse. Hinc facere voluit : *Nam etiamsi* φορμίζειν *nescit, ego scio*, ἐντὺνων, etc. ut Augustus affirmet, Claudium mortalium ignarissimum esse, qui ne φορμίζειν et citharam tangere sciat, etc. Sed neque Junius neque Fromondus docere potuere, quomodo hæc græca (satis nota e schol. Pindari Olymp. IX, 1. et Aristoph. Acharn. 1227 sq. ed. Brunck.) cum toto sententiarum nexu cohæreant. Recte censuisse videtur Sonntagius amic., illud : *græce* margini appictum monendi causa h. l. græca esse, postea, ut fit, in textum immissum. Ipse Kortii emendatione

detis, per tot annos sub meo nomine [1] latens, hanc mihi gratiam retulit, ut duas Julias [2] proneptes meas occideret, alteram ferro, alteram fame: unum abnepotem L. Silanum [3]. Videris Jupiter, an in causa mala, certe

usus conjecit: *Etiamsi Phormio* (Thraso ille famosus Terentii) *neces nescit; ego scio: ἐντοιχὸν χαχὸν nec diis senescit.* In qua emendatione sententiæ ordinem laudabis, usum verbi græci, ἐντοιχὸν, desiderabis. Kœlerus amic. ita emendat: *Etiamsi P. C. oratio mea græce nescit; ego scio ἕν τι centum centies. Senecio iste, quem v.* Equidem manum abstineo, contentus retulisse V. D. conatus loco medendi. — Sic Ruhkopf. Nos putamus non ita deformem mendis locum ut non aliquis aliquando de bona parte resarciat. Interim nostram pro virili conjecturam afferamus licet: quæ hæc est: «*Etiamsi forte ea nescit, ego scio ἓν τυχόντων: hic in Diis se nescit.* Ubi vides nos quatuor tantum verba refingere, aut vertere aut abjicere 1° *Phormea* pro quo *forte ea* rescripsimus; et quod eo facilius irrepsisse in textum potest quod græca vocabula non procul sint, et ob similitudinem vocalium τὸ *forte ea* procul dubio in *fortea* coaluerit. 2° *Græce* quod scioli glossarium margini παραγεγραμμένον recte censuit Sonntagius; 3° ἓν τυχόντων: *hic in diis*, ubi animadvertere est nos ne iota quidem in pronunciatione immutavisse, sed solum quinque verba pro uno verbo admisisse, quorum duo Græca, tria Latina esse credidimus, et ita sonoram omnium rationem habuisse, ut τὸ Υ cui si vocab. Græci initium est, spiritus asper imponitur, per *hi*, et non per *i*, reddiderimus; 4° *se nescit*, pro *senescit*. Quibus sane mutationibus si quid melius, nihil simplicius. Alioquin sensus obvius est et cum iis optime quadrat quæ sequuntur et quæ præcedunt: Mala domestica ego referam; etiamsi ille forsan ea nescit (quid mirum? hic quem in Diis esse vultis, ipse se nescit), ego scio aliquid rerum quæ acciderunt. Hoc est enim Ἓν τυχόντων: licet melius diceretur τί τῶν γενομενῶν. Sed et hoc fortasse de consilio, et parum attice loquentem Claudium inducere auctori expedivit. Cæterum bene auctor hic græca orationi Augusti immiscuit, quippe quem scimus, etsi græce non loqueretur expedite, tamen græcos versus sæpe et libenter in ore habuisse. Cf. Sueton. Aug. 89, 25, 65, 99; Claud. 4.

1. *Sub meo nomine.* Ab Augusto enim omnes deinde Cæsares appellati Augusti. *Fromond.*

2. *Duas Julias.* Altera fuit filia Germanici fratris Claudii, et proinde Claudii neptis ex fratre: altera filia junioris Drusi, qui Tiberii Cæsaris filius erat et Claudii patruelis. De earum cæde cf. Suet. Claud. 29. Illa M. Vinicio nupta (Dio Cass. 60, 27.) cum Seneca in exilium missa, suadente Messalina a. U. 794, et ab eadem mox interfecta: vid. Dio Cass. LX, 8: hæc Neronis Germanici uxor a. U. 796, eadem Messalina instigante interempta. Dio Cass. LX, 18.

3. *L. Silanum.* Filium Æmiliæ Lepidæ proneptis Augusti per filiam Juliam et generum M. Agrippam. De his Confer. Lipsius ad Tacit. lib. XIII Annal. cap. 1.

in tua [1]. Si hic inter nos futurus est, dic mihi, Dive Claudi, quare quemquam ex his, quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet? in cælo non fit.

XI. Ecce Jupiter, qui tot annos regnat, uni Vulcano crus fregit, quem

ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,

et iratus fuit uxori, et suspendit illam [2]: numquid occidit? Tu Messalinam [3], cujus æque avunculus major eram, quam tuus, occidisti. Nescio [4], inquis? Dii tibi malefaciant: adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidisti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum [5] persequi. Occiderat ille socerum [6]: hic et generum [7]. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari [8]: hic nomen illi reddidit, caput tulit [9]. Occidit in una domo Crassum

1. *An in causa mala, certe in tua.* Editio rom. sic dedit, quam ut sinceram lectionem cum Gronovio defendo. Sequentia emendat Gronov. *Is hic.... est. Dic.* Huetus probat. Sed emendatione non indiget locus, modo scribas: *Si hic inter nos futurus est, dic*, etc. non, ut antea: *Si....... est. Dic.*, etc.

XI. Arg. Continuatio. Claudius damnatur.

2. *Ecce Jupiter..... illam.* Res notissima ex Homer. Iliad. α, 591, ubi etiam hic versus occurrit. Dejecit, est sensus, pede comprehensum de limine divino, i. e. Olympo. Odium Junonis in Herculem tantopere irritaverat Jovem, ut in matrem filiumque, Junonem et Vulcanum, acriter animadverteret, etc.

3. *Tu Messalinam*, etc. Nam Augusti soror Octavia Marco Antonio peperit Antoniam majorem, et hæc Domitio Ænobarbo Domitiam Lepidam, matrem Messalinæ. Eadem Octavia, soror Augusti, mater fuit Antoniæ minoris, quæ ex Druso Tiberii imperat. fratre peperit Claudium. Octavia itaque ejus avia fuit materna, et Augustus avunculus major. Cf. Stemma Octaviæ et Augusti editioni Suetonii Ernestinæ adjunctum.

4. *Nescio.* Sic enim Messalinæ cædes a Narcisso Claudii liberto, domino nescio, perpetrata est. Cf. Tacit. Annal. XI, 2 fin. Suet. Claud. 39.

5. *Iste..... persequi.* I. e. Caligulam imitari. Si tamen Dion. Cass. LX, 4, audias, odio eum persecutus est.

6. *Occiderat ille socerum.* M. Silanum, cujus filiam Juniam Claudillam duxerat Caius. Suet. Calig. 22.

7. *Generum.* L. Silanum, filiæ Octaviæ sponsum.

8. *Caius.... vocari.* Suet. Calig. 35. Dio Cass. LX, 5.

9. *Caput tulit.* I. abstulit. Dio Cassius loco nunc deperdito hanc mortem memoraverat, teste Zonara apud Reimar. ad Dion. LX, 31.

Magnum [1], Scriboniam [2], Tristioniam [3], Assarionem, nobiles tamen : Crassum vero tam fatuum, ut etiam regnare posset [4]. Cogitate, P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat [5]. Hunc nunc deum facere vultis ? Videte corpus ejus [6], diis iratis natum. Ad summam, tria verba cito dicat [7], et servum me [8] ducat.
3 Hunc deum quis colet ? quis credet ? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei, P. C., si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate injurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. »
4 Atque ita ex tabella [9] recitavit : « Quandoquidem Divus Claudius occidit socerum suum [10] Appium Silanum [11], generos duos, Pompeium Magnum et L. Silanum, socerum

1. *Occidit..... Crassum Magnum.* Generum, qui a patre M. Licin. Crasso cognomen Magni acceperat. Cf. ad Tacit. Hist. I, 14, et 48. Intpp.

2. *Scriboniam.* Ejus matrem.

3. *Tristioniam, Assarionem.* Tristionia, Assarion nobis ignoti quidem sunt, pertinebant tamen, ut videtur, ad Crassi domum.

4. *Tam fatuum...posset.* Cf. c. 1, 2.

5. *Cupiat.* Post hoc verbum editio rom. et inde Beatus Rh. habent quæ in codd. paria non comparent : *Principes pietate et justitia Dii fiunt. Scilicet hic pius est justus, quoniam Druidarum perfidæ gentis Gallicæ immanem religionem advexit, nostram prorsus exstirpavit, ut Romæ nuptiarum sacra essent, quibus ipse, quum sibi Agrippina nuberet, XXX Senatoribus, innumeris Equitibus romanis mactatis principium dedit.* Quæ tamen verba, ut Suetonio prorsus contraria (cf. Ej. vit. Claudii c. 25.) recte a sciolo esse profecta editores putaverunt.

6. *Videte corpus ejus.* Cf. hujus libri cap. 5, et Sueton. Claud. 6, init.

7. *Ad summam tria...... dicat.* Tam fatuus est, ut ne tria quidem verba, v. c. *hic meus est*, quibus verbis servum fugientem capere et vindicare solebant, recte pronuntiare possit, docente Barn. Brisson. de form. et solenn. Pop. Rom. verbis, p. 374.

8. *Et servum me ducat.* Adr. Junii emendatio, *et in nervum me ducat*, nostra vulgata non potior est.

9. *Ex tabella.* I. e. de scripto. Phrasis hæc occurrit quoque ap. Sueton. Claud. 15, sed in alia re. Bene autem hoc additum est, quum, Suetonio Aug. 84, referente, Augustus instituerit recitare omnia, etc. Sed jam de Sempron. Graccho simile quid narravit Aul. Gell. VII, 19.

10. *Socerum suum.* Sic omnes fere codd. Quædam tamen exemplaria, notante Fromondo, *consocerum s.*, uti habet Sueton. Claud. 29.

11. *Appium Silanum.* Vitricum Messalinæ. Suet. Claud. 27, vocat eum Claudii consocerum, quia filiam Octaviam L. Silano, Appii

filiæ suæ Crassum Frugi, hominem tam similem sibi, quam ovo ovum [1], Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam uxorem suam [2], et cæteros, quorum numerus iniri non potuit; placet mihi in eum severe animadverti, nec illi rerum judicandarum vacationem [3] dari, eumque quamprimum [4] exportari, et cælo [5] intra dies xxx excedere, Olympo intra diem tertium.» Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius [6] illum collo obtorto [7] trahit ad inferos,

Illuc unde negant redire quemquam.

XII. Dum descendunt per viam sacram [8], interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num [9] Claudii funus esset? Et erat omnium formosissi-

Silani filio, desponderat Claudius.

1. *Quam ovo ovum.* Proverbium, de quo cf. Erasmi Adag. 1510.

2. *Messalinam, uxorem suam.* Valeriam Messalinam, quam, post Plautiam Urgulanillam, nondum princeps factus Claudius duxit. Istius mulieris sævitia et libidines notiores sunt quam quæ hic narrentur. Periit Narcissi jussu confessa in Luculli hortis, ann. U. C. 801; Chr. N. 48.

3. *Vacationem.* Omnes mss. codd. sic dant, præter Curionis cod., qui habet: *vocationem*, unde ipse *advocationem* fecit, merito improbante Fromondo.

4. *Eumque quamprimum exportari.* Ex formula in relegandis solenni.

5. *Cælo.* Cælum summum ad terram usque pertinens intelligit. Olympus est sedes deorum. Huetus in notis mss. cogitavit h. l. de cælo cum æthere et nubibus partibusque mundi, quas Jupiter sortitus est: Olympum autem mansisse communem.

6. *Cyllenius.* I. e. Mercurius, in cujus muneribus et hoc fuisse constat, animas in Orcum deducere: sæpe occurrit, e. c. Virgil. Æn. IV, 239. Horat. Od. I, 10, 17 sq. ψυχοπομπὸς, νεκροπομπὸς, ψυχαγωγὸς, etc. inde appellatus. Cf. Wesseling. ad Diodor. Sic. I, 107.

7. *Obtorto collo.* Phrasi solenni de iis, qui ad supplicium trahebantur. Suet. Vitell. c. 17, describit rem. Hendecasyllabus est Catulli ex luctu passeris, III, 12.

XII. ARG. Ad inferos tendens Claudius videt auditque Romæ funeris sui solenne celebrari.

8. *Viam sacram.* Via sacra frequentissima et celeberrima Romæ, in qua Julius Cæsar (Cic. pro Mil. 25.) habitabat, ideoque et ejus successores habitasse videntur. Qui et maximo honore et dedecore afficerentur, per eam vecti fuisse traduntur. Cf. Adleri Romæ descriptio, p. 61 sq.

9. *Num.* Quum hæc particula interrogandi apud auctores meliores nonnisi negatione sequente poni soleat, suspecta est, et ab ultima *hominum* syllaba efficta esse videtur.

mum, et impensa cura plenum, ut scires deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis[1] senatorum tanta turba, tantus conventus[2], ut etiam Claudius audire posset[3]. Omnes læti, hilares; P. R. ambulabat tanquam liber. Agatho[4] et pauci causidici plorabant, sed plane ex animo. Jurisconsulti[5] e tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui cummaxime reviviscerent. Ex his unus quum vidisset capita conferentes, et fortunas suas deplorantes causidicos, accedit,

1. *Senatorum* Sic pleriqne codd. ap. Fromondum et in Paris. α. e. h. exstat. *Æneatorum* prætulit Beat. Rhen. e conj. *Sonatorum* et Sonntagio probatum jure civitatis rom. caret. — *Omnisque generis senatorum.* Senatores humeris suis funus imperatorum in Campum deferre solebant, ubi cremaretur; cf. Sueton. Claudius 100. Apparatissimum Claudii funus memorat Suetonius. Ner. 9. Senatores autem non ejusdem generis fuisse constat: nam etiamsi 1,200 sestertia tunc temporis census senatorius fuerit, tamen diversi generis fuere, quum ex iis multi honoribus functi, multi propter familiarum dignitatem, nullis propriis meritis clari, etc. in ordinem senatorium essent relati, et seniores haud dubie majore honore gauderent, quam juniores. Non immerito forsan conjicias et illic arcani salis aliquid sparsum in quosdam senatores quos forsan ex infima plebe Claudius in Curiam vocaverat. Unus ex illis forte aut tibicen olim fuerat, aut cornicen. Unde amare et lepide dicit: tibicines, cornicines, omnisque gen. senat.

2. *Conventus* bene habet, at *concentus* emendat Schefferus.

3. *Ut etiam Claudius audire posset.* Alioqui surdus.

4. *Agatho.* Nobis aliunde non innotuit. Recte Fromondus de Mathone Juvenal. I, 32, cogitandum esse negavit. Causidicis sane erat quod plorarent, Claudio iis erepto, qui studiis eorum faverat. Hos cum contemptu dici patet e Cicerone et Quintil. XII, 1, 27: quo referre licet advocatorum perfidiam, cujus Tacit. Annal. XI, 5, meminit. Infra vers. 55 venale genus appellantur. Lucrum itaque ploratus causa fuit. Nam quum lex Cincia vetuisset, ne quis ob causam orandam pecuniam donave acciperet advocatus causidicusve (cf. Tacit. loc. laud. et Schulting. Jurisp. antejustin. p. 561. ed. Lips.); Claudius, lege hac susque deque habita, permisit, ut usque ad dena sestertia (i. e. eo tempore circiter 1,850 fr. 100 Frideric. aur.) sumere possent causidici. Tacit. Annal. lib. XI, cap. 7; cf. Burmann. ad Ovid. Amor. lib. I, vss. 13, 21.

5. *Jurisconsulti.* I. e. patroni. Iis opponuntur, qui nulla mercede accepta de jure respondebant, non in foro causas agebant. Claudius eos oppresserat, saltem nullo honore dignatus fuerat, quippe qui præscripta legum negligeret: quo factum erat, ut nemo amplius eos curaret. Cf. Sueton. Claud. 14.

et ait : Dicebam vobis, Non semper [1] Saturnalia erunt. Claudius ut vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαληγορίᾳ [2] nænia cantabatur anapæstis :

Fundite fletus,
Edite planctus,
Fingite luctus [3] :
Resonet tristi
Clamore forum :
Cecidit pulchre
Cordatus [4] homo [5],
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu
Poterat celeres,
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Levibusque sequi
Perfida telis,
Certaque manu
Tendere nervum :
Qui præcipites
Vulnere parvo
Figeret hostes,
Pictaque Medi
Terga fugacis [6].

1. *Non semper Saturnalia erunt.* Respicit ad res duas, scilicet Saturnalia imperante Claudio per totum annum durasse, et jurisconsultos causidicis superiores sese credidisse, ut servis magistri, qui, ut notum est, iis decumbentibus Saturnalium diebus ministrabant.

2. Μεγαληγορίᾳ. E codice Junii est. Editio rom. ἐπιτάσει χορικῶς. Corrupte in cod. paris. α. μεγαλω χορικονενια *cantabatur an.*

3. *Fundite...luctus.* Hac ταυτολογία et similibus sui perpetuum sententiis, verbis, rhythmis Claudii βαττολογίαν ridere Noster videtur. *Fingite luctus* vero non illepidum est ob jocum in ambigua voce *Fingite.*

4. *Cecidit pulchre Cordatus.* Claudius ridetur vi oppositi, quæ manifesta in eum valebat : nam non *cordatum* i. sapientem, sed stupidum fuisse cuicumque patuit. Nec vers. 9, et sqq. aliud quid quam derisionem senis tardi, podagrici et male pedati continent. Parthos sub Claudio rebellasse narrat Tacit. Annal. XII, 44.

5. *Cordatus homo.* Veteres codd. omnes, Fabro teste, *Cordatus Jano.* Sed ratio metri anapæstici Janum respuit, unde Rhen. in *Sino*, e Virgil. Æn. II, notum hominem, transformavit : pessime. Lectio vulgata proba est, quanquam illa Jani mentio dubitationem injiciat. Etiam codd. paris. α. et ε. *cordatus Jano.* Cod. h. *Cordatus avo. Jani* mentio ad Claudii studium causidicorum referenda esset.

6. *Pictaque..... fugacis.* Pictis sagulis amicti, aut picta scuta in terga rejicientes fugiendo. Parthos autem pro quibus Medos hoc l. ponit solitos fugere in acie, sed fugientes hastilia mittere, ex omnibus notum. Virgil. Georg. lib. III : « Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis. » Horat. Carm. lib. I, Od. XIX, vss. 10 et 11 « Scythas Et versis animosum equis Parthum dicere. » Id. Carm. lib. II, Od., XIII, stroph. 5. « Miles sagittas et celerem fugam Parthi (subaud. timet). »

Ille Britannos [1]
Ultra noti
Litora ponti,
Et cæruleos
Scuta Brigantas [2]
Dare Romuleis
Colla catenis
Jussit, et ipsum
Nova Romanæ
Jura securis [3]
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere causas,
Una tantum
Parte audita,
Sæpe et neutra [4].
Quis nunc judex
Toto lites
Audiet anno?
Tibi jam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Jura silenti,
Cretæa tenens
Oppida centum.
Cædite mœstis
Pectora palmis,
O causidici,
Venale genus.
Vosque Poetæ,
Lugete novi;
Vosque in primis
Qui concusso
Magna parastis
Lucra fritillo [5].

1. *Britannos.* Tunc tumultuantes ob non redditos transfugas (Sueton. Claud. c. 17. Dio Cass. LX, 21.) subegit: Suetonius tamen, sine ullo prælio aut sanguine, ait, intra paucissimos dies partem insulæ in deditionem recepisse; Dio autem prælio ab eo fusos esse Britannos. cf. Intpp. ad Dion. l. l.

2. *Scuta Brig.* Præfero. Probabilius est Walliæ quam Scotiæ incolas cum Claudio pugnasse. *Scotobrigantas* Scalig. et Buchanan. emendant: probat Huetus. Junius emend. *cute Brigantas*, probante Sonntagio: colorasse autem luteo s. glasto cutem suam constat e Julio Cæsare. Fromondus tamen vulgatam recte defendit. Brigantes commemorat quoque Tacit. Annal. XII, 32. — Cæterum ἐπιθέτον solenne *cæruleos* cum τῷ Brigantas aut Scotobrigantas, nullus mirabitur. Nam apud Romanos cærulei semper nominati sunt Barbari ob colorem oculorum. Hor. Epod. XVI, v. 7: «Nec fera cærulea domuit Germania pube.»

3. *Romanæ..... securis.* I. potestatis. Brigantas autem et alias et in hoc tumultu satis famosos fuisse constat: nam regina eorum Cartismandua Caractacum Romanis tradidit. Tacit. Annal. XII, 36, coll. cap. 32. Incolebant Valisiam (Wales).

4. *Una tantum parte audita sæpe et neutra.* Respicit ad Claudii stultam iniquitatem damnantis sæpe reos indicta causa, dum justitiæ studium affectat cultumque profitetur. Vid. supr. init. lib.

5. *Concusso..... fritillo.* Rursus ad studium «vetitæ legibus aleæ (Horat. Carm. lib. III, Od. XXIV.)» respicit.

XIII. Delectabatur laudibus suis Claudius, et cupiebat diutius spectare. Injicit illi manum Talthybius [1] deorum, et trahit capite obvoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium : et inter Tiberim et viam tectam [2] descendit ad inferos. Antecesserat jam compendiaria via [3] Narcissus [4] libertus, ad patronum excipiendum, et venienti nitidus, ut erat a balineo [5], occurrit, et ait : Quid dii ad homines [6] ? Celerius i [7] ; inquit Mer-

Fritillus est vasculum buxeum longum et teres, e quo mittuntur tesseræ vel tali in tabulam. Idem et Pyrgus sive Turricula, quod effigiem rotundæ turriculæ (πύργου) præberet. Tum ne quos bolos vellent aleatores, fallaci manu ante compositos facile jactarent, intus πύργος excavatus erat gradatim, exsculptusque, ut agitati tali in graduum superficie offendentes volutarentur, incertiorque jactus esset. Auson. : «Vidimus et quondam tabulæ certamine longo Omnes qui fuerant enumerasse bolos. Alternis vicibus quæ præcipitante rotatu Fundunt excussi per cava buxa gradus.»

XIII. Arg. Claudii adventus in Orcum.

1. *Talthybius deorum, et.* Τὸ *nuntius* post *deorum*, quod omnes codd. dedere, cum Gronovio expunxi, quippe qui pulchre judicat, additamentum esse interpretis. Eleganter Mercurium vocat Talthybium Deorum, quia is eo munere fungebatur inter deos, quo Talthybius inter Græcos ad Trojam. Ut Talthybium versa vice possis vocare Mercurium Græcorum. Probat quoque Sonntagius.

2. *Viam tectam*, non *rectam*, ut est in edition. rom. et Erasm. Illud defendunt Junius et Gronov. ex Ovidio et Martial. VIII, 75, ubi cf. Scriver. Sic codd. paris. α. e. h. non *rectam*. — *Viam tect.* I. sacram. Inter hanc viam et Tiberim erat porta stercoraria et ductus cloacarum. Ibi itaque Claudii descensus sordidus fuit ad inferos.

3. *Compendiaria via.* Ad inferos descenderat, quia nulli cælestes honores ei Romæ decreti, neque is pariter ac Claudius statim post mortem iverat in Olympum peregrinatum.

4. *Narcissus.* Famosus Claudii libertus : qui etsi post Claudii mortem interfectus sit, auctor tamen fingit, Narcissum eodem tempore obiisse. Cf. Dion. Cass. LX, 34. Tacit. Ann. XII, 69.

5. *Nitidus..... balineo.* Lucem affundit Dio Cass. LX, 34 ; quippe qui narrat, Narcissum, suadente Agrippina, in Campaniam profectum esse ad balnea (Baiarum, ut videtur) adversus podagram, quacum conflictabatur, sumenda. Inde mox redux aspera custodia et necessitate extrema ad mortem agebatur, Tacito referente loc. laud.

6. *Quid dii..... homines*, etc. Narcissus itaque apotheosin jam factam esse noverat.

7. *Celerius i.* Reposui e cod. paris. α. Editio romana et Erasmus habent : *Celerius præcedito.* Antea : *Celerius, inquit.*

curius [1], et venire nos nuntia. Ille autem patrono plura blandiri volebat : quem Mercurius iterum festinare jussit, et virga morantem impulit [2]. Dicto citius Narcissus evolat. Omnia procliva [3] sunt, facile descenditur. Itaque quamvis podagricus esset, momento temporis pervenit ad januam Ditis, ubi jacebat Cerberus, vel, ut ait Horatius, *bellua centiceps* [4], sese movens, villosque horrendos [5] excutiens. pusillum subperturbatur [6] (albam canem in deliciis habere consueverat) ut illum vidit canem nigrum villosum,
3 sane quem non velis tibi in tenebris occurrere [7]. Et magna inquit voce : Claudius Cæsar venit. Ecce extemplo cum plausu procedunt cantantes : Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν [8]. Hic

1. *Mercurius.* Mercurius *virga* aurea, i. e. caduceo ornatur mortuos ad inferos deducens, νεκροπομπὸς, χρυσόῤῥαπις. Cf. Horat. I Carm. 10, 18. Macrob. I Saturn. 19.

2. *Virga morantem impulit.* Horatii videtur meminisse qui Carm. lib. I, Od. 24 : « Quam virga semel horrida...... Nigro compulerit Mercurius gregi. »

3. *Omnia procliva*, etc. Repetit hæc ex Virg. Æn. VI, 126: « facilis descensus Averno. »

4. *Ut ait Horatius*, Carm. II, 13, v. 34 : « ubi illis carminibus stupens Demittit atras bellua centiceps Aures, etc. »

5. *Sese movens villosque horrendos exc.* Hæc verba absunt omnibus codd. paris. et quum mox sequatur *villosum sane*, alterutro carere possumus, hoc tamen potius quam illis.

6. *Subperturbatur.* Gronovium e codd. restituentem secutus sum. Probat quoque Huetus in nott. mss. Codices tamen variant. Codex paris. α. optimus dat *subperturbatur*, sequacibus et ceteris, præter e. et h. qui dat : *superturbatur*; f. *perturbatur.* Non male conjecit Lipsius, turbatum hic aliquid putans, a Seneca fortasse scriptum : *ubi jacebat Cerberus triceps, vel, ut Hor. bellua centiceps.* Edit. Rom. habet *superturbatur, ut illum vidit canem nigrum ; nam albam canem in deliciis habere consueverat. Ille autem totus informis est, nec quem velis, etc.* Codex paris. α. : *ubi jacebat Cerberus, vel, ut ait Hor. b. c.* Hoc postremum recepi. Olim : *ubi jacebat, ut Hor. ait, b. c*

7. *Sane quem.... occurrere.* Fromondus, ut doceat mali et mortalis ominis fuisse nigrorum occursum, similem Juvenalis Satir. V, 54, versum laudat de Æthiope Mauro : « Et cui per mediam nolis occurrere noctem. »

8. Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν. Græca hæc quæ Nic. Faber e cod. eruit, codex quoque paris. α. eodem modo dedit, etsi parva corruptione Θιρήκαμεν συγχαίρωμεν. In reliquis codd. par. deerant, ex more, græca. —Εὑρήκαμεν, συγχαίρωμεν, i. e.

erat C. Silius Cos. desig., Juncus Prætorius, Sex. Trallus, M. Helvius, Trogus, Cotta, Vectius Valens [1], Fabius, Equ. Rom. quos Narcissus duci jusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnester [2] Pantomimus, quem Claudius decoris causa minorem fecerat [3]. Nec non ad 4
Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Convolarunt primum omnium liberti [4], Polybius, Myron, Harpocras, Amphæus et Pheronactes [5], quos omnes,

invenimus, congaudeamus : sunt verba solennia in sacris Osiridis, quæ exsultantes cantillabant, invento Apide, bove Deo. Hæc attulit Firmicus de Origin. profan. relig. init. et vet. Schol. in Juvenal. Satir. VIII, monente Neubauero; nam Fromondus hujus rei quoque meminit quidem, sed testimonium omisit. Satis satyrice hæc hoc loco allata esse quilibet viderit. Miror tamen Jablonskium, virum harum rerum callentissimum, in Pantheo ægypt. sicco pede hæc transiisse. Nomina virorum illustrium, quos Narcissus duci jusserat, occurrunt pleraque ap. Tacit. Annal. XI, 30 sq. Vectii Valentis, medici, adulterio Messalinæ Claudii Cæsaris nobilitati pariterque eloquentiæ affectatoris meminit Plin. H. N. XXIX, 1.

1. *Cotta*, *Vectius Valens* cum Fromondo, Hueto et Sonntagio præfero vulgato : *Cotta*, *Tectus*, *Valens*. Cf. not. Lipsius ad Tacit. Annal. XI, 35. *Sext. Traulus*, *M. Helvius*, *S.* (*Sauseius*) *Trogus* rescribendum censet e Tacit. qui eorum ibi meminit.

2. *Mnester* bene habet : codex tamen paris. α, *Noster*. Rhenanus emendat, *Nestor*. Confusio hæc occurrit Tacit. XI, 4, ubi cf. Lips. et Oberlin. — Cæterum de hoc Mnestere conferantur, Tacit. Ann. XI, 36; Dio Cass. LX, 22, 28, 31. A Suetonio Calig. c. 36, M. Lepidus Mnester pantomimus a Caligula dilectus commercio mutui stupri memoratur. Comica est loquendi ratio, alibi non obvia, sed ideo non rejicienda.

3. *Minorem fecerat*. Supple *capite*; h. e. interfecerat : fuisse videtur statura magna et præcipua. *Decoris causa* : explicat Tacit. Ann. XI, 36 : « Claudium perpulere liberti, ne tot illustribus viris interfectis histrioni consuleretur, etc. »

4. *Liberti*, etc Hos Claudii libertos Polybium et Harpocratem memorat quoque Sueton. Claud. 28. *Myronis* tamen, *Amphæi* et *Pheronactis* alibi mentionem factam non memini.

5. *Polybius*, *Myron*, *Harpocras*, *Amphæus*, et hæc Junius ex veter. cod. restituit: hi liberti Claudii patrono suo præmortui. Pro *Pheronactes* legit *Pheronattus*. Consentiunt codd. paris. α. et h. : hi dant quoque *quos Claudius omnes necubi imparatus esset præmiserat*. Quorumdam codd. lectio : *ne nisi imperatus esset* placuit Nic. Fabro. Edit. rom. quam et Rhen. sequitur, interpolata est. Illa habet : *Convolarunt..... liberti Myron*, *Ampyronas*, *Ampœus*, *Phæronas*, *Posides hasta pura insignis*, *Felix cum Pallante fratre*, *Harpocras*, *Polybius*, *quos omnes Clau-*

necubi imparatus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Justus Catonius[1], et Rufus[2] Pompeii F. Deinde amici, Saturnius Luscius[3], et Pedo Pompeius[4], et Lupus[5], et Celer Asinius, consulares. Novissime fratris filia, sororis filia, gener, socer, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos quum vidisset Claudius, exclamat, Πάντα φίλων πλήρη[6]! Quomodo[7] vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis, homo crudelissime? Quæris, quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In jus eamus: ego tibi hic sellas[8] ostendam[9].

XIV. Ducit illum ad tribunal Æaci[10]: is lege Corne-

dius Quæstoriis Prætoriisque muneribus ubi impertitus esset præmiserat. Suetonium in vita Claud. 28, inspicienti fons manifestus erit, unde hæ interpolationes interpretationis causa margini appictæ fluxerint. Imperite autem sciolus quidam apposuit, quum Pallas post Claudium a Nerone veneno sublatus sit. Cf. Taciti Annal. XIV fin.

1. *Justus Catonius.* Confirmat Dio Cass. LX, 18.

2. *Rufus.* Esse videtur Sulpicius Rufus ap. Tacit. Ann. XI, 35 fin. Rufus autem cognomen Pompeiorum fuisse docet Ernesti Ind. hist. sub voc. Pompeius.

3. *Saturn. Luscius.* Tacit. Ann. XI, 31.

4. *Pedo Pompeius.* Tacit. XI, 35, appellare videtur eum Urbicum. Hi omnes occasione mortis Messalinæ trucidati sunt.

5. *Lupus.* Tacit. XI, 35.

6. Πάντα φίλων πλήρη! I. e. Omnia amicis repleta!

7. *Quomodo*, etc. Plerosque enim aut nesciente Claudio liberti uxoresve interfecerant, aut obliviosum senem memoria facti statim effugerat. Hinc, occisa Messalina, Suetonio referente, Claud. 39, postquam in triclinio decubuit, quum domina non veniret, requisivit; cf. ad c. 11, 1.

8. *Sellas.* Judices enim in sellis aut subselliis sedebant; cf. Sueton. Claud. 23. Sellas autem dicit propterea, quod Minos, Æacus et Rhadamanthus, ut prætores inferorum, sella quisque sua curuli utebantur.

9. *Ego tibi hic sellas ostendam.* Codd. paris. a. b *hic stellas ostendam.* Alii apud Fromondum aut *stelas* aut *sitellas.* Sed *sellas* bonum esse videtur: probat quoque post Gronovium Huet., qui intelligit: sellas judicum. Accedit Sonntagius.

XIV. Arg. Æaci quæstio in Claudium, ut sicarium.

10. *Æaci.* Haud scio an auctor ideo Æacum hic quæsitorem constituerit, quod, Platone in Gorgia, Vol. IV, p. 166, Bip. referente, Æacus Europæos judicet. Justissimus et sapientissimus judex primo, nisi fallor, a Pindaro Isthm. VIII, 49, 50,

lia[1], quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat[2] nomen ejus recipi, edit subscriptionem: Occisos[3] Senatores xxx, Equites Rom. cccxv, atque plures: cæteros cives, [4] ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos undecumque circumfert, vestigat aliquem patronum [5], qui se defenderet. Advocatum non invenit. Tandem procedit P. Petronius [6], vetus convictor ejus, homo Claudiana lingua disertus, et postulat advocationem [7]. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit Petronius velle respondere. Æacus, homo justissimus, vetat. Illum tantum altera parte audita condemnat, et ait:

laudatur. Quæsitor autem fuit, sive prætor in causa criminali, h. l. de sicariis, cui ea quæstio obtigerat.

1. *Lex Cornelia.* Data a Corn. Sulla dictatore: vid. Heinecc. A. R. IV, 18, 58.

2. *Postulat* Pedo Pompeius *nomen ejus* i. Claudii *recipi* inter noxios et reos. Fiebat autem hoc Romæ ex formula veteri, qua accusator postulat, ut quæstio de reo haberetur.

3. *Occisos...κόνις τε.* Libello accusatorio crimen complectenti (quale hic vides), « Occisos, etc.» nomen suum accusator et qui cum eo sentiebant subscripserant in crimen, ut loquuntur jurisconsulti: qua subscriptione se pœna eadem constringebant, si injuste accusassent, qua reum dignum declaraverant. In simili re adhibuit Minoem Virg. Æn. VI, 431 sq. ubi cf. Heineccii not. et Excurs. XI.

4. *Cives*, ὅσα. Bene conjecit sic Sonntagius. Vulgata erat: *cæteros CCXXI*, consentientibus codd. paris. α. h. Recte autem observat Sonntagius: Substantivum post *cæteros CCXXI* necessarium esse, nec hanc scabritiem tolerabilem esse. Fecit itaque e numero vocem: *cives*. Recepi. — ὅσα... τε. I. e. quantum pulveris est et arenæ. Sic Homer. Iliad. ι, 385.

5. *Patronum.* Qui sibi clienti opem ferret, et hoc non invento, *advocatum* amicum, ut sibi adesset.

6. *P. Petronius.* Cujus et Tacit. Ann. VI, 45, meminit, tam balbus et ἀσαφὴς fuit, quam ipse Claudius. De T. Petronio Arbitro non cogitandum esse, satis manifestum est: quum, quod Ignarra, probante Ruhnkenio in Wyttenbachii Biblioth. Critic. II, 1, p. 84 sq., docuit, Petroniana ad ævum Antoninorum deprimenda sint.

7. *Postulat advoc.* Copiam Claudii defendendi contra Pedonem. Æacus autem recusat Petronium audire, addito versu græco, qui unde sumptus sit ignoro. Sensus est: Utinam patiatur, quæ ipse fecerit, judiciumque æquum fiat! Condemnat eum tanquam in facinore comprehensum; hinc factum esse videtur, ut Æacus a ratione, quæ in judiciis ejusmodi i. e. quæstionibus perpetuis obtinebat, discederet. Simile quid habes apud Appian. Bell. civ. II, 6, ed. Schweigh. Rarum hoc fuit, quare *novum* auctor appellat. Cæterum pun-

Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο [1]. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, novitate rei attoniti: negabant hoc unquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quam novum. De genere pœnæ diu disputa-
3 tum est, quid illum pati oporteret. Erant qui [2] dicerent, si uni Dii laturam fecissent [3], Tantalum [4] siti periturum, nisi illi succurreretur: non unquam Sisyphum [5] onere

git Claudium acriter, quippe quem altera tantum parte audita sæpe judicasse docet nænia, quam supra legimus, c. 12, vers. 40 sq.

1. Εἶκε πάθοι, etc. Sic fere omnes codd. qui quidem græcis non carent, uti h. l. omnes parisini integri. Alii codd. Nic. Fabri: Αἴκε πάθοις τά κ' ἔρεξας, etc. Sensus fere idem est. Namque prior versus: Si pateretur quæ ipse fecit, recta justitia esset; posterior: Si patereris quæ fecisti, etc. At nostra lectio melius metri leges servat. Hic versus optime ad rem facit; significat enim legem talionis justam esse, et ut is, qui alios altera tantum parte audita solitus erat condemnare, similem etiam sententiam subeat. Cæterum unde hic hexameter desumptus indicare non possum.

2. *Erant qui..... sufflaminandam*. Sensus loci, vocibus quibusdam exesis haud dubie mutili, est: *Tantalum, Sisyphum* et *Ixionem* aliquando relevandos esse, et interea in eorum labores mittendum Claudium.

3. *Si uni Dii laturam fecissent*. Satis fortasse conjecturarum dixeris hic frustra expensum. Codd. omnes vel sic dederunt, vel, *si minus Dii latura fecissent*. Hinc Rhenanus: *semidei larvam facesseret*. Junius: *dilaturam* (Scheffero probante). Alciatus in parergis: *ullam dilaturam*. Curio: *nisi unius diei jacturam*. Fromond.: *si minus immortalem Dii naturam*. Pereat sane mea cum cæteris: *si uni Dei gratiām feciss.*, etc. Gron. Eligat lector!–Hæc Ruhk. Forte scribendum *si unius diei jacturam fecissent*. Qua in emendat. vid. quam leviter vulgatam lectionem immutemus et quam planus obviusque sensus sequatur. Nam pro *minus* scriptum fuisse *unius*, nihil mirum, et *Dii* pro *diei* centies occurrit; nec τοῦ *jacturam* loco *laturam* irrepsisse vero dissimile est. Tum facile hæc intelliguntur: Si unius diei jacturam nunc facitis, Tantalus peribit siti, etc. Ergo recreandus ille paulisper a supplicio est, ita ut ejus locum aliquis interim excipiat.

4. *Tantalum siti periturum*. Qui, ut plerisque narratur: « A labris sitiens fugientia captat Flumina. » Horat. lib. I, Sat. I, et « Quærit aquas in aquis et poma fugacia captat. » Ovid. Adeund. præterea loc. classic. Homer. Odyss. λ: « Καὶ μὴν Τάνταλον εἰσεῖδον, κ. τ. λ. et Senec. Tragic. At Euripides, Pindarus, Lucretius, atque alii longe diversa tradunt, et viro imminere rupem volunt quæ jamjam ruitura cadentique similis, æterno metu miserum defatigat.

5. *Sisyphum*. « Damnatus que longi Sisyphus Æolides laboris » (Hor. lib. II, Od. XIV). « Optat supremo collocare...... In monte saxum. » (Id. Epod. libr. Od. XVII). De supplicii causis vero ambigitur, quod imposi-

relevari; aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam[1]. Non placuit ulli ex veteranis[2] missionem dari, ne vel Claudius unquam simile speraret. Placuit novam pœnam excogitari debere, instituendum illi laborem irritum, et alicujus cupiditatis species[3] sine fine et effectu. Tum Æacus jubet illum alea ludere pertuso fritillo [4]. Et jam cœperat fugientes semper tesseras quærere, et nihil proficere.

XV. Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Utraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cumque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, semperque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitosque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic quum jam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio volvuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar [5], et petere illum in servitutem

tum callidissimo omnium viro narrant alii ob latrocinia et cædes, alii quod a Jove raptam natam Asopo nuntiavisset, alii demum quod Mortem pugna victam catenis onerasset, vel quod postquam remeandi in terras facultatem impetravisset a Plutone, dummodo paucos post dies reverteretur, non reversus est, sed tamdiu permansit donec senio confectus diem supremum obiret.

1. *Ixionis... rotam sufflaminand.* *Sufflaminare* est *enrayer;* nam sufflamen impedimenti genus est quod rotæ decurrenti additur. Juven. Sat. VIII: «Ipse rotam stringit multo sufflamine Consul.» Stringenda ergo jam sufflamine multo rota Ixionis, quæ, dum nimium volubilis vertitur, miserum enecatura est.

2. *Veteranis.* Hi sunt Tantalus, Sisyphus et Ixion, quibus *missionem* i. e. requiem laborum non dandam esse. *Missio* autem et *mitti* arenæ et gladiatorii ludi verba esse constat, quibus veterani aut alii commeriti ludo et obligatione in arena depugnandi absolvebantur.

3. *Species.* Huet. probat Schefferi emendationem: *speciem.* Codd. α. a. b. c. f. *spes* præstant, sic edit. rom. et omnes codd. Sed recte *species* emendat Curio, uti nunc legimus. «Spem, spes, spiritus, speciem», compendio scribendi male intellecto, in codd. confundi docet Oberlinus beat. in præf. ad Tacit. Tom. I, p. XVI, ed. lips. 1801.

4. *Tum Æacus...... fritillo.* Aleæ infamiam mature jam subiisse Claudium constat e Suetonio, Claud., cap. 5, 3, §. 3.

XV. Arg. In pœna versibus hisce describenda auctori Danaidum exemplum ob oculos versatum esse quilibet viderit.

5. *C. Cæsar.* Scilicet imperator Caligula.

cœpit : producit testes, qui illum[1] viderant ab illo flagris, ferulis[2], colaphis[3] vapulantem. Adjudicatur[4] C. Cæsari[5]: illum Æacus donat. Is Menandro[6] liberto suo tradidit, ut a cognitionibus ei esset[7].

1. *Illum.... flagris..... vapulantem.* I. e. habitum ut servi solent. Aulæ enim ludibrium sub C. Caligula et Tiberio Claudius fuerat; ipse etiam, ait Suetonius, « Stultitiam simulatam a se ex industria sub Caio, quod aliter pervasurus perventurusque ad susceptam stationem non fuerit, quibusdam oratiunculis testatus est. » Claud. cap. 38.

2. *Ferulis.* Ferula ad cædendos pueros utebantur. Juvenal. Sat. I, init. : « Et nos ergo manum ferulæ subduximus. »

3. *Colaphis.* Κονδύλοις. Contumeliosissimum hoc pœnæ genus, pugnis servum incessendi et verberandi. Cf. Hemsterh. ad Lucian. I, p. 463 Bip. et ad Senec. de Const. Sap. IV, 4.

4. *Adjudicatur.* Aliter paulo vetus Junii codex: *Adjudicatur; C. Cæsar illum Æaco donat.* At codd. par. a. a. b. e. : *Abjudicatur C. Cæsari, illum Æacus donat. Is*, etc. Editio tamen rom. vulgatum tenet : probat etiam Huet. in nott. mss.

5. *Caio Cæsari.* Caligulæ.

6. *Menandro.* De hoc Caligulæ liberto, nemo præter nostrum exposuit. Liberto servire cogitur, qui ad divinos honores aspiraverat.

7. *A cognitionibus ei esset.* A cognitionibus quispiam alteri esse dicitur, quo modo ab epistolis, aut a studiis : quibus muneribus sub Rom. principibus fungi solebant liberti. Sic enim Polybius a studiis, Narcissus ab epistolis, Pallas a rationibus Claudio nostro fuere. Itaque irridens Seneca temeritatem et imperitiam Claudii in cognoscendo et judicando, ait εἰρωνικῶς, illud traditum Menandro liberto Caii, ut scilicet homo prudens illi a cognitionibus esset. Addo etiam liberto potissimum traditum fuisse, quia libertis servire assuetus erat, quorum toto Principatu non princeps, sed mancipium fuerat. *Lagrange* vertit hunc locum : *pour en faire un débrouilleur de procès.* — Pro *esset* dant libri vett. *abesset.* Unde procul dubio Caium notat, inquit Rhenanus, ut qui cognoscendi provinciam sæpe libertis suis committeret, quo magis a curis liber altiori otio frueretur. Nec interpretamentum displicet Curioni. Sed lectio nostra verior et concinnior.

CLARISSIMI VIRI *D. DIDEROT*

TESTIMONIUM

AD L. ANNÆI SENECÆ

DE MORTE C. CLAUDII LUDUM.

On est étrangement surpris, au sortir des fades éloges de la *Consolation à Polybe*, d'entrer dans la satire la plus virulente. Quoi! Philosophe, vous adulez bassement le souverain pendant sa vie, et vous l'insultez cruellement après sa mort! — « Il ne pouvait plus me faire de mal[1]. » — Cette réponse est d'un lâche et d'un ingrat; car s'il eût été votre bienfaiteur, vous vous seriez tû, parce qu'il ne pouvait plus vous faire de bien. — « Mais il m'a cru coupable d'adultère avec Julie. » — Et que vous importait, si vous ne l'étiez pas? — « Il m'a tenu huit ans en exil. » — Est-ce que le stoïcien souffre en exil? Est-ce que le stoïcien se venge? toutes les belles choses que vous écrivîtes à Helvia, votre mère, n'étaient donc que des mensonges officieux? Quand je vous vois poursuivre avec fureur un ennemi qui n'est plus, que faut-il que je pense de toutes ces belles maximes répandues dans votre traité *sur la Colère?* N'êtes-vous, ainsi que la plupart des prédicateurs, qu'un beau par-

[1] Il est, je pense, inutile d'avertir que Sénèque n'a point fait cette réponse ni aucune de celles qui suivent; mais on le fait parler ainsi dans la supposition qu'il est l'auteur de la *Consolation à Polybe*, et qu'il cherche à se justifier d'avoir écrit l'*Apocoloquintose*. (Diderotí nota.)

leur de vertu? Celui qui comparera votre *Consolation à Polybe* avec votre *Apocoloquintose*, en concevra pour vous un mépris qui rejaillira sur votre secte : et vous n'avez pas senti cela !

Si la réponse que j'ai faite à ces reproches n'est pas solide, il n'y en a point[1].

[1] Quam responsionem legere est supra, ad calcem Consolationis ad Polybium.

FINIS LUDI DE MORTE CLAUDII.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBRI VII.

DE BENEFICIIS

PRÆMONITIO

QUAM NOVUS EDITOR E PRÆFATIONE RUHKOPFIANA IV VOL. EXCERPENDAM CURAVIT.

EGREGIUM esse hunc DE BENEFICIIS librum quivis intelliget qui perlegerit, magis propter materiam et res quas tractat, quam propter formam. Nam quin cum pulvisculo quasi omnia, paucis forsan exceptis, converrerit Seneca, quæ ad hunc locum de beneficiis spectant, aut spectare videntur, nemo accurate legendo exsequens in dubium vocaverit. Recte observat *Dionys. Diderotus*[1], hunc librum egregium neque in Neronis, neque in Æbutii Liberalis, sed in omnium hominum gratiam usumque esse compositum. Nec dubito, quin hunc librum respexerit Quintilianus in judicio de Seneca celeberrimo (Institut. Orat. X, 1, 130 ed. Gesn.[2]) quum diceret, multa probanda in eo, multa etiam admiranda inesse. Etsi ordinem et tractatum non omnino probaveris, tamen virtutes libri tantæ sunt, ut ideo cum auctore litigare supersedeas; et Quintiliani judicii altera parte, « velles eum suo ingenio dixisse, alieno judicio, » abuti nolis. Accedit, quod tum senex, tum primus omnium, quantum scimus, singulari libro de hac re exposuit. Factum autem hoc esse putem biennio vitæ postremo, inde ab a. U. 816, quo gratia Neronis

[1] *Essai sur les Règnes de Claude et de Néron, et sur les mœurs et les écrits de Sénèque.* Hoc testimonium vide infra, ad calcem librorum de Beneficiis.

[2] Quod *Judicium* inseruimus in primo hujus editionis volumine, post Senecæ vitam.

excidisset. (Tacit. Annal. XIV, 56.) Namque nusquam Neronis non solum tanquam de hominibus bene meriti mentionem fecit, ubi tamen occasio suadere poterat, sed occulte adeo eum ut ingratum tangere videtur (III, 3, 3 not.), quod haud dubie non post illos octo annos, quibus gratia et potentia floruisse constat, fieri nequibat. Illo tamen biennio vitæ ultimo instituta prioris potentiæ commutasse Senecam tradit Tacitus l. l., prohibuisse cœtus salutantium, vitasse comitantes, rarum per urbem, quasi valetudine infensa aut sapientiæ studiis attineretur. Quo quidem otio usum putaverim ad modum Ciceronis et virorum nostræ memoriæ præstantium, e. c. Neckeri, ad libros utilissimos componendos. Nec cuiquam alii rei hoc otium insumsisse eum videmus, quam toti philosophiæ pertractandæ et expoliendæ in usum et sui et futuri ævi. Inprimis autem ipse memorat Epist. VIII, 2, se non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et primum a suis secessisse, ut posterorum negotium ageret, illisque aliqua quæ possint prodesse, conscriberet: quæ verba haud dubie (ut ibi monebimus), ad Moralium libros nunc deperditos respexerunt. Jam vero quum in iis componendis occuparetur, locum de Beneficiis, quem uberius, quam in illo opere forsan facere placuisset, singulari volumine pertractaret, antequam Epistolas composuisset, selegisse videri debet.

Primum quoque nostrum fuisse, qui huic loco de Beneficiis singulare volumen destinaret, cum e libri totius tenore, tum et inde apparet quod neminem scimus ex ulla philosophorum domo sibi singulari hanc materiam opere exsequendam sumsisse. Nam quæ Chrysippi et Hecatonis volumina ipse laudat, ea vero quominus ita interpreteris, ut et ipse de beneficiis scripserint, impediunt cum veterum silentium, tum observatio satis manifesta, hæc omnia quæ noster laudat, e Chrysippi et Hecatonis de Officiis voluminibus, ubi hujus loci propria sedes est, aliisque eorum operibus notis petita esse. Nec Romanorum quisquam memoratur, qui hac de re post Ciceronem, quem

hujus loci in Officiis mentionem fecisse notum est, exposuisset: quanquam transitus ad hanc materiam singulari libro explicandam eo facilior videri debuit, quum non defuissent, qui singulos ad philosophiam spectantes locos, a characteribus incipiendo, et sic progrediendo, Aristotelem, Theophrastum, Comicos recentioris Comœdiæ, Menandrum, Philemonem, Diphilum aliosque imitando, exponendos sumserint. Idcirco multi subinde libri compositi sunt a philosophis quibusvis, qui de virtutibus, de nobilitate, de fama, de bona indole, etc., agerent: quos tamen omnes in deperditis esse, nec quidquam nisi titulos nobis innotuisse constat. Cf. Fabricii Biblioth. Græc. Vol. III, ed. Harlesii. In his quoque numerantur Theophrasti et Cleanthis libri de Gratia (περὶ χάριτος) apud Diog. Laert. V, 48. VII, 175; qui tamen quid continuerint, ne fragmento quidem unico ex iis, quod sciam, nobis servato, juxta cum ignorantissimis ignoramus.

Quo certior itaque et manifestior sententia hæc est, Senecam cum senem tum primum de beneficiis singulari libro exponendis auctorem in Antiquitate fuisse, hoc obscurior est quæstio de *Æbutio Liberali*, cui hos septem de beneficiis libros inscripserit: nam *Eburtium* aut *Eusebium* librariorum indoctorum aberrationes esse cuiquam patet. Prima ejus mentio occurrit in Epist. XCI, 1, occasione narrationis de Lugduni interitu: ex quo loco fuisse Lugdunensem recte colligimus. Locus est hicce: Liberalis noster nunc tristis est, nuntiato incendio, quo Lugdunensis colonia exusta est. Movere hic casus quemlibet posset, nedum hominem patriæ suæ amantissimum. Cf. Epist. laud. § 3, 13. Amicus itaque hic homo præstantissimus fuit et Senecæ amantissimus, idemque ditissimus. Hoc non solum ipsa illa libri inscriptio nos docet, quis enim librum talis argumenti viro ignobili aut improbo inscribat? sed ipsa *Liberalis* mentio honorificentissima, quæ inprimis Lib. V, 1, 2 sqq. exstat, clarum manifestumque reddit. Jam vero etsi hæc nobis scire sufficere videantur, tamen plura de viro tam egregio comperta habere avemus. Sed vel accuratissime quærentem Antiquitatis monumenta nobis conservata

prorsus destituunt. Plerisque autem Senecæ amicis, præsertim iis quibus libros suos inscripsit, hoc accidit fatum triste, sed in tyrannide non mirum, ut et ipsi quasi in illam tristissimam ruinam, quo innocentissimus Philosophus a Nerone protrudebatur, velut sine nomine corpora, devoluti, ideoque omnia eorum vestigia ex historia istorum temporum penitus sublata sint. Ceterum gentem Æbutiorum non ignobilem fuisse jam e Cicerone compertum habemus, et Liberalis cognomen adeo Flaviorum et Salviorum fuisse, e Suetonii Vespas. c. 3 et 13, videre licet.

DE BENEFICIIS

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM

LIBRI PRIMI.

Hos libros inter tractatus Philosophiæ ultimos ab Seneca editos constat; quippe qui scripti omnino sunt sub Nerone, post Claudii mortem. Argumentum certum, quod fine libri primi contemtim admodum de Claudio, et futile ejus judicium traducit: non facturus unquam illo vivo. Libri boni sunt, sed mehercule in ordine et tractatu confusi: quem vix est vel annitentem expedire: tamen ut possumus.

Primus liber exordium habet et querelam de Ingratitudine, quæ crebra est, et inter vitia tamen magna. Ideo de Beneficiis se scripturum, Quæ vis eorum, et proprietas sit? Hæc usque ad cap. V. Tum definit, Beneficium non in materie, sed animo tribuentis esse; et ab eo pendendum. Diducit per exempla, et argumenta, usque ad cap. XI. Ibi duo membra dicendorum proponit, Quæ beneficia danda, et Quemadmodum? Prius exsequitur ad finem libri: alterum differt in sequentem.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER PRIMUS.

I. INTER multos ac varios errores temere viventium inconsulteque [1], nihil propemodum indignius [2], optime Liberalis [3], dixerim, quam quod beneficia nec dare sci-

I. ARG. Introitus pertinet ad cap. V: ubi quum exposuisset de mala beneficiorum collocatione usuque pravo, ad tractationem de beneficiis transit. In hoc vero capite peculiariter de ingrati animi duabus causis agitur, nempe temeritate in collocandis beneficiis, et inamabilibus moris quibus beneficii pretium imminui videtur.

1. *Temere.....inconsulteque.* Qui a proficientibus, quid, quod a sapientibus, secundum dogma Stoicum, multum absunt, iisque opponuntur imperiti, stulti.

2. *Indignius* ex uno palat. cod. apud Gruterum cum Gronovio retinui: aliis, Grutero notante, vel omnino omittentibus, vel alio *pejus*, at alterius manu adpictum oræ, exhibente. Erasmus *nocentius*, Rudolph. Agricola *turpius*, invexerunt, e conjectura Quæ quidem vacillatio indicare videtur, viris doctis hanc comparationem deberi, ut qui putarent, voculas: *nihil propemodum* carere non posse tali adjecto, et proinde vel *indignius*, vel *turpius*, vel *nocentius*, vel *fœdius* infulcirent, parum scilicet solliciti auctorem an librarium in ordinem cogerent, ideoque legum criticarum haud memores.

3. *Liberalis.* Æbutius Liberalis, vir illustri loco natus (nam Æbutia gens etiam vigente Republica inclaruit), et ditissimus. De eo Confer. Seneca ipse, epist. CXI, capp. 1 et 3, § 13; et præfat. huj. libri, pag. 309.

mus, nec accipere. Sequitur enim, ut male[1] collata male debeantur[2], de quibus non redditis, sero querimur: ista enim perierant, quum darentur. Nec mirum est inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius,
2 quam ingrati animi. Id evenire ex pluribus causis video: prima[3], quod non eligimus dignos, quibus tribuamus; sed nomina facturi[4], diligenter in patrimonium et[5] vasa debitoris inquirimus; semina in solum effœtum et sterile non spargimus: beneficia sine ullo delectu magis proji-
3 cimus, quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius sit infitiari, an repetere beneficium; id enim genus hujus crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum ultro refertur[6]: de quo queri vere[7] fœdissimum ob

1. *Male collata.* Intempestive et temere et apud quos non decebat, quod nempe beneficiis datis, non memores futuri sint.

2. *Male debeantur.* Illa male debentur quæ debitor solvere non potest aut non vult. Gallice dicitur similiter *mauvaise créance*.

3. *Prima.* I. e. præcipua. Sic III, 5, 1. plenius: « Prima omnium ac potissima. » Utilitatis aut fructus percipiendi causa dari beneficia quammaxime reprehendit: quo spectat etiam illud.

4. *Nomina facturi.* Debitores comparaturi, a quibus beneficium tanquam creditum repetatur. Creditorem autem *nomina facere* i. e. debitoris nomen et quod ei creditum est, in tabellas s. kalendarium referri solitum fuisse, ideoque pro debitore nomen simpliciter usurpari constat. Fuisse tamen quoque in usu de debitore, docet locus Ciceronis de Offic. III, 14, 7. ubi cf. Heusinger et Ernesti Clav. Cic. s. v. *nomen*.

5. *Vasa.* Quæ nos mobilia, *les meubles*, τὰ σκεύη vocemus. Lipsius comparat locutiones publicas, *vasa conclamare*, *colligere* de militibus castra relinquentibus, et *vasarium*, pecuniam ex ærario magistratibus in provinciam euntibus dari solitam, qua ornentur, ad comparanda vasa. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. delectu dignorum iis hominum.

6. *Ex quo tantum recipiendum sit, quantum ultro refertur.* H. e. ex quo id solum recuperari potest quod tibi libens et sponte sua, nullo cogente, jubente, amicus reddet.

7. *De quo queri vere.* Ita exhibent codd. mss. Grut., et nexus sententiarum postulat. R. Agricola vero ex ingenio dedit, *decoquere revera*, sequacibus Erasmo vetustioris Ms. fide adjuto, qui tamen in tertia editione *de quo queri revera* restituit, et Mureto, qui Stephano adstipulante *decoquere vero* prætulit. Interdum criticos istius ætatis vocabula rarioris significationis sectari videmus, vel sensu loci abnuente. Non enim h. l. de ingrato sermo est, qui fidem aut

hoc ipsum, quia non opus est ad liberandam fidem facultatibus [1], sed animo; reddit enim beneficium, qui libenter debet [2]. Sed quum sit in ipsis crimen, qui ne 4
confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus : quia alias graves exprobratores exactoresque sumus [3]; alias leves [4], et quos paulo post muneris sui pœniteat; alias queruli, et minima momenta [5] calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus : non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut 5
leviter rogari, aut semel? quis non, quum aliquid a se peti suspicatus est, frontem adduxit [6], vultum avertit,

nolit, aut non possit liberare, sed de eo, qui beneficium repetat, nec animo debentis grato acquiescat.

1. *Facultatibus*. Bonis, opibus, divitiis. Tullius, Offic. lib. II, cap. 15: «Effectumque est ut dando et accipiendo et permutandis facultatibus et commodis, nulla re egeremus.» Vid. et Offic. lib. I, cap. 9. et pro Rabir. 14. Gallice, sed parum elegantium sermone, dicitur *moyens* pro *richesse*.

2. *Reddit.... debet*. I. ille pro grato habendus est atque beneficium reddente, qui beneficium se accepisse libenter profitetur, adeoque animo grato est: de quo, tamquam beneficia *facultatibus*, seu opibus qualibuscumque non reddente, queri, reprehensione dignissimum est. Lips. laudat Ciceronis illa : « Gratiam et qui refert habet, et qui habet in eo ipso quod habet, refert.» Verba hæc auctoris anonymi occurrunt in Cicer. Orat. pro Cn. Plancio c. 28. cf. Ej. de Offic. II, 20 ubi vid. Heusinger.

3. *Exprobratores exact. sumus*. Gravissime et exprobramus et exigimus. *Exigere* autem *beneficium* est rationem collati beneficii exigere, et gratiam statim referri velle.

4. *Leves*. Qui injuriis suis beneficia ante collata destruunt, quum illa non contulisse mox velint.

5. *Momenta*. Occasionum aut temporum, quibus videantur potuisse reddere. Lips. *Momentum* vero aliquando apud Latinos pro Gallic. voce *moment* sumitur; nam a *movendo* derivatur quasi *movimentum*, prius dictum mox per σύγκοψιν, in *momentum* declinasset; et articulum hunc fugientium temporum brevem designat quo se tempus quasi movet. Cic. ad Famil. l. VI, ep. x: «Omnia momenta observabimus, neque ullum prætermittemus tui juvandi.» Idem Academic. lib. V, cap. 26 : «Minimis momentis maximæ inclinationes temporum fiunt.» Cæterum hic per *occasion* optime reddetur.

6. *Frontem adduxit*. Rugosam effecit, i. e. morosus tristisve fuit. Frontem autem esse tristitiæ hilaritatisque sedem pleræque linguæ indicant: ut supercilium, ὀφρῦς, superbiæ assignant, e. c. mox § 6. (Vid. seq. pag. not. 2.)

occupationes simulavit, longis sermonibus, et de indus-
tria non invenientibus exitum, occasionem petendi abs-
tulit, et variis artibus properantes necessitates [1] elusit?
6 In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timi-
de negavit, aut promisit; sed difficulter, sed subductis
superciliis [2], sed malignis [3] et vix exeuntibus verbis?
Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed ex-
pressit. Gratus esse adversus eum quisquam potest, qui
beneficium aut superbe abjecit [4], aut iratus impegit, aut
fatigatus, ut molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat
responsurum [5] sibi, quem dilatione lassavit, exspecta-
7 tione torsit [6]. Eodem animo beneficium debetur, quo

1. *Artibus petentes elusit* præstat Vincentius Bellovacensis in Speculo Historiali IX, 106: sed vulgata, *properantes necessitates elusit* bene habet. — *Elusit.* Fefellit auxilium in malis urgentibus sperantes, subduxit sese iis. Cæterum quod ad sensum spectat, laudat Lipsius Epigrammata Martialis duo, quæ exstant II, 44: « Durum est, Sexte, negare, quum rogaris: Quanto durius, antequam rogeris! » et VI, 207, In Phœbum: « Inquiris, dubitas, cunctaris, meque diebus Teque decem crucias: jam rogo, Phœbe, nega. » Potuisset et his illud jungere quod ejusd. libr. VI, trigesim. est, ad, vel in Pætum: « Sex sestertia si statim dedisses, Quum dixti mihi, Sume, tolle, dono, Deberem tibi, Pæte, pro ducentis; At nunc quum dederis diu moratus Post septem puto vel novem kalendas, vis dicam tibi veriora veris? Sex sestertia, Pæte, perdidisti. » His accinit P. Syrus: « Bis est gratum, quod opus est, ultro si offeras. Beneficium inopi bis dat, qui dat celeriter. » Alciat. Embl. CLXII de Gratiis: « Addita cur pedibus nuper talaria? bis dat, Qui cito dat; minimi gratia tarda preti est. » Unde proverb. apud Græcos: Χάρις γὰρ βραδύς ἄχαρις, quod sic in Antholog. versum est: Ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι· ἢν δὲ βραδύνῃ, Πᾶσα χάρις κενεή, μηδὲ λέγοιτο χάρις. Sed hæc hactenus: similium Martialis aliorumque præberi posset haud parva seges, quibus tamen brevitas notarum non patet.

2. *Subductis superciliis*, etc. Supercilium pro superbia cujus est sedes; quod verbo tantum moneam, quum vel Lexica satis doceant.

3. *Malignis..... verbis.* I. parcis et tarde provenientibus verbis, e more superborum. Moneo, ne putes esse verba addicentia et recusantia.

4. *Abjecit.* Sic script. omnes. Mallet Lipsius *objecit.* Quid vero opus, quum optima sit vetus lectio et merito probata Grutero? Gronovius usum hunc verbi exemplis nunc satis notis adstruit. Erasmus aliique *injecit.* Cf. c. II, 1 etc.

5. *Responsurum.* Gratias acturum.

6. *Quem dilatione...... torsit.* Vid. quæ supra e variis auctoribus excripta sunt, not. 1 huj. pag.

datur : et ideo non est negligenter dandum : sibi enim quisque debet, quod a nesciente[1] accepit; nec tarde quidem : quia, quum in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit; utique[2] non con- 8
tumeliose : nam quum ita natura comparatum sit, ut altius injuriæ quam merita descendant, et illa cito defluant, has tenax memoria custodiat[3] : quid exspectat qui offendit, dum obligat? Satis adversus illum gratus est, qui beneficio ejus ignoscit[4]. Non est autem[5] quod 9
tardiores faciat ad bene merendum turba ingratorum. Nam primum, ut dixi, nos illam augemus : deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa[6] necessitate sacrilegi negligentesque eorum deterrent. Utuntur natura sua, et cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes[7], juvant. Hos sequamur duces,

1. *A nesciente.* Et hoc ferri potest et illud : *a negligente :* utrumque, quod fere idem valet, occupant codd. mss. Erasmus invenerat quoque *a nolente.*

2. *Utique.* Præsertim.

3. *Nam quum...... custodiat.* Antiqua et ea vera est observatio hæc, quam exemplis adstruere putidum sit. Tacit. Hist. IV, 3 explicat : quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur : similiter fere exponit Dio Cass. 44, 34. Injuriæ autem acriter pungunt animum, quia virtutis s. bonorum, quibus jactat, partem saltem adimunt, ideoque altius descendunt plerumque, quam *merita*, quibus se indignum haud facile quisquam judicat. Diverso proinde modo amor sui se judicat.

4. *Satis... . ignoscit.* Nempe contumelioso illi, et quod odium magis quam gratiam merentur.

5. *Non est autem quod*, etc. Egregiam hanc sententiam, quam Christo acceptam referimus ap. Matth. V, 45 et Luc. VI, 35 et Paulo Act. Apost. 14, 15, 16, nec Stoicis aliisque philosophis antiquis ignoratam aliquoties repetit noster, III, 25. VII, 31. Hæc cum aliis non minus præclaris sententiis in causa fuit, quod Seneca pro Christiano haberetur.

6. *Effusa necessitate.* Omnium codd. mss. lectio est, quam non intellectam R. Agricola mutavit *liberalitate*, Muret. *benignitate.* Defendit vulgatam et exposuit Gronov. Obss. II, 2. p. 174. ed. lips. — Hæc necessitas est prolixa illa et necessaria atque insita ipsis diis mens, universæ mortalitati providendi. Sic noster VII, 31, deos dicit unam potentiam sortitos, prodesse. V, 9 ait : « beneficium res voluntaria est : ut prodesse sibi necessarium est. » Consol. ad Helv. 6 : « lex et naturæ necessitas. »

7. *Mal. interpr.* I. sacrilegos, impios. Qui Deorum dona vel in dete–

quantum humana imbecillitas patitur : demus beneficia,
10 non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo
cogitavit, quum daret. At si male cessit, et liberi [1], et
conjuges spem fefellerunt : tamen et educamus, et duci-
mus, adeoque adversus experimenta pertinaces [2] sumus,
11 ut bella victi, et naufragi maria repetamus [3]. Quanto
magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis
non dat quia non recipit, dedit ut reciperet, bonamque
ingratorum facit causam, quibus turpe est non reddere,
si licet [4]. Quam multi indigni luce sunt? et tamen dies
oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur, tamen
natura sobolem novam gignit, ipsosque qui non [5] fuisse
mallent, esse patitur. Hoc et magni animi et boni pro-
prium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa;
12 et post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici
erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus,

rius interpretantur vel malo vertunt. Atqui hic nullus non meminerit mediocris alioqui poetæ optimam strophen de sole eas etiam gentes radiis collustrante quæ huic maledicunt, et cujus hæc finis est :

Cris impuissans! fureurs bizarres!
Tandis que ces monstres barbares
Poussaient d'insolentes clameurs,
Le Dieu poursuivant sa carrière,
Versait des torrens de lumière
Sur ses obscurs blasphémateurs.

1. *At si male cessit, et liberi*, etc. Sequor mss. Erasmus tamen et reliquæ edd. *At male cessit. Et liberi et conjuges*, etc. Tò *Ac* mss. sensui non aptum in *At* mutandum censui, mss. aliquot ap. Grut. addicentibus.

2. *At si male cessit.... sumus*. Etsi mala interdum experientia utamur, ea tamen deterreri nos non patimur ab officiis nostris exsequendis, naturam sequentes, et illud : Non si male nunc, et olim Sic erit (Hor. II, od. XI), nobiscum reputantes.

3. *Et naufragi maria repetamus*. Horat. lib. I, Od. I : « Luctantem Icariis fluctibus Africum Mercator metuens, otium et oppidi Laudat rura sui; mox reficit rates Quassas indocilis pauperiem pati. »

4. *Quibus turpe est non reddere, si licet*. Optimorum codd. ap. Pincian. et Grut. hæc est lectio. Nec recedit Erasmus. Muretus tamen e vetere, ut ait, codice invexit : *quibus ita demum turpe est non rededere si et licet*. Facile autem apparet voculas : *ita demum est* esse emblema insititium.

5. *Non fuisse*. H. e. nunquam fuisse, Οὐ πεφυκέναι. Job. cap. 2 : « Pereat dies in quo natus sum, et nox in qua mater dixit : Homo conceptus est! »

dare beneficia, non utique reditura, quorum a viro egregio[1] statim[2] fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, et pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, ut si spes mihi præcidatur gratum hominem repcriendi, malim non recipere beneficia, quam non [3] dare, quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio: qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius[4].

II. Beneficia in vulgus quum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene[5].

In priore versu utrumque reprehendas[6]; nam nec in

1. *Quorum a viro egregio.* Qui beneficia dedit.

2. *Statim.* Scil. in dando.

3. *Quam non dare.* Animose. Sed et Epicuri illius, etsi omnia utilitate metientis, hoc scitum est: *non solum honestius, sed jucundius esse, beneficia dare, quam recipere.* Plutarch. in libello, cum Principe esse philosophandum. Lip. Exstat hic locus in Plut. Opp. Vol. XII. p. 86 ed. Hutten. et Epicuri fuisse hanc sententiam docuit Brucker Hist. crit. Phil. Tom. I. p. 1314 e Gassendio. Verba græca apponam: τοῦ εὖ πάσχειν τὸ εὖ ποιεῖν οὐ μόνον κάλλιον, ἄλλα καὶ ἥδιον εἶναι φησί (Ἐπίκουρος).

4. *Qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.* Egregius codex Naz. sic exhibet, quæ cum Lipsio et Gronovio tuear, ut sententiæ maxime quoque apta. Pinc. in suis codd. et Grut. in tribus Palat. invenerunt: *qui beneficium non reddit magis peccat, quam qui non dat:* in quibus Senecam non agnoscam acumen libenter sectantem. Multæ sane librariorum variationes mutationesve acuminis hujus inscitia exortæ sunt. Muretus prætulit, quod mireris, et in voeula *Citius* latere putavit auctorem senariorum sequentium, legendumque, non improbante Grutero, *Attius*: contra Senecæ morem, nomina auctorum versuum quos apponit addere vulgo non nimis diligentis.

II. Arg. Duos versiculos excutiens ex Iambographo incerto (Vid. not. infer.), docet minime timendum ne non redeant beneficia; ita enim hæc collocanda ut sæpe non rependantur, ut interdum rependantur. Tum hortatur ut multos pro virili parte adjuvemus, occasione data.

5. *Beneficia..... ponas bene.* Muretus hos versus *Attio* s. *Accio* celeberrimo Tragico Romano (qui obiit ann. urb. cond. 615, ant. Christ. nat. 139) nescio qua re motus attribuit. Majore forte jure e mimis P. Syri, quibus Seneca idemtidem utitur, eos desumptos esse statueris: saltem occurrunt in iis quædam huc spectantia et aliqua jam supra citavimus. Vid. pag. 316, not. 1.

6. *Reprehendas.* Omnium codicum et editionum hæc est lectio, præter Bipontinam quæ vitiose *deprehendas* scribit.

vulgus effundenda sunt; et nullius rei, minime benefi-
ciorum, honesta largitio [1] est; quibus si detraxeris ju-
dicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet
incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui uno
bene posito beneficio multorum amissorum damna sola-
2 tur. Vide, oro te, ne hoc et verius sit, et magnitudini
bene facientis aptius, ut illum hortemur ad danda,
etiamsi nullum bene positurus est. Illud enim falsum est,
« Perdenda sunt multa. » Nullum perit: quia qui perdit,
computaverat [2]. Beneficiorum simplex ratio [3] est; tantum
erogatur [4]: si redit aliquid, lucrum est: si non redit [5],
damnum non est. Ego illud dedi, ut darem; nemo bene-
ficia in kalendario [6] scribit, nec, avarus exactor [7], ad

1. *Largitio.* De frumenti, olei, etc. distributionibus, populo romano nullo discrimine factis, ideoque de prodigalitate in usu vox fuit. Hoc quidem sensu capias: quæ nullo judicio vero adhibito fit, atque ideo non honesta est.

2. *Nullum perit: quia qui perdit, computaverat.* Omnium fere codd. et eorum optimorum est, inprimis Naz. cui cum Gron. plurimum tribuo. Pro aberrationibus librariorum habeam: *Nullum perdit, qui perdi non computaverat*: ut adeo emendationibus supersedere facile possimus.

3. *Simplex ratio est. Ratio* idem est quod computatio, et satis vox *computaverat* quod paulo supra occurrit indicabat. Porro facilem ac obviam beneficiorum computationem esse vel ex hoc jam patet quod des, non accipias, neque acceptarum te unquam confidas.

4. *Tantum erogatur.* Nempe in illis, in beneficiis dispensandis. Aliæ rationes duplices sunt, accepti nempe et expensi: at dantis beneficium ratio simplex est, non comparat, non subducit, non computat: tantum erogat, i. e. bona distribuit. Denique ratio beneficiorum constat, si bene erogatur.

5. *Si redit..... si non redit.* Hanc Erasmi emendationem in textum recipere debui, probante Grutero, quamquam codd. mss. omnes *si reddet..... si non reddet* præstant. Hoc enim durius justo et contra Senecæ consuetudinem est. Sic II, 31, 3 est: nihil de *reditu* cogitare.

6. *In kalendario.* Kalendarium fuisse librum fœnebrem, in quo usuræ per kalendas perscriberentur, notum est. Kalendis autem usuræ exigebantur apud Romanos, ut in Græcia, tristi ἕνῃ καὶ νέᾳ, et hod. apud nos vel prima die incipientis mensis vel desinentis ultima. Martial. lib. VIII, epigr. XLIV, de Kalendario innuit: « Centum explicentur paginæ Kalendarum. »

7. *Nec avarus exactor.* Post *nec* infulcit unus cod. ms. Colon. *ut* avarus exactor etc. male: est enim appositio. Monuit Muretus Var. Lect. XII,

horam et diem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, 3
nisi admonitus a reddente : alioquin in formam [1] crediti transeunt. Turpis fœneratio est, beneficium expensum ferre [2]. Qualiscumque priorum eventus est, persevera in alios conferre; melius apud ingratos jacebunt [3], quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio [4] aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaveris : opus tuum perage, et partes boni viri exsequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salubribus adjuva [5].

III. Officia etiam feræ sentiunt : nec ullum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, et in amorem sui vertat. Leonum ora a magistris impune tractantur [6] : elephantorum feritatem usque in servile obse-

1 : qui ibidem, quum edd. antiquiores Erasmi al. legant : « nec avarus exactor ad horam et diem *creditorem* appellat, » *debitorem* legendum esse censuit. Sed quum omnes codd. mss. omittant hanc vocem, expungendam jussi, Grut. Lipsio et Gronovio præeuntibus.

1. *Crediti.* Gall. *Créance.* Quod creditur, mutuum datur.

2. *Beneficium expensum ferre.* Quæ dedisti, aut dare te simulasti inter expensa ferre.

3. *Melius.....jacebunt.* H. e. melior spes erit gratiam aliquando relatum iri. *Jacet* debitum quod dicto tempore solvi nullo modo potest ; *male jacet*, si nunquam solvendum ; *bene*, si solvendum.

4. *Imitatio.* Bona est lectio : aberrationes *invitatio*, etc.

5. *Alium re...... adjuva.* Apposite laudat Lipsius Platonis beneficii partiendi modum e Diogene Laert. III, 95. Beneficentia quadrifariam dividitur : aut enim pecuniis, aut corporibus, aut disciplinis, aut verbis beneficium præstari, etc.

III. Arg. Pergit suadendo ut beneficia duplicentur, continuentur ; ita enim cogendum hominem, ut grati animi det signa. Tum materia relicta, ad Gratias transilit, et mythologici inventi rationem docte et subtiliter enarrat, quanquam satis fuse.

6. *Leonum ora..... tractantur.* Cicurari feræ omnes solebant. Martial. Spect. Ep. xvii : « Lambere securi dextram consueta magistri Tigris, ab Hyrcano gloria rara jugo, Sæva ferum rabido laceravit dente leonem. » Idem Spect. ep. ix : « Læserat ingrato leo perfidus ore magistrum, Ausus tam notas contemerare manus. » Cf. et lib. I, epigr. cv. In Corippo præclara quædam de mansuetariis, hisce id nomen erat, feris : « Non secus Hyrcanæ, quoties spectacula, tigres, Dat populis nova Roma suis, doctore magistro, Non solito terrore fre-

quium demeretur cibus [1]. Adeo etiam quæ extra intellec-
tum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas
tamen meriti pertinacis evincit. Ingratus est adversus
unum beneficium? adversus alterum non erit; duorum
oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memo-
2 riam reducet. Is perdit beneficia [2], qui cito se perdidisse
credit [3]. At qui instat, et onerat priora sequentibus, etiam
ex duro et immemori pectore gratiam extundit. Non au-
debit adversus multa oculos attollere; quocumque se
convertit, memoriam suam fugiens, ibi te videat: bene-
3 ficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæve pro-
prietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem non perti-
nent, transilire mihi permiseris, quare [4] tres Gratiæ, et
quare [5] sorores sint, et quare manibus implexis, quare

munt, sed margine toto Intrantes, plenum populorum millia circum Suspiciunt, magnoque metu mitescere discunt; Deponunt rabiem, gaudent fera vincla subire, Per medios intrare locos, ipsumque superbæ Quod spectentur, amant. Caveam turbamque faventis Lustrant, et pronæ solium regnantis adorant. »

1. *Elephantorum...... demeretur cibus.* Nam capti fame domantur, et offerentem deinde cibum amant audiuntque. Et « regem adorant, genua submittunt, coronas porrigunt. » Plin. lib. VIII. cap. 5. Cf. Ælian. Hist. Animal. lib. II, cap. 11; lib. XIII, cap. 22; Q. Curt. lib. VIII, cap. ult.; ipse Nost. epist. LXXXV. Martial. Spectac. lib. X, epigr. XVI: « Quod pius et supplex elephas te, Cæsar, adorat. » Plinium, Ælianum vide. Addas nunc celeberrim. *Buffon* aliosque rerum naturalium descriptores, si tanti esse videatur.

2. *Beneficia.* Omnes codd. mss. præstant, nec omitti potest. Gruterus quoque probavit. Erasmus aliique omiserant. Vincentius l. l., habet *Disperdidit beneficia.*

3. *Is perdit...... credit.* In hanc et vicinas sententias Plin. Epp. III, 4: « Est ita natura comparatum, ut antiquiora beneficia subvertas, nisi illa posterioribus cumules. Nam quamlibet sæpe obligati, si quid unum neges, hoc solum meminerunt, quod negatum est. » Publius mimographus callide: « Beneficium sæpe dare, docere est reddere. »

4. *Permiseris, quare.* Sic Gronovius in Rottendorfii codice invenit, nullo vulgatæ lectionis « *permiseris. Num vel nunc dicam* » ibi vestigio exstante. Optime. Sunt enim, quod egregie monuit Gronovius, quæ mox transilit et transcurrit, ex iis, quæ ad rem non pertinent, etc. Monuit hæc Gronov. ad VII, 30.

5. *Quare tres Gratiæ, et quare.* Quæ hic de *Gratiis* exponuntur, e schola *Zenonis* profecta esse, et mentio *Hecatonis Chrysippi*que abunde

ridentes, juvenes, et virgines, solutaque ac pellucida veste. Alii quidem videri volunt unam esse, quæ det beneficium : alteram, quæ accipiat : tertiam, quæ reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul et accipientium reddentiumque. Sed utrum- 4
libet ex istis judicaverim, quid ista nos juvat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis nihilominus ad dantem revertitur, et totius speciem perdit, si usquam interruptus est : pulcherrimus, si cohæsit, et vices servat. Ideo ridentes : est aliqua tamen majoris 5
dignatio, sicut promerentium [1]. Vultus hilares sunt,

docet, et studio allegoriæ in mythis explicandis Stoæ proprio probatur, Hesiodum Theogon. 907 sq. in nominibus Charitum edendis sequutæ. Nam Homerus ab eo diversa tradiderat. Proprie Olympo decorando et ornando destinatæ a poetis, ibique munere eodem, quo Nymphæ in Oceano, functæ, ad ea omnia sensim traductæ sunt, quæ pulchritudinem gratiamque creant, ideoque ad beneficiorum præsidium. Cf. doctam de *Gratiis* commentationem J. C. F. *Mansonis*, repetitam in libro bonæ frugis pleno : *Versuch über einige Gegenstände aus der Mythologie der Griechen und Römer*, Lipsiæ, ap. Dyck. 1794. 8. Nr. IV. Annæum autem Cornutum, quem olim Phurnutum Viri docti appellavere, c. XV περὶ τῶν Χαρίτων, comparanti manifestum erit, ex eodem eum fonte hausisse, ut Stoicum, unde Seneca sua deprompsit. Vide Cornutum in Thom. Galei Opusc. mythol. p. 161 sq. Amstelod. 1688. 8. Cæterum facile perspicies Gratias hic ut et Χαρίτας peculiari nec eo usitato sensu sumi. Neque enim quum Gratias poetæ inducunt Veneris comites, de beneficiis collatis, acceptis, redditis sermo est. Sed credendum est ab Annæano sensu, qui prior fuit, vocem usu in hunc alium a poetis usurpatum deflexisse, et tunc pulchritudinis Deæ illas adjunctas ut comites et socias. Quod autem ait Seneca tres eas fuisse, non omnes in hoc consentiunt; nam et Atheniens. et Lacedæmonii duas tantum Gratias esse existimaverunt quas hi Cletam et Phaennan, illi Auxo et Hegemonen nominabant, et quibusdam Græciæ populis quatuor fuerunt. Sed trium Gratiarum opinio magis valuit, ut et Parcarum trium, trium Furiarum, etc.

1. *Ideo ridentes : est aliqua tamen majoris dignatio, sicut promerentium*, etc. Ex codd. mss. optimis ap. Grut. et Gron. restitui. Plurimi enim habent : *servat. Ideoque est aliqua tamen majoris dignatio, sicut promerentium vultus*. In primo palat. *Ideo ridentes quia promerentium vultus hil. sunt, et qui dant et qui accipiunt beneficia*. Τὸ *ridentes* haud abesse po-

quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Juvenes : quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines : quia incorrupta sunt, et sincera, et omnibus sancta [1], in quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti [2]; solutis itaque tunicis utuntur : pellucidis autem, quia be-
6 neficia conspici volunt. Sit aliquis usque eo Græcis emancipatus, ut hæc dicat necessaria [3] : nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem judicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglaian maximam natu appellavit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem [4], et prout cuique visum est, deflectit [5], et ad rationem aliquam conatur perducere :

test : quare *ridentes* sint, dicturus erat, quod participium non poterat, non repetere, sicut et mox τὸ *juvenes* et *virgines* reposuit. Post *promerentium* punctum maximum posui, suadente Rubenio apud Gron. Ita non necesse est, ut verba : *quales solent esse, qui.... beneficia*, auctore Gronovio expungantur. Gronovius diversa et ea haud spernenda, ut erat vir elegantissimi judicii, crisi usus est, cui tamen adstipulari non possum. Nam verba : *ideo ridentes* pro interpretatione manifesta habens, scribendum putat : *pulcherrimus si cohæsit et vices servat. Ideo est aliqua amœnioris dignatio, sicut promerentium vultus hilari sunt. Juvenes*, etc. Vulgata lectio erat : *servavit. Ideo ridentes : quia promerentium vultus hilari sunt, quales solent*, etc. — *Ideo ridentes : est aliqua tamen majoris dignatio, sicut promerentium*. Cum Rubenio ap. Gronov. ad h. l. de Aglaia natu maxima expono, quæ promerentes refert, et major dignationem aliquam præ sororibus obtinet.

1. *Quia incorrupta..... sancta.....* I. e. quia omnes a quacunque corporis animique labe atque macula liberæ nihil habent in se vinculi cujuslibet. Voces *in quibus* non separandæ sunt, sed jungendæ cum voce *omnibus*, scilicet virginibus his. Lipsius ad *vestes* referre maluit, quia *beneficia conspici volunt*. Huetus margini editionis qua utebatur, adscripserat : nempe qui accipiunt, non qui dant. At spectant hæc utique ad virgines, quæ volunt ut beneficia magni æstimentur.

2. *Adscripti*. Sic omnes fere codd. mss. et edd. sensus est obligati, adeoque formulis concepti, coacti. Erasmi editio tertia habet : *astricti*, quod etiam prætulit Mitscherlich ad Horat. Carm. I, 30, 6. Doctius tamen est illud, quod cum Gron. tuemur. De *adscriptus* pro obligatus, mancipatus, vid. de Ira III, 20. de Benef. VII, 7.

3. *Ut hæc dicet necessaria*. I. e. has explicationes allegoricas ad rem nostram necessario pertinere.

4. *Interpretationem*. Sc. allegoricam.

5. *Deflectit*. Supple quisque.

quum Hesiodus[1] puellis suis, quod voluit[2], nomen im-
posuerit. Itaque Homerus uni mutavit[3], Pasithean ap- 7
pellavit, et in matrimonium produxit, ut scias illas
Vestales non esse. Inveniam alium poetam[4], apud quem
præcingantur[5] et spissis auro Phrygianis[6] prodeant.
Ergo et Mercurius una stat[7]: non quia beneficia ratio

1. *Hesiodus*. Quem Græcorum poetarum post Homerum celeberrimum circa Olymp. XX floruisse nuper Vir præstantiss. J. H. *Voss* in libello doctissimo: *Alte Weltkunde*, p. XVI sq. docuit. Vide de Gratiis in Theogon. 907 sq.

2. *Quum......... quod voluit*, etc. Sequitur in his Seneca opinionem jam Herodoto II, 53, ut verisimile sit, probatam, Homerum et Hesiodum ποιῆσαι θεογονίην Ἕλλησι καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντας etc. Sed locus iste Herodoti Criticis recentioribus dissentiendi de sensu verborum istorum ansam præbuit, aliis quippe Hesiodum versibus tantum theogoniam, quam conditam invenisset, expressisse, aliis condidisse contendentibus. Cf. Volfii Prolegom. ad Homer. p. LIV.

3. *Itaque Homerus uni mutavit*. Nempe uni Gratiæ mutavit nomen Il. lib. XIV. vs. 267. Morpheo, seu Somno uxorem dedit eam Juno. Eustath. ad Hom. lib. I, de gratia, qua somnus ap. omnes homines floret cogitat. Sequitur Homerum Statius, et Nostras V. Cl. *de Châteaubriand*, imitatus est in elegantissimi operis *Les Martyrs*, lib. XVII, init. Seneca putasse videtur, mythologiæ unum systema inter Græcos semper obtinuisse, quum tamen veri simillimum sit, vel ex hac Gratiarum historia fabulari, et systemata hæc non eadem ubique nec semper fuisse, et pluribus locis diversisque nominibus parentibusque floruisse cultasque esse Gratias. Cæterum poetis libertatem in iis diis, qui solemni religione non essent sacrati, varie tractandis, esse concessam, nemo infitias iverit.

4. *Alium poetam*. Quis *alius* ille *poeta* sit, ignoramus.

5. *Apud quem præcingantur*. Atqui omnes fere Gratias dicunt sine cingulis fuisse. Horat. Carm. lib. I, Od. XXX, vs. 5 et 6: « Solutis Gratiæ zonis. »

6. *Spissis auro Phrygianis*. Sc. vestibus, quas Virgil. Æn. III, 483 *picturatas auri subtemine*, XI, 775 (ubi cf. Heyne V. S.), *sinus crispantes*, et Horat. IV Carm. 9, 14 *aurum vestibus illitum* appellat. Hæc stamini subtemen aureum, fila aurea intexendi, bracteas aureas ac lamellas inserendi staminibus cum subtemine ratio in Phrygia inventa est: unde opus phrygionium et textores phrygiones. Cf. Jo. *Beckmanni*, *Beyträge zur Geschichte der Erfindungen* T. III, p. 64 sq. et 228. Simplicitatem itaque poeta ille reliquerat onerans Gratiam vestibus tam pretiosis barbarisque. Turnebus tamen, Lipsio aliisque assentientibus, quum diversam lectionem *phryxianis* (et apud Plin. Nat. Hist. VIII, 48 obviam) prætulisset, de villosa veste, *la frise*, ideoque de crassa interpretari maluit: præiverat jam Erasmus ex parte.

7. *Mercurius una stat*. Horat. Car

commendat vel oratio [1], sed quia pictori ita visum [2] est.
8 Chrysippus[3] quoque, penes quem subtile illud acumen est, et in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ causa loquitur, et verbis non ultra, quam ad intellectum satis est, utitur, totum librum suum his ineptiis replet: ita ut de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, sed hæc
9 fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecaton transcribit, tres Chrysippus Gratias ait Jovis et Eurynomes filias [4] esse: ætate autem minores quam Horas, sed meliuscula facie, et ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem judicat pertinere. Eurynomen enim

min. lib. I. Od. xxx: « Fervidus tecum puer et solutis Gratiæ zonis properentque Nymphæ Et parum comis sine te Juventas Mercuriusque. »

1. *Ratio commendat vel oratio.* Sic præstant omnes codd. mss. et edd. ante Muretum, qui διττογραφίαν hic suspicans, pro lubitu suo scilicet, scribi jussit: *commendat oratio*, voculis *vel ratio* expunctis. Pincianus emendaverat: *ratio commendat*, rejectis voculis, *vel oratio.* v. Mureti Var. Lectt. XV, 16 (in Jani Gruteri Lampade crit. Vol. II, p. 1149). Gruterus cum Lipsio et Gron. Muretum sequuti sunt. Equidem nullam causam reperi, cur codd. relinquerem, quum et ratio et oratio Mercurio propriæ sint. Cf. Horat. Carmin. I, 10.

2. *Sed quia pictori.... est.* At is non e præceptis Stoæ Gratias ut beneficiorum deas allegorizantis, sed artis suæ, quæ jussit, ut deo deam jungeret eum commendantem, pinxisse videri debet. Spectant autem hæc ad morem artificum antiquorum, deas allegoricas diis heroibusque significanter addendi, e. c. victoriolas, genios, gratias, nunc in vulgus notum. Gratias cum Mercurio consociasse veteres, ut ejus orationi blandimenta pararent, monuit quoque Plutarch. de Auditione p. 146. c. 8. T. VII Opp. ed. *Hutten.*

3. *Chrysippus.* Quæ noster hic ait de *Chrysippo* (qui mortuus est circa ann. 200 ante Christ.) confirmata reperies a scriptoribus, quos Fabric. Bibl. græc. vol. III, p. 546 Harles. ed. laudavit. Cf. eumdem ibique p. 563 de *Hecatone* Rhodio, Panætii discipulo.

4. *Jovis et Eurynomes filias.* Hæc ex Hesiodo. Plerique tamen Venere et Baccho natas Charites volunt, ne de iis loquar qui Jovis et Junonis, Solis et Ægles (αἴγλη, splendor) filias dicunt. Tum Eunomiam quidem pro Eurynome nominant. Cæterum Eurynome illa una ex Oceani filiis erat, et tanta apud Græcos veneratione pollebat, ut in illius honore dies festi *Eurynomiæ* dicti instituerentur, et templum erectum fuerit in Arcadia prope Phigaleam.

dictam, quia late patentis [1] matrimonii [2] sit, beneficia dividere: tanquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poetæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est, et cuicumque nomen non potest reddere, imponit: ita poetæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari jubent, quod belle facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid [3] in censum detulerunt: proximus enim poeta suum illa ferre nomen jubet. Hoc ut scias ita esse, ecce Thalia, de qua quum maxime agitur, apud Hesiodum [4] Charis [5] est, apud Homerum Musa [6].

IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista,

1. *Late patentis*. Conjicio *partientis*, ab εὐρὺς et νέμεσθαι partiri: sensu tunc melius procedente: nam si *late patens* versio sit vocis Εὐρυνόμης, compositi priorem partem modo vertit, non posteriorem. Quoniam vero filiæ beneficia dividunt, mater, secundum philosophum etymologum, nomen suum inde nacta est *late partiens* sc. mater. Saltem Chrysippus ad Eurynome nomen substantivum μήτηρ assumpsisse videtur, quæ late partitur. Annæus autem Cornutus p. 162 de natura deorum deduxit ab εὐρὺς et νόμος possessio, κλῆρος.

2. *Matrimonii*. Omnium codd. lectio. Muretus ex Erasmi conjectura dedit: *patrimonii*. Ignorasse autem videntur, et de matre uxoreve hoc nomen in usu fuisse. Nemo de patrimonio usurpavit. Si quid vitii inest, latet in *patentis* quod est forte *partientis*. Sic vertit *Lagrange* parum certo modo: *parce que le propre d'une grande fortune est de répandre les bienfaits; comme si, etc.*

3. *Aliud quid* Muretus emendavit, a Gronovio de pecunia veteri IV, 1. p. 260 probatus. Antea apud Erasmum erat: *aliquid*. Recte habent sequentia: *In censum det.* i. e. ut verum in medium attulerunt, servos *nomenclatores* dominis suis nomina civium suggerentes imitati.

4. *Hoc ut...Hesiod.* Theogon. 907.

5. *Charis*. Græcum Gratiæ nomen.

6. *Homerum Musa*. Apud Homerum non occurrit, sed ap. Hesiod. Theog. 77, si modo Hesiodi sunt versus, Musa hujus nominis: sed Il. σ, 39 Nereis: nec novisse poterat Thaliam Musam, quippe quæ Comœdiæ præesse dicebatur, quod tamen, egregie observante C. Heynio (Opusc. acad. Tom. II. p. 310), ante Olymp. LIV et LXI factum non est. Uno tantum loco ap. Homer. Odyss. ω, 60 novenarius Musarum numerus occurrit, qui Heynii memoriam Obss. ad Il., α princip. fugit, etsi laudaverat eum Opusc. acad. l. l.

IV. Arg. Excusat se quod Chrysippum nimis vehementer forte agitaverit de Gratiis disserentem; et,

quæ ita extra rem sunt, ut nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modo nos tuere, si quis mihi objiciet, quod Chrysippum in ordinem coegerim [1], magnum mehercule virum, sed tamen Græcum [2], cujus acumen nimis tenue retunditur, et in se sæpe replicatur: etiam quum agere [3] aliquid videtur, pungit, non perforat [4].
2 Hoc vero quod acumen est [5]? De beneficiis dicendum est, et ordinanda [6] res, quæ maxime societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa observatio restringat,
3 dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, et magnum ipsis certamen proponere, eos qui-

quum beneficia explicare debuisset quomodo conferenda, referenda, circa mythologicas tricas acumen et tempus disperdentem.

1. *Quod Chrysippum in ordinem coegerim.* I. castigaverim. Apud Livium, Senecam, Plinium juniorem aliosque obvia hæc loquendi formula est, a militia haud dubie ducta.

2. *Sed tamen Græcum.* Ciceronis jam tempore macula levitatis Græcis adhæsit et ineptiarum: cf. Cic. de Orat. II, 4. Nec Juvenalis meliorem de iis sententiam ævi sui expressisse putandus est, quum Græciam mendacem Sat. X, 174 appellat, ut cætera satis nota omittam. Ipse adeo Polybius VI, 56, 13 sq. levitatem Græcorum damnat cum Romanis comparatorum. *Chrysippum* autem interdum caruisse gravitate philosopho utique dignissima, et nimiam habuisse argutandi cupiditatem hinc patet. Abreptus eo fuisse videtur et polygraphia Diog. Laert. VII, 182 memorata, et studio poetarum, quorum sententiis verbisque opera sua opplevisse insimulabatur ab adversariis: cf. Valcken. Diatribe p. 28, 29. Nec istam facetiam, a nostro, §. 4, allatam aliunde quam a poeta quodam in librum suum transtulisse videtur, quem scimus ab ejus adversario Apollodoro incusatum tantopere compilasse aliorum scrinia, ut, si tollantur aliena, vacua illi charta relinquatur. Cf. Diog. Laert. l. l. Sed ne simus iniquiores justo in hunc heroem Stoæ, impediunt laudes testium locupletium, Ciceronis aliorumque, qui prudentibus eum scriptis suis porticum fulsisse memorant. Vide Diogen. Laert. VII, 183 ibiq. Menag.

3. *Etiam quum agere*, etc. Huetus margini adscripserat: attente, studiose, data opera tractare.

4. *Pungit, non perforat.* Gallic. *Il effleure et ne pénètre pas.*

5. *Hoc vero quod acumen est?* H. e., quam miserabilis ingenii subtilitas.

6. *Ordinanda.* Gall. verti potest: *Régulariser.*

bus obligati sunt [1], re animoque [2] non tantum æquare, sed vincere : quia, qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit [3]; hi docendi sunt nihil imputare : illi plus debere. Ad hanc honestissimam conten- 4
tionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat verendum esse, ne, quia Charites Jovis filiæ sunt, parum se grate gerere [4] sacrilegium sit, et tam bellis puellis fiat injuria. Tu me aliquid eorum 5
doce [5], per quæ beneficentior, gratiorque adversus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, ut qui præstiterint, obliviscantur [6]; pertinax sit memoria debentium. Istæ vero ineptiæ poetis relinquantur, quibus aures oblectare propositum est, et dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, et fidem 6

1. *Quibus obligati sunt.* Quibus debent aliquid; quibuscum vinculum quoddam charitatis et referendæ gratiæ est. Cicer. ad Famil. lib. VI, « Dolabellam antea tantummodo diligebam; obligatus ei nihil eram..... nunc tanto sum devinctus ejus beneficio, ut nemini plus debeam.» Idem Off. lib. I, cap. 58: « Patria et parentes cujus beneficiis obligati sumus.»

2. *Re animoque.* Duo h. l. distinguit, quæ accuratissime secernenda sunt, nempe quid datum fuerit et quo animo. Magna enim aliquando prave et ingratiis donantur, ita ut parum grata accipientibus sint: parva tam libenter offeruntur, ut summopere placeant. Noster *Lafontaine*, in carmine venustissimo *Philémon et Baucis* :

....Acceptez-les, c'est le cœur qui les donne.

Gallic. diceretur pro *re animoque*, *le fait et l'intention.*

3. *Nisi præcessit.* H. e. nisi plus gratiæ referat quam beneficii accepit. Gallic. redderetur bene: « *ne peut atteindre le but qu'en le depassant.* »

4. *Parum se grate gerere, sacrilegium sit.* Ita codex Naz. : sicque Muretus Var. Lectt. XII, 1 quum in vett. libris invenisset, *parum sacrate*, emendavit : *p. se grate g.* Erasmus in priore editione dederat : *putemus certe parvum in genere sacrilegium* : sed postea inveniens in codice mss. *Putemus parum sacrate gerere sacrilegium et tam*, etc., placuit sibi in hac divinatione : *ut putemus contra patrem gerere sacril.*, *si*..... Itaque a docta marginali nota nos liberat cod. Naz.

5. *Tu.... doce.* Huetus adscripserat : Chrysippum alloquitur.

6. *Obliviscantur.* Vetus monitum, et quod Chiloni (uni e septem sapientibus) tribuitur : ejus nomine Ausonius (p. 149 bip.) ita versibus comprehendit : « Tu bene si quid facias, non meminisse fas est : Quæ

in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, et magnis viribus agant: nisi forte existimas, levi ac fabuloso sermone, et anilibus argumentis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas [1].

V. Sed quemadmodum supervacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius provinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu
2 tangi: res animo geritur [2]. Multum interest inter materiam beneficii, et beneficium; itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quæ a proximis [3] accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas; imperiti autem id, quod oculis incurrit, et quod tra-

benefacta accipias, perpetuo memento.»

1. *Beneficiorum novas tabulas.* Jam inde a Solone notæ sunt hæ novæ tabulæ, quæ veteribus debitis vel prorsus vel ex parte expunctis, in Antiquitatis Rebuspubl. in novum ordinem redigendis fieri interdum solebant. Hinc pro oblivione h. l. usurpatur. Cf. Ernesti Clav. Cic. s. v. Tabula, Sall. bel. Cat. c. 21.

V. Arg. Usque ad caput XI disserit de eo, quod accepto beneficio debeamus, et quid beneficium sit. In hoc vero capite peculiariter de hoc disseritur quod ad mentem dantis beneficium referendum sit, et quod hæc res animo geratur. Quod esse verum vel ex hoc patet quod beneficium, etiam re quæ beneficii materia est ablata, perstet ac maneat. Tum comparatio ex civica et militaribus donis.

2. *Res animo geritur.* Egregie Gronov. sic legendum suasit, codice Naz. dante, *manu tangiles animo g.* Ex illo corrupto *les*, ait G., vulgatæ edd. et alii libri *sed* fecerunt, quum debuissent *res*. Ulcus addit ulceri qui *solo animo cernitur* habet. — *Res animo geritur.* I. e. Gronovii verbis ut utar, in benefaciendo: vel tota res beneficii geritur animo. De mente voluntateque, qua beneficium datur, sermo est, non de materia, signo beneficii.

3. *A proximis.* Ita pal. tres. Codex autem Naz. *quæ proximis.* In *proximis* omnes codd. Grut. conspirant. Modius Ep. 29 Novantiquarum lectt. (in Gruteri Lampad. crit. Vol. V., p. 79) in membranis invenerat: *quæ proxemis* i. e. ab amicis cognatisve, hi enim talia beneficia dare solent. Jam quum vocula *a* multis

ditur possideturque, solum notant: contra, illud quod
in re carum atque pretiosum est, parvi pendunt. Hæc 3
quæ tenemus, quæ adspicimus, in quibus cupiditas
nostra hæret, caduca sunt; auferre ea nobis et fortuna,
et injuria potest: beneficium vero, etiam amisso eo quod
datum est, durat. Est enim recte factum [1], quod irritum
nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi: hunc alius 4
hostis excepit, et in carcerem condidit; non beneficium,
sed usum beneficii mei sustulit [2]. Ex naufragio alicui
raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus,
vel aliqua fortuita injuria eripuit: manet etiam sine illis,
quod in illis datum est. Omnia itaque [3], quæ falsum be- 5
neficii nomen usurpant, ministeria [4] sunt, per quæ se
voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus evenit,
aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Imperator aliquem

codd. desit, et *a proximis s. proximis* otiosum, quin sensu cassum videretur; Lipsius, Modius et Gruterus, adeoque ipse Gron. locum pro corrupto habuere. Modius *quæ pro Xeniis*, Lipsius Gronoviusque *pro summis* prætulerunt divinando. Utrumque, et vulgata et Lipsiana lectio, bene stare potest: ut sit sensus vulgatæ: non id quod ab amicis cognatisve datur, beneficium est: hujus vero, munera vel summa. Causa autem vulgatam deserendi nulla subest.

1. *Est enim recte factum.* Cicero de Offic. I, 3, 4 ed. Heusing. Perfectum, ait, officium rectum opinor, vocemus, quod Græci κατόρθωμα vocant. Opponitur commune officium, τὸ καθῆκον μέσον, officium medium. Recte facta s. κατορθώματα a virtutibus ipsis proficiscuntur, ab iisque præscribuntur; quod aliter fieri putabant Stoici in officio medio. Recte facta sunt itaque virtutum functiones, ut sapere, justa agere. (Κατορθώματα δ' εἶναι τὰ κατ' ἀρετὴν ἐνεργήματα, οἷον τὸ φρονεῖν, τὸ δικαιοπραγεῖν.) Hæc et similia sunt sola in potestate nostra sita, τὰ ἐφ' ἡμῖν, quæ nulla vis efficit irrita: de quibus egit Stobæ. Ecl. Eth. lib. II, c. 8: coll. II, 7. p. 159 ed. Heeren.

2. *Non beneficium, sed usum beneficii mei sustulit.* Non impedit quin benefecerim; sed vetat ne ille meo beneficio utatur, fruatur, cui bene feci.

3. *Omnia itaque*, etc. Illa, etsi pro beneficiis ipsis habentur, materia tantummodo eorum sunt, ideoque nomen beneficiorum mentiuntur. Sic sæpe nubem pro Junone amplectuntur imperiti, ceremonias, ritus cultumque pro ipsa colunt religione, et quod nos dicimus, formam pro re ipsa suspiciunt.

4. *Ministeria.* Gall. *les moyens, les instrumens.*

torquibus, murali [1], et civica [2] donat: quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta [3]? quid fasces [4]? quid tribunal et currus [5]? nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos venit, sed beneficii vestigium et nota.

VI. Quid est ergo beneficium? Benevola [6] actio tribuens gaudium, capiensque tribuendo, in id quod facit prona, et sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente: quia beneficium non in eo quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis
2 animo. Magnum autem esse inter ista discrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium utique bonum est [7]: id autem quod fit, aut datur, nec bonum, nec [8] malum, est.

1. *Murali*. Suppl. *corona*, sicut et mox ante τὸ *civica*, quod frequenter apud omnes occurrit. Corona murali ii exornabantur qui primi in urbe expugnanda murum ascendissent. Liv. XXVI, 48.

2. *Civica*. E fronde querna, unde quercus civilis ap. Virg. Æn. VI, 772, cum inscriptione, ob civem servatum: spectacula ineunti etiam ab Senatu assurgebatur, Plin. N. H. 21, 4. Vid. not. ad I, 26, 5 de Clementia.

3. *Prætexta*. I. e. limbo purpureo circumdata toga alba, magistratuum superiorum insigne. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

4. *Fasces*. Signum summæ potestatis. Nam consulibus solum et prætoribus dictatoribusque jus fuit fasces ante se præferre. Claudian. III Consul. Honor. VII, 1: « Tertia Romulei sumant exordia fasces; » moxque: « Tentoria lictor Ambiat, et Latiæ redeant ad signa secures. »

5. *Currus*. Triumphantium nempe.

VI. Arg. Definitur beneficium; et rursus, sed expresse magis, discrimen inter rem et animum profertur.

6. *Benevola*. Notanda hæc vox in Annæana definitione. Nam bene velle prius est quam bene facere, et qui benevolus agit, bene facit. Ac sane potuisset in his duobus vocabul. *benevola actio* subsistere. Nam quæ sequuntur explicant potius quam definiunt, et e prioribus verbis sponte ac necessario defluunt.

7. *Quod beneficium utique bonum est*. Stoice hoc capias. Bona autem sunt ea, quæ in potestate nostra sunt, quæ virtutes complectuntur, ideoque honesta, proba, decora sunt. Jam quum beneficium et accipienti et danti gaudium efficiat, ad finem pertinet, est enim actio, ideoque ἀγαθὸν τελικόν. Cf. Stobæi Ecl. Ethic. II, 7 p. 90 sq. 100, 136, ubi tamen legendum est Schneidero monente, e Luciani Schol. VII. p. 79 bip. τό, τι γὰρ τελικὸν ἀγαθὸν λέγεσθαι τέλος ἐν τῇ φιλοσυνθεσίᾳ.

8. *Id autem.... malum est*. Hæc sunt τὰ ἀδιάφορα, indifferentia, s.

Animus est, qui parva extollit, sordida illustrat, magna
et in pretio habita dehonestat : ipsa, quæ appetun-
tur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali; re-
fert, quo ille rector impellat[1], a quo forma datur rebus.
Non est ergo beneficium ipsum, quod numeratur, aut tra- 3
ditur; sicut nec in victimis quidem, licet opimæ sint, au-
roque præfulgeant[2], deorum est honos; sed pia ac recta
voluntate venerantium[3]. Itaque boni etiam farre ac fi-
tilla[4] religiosi sunt; mali rursus non effugiunt impietatem,
quamvis aras sanguine multo cruentaverint.

VII. Si beneficia in rebus, non ipsa benefaciendi vo-

neutra, de quibus disserit Stob. II, 7 p. 142 sq.

1. *Quo ille rector impellat.* Cum Grutero et Gronovio ex optimis codd. reposui. Antea : *quo illa rector animus* impellat.— *Quo ille rector impellat.* Rector ille est τὸ ἡγεμονικὸν, animus κατ' ἐξοχὴν, quod ait Porphyrius Jo. Stob. Ecl. lib. I, c. 52, p. 836, ὡς ἂν ἄρχοντος χώραν ἔχειν ὑπετίθεντο, τὰ δὲ ἄλλα μέρη ἐν ὑπηρέτου τάξει ἀπεδίδοσαν sc. Stoici, οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς.

2. *Auroque præfulgeant.* Nempe in cornibus et fronte : quod vel ex Homero Virgilioque notum est, e. c. Odyss. Γ, 382. Æn. IX, 626. Addas Plin. N. H. 33, 3: « Deorum honori in sacris nihil aliud excogitatum, quam ut auratis cornibus hostiæ, majores duntaxat, immolarentur. »

3. *Sed pia..... venerantium.* Hinc Publ. Syrus v. 701 : « purus deus non plenas adspicit manus. » Horat. Carm. lib. III, Od. XXIII, stroph. ult. : « Immunis aram si tetigit manus, Non sumptuosa blandior hostia Mollibit aversos penates Farre pio et saliente mica. » Xenoph. cf. Ἀπομνημ. Α, ubi Θυσίας δὲ θύων μικρὰς, κ. τ. λ. Itidem Platon., Alcibiad. secund. : « Δεινὸν γὰρ εἴη εἰ πρὸς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ θεοὶ, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ψυχήν; » et mox : « Οἱ δὲ, ἅτε ἀδωροδόκητοι ὄντες καταφρονοῦσιν ἁπάντων τούτων. » Id fere in Euthyphrone asserit approbatque. Sed hæc satis, et similia multa colligere, ut nota, nihil attinet.

4. *Fitilla.* Libri plerique præstant : præferunt Muretus Var. Lectt. XII, 1 Gruterus, Lipsius et Gronov. Est pultis genus. Erasmus habet : *farre ac fictili* : quod equidem præferrem, nisi scirem, difficilia in lectionis dijudicatione esse plerumque præferenda, etsi Senecam obsoletas voces non frequentasse constat. Cæterum *Dei fictiles* occurrunt ap. Propert. IV, 1, 5. « Fictilibus crevere Deis hæc aurea templa; » et fictilis Jupiter et Hercules a Tarq. Prisco facti memorantur Plinio XIV, 13; XXXV, 12, etc.

VII. Arg. Pergit in demonstrando non ex re data aut facta, sed dantis aut facientis animo, beneficium consistere. Et hoc argumento jam utitur, quod non eo majora sint beneficia, quo majora sunt quæ accipimus.

luntate consisterent; eo majora essent, quo majora sunt, quæ accipimus. Id autem falsum est; nonnunquam [1] magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui regum æquavit opes animo: qui exiguum tribuit, sed libenter: qui paupertatis suæ oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum juvandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putavit beneficium, quum daret: qui dedit tanquam recepturus [2], recepit tanquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, et occupavit [3] et quæsi-
2 vit. Contra ingrata sunt, ut dixi, licet re ac specie
magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt [4], multoque gravius [5] venit, quod facili, quam quod plena manu [6] datur: exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitavit, sed distulit, sed quum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit [7], et placere ei, cui præstabat, noluit; ambitioni dedit, non mihi.

VIII. Socrati [8] quum multa multi pro suis quisque fa-

1. *Nonnunquam magis* etc. Eamdem sententiam prompsit Aristot. de Moribus IV, 2 med., et quis philosophus non? Exempla habes apud Æl. V. H. I, 31 et alia apud Plutarch. in Artaxerxe. Egregium exemplum est apud Evangel. Marc. XII, 41—44 et Lucam, XXI, 1—4, de vidua quæ omnia sua pauperibus dederat, etc.

2. *Tanquam recepturus.* Omnium codd. lectio est. Negativam tamen præstat Vincentius Bellovac. l. l. Erasmus quoque tenuit, et elegans, est lectio. Sed qui dedit beneficia tanquam recepturus, libenti animo id facere solet: negativa itaque abesse recte potest. Egregie observat Gron., accipienda hæc verba esse non ex more sapientis, sed ex more vulgi.

3. *Occupavit.* Prævenit, prævertit.

4. *Excidunt.* Est quod c. 1. 7 dixit, ut a nesciente accepit. Lips. — Similia habet Plutarch. de vitioso pudore c. 7. Vol. X p. 171 Opp. Hutten.

5. *Gravius.* Ponderis magni esse videtur, h. e. majus, pretiosius, licet in se vile ac parvum.

6. *Facili* et *plena manu.* Facilis ea est manus quæ statim et comiter dat munuscula; plena hæc quæ multa et magna simul præbet. Gallic. simil. proverb. *à pleines mains.*

7. *Circumtulit.* Ostentavit, ut in pompa. Lips.

VIII. Arg. Dicta approbat Æschinis, qui quum pauperrimus esset, Socrati seipsum obtulit.

8. *Socrati.*, etc. Vincent. Bellovac. in Speculo hist. IV, 92 memoriter e

cultatibus offerrent, Æschines [1] pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te, quod dare tibi possim, invenio, et hoc uno modo [2] pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod unum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios, quum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: 2
Quidni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi forte parvo te æstimas? Habebo itaque curæ, ut te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis [3] parem divitiis animum, et omnem juvenum opulentorum munificentiam.

IX. Vides quomodo animus inveniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: Nihil egisti, fortuna, quod me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: et quia de tuo non possum, de meo dabo [4]. Neque est quod

nostro hæc sic attulit: « Socrati quum cæteri discipuli plura offerrent, Æschines pauper se solum obtulit, dicens, etc. » — *Socrati*, etc. Idem narrat Diog. Laert. Vit. Philos. lib. II, cap. 34: Αἰσχίνου δὲ εἰπόντος, Πένης εἰμὶ, καὶ ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔχω, δίδωμι δέ σοι ἐμαυτόν· Ἀρ' οὖν, εἶπεν, οὐκ αἰσθάνῃ τὰ μέγιστά μοι διδούς.

1. *Æschines*. Arcadia oriundus, unus ex iis qui magistri doctrinam fidelissime tenuerunt; Platonis et Xenophontis imitator plures Dialogos scripsit, quibus tituli hi fuerunt Alcibiades, Aspasia, Dracon, Erycia, Phædon, Polyænus, Talamnus. Axiochum quoque ei tribuunt, quod Platonis quidam esse volunt. Cæterum si plura scire voles de hoc *Æschine*, cf. Bruhkeri Hist. crit. Philos. vol. I, p. 574, qui recte monet, Senecam hæc ornasse, quandoquidem constet, ne ab *Alcibiade* quidem munera accepisse Socratem. Sed sæpius jam vidimus, Senecam in iis quæ ad historiam spectant, non satis cautum egisse criticum. Vide *Meiners Geschichte der Wissenschaften*, vol. I, pag. 359.

2. *Et hoc uno modo*. Paupertatem suam æquo animo tulerat: nunc quum Socratis disciplina uti se non posse putaret, nisi munus afferret, egestatem sensit. De ejus paupertate multi sunt veteres, e. c. Diog. Laert. l. l.

3. *Alcibiadis*. Viri huj. celeberrimi ingenium, mores, militarem famam nemo non novit, qui antiquitatis non omnino ignarus est. Sed et sciendum clarissimis hunc natalibus ortum, et divitias pro tempore et patria propemodum immensas habuisse.

4. *Quia de tuo non possum, de meo dabo*. Ne obliviscaris, compellari h. l. Fortunam ab Æschine vel

existimes, illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit : ingeniosus adolescens invenit, quemadmodum So-
2 cratem sibi daret..... Non quanti quæque sint [1], sed a quali dentur, perspiciendum..... Callidus [2] non difficilem aditum præbet immodica cupientibus : spesque improbas, nihil re adjuturus, verbis fovet. At pejor, opinor, qui lingua asper, vultu gravis, cum invidia fortunam suam explicavit..... Colunt enim, detestanturque felicem, et,
3 si potuerint, eadem facturi odere facientem..... Conjugibus [3] alienis, nec clam quidem [4], sed aperte ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inurbanus, ac mali moris, et inter matronas abominanda conditio est [5], si

Seneca; quod Ἀποστροφῆς genus Nostro in deliciis est. Quum igitur de *tuo* ait, divitias intelligit vel splendidam supellectilem, pretiosa vasa, splendidas vestes, etc. quæ Fortunæ sunt, non hominis.

1. *Non quanti quæque sint*, etc. Rud. Agricola, notante Grutero, suspicabatur, multa hic in omnibus exemplaribus desiderari. Quæ nimirum deinceps sequuntur ad finem usque capitis, nihil sunt præterquam egregiæ statuæ lacera membra, aut verius frusta : quod et animadvertit Muretus. Quæ autem mali hujus origo fuerit, facile est intelligere. Quum enim Senecæ opera jam vivo auctore multorum lectione et admiratione celebrata (cf. Quintil. Inst. Orat X, 1, 126 sq. ed. Gesn.) post mortem, inprimis medio ævo, in scholis prælegi solerent (quod Jo. Sarisberiensis, Vincentius Bellovacensis, Roger Baco aliique testantur); non mirandum est, quod ejus operibus multa similia, dissimilia, etc., adderentur a lectoribus, magistris, discipulis, in textum haud ita multo post, ut sæpe fit, librariis recepta quasi ipsius verba.

2. *Callidus*. Ante hæc defectum odoror, et fuit de iis, qui donaturi, fallunt. Alter, inquit, benigne respondet, et dicit, non donat : alter ostendit opes, non communicat. Transiisse autem Seneca videtur ad abundantiam s. copiam ingratorum, et ideo ad vitia, quibus ævum suum scateret, comprimenda, quorum tamen maximum sit ingratus animus.

3. *Conjugibus*, etc. De his laciniis, quæ quomodo huc pertineant, dicere difficile est. Cf. quæ supra, n. 1. Desunt certe nonnulla, addita sunt alia, Senecæ aliena. Sequitur autem excursio, sive παρέκβασις in ævi sui mores corruptos, sed cui, recte observante Lipsio, alia occasio et caput fuit.

4. *Nec clam quidem* et mox *mali moris* omnes codd. mss. præbent, pro usitatiore : *malorum m.* : bene defendit Gron. contra eos, qui *rust. inhumanus ac malevolus*, aut *male morus* habent.

5. *Inter...mat. ab. conditio* i. e. quam matronæ abominari debent, solent. *Conditio* est nostrum *sort*, *parti.*

quis conjugem in sella [1] prostare [2] vetuit, et vulgo ad-
missis inspectoribus vehi undique perspicuam. Si quis 4
nulla se amica [3] fecit insignem, nec alienæ uxori [4] annua
præstat [5], hunc matronæ humilem, et sordidæ libidinis,
et ancillariolum [6] vocant. Inde decentissimum [7] sponsalio-
rum [8] genus, adulterium: et in consensu vidui cæliba-
tus [9], nemo uxorem duxit, nisi qui abduxit [10]. Jam rapta
spargere [11], sparsa rapaci avaritia recolligere [12] certant;

Exempla quædam hujus vocis attulit Gronov. Obss. I, 6 p. 48 ed. lips. et Drakenborch. ad Liv. III, 45.

1. *Si quis.... in sella*, nempe gestatoria s. cathedra, qua matronæ portabantur, succollabantur. Sella a duobus bajulis portata quum sæpe sine velamentis esset, ab omni parte patebat, ita ut mulieres, quæ hic de consilio indecore jacebant, quivis facile videret. Cf. post Lipsium in Elector. I. c. 19 Bœttigeri Sabina p. 427 sq.

2. *Prostare.* Vox est solemnis de scortis meretricibusque, quæ solebant pro foribus stare, ut transeuntes allicerent: unde vox *prostibulum* et *prostibulæ.* Cæterum de omnibus mox dictum est quæ venalia exponebantur. Horat. Epist. xx, Lib. I: « Vertumnum Janumque, liber, spectare videris, scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus. »

3. *Amica*, ἑταίρᾳ, meretrice. Ab antiqua igitur simplicitate morum tantopere defecerunt Romani, ut quod Horatii ætate probri loco esset, nunc honori duceretur: cf. Horat. Serm. 2.

4. *Annua.* Sic codd. optimi dant: alii *æmulum.*

5. *Nec alienæ.... præstat.* H. e. nisi annuo sumptu superbiam ejus instruit et usum redimit. Cf. de Clementia, I, 15, 1.

6. *Ancillariolum*, ancillarum amoribus deditum. Martialis XII, 58: « Ancillariolum tua te vocat uxor, et ipsa Lecticariola est: estis, Alauda, pares. » Lips. Horatii (cf Carm. II, 4) et Ovidii (Amor. II, 8, 9 sq.) exempla docent, turpitudinem ancillarum amore contrahi, publicam fuisse opinionem. Sed tempora mutantur!

7. *Inde decentissimum.* Probo cum Pinc. et Grutero: codd. mss. vel *Indecentissimum* vel *inde certissimum*, vel *inde centesimum* exhibent.

8. *Sponsaliorum*, initium et gradus ad matrimonium et quasi *sponsalia* (contractus matrimonii) adulterium. L.

9. *Vidui cælibatus.* Mutuo utrinque consensu et fœdere solvunt conjugium divertendo: tum liberi scilicet junguntur.

10. *Qui abduxit*, palam ducit, quam a marito per adulterium clam abduxerat. L.

11. *Jam rapta spargere*, etc. Avaritiam cum profusione et luxu junctam Sallustius jam locis notissimis descripserat, quem alii ævi sui turpitudinem explicantes sequuti sunt. Cf. *Meiners Geschichte des Verfalls der Sitten und der Staatsverfassung der Rœmer*, Lipsiæ, 1782.

12. *Jam rapta spargere, sparsa rapaci avaritia recolligere certant.* Sic refinxit Lipsius ope cod. Naz. qui habet superpictum voci *agri*, alias legi *rapaci* vel *acri*, in cæteris cum

nihil pensi habere [1], paupertatem alienam contemnere, suam quam ullum aliud vereri malum [2]; pacem injuriis perturbare [3], imbecilliores vi ac metu premere. Nam provincias spoliari, et nummarium tribunal [4], audita utrinque licitatione [5], alteri addici [6], non mirum : quando quæ emeris vendere gentium jus est.

X. Sed longius nos impetus evehit, provocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc majores nostri questi sunt [7], hoc nos querimur;

Pinc. conspirat, qui habet : *sparsa erant agri av.* Planior codex fortasse exspectari debet.

1. *Nihil pensi habere* i. e. divina humanaque contemnere. Locus Sallustii a Lipsio citatus e. Catilin. c. 12 contendi meretur.

2. *Quam ullum aliud vereri malum* sc. magis. Sic cum Grutero auxilio membranarum, imprimis codicis Naz. reposui. Erasmus : *suam timere. Nullum aliud vereri malum*, *non parcere injuriis*, etc.

3. *Pacem injuriis perturbare*, aut rapinis præsidum; et populos per se quietos in arma agere.

4. *Nummarium tribunal*. Intelligas cum Grutero de judicibus, ideoque de judiciis pecunia corruptis.

5. *Audita utrinque licitatione.* Postquam utrumque audiit vel magis vel minus pecuniæ offerentem, et sententiæ quæ mox declarabitur pretium usque et usque agentem. Nam *liceri* est *pretium definire* aut *proferre*. Persius, Sat. v, vs. penult. et ultim : « Continuo crassum ridet Vulfenius ingens Et centum Græcos curto centusse licetur. » Et *licitator* ille dicitur qui rei sub hasta positæ pretium auget. Cic. ad Famil. lib. VII, epist. II : « Nunc quando tuum pretium novi, licitatorem potius apponam quam illud minoris veneat. » Hinc jam quid licitatio sit patet. Idem nempe sonat cum auctione, hasta.

6. *Alteri addici.* Addicebantur res, post licitationes factas. Cicer. pro Cæcil. cap. 16 : « Licetur Ebutius, deterrentur emptores multi, fundus addicitur Ebutio. » *Addicere* Gall. est *adjuger*.

X. Arg. Non credendum quod tam sæpe decantaverunt poetæ, in deterius semper ire mores. Pravi et scelesti ab initio rerum humanarum homines exstitere, quanquam et pravitatis et scelerum variæ formæ fuere. Ergo non ira incalescendum, si Beneficiis vicem aliquis non rependat. Quantulum id in delictorum humanorum summa!

7. *Hoc majores....sunt.* Loca classica harum querelarum invenies a *Meiners* libr. laud. diligenter collecta. Quorum hæc præcipua sunt. Hor. Carm. lib. III, Od. VI : « Damnosa quid non imminuit dies? Ætas parentum pejor avis tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitiosiorem. » Lucret. lib. II fin. : « Jamque adeo affecta est ætas; effætaque tellus Vix animalia parva creat, quæ cuncta creavit Sæcla, deditque ferarum ingentia corpora partu. » Arat. Phænom. « Οἵην χρυσείοι πατέρες γενεὴν ἐλίποντο Χειροτέρην, ὑμεῖς δὲ κακώτερα

hoc posteri nostri querentur, eversos esse mores, regnare nequitiam [1], in deterius res humanas et omne fas [2] labi. At [3] ista [4] stant loco eodem, stabuntque, paululum duntaxat ultro aut citro mota, ut fluctus, quos æstus accedens longius extulit, recedens interiore litorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria [5] magis quam in alia peccabi- 2
tur, abrumpetque frænos pudicitiæ: nunc conviviorum vigebit furor, et fœdissimum patrimoniorum exitium, culina: nunc cultus corporum nimius et formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam et audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem privatam ac publicam ibitur, bellorumque civilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profane-
tur. Habebitur aliquando ebrietati honor, et plurimum 3
meri cepisse virtus erit. Non exspectant uno loco vitia: sed mobilia et inter se dissentientia tumultuantur, pel-

τεξεῖσθε. » Cf. Arist. Phys. lib. IV: « Διὸ αναγκὴ πάντα τὰ ἐν χρόνῳ ὄντα κ. τ. λ. »

1. *Nequitiam*. Nequitia propr. de libidine venerea et luxuria dicebatur Ciceronis ætate, sed postea omni morum innocentiæ opponi solebat, atque doli, fraudis et malitiæ nomen erat. Bene hoc observavit J.M. *Heusinger* in Obss. antibarbar. ejusdem Emendatt. adjectis (Gothæ 1751, 8) p. 418 sq.

2. *Et omne fas labi*. E. cod. Naz., cui et alii codd. ap. Grut. respondent, cum Gron. recepi. Antea Erasmus et alii: *et in omne fas labi*. Cogitat autem res divinas humanasque s. divina et humana jura, omne sanctum ac sacrum, quod mox ait profanari.

3. *At*. Recte habet: *aut*, quod Codd. afferunt, est solemnis aberratio. Nec verba statim sequentia § 3 adversantur: *non exspectant uno loco vitia: sed mobilia et inter se dissidentia tumultuantur*. Gruterus tamen propter hæc verba censebat, illud *aut* pro *haud* esse accipiendum, addens: verum nec ego hic ullam vocem. Vos Scaligeri, vos Fabri, vos Dousæ, vos Lipsii, præite quod censeam. Erasmus vulgatam tenuit.

4. *Ista*. Sc. vitia, nequitiam, etc. complectentia. Vitiositas, ait, nunquam deerit, sed diversas formas induet: quem v. c. vitium adulterii, viribus deficientibus, reliquerit, is edo bibaxque fiet, etc. Jam Aristoteles hæc observaverat Ethic. IX, 4, med. Senec. Ep. XLVII fin. ait: Levis est malitia, sæpe mutatur, non in melius, sed in aliud.

5. *Nunc in adulteria*, etc. Si quis Catilinæ, Sullæ, Julii Cæsaris, Luculli, Hortensii al. vitæ rationem sal-

lunt invicem, fuganturque. Cæterum idem semper de
nobis pronuntiare debebimus, malos esse nos, malos
4 fuisse, invitus adjiciam, et futuros esse [1]. Erunt homi-
cidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, pro-
ditores : infra ista omnia ingratus est [2], nisi quod omnia
ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix ullum magnum
facinus accrevit. Hoc tu cave, tanquam maximum cri-
men, ne admittas : ignosce tanquam levissimo, si admis-
sum est. Hæc est enim injuriæ summa : Beneficium per-
didisti. Salvum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti.
5 Quemadmodum autem curandum, ut in eos potissimum
beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt : ita
quædam [3], etiamsi de illis male sperabitur, faciemus, tri-
buemusque, non solum si judicabimus ingratos fore, sed
si sciemus fuisse; tanquam, si filios alicui restituere po-
tero, magno periculo liberatos [4], sine ullo meo [5], non
dubitabo [6]. Dignum etiam impendio sanguinis mei tue-
bor, et in partem discriminis veniam : indignum, si

tem e Meinersii libro laud. cognitam habuerit, is facillime veritatem eorum quæ Seneca hic et multis aliis locis attulit, perspiciet.

1. *Cæterum.....futuros esse.* Ea est Horatii Carm. III, 6, 46 querimonia: Ætas parentum, pejor avis, tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitiosiorem. Antiquissima autem hæc opinio est, jam apud Homer. Odyss. 2, 276 sq. obvia : luxu quippe aliisque vitiis, quæ eum comitari solent, irruentibus. Cf. Ep. Senecæ 97, 1 sq. Omne tempus, ibi ait, Clodios, non omne Catones fert. Menandri Comici verba ejusmodi habebis ap. Sen. Nat. Quæst. IV, præf. a Clerico in collectione fragm. Menandri omissa.

2. *Infra ista omnia ingratus est.* Lipsius inter alia laudat Publii Syri versum huncce, 786 : « Dixeris maledicta cuncta, quum hominem ingratum dixeris. »

3. *Ita quædam.* Lipsius de Ciceronis 1 de Off. 16, 7 et 8 præcepto pari cogitat: quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, non prohibere aqua profluente; pati ab igne ignem capere, si quis velit; consilium fidele deliberanti dare : quæ sunt iis utilia qui accipiunt, danti non molesta.

4. *Magno periculo liber.* Sc. per me.

5. *Sine ullo meo* pro sana lectione optim. codd. cum Gron. habeo. Erasm. et alii : *sine ullo meo incommodo.*

6. *Tanquam..... non dubitabo.* Hæc e margine esse in textum invecta putaverim : nam exemplum hoc non satis

eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem
vocem homini non pigebit emittere.

XI. Sequitur ut dicamus, quæ beneficia danda sint,
et quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde uti-
lia, deinde jucunda, utique mansura. Incipiendum est
autem a necessariis; aliter enim ad animum pervenit,
quod vitam continet : aliter, quod exornat, aut instruit.
Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile
cariturus est, de quo dicere licet : Recipe, non desidero :
meo contentus sum. Interim [1] non reddere tantum libet
quod acceperis, sed abjicere. Ex his quæ necessaria sunt, 2
quædam primum obtinent locum, sine quibus non pos-
sumus vivere [2]; quædam secundum, sine quibus non
debemus [3]; quædam tertium, sine quibus nolumus [4]. Prima
hujus notæ sunt, hostium manibus eripi, et tyrannicæ
iræ, et proscriptioni, et aliis periculis, quæ varia et
incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum dis- 3
cusserimus [5], quo majus ac terribilius erit, hoc majorem
inibimus gratiam. Subit enim [6] cogitatio, quantis sint

congruit orationis præcedentis nexui.

XI. Arg. Usque ad finem libri quæ beneficia danda sint, et quemadmodum, docet. Beneficia quæ danda sunt, quadrifariam dispertit. 1, *necessaria*; 2, *utilia*; 3, *jucunda*; 4, *inprimis mansura*. (Similiter fere dividit Aristoteles Rhet. I, c. 5, 9, p. 68, vol. IV bip.) Hoc vero capite de primis tribus generibus sermo se habet.

1. *Interim.* Valet *interdum*; quod sæpe notavimus.

2. *Sine quibus non possumus vivere.* V. g. cibus, ædicula, pecuniolæ vis aliqua, etc.

3. *Sine quibus non debemus.* Fama, virtus, dum homini qui jamjam in eo est, ut delinquat, necessaria vitæ impetraturus delicto, auxilium afferimus, et ne sceleri ætatem suam jam emancipet prohibemus. His Annæus ipse mox adjungit mentem bonam, merito; et libertatem, non merito; ut mihi videtur. Nam quæ lex vel in publicis tabulis scripta vel a natura cordi insita hominem jubet, si libertas non affuerit, mori?

4. *Sine quibus nolumus.* Amici, parentes, nati, et quidquid plus vita diligimus.

5. *Quidquid....... discusserimus*, repulerimus beneficiis nostris.

6. *Subit enim*, sc. eorum mentem qui beneficia acceperint *cog. quantis, etc.*, et quo major fuerit metus malorum, eo gratius est beneficium.

liberati malis : et lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam servare, quam possumus, ut muneri nostro timor imponat
4 pondus [1]. Proxima ab his sunt sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit : tanquam libertas, et pudicitia, et mens bona [2]. Post hæc habebimus conjunctione, ac sanguine, usuque, et consuetudine longa, cara : ut liberos, conjuges, penates [3], cæteraque, quæ usque eo animus sibi applicuit, ut ab illis, quam a vita
5 divelli gravius existimet [4]. Subsequuntur utilia, quorum varia et lata materia est. Hic erit [5] pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata : hic erit honor, et processus ad altiora tendentium; nec enim utilius quidquam est, quam sibi utilem fieri [6]. Jam cætera [7] ex abundanti [8] veniunt, delicatos factura. In his sequemur [9], ut opportunitate [10] grata sint, ut non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra [11] hanc ætatem, aut hoc modo; quæ etiamsi natura pretiosa non
6 sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit, quid frequenter occursu-

1. *Imponat pondus*. I. e. gravius auctiusque faciat.

2. *Mens bona :* Horat. Ep. I, 1, 59 sq. : « Rex eris, aiunt (Stoici), si recte facies. Hic murus aheneus esto, Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa. »

3. *Penates*. Domus paterna.

4. *Posthæc...... cara...... existimet*. Hæc sunt tertium genus sine quo vivere *nolumus*.

5. *Hic erit*. I. e. ad hæc beneficia pertinet.

6. *Nec enim.... fieri*. I. e. nullum beneficium utilius est, quam illud, quo nobismetipsis beneficia accipientibus commoda comparare possumus, quæ tamen, quum sint utilia, utique bona et honesta esse oportet, secundum dogma stoicum perquam notum e Cic. de Off. libris.

7. *Jam cætera* beneficia, quæ *jucunda* vocaverat.

8. *Ex abundanti*, abundanter; sic Seneca ejusque coævi loqui solent : ex facili, ex toto, ex commodo, loco adverbiorum.

9. *Sequemur*. Sic Erasmus, antiquior quæque editio et optimi codd. mss. Alii, *videamus*.

10. *Opportunitate*, καιρῷ, tempore commodo, circumstantia.

11. *Aut pauci intra*. Sic optimi codd. ap. Grut. et Gron. Alii addunt : *pauci habent*.

rum habenti; ut toties nobiscum, quoties cum illo[1] sit. Utique cavebimus, ne munera supervacuà mittamus: ut feminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac literis dedito retia. Æque ex contrario circumspiciemus, ne, dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus; sicut ebrioso vina, et valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mansura quæremus, ut quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, ut quod acceperint, etiamsi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit, ubi ante oculos est, et oblivisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit et inculcat. Eo quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus: ipsæ res evanescentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum[2], quam signatum: libentius statuas, quam vestem, et quod usus brevis deterat. Apud paucos post rem manet[3] gratia: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in usu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, convivat. Nemo tam

1. *Ut toties nobiscum..... sit.* Acumen horum verborum facile est intelligere. Quoties ille nostro beneficio utatur, toties beneficium ad nos quasi revertitur, ideoque ille nostri memor erit.

XII. Arg. Quartam ad partem accedit, et illa præsértim beneficia commendat quæ mansura sunt: toties accipientem nostri recordaturum quoties hæc videbit: raro evanescente re, memoriam superstitem esse et manere gratiam. Tum de opportunitate dandi quam modo attigerat plura præcipit.

2. *Argentum factum* in vasis et ornamentis: quod manet. At *signatum* in pecunia, quod nos dicimus *argent monnayé!* hoc citius dissipatur et abit. Facto argento opponitur infectum: purum et cælatum sunt species argenti facti.

3. *Post rem manet gratia.* Sic emendavit Pincianus e conjectura. Gruterus invenit quoque in cod. Naz. sed emendatum alterius manu. Et sine ullo dubio recipi debebat. Erasmus et omnes codd. præter istum habent: *post remanet gratia.*

stultus est, ut monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem [1] jam munere [2] edito mittat, et vestimenta æstiva bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis [3]: tempus, locum, personas observet: quia momen-
4 tis [4] quædam grata et ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cujus copia abundat [5]? quod diu quærit, nec invenit, quam quod ubique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara et exquisita sint, quæ etiam apud divitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si provenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

XIII. Alexandro Macedoni [6], quum victor Orientis

1. *Venationem*, ipsas feras venatu captas et venatui item (romanum illum dico) aptas, etc. Leones, elephantos et similes feras intelligit, qui secum invicem aut cum bestiariis pugnare debebant, nutriti in vivariis usque ad illum diem, quo spectaculum sive munus illud, cui venationis nomen erat, ad populum delectandum, edebatur. Cf. Plin. H. N. VIII, 7.

2. *Munere edito*. Munus imperatorum tempore accipiebatur pro omni ludorum genere qui populo a divitibus dabantur, sive Naumachia id esset, sive venatio, sive gladiatoria pugna; quanquam hoc sæpius Martial. lib. IV, epigr. II: « Spectabat modo solus inter omnes Nigris munus Horatius lacernis. » Et alii sexcenties.

3. *Sensus communis*. Opponitur inepto animo (Cic. Orat. II, 4): qui sensu bono quidem præditus est, sed eo nec justo tempore locoque, nec hominum rationem habens, utitur, is *sensu communi* carere dicitur. Cf. Bentlei. ad Horat. Serm. I, 3, 66, qui et nostri loci memor fuit.

4. *Momentis* temporum rerumque.

5. *Quanto acceptius est...... copia abundat?* Ad illud sæpe Martialis tacite respicit, v. g. lib. IX, ep. XXVII: « Audet facundo qui carmina mittere Nervæ, Pallida donabit glaucina, Cosme, tibi; Pæstano violas et cana ligustra colono, Hyblæis apibus Corsica mella dabit. » Idem, lib. VII, ep. XXXVI: « Tam mala cur igitur dederim tibi carmina quæris? Alcino nullum poma dedisse putas? » Proverb. quoque extat fere tale: « In silvam ligna ferre, aquam in mare, ululas Athenas. »

XIII. Arg. Persequitur quæ dicere incœpit, et hæc sæpe, jucunda esse quæ raro vel paucis contigerunt, Alexandri exemplo demonstrat, qui civitatem a Corinthiis oblatam ob hoc libentissime accepit, quod nulli nisi Herculi antehac data esset.

6. *Alexandro Macedoni*. Narrat

animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt, et civitate illum sua donaverunt. Quum risisset Alexander hoc officii genus, unus ex legatis: Nulli, inquit, civitatem unquam dedimus alii, quam tibi et Herculi. Libens accepit delatum honorem [1], et legatos invitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitavit, non qui sibi civitatem darent, sed cui dedissent. Et 2
homo gloriæ deditus, cujus nec naturam nec modum noverat, Herculis [2] Liberique vestigia sequens, ac ne ibi

hæc quoque Plutarch. in libro de Monarchia, Democratia et Oligarchia c. 2. To. XII, p. 204, ed. Hutt. sed Megarensibus, sc. atticis, tribuit, quod Seneca de Corinthiis narrat. Illi tamen major fides habenda esse videtur: Corinthi enim aut potius Ephyræ nulla fit mentio in Herculis rebus gestis, cujus, ut Alcmenæ et Heraclidarum, monumenta Megaræ, Pausania I, cap. 40 sq. memorante, exstabant. Cæterum Freinshem. in Supplem. Curtii I, 14 fin. hoc factum esse fingit Thebis ab Alexandro M. eversis: gratulatum enim venisse, quod Græcorum quorumdam temeritatem et insolentiam castigasset, et iram ejus mitigatum, quippe qui cum Atheniensibus sensissent. Senecam autem justo iniquiorem fuisse in Alexandrum M. notum est. Vide not. nostr. ad Epist. 91, 17.

1. *Delatum honorem.* « Sic omnis vetus lectio, excepta Naz., quæ ad hanc tamen etiam faciem interpolata: prius vero habuisse videtur *accepit non dilutum honorem*, quod gustui meo merum mel, imo nectar. » *Gruterus.* Jure, addit Gron., intelligit non obsolefactum vulgando. Hinc Gron. in textum recepit, cui tamen adstipulari non possum. Ac primum quidem nemo dixerit, cur vulgata rejici debeat, et ipsa bonum sensum fundens et omnium codd. mss. antiquarumque edd. et Vincentii Bellov. Spec. hist. V, 6 testimonio firmata: codex enim Nazarii non habuit, sed tantummodo habuisse *non dilutum honorem* videbatur Grutero: deinde significatio participii *dilutus*, ut sit *obsolefactus vulgando*, nondum confirmata est. Sanæ itaque critices leges tuentur vulgatam, respuunt editam a Gron. lectionem. Proinde reduxi veterem lectionem.

2. *Herculis* laus, quæ hic habetur, Stoæ propria esse videtur, cujus lineas primas ductas scimus jam a Prodico ap. Xenophont. Memor. Socr. II, 1, 21. sqq. Deinde et philosophi et rhetores Hercule tanquam exemplo præstantissimo usi sunt ad fortitudinem, justitiam, moderationem et prudentiam prædicandam et commendandam. Cf. ad Senecæ librum de Constantia sapientis, c. 2, 31. Si tamen, ut historicum decet, in rem inquiras, nihil nisi fictiones et pergulas pictorum esse, facile est reperire, quum Herculis vitam (circa 1380 ante Chr. Larchero, ad Herodotum judice) in tempora nullo fere cultu expolita, nullisque fere artibus bonis litterisque florentia incidisse constet: ideoque nec *Fonten.* (*Mémoires de*

quidem resistens, ubi illa defecerant [1], ad socium honoris sui respexit a dantibus; tanquam cælum, quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat vesanus adolescens,
3 cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transivit, non concupiscendo, sed vindicando [2]. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic a pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum [3], qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus, oblitus, non ferocissima tantum, sed ignavissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

XIV. Ad propositum nunc revertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularii [4] aut cauponis [5] hospitem judicat, nec convivam dantis epulum, ubi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, et vix bene notum sibi,

l'Académie des Inscript. tom. VII, p. 51 sq.) nec alii cum Seneca sentientes audiendi sunt. Cæterum Alexandrum sibi proposuisse Herculem, Bacchum, quem Deum sui generis auctorem adgnovit, et Persæ ad imitandum, et Plutarch. Tom. II, p. 332 ed. francf. de Alexandri fortuna Orat. I, extr. cum aliis retulit.

1. *Illa defecerant* cuncti agnoscunt codd. mss.; et edd. optimæ notæ consentiunt.

2. *Orbem terrarum... vindicando.* Quis non hic sublimem de Christo sententiam meminerit: « Pertransivit terram benefaciendo. » Quod fortasse non ignotum Senecæ fuit, quippe qui cum D. Paulo versari et consuetudinem habere potuit. Vid. ad Paul. Ep.

3. *Tam hostium pernicies, quam amicorum.* Grut. animadvertit, rectum quidem verborum ordinem esse: *tam amicorum pernicies quam hostium.* At Senecæ hunc ponendi morem familiarem esse docuit P. Faber lib. I, c. 23 Semestrium.

XIV. Arg. Non temere, non in omnes effundenda dona, atque, etiamsi multa simul effundantur, ita hæc danda, ut nullus non aliquid sibi peculiare et proprium in hoc credat. Hinc enim pretium beneficio. Judicium igitur in benefaciendo necessarium.

4. *Stabularii*, qui viantes ipsos atque animalia eorum excipit: ipse locus stabulum. Apuleii tempore parvi æstimati. Cf. Ej. Metam., p. 56. *Oudendorp.*

5. *Cauponis.* Caupo est κάπηλος,

et in illum etiam mimicum [1] ac turpissimum hominem. Numquid enim me dignum judicavit? minime : morbo suo morem gessit [2]. Quod voles gratum esse, rarum effice; quis patitur sibi imputari [3] ? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam [4] reducam liberalitatem, et frænis

vinum et esculenta venui habens. Carmen Virgilio adscribi solitum, Copa, ansam dedit viris doctis de cauponibus et tabernis cauponariis ambitiose exponendi, quos laudavit Wernsdorf. in Poet. Lat. min. Vol. II, p.258. Contemptos autem esse caupones, et Horat. Serm. I, 1, 31 et Athen. XIII, p. 566, f. docent.

1. *Mimicum.* Ita mutavit Muretus, quum antea legeretur, *inimicum*, atque eam conjecturam probat Stephanus Prood. lib. 2, c. 10, eodemque modo legi malle scripsit Lipsius Elector. 1, 10. Jam vero voculas hasce *inimicus* et *mimicus* a librariis confusas esse constat : nec hoc loco res dubia est, quin rectum sit judicium, *mimicum* genuinam esse lectionem. Cui enim ignoratur mimica vilitas? Ipsum adeo adjectum, quocum jungitur, *turpissimus homo*, docet non de *inimico* sed de *mimico* sermonem esse. — *Mimicum.* Mimos Romanorum fuisse dramata inque scenam productos, ut verisimile sit, ad exemplum Græcorum, inprimis Doriensium, constat. Mores autem ridicule agebant actores, qui et *mimi* audiebant, non res gestas fabulis serendo, e vita hominum communi petitas, quas gesticulatione manuum motuque corporis exprimebant, ita tamen ut dicta et sententiæ interponerentur. Argumenta itaque harum fabularum quum ridicula et obscœna essent, atque scurrilitate oblectarent, factum est, ut mimicum quodque ridiculum denotaret, et ut mimi homines nequam et voluptuosi haberentur. Bene itaque Seneca *cum turpissimo homine* conjunxit *mimicum*. Cf. Ast. de Plat. Phædro p. 15 sq. et Eichstadii Epist. ad Astium p. 160 sq.

2. *Morbo suo morem gessit.* Lipsius immemor usus τοῦ *morbus*, alias ei notissimi, emendavit lectionem omnium codd. et edd. *moribus morem gessit*, ut allitterationem scilicet cuderet : perperam. — *Morbo*, i. vitio et inveterato affectui, ideoque et profusioni in *epulo* dando in Capitolio, vel in publico : vocem esse stoicam videbimus ad Epist. LXXV, IX, LXXIX, IV, et locus Cic. Tusc. III, 4 notus est. *Lagrange* vertit : *il n'a fait que suivre son goût pour le faste.*

3. *Quis patitur sibi imputari?* Sic omnes codd. et antiquæ edd. Quum tamen sensus aliquod requirere videretur verbum, addidit de suo Rud. Agricola *communia*, alius quis *vulgaria*. Gruterus putat multa præcessisse has voces, omissa ab iis, quibus flores eligere curæ fuisset. Lipsius non desiderare se tale quid professus est. Mihi quidem videntur illa : *quod voles gratum esse; rarum effice*, flosculi speciem ferre hic tamen locum non habentis, et e margine in textum illata esse. Quibus eliminatis sensus probus est, nec quidquam desiderari puto. *Lagrange*, de suo aliquid supplens, vertit : *On ne se croit pas redevable d'un service vulgaire.*

4. *Tanquam*... h. l. idem sonat cum *quasi*, et *ita* idem cum *eodem modo.*

arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, ut unusquisque, etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet; nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam
3 speret se propius admissum [1]. Dicat, Accepi idem quod ille, sed ultro. Accepi quod ille, sed ego intra breve tempus, quum ille diu meruisset [2]. Sunt qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille accepit, quum rogasset: ego, quum rogarem [3]. Ille accepit: sed facile redditurus, sed cujus senectus et libera orbitas [4] magna promittebat: mihi plus dedit, quamvis idem dederit, qui sine spe recipiendi

1. *Admissum*. Suppl. in familiaritatem et intimam amicitiam. Solemne hoc vocabulum *admitti* de amicis. Unde facta hæc loquendi formula: *Amici primæ admissionis*, *amici secundæ admissionis*, etc.

2. *Sed ego intra breve tempus...... meruisset.* Unde plus aliquis sibi plaudit ac blanditur. Nam ut suave et jucundum superbo animo est multum meruisse, ita jucundissimum et suavissimum etiam ante promeritum amari, laudari, et beneficio affici.

3. *Quum rogarem.* Recepi auctore Grutero e codice Naz. cum duobus aliis quidem: *ego non rogarem* habente, sed cui hæc verba superpicta erant: ut velit impetrasse ante totas preces: nam ultro datum quominus admittamus, recte judicat Gruterus, faciunt præcedentia: *Accepi idem quod ille, sed ultro.* Antea: *quum rogarer*, quæ quidem lectio nullis codd. mss. defenditur, etsi acute dictum contineat.

4. *Libera orbitas.* Sic optimi libri et scripti et editi apud Grut. et Gron. qui cum Erasmo sentit, et lectioni: *liberorum orbitas* præfert, quippe ab iis profectæ, qui vocem *libera* non intelligerent h. l.; Gruterus autem utramque vocem tam *libera* quam *liberorum* tamquam superfluam in rem malam abigit. — *Libera orbitas.* Liber est dissolutus, perditus, quam significationem bene probavit post alios Ruhnkenius in præf. ad Schelleri Lexicon latino-batavum. Cicer. de Orat. II, 62 convivio liberorum, ubi liberorum, tanquam alienum, Ernestus delet, Schellerus mutat in Lupercorum. Ipse Cicero fragm. p. 1103 convocata de hortulis in auxilium, quasi *libera turba temulentorum.* Pro Cœl. c. 18 libertas in adolescentia. Corn. Nepos in Themist. 3, etc., vide Gronov. Obss. III, 4, p. 352 lips. De heredipetis autem hic agi apparet: de quibus jam Plaut. in Milite III, 1 queritur: cf. Horat. Serm. II, 5. Epictet. Diss. IV, 1, 145 et Gatacker ad Marc. Anton. VI, 59. Jam quo dissolutior orborum vita esset, eo major fuit heredipetarum spes, fore ut illi mox moriantur. Gronovius tamen cum Erasmo cepit locum de

dedit. Quemadmodum meretrix [1] ita inter multos se di- 4
vidit, ut nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo et multi obligentur, et tamen singuli habeant aliquid, quo se cæteris præferant. Ego vero beneficiis non objiciam moras: quæ quo plura majoraque fuerint, plus
afferent laudis. Adsit tamen judicium; neque enim cordi 5
esse cuiquam possunt forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, quum ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, et illi minus laxum limitem aperire; ne perperam monitiones nostras exaudiat. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibusve tam convenit hæc adhortatio, quam [2] nobis, societatem humani generis sancientibus?

XV. Quid ergo est? Quum sit nulla honesta vis animi, etiamsi a recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit [3], veto liberalitatem nepotari [4]. Tunc juvat

condendi testamenti libertate, quæ parenti tam laxa non sit.

1. *Quemadmodum meretrix*, etc. Laudat hic apposite Lipsius versus, quos Ennii esse putat, Festus vero v. *adnictat* Nævio in Tarentilla adscribit (cf. Thesaur. L. R. Stephano-Gesner. v. *Datatim*): Quasi in choro pila Ludens datatim dat se et communem facit. Alium tenet, alii adnictat, alibi manus Est occupata, ast alii pervellit pedem. Alii dat annulum spectandum; labris Alium invocat; cum alio cantat; attamen Alii dat digito literas.

2. *Quam nobis*. Stoicis: nam Epicurei societatem divellebant, ad sua privatim commoda quidque referentes.

XV. Arg. Quæ superiorib. capitib. explicuit, breviter nunc repetit et judicium in dandis muneribus maxime commendat; dantis enim judicio accipientem nonnunquam summopere delectari. Tum concludit Crispi Passieni nobilis viri ingeniosum dictum adducendo, et vetando liberalitatem nepotari.

3. *Quum sit nulla.....fecit*. Quum virtus, secundum Stoicos, animi sit habitus naturæ modo atque rationi consentaneus (Cic. de Invent. II, 53); sequitur, nullam honestam animi vim, nullum honestum studium animi esse posse, nisi quod rationi conveniat, atque ita virtus fiat.

4. *Nepotari*. Sic Erasmus in posteriore editione cudi jussit e vestigiis vetusti codicis, quum in priore esset: *veto liberalitatem tecum potiri*. Invenit postea Gruterus in codd. Naz. et Colon., et jure probavit. — *Nepotari*, i.e. beneficium ei non dandum,

accepisse beneficium, et supinis quidem manibus, ubi illud ratio ad dignos perducit: non quo libet casus et consilii indigens impetus differt [1]; quod ostentare libet, et inscribere sibi [2]. Beneficia tu vocas, quorum auctorem
2 fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quanteque in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt, quum delectant cogitantem magis, a quo, quam quid acceperis? Crispus Passienus[3] solebat dicere, quorumdam se judicium malle, quam beneficium: quorumdam beneficium malle, quam judicium; et subjiciebat exempla: Malo, aiebat, divi Augusti judicium: malo Claudii [4] be-
3 neficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium, cujus vile judicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum a Claudio quod dabatur? Erat: sed sicut a Fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta dividimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse judicio. Alioquin pecunia ingens si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quam thesaurus [5]. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere [6].

qui illud nequiter profusurus sit. Huetus hic adscripserat margini: « auctore beneficii gloriari. Sequentia indicant. Perperam exponit Lipsius. » Sed festinanti hæc excidisse videntur doctissimo præsuli. Temeritatem enim beneficii vetat Seneca.

1. *Non quo libet...differt.* Sic codd. opt. Erasm. et al. *non quod quilibet.* Ad sensum, suppl. *quod* ante *non*, etc.

2. *Quod ostentare.... sibi:* quo beneficio accepto jactare possis et te dignum ferre. Lipsius cepit de dante beneficia; explicat enim illa, *inscribere sibi*, se auctorem profiteri: nexu tamen hanc expositionem repudiante.

3. *Crispus Passienus*, qui Neroni vitricus, Agrippinæ alter maritus: amœni ingenii orisque diserti. Vide Lips. ad Taciti Annal. XII, et cf. Sen. Nat. Quæst. IV præf. Plin.; H. N. XVI, 44, post med.; Sueton. Ner. 6.

4. *Claudii.* Imperatoris fatui qui multa donare solebat: parcior fuit *Augustus*, sed dedit prudenter.

5. *Quam thes.* Quem forte inveneris, et nemini nisi fortunæ debueris.

6. *Nec debere.* Nec pro iis obligari.

DE BENEFICIIS

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM

LIBRI SECUNDI.

Assumit et repetit alterum membrum, Quemadmodum Beneficia danda? Varia dat præcepta : ut Libenter, Cito, Sine dubitatione. Quædam Palam, quædam in Secreto. Sed omnia tamen sine superbia, aut jactatione. Deinde, Quæ nocitura, non dare, nec si petant : non item Turpia, et infamiæ futura. Denique Personæ æstimandæ, et qui dat, et qui accipit : ut decora sint utrique. Pars altera libri, Ipse accipiens quomodo se gerat? A quibus capiat, et Quomodo? inprimis Grate. Ex occasione, quid faciat ingratos, Superbia, Avaritia, Invidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamque constare voluntate, ubi res deficit.... LIPS.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER SECUNDUS.

I. Inspiciamus, Liberalis, virorum optime, id quod ex priore parte[1] adhuc superest, Quemadmodum dandum sit beneficium: cujus rei expeditissimam[2] videor monstraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere: ante omnia libenter, cito, sine ulla dubitatione. Ingratum est beneficium, quod diu inter manus dantis hæsit, quod quis ægre dimittere visus est, et sic, tanquam sibi eriperet. Etiamsi quid moræ intervenit, evitemus omni modo, ne deliberasse videamur[3]. Proximus est a 2

I. Arg. Pergit docere, quod in primi libri fine jam tractavit, quemadmodum beneficia danda sint; et dari jubet libenter, cito, sine ulla dubitatione, imo antequam aliquis te rogaverit. Quod fusius persequitur; dicens nihil sæpe injucundius viro qui viriles animos habet, quam rogare.

1. *Ex priore parte.* Nempe ex parte antecedente, quæ a capite 12, §3 usque ad finem libri I pertinuit.

2. *Expeditissimam.* Facillimam, quam nec nostri Ethices doctores, inprimis *Kant* ejusque asseclæ repudiant, ut necessarie consentaneam principio morum.

3. *Evitemus omni modo ne deliberasse videamur.* H. e. videamur non potuisse rem optatam continuo præstare, minime vero noluisse, aut ambiguam voluntatem habuisse.

negante[1], qui dubitavit, nullamque iniit[2] gratiam. Nam quum in beneficio jucundissima sit tribuentis voluntas; qui nolentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non dedit, sed adversus ducentem[3] male retinuit[4].
3 Multi autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas[5]. Gratissima sunt beneficia parata, facilia et occurrentia[6], ubi nulla mora fuit[7], nisi in accipientis verecundia. Optimum est, antecedere desiderium cujusque: proximum, sequi: illud melius, occupare antequam rogemur; quia quum homini probo ad rogandum

1. *Proximus est a negante.* Exquisitior hæc lectio apparet in bonis codd. mss. Erasmus aliique *Proximus est autem negante.*

2. *Iniit gratiam* Cod. Naz. aliique boni codd. suadent, non quod Erasmus habuit, *meretur g.* — *Nullamque iniit gratiam.* Imo dolorem et fastidium, dum deliberat, affert. Ipse Noster infra, cap. 5: « Nihil æque amarum quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam quam trahi. Quid? tu non intelligis tantum te gratiæ demere, quantum moræ adjicis? Inde illæ voces quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis, et Nihil est tanti. Malo jam neges. » Cf. et Martial. lib. VI. epigramm. XVII, in Phœbum, cujus is finis est: « Jam rogo, Phylli, nega. » Idem, lib. VII, epigr. XLII: « Primum est, ut præstes, si quid te, Cinna, rogabo; Illud deinde sequens, ut cito, Cinna, neges. Diligo præstantem, non odi, Cinna, negantem. Sed tu nec præstas, nec cito, Cinna, negas. »

3. *Adversus ducentem.* Moventem ad beneficia voluntatem.

4. *Male retinuit.* I. nimis diu ea tenuit. Gruterus tamen cum Lipsio Nannium Miscellan. IV, 22 (in Gruteri Lampad. crit. Vol. I, p. 1286 sq.) Horat. Ep. I, 10, 48 explicantem sequuntur, desumptam putantes hanc locutionem a comica Græcorum saltatione, quam κόρδακα appellabant, ex Aristoph. Nub. 540, 555. ed. Brunck. satis nota; in qua præsultor funem ducit, quem alii eodem fune apprehenso præeuntem sequuntur.

5. *Frontis infirmitas.* Pudor negandi. Nam quum frons (Plin. H. N. II, 57) tristitiæ, hilaritatis, clementiæ ideoque pudoris sit index, quumque *firma* frons ap. Senecam de Tranq. An. c. 4, 2 occurrat: recte Quintil. 12, 5, 4 *imbecilla* frons et nostro *infirmitas frontis* dici potuit. Laudat hunc locum Is. Casaubonus, ad Theophrast. Charact. p. 152 edit. Fischer.

6. *Parata, facilia et occurrentia.* Sic cod. Naz. aliique optimi codd. et edd. ap. Grut. et Gron. At Erasmus aliique *facile occurrentia.* Facile est interdum promptum, nulla difficultate paratum. Hæc respondent superioribus illis: *libenter, cito, sine ulla dubitatione.*

7. *Ubi nulla mora fuit, nisi.* Sic cod. Naz. cum aliis bonis codd. At Erasm. Pincianus et Vincentius Bellov. IX, 107 Spec. hist. *nulla intervenit mora.*

os concurrat [1], et suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui 4
quum rogasset, accepit; quoniam quidem, ut majoribus nostris, gravissimis viris, visum est [2], nulla res carius constat, quam quæ precibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent [3]; adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus et intra nosmetipsos precari [4].

II. Molestum verbum est, onerosum, et demisso vultu dicendum, Rogo. Hujus facienda est gratia [5] amico [6], et cuicumque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet, sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cujusque voluntas, et quum intellecta

1. *Os concurrat.* Concurrit os; quum turbato per pudorem et quemcumque æstum animi sanguine, oris musculi invitis etiam trahuntur et quasi convelluntur, ut fluctuum concurrentium aut coruscantium subito nubium species quædam circa labia, quibusdam etiam circa frontem exoriatur. Hæc Gesner. ad Quintil. X, 7, 8 p. 528, qui nostri loci una cum Senec. de Ira III, 15 pr. Epist. XI, 2 et Quint. XI, 3, 56, 121 memor fuit. Eodem modo hanc exquisitiorem loquendi formam, in qua Burmann. ad Quintil. XI, 3 p. 1025 hærebat, Schellerus minus recte iratis tribuebat, ut exposuit Ruhnkenius in præfat. ad Schelleri Lexic. latino-batav., laudans Facciolati Animadv. crit. in Lexica p. 134.

2. *Quoniam..... est.* Docet hoc tota Populi Rom. Historia: hinc illa pervicacia, quam in rebus adversis monstrare solebant, laudata merito a Polyb. III, 75, 8. XXVII, 8, 8.

3. *Vota..... essent.* Eadem jam Ep. X attulit. Spectat Persianum illud: «aperto vivere voto,» Sat. II, vs. 6.

4. *Adeo precari.* Est observatio philosophi: vulgus tamen arceri jussit profanos, taciteque precatus est, ne invidiosi contrarium deos precarentur. Cf. Heynium ad Tibull. II, 1, 84.

II. Arg. Iterum commendat beneficentiam quæ ante preces venit, modicumque donum asseverat, si rogaturo at nondum roganti contigerit, plus gratiæ habere sæpe quam opulentissima dona, si post preces data sint.

5. *Facienda est gratia.* Verbo moneo, Juretum *faciendum est gratiam* e veteri cod. legere maluisse, contra usum Senecæ. — Cæterum illa locutio mire congruit cum Gallic. phrasi *faire grâce d'une chose* pro *épargner*.

6. *Hujus...... amico.* Hoc verbum *rogo* amico remittatur. In philosophis veteribus erat Arcesilaus, quem hanc legem egregie exercuisse tradit noster infra c. X, et Archelaus, Macedonum rex, qui Euripidi tragico impertiret dona non petenti.

est, necessitate gravissima rogandi liberanda est. Illud beneficium jucundum, victurumque in animo scias,
2 quod obviam venit. Si non contingit prævenire, plura rogantis verba intercidamus [1], ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque [2] nos, etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, et aqua tempestive data remedii locum obtinuit: ita quamvis leve et vulgare beneficium sit, si præsto fuit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adjicit, gratiamque pretiosi, sed lenti et diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium quin libenter faciat. Itaque lætus facit, et induit sibi animi sui vultum.

III. Ingentia quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata gravitatem et tristitiam, corrupit, quum promitterent vultu negantium. Quanto melius adjicere bona verba rebus bonis, et prædicatione humana benignaque commendare quæ præstes? Ut ille se castiget, quod tardior in rogando fuit [3], adjicias licet familiarem querelam: « Irascor tibi, quod quum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam dili-

1. *Verba intercidamus.* Gallic. *étouffer la voix*, et melius *couper la parole.*

2. *Facturos.* Hic pro præterito futuro, pro *facturos fuisse* usurpatur.

III. Arg. Cavendum inprimis ne gravitatis intempestivæ et tristitiæ nescio cujus asperitas gratiam beneficii corrumpat, et annuenti denegantis vultum et rugas communicet; et quærendum, si aliquem descendere ad preces necesse fuerit, illum solari, confirmare, ad honestam superbiam constantiamque et opinionem altam sui reducere, quam celerrime dato beneficio.

3. *Ut ille se castiget, quod tardior in rogando fuit.* Egregie hoc restituit Grut. e codd. mss. Pinc. Naz. aliisque. Erasmus cum aliis habet: *ut illum castiges, quod*, etc. Interpunxi ut habes in textu, sensu poscente, quum antea esset: *ut.....fuit. Adjicias*, etc. — Infra c. 14, 3: *Viderit; de se, non de me queretur*, quæ his similia videntur.

genter rogasti [1], quod quemquam adhibuisti [2]. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit : postea quidquid desiderabis, tuo jure exiges. Semel [3] rusticitati [4] tuæ ignoscitur. » Sic efficies, ut animum tuum pluris æstimet, quam illud, quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi ille qui discessit, dicet sibi : « Magnum hodie lucrum feci ; malo quod illum talem inveni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via pervenisset [5]. Huic ejus animo nunquam parem referam gratiam. » 2

IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum et supercilio [6] in odium adducunt, eo sermone usi, ea superbia ut impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ ; nihil autem est acerbius, quam ubi quoque, quod impetrasti, rogandum est. Re-

1. *Diligenter rogasti.* Tantam curam adhibuisti, tot et tam longis me ambagibus appetivisti, ambivistique potius quam petivisti, non statim et simpliciter me allocutus. Gallic. *Tu m'as prié avec tant de cérémonie.*

2. *Adhibuisti.* I. advocasti, assumpsisti, ut rei solent amicum auxilii ferendi causa advocare : non est quasi : usus es, egregie annotante Ruhnkenio in docta præf. supra laudata, s. v. adhibeo.

3. *Semel.* H. e. non plus quam semel. Hodie tibi veniam do. Ne posthac tam facilem me speres.

4. *Rusticitati.* Opponitur urbanitas. Quint. VI, 3, 18. pudor ineptus, ἀμουσία.

5. *Multiplicatum hoc ad me alia via pervenisset.* Erasmus et haud pauci codd. mss. sensu probo. Sed cod. Naz. aliique præstant : *multiplicatum hoc ad me de quo loquebar*, etc., unde pal. tert. fecit : *multipliciter..... de quo loquar.* Cui corruptelæ Gruterus remedium quærens emendat : *hoc ad me decuplo alia*, etc. Et fatendum, hoc aut simile quid hic fuisse. Nam inconstantia codd. non glossema solum, sed etiam corruptelam indicat, nec, quod Gruterus prætulit, hæc verba ejicienda, sed emendanda esse censuerim.

IV. Arg. Rursus in hos invehitur qui non ante concedunt beneficium quam longas preces audiverint amicorum ; et in hos qui postquam promisere, diu morantur antequam revera dent, iterumque iterumque sunt rogandi.

6. *Supercilio.* Fastu nimio. Ardua subrigens supercilia habet Ammian. Marcellin. XVI, 12 : τὰς ὀφρῦς ἀνατείνας. Loquendi hanc formam jam supra aliquoties attigi, explicatam a Desid. Heraldo ad Martial. I, Epigr. xxv. Berglero ad Alciphron. I. 34. p. 195. 149 ed. Wagneri.

præsentanda[1] sunt beneficia : quæ a quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, ut ad-
2 moneat[2] ; ille, ut consummet[3]. Sic unum munus per multorum teritur manus : ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet : quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si grate æstimari quæ præstabis voles, ut beneficia tua illibata, ut[4] integra ad eos, quibus promissa sunt, perveniant, sine ulla, quod aiunt, deductione[5]. Nemo illa intercipiat, nemo detineat : nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, ut non tuam minuat.

V. Nihil æque amarum, quam diu pendere. Æquiore quidam animo ferunt præcidi spem suam[6], quam trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambitione prava differendi promissa, ne minor sit[7] rogantium turba ; quales regiæ potentiæ ministri[8] sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum[9], minusque se judicant posse, nisi

1. *Repræsentanda*. Statim danda. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. *Lagrange* vertit : *Les bienfaits doivent être payés d'avance*.

2. *Hic..... admoneat*. Aliquis alius rogandus est ut beneficii promissorem admoneat de promissis.

3. *Consummet*. Sic omnes fere codd., inprimis Naz., quod alteri lectioni, *ut sumat*, quam Erasmus aliique præstant, præferam, etsi Lip. illam tuetur. In eadem fere re utitur Seneca hoc verbo infra c. 32, 1. De accipiendo e manu dantis s. auctoris munere sermo est, qui haud semel admonendus est per unum alterumve, ut beneficii dandi memor sit et tandem tradat, ultima quasi imposita manu.

4. *Ut*. Reduxi, Pinc. et Grut. codd. monentibus. Antea, *et*.

5. *Sine..... deductione*. Lipsius firmat e marmore hispaniensi, inter formulas fuisse. Ernesti quoque in Clav. Cic. h. v. exempla quædam e Cicerone adduxit.

V. Arg. Nihil æque amarum quam diu pendere ; perire mora exspectatum munus, et tantum gratiæ demi, quantum cunctationi dari. Comparatio adjicitur e supplicio quod cito et uno ictu accipere nocentes cupiunt.

6. *Præcidi spem suam*, etc. Vid. quæ supra ad cap. I, pag. 354, not. 2 diximus.

7. *Ne minor sit*. Est et causa alia, quam Plinius Panegyrico tangit : quod beneficiis suis commendationem ex difficultate captant.

8. *Regiæ potentiæ ministri*. Purpurati, ut Sejanus.

9. *Longum sp.* I. magna series, copia supplicum : sive, diu duratu-

diu multumque singulis, quid possint, ostenderint. Nihil confestim, nihil semel faciunt; injuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit : 2

.... Quid? tu non intelligis,
Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adjicis?

Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit : Fac, si quid facis [1], et, Nihil est tanti : Malo mihi jam neges.
3 Ubi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum exspectat; potest ob id gratus esse [2]? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnam : et misericordiæ genus est, cito occidere [3]; quia tormentum

rum spectaculum : sic II, 11, 5 longa pietas est.

1. *Fac, si quid facis.* Formula loquendi, quum moram aliquis indignatur. Martial. lib. III, Epigram. ad Hædylum : « Hædyle, cum propero dicis : Fac, si facis. »

2. *Potest ob id gratus esse?* Pincianus sic e codicibus mss. legit, cui nonnulli apud Gruterum fere respondent. Muretus cum Lipsio accepit. Erasmus autem scribit : *potest ob id ingratus esse?* Fatetur tamen in ms. suo fuisse : *potest ei ob id jam gratus esse?* Quod posui nexui sententiarum magis convenit. Lipsius exponit : An, inquit, gratus animus ob id beneficium esse potest, quod mora in odium traxit?

3. *Quemadmodum... cito occidere.* Tyranni sciebant : ut Tiberius cuidam precanti pœnæ maturitatem, « Nondum, inquit, tecum in gratiam redii. » Et Caius Caligula, non temere in quemquam, nisi crebris et minutis ictibus animadverti passus est, perpetuo notoque jam præcepto : « ita feri, ut sentiat se mori. » Utrumque in Suetonio (Tib. c. 61. Calig. 30.). Adde Lucani : « moremque nefandæ Dirum sævitiæ pereuntis parcere morti. » Ciceronis locus exstat classic. in Verr. de Supplic. cap. 117 : « Aderat janitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorque sociorum et civium, lictor Sestius : cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur. Ut adeas, tantum dabis; ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum : nemo recusabat. Quid ut uno ictu securis afferam mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sæpius feriatur? ne cum sensu doloris aliquo aut cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur. » Ad id quoque facit Taciti locus lib. XV, ubi interfector Flavii Sobrii hominem jactat « Sesquiplaga interemptum. » Necnon Æschyl. Agamemn. sc. pæne ultim., cum moritura Cassandra hæc effundit : Ἐπεύχομαι δὲ καιρίας πληγῆς τυχεῖν, Ὡς ἀσφαδάστων αἱμάτων εὐθνησίμων Ἀπορρυέντων, ὄμμα συμβάλω τόδε.

ultimum finem sui secum affert; quod antecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est: ita major est mune-
4 ris gratia[1], quo minus diu pependit. Est enim bonarum etiam rerum sollicitis exspectatio gravis[2]; et quum plurima beneficia remedium alicujus rei afferant, qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: et proprium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde, et diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, et tempus, et argumentum amicæ voluntatis; tarde velle, nolentis est[3].

VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat; multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, utrum excusso lacerto[4] torqueantur, an remissa manu effluant; gladius idem et stringit, et transforat; quam presso articulo[5] venerit, refert: idem est quod datur, sed interest, quomodo
2 detur. Quam dulce[6], quam pretiosum est, si gratias sibi

1. *Ita major est muneris gratia* omnium codd. lectio est. At Vincentius Bellov. IX, 107, Spec. historial. habet: *ita majoris gratiæ munus est.*

2. *Sollicitis exspectatio gravis.* Sic Pinc. e codd. legendum, monet nec differunt codd. Naz. e. Col., prætérquam quod *gravis* non habent. Antea: *sollicita exspectatio.* Cæterum omnia integra esse puto, etsi in sequentibus gnomæ repetitæ suspicionem movere possint, ex marginali nota in textum irrepsisse.

3. *Tarde velle nolentis est.* Similiter Publius Syrus 359: « Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter. » Martialis, Epigr. VI. 30, In Pætum.

VI. Arg. Eamdem materiam persequitur, quam comparatione adjecta illustrat, sagittarum nempe, quæ remissane manu, an excusso lacerto torqueantur, minime simile est.

4. *Excusso lacerto.* Virgilio est: adducto lac., adductis lacertis. Ovid. Heroid. IV, 43: « Aut tremulum excusso jaculum vibrare lacerto. »

5. *Presso articulo.* Manu forti et adacta, etc.

6. *Quam dulce*, etc. Multa egregie facta afferri possent, nisi omnia nota. Unicum tamen ex multis in memoriam revocare juvat exemplum re-

agi non est passus, qui dedit : si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui quummaxime aliquod præstes, dementia est, et inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

VII. Fabius Verrucosus [1] beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum [2] vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit; esse, acerbum. Tiberius Cæsar rogatus a Nepote M. Ælio [3] prætorio, ut æri alieno ejus succurreret : edere illum sibi nomina creditorum jussit. Hoc non est donare, sed creditores [4] convocare. Quum edita essent, scripsit, Nepoti jussisse se pecuniam 2
solvi; adjecta contumeliosa admonitione, effecit, ut nec

centioris ævi, Montesquievii illam actionem egregiam Massiliæ circa ann. 1750 erga *Robert* quemdam quam cuique innotuisse confido.

VII. Arg. Exemplum profert beneficii tam illiberali animo collati, ut nec gratiam pepererit, nec beneficii nomine ornatum sit.

1. *Fabius Verrucosus*. Ignoramus, utrum amicus Senecæ Fabius Rusticus, celeber historicus, an alius fuerit. Illius quidem mentionem interdum injici reperimus Tacito Annal. XIII, 20. XIV, 2. Agricol. 10.

2. *Panem lapidosum*. H. e. asper et glomulis duriusculis et lapidibus sparsus. Horat. similit. lib. I, Sat. v, 89: « Panis longe pulcherrimus, ultro Callidus ut soleat humeris portare viator; Nam Canusî lapidosus. »

3. *Ælio Nep*. Sic cod. Naz. aliique ap. Grut. Antea : *Allio*. Senecæ autem tempore familiam hanc *Æliorum* nomine appellatam esse, quæ primum *Allii* vocarentur, docuerunt viri docti ab Ernestio Ind. hist. ad Cic. f. v. Ælii, laudati. *Nepos* deinde est cognomen viri : quare initiali littera majore excudi jussi, sequens Lipsii et Huetii judicium. De hoc M. Ælio *Nepote* (cujus more Romano inversa sunt nomina, ita ut cognomen ante prænomen et nomen gentis occurrat) nihil habemus compertum. Cæterum notum est, his temporibus cognomina sæpe præponi; qua de re exstat doctus Herm. Cannegieteri libellus, de mutata Roman. nominum sub principibus ratione, Trajecti ad Rhen. 1758. 4. Rem narrant Tacit. Annal. I, 75. Sueton. Tib. 47, non tamen nominant Nepotem. — Plurimi editores et interpretes scribunt *nepote* cum minuscula littera quasi esset pro viro luxurioso, profligato : quæ interpretatio optime convenit sequentibus *contumeliosa admonitione*. Ego vero crediderim duplicem illum intellectum hic adhiberi, de quo cavillatur imperator. Ed.

4. *Creditores convocare*. Idem est

æs alienum haberet, nec beneficium. Liberavit illum a creditoribus, sibi non obligavit. Aliquid[1] Tiberius secutus est; puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas : beneficium vero danti tota alia sequenda est via.

VIII. Omni genere[2] quod des, quo sit acceptius, ador-
nandum est. Hoc vero [3] non est beneficium dare, depre-
hendere est[4]. Et ut in transitu de hac quoque parte dicam
quid sentiam, ne Principi quidem satis decorum est,
2 donare ignominiæ causa. Tametsi inquietudinem effu-
gere Tiberius ne hoc quidem modo, quo vitabat, po-
tuit [5]. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inventi
sunt; quos omnes jussit reddere in senatu æris alieni

quod Gallic. nuncupamus : *Faire une assemblée de créanciers.*

1. *Aliquid. Aliud quid* adscripserat Huet. margini.

VIII. Arg. Idem exemplum excutit, demonstratque Tiberium æs alienum rogantis solventem non beneficum aut liberalem fuisse.

2. *Omni genere.* I. e. omni modo et ratione. Jureconsulti crebriuscule et noster mox c. X, 2.

3. *Hoc vero.* Quod Tiberius fecit.

4. *Hoc deprehendere est.* Restituit Pinc. e codd., quod Grut. etiam in omnibus suis inveniebat. Receperunt Lipsius et Gronov. Lipsius explicat : Detegere vitia latentia et efferre. Olim : *Reprehendere.* Convenire tamen magis putabat Grut.: *dependere* i. solvere. At Seneca ignominiam signare voluit. *Deprehendere* est convincere aliquem criminis, ideoque detegere vitia latentia et efferre. Cicero sic aliquoties utitur. Cf. Ernesti Clav Cic. h. v.

5. *Tametsi inquietudinem effugere Tiberius ne hoc quidem modo, quo vitabat, potuit.* Variant libri mss., unde Grut. suspicabatur, locum hunc trajectione verborum et defectu insigni laborare. Sed non opus est hac suspicione. Corruptela enim locus laborat. Cod. Naz., Col., et Palat. tert. habent : *Tamen inquit effugere..... quod vitabat potuit.* Ex illo *inquit* alii fecerunt *inquies*, notante Erasmo in ora, alii *inquietudinem*, et e *vitabat* deinde *putabat*. Gronovius pro vero habet : *Tametsi id effugere*, etc. Equidem locum sanum et integrum habeam, ultimo tantum verbo, *potuit*, expuncto; legens, *nequiit..... quod vitabat.* Illud enim *nequiit* turbas has fecisse videtur, quod quum raro occurrat, in *inquit* mutatum istud *potuit* creavit, et sic deinceps *inquietudinem*, cujus tamen nominis usus Senecæ ætate nondum viguisse videtur. Huetus margini adscripserat : *Tametsi id effugere Tibe-*

causas, et ita illis certas summas dedit [1]. Non est illud liberalitas, censura est [2]; auxilium est; principale tributum est [3]. Beneficium non est, cujus sine rubore meminisse non possum. Ad judicem missus sum: ut impetrarem, causam dixi!

IX. Præcipiunt itaque omnes auctores sapientiæ [4] quædam beneficia palam danda, quædam secreto. Palam, quæ consequi gloriosum est: ut militaria dona, et honores [5] et quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non 2
producunt [6], nec honestiorem faciunt, sed succurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacite danda sunt: ut nota sint solis, quibus prosunt. Interdum et ipse qui juvatur, fallendus est: ut habeat, nec a quo acceperit, sciat.

X. Arcesilaus [7], ut aiunt, amico pauperi, et paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, et ne hoc quidem

---

rius, ne hoc quidem modo, quo vitabat, potuit.

1. *Nam aliquot..... dedit.* Non repugnant Tacitus et Suetonius l. l. Ille unum tantum hac acerbitate usum fuisse Propertium Celerem narrat; hic ait: plerosque modestia et pudore deterritos esse.

2. *Censura est; auxilium est; princ.* e codd. restitui, expuncto *non* ante *auxilium*, quod Gruterus immisit, ut antitheta ista haud indecore concurrerent: et ideo Lipsius quoque excepit humaniter: sed codicibus magis obtemperandum erat.

3. *Tributum est* quia velut ab invito tribuitur in aliorum necessitates.

IX. Arg. Quædam danda palam, plura secreto, et ita ut qui accipiat, a quo acceperit, ipse nesciat.

4. *Sapientiæ* non solum Stoicæ, sed cujuscumque.

5. *Honores* sunt magistratus.

6. *Producunt.* Ornant honoribusque donisque militaribus. Cf. Grævius ad Cicer. pro Domo sua, c. 9.

X. Arg. Exemplum ab Arcesilao amici pauperis sed paupertatem dissimulantis pulvino sacculum subjiciente. Tum eos exagitat qui nihil dant, nisi cui dantis nomen innotescet; neque tam benefecisse se gaudent quam videri benefecisse.

7. *Arcesilaus.* Condiscipulus Crantoris, magistro Polemone usus, postea mediæ Academiæ auctor fuit, coævus Theophrasti, Zenonis Stoæ conditoris, Epicuri, etc., mortuus est Ol. 134, 4. Cf. Brucker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 746 sqq. qui et nostri loci p. 748, not. r) non immemor fuit, et Fabricii Bibl. gr. Vol. III, p. 162 Harl. Rem narrant Plutarch. De adul. et amici discrim. c. 32. To. VII Opp. p. 204 Hutt. qui amicum ejus appellat Apellem, et Diog. Laert. IV, 37 qui Ctesibium nominat. Egregia Pet. Baylii Commentatio de Arcesilao in Diction. hist. et crit. legenda est.

confitenti, deesse sibi in sumptum ad necessarios[1] usus, quum clam succurrendum judicasset, pulvino ejus ignorantis sacculum subjecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius quam acciperet.
2 Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est; deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quæ intelligat et illius auctorem. Denique ille nesciat accepisse se : ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnerare cogitas : sed si dare quo genere accipienti maxime profu-
3 turum erit, dabis[2], contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse[3]. Volo, inquis, sciat! debitorem quæris. Volo utique sciat! quid, si illi utilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat! ita tu hominem non
4 servabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate : sin adjuvari illum et oportet, et pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur : beneficium in acta non mitto[4]? Quidni?

1. *Deesse sibi in sumptum ad necessarios usus*. Egregie docet Gronov. contra Gruter. et Salmasium ad Scriptt. H. A. T. I. p. 69 sq., non junctim *insumptum* i. e. pecuniam, esse scribendum, sed esse duas voces, et *deesse sibi in sumtum* valere : se rem non habere, æris egere, nequè nummum habere « unde Panis ematur, olus, vini sextarius, adde Queis humana sibi doleat natura negatis. » (Sic fere Horat. lib. I, sat. I, 74.) Nam *necessarii vitæ usus* ea sunt quæ ad sustentandam vitam necessaria aut sunt, aut esse videntur, ut cibus primum, dein tectum et vestes. De hac Arcesilai liberalitate quæ ap. antiquos celebrata fuit cf. Diog. L. l. l. Ctesibius aut Apelles, sacculo invento ab anu ei serviente, dixit : « Hic Arcesilai ludus (παίγνιον, χλίμμα) est. »

2. *Dabis*. Omnium codd. et edd. lectio, quam Muretus omiserat. Quum bene intelligi possit, non video, cur non abesse liceat, si per codd. liceret.

3. *Sed videri benefecisse*. Benefici hominis famam magis aucuparis quam beneficentiæ voluptatem. Videri mavis quam esse. Quod sapientiæ omnino repugnat, quippe quæ hoc lemma præ se ferat *esse quam videri*. Ut Æschyleus Amphiaraus οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει. Sept. ap. Th., Act. IV, sc. III.

4. *Beneficium in acta non mitto*. I.

ego illi non sum[1] indicaturus me dedisse, quum inter prima præcepta ac maxime necessaria sit, ne unquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficii inter duos lex est; alter statim oblivisci debet dati, alter accepti nunquam[2]. Lacerat animum et premit frequens meritorum commemoratio[3].

XI. Libet exclamare, quod ille triumvirali proscriptione[4] servatus a quodam Cæsaris amico exclamavit, quum superbiam ejus ferre non posset[5]: « Redde me Cæsari. Quousque dices: Ego te servavi, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me servasti, ut haberes, quem osten-

e. non publico, non posteritati trado: *in acta mittere* proverbii speciem habet. Quid acta publica sint, cuique notum est: si quis tamen doceri amplius velit, is adeat Lipsium ad Taciti Annal. IV, 42.

1. *Quidni? ego illi non sum.* Sic Gruter. in Cod. Naz. invenit. Erasmus: *Quidni ego illi sum indicat.*, omisso τῷ *non*, et signo interrog. post *Quidni.* At Muretus ex ingenio dedit: *Quid? ego illi sum ind.*

2. *Alter accepti nunquam* omnium codd. et edd. lectio. At Vincentius Bellov. Spec. hist. IX, 107 habet: *alter memor esse accepti*, memoriter forsan loco hoc laudato.

3. *Quidni? ...... commemoratio.* Haud scio an expressa hæc sint e Demosthenis Oratione de Corona, pag. 316, 6 sqq. Reisk. Ἐγὼ νομίζω τὸν μὲν εὖ παθόντα δεῖν μεμνῆσθαι τὸν πάντα χρόνον· τὸν δ' εὖ ποιήσαντα εὐθὺς ἐπιλελῆσθαι αὐτῶν..... τὸ δὲ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας ὑπομιμνήσκειν καὶ λέγειν, μικροῦ δεῖν ὅμοιόν ἐστι τῷ ὀνειδίζειν. Nec dubito, quin similia Terentii Andr. act. I, sc. 1, vs. 17; Ciceron. in Læl. c. 20, etc, cuique in mentem statim veniant.

XI. Arg. Oblivisci eum debere qui dedit, et videri muneris illius sui quasi nescium. Narrare idem esse propemodum ac si exprobrare. Meminisse nimis aut memorem se usque et usque significare idem quasi narraret. Nihil superbia magis invisum: quanto magis hoc in beneficio dando! fovendum denique beneficium, non dandum duntaxat: quanto minus putida jactatione corrumpendum!

4. *Triumvirali proscriptione.* Illa quæ a. U. 711 fiebat. De hac cf. Plutarch. vit. Anton. c. 19 sq. et Dio Cass. 47, 3 sq.

5. *Quod ille...posset.* Quis, ignoro: sed plures sic servati. Lips. Spectant hæc ad triumviratum Antonii, Lepidi et Octavii, qui *Cæsar* hic et sæpius vocatur. Cf. Sueton. Oct. 7. 27. Cæterum in legibus Corneliis a Dictatore L. Corn. Sulla a. U. C. 672 perlatis unam de proscriptione et proscriptis fuisse, quam postea Octavius aliique imitati sunt, contra inimicos et in gratiam amicorum, verbo tantum monemus. Nomina capitis dam-

deres. Quousque me circumducis[1]? quousque oblivisci fortunæ meæ non sinis? semel in triumpho ductus[2] essem.»

2 Non est dicendum, quid tribuerimus; qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoria[3] revocanda: nisi ut aliud dando prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus; qui dedit beneficium, taceat: narret,

3 qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubique jactanti beneficium suum: «Num negabis, inquit, te recepisse? et quum respondisset, Quando? Sæpe quidem, inquit[4], et multis locis: id est, quoties et ubicumque narrasti.» Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui istud facere honestius possit: quo narrante et hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me judicas,

4 si istud te tacente, nemo sciturus est? Quod adeo non est committendum, ut etiamsi quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est majoribus beneficiis, sed ego magis velle me scio omnia illi præstare, quam adhuc præstitisse. Et hæc ipsa non[5] venaliter,

natorum in tabulis proscriptionis publice affixis proscripta fuerunt, eorumque bona venierunt. Sed hæc nota sunt vel e Cic. Orat. p. Rosc. Amerin. c. 43.

1. *Quousque me circumducis*. H. e. me huc illuc tecum trahis, munificum te jactitans; et me tibi obligatum. Explicant satis τὸ *circumduci* hæc quæ mox sequuntur: «Semel in triumpho ductus essem.»

2. *Semel in triumpho ductus essem*. *Semel*, ut jam supra vidimus, est pro *semel duntaxat*, *non plus quam semel*. Sensus omnis: Si inter hostium manus delapsus, ab illis in triumpho ductus essem, at saltem hoc semel tantum passus essem.

3. *Non est memoria revocanda*. Sic omnes codd. Pinc. et Grut., quos tutius sequi, ait Gron., quam Lipsianum, *memoria renovanda* præbentem. Utrumque probum est, nec quidquam tali casu mutandum est, nisi optimi et plurimi codd. concinant: recte itaque Gron. Lipsio non adstipulatus est, et Huetus in notis mss.

4. *Inquit*. I. objicitur. Sæpe de hoc idiotismo monuere viri docti, e. c. Bentleius ad Horat. Serm. 1, 4, 78. Davis. ad Cic. Tusc. 1, 39. Φησὶ eodem modo usurpant Græci. cf. Upton ad Epictet. Diss. 1, 4, 9 ed. Schwgh. Laudavi ad I de Ira 3, 1 Heusinger.

5. *Non venaliter*. Sic codd. Erasmus aliique. Sed Muretus ex margine edd. Erasmi al. primus in textum recepit, *verniliter*: at hoc sequentia exprimunt, nec de facetiis quæ vernis adscribi solent, hic sermo est. Bentl. tamen ad Horat. Serm. I, 6,

nec ea figura[1], qua quidam rejiciunt, quæ magis ad se
volunt attrahere. Deinde adjicienda omnis humanitas.
Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituet in
semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem: nihil
in fructum pervenit, quod non a primo usque ad extremum
æqualis cultura prosequitur: eadem beneficiorum
est conditio. Numquid ulla majora possunt esse, quam 5
quæ in liberos patres conferunt[2]. Hæc tamen irrita
sunt[3], si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus
suum nutriat. Eadem cæterorum beneficiorum conditio
est: nisi illa adjuveris[4], perdes; parum est dedisse, fovenda
sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum
des oportet beneficia, sed et ames. Præcipue, ut dixi, 6
parcamus auribus; admonitio tædium facit, exprobratio
odium. Nihil æque in beneficio dando vitandum est, quam
superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum?
ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis jactatio:
res loquentur[5], nobis tacentibus. Non tantum ingratum,
sed invisum est beneficium superbe datum.

XII. C. Cæsar dedit vitam[6] Pompeio Penno, si dat,

108 *vernaliter* prætulit: Is. Casaubon. ad Theophrasti Charact. p. 19 ed. Fisch. *verniliter*. — *Venaliter*. I. e. non ita ut tuo ipsius commodo inservias, atque ideo his beneficiis tibi aliquid compares.

1. *Figura* i. dicendi modus, quem dissimulationem, s. potius accismum vocaveris. Cf. Ruhnken. ad Lexicon Timæ. p. 18 sq. ed. II.

2. *Numquid ulla..... patres conferunt*. Nempe vitam dedisse; nam de hoc illum locutum esse, sequentia probant.

3. *Hæc tamen irrita sunt*; etc. Sic optimi codices Pinciani et Gruteri. Antea erat: *Nec tamen tuta sunt*; etc.

4. *Nisi illa adjuveris*. H. e. nisi additis aliis gratiam, quæ ex prioribus sequitur, majorem in dies reddas. Beneficium quod præstas hodie, cras minus gratum erit; adjuva hoc, ne pereat.

5. *Loquentur* omnium codd. et edd. lectio, quæ non commutanda erat cum ea, quæ margini cod. Naz. adpicta erat, *loquantur*.

XII. Arg. Exemplum offert Caii Cæsaris, qui postquam senatorem vitæ reum absolvit, hunc jubet sinistrum imperatoris pedem osculari; et beneficium sic corrumpit.

6. *Caius Cæsar dedit vitam*, etc.

qui non aufert : deinde absoluto , et agenti gratias, por-
rexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant , et ne-
gant [1] id insolentiæ causa factum , aiunt socculum auratum,
immo aureum, margaritis distinctum, ostendere eum vo-
luisse. Ita prorsus : quid hic contumeliosum est , si vir
consularis aurum et margaritas osculatus est ? et alioquin
nullam partem in corpore ejus electurus , quam purius
2 oscularetur. Homo natus in hoc , ut mores liberæ civi-
tatis Persica servitute [2] mutaret , parum judicavit , si se-
nator senex , submissis honoribus [3] , in conspectu prin-
cipum [4] supplex sibi , eo more jacuisset , quo victi hostes
hostibus jacuere ; invenit aliquid infra genua , quo liber-
3 tatem detruderet. Non hoc est rempublicam calcare ? et
quidem (dicet aliquis , nam potest ad rem [5] pertinere) ,
sinistro pede ? Parum enim fœde furioseque insolens fue-

Quæ hic de Caio Caligula narrantur, ea nemini alii commemorari memini : nec Lipsio quidquam hac de re innotuit. Putat tamen, esse eumdem Pompeium , quem postea fame mori coegerit illud monstrum , quippe hominem opulentum et locupletem supra plerosque sui ævi, de quo idem Seneca de Tranq. Animi c. XI exposuit. Alius tamen fuerit necesse est, quum ad gentem Pennorum hic Pompeius pertinuerit.

1. *Et negant.* Sic optimi codices Pinc. et Grut. Antea legebatur : *eum negant.*

2. *Persica servitute.* Omnibus notus est reges reverendi modus apud Persas adhibitus , qui ad usque humum prostrati eos adorarent, pedesque oscularentur.

3. *Summissis honoribus.* Omnium codd. lectio : at Pinc. et Muretus ex conj. *summis usus honoribus* , Lipsius *summis hon.*, qui , quod mireris , adeo *summissimis* , quod monstrum in duobus codd. depravatis invenerat, prætulerit. Sed *honores summittere* de supplice honoribus functo summis et ignominiose habito bene dici, nemo facile nunc dubitet : nexus sententiæ adeo postulat.

4. *In conspectu principum.* I.e. procerum et populi primorum, Senatorum , explicare maluit Lipsius , quam Gruteri emendationem admittere : *in conspectu P. R.* i. e. Populi Romani. At nescimus , ubi , in Senatune an coram populo , de capite consularis hujus viri audiverit , judex sederit C. Caligula.

5. *Et quidem* (*dicet.... pertinere*). Erasmus aliique *equidem* , unde Muretus *et quidem* fecit. Παρένθεσιν adjecit Gronovius : quo acquiescamus , non curantes Lipsium , qui ex variis lectionibus *titiget* , *licitet* fecit : *licet aliquis non putet ad rem pertinere.* Nihil inde lucramur.

rat, qui de capite consularis viri soccatus[1] audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator epigros[2] suos.

XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stultissimum malum! ut a te nihil accipere juvat! ut omne beneficium in injuriam convertis! ut te omnia nimia delectant! ut te omnia dedecent! quoque altius te sublevasti, hoc depressior es; ostendisque te non agnoscere[3] ista bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te resupinet[4], quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere per-

1. *Soccatus.* Insolens hoc Romanis. Et Cicero Verri graviter objecit, quod *soleatus in publico stetisset.* Nam domi duntaxat soleæ in usu fuere, in publico et certe quum judicia obibant, calceati, togatique erant. Fœdius autem agebat Caius, qui in muliebri etiam socco hæc patrabat. Lipsius. Cf. Sueton. Calig. 52. Plin. Hist. Nat. lib. 37, c. 2.

2. *Epigros suos.* Sic emendat lectionem veterem: *pigros suos*, sensu cassam, Scaliger, cui adstipulati sunt Jo. Meursius, Maussacus et Gronov. Est græca vox ἐπίουρος, clavus ligneus. Cf. Niclas ad Geoponic. X p. 688. Quum vero de soccis sermo sit, quos ut humiles tenuesque e lana, lino pilisve hircinis caprinisve confectos esse constat (cf. B. Balduini calceus antiquus cap. XIV ed. Lugd. Bat. 1711, 8, cura Jo. Frid. Nielantii); difficile est demonstratu, qualis clavorum qualiumcumque, nedum ligneorum usus in iis esse potuerit, quem nemo adhuc exposuit. Nam non satis est, dixisse, soccis esse suffixos, aut de quocumque suffixo socci Caligulæ intelligendos esse epigros istos. Nonne ridiculus foret, qui talibus socculis, quorum usus, ut calceorum muliebrium, inprimis domi esset, similium fere nostris *pantouffles*, epigros suffixos dixerit? Meliores igitur codd. sunt exspectandi. — *Epigros* vero Gronovius non pro soccis dictos esse vult, sed pro eo, quod soccis suppactum fuerit. Ergo formam potius, quam materiam in quocumque Caii suffixo consideraverit Seneca. Confert Gronov. de Beneficiis, lib. V, cap. 13, § 3 sq. Denique loquitur Seneca de Caligula, quasi adhuc calcearetur, ut solebat, quum id cognomentum accepit.

XIII. Arg. In superbiam divitum et potentum invehitur, quæ tam magna et inflata est, ut omnia in deterius mutet, et pessumdet beneficiorum gratiam.

3. *Ostendisque te non agnoscere.* Est vulgata lectio. Sed omnes codd. Grut. habent: *tibi non*, et codex Naz. *tibi non adgnoscere*, quæ quid sibi velint, non exsculpo. Mox *certe leni*, quum antea esse *levi*, e suis codd. restituit Grut.

4. *Quid tantop. te resupinet.* Habitus superborum designatur, caput attollendi, pectusque projiciendi, quod est, sese supinandi καὶ ὑπτιάζειν. *Lipsius.*

sonam [1], quam faciem? Jucunda sunt, quæ humana fronte, certe leni, placidaque tribuuntur, quæ quum daret mihi superior, non exsultavit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit, descenditque in æquum [2], et detraxit muneri suo pompam [3]; sic observavit [4] idoneum tempus, ut in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Uno modo istis persuadebimus [5], ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri majora, quo tumultuosius data sunt; ne ipsos quidem ob id cuiquam posse majores videri; vanam esse superbiæ magnitudinem, et quæ in odium etiam amanda perducat.

XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Æstimabimus itaque utilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus [6], nec dispicere quam perniciosa sint licet, quia judicium interpellat [7] affectus; sed

1. *Personam*. Nempe histrioniam et alienam. Lips.

2. *In æquum*, parem se mihi gessit.

3. *Pompam*, ostentationem, apparatum, quo beneficia superborum jactantur.

4. *Sic observavit*. Τὸ *sic* e cod. Naz. al. ap. Grut. adjeci, immutans *si* quod dant, in *sic*. *Sed* maluit Grut. e pal. tert.

5. *Istis persuadebimus*, et *quo tumultuosius* e codd. Pinc. et Grut. dedi, quum *istis* ap. Erasm. deesset et *quia tum*. ubique in edd. haberetur.

XIV. Arg. Non semper hæc amicis danda, quæ aut rogant, aut cupiunt. Quædam enim nocitura impetrantibus. Nec dicendum: ille me rogat, concedo, utilitasne hinc fluat an damnum, ego non curo. Ipse viderit. Hoc igitur tantum largiendum, quod vere petenti utile futurum est.

6. *Sæpe enim noxia concupiscimus*. Jam Socrates in Platonis Alcibiade posteriore egregie exposuit, homines plerosque quid malum noxiumve sit ignorare, attamen a diis precari. Quare deos id modo precandos esse monet, quod bonum sit. « Magnaque», ait Juvenalis X, vs. 111, «numinibus vota exaudita malignis.» Itaque et Juvenalis Sat. laud. monet: « Permittes ipsis expendere numinibus, quid Conveniat nobis.» Mox et « Carior est illis homo quam sibi. » Bene laudat hic Lipsius Taciti illa ex Annal. XV, 21: «Plura sæpe precantur, dum demeremur, quam dum offendimus. »

7. *Interpellat*. Sic plerique codd. mss. præter cod. Naz., qui habet *interpolat*, quod Grutero valde placuit. Perperam. Cf. ad. Epist. 47, 2. Facile hæc confusio fieri poterat, quum non geminatæ scribi solerent consonantes.

quum subsedit cupiditas, quum impetus ille flagrantis
animi, qui consilium fugat, cecidit; detestamur perni-
ciosos malorum munerum auctores. Ut frigidam ægris ne- 2
gamus, ut lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut aman-
tibus quidquid contra se usurus ardor [1] petit : sic ea,
quæ nocitura sunt, impense ac submisse, nonnunquam
etiam miserabiliter rogantibus, perseverabimus non dare.
Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exi-
tus decet : et ea dare quæ non tantum accipere, sed etiam
accepisse delectet [2]. Multi sunt qui dicant : Scio hoc illi 3
non profuturum; sed quid faciam? rogat, resistere pre-
cibus ejus non possum. Viderit; de se, non de me, que-
retur. Falsum est : immo de te, et merito quidem, quum
ad mentem bonam redierit, quum accessio [3] illa, quæ
animum inflammabat, remiserit. Quidni eum oderit, a
quo in damnum ac periculum suum adjutus est? Exorari
in perniciem rogantium, sæva bonitas est. Quemadmo- 4
dum pulcherrimum opus est, etiam invitos nolentesque
servare [4], ita rogantibus pestifera largiri, blandum et af-

1. *Contra se usurus ardor.* Homo fervidus et cupidinis vehementissimæ igne flagrans, in perniciem suam re data usurus; sic enim *contra se utetur.* At quum *ardor* pro *homo ardens* h. l. occurrat, credideris forsan primo intuitu *contra se* esse *contra ardorem*, h. e., ita ut ardor exstinguatur subinde et cedat; quod minime est.

2. *Quæ non tantum accipere, sed etiam accepisse delectet.* H. e. quæ non tantum hoc temporis articulo quo accipimus, lætitiam pariant, sed quæ deinceps etiam gaudio sint, quæ accepisse nec pœniteat, nec pudeat pigeatque.

3. *Accessio* bene istam vulgatam *accensio* removit in omnibus fere, saltem optimis codd. obvia hæc lectio. Est invasio morbi et παροξυσμός, inprimis de initio febris.

4. *Quemadmodum.... nolentesque servare.* I. e. morbis acutis, insania, etc. laborantibus sibique mala inferre conantibus : qui ad mentem bonam reducti gratias agunt. Terent. Heautontim. : « Atque hunc difficilem invitum servaret senem. » Recte observat Lipsius, Horat. de Arte Poetica versum 467 : « Invitum qui servat, idem facit occidenti, » huc non spectare, non magis quam hunc ex lib. I, epist. XX ad librum suum : « ... Quis enim invitum servare laboret? » Quæ poetico in æstu effusa non morum regulam esse Horat. putavit.

fabile odium est. Beneficium demus, quod usu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat [1]. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ sciam, ne in societate turpis facti ac consilii [2] inveniar. Si potero, revocabo : sin minus, non adjuvabo scelus. Sive illum ira, quo non debebat, impellit, sive ambitionis calor abducit a tutis, non a semet ipso vim sibi inferri patiar; non committam [3], ut possit quandoque dicere : ille amando me occidit. Sæpe nihil interest inter amicorum munera, et hostium vota [4]. Quidquid illi accidere optant, in id horum intempestiva indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quam, quod evenit frequentissime, ut nihil intersit inter odium, et beneficium ?

XV. Nunquam in turpitudinem nostram reditura tribuamus. Quum summa amicitiæ [5] sit, amicum sibi æquare, utrique simul consulendum est. Dabo egenti; sed ut ipse non egeam : succurram perituro; sed ut ipse non peream; nisi si futurus ero magni hominis, aut magnæ rei mer-

1. *In malum vertat* codd. Pinc. et Grut. dant. Antea ap. Erasm. *in malum vertatur.*

2. *Ac consilii* est vulgata ab omnibus codd. Grut. confirmata. Erasmus et Muretus : *aut cons.*

3. *A tutis : non a semet ipso vim sibi inferri patiar ; non committam.* Sic Pinc. Variant libri. Erasmus : *a tuis*, alii *acutis, acutius*. Media illa : *non a semet....... patiar* absunt ap. Erasm. Sed noli ulcus aut ulcera cum Lipsio suspicari, aut divinum illum Apollinem in somnis cum Grutero præstolari : nihil enim deest.

4. *Sæpe nihil inter... amic. munera et hostium vota.* Ἄκαιρος εὔνοι' οὐδὲν ἔχθρας διαφέρει, Amicitia intempestiva nihil ab inimicitia differt, Euripides Hippolyt. καλυπτόμενος fragm. XVII, To. II Opp. p. 448 ed. Beck. Nemini non occurrit elegans illa Nostratis *Lafontaine* fabella, *L'ours et l'amateur des jardins*, quæ sic desinit :

Rien n'est si dangereux qu'un imprudent ami.
Mieux vaudrait un sage ennemi.

XV. Arg. Nobis quoque turpe et ignominiosum fore, si amico turpia aut funesta indulserimus. Præterea sibi et petenti una consulendum; nec beneficentia nimia dedecus aut damnum sibi afferendum. Æstimandas præterea personas, et non tam examinandum quis det, quam cui detur.

5. *Summa amicitiæ* e quatuor cod.

ces [1]. Nullum beneficium dabo, quod turpiter [2] peterem; 2
nec exiguum dilatabo, nec magna pro parvis accipi patiar [3]. Nam ut qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat [4]. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque; ne aut plus præstemus, quam possumus, aut
minus [5]. Æstimanda [6] est ejus persona, cui damus; quæ- 3
dam enim minora sunt, quam ut exire a magnis viris debeant: quædam accipiente majora sunt. Utriusque itaque personam confer: et ipsum, inter illas, quod donabis, examina [7], numquid aut danti grave sit, aut paucum: numquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

XVI. Urbem cuidam Alexander donabat vesanus, et

iisque optimis suasit Grut. Lips. Gron. quum Erasmus habeat: *summa amicitia*, quod itidem probum est.

1. *Nisi si... merces.* Vel perire paratus sum, si impendo me in rem hominemque magnum, unius exitio redimendum. L. Inde Paulus ille animæ magnæ prodigus, Regulus al. ab Horat. (Carm. I, 12, 37 sq.,) Scipio pro patre mori paratus, Codrus pro patria non timidus mori (Vellei. Pat. I, 2) tantopere et optimo jure laudantur.

2. *Turpiter peterem.* Turpitudinem ego et dedecus subirem, si precarer; ut si a judice venalem sententiam peterem, a nupta adulterium, a cive civitatis proditionem, ab homine quolibet auxilium in latrocinio, incendio, cæde committenda.

3. *Nec exiguum dilatabo, nec magna.... patiar.* Nec verbis ea amplificabo quæ parva sunt, nec contra ea minuam et elevabo quæ revera magna sunt. Hanc secundam sententiæ partem male interpretatus nobis videtur *Lagrange* qui: « Je n'exagérerai pas un service médiocre, et *je n'exigerai pas que la reconnaissance excède le bienfait.* »

4. *Munus suum commendat, non exprobrat.* Sic Pinc. et Grut. e codd. optimis: accessit Lipsius. Antea: *non comm. sed expr.* Referas ad præcedentia: nec magna pro parvis accipi patiar.

5. *Respiciendæ.... minus.* Occupavit hæc jam Cicero de Officiis lib. I, c. 14 init.

6. *Æstimanda*, etc. Nec Cicero prætermisit de Off. II, 18. Publius Syrus 731 « beneficiis dignis ubi des, omnes obliges. »

7. *Et ipsum, inter illas, quod donabis, examina.* Pinc. et Gruterum e suis optimis mss. emendantes vulgatam: *Confer tecum. Inter illa quæ donabis e.* sequuti sumus cum Lipsio. — *Inter illas.* Supple personas.

XVI. Arg. Alexandrum in causam adducit quod humillimo cuidam ur-

qui [1] nihil animo non grande conciperet. Quum ille cui donabatur, se ipse mensus, tanti muneris invidiam [2] refugisset, dicens non convenire fortunæ suæ: «Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare.» Animosa vox videtur et regia, quum sit stultissima [3]. Nihil enim per se quemquam decet [4]: refert quid, cui, quando, quare, ubi, et cætera, sine quibus facti ratio non con-
2 stabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio [5]: et quum sit ubique virtutis [6] modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit [7]. Liceat istud sane tibi, et te in tantum fortuna sustulerit, ut congia-

bem donaverat, nimium onus, addideratque hanc vocem: « Non quid te accipere deceat, sed quid me dare, examino. »

1. *Alexander... vesanus, qui*, etc. Iniquum in Alexandrum M. fuisse supra aliquoties docuimus. Cf. I, 13, 1 ubi quædam loca attulimus huc pertinentia. His addi possunt Bolæus nostras poeta, qui hunc regem vesanum et dementem dicit: *Ce fougueux l'Angéli, etc.* (Sat. VIII); et J. B. Russæus qui illum Attilæ æquiparat. (*Ode à la Fort.*) Epitheton autem *vesanus* haud scio an hoc loco recte adhibitum sit a Seneca, qui statim laudem Alexandri adjungit. Magnum animum certe ea quæ sequuntur decent. Lips. h. l. annotavit: Nusquam noster pronus in hunc regem: quem revera vulgus et fortuna magis, quam prudentes et ratio attollunt. Enimvero etsi magna vitia Alexandri non negaverim, tamen concedendum est, regem qui talia animo conceperit et perfecerit, dignum laudatione, quin admiratione summa sui ævi fuisse. Nec vitio ei vertas, quod fortuna ei faverit, quum prudentissime ea uti sciverit, nec postules, ut homo humanitatis imbecillitatem exuerit: quis enim regum ducumve magnorum unquam exstitit, quem fortuna propitia tanta assiduitate et fide integra semper comitata sit, ut nulli vitio deditum se præstiterit, et ab illa incorruptum!

2. *Tanti muneris invidiam.* Odium, vel invidiam (nam hoc l. parum refert quis proprie sensus τοῦ *invidiam*) quæ ex munere tanto accipienti adhærere posset.

3. *Animosa vox videtur et regia, quum sit stultissima.* Pincian. e. cod. eruit. Erasmus: *et quum regia sit, est stultissima.*

4. *Nihil....decet.* Stoice hoc dictum est.

5. *Proportio* bona lectio est. Alii codd. ap. Pinc. præstant *ratio*, quam vocem pro glossa τοῦ *proportio* habeo, quippe cujus in tali re rarior usus fuit.

6. *Ubique virtutis* præstat quam *utrique virtuti*, et deinceps *congiaria* quam *conjugia.*

7. *Æque peccat.... quam quod def.*

ria[1] tua urbes sint : quas quanto majoris animi fuit non capere, quam spargere[2] ! est tamen aliquis minor, quam ut in sinu ejus condenda sit civitas[3].

XVII. Ab Antigono[4] Cynicus[5] petiit talentum[6]. Respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium[7]. Respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est ejusmodi cavillatio. Invenit quomodo neutrum daret; in denario regem, in talento Cynicum respexit : quum posset et denarium tanquam Cynico dare, et talentum tanquam rex. Ut 2
sit aliquid majus, quam quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat.

Horat. Lib. I, Sat. 1 fin. : « Non ego avarum Quum veto te fieri, vappam jubeo, aut nebulonem. Est inter Tanaim quiddam, socerumque Viselli. Est modus in rebus, sunt certi denique fines, Quos ultra citraque nequit consistere rectum. »

1. *Congiaria* proprie dicuntur principum dona publice plebi data. Conf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

2. *Quas quanto majoris... spargere!* Quam ille major generosiorque fuit qui indignum se tanto munere, vastoque oneri imparem confessus est, quam qui supra humanum modum intumescens putat dona spargenda temere in hunc, in illum, sive dignus, sive indignus fuerit.

3. *Est tamen aliquis... civitas.* Observatiuncula subfrigida e margine videtur in textum immissa esse. Sensus est : quanquam tu satis magnus sis, ut urbes in plebem spargere possis, sunt tamen quos non deceat civitates accipere. Cogitasse videtur de Demetrio de quo mentio infra VII, 41. Hoc ironiæ colore adumbravit.

XVII. Arg. Antigonum exagitat quod precanti Thrasyllo nec denarium, nec talentum dederit, hoc Cynico, hoc rege indignum prædicans. Repetit deinde incœptum, et post comparationem a pila sumptam personarum servandam esse rationem ait.

4. *Ab Antigono.* Hic significatur *Antigonus* primus Alexandri Magni amicus et legatus, qui post ejus mortem rex Syriæ factus et octogenarius in prælio ad Ipsum (ante Chr. 301) fusus cæsusque est : cf. Plutarch. vita Demetrii Poliorcetis, c. 29. To. V, ed. Reisk.

5. *Cynicus.* Thrasyllus. Rem narrat quoque Plut. To. VII, p. 107. Hutten. Θρασύλλου δὲ τοῦ Κυνικοῦ δραχμὴν αἰτήσαντος αὐτόν (Antigonum)· Ἀλλ' οὐ βασιλικὸν, εἶπε, τὸ δόμα· τοῦ δ' εἰπόντος· Οὐκοῦν τάλαντον δός μοι· Ἀλλ' οὐ Κυνικὸν, ἔφη, τὸ λῆμμα. Repetit hanc historiolam Plut. Vol. X, p. 171.

6. *Talentum.* Ut æstimare possis hanc cynici postulationem, recorderis necesse est talentum fuisse 5,560 f.

7. *Denarium* latine pro græco *drachma* posuit. Drachma autem hujus ætatis est circiter 93 centesim. fr.

Si me interrogas [1], probo [2]: est enim intolerabilis res, poscere nummos, et contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es; hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Adspicienda ergo non minus sua cuique persona
3 est, quam ejus, de quo juvando quis cogitat. Volo Chrysippi [3] nostri uti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio [4], aut accipientis. Tunc cursum suum servat, ubi inter manus utriusque, apte ab utroque et jactata et excepta versatur; necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter brevi [5] mittat. Eadem beneficii ratio est; nisi utrique

1. *Si me interrogas*, etc. Grut. et Lipsius mendosum esse hunc locum putarunt, quasi quædam exciderint reprehensionem Cynici complexa. Cod. mss. tamen silent. Nec Vincent. Bellovac. Spec. hist. VI, 39 hæc aliter legisse videtur ac nos: nam totam ῥῆσιν ab *Antigono* usque ad *tribunal* attulit, nulla dissertatiunculæ omissæ vestigii mentione injecta. Unde colligere licet, omnia sana esse, modo recte intelligamus illa: *Si me interrogas, probo*, h. e. si meam sententiam petere institueris, accedo illi. Huetus margini adscripserat: Supple ante hæc verba: *Nec ego Cynici petitionem*, aut aliquid simile. Lipsius: Videtur aliqua dissertatiuncula fuisse (quæ periit) super hoc facto. Subjicit nunc, si me quoque interrogas, sum inter probantes. At hac opinione non opus est. *Si*, tu Cynice, *me interrogas*, etc. Conversiones tales abruptæ sunt Senecæ familiares, e. c. de Benef. I, 4, 5 ubi *tu*, i. e. Chrysippe, æque abruptum sonat.

2. *Probo*, i. accedo regi Antigono, modo non cavillatus esset. Cynicorum autem erat, divitias contemnere, et minimis egere. Diog. Laert. VI, 105. Demetrius quoque VII de Benef. init. exemplo sit.

3. *Volo Chrysippi*, etc. Eadem similitudine uti facit Plutarchus Theanorem pythagoreum, de Genio Socratis c. 13, p. 321 Opp. Vol. X.

4. *Vitio*. Probum est, libri tamen mss. *studio* aut *dubio*. L.

5. *Longo... brevi*. *Longo*, i. e. remoto. *Brevi*, vicino. Intelligere tamen utrumque etiam possis de tempore, ut *longo* sit diu exercitato, *brevi* indocto, non diu exercitato, propter sequentia. Doctior autem lusor in ludo pilæ trigonalis, qui remotior, indoctior, qui vicinus stabat. Si vero de hoc ludo sermo sit, plerumque intelligitur pila trigonalis, quæ a tribus tantum lusoribus in trigono s. triangulo consistentibus invicem pulsari, captari, excipi et reddi solebat. Cf. *Wernsdorf*, Excurs. X. To. IV Poet. min. lat. p. 398. sq. Male de harpasto intellexit Upton ad Epicteti Diss. II, 5, 15 Schweighæuseri. Ludum pilæ trigonalis intelligas quoque

personæ, dantis et accipientis, aptatur, nec ab hoc exi-
bit, nec ad illum perveniet, ut debet. Si cum exercitato 4
et docto negotium est, audacius pilam mittemus; utcum-
que enim venerit, manus illam expedita et agilis reper-
cutiet. Si cum tirone et indocto: non tam rigide, nec tam
excusse, sed languidius, et in ipsam ejus dirigentes ma-
num, remisse occurremus. Idem faciendum est in benefi-
ciis. Quosdam doceamus, et satis judicemus, si conantur, 5
si audent, si volunt [1]. Facimus autem plerumque ingra-
tos, et ut sint, favemus [2]: tanquam ita demum magna
sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit:
ut malignis lusoribus propositum est [3], collusorem tra-
ducere [4], cum damno scilicet ipsius lusus, qui non po-
test, nisi consentitur, extendi [5]. Multi sunt tam pravæ
naturæ, ut malint perdere quæ præstiteruut, quam vi-
deri recepisse, superbi et imputatores [6]. Quanto melius, 6
quantoque humanius id agere, ut illi [7] quoque partes suæ
constent; et favere, ut gratia sibi referri possit; benigne

in Epigram. 97 Meleagri (Analect. Brunck. Vol. I, p. 28), ubi cf. elegantem mihique amiciss. interpretem Jacobs in Animadv. ad Anal. Vol. I, part. I, p. 110, seq. ubi nostri loci memor fuit.

1. *Quosdam...... volunt* beneficia accipere. Qui pilam mittit, ait S., accommodabit pilam collusori suo · eadem ratione et beneficia sunt adhibenda. Nisi hoc facimus, in causa erimus, cur ingratis beneficia demus. Itaque docendi sunt, ut grati esse *conentur*, i. possint, aggrediantur.

2. *Et ut sint, favemus.* Et in id intendimus, ut ingrati sint quibus largimur. Ingratorum vitio ipsi favemus, et nostra culpa eorum numerus in dies major evadit.

3. *Propositum est.* Maligni lusores sibi proponunt, id sibi consilii animo injiciunt, ut, etc.

4. *Traducere*, nempe per ora hominum quodammodo traducere, h. e. superbientium ludibrio exponere, παραδειγματίζειν. Gallic. dicitur *donner en spectacle; faire rire aux dépens de, etc.*

5. *Lusus qui non potest, nisi consentitur, extendi.* Extendere lusum est inter collusores spatium magis ac magis longum relinquere. Eadem fere loquendi formula ac nuper *collusori longo* pro *remoto*.

6. *Imputatores* debitores sibi esse cupientes.

7. *Ut illi* qui beneficia dederit. Bene talis homo cum *fæneratore* comparatur, qui tristibus Calendis s. Idibus, quocumque igitur mense, more

omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, ut quem obligavit, etiam exsolvi velit? Male audire solet fœnerator, si acerbe exigit: æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit; beneficium tam recipiendum est,
7 quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gavisus est, bona fide quid præstitisset oblitus, qui accipientis animo recepit.

XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt [1]: quod non est committendum. Jam enim transeamus ad alteram [2] partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus constat officium [3], tantumdem ab utroque exigit. Qualis pater esse debeat, quum inspexeris, scies

romano, usuras *exigit*, redigit, poscit, sive *moras quærit*, lucri faciendi causa, ut usuras usurarum acquirere possit, sive ut illo debitore, qui sortem exsolvere vellet, in suo calendario utatur et jactet.

XVIII. Arg. Usque ad finem libri quæstioni respondet: quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant.

1. *Quidam... accipiunt.* Munit sibi viam ad doctrinam, quam tractaturus est, eo quod principium actionum humanarum e Stoæ præceptis præmittit. Jam quum Stoici via physiologico-historica docuissent, amorem sui, sociabilitatem, etc., ideoque primorum naturæ inde orientium studium homini innasci; ordo et decor in his rebus, quæ *prima naturæ* vocantur, acquirendis, disponendis ac fruendis sequantur necesse est: quem quidem impetum nomine *officiorum* s. decentium actionum comprehendunt: quæ neque bonæ neque malæ sunt, nec ad beatitudinem quicquam conferunt, nisi demum *ratio* accesserit, quæ his primis naturæ pretium suum statuit et normam, s. *regulam honesti* constituendo ordinem firmat studiorum et actionum, quæ a ratione in media, æstimabilia, etc., distinguuntur, quatenus naturæ congruant. Hinc sequitur, quod honestum sit, id solum bonum esse judicandum.

2. *Alteram* recepit Lipsius e suis libris. Antea: *aliam*.

3. *Quodcumque ex duobus constat officium.* Duplex officii genus est, illud nempe quod præstare nos lex naturalis jubet, non erga alios alienaque, sed erga nosmetipsos, aut Deum. Illud vero quod erga alios præstare, necessitas est; sed alii idem erga nos præstare debent, et eadem eos necessitas devincit, quæ nos. Hæc igitur officia e duobus constant, et hodie *synallagmatica* vocantur, a Græcis voc. σὺν et ἀλλάττω, quasi diceretur mutua, amœbea.

non minus operis illic superesse [1], ut dispicias, qualem
esse oporteat filium. Sunt aliquæ partes mariti, sed non
minores uxoris. Invicem ista quantum exigunt, [2] præstant, 2
et parem desiderant regulam : quæ, ut ait [3] Hecaton,
difficilis est [4]. Omne enim honestum in arduo est, etiam
quod vicinum honesto est; non enim tantum fieri debet,
sed ratione fieri. Hac duce per totam vitam [5] eundum est;
minima maximaque ex hujus consilio gerenda sunt : quo-
modo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum
censebit, non ab omnibus accipiendum [6]. A quibus ergo 3
accipiemus? Ut breviter tibi respondeam : ab his, qui-
bus dedisse vellemus [7]. Nam etiam [8] majore dilectu quæ-
rendus est, cui debeamus, quam cui præstemus; nam,
ut non sequantur ulla incommoda (sequuntur autem plu-
rima) grave tamen tormentum [9] est debere, cui nolis.
Contra, jucundissimum est ab eo accepisse beneficium,
quem amare etiam post injuriam possis, ubi amicitiam,
alioqui jucundam, causa fecit et justam [10]. Illud vero ho- 4

1. *Scies non minus operis illic superesse.* H. est, memineris tunc dimidiam tantum laboris partem tibi exantlatam esse, et ut patris, sic filii jam officia exсutienda.

2. *Invicem ista quantum exigunt, præstant.* H. e. quæ dari ab aliis volumus; iisdem eadem dare par est. Horat. Art. Poet. « Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim. » Omne officium jus parit, et rursus a jure officium. *Invicem* in Seneca idem est ac τὸ Horatianum vicissim, et officiorum synallagmaticorum genus designat.

3. *Hecaton* Rhodius, Panætii discipulus, fortasse in libris de officiis hæc dixerat. Cf. Fabricii Bibl. gr. Vol. III, p. 563 Harl.

4. *Quæ......... difficilis est.* Nempe quia nonnisi ratione exculta perspici atque adhiberi potest.

5. *Vitam* recte Grut. et Lips. e mss. recepere. Olim : *viam.*

6. *Hæc autem...accipiendum.* Eamdem sententiam protulit quoque Aristoteles Cyrenensis, Theophrasti coævus, ap. Ælian. V. H. lib. X, 8.

7. *Ut breviter...... vellemus.* Haud multum abludit a principio ethices Kantiano. Cf. ad II, 1, 1.

8. *Nam etiam* dant codd. plerique et Erasm. Alii autem : *Num etiam*, *n. etiam* : meræ aberrationes calami.

9. *Grave tamen tormentum* optimi codd. præstant.

10. *Ubi amicitiam, alioqui jucundam, causa fecit et justam* Pinc. et

mini verecundo et probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non juvat. Toties admoneam[1] necesse est, non loqui me de sapientibus[2], quos quidquid oportet, et juvat[3]; qui animum in potestate habent; et legem sibi, quam volunt, dicunt; et quam dixerunt, servant[4]: sed de imperfectis[5] hominibus, honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent[6]. Itaque eligendus est, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficii quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi[7]: et si reddidi, solutus sum ac liber. At illi plus solvendum est: et nihilominus etiam, relata gratia, cohæremus; debeo enim, quum reddidi, rursus incipere; monetque amicitia non recipere indignum; sic est beneficiorum quidem sacratissimum

Grut. codicibus debetur. qui *alicui* habebant, unde Lips. *alioqui* fecit. *Causa* est beneficium. — *Nam ut*, *fac*, *ut... Contra ... justam.* Si egregium virum, cui beneficia debeas, elegeris, etiam injuriam ei hoc facilius condonare poteris, quo præstantior est: ita ejus præstantia atque pretium beneficiorum ejus in causa erunt, cur amicitia in eum justa sit. Similia habet Marc. Anton. VII, 22 de amore in hostes.

1. *Toties admoneam*, etc. Nondum in his libris admonuit de hoc discrimine, sed fecit alibi, e. c. de Vita Beata c. 17 sq. Ep. 56 fin. 59 fin. cf. Ep. 104, 3 not.

2. *De sapientibus.* De sapiente Stoico, et de iis qui opponuntur, de *imperfectis* sive voluptatem sive insipientiam profitentibus sæpe numero jam admonui. Cf. *Tiedemann*, *System. der Stoischen Philos.* III. pag. 156 sqq.

3. *Quos quidquid oportet et juvat.* Quibus id placet quod necesse est; qui sui imperium ita habent ut sine doloris sensu, imo libentissime et cum voluptate id faciant quod necesse, quod legi summæ consentaneum arbitrantur.

4. *Qui animum........servant.* Qui nullis affectibus turbantur, qui legem vitæ et actionum *quam volunt* ratione duce etc.: qui decreta sua firma et immota habent servantque.

5. *Imperfectis.* Vide supra not. 2. *De sapientibus.*

6. *Affectus contumaciter parent.* Parent, sed repugnantes et inviti. Contumacia est id superbiæ genus qua iis etiam resistimus quæ optima et rationi consona sunt. *Pertinax* ille est qui dicti aut opinionis aut incœpti tenax, usque pergit; *contumax* qui pertinax cum superbia, mussat et obstrepit etiam cum paret. Et a *tumere* quod idem est cum τῷ *superbire* derivatur.

7. *Reddendum est, quantum accepi.* Aliquantulumve plus, nempe

jus, ex quo amicitia oritur [1]. Non semper, inquit, mihi
licet dicere : Nolo ; aliquando beneficium accipiendum est
et invito [2]. Dat tyrannus crudelis et iracundus, qui mu- 6
nus suum fastidire te injuriam judicaturus est. Non ac-
cipiam? Eodem loco pono latronem et piratam, quo re-
gem, animum latronis ac piratæ habentem. Quid faciam?
parum dignus est, cui debeam. Quum eligendum dico
cui debeas, vim majorem et metum excipio [3] : quibus
adhibitis, electio perit [4]. Si liberum est tibi, si arbitrii 7
tui est, utrum velis, an non, id apud te ipse perpen-
des ; si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere,
sed parere. Nemo in id [5] accipiendo obligatur, quod illi
repudiare non licuit. Si vis scire an velim, effice ut
possim nolle. Vitam tamen tibi dedit ; non refert quid
sit, quod datur, nisi a volente volenti detur [6]. Si ser-
vasti me, non ideo servator es. Venenum aliquando pro
remedio fuit [7] : non ideo numeratur inter salubria. Quæ-
dam prosunt, nec obligant.

usura ; sed hoc leviusculum, nec ratiocinationis veritati obstat.

1. *Monetque amicitia..... oritur.* Locus hic Grutero et Lipsio vitiatus esse videbatur. Libri mss. nihil opis præstant, nisi quod cod. Naz. aliusque habent : *manetque a. non reciperem indignum. sic ne in beneficiorum quidem* etc. Forsan sana tamen sunt omnia, si cohæreat cum *incipere* τὸ *monetque* etc. explicesque : amicitia monet, ut te ille non recipiat se indignum. Coacti tamen aliquid et ipse sentio.

2. *Et invito.* Contra vulgatum, imo et juris regulam, invito beneficia nec dantur, nec obtruduntur. Lactantius : non est beneficium, quod ingeritur reluctanti etc. Atqui hic exceptio affertur, sed ita, ut beneficia tum esse non dicas, sed imperia. Ex Lipsio.

3. *Vim majorem..... excipio.* Gallic. *j'excepte les cas de force majeure;* quod verbo ad verbum est.

4. *Electio perit.* H. e. eligendi facultas jam non est.

5. *Nemo in id;* præstant omnes præter Mureti ed. et codd. Illa dat : *nemo id.* Obligari in rem est nota loquendi ratio.

6. *Vitam tamen..... detur.* Exemplo sit Jason, Pherarum in Thessalia dominus, cui, ut Ciceronis de Nat. Deor. III, 28 verbis utar, non voluit prodesse is, qui gladio vomicam ejus aperuit, quam sanare medici non poterant. De hoc conf. not. 1. sq. pag.

7. *Venenum.......fuit.* Fortasse de Claudio cogitavit Seneca ; nam Tacit. Ann. XII, 66, narrat, veneno a

XIX. Tuber quidam tyranni[1] gladio divisit, qui ad cum occidendum venerat; non ideo illi tyrannus gratias egit, quod rem quam medicorum manus reformidaverant, nocendo sanavit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum, quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis injuria[2]: Leonem[3] in amphitheatro spectavimus, qui unum e bestiariis agnitum, quum quondam ejus fuis-
2 set magister[4], protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium feræ auxilium? Minime : quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit[5]. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit et illa : nec hic, nec illa beneficium; quia non est beneficium, accipere cogi; non est beneficium, debere, cui nolis[6]. Ante des oportet mihi arbitrium mei; deinde beneficium.

Locusta præparato aut mixto alvum Claudii solutam esse.

XIX. Arg. Jasonis Pheræi exemplum allegatur quem interfector nolens a tubere liberavit; tum et leonis qui bestiarium a ferarum impetu liberavit; negatque vel hanc, vel illum beneficium dedisse.

1. *Tuber quidam tyranni.* De Jasone Pherarum Thessaliæ domino hic sermo est cujus vomicam (id enim tuber est), miles quidam gladio rupit, interficere dum voluit. Rem narrant Valer. Maxim. I, 8 extr. 7. Plutarch. de util. ex inimicis capienda Vol. VII Opp. p. 277 Hutt., ubi Prometheum vocat Jasonem propter summam ejus astutiam et prudentiam a Cic. de Off. I, 30 laudatam.

2. *Casus.... hominis injuria.* Casui debetur beneficium, homini autem injuria est adscribenda.

3. *Leonem* etc. Historiam hanc eamdem narrat Aul. Gell. Noct. att. V, 13, et Ælian. VII, 48 N. Anim.; ille ex Apionis Plistonicæ libro V Ægyptiorum, quem Tiberii ætate vixisse constat. Potes et de leonis mansuetudine Plin. consulere lib. VIII, Hist. Nat. et Philostrat. lib. VII.

4. *Magister.* Est dominus, qui nunc ad pugnam bestiarum in theatro adstabat. Androcles vulgo nominatur.

5. *Num est ergo beneficium.... animo fecit.* Errare Annæum nostrum patet; nam quis leonem credat dum magistrum ab irruentium bestiarum impetu vindicat, non illi bene velle, non animo bene faciendi agere? At placebat Stoicis et nostro feras dicere animi omnino expertes. Juven. Sat. XV, 149 : « His animas, nobis animum dedit. »

6. *Quia non est... cui nolis.* Quam falsum erat quod supra exagitavimus, Non benefaciendi animo feram egisse, tam sunt ridicula hæc quæ subjunxit Annæus. Nam nec accipere coactus

XX. Disputari de M. Bruto [1] solet, an debuerit accipere a D. Julio vitam, quum occidendum eum judicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus [2]. Mihi enim, quum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica [3] se egisse [4], qui aut regis nomen extimuit, quum optimus civitatis status sub rege justo sit [5]; aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum præ-

erat bestiarius ille quem leo protegebat; nec ille beneficium debuit nolens, aut cui debere noluit. Nam verisimile est plus aliquantulum feræ auxilio bestiarium superbivisse, quam si humana ope aut vulgari quoquo modo incolumis evasisset.

XX. Arg. Brutum, etsi a J. Cæsare vitam impetraverit post bellum civile et Pharsalicam cladem, non Cæsari obligatum fuisse, qui dandi beneficii jus per injuriam assecutus erat.

1. *De M. Bruto.* M. Junius Brutus quem Cæsaris interfectorem omnes norunt, se in bello civili ad Pompeium magnum aggregavit, sed acie Pharsalica male gesta se recepit ad *Divum Julium* Cæsarem, ei non solum ignoscentem, sed magni quoque facientem. Plutarch. Brut. c. 4. Tom. V. Reisk. p. 354 sq. Cæterum unus Seneca tradidit, nisi fallor, Brutum jam eo consilio ad Cæsarem rediisse, ut eum occideret.

2. *Alias tractabimus.* In librorum Senecæ deperditorum quodam, forsan Moralium.

3. *Ex institutione Stoica.* Institutio Stoica docet, esse viri boni, legibus parere, et civilis officii non ignarum utilitati omnium consulere. Cic. de Fin. III, 19. Sed docuit quoque, ejusdem esse, mortem adeo oppetere pro Republica, et cariorem esse patriam nobis quam nosmetipsos. Egregia sunt quæ Seneca h. l. de hac re attulit, optimis etiam recentioris ævi scriptoribus historiæ rom. probata: ideoque dolendum est, periisse librum, in quo fusius rem pertractasset. Cæterum Reipubl. liberæ amicos sententiam tulisse videre licet ap. Plut. V. 367 sq. et Cic. Epist. VI, 15. XII, 1 etc.

4. *Se egisse.* Recte hoc Lips. et Gron. ex omnibus codd. et edd. restituerunt quum Muretus et Gruter., hac lectione, ut inepta, rejecta, invexissent: *se gessisse.* Cf. Gronovii Obss. IV, 14. p. 688. ed. lips.

5. *Quum optimus.... sub rege justo sit.* Vereor ne Seneca principali potentiæ mancipatus h. l. esse videatur. Nam si dixisset posse felicitatem et gloriam reipublicæ sub rege competere, aut, Taciti instar, certis temporibus optimam administrandarum rerum formam regnum esse, et omnia in unum conferri aliquando pacis interesse, veritatem hic sectari potius videretur quam imperatori morem gerere. Sed hic absoluto sensu dicta res servilem et obnoxium animum arguit. Tum debuit cogitare non esse ei necessario parendum qui vi princeps factus est. Ille enim etsi justitiæ amans est, non justus est rex, quum non e jure regnet. Sed Cæsa-

2 mium erat et imperandi, et serviendi [1]; aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus; futuramque ibi æqualitatem civilis juris, et staturas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri [2]. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut urbis suæ tenuit oblivio, qui, uno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vel-
3 let: quum Tarquinius esset inventus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos [3]? Sed vitam accipere [4] debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in jus dandi beneficii injuria venerat. Non enim servavit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem [5].

rum primum non carpsit, Cæsarum hæredi assentaturus.

1. *Ubi tam magnum.... serviendi.* Ibi enim libertas manere non potest ubi præmia invitant altioris ingenii virum ut imperio potiatur, minores viros ut huic opem ferant, et summam rerum tradant.

2. *Utri.* Conjecerat Rud. Agricola, postea detectum a Grut. in cod. Naz., cui hæc nota addita erat: *Pompeio an Julio.* Muretus invenerat in vetere libro: *servi*, unde fecit, *cui.* Erasmus: *servirent servitutem*: qui tamen et *utri* prætulit. Mox idem Erasmus dedit ex conj. *in jus dandi beneficii*, quod Grut. superscriptum Cod. Naz. invenit. Antea legebatur: *qui unius dandi* aut *intus dandi.* — *Non an servirent, sed utri.* Nam ii etiam qui Pompeii partes sequebantur non tam libertatis et legum causam, etsi hanc præ se ferebant, tuebantur armis, quam ducis sui potestatem in dominium mox evasuram. Et ipse Pompeius, licet timide, summum imperium sibi deferri jamdudum cupiebat, minor sane audacia, ingenio, fortuna Cæsaris, sed non melior Cæsare. Et apud Lucanum, Cato post Pharsalicam aciem in exercitum acerrime invehitur qui pro Pompeio, non pro libertate dimicavit. Lib. IX, init.: « Ergo pari voto gessisti bella, juventus, Tu quoque pro dominis, et Pompeiana fuisti, Non Romana manus! Quod non in regna laboras, Quod tibi, non ducibus, vivis, moriensque quod orbem Acquiris nulli, quod jam tibi vincere tutum est, Bella fugis, quærisque jugum cervice vacante, Et nescis sine rege pati? »

3. *Post tot reges...... occisos.* Etenim ante illum, tres ferro, unus fulmine perierant.

4. *Debuit.* Brutus.

5. *Missionem.* A re gladiatoria desumpta et translata est illa locutio. Mittitur qui liberatur. Pugna dicitur *sine missione*: quum necessum est cædere, aut cædi. Ego II Saturn. Lipsius. Conf. de Ira I, 16, 29. Epist. 37, 2 not.

XXI. Illud magis venire in disputationem potest ali-
quam, quid faciendum sit captivo, cui redemptionis pre-
tium homo prostituti corporis et infamis ore [1] promittit.
Patiar me ab impuro servari? servatus deinde [2], quam illi
gratiam referam? Vivam cum obscœno? non vivam cum
redemptore? Quid ergo placeat, dicam : etiam ab aliquo
tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam;
accipiam autem tanquam creditum, non tanquam bene-
ficium. Solvam illi pecuniam, et si occasio fuerit ser- 2
vandi periclitantem, servabo : in amicitiam, quæ similes
jungit, non descendam; nec servatoris illum loco nu-
merabo, sed fœneratoris, cui sciam reddendum quod ac-
cepi. Est aliquis dignus a quo beneficium accipiam, sed
danti nociturum est; ideo non accipiam, quia ille pa-
ratus mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo pro-
desse. Defensurus est me reum, sed illo patrocinio re- 3
gem sibi est facturus inimicum [3]. Inimicus sim, si quum
ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non
facio, ut sine illo pericliter. Ineptum et frivolum hoc

XXI. Arg. Varios casus enumerat in quibus quid faciendum ambigi potest. V. g. si captivo pretium redemptionis impurus ore promiserit, quo pacto agendum; si beneficium offeratur, offerenti nociturum, at honestum, an accipi par sit; si furto paratam pecuniam aliquis largiatur, reciperene illam debeamus, ut restituamus, an statim respuere. Et exempla duo conjuncta sunt, Arcesilai et Julii Græcini.

1. *Infamis ore.* Non solum propter impudentiam, qua de rebus obscœnis loqueretur, sed ob usum oris in re venerea. Senecæ tempore, orbe terrarum pacato, nonnisi piratarum in manus civis rom. cadere poterat, atque ex iis redimi. A barbaris populis, si quis forte in eorum potestatem cecidisset, nulla redemptio fuisse videtur.

2. *Deinde.* Sic dant omnes codices mss. apud Gruterum. Antea erat: *denique.*

3. *Defensurus........... inimicum.* Exemplo est M. Tullius Cicero, qui Roscium Amerinum feliciter defendendo in Chrysogoni inimicitiam incurrit, ideoque Sullam, cujus ille fuit libertus, sibi fecit inimicum: qua re motus Roma relicta in Asiam secessit. Ipse Seneca tali modo offendisse videtur Caium Caligulam, qui, Dione Cassio referente LIX, 19, parum abfuit quin necari eum juberet.

Hecaton [1] ponit exemplum Arcesilai, quem ait a filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recepit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio?
4 Si exemplo magni animi opus est, utamur Græcini [2] Julii viri egregii, quem C. Cæsar occidit ob hoc unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is quum ab amicis conferentibus ad impensam [3] ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio [4] Persico missam non accepit. Et objurgantibus his, qui non æs-
5 timabant mittentes, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo [5] propinationem accepturus non sim? Quumque illi Rebilus [6] consularis,

1. *Hecaton.* De Hecatone quem jam supra laudavit cf. ad 1 de Benef. 3, 9; de Arcesilao ad II, 10, 1.

2. *Græcini Julii.* Julius Pomponius Græcinus hic traducitur de quo cf. ad Epist. 29, 5. Erat senatorii ordinis et pater Julii Agricolæ, cujus vitam Tacitus descripsit. Est etiam in scriptt. Rei rusticæ sæpe citatus a Columella. Gessnerus in indice Auctt. R. R. laudat *Histoire littéraire de la France* To. I, p. 163 sq.

3. *Ludorum.* Vetus ita mos, quia largiter effundendum in voluptates illas populi, passim amici, imo et provinciæ, conferebant.

4. *Fabio Persico.* Fabius Paulus Persicus consul fuit sub Tiberio anno U. C. 787, Christ. nat. 34, cum L. Vitellio Nepote. Tacit. Annal. lib. VI, cap. 28. Unde cognomen *Persicus* ei hæserit, ignoratur. Cf. infra IV, 30.

5. *Propinationem.* Quia nempe ore infamis impurusque ferebatur. Martial. lib. XI, ep. XC, 1: «Incideris quoties in basia fellatorum, In solio puto te mergere, Flacce, caput» et lib. XI, epig. LXI: «Lingua maritus, mœchus ore Manneius, Summœnianis inquinatior buccis...... mediumque mavult basiare quam summum.» Apposite laudat quoque Lipsius ejusdem Martialis lib. II, Epig. XV, jocum: «Quod nulli calicem tuum propinas, Humane facis, Herme, non superbe.»

6. *Rebilus.* Quis ille Rebilus fuerit ignorare se fatetur doct. *Ruhkopf.* Nos certe in Fast. consularibus Caninium Rebilum invenimus, insignem et brevitate consulatus quem septem tantum horis gessit: creatus enim est a Cæsare pro Q. Fabio Maximo mortuo prid. Kal. Januar. (trigesima prima die Decembris); et dicterio Ciceronis qui nullum ait vigilantia tam mirifica fuisse, qui toto suo consulatu somnum non vidisset. Vid. ad Famil. lib. VII, epist. XXX. Atqui ille

homo ejusdem infamiæ, majorem summam misisset instaretque, ut accipi juberet: Rogo, inquit, ignoscas; nam et a Persico non accepi. Utrum hoc munera accipere est? an senatum legere [1]?

XXII. Quum accipiendum judicaverimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: et id danti manifestum sit, ut fructum præsentem capiat. Justa enim causa lætitiæ est, lætum amicum videre: justior, fecisse. Grate ad nos pervenisse indicemus effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed ubique testemur. Qui grate beneficium accepit, primam ejus [2] pensionem solvit.

XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficii et conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum cui datur, ita accipienti adhibenda concio [3] est. Quod pudet

ann. Urb. cond. 709, ant. Chr. nat. 45 consul fuit. Hinc quidem ad Caium imperatorem anni 81 circiter effluxere. Sed Annæus non dicit Caii temporibus vixisse Rebilum et admodum juvenem fuisse Græcinum verisimile est, quum id dixit; nam munus populo ii præsertim edebant qui dignitates publicas ambibant, et qui ambibant juventutem sæpe nondum egressi erant. Tum e Fastis notum est Græcinum consulatu ornatum ann. Chr. nat. 16: potuit ergo Rebilum et Persicum sic objurgare fere ann. 4 ant. Chr. nat.; nam quadraginta annos nati consulatum adipiscebantur. Hoc modo minime mirum est hunc usque in annum vixisse Caninium R.

1. *Utrum... legere.* I. e. Græcinus tam caute egit in beneficiis accipiendis, quasi si senatum legeret, in quem nonnisi probos purosque admittas.

XXII. Arg. Ubi accipiendum judicaveris, hilariter et sereno vultu accipiendum, et quasi memorem animum pollicearis danti.

2. *Pensionem*, solutionem certis temporibus divisam et dispensatam.

XXIII. Arg. Non, ut quidam faciunt, de dante loquendum maligne; id non accipiendum quod accepisse te pudeat.

3. *Concio* omnes fere codd. Alii *conscio*, *conscientia*: quæ magno Pinciano tamen in causa fuere, ut *adhibendus conscius* emendaret. At nil opus esse ea medela, docet locus Senecæ de Clem. I, 1: O vocem in concionem omnium mortalium mittendam! — *Concio*, populus et turba. Sensus est: multi sunt convocandi quibus

debere, ne acceperis. Quidam furtive agunt gratias, et in
2 angulo, et ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri[1], nec interponi pararios[2], nec signatores advocari, nec chirographum dare : idem faciunt, qui dant operam ut bene-
3 ficium in ipsos collatum quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, ut sua potius virtute, quam alieno adjutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis[3] sunt, quibus aut vitam, aut dignitatem debent : et dum opinionem clientium timent, graviorem subeunt ingratorum.

XXIV. Alii pessime loquuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere, quam demeruisse[4] : argumentum nihil debentium odio quærunt[5]. Atqui nihil magis præstandum est, quam ut memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde reficienda est : quia nec referre

acceptum beneficium palam narres.

1. *Quidam.... nomina secum fieri.* Pincianus maluit : *quidam volunt nomina secum fieri* contra omnes codd., sensuque non postulante. Nec Huet. ab antiqua lectione recessit; adscripsit enim margini : quidam nolunt nomina sua referri in syllabum debitorum, expensum sibi ferri. Itaque nihil mutandum. — Sensus est : *quidam nolunt* contractus de debito fieri. *Nomina* enim *facere* de creditore plerumque dicitur, qui summam pecuniæ, nomine debitoris adjuncto, in tabulis suis scribit. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

2. *Pararios*, qui efficiunt, ut pecunia credatur debitori, proxenetas, conciliarios. Idem esse videntur quod nobis *courtier de commerce*. Cf. III, 15, 2.

3. *Officiis*, salutatione, deductione, etc. quæ præstabant obnoxii aut clientes : verentur, ne pro clientibus habeantur.

XXIV. Arg. Eorum vituperatio qui se, dum magnitudinis speciem aucupantur, putide erga dantem gerunt, et delicate, supine, fastidiose, tacite munera accipiunt, quasi et in accipiendo veniam dent et faveant. Eorum contra laudatio qui beneficium verbis amplificant et maxime se obligatos ostendunt.

4. *Demeruisse*. H. e. bene meruisse, bene fecisse.

5. *Tutius est.... quærunt* : sensum, se depressos esse, superbia in odium mutat. Nolunt quoquam esse inferiores, et ne quisquam de beneficiis opinionem habeat, oderunt, inprimis si paulo majora sint. Epist. XIX extr. Lipsius laudat Tacit. Annal. IV, 18 : « Nam beneficia eo usque læta sunt,

potest gratiam, nisi qui meminit; et qui meminit, jam refert[1]. Nec delicate[2] accipiendum est, nec submisse et humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, quum omne beneficium recens placeat, quid faciet, quum prima ejus voluptas refrixerit? Alius accepit fastidiose[3], tanquam qui dicat[4]: « Non quidem mihi opus est; sed quia tam valde vis, faciam tibi mei potestatem. » Alius supine, ut dubium præstanti relinquat, an senserit: alius vix labra diduxit, et ingratior, quam si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensius, et illa adjicienda: « Plures quam putas, obligasti. » Nemo enim non gaudet beneficium suum latius patere. « Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quam æstimas. » Statim gratus est, qui se onerat[5]: « Nunquam tibi gratiam referre potero; illud certe non desinam ubique confiteri, me referre non posse. »

XXV. Nullo magis Cæsarem Augustum demeruit, et

dum videntur exsolvi posse; ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur. »

1. *Nisi qui meminit; et qui meminit, jam refert.* Pinciano hæc lectio debetur. Erasmus ultima: *et qui...refert* non habet. Alii omittunt media *et qui meminit*, præstantque *eam refert.*

2. *Delicate.* Cum fastu et superbia, ut hic facit qui in deliciis vivere se jactitat. Et infra explicat per τὸ *fastidiose* et *supine*. Ubi vid. nos.

3. *Fastidiose*, non libenter, parvi faciens, quasi non mereantur accipi. Sic noster Epist. XLIV, 2: « Castra quoque quos ad laborem et periculum recipiunt, fastidiose legunt. » Phædrus fab. III prolog. vers. 23: « fastidiose tamen in cœtum recipior », i. e. quasi immerito.

4. *Tanquam qui dicat.* Dubitabat Pinc. de integritate horum verborum: sed omnes mss. præbent, et bonam esse dictionem latinam notum nunc est: pro *tanquam si dicat*: exemplum quidem dedit Gronov. e Cic. de Off. I, 15, 6, ubi tamen Heusing. habet: *Etenim si*, non *qui*, quod Gronov. suaserat.

5. *Qui se onerat*, elegans et rarior hujus verbi significatio hæc est, qua quis sibi decori vel honesti observandi necessitatem impositam innuit. Cf. ad Senec. de Clem. I, 1, 6; ad Consolat. Polyb. 22, 3.

XXV. ARG. Eamdem materiam sequitur, adjecto C. Furnii exemplo qui gratias quam maximas Cæsari egit, vita patris impetrata qui Antonii partes secutus erat. Chrysippi apta comparatio affertur.

ad alia impetranda facilem sibi reddidit Furnius [1], quam quod, quum patri Antonianas partes secuto veniam impetrasset, dixit : « Hanc unam, Cæsar, habeo injuriam tuam ; effecisti ut viverem et morerer ingratus. » Quid est tam grati animi, quam nullo modo sibi satisfacere ? quam nec ad spem quidem exæquandi unquam beneficii accedere ? His atque ejusmodi vocibus id agamus, ut volun-
2 tas non lateat, sed aperiatur et luceat. Verba cessent licet, si quemadmodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit illum, velut in certamen cursus compositum [2] et carceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat [3]. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem [4].

XXVI. Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus [5], et insitum mortali-

1. *Furnius*. Caius Furnius, qui Consul fuit a. U. 736. At pater ejus, item Caius, inter Consulares relatus ab Augusto, quia designatus non iniverat a. U. 723. L. Occurrit quoque Furnius apud Cicer. Epist. Div. X, 26 ; et Tacit. Ann. IV, 52.

2. *Compositus*, commissus, qui cum altero s. pare certat : locus erat in Circo, stadio, unde cursores, σταδιοδρόμοι, currere incipiebant, vocatus *carceres* (sic Virg., Georg., I, v. 512 : Ut cum carceribus, etc.) Inde *signo dato* a magistratu ludos edente, et ligno ferrove transverso, quod cursores coercebat, in terram demisso, in stadium prosiliebant, ut priorem posterior *consequeretur* et superaret.

3. *Chrysippus....... prosiliat*. Imago hæc satis obvia est notaque vel e Nov. Test.

4. *Antecedentem*. Benefactorem, qui tempore præivit. Cf. de his omnibus Faber et Salmas. ad Solin. p. 642. sq.

XXVI. Arg. Quibus de causis homines ingrati fiant, nunc excutitur. Et hæ multæ sunt. Prima est, quod, per nimium nostri amorem et æstimationem, nos a benefactore satis accepisse nunquam putamus, et nos in turbam conjectos esse semper conquerimur.

5. *Aut nimius sui suspectus*. Erasmus vestigiis mss. in quo *suspectos*, ductus mutavit sic veterem lectionem *aut nimium sui suspectum*.

tati vitium se suaque mirandi, aut aviditas, aut invidia. Incipiamus a primo. Nemo non benignus est sui judex; inde est, ut omnia meruisse se existimet, et in [1] solutum accipiat: nec satis suo pretio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit; sed quam sero, sed post quot labores! quando consequi plura potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem. Non hoc speraveram. In turbam conjectus sum; tam exiguo dignum me judicavit; honestius præteriri [2] fuit.

XXVII. Cn. Lentulus augur [3], divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem [4] facerent, (hic qui[5] quater millies [6] sestertium suum vidit; proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit) ingenii [7] fuit

1. *In solutum.* I. e. quasi non datum, sed debitum: non fiat cum eo nomen, sed expungatur.

2. *Præteriri.* Optimi codd., alii *præterire.* In numero capientium non fuisse. Adspectum ad Senatores qui præteriri dicuntur quum non lecti. Sed in repulsa ab honoribus hoc verbum.

XXVII. Arg. Sequuntur causæ immemoris animi. Nempe quod quum aliquid datur, aliquid demitur. Exemplum lepidum a Cn. Cornel. Lentulo augure conquerente quod, pecunia ingesta, eloquentiæ fama jam nulla esse possit. Tum quod non satis datum videatur.

3. *Cn. Lentulus augur.* De eo Sueton. Tib. 49: Sat constat Cn. Lentulum augurem, cui census maximus fuerit, metu et angore ad fastidium vitæ ab eo (Tiberio) actum, et, ut ne quo, nisi ipso herede moreretur... Cf. de eo Lipsius ad Tacitum Annal. IV, 44.

4. *Antequam illum libertini* ejus *pauperem facerent.* Moneo, ne putes, pauperem eum fuisse comparatum cum libertinis Claudii, Pallante et Narcisso. Pallas enim Claudii libertus possidebat ter millies HS. Cf. Tacit. Annal. XII, 53 fin. Ditior proinde his libertinis fuit Lentulus, qui tamen a libertis suis sensim pecunia sua privabatur.

5. *Hic qui* cod. Naz. Antea *hic*, omisso *qui*. Seneca sic loqui amat.

6. *Quater millies sestertium.* Sunt 400,000,000 H. S. vel nostræ monetæ circiter 81,516,667 fr. Lips. et Gronov. supputat. non curandæ. Vid. *Romé de l'Isle*, Antiquités Romaines, et *Adams*, *Arbuthnot.*

7. *Ingenii fuit tam steri. q. pusilli animi* optime correxit Pinc.; et Erasmus: *fuit tam...quam animi*, omisso *pusilli.* Mox *sub onere nobilitatis* cum Grut. et Gron. ex optimis codd. et antiq. edd. prætuli alteri lectioni *sub honore n.* Cf. Cic. de Off. III, 2, 5 Heusing. not. Consol. ad Polyb. 22, 3, de Clem. I, 1, 6 not.

tam sterilis, quam pusilli animi. Quum esset avarissimus, nummos citius emittebat, quam verba : tanta illi inopia erat sermonis! Hic quum omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quem attulerat paupertatem, sub onere nobilitatis[1] laborantem; princeps jam civitatis, et pecunia, et gratia, subinde de Augusto solebat queri, dicens, a studiis se abductum, nihil tantum in se congestum esse,
2 quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque divus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberaverat. Non patitur aviditas quemquam esse gratum; nunquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eo majora cupimus, quo majora venerunt[2] : multoque concitatior est avaritia, in magnarum opum congestu collocata; ut flammæ infinito acrior vis est, quo ex majore incendio emicuit. Æque ambitio non
3 patitur quemquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam ejus fuit impudens votum[3]. Nemo agit de tribunatu gratias, sed queritur, quod non est ad præturam usque perductus; nec hæc grata est, si deest consulatus; ne hic quidem satiat[4], si unus est[5]. Ultra se cupiditas porrigit, et felicitatem suam non intelligit : quia non unde venerit, respicit, sed quo tendat. Omnibus his vehementius et importunius malum est invidia, quæ nos inquietat, dum comparat.

XXVIII. Hoc mihi præstitit : sed illi plus, sed illi

1. *Sub onere nobilitatis.* Vid. not. 5 pag. præced., ad fin.

2. *Quo m. ven.* quo majora accepimus. Cf. N. Heins. ad Ovid. Ep. IV, 113.

3. *Æque..... impudens votum.* Simillimus locus est, de Ira III, 31.

4. *Satiat,* sc. eum. Sic scribendum e mss suadet Pincianus; concinunt optimi codd. Gruteri et ipse Erasmus, qui habet *satiet.* Alii dant aliter.

5. *Si unus est,* si semel tantum hoc labore functus est. Multa similia hic congeri possunt, sed brevitatis studio omitto.

XXVIII. Arg. Ejusdem materiæ continuatio : injucundissimum et ad tollendam gratiam maxime idoneum cogitare plus alicui datum minus di-

maturius : et deinde nullius causam agit, contra omnes
sibi favet [1]. Quanto est simplicius, quanto [2] prudentius,
beneficium acceptum augere : scire neminem tanti ab
alio, quanti a se ipso æstimari? Plus accipere debui,
sed illi facile non fuit plus dare; in multos dividenda li-
beralitas erat. Hoc initium est; boni consulamus [3], et ani-
mum ejus, grate excipiendo, evocemus. Parum fecit;
sed sæpius faciet. Illum mihi prætulit; et me multis. Ille
non est mihi par virtutibus, nec officiis : sed habuit suam
venerem [4]. Querendo non efficiam, ut majoribus dignus 2
sim, sed ut datis indignus. Plura illis hominibus turpis-
simis data sunt; quid ad rem? quam raro Fortuna judi-
cat! Quotidie querimur, malos esse felices; sæpe quæ
agellos pessimi cujusque transierat, optimorum virorum
segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, ut
in cæteris rebus, ita in amicitiis. Nullum est tam plenum
beneficium, quod non vellicare malignitas possit : nul-
lum tam angustum, quod non bonus interpres extendat.
Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia a dete-
riore parte [5] spectaveris.

gno quam nobis. At id cogitare non esse viri sapientis. De benefico homine idem sentiendum quod de fortuna quæ muneratur aliquando non dignos; nec a deteriore parte liberalitatem spectandam.

1. *Sibi favet* invidus : non dijudicat merita, sed se præferendum censet.

2. *Prudentius*. Sic codex Pinc. et optimi ap. Grut. Alii *purius* s. *pudentius*. Simplicitas autem comprehendit pudorem candidumque animum, non item prudentiam. Cf. Heusinger. ad Cic. de Off. I, 26, 11.

3. *Boni consulamus*. Nota locutio pro : in bonam partem rem accipiamus, ne irascamur.

4. *Sed habuit suam venerem*. Nexus postulare videtur, ut oratio sic procedat : Etsi non omnibus virtutibus et officiis excellat, quibus ego emineo, tamen iis non omnino destitutus est : et suas ipse proprias virtutes habet, quibus placet. Simili fere modo quoque Lipsius cepisse videtur, interpretatus : suam gratiam, suum illicium, laudato Plin. H. N. xxxv, 10. Gronovius tamen potius fortunam quam gratiam interpretatur, ab eo, quod in talorum lusu felicissimus jactus, dicebatur Venus.

5. *A deteriore parte*, scilicet qua deficiunt, aut vincuntur, non ea, qua vincunt.

XXIX. Vide quam iniqui sint divinorum munerum æstimatores, etiam quidam professi sapientiam [1]. Queruntur, quod non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate cervos, levitate aves, impetu tauros : quod solidior sit cutis belluis, decentior damis, densior ursis, mollior sibris : quod sagacitate nos narium canes vincant, quod acie luminum aquilæ, spatio ætatis corvi,
2 multa animalia nandi felicitate [2]. Et quum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum et vires [3]; ex diversis ac dissidentibus [4] bonis hominem non esse compositum, injuriam vocant : et in negligentes nostri deos querimoniam jaciunt, quod non

XXIX. Arg. Teleologia Senecam quoque usum esse ad deorum beneficentiam demonstrandam libenter videmus : quam quidem Stoæ esse probatam constat, quippe quæ omnia deorum et hominum causa producta esse docuit : Epicureis casu omnia regi existimantibus ; Platone, homines totius causa adesse, non vice versa, docente, cui quidem discipulus Aristoteles assentiri non dubitavit. Cf. *Füllebom*, *Beytrage zur Geschichte der Philosophie Part. VII.*

1. *Etiam quidam professi sapientiam.* In his philosophis primum obtinet locum Theophrastus, Aristotelis discipulus, qui moriens accusasse naturam dicitur, quod corvis et cornicibus vitam diuturnam.... hominibus..... tam exiguam vitam dedisset. Cic. Tusc. III, 28. Epicureos idem sensisse constat e Lucretii loco noto de Rer. Nat. V, 201 sq. Conferri meretur Plin. H. N. VII, procem. Sed jam Aristoteles de Part. Anim. IV, 10, Xenoph. Memor. Socr. IV, 3, et Cic. de N. D. II, 60, sq. hanc opinionem et querelam temerariam refutarunt. Egregie de hac re egit præsertim H. S. *Reimar* in libro præstantissimo : *Die vornehmsten Wahrheiten der naturl. Religion*, VII et IX (ed. IV. Hamburg. 1772.)

2. *Felicitate.* Quidni admittamus hanc omnium codd. et edd. ante Pinc. et Muretum *facilitate* emendantium, veterem lectionem ? Hac enim virtute nos multa animalia vincunt, quippe iis insita, atque fortunam iis faciente.

3. *Et vires.* Addunt pauci et ii non bonæ notæ codd. post *et vires* hæc verba : *pares animalibus habeamus*, quibus optimi ap. Pinc. Modium in Novantiq. Lectt. Epist. XXIX et Grut. carent.

4. *Dissidentibus.* H. e. quod uno in corpore esse simul nullo modo possunt, ne Deo quidem jubente ; ut v. g. corporis nostri compagem et volandi facultatem, aerem per pneumonas ita haurire et expellere ut spirandi vices vitam servent, et sub aquis degere, rapide ex infantia in adolescentiam, ex hac in maturam ætatem pervenire, et tres aut quatuor sæculis durare, etc.

bona valetudo et virtus[1] inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eo usque impudentiæ provehantur, ut naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto 3
satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reverti, et agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri[2], quod terrenis præfecerunt[3]. Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est[4]? Quidquid nobis nega- 4
tum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub jugum miserimus, quanto velociora consequamur : quam[5] nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum[6]. Tot virtutes accepimus[7], tot artes, animum denique, cui nihil non

1. *Virtus* : bene defenditur a Lipsio, qui ad corporis virtutem sive robur transfert : exstat in omnibus codd. et edd., correcta a Pinc. et Mureto in *vitis*. Quidni de virtute ipsa animi intelligatur?

2. *Secundas sortiri.* Ab egregio Pinciano est illa lectio, qui repererat *secunda* in suis mss., deinde a Grut. in optimis suis codd. inventum : antea legebatur : *sæcula sortiri.* — *Secundas sortiri.* Suppl. *partes.* Sic dicitur *primas occupare.* Gall. vertito *avoir le second rang, jouer le second rôle.*

3. *Terrenis præfecerunt.* Imperium nobis earum rerum concessere quas terra continet. Nostras *Boileau*, quanquam ironice et κατ' ἀντιφρασιν, Sat. VIII, init. :

L'homme de la nature est le chef et le roi ;
Bois, prés, champs, animaux, tout est pour son usage.

4. *Quorum potestas penes nos est.* In quæ imperium exercemus. Modo laudatus *Boileau* contradicit, sed id tantum ut cavilletur et παράδοξον tueatur :

De tous les animaux il est, dit-il, le maître ;
Qui pourrait le nier? poursuis-tu. Moi, peut-être.
Mais sans examiner si, vers les antres sourds,
L'ours a peur du passant, ou le passant de l'ours,
Et si, sur un édit des pâtres de Nubie,
Les lions de Barca videraient la Libye, etc.

5. *Quam nihil.* Sociatio mira verborum et audax; quam in nostrate *Bossuet* reperies : « *Que nous ne sommes rien!* »

6. *Non sub ictu nostro positum.* Valet, subjectum nobis et obnoxium : quod tangere, quod ferire possumus. Contra est, quod VII, 7, 3 de Benef. Deum extra ictum sua divinitas posuit.

7. *Tot virtutes accepimus*, non

eodem quo intendit momento pervium est [1], sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit; tantum deinde [2] frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias acervatarum. Circumeas licet cuncta: et quia nihil totum invenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Bene æstimata [3] naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocaverunt [4]. Magna accepimus, majora non cepimus [5].

XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, ut di-

quasi sint innatæ; Stoæ hoc repugnaret; sed Stoa docuit, animo natura sic comparato, ut bonum desideret ametque, mala aversetur, vero assentiatur, falsum repudiet; eum prima visa hæc propius inspicere, liberrime agere, atque ideo virtutes et artes sibi conciliare posse, sapientiamque doceri et disci. Cf. Tiedemanni *System der stoischen Philos.* III, p. 12. sq.

1. *Cui nihil non eodem.... pervium est.* H. e. qui rapidissimo cursu orbem pervagatur, et hæc etiam quæ invia corporeis sensibus sunt facillime penetrat et eo ipso temporis articulo quo penetrare cupit. Quod mox sequitur *sideribus velociorem* ridemus nos hodie qui stare sidera novimus. Tum *siderum* motus qui quidem apparet non ita rapidus est ut mentis humanæ velocitati comparetur. Cæterum h. l. apposite laudat Lipsius versum Homeri notissimum Odyss. ή, 36: Τῶν νέες ὠκεῖαι, ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα, quorum naves celeres sunt sicut ala avium vel cogitatio; antecedit cogitatione phantasia atque supputatione. Conferenda Lipsii Physiologia Stoicorum, lib. III, cap. 19.

2. *Deinde.* Consentiunt mss. scribuntque: *tantum deinde:* quod cur non feramus? Antea: *denique.*

3. *Bene æstimata*, etc. Supple: si hæc accurate exploraveris, quatenus coeant, tunc bene æstima naturæ indulgentiam. Cariorem Diis hominem quam sibi esse (Juvenal. Sat. X, 350) et naturam nos cogitasse, antequam fecerit, nec tam leve nos opus esse, ut illi potuerimus excidere, egregie antiquior philosophia docuit, nec Stoa humanitati defuit. Multa vett. hac de re loca collegit Gatacker ad Marc. Antonin. II, 11, p. 62, sq.

4. *Et qui maximus...... collocaverunt:* animus humanus enim est pars ipsa deorum. Loca Senecæ et Stoicorum reliq. e. c. Consol. ad. Helv. c. 6, de Vit. Beat. c. 32. Epictet. Diss. I, 14 collegit Lipsius in Physiol. Stoic. III, 8.

5. *Non cepimus.* Non capaces fuimus majorum.

XXX. Arg. Quod tam copiose de magnis beneficiis disseruerit se excusat causamque hanc affert, necessa-

cerem, et quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, quum de minutis loqueremur: et quia inde manat etiam in cætera[1] hujus detestabilis vitii[2] audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus existimabit aut magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, et hominum causam agit, et deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, et dicat: Quid enim faciam, et quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si avarus es, sine impendio: si iners, sine opera[3]. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti[4]: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

XXXI. Hoc ex paradoxis[5] Stoicæ sectæ minime mira-

riam hanc digressionem fuisse de minutis locuturo. Quam enim de parvis gratiam habiturus est, si post magna accepta ingratus fuerit? Dein reddi beneficia, ubi libenter accipiuntur et grato animo.

1. *Manat etiam in cætera.* Sic optimi codd. Pinc. et Grut. Antea: *inter cet.* Mox est e cod. Naz. *aut magnum*, quum alibi *aut* deesset.

2. *Hujus detestabilis vitii*, ingrati animi; *negat* Epicurei assecla, qui Deos a cura nostri removet, casui et atomis omnia permittit.

3. *Si iners, sine opera.* Muretus restituit. Antea: *si iners opera.* Codd. ap. Grut. *si ineas operam.*

4. *Paria fecisti* i. e. rationibus redditis, reliqua nulla est.

XXXI. Arg. Fusius nunc explicat, aggrediturque demonstrare quod superioris cap. fine jam dictum fuit, beneficium, ubi eo animo quo datur, accipitur, jam reddi; Stoicorumque dogma auxilio vocat qui ad animum omnia referunt. Idem de grato animo dici potest quod de pietate, fide, justitia. Atqui omnia hæc in mente esse quis negat? Indignum est si quis ad Fortunam remittatur ut sensus suos exserat et significet.

5. *Ex paradoxis.* Paradoxa, quæ sunt contra opinionem omnium, inprimis spectabant ad sapientem. Ipsa

bile, ut mea fert opinio, aut incredibile est: eum qui libenter accipit beneficium, reddidisse. Nam quum omnia ad animum referamus[1], fecit quisque, quantum[2] voluit; et quum pietas, fides, justitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi manum exserere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quoties quod proposuit quis consequitur, capit operis sui fruc-
2 tum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, et voluptati sibi esse[3]. Si quod voluit, effecit, pervenitque ad me munus ejus[4], ac mutuo gaudio affecit; tulit quod petiit. Non enim sibi invicem aliquid reddi voluit:
3 aut non fuit beneficium, sed negotiatio[5]. Bene navigavit, qui, quem destinavit portum, tenuit. Teli jactus certæ manus peregit officium, si petita percussit beneficium: qui dat, vult excipi grate; habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed speravit emolumentum aliquod: non fuit hoc beneficium, cujus proprium est nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur,
4 reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est: ut gratus sim, ad Fortunam mittor[6]. Si illa invita respon-

Cicer. Paradoxa docent, quæ videas licet.

1. *Nam quum..... referamus.* Hinc ap. Cic. Acad. II, 45: Zeno, quasi corporis simus expertes, animum solum complectitur.

2. *Quant. vol.* I. e. tantum fecit quantum voluit facere, etsi non exequatur. Sic nos: *la volonté est réputée pour le fait.*

3. *Et voluptati sibi esse.* Pinciani debemus mss., cui adstipulantur Grut., inprimis cod. Naz. Antea nullo sensu: *dat ex voluntate*, *supra est.*

4. *Munus ejus* est Pinciani conjectura, digna quam in textum reciperem. Cf. c. 33, 3: Hunc percepit, qui quo voluit munus suum pertulit. Male hic confert Gruter. III, 17, 3.

5. *Negotiatio*, fœneratio et mercatura. Cf. Ernesti clav. Cic. sub vocc. *negotiator* et *negotiatio*, ubi commentatio de negotiatoribus rom. quæ exstat in I. A. Ernesti Opuscul. phil. crit. nr. 1, in epitomen redacta est. Expressit noster Cleanthem. Cf. infra VI, 12 extr.

6. *Ad Fortunam mittor:* quia ab ea opes et externa petenda, quæ refundat. Atqui ea in nostra potestate non sunt, nec in illorum numero quæ stoici dicunt τὰ ἐφ' ἡμῖν: ab illa

dere non possum, sufficit animus animo. Quid ergò? non quidquid potero, et faciam ut [1] reddam? temporum rerumque occasionem sequar [2], et ejus implere sinum cupiam a quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est [3], nisi et [4] excussis manibus esse grato licet.

XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummavit officium suum; restat enim pars reddendi: sicut in lusu est aliquid pilam [5] scite ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte et expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est [6]: quare? quia hujus rei laus in corporis motu est, et in agilitate, non in animo;

pendent: nulla autem virtus ab illa venit, ergo nec gratitudo.

1. *Ut* excepi e Pinc. emendante loco *et*. Cæterum noli cum Grutero suspicari hic quædam deesse. Error ejus est, semper aliquid deesse, plenius Senecam hæc pertractasse, siquando acciderit, ut varient codd. mss. Quasi mirum esset, quod varient in auctore tam frequenter lectitato ab omni genere hominum, atque descripto!

2. *Temporum rerumque occasionem*, εὐκαιρίαν.

3. *Malo loco beneficium est.* H. e. malum et vix idoneum hominem dona nostra nacta sunt; sterili et malignæ terræ semen credidimus. Simillima hæc loquendi proprietas est τῷ *male jactt*, quod lib. I Benef. jam notavimus.

4. *Excussis*, vacuis: ducta hæc loquendi ratio ab hoc quod, dum aliquid scrutamur, vestem excutimus, quæ dum convertitur et demittit quæ continet, vacua fit; vel quod excuti aliquid jubemus, ut sciamus an vacuum illud sit. Porro non vere manus excutitur. Tamen credi potest interdum potuisse avarum sive in vita, sive in scenicis fabulis, servo furaci dicere, postquam tunicam et pallium et indusium et omnia excuti jusserit: «Excute et manus.»

XXXII. Arg. Opus tamen esse, ut consummaverit officium qui accipit munus aliquod, non grato duntaxat animo, sed et redditione beneficii. Imperfectum sine hoc esse opus. Exemplum a pila lusoria quam et apte recepisse et scite remisisse necessarium omnino fit, ut bonus lusor audias.

5. *Sicut in lusu.... pilam*, trigonalem. Cf. ad II, 17, 3. Manu *excipitur* missa pila et remittitur ad tertium, qui ad primum lusorem remittere debebat. Hinc explices *vices* § 2 reiterationes missæ pilæ.

6. *Exemplum hoc dissimile est.* Hoc ipse sibi Noster objicit quod mox comparationem suam explicando refellit. Hinc enim patet, quanquam aliquid dissimilitudinis est inter duas res, simillimas tamen has esse, et non modo comparari posse, sed valere a priore ad posteriorem consequentiam.

explicari itaque totum debet, de quo oculis judicatur.
2 Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam,
ut oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus
remitteret, non fuit[1]. Sed quamvis, inquit[2], arti ludentis
nihil desit, quia partem quidem fecit, sed et partem
quam non fecit, potest facere : ludus tamen ipse imper-
fectus est, qui consummatur vicibus mittendi ac remit-
3 tendi. Nolo diutius hoc refellere; existimemus ita esse :
desit aliquid lusui, non lusori; sic et in hoc de quo dis-
putamus, deest aliquid rei datæ, cui pars altera debe-
tur[3], non animo, qui animum parem sibi nactus est;
quantum in illo est, quod voluit, effecit.

XXXIII. Beneficium mihi dedit : accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Jam habet, quod petit, et quod unum petit : ergo gratus sum[4]. Post hæc usus mei restat, et aliquod ex homine grato commodum; hæc non imperfecti officii reliqua pars est, sed perfecti accessio[5]. Facit Phidias[6] statuam : alius est fructus artis, alius artificii;

1. *Si per ipsum... non fuit.* Si quæ mora obstaculo fuit remittere pilam volenti, a causa aliena pendet, quam ipse amoliri non potuit.

2. *Inquit.* Adversarius quilibet. Hoc Annæus de more suo.

3. *Cui pars altera debetur.* Omnium scriptt. et edd. lectio. Muretus ex ingenio dedit : *cui par alta.* Sed perperam. — *Pars altera* sunt vices. Utitur eodem vocabulo, quo usus fuerat adversarius et subtiliter distinguit inter beneficium et opus beneficii, s. rem datam : illud animo utrimque respondente, hanc mancam, nisi quid reddatur. Res data, quæ manca est, comparatur cum ludo, animus cum lusore.

XXXIII. Arg. Continuatio ejusdem materiæ. Comparatio beneficii cum statua optima. Hujus triplicem fructum conscientiæ nempe, famæ, utilitatis. Triplicem pariter fructum beneficii, quod postquam collatum est, conscius sibi boni facinoris qui bene fecit erit, tum famam adipiscetur, denique mercedem habebit, ergo utilitatem percipiet. Sic perfectum beneficium, modo hæc tria contigerint; sin unum e tribus defuerit, jam beneficium imperfectum fore.

4. *Ergo gratus sum.* Cod. Naz. al.: plurimi tamen : *ego gratus sum.* Male.

5. *Accessio.* Hæc non ad officium necessario pertinet, si quis viribus destituitur : pertinet, si vires adsint.

6. *Phidias.* Cf. de hoc Socratis coævo ad Epist. IX, 4.

artis est, fecisse quod voluit: artificii, fecisse cum fructu.
Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Tri- 2
plex est illi fructus operis sui: unus conscientiæ; hunc absoluto opere percepit: alter famæ; tertius utilitatis, quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille est, conscientiæ: hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit; secundus est famæ; tertius [1] eorum, quæ præstari invicem possunt. Itaque quum benigne acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem jam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est; ipsum quidem bene accipiendo persolvi.

XXXIV. Quid ergo? inquit. Retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit: bono animo bonum [2] obtulit; et, quod est amicitiæ, ex æquo [3]. Post divide [4]: aliter beneficium, aliter creditum solvitur. Non est quod exspectes, ut solutionem tibi ostendam [5]: res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamvis primo

1. *Tertius*. Emendavit Pincianus. Impressi autem et codd. habent *tertius et eorum*. Mea sententia, ait Grut., valde male.

XXXIV. Arg. Excursus de vocum significatione multiplici, qua fit ut uni vocabulo duplex, triplex, quadruplex sensus competat. De hoc disserit, ut se sibi consentientem ostendat, et quæ modo dixit et repugnare sibi credideris, optime conquadrare nos doceat.

2. *Bonum obtulit*; mss. ad unum omnes et Erasmus. *Retulit* conj. Pincian. et Muretus in textum recepit. Sed Lipsius *obtulit* jure prætulit.

3. *Et, quod est amicitiæ, ex æquo*. Suppl. *fecit*. Amicitia non facile sine æqualitate quadam constare potest: est enim ea quasi amicitiæ conditio. Conf. Cic. Dialog. De Amic. V, etc.

4. *Post divide*. Sic cum Pinciano legam, i. e. distingue. Vetus lectio: *Post deinde*, quæ sine sensu est: quare Gruterus ait: ego circa hunc locum videor magnum odorari ulcus, sed invisum. Lipsius ait: mihi hæc sana, et comicum est: *Postinde, Postdeinde*: eadem cum simplicibus. Apposui hæc, ut lectori judicandi per ipsum copia sit. — *Divide*. Hæc vox in Senatu solennis erat, si quis in consiliando res distinctas suapte conjunxerat, et qui post eum loquebatur, e prioris sententia quædam recipienda censuerat, quædam vero respuenda.

5. *Non est.... ostendam*. Non opus est ostendere, quomodo hæc solutio fiat.

contra opinionem pugnet tuam, si te commodaveris [1] mihi,
2 et cogitaveris res esse plures, quam verba [2]. Ingens copia est rerum sine nomine [3], quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque [4]. Pedem et nostrum dicimus, et lecti, et veli [5], et carminis: canem, et venaticum, et marinum, et sidus [6]. Quia non sufficimus, ut singulis singula assignemus; quoties opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula justa contem-

1. *Si te commodaveris* i. accommodaveris: eodem modo Cic. Ep. ad Divers. XIII, 53, ubi *Scheller* τὸ *te* in Lexico delere voluit, sed perperam. Bene autem Ruhnken. in præf. ad Schelleri Lexicon latinobatavum h. v., Facciolato (Anim. cr. in Lexica p. 127) et Dukero (ad Liv. XXXIII, 48) præeuntibus, monuit, de iis quæ non eadem redduntur, hoc verbum usurpatum esse.

2. *Res esse plures, quam v.* Pinc. unus et omnes Grut. codd. Antea: *res esse magis quam.*

3. *Ingens copia est rerum sine nomine.* Observatio hæc de translatione vocabulorum multiplici nunc tritissima est, nec defuit iis viris doctis, qui et de origine et de natura rationeque universali linguarum philosophati sunt, e. c. Sulzero, Herdero, Monboddo, Harris, etc. Cf. tamen, si tanti est, Ernesti jun. Lexic. technol. lat. rhet. h. voce.

4. *Alienis commodatisque.* Sic Pinc. unus et Grut. codd., quum antea esset: *sed aliunde commodatis.* — *Commodatisque.* H. e. quæ a rebus propinquis, similibus mutuati sumus; ut œstrum ab οἴστρῳ, insecto famoso quod usque et usque aculeo nos pungens in furias agit; cornu, quod proprio sensu armaturam nativam frontis significans, mox de exercituum alis, fluminum sese dividentium canalibus, Lunæ phasibus dictum fuit.

5. *Et veli. Pes veli,* ποῦς, sunt funes, quibus vela, vento poscente, vel intenduntur, vel remittuntur, ita ut navis cursus iis tanquam pede suo nitatur. Cf. Virgil. Æn. V, 830 ibique Heyn. et Schneideri Lexicon crit. græcogerm. sub ποῦς ed. II. Hanc *pedis* significationem antiquissimam esse constat Homeri testimonio, qui Odysseæ libro V, 260, de navi ab Ulysse confecta dixit; κάλους τε πόδας τ' ἐνέδησεν ἐν αὐτῇ. Catullus Carmin. IV, 21, *utrumque pedem* in exprimenda navigatione commodissima adhibet. Vid. Volp. pag. 21; et Vossium, pag. 12 et 13; et Salmasium, Exercit. Plin. tom. I, p. 400; Potter. ad Lycoph. v. 1015; Græv. ad Cic. lib. XVI, Epist. Attic. 6; Burmann. ad Ovid. Fast. III, 565; et notas nostri Virgilii, tom. VI, p. 338. Ed.

6. *Sidus.* Vel potius ἀναστερισμός siderum series quæ ignota pro causa κύων apud Græcos, canis vel canicula apud Romanos nominata sunt, quamvis minime *canis* speciem præbeant. Horat. Carminib. libr. I, od. XVII: «Hic in reducta valle Caniculæ Vitabis æstus.» Alius: «Torquet et exustas insana Canicula messes.» Cujus ἀναστε-

nens : aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen et gladiatorem 3
fortem virum, et servum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parcimonia[1] est scientia vitandi sumptus supervacuos, aut ars re familiari moderate utendi : parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi et contracti; quum infinitum intersit inter modum et angustias. Hæc alia sunt natura[2] : sed effecit inopia ser- 4
monis, ut et hunc et illum parcum vocemus; ut et ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, et hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium est et actio, ut diximus, benefica[3], et ipsum quod datur per illam actionem; ut pecunia, ut domus, ut prætexta. Unum utrique nomen est : vis quidem ac potestas longe alia.

XXXV. Itaque attende; jam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio[4] quod actio

ρισμοῦ Sirius est stella primæ magnitudinis quæ calori præerat. Cæterum potuisset noster, quoniam de variis unius vocis significationibus disserebat, addere Canem in talorum ludo unitatem esse et casum in hanc faciem ubi unitas erat; qui casus infelicissimus omnium senioni opponebatur. Canis præterea Cynicum designat, ut apud Græcos κύων. Martial. lib. III, epig. LIII, ad Cosmum : « Hunc quem sæpe vides inter penetralia nostræ Pallados et templi limina, Cosme, novi, Cum pera baculoque senem, cui cana putrisque Stat coma, et in pectus sordida barba cadit... Esse putas Cynicum, deceptus imagine falsa : Non est hic Cynicus, Cosme; quid ergo? canis. »

1. *Parcimonia*. Plin. H. N. XXII, 24, homines animi humilis et præparci, quos illi (Græci) dixere micropsychos. Cf. Is. Casaub. ad Theophr. Char. pag. 124, ed. Fisch. qui græcam vocem μικρολόγος a Seneca expressam vult, et alia hominum parcorum nomina apud Comicos præsertim obvia comparat.

2. *Hæc alia sunt natura*. Hæc in se differunt, et aliam naturam habent.

3. *Sic beneficium est et actio, ut diximus, benefica*. Sic optime Pinc. et Grut. codd., quum antea esset : *Sic beneficium et actio dicitur beneficii et ipsum*. Quum alii codd. habeant : *diximus bona*, alii : *est actio*, Gruterus hic odoratur vulnera, ut medici dicunt, κρυπτὰ καὶ ὑπόνομα.

XXXV. Arg. Supra dicta repetit jungitque, et ait rei rem reddendam, animo animum, sed hoc magis esse, et beneficio gratiam reddi, simul ac grato animo accipitur.

4. *Illi beneficio*, rei ipsi quæ datur, operi beneficii.

perficit, relata gratia est, si illud benevole excipimus :
illud alterum [1] quod re continetur, nondum reddidimus,
sed volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus,
rei rem debemus. Itaque quamvis retulisse illum gratiam
dicamus, qui beneficium libenter accepit; jubemus ta-
2 men aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consue-
tudine [2] quædam quæ dicimus, abhorrent : deinde de
alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus injuriam
accipere sapientem [3] : et tamen qui illum pugno percus-
serit, injuriarum damnabitur. Negamus rem stulti [4] esse :
et tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti
condemnabimus. Insanire omnes dicimus [5] ; nec tamen
omnes curamus elleboro [6] : his ipsis quos vocamus insa-
nos, et suffragium et jurisdictionem [7] committimus. Sic

1. *Illud alterum*, de quo dixerat, rem inter animos geri, quæ mentem spectat, quod spirituale barbare vocares.

2. *A consuetudine*. Apposite laudat Lipsius Senecæ de Const. sap. 3, 2, not. de iisdem Stoicis : Ita sublato alte supercilio in eadem ac cæteri descenditis, mutatis rerum nominibus. Quæ sequuntur sunt Paradoxa Stoæ. Cf. Lipsii Manuduct. III, 11.

3. *Neg. inj. acc. sap.* Scilicet non ut sapiens, sed ut homo, pugnos accepit. Vide Tom. I, Libr. de Constantia Sapientis, et inprimis cap. 2.

4. *Negamus rem stulti esse.* Sic Erasmus et unus pal. : at *rem* non comparet in Naz. cod., nec apud Vincent. bellovac. spec. historial. VI, 28, qui habet: *Negamus stulti quicquam esse :* alii dant : *Negamus stulti aliquid esse.* Sed vulgata præferenda est. — *Stulti* i. qui neque proficientes neque sapientes sunt, οἱ φαῦλοι, ut tales privantur re, remque publicam capessunt. Cf. Lipsii Manud. III, 20.

5. *Insanire omnes dicimus* est optimorum Pinc. et Grut. codd. lectio quum alii *scilicet stultos dicimus* habeant, Lipsius et Gron. τῷ *scilicet* eliminato *stultos* retineant. Grutero adsentior, utramque vocem expungenti auctoribus codd. mss. Stoice enim loquitur Seneca. At illa : *scilicet stultos esse*, esse glossema, facile est videre. — *Insanire omnes dicimus.* Παράδοξον quod in deliciis Stoici habuere, et commendavit eloquentiæ illecebris et fuco Tullius Parad. IV, ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται. Sequutus est Horat. Serm. lib. II, sat. III; quæ tota circa hoc argumentum versatur.

6. *Nec tamen omnes curamus elleboro.* Elleborus herba quæ ad insaniam curandam perutilis censebatur. Hanc ex Anticyra trahebant Romani. Horat. lib. II, sat. III : « Danda est ellebori pars multo major avaris ; Nescio an Anticyram ratio illis destinet omnem. » Pers. Sat. IV, 16 : « Anticyras melior sorbere meracas. »

7. *Jurisd.* Jus tribunalis conscendendi et pronuntiandæ justitiæ.

dicimus eum, qui beneficium bono animo accepit, gra-
tiam retulisse : nihilominus illum in ære alieno relinqui-
mus [1], gratiam relaturum, etiam quum retulerit [2]. Exhor- 3
tatio est illa, non infitiatio beneficii [3]. Ne timeamus, neve
intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi
donata sunt, et fama defensa, detractæ sordes [4], spiri-
tus [5] et libertas potior spiritu; et quomodo referre gra-
tiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum
meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit.
Excipe beneficium, amplexare [6], gaude : non quod acci-
pias, sed quod reddas [7], debiturusque sis. Non adibis 4
tam magnæ rei periculum, ut casus ingratum facere te
possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas
animo, ne laborum ac longæ servitutis exspectatione de-
ficias; non differo te [8] : de præsentibus fiat. Nunquam
eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? non arma
sumenda sunt : et fortasse erunt [9]. Non maria emetienda :

1. *In ære alieno relinquimus.* Ab ære alieno non liberamus. Debitorem obligatumque linquimus.

2. *Etiam quum retulerit.* Omnium codd. est. Antea : *reddiderit.*

3. *Exhortatio...beneficii.* Non hoc eo consilio dicimus, ut honor suus beneficiis detrahatur, atque gratiarum actio diminuatur, sed ut ad danda accipiendave beneficia adhortemur. *Infitiari* est creditum fraudare, ideoque beneficiorum acceptionem negare. Cf. Festus p. 300, 30. Godofr. Itaque non opus est, ut beneficiis acceptis timeamus, etc.

4. *Detractæ sordes*, reatus remotus. Reos enim Romæ vestibus sordidis luctus causa fuisse indutos constat. Sic infra IV, 12, 3.

5. *Spiritus* i. e. vita. Suppl. defensus, aut donatus.

6. *Excipe... amplexare.* Gradatio notanda in verbis. Oblatum munus ne sperne, sed sinito ad te venire, et manu excipito; dein amplexare brachiis.

7. *Quod reddas.* Melius omnino videretur forsan quod *redditurus* ut mox *debiturusque sis.* Perperam, neque ex præcedentium sententia. Eo nempe tempore quo recipis, non jam redditurus es, sed reddidisti et reddis, quum hoc animo accipias quo ille dedit; debiturus tamen es, non beneficium quidem, sed rem.

8. *Non differo te.* Gallic. verte : « *Je ne te remets pas.* »

9. *Non arma sumenda...... erunt.* Arma sumi necessarium non est, quanquam et id possibile est. Sumantur, non sumantur, hoc nihil refert neque de tantulo res est.

fortasse etiam ventis minantibus solves. Vis reddere beneficium? benigne accipe, retulisti gratiam: non ut solvisse te putes, sed ut securior debeas[1].

1. *Non ut... debeas.* Non te liberatum jam ab ære alieno existimes, sed non ob æs alienum timeas et anxius sis.

DE BENEFICIIS

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM

LIBRI TERTII.

Agit de Ingratis. Qui illi sint? et an puniendi, aut ad judicem vocandi? Accurata disputatione negat: et addit, pœnam iis in Odio et Infamia esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in servum gratus esse debeat? an ab illo Beneficium accipiat? Affirmat, et hoc uberius, quia creber tunc servorum usus. Annectit, An filius patri det Beneficium? Disputat in utramque, sed affirmantem affirmat. LIPSIUS.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER TERTIUS.

I. Non referre beneficiis gratiam, et est turpe, et apud omnes habetur [1], Æbuti Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur, quum interim hoc omnibus [2] hæreat, quod omnibus displicet : adeoque in contrarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos [3] non post beneficia tantum, sed propter beneficia. Hoc pravitate naturæ accidere quibusdam non negaverim : pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recen-

I. Arg. Quis sit ingratus, inquiritur a cap. I usque ad cap. VI. In hoc vero specialius de ingratorum, quos omnibus vel ingratis displicere contendit, variis generibus. Alii sunt pravitate naturæ sontes, alii ob interjectum temporis spatium. Tum alii in hoc peccant quod beneficium negent, alii quod dissimulent, alii quod non reddant; in hoc quidam quod ne meminerint quidem. Et hoc depravatissimi animi indicium esse demonstrat.

1. *Et apud omnes habetur*. H. e. apud omnes, eos etiam qui simili vitio laborant, vitium existimatur vituperaturque acerrime.

2. *Quum... hæreat*. Quum hoc vitium, ingratitudo, omnibus ingratis nihilominus hæreat, quamvis iis ipsis displiceat.

3. *Infestissimos*. Pro inimicis. Apud Ciceron. contra est, habere infestum, idem quod vexare, e. c. ad Att. IX, 16. Cf. Festus h. v.

tia apud illos viguerunt, ea interjecto spatio obsolescunt.
2 De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, quum tu illos non ingratos vocares, sed oblitos, tanquam ea res ingratum excuset, quæ facit; aut, quia hoc[1] accidit alicui, non sit ingratus, quum hoc non accidat, nisi ingrato. Multa sunt genera ingratorum, ut furum[2], ut homicidarum; quorum una culpa est; cæterum in partibus[3] varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit: ingratus est, qui dissimulat[4]: ingratus, qui non reddit: ingratissimus omnium,
3 qui oblitus est. Illi enim si non solvunt, tamen debent: et exstat apud illos vestigium certe meritorum intra malam conscientiam[5] conclusorum; et aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit; si subita honestæ rei cupiditas, qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere; si invitaverit facilis occasio: hic nunquam fieri gratus

1. *Aut, quia hoc*, etc. Sic omnes codd. et vetustissimæ edd. Erasmus tamen *an*. Gruterus se hinc expedire non potuit. Lipsio vulgata placuit. Gron. hinc fecit: *ut, quia hæc a*. Sententia, ait, eadem: sed hæc vis est particulæ *ut* interdum, ut præponatur interrogationi. Sic apud Plaut. Trinum. II, 2: «Ego indotatam te uxorem ut patiar!» Trucul. IV, 2: «Ego ut hæc mihi patiar fieri!» Enimvero illud *ut* hic nullum locum habet, quum nulla indignatio nullusve affectus exprimatur. Emendatione non opus est, sed interpretatione: oblivio, ait, ingratum non excusat, potius crimini est, quum ipsa ingratum faciat, nec nisi ingrato obrepat. Hic sensus exit, interpunctione mutata. Antea erat: *oblitos*: *tanquam..... facit. An.... ingrato?*

2. *Ut furum*. Sc. *ut* multa sunt genera *furum*, etc.

3. *In partibus*. I. e. gradu modoque. Spectant autem hæc ad dogma Stoæ, peccata omnia esse paria: quatenus a lege discedunt peccantes. Cf. Tiedemann. System. III, p. 153.

4. *Qui dissimulat*. Qui libens occulit, non præ se fert. Sic dissimulata actio ap. Quintil. IV, 1, 60, dicitur esse oratoris, qui nec verbis, nec vultu, nec gestu nimium promittit, sed artem suam quasi occulit, celat: eodem modo Quint. IV, 2, 117, compositionem dissimulatam usurpat, in qua ars non apparet.

5. *Intra malam conscientiam*. Intra animi latebras contumacis et superbi et nihil nisi semetipsum amantis, ita ut præ tumore vix sibi conscius sit accepti muneris.

potest, cui totum beneficium elapsum est. Et utrum tu 4
pejorem vocas, apud quem gratia beneficii [1] intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitiosi oculi [2] sunt qui lucem reformidant; cæci, qui non vident [3]. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam ingratus est, quam qui quod in prima parte animi positum esse debuit, et semper occurrere, ita seposuit et abjecit, ut in ignorantiam verteret [4]? apparet illum non sæpe de reddendo cogitasse, cui obrepsit oblivio.

II. Denique ad reddendam gratiam, et virtute [5] opus est, et tempore, et facultate, et adspirante fortuna. Qui meminit, sine impendio gratus est [6]. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præstat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe projecit, ut extra conspectum suum poneret. Quemadmo- 2

1. *Intercidit.* Periit, cessit; jam non est. Cicer. pro reg. Dejot. cap. 25 hunc Iambic. trimetr. acatalect. e Græco nescio quo: « Pereant amici, dum inimici intercidant. »

2. *Vitiosi oculi.* Muretus emend. *luscitiosi oculi*, eumque sequutus est Gruterus. At recepta bona lectio est.

3. *Vitiosi..... vident.* Comparatio similis est Plutarchi de Atheis et Superstitiosis, quum illos nihil, istos prave videntibus assimilet et ideo illos palam deteriores putet esse. Lipsius ad Plutarch. de Superstit. c. 6. p. 66, To. VIII, Opp. Hutt. respexisse videtur.

4. *Quis tam ingratus est.... verteret?* Quod ita verum est ut apud Romanos *immemor* sæpe idem sonet cum *ingratus*, quasi non meminisse idem foret ac gratiam non referre: quod ipsum Senecam non notasse mirum est.

II. Arg. Meminisse vero jam est gratiam referre; et assidua memoria cultum beneficium aliquo modo redditur.

5. *Virtute.* Non sensu stoico eminentiore, quo est virtus ratio perfecta, Cic. Acad. Qu. I, 10; sed voluntate bona et illa persuasione, esse beneficium accipientis meminisse acceptorum, et gratiam referre, si occasio, opes viresque, etc. adsint adspirentque.

6. *Sine impendio gratus est.* Sensus est: Gratiam accepti muneris reddit, nihil de suo penu, opibus, supellectile, tempore, voluptatibus, otio demens; nullam prorsus impensam faciens.

dum quæ in usu sunt, et manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs[1] adeunt: illa quæ ad oculos non revocantur, sed extra conversationem, ut supervacua, jacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

III. Præter hanc causam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium[2] ac potissima[3], quod novis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, [4] inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid domi est[5], vile est. Sequitur autem ut, ubi quod acceperis, leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque

1. *Situs*. Sordium et corruptionis. Est græcum εὐρὼς, sive interdum πῖνος. Gallic. quasi *moisissure*. Cf. Senec. Ep. 58, 3. Apulei. Florid. T. II, ed. bip. p, 139: Profecto, ut gladius usu splendescit, situ rubiginat, ita vox in vagina silentii condita, diutino torpore hebetatur.

III. Arg. Immemoris animi alia causa est immodica cupidinum vis, quibus mancipati nova de novis usque optamus, et iis parum contenti quæ vehementissime expetivimus, summaque esse credebamus, aliis inhiemus; ita ut præterita obliviscamur, futura assidue cogitemus.

2. *Prima omnium*, etc. Antiqua est hæc observatio, jam ap. Homer. Odyss. α, 351 sq. obvia, homines veteribus recentia præferre ideoque rerum novarum studio teneri. Hinc Horat. Carm. III, 29, 33 monet: « Quod adest, memento Componere æquus, etc. » Pittacus unus e septem sic dictis sapientibus jam dixisse fertur, τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν esse optimum, h. e., egregie exponente T. Hemsterhusio ad Lucian. III, p. 365 sq. bip., res præsentes et quod fuerit oblatum, lucro apponere (Horat. Carm. I, 9, 14) inque rem suam convertere. Inconstantiam illam hominum sæpe antiqui reprehenderunt, utpote expressam in Demo s. populi liberi imagine. Cf. Herodot. III, 81 ibique p. 239, 62 Valck. qui multa Ciceronis eo spectantia loca collegit, nec Demosthenis locum egregium p. 383, 5 ed. Reisk. neglexit. Conferri meretur Epictetus Diss. I, 24.

3. *Prima omnium ac potissima*. Sic Erasmus, al. Omnes tamen Pinc. et Grut. codd. *potentissimo*. Parum refert. Utrumque occurrit. Sed vulgata nostro familiarior.

4. *Inspicimus*. Hanc vocem cod. Naz. et Col. omittunt.

5. *Quidquid domi est*...... Sic habent omnes codd. omisso *enim*, quod vulgata habet.

eorum non sit in pretio. Amavimus aliquem et suspexi- 2
mus [1], et fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quamdiu nobis placebant ea quæ consecuti sumus : deinde irrumpit animum aliorum admiratio, et ad ea impetus factus est, uti mortalibus mos est ex magnis majora cupiendi [2] : protinus excidit [3], quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuere, sed ea sola quæ fortuna præceden-
tium ostentat. Non potest autem quisquam et invidere, 3
et gratias agere ; quia invidere, querentis et mœsti est ; gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum novit, nisi id tempus quod quummaxime transit [4], ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, ut præceptores [5] eorumque beneficia intercidant ; quia totam pueritiam relinquimus : sic fit, ut in adolescentiam nostram collata pereant ; quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit : ideoque caduca memoria est futuro imminentium.

1. *Suspeximus*. Demirati sumus, quasi summi ingenii hominem.

2. *Mos est, ex magnis majora cupiendi*. Horat. Carmin. lib. III, Od. XXIV, vss. ult. : « Improbæ crescunt divitiæ : tamen Curtæ nescio quid semper abest rei. »

3 *Excidit*. Suppl. ex *memoria*. Sic Gallic. dicimus *échapper* cum auxil. ῥήματι, *être* : « son nom m'est échappé. »

4. *Nisi id tempus..... transit*. Huetus margini adscripserat bene : instans et futurum.

5. *Sic fit, ut præceptores*, etc. Repetit hæc Seneca de Benef. VII, 28, 2. Si experientiam consulueris, multa haud dubie exempla occurrunt parum jucunda, quæ veritatem hujus observationis docere videntur : sunt tamen altera ex parte haud exigua, quæ gratum animum in præceptores bonos, nec mali eum merentur, testata sunt. Illa itaque levitati, hæc bonitati naturæ adscribam : neque tamen generalis inde regula deducatur, nec argumenti loco haberi possunt. Socrates enim, Plato, Zeno, Epicurus, etc. quanti æstimati sint a discipulis suis constat. Nec nostris temporibus defuere nec desunt, qui grati in præceptores animi documenta ediderint edantve. Nonne huc pertinent quoque donationes quamplurimæ, quibus instituta pædagogica inprimis a majoribus sunt ornata et condita? Seneca tamen ad corruptos sui ævi mores, et ad alumnum suum Neronem respexisse videtur. Cf. infra c. 17, 3 ; VI, 15, 1.

IV. Hoc loco reddendum est [1] Epicuro testimonium,
qui assidue queritur, quod adversus præterita simus in-
grati; quod quæcumque percepimus bona, non reduca-
mus [2], nec inter voluptates numeremus: quum certior
2 nulla sit voluptas [3], quam quæ jam eripi non potest. Præ-
sentia bona nondum tota in solido sunt; potest illa casus
aliquis incidere: futura pendent, et incerta sunt: quod
præteriit, inter tuta sepositum est[4]. Quomodo ergo [5] gratus
quisquam esse adversus beneficia potest, qui omnem vi-
tam suam transilit præsentium intuitu ac futurorum?
Memoria gratum facit: memoriæ [6] minimum tribuit quis-
quis spei plurimum.

IV. ARG. Laus Epicuri facundissime in insaniam hominum disserentis qui præteritas voluptates, quum solæ securæ sint, nec recordantur nec aliquid esse putant, vitamque omnem præsentium intuitu et futurorum finiunt, nil memoriæ, pauca oculis, multa spei condonantes.

1. *Hoc loco reddendum est.*, etc. Laudandus est Epicurus ob judicium et sententiam bonam. Cæterum et hæc Epicurum nonnisi de stultis, non de sapientibus pronuntiasse, patet e Cicer. de Fin. I, 17 sq., ubi est: Stulti autem malorum memoria torquentur....: præterea bona præterita non meminerunt, etc. Contra, sapientes bona præterita grata recordatione renovata delectant.

2. *Non reducamus.* Optimi sic codd. Alii *in memoriam red.* Sed jam Erasm. notavit, videri illa: *in memoriam* adjecta esse ab enarratore, deinde Senecam et alios hoc verbo sine ulla adjectione gaudere uti pro verb. renovare, repetere. Gron. sic jam edidit laudavitque Cons. ad Helv. II, 2, ubi revocare est repetere.

3. *Quum certior nulla... voluptas.* Cf. Senec. de Vit. Beat. c. 6.

4. *Eripi non potest....... sepositum est.* Cf. de Brevit. Vit. c. 10, 2 not. Sic Anthol. lat. III, 62, 7 Burm. est: « Pervixi: neque enim Fortuna malignior unquam Eripiet nobis quod prior hora dedit.» Similia e Pindaro Ol. II, 29 aliaque collegit Mitscherlich. ad egregium locum Horatii Carmin. III, 29, 41–48. Aristippi fere eamdem sententiam servavit Athenæus XI, c. 11, p. 544 a. b., quatenus vitam beatam unius esse temporis judicabat: diversa tamen sensit Aristippus, si Athenæo fides habeatur, quod neque præteritum, neque futurum tempus ad se pertinere putavit, uno præsenti tempore bonum hominis metiens. Sed hæc jam attigisse breviter video Schweigh. ad Athen. l. l.

5. *Quomodo ergo gratus* Pinc. in suis codd. invenit. Alii omittunt τὸ *ergo*.

6. *Qui omnem vitam suam transilit præsentium intuitu ac futurorum? Memoria gratum facit: memo-*

V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam ut scias, non est satis didicisse: intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur: Geometriam dico, et sublimium cursum[1], et si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere; quædam minora, sed numero plurima, et temporibus diversa, effluunt; quia, ut dixi, non subinde illa tractamus; nec libenter, quid
cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium! 2
Nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se et devotum professus est[2], et si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, invenit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida et parum libera, evitant: perveniunt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeo enim ingratus est qui oblitus est, ut gratus sit cui beneficium in mentem venit.

riæ, etc. Vulgata habebat: *transtulit? Præsentium intuitus ac præteritorum memoria g. f.* Codd. tamen variant. *Transilit* dat cod. Naz. omnes *intuitus.... futurorum*, non *præteritorum* exhibent. Hinc distinctione mutata et unica littera (*intuitu* ex *intuitus*) detracta, fecit Gronov. lectionem, quam recepi in textum, ut nexui sententiæ quam maxime consentaneam. Omitto Pinciani Gruterique emendationes magis auctorem quam librarios castigantes. Verbo memorabo Salmasii ad Epictet. et Simplic. p. 17, emendationem valde ingeniosam: *transilit præsentium totus ac f.*, quia in cod. Naz. erat: *tutos*. Comparat græc. ὅλος τῆς μουσικῆς, etc. Sic *totus Dei* est ap. Valer. Flacc. Argonautic. I, 207. Senec. de Benef. VII, 26, 3, *lucri totus*. Sententia manet eadem.

V. Arg. Ut scientiarum quædam, multa beneficia ea natura esse ut excidant effluantque. Nullum tamen non, dum petit, memorem se æternum fore polliceri; paucos non statim oblivisci.

1. *Sublimium cursum*. Astronomiam designari a Seneca patet. Huetius annotaverat, τοὺς μετεώρων δρόμους. Cf. Senec. Nat. Quæst. VII, 1. Ergo *Sublimia* pro *stellæ*, *sol*; ut apud Græcos τὰ μετέωρα.

2. *Nemo non deditum se et devotum professus est*. Omnium codd. et edd. lectio est, quam cum Gronov. teneam. Lipsii codex: *sed devotum*.

VI. Hoc tam invisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur : et an hæc lex, quæ in scholis [1] exercetur, etiam in civitate ponenda sit, qua ingrati datur actio, quæ videtur æqua omnibus [2]. Quidni ? quum urbes quoque urbibus, quæ præstitere, exprobrent, et in majores collata a posteris exigant [3]. Nostri majores, maximi scilicet viri [4], ab hostibus tantum res repetierunt [5] : bene-
2 ficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Medorum [6] gente [7], non est in ulla data adversus ingratum actio [8] : magnumque hoc argumentum, dandam non

VI. Arg. Usque ad caput 18 tractatur quæstio, utrum ingratus accusari et puniri an impunitus esse debeat. Hic solvit quæstionem, sed absque probatione et argumentis, aitque hanc culpam ex earum numero esse quas homo Diis relinquit puniendas, his in terris exosus, non supplicio tamen afficiens.

1. *In scholis*. Rhetorum. Nempe Seneca pater exemplum actionis ingrati servavit in Controvers. lib. IV, (IX), 1.

2. *Æqua omnibus*. Quæ ad omnes ingratos similiter pertinet.

3. *Quum urbes.... exigant*. Exemplo sint Athenienses, qui res bello Medico a se gestas commemorant, quibus se res Græcorum et Lacedæmoniorum servavisse monstrant : quamobrem auxilium eorum se petitum venisse Lacedæmonem. Conf. Thuc. I, 73 sq.

4. *Maximi scilicet viri*. Grut. suspicatur, has voces ab amanuensi esse profectas.

5 *Res repetierunt* emendat Muretus. Antea : *æs rep.* Erasmus omisit : *æs.....*

6. *Medorum*. Muretus Var. Lectt. XII, 3 in veteri codice invenisse se ait : *Mædonum*, unde non dubium habet, quin legendum sit : *Medorum*. Etsi omnes libri nobis cogniti obstinatissime *Macedonum* teneant, tamen hanc Mureti emendationem in textum recipere debui. Seneca, qui tenacissimæ memoriæ fuit, unam tantum gentem laudat, nec quisquam præter *Medos*, i. e. Persas, alium populum, qui talem actionem tuitus esset, laudavit.

7. *Excepta Medorum gente*, etc. Morem hunc *Medorum* i. e. Persarum laudat Xenophon in Cyropædia V, 2, 7. quem locum alioqui satis notum suppeditat Muretus Var. lect. XII, 3 p. 338 ed. Wolf. Halis Saxon. 1791. Ammian. Marcellin. XXIII fin. aliique. Nulla autem alia gens totius Antiquitatis hac adversus ingratum actione insignis est. Nec exemplum pœnæ, qua Philippus Macedoniæ rex (infra IV, 37) militem ingratum affecit, probare potest, talem actionem apud Macedones in usu fuisse.

8. *Actio*, ut jurisperiti aiunt, jus aliquem reum agendi, et trahendi ante tribunal et vindicandi in libertatem, in vincula, in restituendas pecunias, etc. *Nulla data adversus ingratum actio* ergo est :

fuisse : quia adversus maleficium omne consensimus ; et homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum, aliubi atque aliubi diversa pœna est, sed ubique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique improbatur : neque absolvimus illud ; sed quum difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantum odio [1] damnavimus, et inter ea reliquimus, quæ ad judices deos mittimus.

VII. Rationes autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficii periit, si actio, sicut certæ pecuniæ [2], aut ex conducto et locato, datur. Hoc enim in illo speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri ; quod totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello[3], si ad judicem voco, incipit non beneficium esse,
sed creditum. Deinde quum res honestissima sit, referre 2
gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est ; non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quam eum qui depositum reddidit, aut, quod debebat, citra judicem[4] solvit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil

nullum in orbe terrarum tribunal est, nullus judex, ante quem sisti aliquis eo nomine possit, quod immemor beneficii fuerit.

1. *Odio damnavimus.* Odimus ; hæc illi sola pœna quam jure suo possunt ingrato infligere homines ; sola infamia quam inurere est.

VII. Arg. Rationes quatuor enumerat cur nulla adversus ingratos actio esse soleat. Prima quod hæc beneficii natura sit, ut arbitrio accipientium permittatur, neque jam id beneficium fore si ob gratiam non relatam actio sit, sed creditum. Secunda, quod desinit res honesta esse grati animi significatio, si necessaria fiat ; atqui hanc necessariam fore, si hac absente in jus aliquis rapiatur. Tertia quod actionum nimius numerus foret. Quarta demum quod infinitam propemodum licentiam judicibus permitteret, qui jam non tam judices quam arbitri fierent, ob legum absentiam et beneficii parum cognitam naturam.

2. *Sicut certæ pecuniæ.* In stipulatione aut syngrapha expressæ, quam nempe aliquis mutuari cupienti commodavit. Supplend. *actio*, quod paulo superius.

3. *Si appello.* I. e. si flagito et posco privatim, deinde ad judicem, quod sequitur.

4. *Citra judicem.* H. e. sine judice ; antequam ad judicis legumque auxilium confugeres.

pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem et bene-
3 ficum [1]. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res gratum esse, nisi tutum est, ingratum fuisse. Adjice nunc, quod huic uni legi omnia fora [2] vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt [3], omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant.
4 Præterea quæcumque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt [4], et non dare infinitam licentiam judici. Ideo melior videtur conditio causæ [5] bonæ, si ad judicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula [6] includit, et certos, quos non excedat, terminos ponit; hujus libera, et nullis astricta vinculis religio, et detrahere aliquid potest, et adjicere, et sententiam suam, non prout lex aut justitia suadet, sed prout humanitas et

1. *Gratum hominem et beneficum.* Vulgata erat: *gr. hom. et beneficium* ante Pinc., qui recte fecit *beneficum*, probante Lipsio; etiam propter sequentia, quæ omnia ad hominem ipsum talem referenda. Muretus refinxerat: *gratum animum et beneficium.*

2. *Omnia fora.* I. e. omnia judicia totius imperii romani. Moneo hoc, ne cum Lipsio de trinis foris, quæ Senec. de Ira II, 9 memorat, interpreteris.

3. *Omnes sua extollunt*, etc. Expressa hæc sunt ex Aristot. VIII, c. 13 (15) de Moribus s. Ethic. Nicom. οἱ μὲν γὰρ παθόντες τοιαῦτά φασι λαβεῖν παρὰ τῶν εὐεργετῶν, ἃ μικρὰ ἦν ἐκείνοις, καὶ ἐξῆν παρ' ἑτέρων λαβεῖν, κατασμικρύνοντες· οἱ δ' ἀνάπαλιν, τὰ μέγιστα τῶν παρ' αὐτοῖς καὶ ἃ παρ' ἄλλων οὐκ ἦν, καὶ ἐν κινδύνοις ἢ τοιαύταις χρείαις.

4. *Præterea..... possunt.* I. e. nulla res in judicium deducitur, quam non, quanti sit, æstimare possit judex. Comprehendere animo, intelligere est ap. Ciceron. Orat. I, 18. Sic explicat Gruterus. Sed sequentia docent esse supplendum, legibus.

5. *Ideo melior...... causæ bonæ.* Bona causa formulam non timere debebat. De arbitris hic locus classicus est.

6. *Formula.* Cognitionis nempe, ad cujus præscriptionem judices debent judicium suum dirigere, et quid cognoscendum judicandumque sit, ex ea intelligere. Dabatur autem a prætore illa formula (*instruction* vocamus) quæ *arbitro*, qui et ipse judex erat, non data est: quippe qui nulla formula coercitus, ex fide bona, ex æquo et bono controversiam dirimeret. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

misericordia impulit, regere. Ingrati actio non [1] erat 5
judicem alligatura, sed regno liberrimo positura [2]. Quid
sit enim beneficium, non constat : deinde quantumcumque
sit, refert quam benigne illud interpretetur judex.
Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe et qui reddidit
quod accepit, ingratus est ; et qui non reddidit, gratus.
De quibusdam etiam imperitus judex dimittere
tabellam potest [3] : ubi fecisse, aut non fecisse pronuntiandum
est, ibi prolatis cautionibus [4], controversia tollitur.
Ubi vero inter disputantes ratio [5] jus dicit, ibi animi 6
conjectura capienda est : ubi id, de quo [6] sola sapientia
decernit, in controversiam incidit, non potest ad hæc
sumi judex ex turba selectorum, quem census in [7] album,
et equestris hereditas [8] misit.

VIII. Itaque non hæc parum idonea res visa est, quæ

1. *Erat.* Huetus not. mss. « fort. *erit.* Nihil tamen muto. » Nec opus est.

2. *Ingrati actio..... positura.* Quia formula a prætore præscribi non poterat, legibus quippe deficientibus, nec vi beneficii constituta.

3. *De quibusdam........ potest.* I. e. effari et pervulgare. Sane solent ex tabella judices sententiam proferre, quod est notum. Sed et qui inter plures tabellam fert, dimittit eam, quam a se tradit Quæsitori, sive Prætori. Dixit Portius Latro *ferre tabulam* ap. Senecam patrem Controv. VII, 8 : judex quam tulit tabellam de reo, revocare non potest ; quæsitor non mutabit pronunciationem.

4. *Cautionibus.* Sic dicuntur scripturæ ipsæ, quibus creditori debitor cavet seque obstringit.

5. *Ratio.* Quæ leges sequitur formulamque juris ; ei *sapientia* opponitur : hæc ad dogma Stoicum de sapiente spectat, quæ de beneficiis ideoque de re quæ inter animos geritur, judicare potest.

6. *Ubi id, de quo*, etc. Sermo est de causa publica, quam nos fere criminalem dicimus, in qua *judices selecti*, lege julia e Senatoribus et Equitibus selecti et in V decurias divisi (Sueton. Calig. 16) sententiam ferebant, similes Anglorum *Jurymen* s. nostrorum *Jurés*. Cf. Sueton. Jul. 41 Clav. Cic. Quæstio.

7. *Census in album.* Census senatorius in *album*, tabulam s. indicem, misit, ubi judices scripti erant.

8. *Equestris hereditas.* Quicumque igitur docere poterat se quadringinta sestertia possidere, fuit eques, s. quoque lustro a Censore in album equitum relatus est. Cf. Ovid. III, Eleg. 8, 56 Amorum : « dat census honores. Inde gravis judex, inde severus eques. » Plin. H. N. XIV præf. et XXXIII, 1.

VIII. Arg. Summi laboris rem esse

deduceretur ad judicem. Sed nemo huic rei satis idoneus
judex inventus est : quod non admiraberis, si excusseris,
quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in ejusmodi
reum exisset [1]. Donavit aliquis magnam pecuniam, sed
dives, sed non sensurus impendium. Donavit alius, sed
toto patrimonio cessurus. Summa eadem est, beneficium
2 idem non est. Etiam nunc adjice : hic pecuniam pro addicto[2] dependit, sed quum illam domo protulisset; ille
dedit eamdem, sed mutuam sumpsit[3], aut rogavit[4], et
se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas
loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est, et
hunc, qui accepit ut daret? Tempore quædam magna
fiunt, non summa. Beneficium est donata possessio, cujus fertilitas laxare[5] possit annonam : beneficium est unus
3 in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per
quas multa flumina et navigabilia decurrant[6] : beneficium est, arentibus siti, et vix spiritum per siccas fauces
ducentibus, monstrare fontem[7]. Quis inter se ista compa-

dijudicare quis sit vitii gradus in viro ingrato. Namque res sæpe æquas esse, inæquales animos; sæpe dona minoris pretii esse, majoris vero beneficentiæ mentem dantis. Exempla varia proferuntur.

1. *Quisquis in....... exisset.* Id est, quisquis sorte lectus venisset judex in tali causa publica, in qua judices a prætore sive judice quæstionis per sortitionem, nominibus eorum ex urna sorte eductis, eligebantur. Hinc *exire* h. l. est eligi sorte. De re cf. Ascon. ad Ciceronem in Verr. Act. I, cap. 7.

2. *Addicto.* I. e. qui esset condemnatus et cujus bona creditoribus tradebantur : de nexis noli cogitare, sed de condemnatione. Nam Liv. VIII, 28 docente, jam a. U. C. 429 ligari nexi desierunt : cf. Henneccii Antiq. rom. ad Instit. III, 30, 459.

3. *Sumpsit.* Ab argentario, fœneratore magnas usuras soluturus.

4. *Rogavit.* Mutuum ab amico.

5. *Laxare.* Diminuere *annonam*, frumenti pretium.

6. *Beneficium.... decurrant.* Laudat Lipsius Epist. 89, 18 sq. et de Tranq. An. c. 11.

7. *Beneficium est arentibus.... fontem.* Hæc et similia jubebant adeo leges antiquissimæ velut a natura præscripta humanitati. Vide e. c. Cicer. de Off. I, 16; III, 13, et, quem ibi Heusinger. laudat, Valcken. ad Herodot. VII, 23 p. 614. Aliquid simile, quanquam in materia diversa, Nostras *Bossuet* (*Eloge funèbre du prince de Condé*) : « Servez-le donc,

rabit? quis expendet? difficilis est sententia, quæ non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data non idem pendent[1]. Dedit mihi hic beneficium; sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit; sed tam tarde dedit, ut plus præstiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo judex inibit æstimationem, quum sermo, et dubitatio, et vultus meriti gratiam destruant?

IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur[2]; quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed majora, etiamsi minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi civitatem, in quatuordecim[3] deduxisse, et defendisse capitis reum: quid utilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocillasse lugentem, et quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse[4] ægro, 2
et quum valetudo ejus ac salus[5] momentis constaret[6], ex-

ce roi des cieux, qui vous tiendra plus de compte d'un verre d'eau donné en son nom, que tous les rois de la terre ne le feraient de votre sang, etc.»

1. *Non idem pendent.* Non idem pondus pretiumque habebunt.

IX. Arg. Aliam causam allegat qua fit ut beneficia æstimare vix ullus queat, nempe quod ea quorumdam beneficiorum natura sit, ut non appareant, ea v. g. quæ silentio constant, etc.

2. *Quia nimis concupiscuntur.* E. c. civitas: ideoque sunt conspicua, in oculos se ingerunt.

3. *In quatuordecim.* Sc. ordines in theatro, ideoque equitem fecisse. Lege Roscia theatrali, lata a L. Roscio Othone trib. pl. a. U. C. 686 sancitum est, ne quis in quatuordecim gradibus orchestræ, in qua Senatores sedebant, proximis sederet, nisi qui eques et equestri censu esset. Confer. Ernesti Indic. Legg. Roscia theatralis.

4. *Quid assedisse ægro*, etc. Horatium Serm. I, 1, 80 sq. nostro ob oculos fuisse putes; adeo sunt similia. Sic enim ille: « At si condoluit tentatum frigore corpus, Aut alius casus lecto te adfixit, habes qui Adsideat, fomenta paret, medicum roget, etc.»

5. *Ac salus.* Hæc verba duo non habebantur in plerisque exemplaribus Pinc., et abesse poterant: sed exstant in codd. pal. et Naz., et ferri possunt.

6. *Momentis constaret.* Ex apto tempore penderet.

cepisse idonea cibo tempora, et cadentes[1] venas vino refecisse, et medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis dissimilibus beneficiis jubebit beneficia pensari? Donavit tibi domum : sed ego tuam supra te [2] ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium : sed ego naufrago tabulam[3]. Pugnavit pro te, et vulnera excepit : at ego vitam tibi silentio dedi[4]. Quum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur[5] ingratus? maxima beneficia probationem non habent[6] : sæpe intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, ut non demus[7] beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratis constituamus? unam om-

1. *Cadentes*. Languentes et minus tumidas, spiritibus defectas. Ep. 95, 22 not. adde de Ira III, 9. *Lipsius*.

2. *Ruere*. Quod Romæ crebrum, et ideo apte inter exempla.

3. *Tabulam*. Qua enataret. Cf. Cic. de Off. III, 23, 3. Hæc simplicior ratio est illa, qua quis ad tabulam, ubi naufragium esset pictum, ut misericordes stipem darent naufrago, referat, ut Horat. A. P. 21, Persii Sat. VI, 33.

4. *Tibi silentio dedi*. Te non accusando, quum rogarer, aut torquerer, sive te non indicando, quum hostis insequeretur.

X. Arg. Aliæ difficultates quæ denuo impediunt quominus ulla adversus ingratum actio sit. 1° Tempus. Quo pacto enim statui et finiri potest tempus intra quod gratiam referre necesse fiat? et quæ mora ingratum aliquem efficit? 2° Qua pœna ille plectendus est qui immemoris animi reus convincitur? Qua, si pecunia data constiterit beneficium? Qua, si vita?

5. *Deprehendetur*. Judicabitur, convincetur.

6. *Probationem non habent*. Non patiuntur examen, inspectionem, vel potius non ea sunt quæ demonstrare possis. Quædam enim revera sunt, quæ tamen nulla ratione demonstrabis. Tu nosti quiddam, nec ego, dum privatus homo maneo, affirmante te dubito; sed simul ac judex tribunal conscendero, argumentis jam et probationibus his quæ infitiationem tollant opus erit, non tua affirmatione, et hoc etiam tempore quo te verum credo dicere, damnabo quod te veridicum non demonstraris.

7. *An hoc inducimus; ut non demus*, etc. E mss. Pinc. sunt. Erasmus : *An hoc indicimus*, *ut nunc d.* qui suspicabatur, scriptum fuisse, *hoc interdicimus*. — *Non*; Elzev. *ne*.

nibus, quum disparia beneficia sint? an inæqualem, et
pro cujusque beneficio majorem, aut minorem? Age, 2
intra pecuniam [1] versabitur taxatio; quid quod quædam beneficia vitæ sunt, et majora vita? His quæ pronuntiabitur pœna? Minor beneficio? iniqua est. Par et capitalis? quid inhumanius, quam cruentos esse beneficiorum exitus?

XI. Quædam, inquit [2], privilegia [3] parentibus data sunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacravimus, quia expediebat liberos tolli: sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige; ipse tecum, si deceptus es, querere; dignum adjuva [4]. In liberis tollendis nihil
judicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque ut 2
æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique [5] sunt:

1. *Intra pecuniam.* Ultrane pecuniam æstimatio non fiet? Hæc erat rudior medii ævi æstimatio.

XI. Arg. Objectionem refellit quæ a parentum privilegiis trahitur. Nempe dant beneficia pater, mater; sed unum est beneficiorum talium genus; cætera diversa, dissimilia, infinita: hæc igitur nulla regula possunt comprehendi; illa una comprehendit.

2. *Inquit.* Objicitur.

3. *Privilegia.* Quam duræ Romæ leges fuerint, quibus patria potestas constituta sit, est notum. Ter venumdare poterat filium pater, nec nisi manumissione filius a patre liber erat. Etsi hæc potestas temporis successu diminuta esset, tamen vis ejus quædam s. potestas aliqua mansit. Conf. Heineccii Ant. rom. ad Instit. I, 9, p. 134, edit. IV, Argent. 1734; et Hugonis *Lehrbuch der Geschichte des röm. Rechts* p. 58 ed. III, Berolin. 1806. Qui non tollebat filium filiamve, non pro legitima prole agnoscebat. Res nota.

4. *Cui des, elige; ipse tecum, si deceptus es, querere; dignum adjuva.* Hæc sic legenda distinguendaque conj. Grut. et in codd. Naz. Colon. et pal. invenit. Probant Lipsius et Gron. atque Huetus in nott. mss. Lipsius tamen *dehinc* vel *dein* ante *dign.* addi vult: sed perperam. Antea: *Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quære dignum; adjuva.*

5. *Dant nihilominus daturique sunt* omnes codd. optimi Pinc.

nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In cæ-
teris quæri debet, non tantum an receperint, sed an de-
derint. Horum in confesso merita sunt : et quia utile est
juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magis-
3 tratus [1], sub quorum custodia contineretur. Deinde om-
nium parentum unum erat beneficium [2] : itaque æstimari
semel potuit; alia diversa sunt, dissimilia, infinitis in-
ter se intervallis distantia : itaque sub nullam regulam
cadere potuerunt, quum æquius esset omnia [3] relinqui,
quam omnia æquari.

XII. Quædam magno dantibus constant : quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus : quædam amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quamvis idem detur, si ei detur quem nosse a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta [4], ille solatia. Invenies, qui nihil putet esse jucundius, nihil majus, quam habere in quo calamitas acquiescat [5] : invenies rursus, qui dignitati suæ, quam securitati, consuli malit : est qui plus ei debere se judicet per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista majora aut minora erunt, prout

Grut. : alii omittunt *dant* et *que*, ut Lipsiani, qui tamen suspectæ fidei sunt. — *Beneficia quibus... daturique sunt.* Omne temporis spatium igitur comprehendit parentum caritas, præterita nempe, præsentia et futura.

1. *Domesticos magistratus.* Hinc Claudius juvenem probri plenum, sed quem pater probatissimum sibi affirmabat, sine ignominia dimisit, *habere*, dicens, *censorem suum.* Suet. Claud. c. 16.

2. *Unum erat beneficium.* Unius generis omnia hæc beneficia sunt. Quod per se patet. Nam parentum dona hæc sunt, vita quam nascendo accepimus, cultus et institutio ad juventutem usque, et patrimonium.

3. *Omnia relinqui.* In vacuo aut in incerto, vel si mavis omnia omitti, et sine regula, qua cuncta attingantur, linqui.

XII. Arg. Varia insuper beneficiorum genera enumerantur, ratione temporum, operæ quam dans impendit, utilitatis quam accipiens percipit, etc., habita.

4. *Ornamenta.* Ad dignitatem, honores, etc. spectant. Sic Cicero Sext. 5, ornamenta equestris ordinis appellat censum, i. e. divitias. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. et Ornare.

5. *In quo*, etc. Apud quem, dum calamitate conficitur, solatium inveniat.

fuerit judex, aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo : beneficium sæpe ab eo accipio, a quo nolo; et aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, et, si scivisset, non accepturo, impositum est : non vocabis eum, qui utcumque acceptum non reddidit?

XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit injuriam[1]. Utrum uno munere ad patientiam omnium injuriarum adstringor : an perinde erit ac[2] si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti injuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis, utrum plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec infitiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quo- 2
que tibi e contrario occurrat : multo tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causæ dicendæ adituri erunt, et innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores; nemo enim libenter dat invitis : sed quicumque ad benefacien-

XIII. Arg. Id quoque gratiam referre volenti obstaculo esse, quod ille nobis injuriam faciet qui antehac beneficium dederit; et quid tunc faciendum non facillimum distinguere. Objectio confutatur ex hoc petita quod non vindicando data, tardiores alios efficimus ad beneficia danda.

1. *Sed idem postea fecit injuriam.* Ad hæc verba laudat Lipsius Epist. Senec. LXXXI, quæ talia habet : « Illud magis quærendum quod non satis, ut existimo, explicatum est : An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit et nos debito solverit. Adjice si vis et illud : Multo plus postea nocuit quam antea profuerat. Si rectam illam rigidi judicis sententiam quæris, alterum ab altero absolvet et dicet : Quamvis injuria præponderet, tamen beneficiis donetur quod ex injuria superest. Plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur et temporis ratio. » Lege et quæ sequuntur, digna sane quæ legas, etsi ad rem minus pertinentia.

2. *Perinde.... ac.* I. æque ac. Ruhnken. in præf. ad Schelleri Lexic. latino-bat. monuit unam huic proverbio hanc vim esse, nec unquam pro multum, valde, poni, laudavitque Duker. ad Liv. XXIII, 21.

dum bonitate invitatus est, et ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria ejus officii, cui diligenter cautum est [1].

XIV. Deinde, pauciôra erunt beneficia, sed veriora; quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem [2]? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: ut circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio [3]. Erras, si existimas succursurum tibi judicem. Nulla lex te in integrum restituet: solam acci-
2 pientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, et magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est et jus gentium [4] præ se ferens [5], Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet [6], dignitatem, securitatem, sanitatem? reddi maxima quæque
3 non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est irritandus animus ad avaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua

1. *Cautum est.* Cui conditiones adscriptæ, præmia et fructus in certo sunt. *Lipsius.*

XIV. Arg. Ex hoc quod nulla adversus ingratum actio sit, nulla repetitio, sequitur duntaxat inhibitam iri beneficiorum temeritatem; quod bonum et optandum valde. Cæterum pollui beneficia, si mercedem exegeris, et hanc sæpe reddi non posse.

2. *Inhiberi beneficiorum temeritatem.* Quid mali esset si temerariæ eorum imprudentiæ fræni imponantur qui beneficia promiscue, et delectu nullo habito, spargunt in vulgus.

3. *Nulla actio, nulla repetitio.* Nunquam hac de re jure in aliquem agi potest, quasi te læserit, aut beneficia ut debitum reposcere possis.

4. *Æquissima vox... jus gentium.* I. est jus naturale. Cf. Ernesti Clav. Cic. s. voce Jus. Omnium populorum mores institutaque, quin adeo leges hoc ita ferre, notum est.

5. *Præ se ferens.* Declarans.

6. *Vitam, quam debet*, etc. Sic optimi codd., non *vitam, inquam, debet.*

sponte in ista fertur. Quantum possumus resistamus, et quærenti occasiones amputemus.

XV. Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum a volentibus acciperent! utinam nulla stipulatio[1] emptorem venditori obligaret! nec pacta conventaque impressis signis custodirentur! fides potius illa servaret, et æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, et cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab utraque parte testes; ille[2] per tabulas plurium nomina, interpositis parariis, facit: ille non est interrogatione[3] contentus, nisi reum[4] manu sua tenuit[5]. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis[6] nostris plus, quam animis creditur. In quid[7] isti viri ornati[8] adhibiti sunt[9]? in quid imprimunt signa? nempe ne ille neget accepisse se

XV. Arg. In infidos hominum mores invehitur, quibus judicum timor causa unica est cur debitores creditum solvant; optatque verbis solis posse fidem adhiberi, citra stipulationem; et id turpissimum ait quod minus viro nobili, gravi, seni, diviti, et summis honoribus functo fidendum sit quam illius annulo.

1. *Stipulatio.* Quæ et ipsa conceptis verbis olim in emptionibus adhibita est. Plauti comœdiæ docent. Contractus verbales nunc appellare solent: ad stipulationem et prætor et judex interdum cogebant, tunc formulæ in edicto erant præscriptæ, quæ tacite monebant, obligationem inde orituram esse, siquis migraret stipulationem. Cf. Hugo l. I, p. 263 sq.

2. *Ille.* Creditor.

3. *Interrogatione.* I. stipulatione. Huetus margini adscripserat: Interpositis parariis, qui quærebant et in quo ille nummos utiliter collocaret, et a quo ille mutuo sumeret, et ita de utroque bene merebantur. Conf. ad libr. II, cap. 23, § 2, et illius loci notam.

4. *Reum.* Huetus Salmasio et Gronovio adstipulans ait: h. e. nisi reum chirographo suo obligatum habuit. — Verbali itaque contractu ille creditor non contentus erat, nisi et chirographum, quo stipulatio carere solebat, accessisset a debitore.

5. *Reum manu sua tenuit.* Sic mss. non *rem.* Sensus: nisi reum promittendi chirographo suo tenuit. Quæ verissima interpretatio est Salmasii C. X de modo usur. judice Gron.

6. *Annulis.* Quibus chirographa signabantur.

7. *In quid.* H. e. quam ob causam? quid volentes, sperantes, caventes?

8. *Ornati.* Divites, præsertim equites. Cf. ad 12, 1. *Ruhk.* Quid non, honoribus ornati?

9. *Adhib.* Tanquam testes vocati.

3 quod accepit. Hos incorruptos viros, et vindices veritatis existimas! at his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deest avaritiæ, ut beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi et magnifici est, juvare et prodesse; qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, fœneratores. Quid illos, dum vindicamus[1], in turbam sordidissimam[2] redigimus?

XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, si nulla adversus ingratum datur actio. Immo potius, pauciores: quia majore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati sint; pudorem enim rei tollet multitudo peccantium[3], et desinet esse
2 probri loco communé maledictum. Numquid jam ulla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles feminæ, non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant[4]? et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii[5]? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum

1. *Vindicamus*. Dum talibus actionibus ingratorum tutos securosque esse volumus.

2. *Turb. sordid.* Sc. fœneratorum.

XVI. Arg. Iterum adversarios redarguit, qui asseverant ob neglectam adversus ingratos actionem fore ut ingratorum numerus major in dies fiat. Et id ipsum argumentum præcipuum, quod non expedit notum fieri omnibus (ut tot actionibus mox fieret), quam multa delicta committantur. Sic adulteriorum numerum prope infinitum ex quo tot adulteris dies dictus. Et occasione arrepta luxuriam sæculi sui et perditos mores vellicat.

3. *Multitudo peccantium*. Noster de Clem. I, 22, 2: facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium; et minus gravis nota est, quam turba damnatorum levat, etc.

4. *Numquid...... computant.* Hanc morum corruptionem confirmant Juvenalis VI, 228: «Fiunt octo mariti, Quinque per autumnos;» et Martialis VI, 7. Quotannis itaque plures maritos habent nonnullæ feminæ. Divortiis quidem modum Augustus imposuerat (Suet. Aug. 34), sed libido et licentia evicerant, et sub Cæsaribus ita remiserat severitas, ut divortia fierent, si uxori aut marito placeret, nec opus esset, ut utrique consentirent. Cf. *Adam*, Antiquités Romaines, et *Hugo* lib. laud. p. 373 sq.

5. *Exeunt... repudii?* Martial. VI, 7: « Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege est. »

erat; quia vero nulla sine divortio acta [1] sunt, quod
sæpe audiebant, facere didicerunt. Numquid jam ullus 3
adulterii pudor est, postquam eo ventum est, ut nulla virum habeat, nisi ut adulterum irritet? argumentum est deformitatis pudicitia [2]. Quam invenies tam [3] miseram, tam sordidam, ut illi satis sit unum adulterorum par? nisi singulis divisit horas? et non sufficit dies omnibus? nisi apud alium gestata est, apud alium mansit [4]? Infrunita [5] et antiqua est [6], quæ nesciat, matrimonium vocari unum adulterium [7]. Quemadmodum horum delic- 4
torum jam evanuit pudor, postquam res latius evagata est: ita ingratos plures efficies et audaciores [8], si numerare se cœperint.

XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius [9]? quid malignus? quid avarus?

1. *Acta.* Sc. libri publici, *registres.* In acta esse relata, ut rata et legitima essent, docuit Lip. in Exc. ad Tac. An. V.

2. *Argumentum... pudicitia.* Nulla pudica est nisi deformis.

3. *Tam miseram, tam sordidum.* Tam ignobili loco natam.

4. *Nisi apud alium gestata est, apud alium mansit.* Sic omnes mss. probatque Gronov. Muretus: *nisi ad alium*, etc. Pinc. emend.: *est, apud alium pransit*, Grutero probante. — *Nisi apud alium gestata est, apud alium mansit.* Notum, inter exercitationes corporis non utiles modo, sed et delicatas ac voluptarias fuisse gestationem, unde et ipsa loca gestationes: cf. Bœttigeri Sabina p. 427 sq. Apud alium gestari est: alius gestatione uti, in alius umbra vectari: manere autem est, non diutule consistere alicubi, sed pernoctare: cf. Cic. ad Attic. X, 13; ad Q. fratr. II, 7, etc. Solebant autem veteres sæpe per diversas causas abnoctare et in urbe etiam apud amicos cubitare. Sueton. Octav. 78. Nemo mirabitur igitur in tanta libertate idem usitasse matronas. Sic fere exponit locum Gronov.

5. *Infrunita*, ἄφρων, insulsa, fatua: de Vit. Beat. XXIII, 3 not.

6. *Et antiqua est.* Mss. dant. Erasmus: *antiquata.*

7. *Unum adult.* Sic omnes mss. At Pinc. *unius adulterium*, bono sensu.

8. *Audaciores.* Variant codd. qui dant *auctiores.*

XVII. Arg. Instat adversarius, sciscitaturque an mittendus ergo sit impunitate gaudens qui deliquit. Negat Seneca hunc impunitum quem spernunt omnes, quem odere. Comparatio vitæ mœstæ, anxiæ, incertæ quam ingratus agit; serenæ, securæ, beatæ cujus compos vir gratus.

9. *Quid ergo? impunitus erit impius?* Objectionis imitatione respon-

quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ invisa sunt? aut ullum supplicium gravius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab ullo beneficium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se judicat; quod intel-
2 lectum optimæ rei ac dulcissimæ[1] amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cujus aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, urit illum et angit intercepti beneficii conscientia[2]: denique satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei, ut dice-
3 bam, jucundissimæ fructum non percipit. At quem juvat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur; et animum ejus a quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest utriusque vita: quum alter tristis sit et sollicitus, qualis esse infitiator[3] ac fraudulentus solet, apud quem non parentum, qui debet, honor
4 est, non educatoris[4], non præceptorum[5]; alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ exspectans, et ex

det, ad quam loquendi figuram hæc et seqq. referenda esse, monet Lipsius: quod cuiquam probari puto.

1. *Intellectum...... dulcissimæ*. I. bonæ famæ et beneficiorum.

2. *Intercepti beneficii conscientia*. Interceptum beneficium dicit, quod mente sibi fingat beneficium, quum a dante ad accipientem decucurrit, decursurum rursus ab accipiente ad dantem. Ingratus vero animus id fieri prohibet; unde beneficium interceptum videtur.

3. *Infitiator*. Is proprie dicitur infitiator qui negat quod debet se debere. Cicer. pro Flacc. cap. 48: « Una et eadem est omnibus in locis fraudatorum et infitiatorum impudentia. » Idem, in Catil. lib. II, cap. 21: « Hos ego non tam milites acres quam infitiatores lentos esse arbitror. » Vid. et de Orat. lib. I, cap. 168. Martial. lib. I, epigramm. CIV: « Si dederint Superi decies mihi millia centum, Dicebat nondum Scævola factus eques, Qualiter o vivam! quam large, quamque beate! Riserunt faciles, et tribuere, Dei. Sordidior multo post hoc toga, pænula pejor..... In jus, o fallax atque infitiator, eamus. »

4. *Educatoris*. I. pædagogi servi, qui infantem comitaretur in ludum litterarium. Cf. ad II de Ira 22, 1.

5. *Præceptorum*. Cf. ad c. 3, 3.

hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat[1], sed quemadmodum plenius uberiusque respondeat, non solum parentibus et amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a servo suo beneficium accepit, æstimat non a quo, sed quid acceperit.

XVIII. Quanquam quæritur a quibusdam, sicut ab Hecatone[2], an beneficium dare servus domino possit? Sunt enim qui ita distinguunt, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria; beneficium esse, quod alienus[3] det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare; officium esse filii, uxoris, et earum personarum, quas necessitudo[4] suscitat, et ferre opem jubet; ministerium esse servi, quem conditio sua eo loco posuit, ut nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. [5]Præterea 2
servos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus est juris humani[6]; refert enim cujus animi sit,

1. *Decoquat.* Fidem non solvat, rem creditori minuat et absumat.

XVIII. Arg. Sequuntur quæstiones, an servus domino, filius patri, beneficium dare possit: usque ad finem libri. Beneficium vel a servo interdum conferri. Officium enim est vel ministerium, quod debet; quod non debet, et dat aut facit, beneficium est. Tum de conditionibus non agendum ubi de præclaris factis agitur, et omnibus patere virtutem. Ad hoc, regi a subdito, duci a milite, potentiori ab humillimo quoque beneficium dari posse: quidni domino ab uno e servis?

2. *Hecatone.* Philosopho Stoico, de quo ad I, 3, 7 monitum est.

3. *Alienus.* Nullo necessitudinis genere nobis conjunctus, potest *cessare*, cunctari beneficia nobis dare. Nisi fallor, hoc uno ex loco discimus hanc Stoæ distinctionem non improbandam, etsi Romæ non semper observatam accurate, quod discere licet e Ciceron. de Offic. II, 19 sq.

4. *Necessitudo.* Omnis conjunctio sanguinis, affinitatis, amicitiæ. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

5. *Præterea.* Sic omnes mss. Muretus: *propterea.* Signum lacunæ hic poni jussit Lipsius, aliique. Sed non opus est. Si enim *præterea* cum antegressis junxeris et ex ultima syllaba statueris excidisse τὸ *at*, omnia sana sunt: *Imputet superiori præterea. At*, etc., ubi refutatio incipit. Nec facile est dicere, quid deesse possit.

6. *Juris humani.* I. e. humanitatis puræ, quæ omnia ea complectitur, quæ hominibus, quatenus talibus, propria sunt, iisque præstari debent. Hinc infra cap. 22, § 2 ait: ho-

qui præstat, non cujus status. Nulli præclusa virtus[1] est, omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat, ingenuos, libertinos, servos, reges, et exsules; non eligit domum, nec censum: nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti adversus repentina; quid animus magnum promit-
3 teret sibi, si certam[2] virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium servus domino, nec regi quisquam[3] suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si servo, quo minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, et patiendi ultima timor, idem istud obstabit, et ei qui regem habet, et ei qui ducem; quoniam, sub dispari titulo[4], paria in
4 illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo et dominis. Potest servus justus esse, potest fortis, potest magnanimus[5]: ergo et beneficium dare potest. Nam et hoc virtutis est; adeoque dominis servi beneficia possunt dare, ut ipsos sæpe beneficii sui[6] fece-

mo ab homine accipit beneficium.

1. *Nulli præclusa virtus est*, etc. Multa similia præstat Jo. Stobæus in florileg. I de virtute: sumpta autem hæc egregia dicta Stoæ e schola socratica esse, cuiquam facile patebit. Propter sententiæ præstantiam his verbis usus est auctor inscriptionis in Collectione Inscriptt. Gruteri DCCV, 12.

2. *Certam*. In se stabilem, se contentam et nixam.

3. *Nec regi quisquam suo*. Lipsius: si scriptum, *quisquam subditus*, ἰσόκωλος magis et expressa sententia esset. Gron. respondet: Sic quidem passim nostri rure loquuntur, ut *subditum* pro subjecto dicant: sed non Sen. nec quisquam castiorum veterum.

4. *Sub dispari titulo*. Nam ducis, consulis, regis, imperatoris, principis, domini non eadem nomina; res tamen non omnino differt, quæ uno verbo semper continetur, *imperium*.

5. *Potest servus justus esse.... magnanimus*. Potest sane, et eloquentia mira infra Noster demonstrabit; potest tamen raro; nam etsi in corpus, non in mentem humanam homini concessum imperium, raro in servili corpore non servilis animus viget; et quem omnes sprevere, mox is fit quem merito omnes spernant.

6. *Ut ipsos sæpe beneficii sui fecerint*. Rarior hæc locutio occurrit aliquoties apud Sueton. v. g. in Tib. cap. 12: «Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.» et h. l. Suppleas res, et explices, «ut suo beneficio debeant vitam.» Nam eodem modo *beneficii sui cen-*

rint. Non est dubium, an servus beneficium dare possit cuilibet; quare ergo non et domino suo possit?

XIX. « Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit [1]. Alioqui quotidie dominum suum obligat [2]: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, et labore summo colit [3]. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante servo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, quum illi liceret et non dare; servus autem non habet negandi potestatem [4]: ita non præstat, sed paret; nec, id se fecisse jactat, quod non facere non potuit. » Etiam sub ista lege vincam, et eo perducam servum, ut in

turio ille erat qui per ipsius beneficium centurio factus erat. Et sic mei beneficii consulem hunc dicerem qui auxiliante me suffragiis potitus, consulatum nactus esset. Cæterum incolumes beneficio servientium dominos historiæ omnes passim commemorant; et e polygraphis, multa exempla habet Valerius Maximus VI, 8; III, 3.

XIX. Arg. Instante adversario et servilem conditionem objiciente, quæ ea est, ut nunquam domini creditor fiat servus, etiam data pecunia, servum contendit pro domino sanguine placantem superos animaque litantem beneficium huic dare, et in infimo statu magis demirandam virtutem quam in excelsa fortuna et opulentia.

1. *Creditor domini.... dederit.* Nullum jus est servo, quippe cui civitas (id est quod Gallice et secundum hodiernas leges appellamus *droits civils*) non competat. Huic nulla actio, nulla repetitio, nec testamenti scribendi facultas data est. Quod ut asperum et deplorandum, servituti tamen consentaneum est, quæ vel ex his ipsis consectariis juste damnatur. Nam si liceat servituti aliquem dari, licet et hunc ferarum modo tractari, et, civitatis expertem, iis etiam fraudari quæ jus civitatis necessario sequuntur. Non jam homo ille est, sed res, utensile, σκεῦος. Iis præmissis jam patet non posse vere creditorem esse servum. Si quis enim dominus non solvet, ad quid, ad quem servus confugiet?

2. *Alioqui quotidie dominum suum obligat.* Beneficentiam nulla non die erga dominum exercet, qui ei inde obligatus fit.

3. *Et labore summo colit.* Sic palat. sec. Erasm. At reliqui codd. Pinc. et Grut. *ejus laborem summo colit.* Unde Pincianus valde ingeniose fecit: *ejus laborem suo tollit.*

4. *Negandi potestatem.* Imo nec voluntatem, nec personam, aut caput habet: juris civilis quidem inventiunculis. *Lips.* Sub Cæsaribus tamen servorum conditionem mitiorem fuisse notum est. Cf. Hugo pag. 371 sqq. libri laud. supra ad cap. 11.

3 multa liber sit [1]. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem servum pro salute [2] domini sui, sine respectu sui dimicantem et confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus [3] fundentem, et ut ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem:
4 hunc tu negabis beneficium dedisse, quia servus est? Si tibi ostendero aliquem, ut secreta domini prodat nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, avertisse, quantum potuerit, suspiciones quærentis, et impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia servus est?
5 Vide ne eo majus sit, quo rarius est exemplum virtutis in servis [4]; eoque gratius, quod, quum fere invisa imperia sint, et omnis necessitas gravis, commune servitutis odium in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a servo profectum est; sed ideo majus, quia deterrere ab illo nec servitus quidem potuit?

XX. Errat, si quis existimat servitutem in totum hominem descendere: pars melior ejus excepta est. Corpora obnoxia sunt, et adscripta [5] dominis: mens quidem sui juris; quæ adeo libera et vaga est, ut ne ab hoc qui-

1. *Etiam.... sit.* Refutantis Senecæ verba sunt. Etiamsi ita sit, ut tu ais, tamen probabo, *in multa* negotia, beneficia, eum libertatem habere.

2. *Aliquem servum pro salute*, etc. Exempla similia laudavimus modo ad c. 18, §, 4 e Val. Maxim. Adde exemplum fidelitatis servorum Cornuti apud Plutarch. in Vita C. Marii p. 431 B. fref. et Tacit. Histor. lib. I, cap. 3: « Contumax etiam adversus tormenta servorum fides. » Multa alia dabit Pignorius de Servis.

3. *Vitalibus.* Suppl. membris, e. c. corde et venis ἀρτηρίαιςque, et tubis quos capillares vocant, sanguinem huc illuc ferentibus per membra.

4. *Rarius est exemplum virtutis in servis.* Quod nos aptissime jam monuimus. Vid. supr. ad caput 18, ibique not.

XX. Arg. Posse in servili corpore viriles animos, virile ingenium interdum vigescere. Liberum quidquid a mente venit; liberum hunc ipsum qui appellatur servus.

5. *Adscripta.* Addicta dominis, emptionum tabulis mancipata.

dem carcere[1] cui inclusa est teneri queat, quo minus impetu suo utatur, et ingentia agat, et in infinitum comes cælestibus[2] exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit[3] : interior illa pars mancipio[4] dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est ; non enim aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur : contra rempublicam imperata non[5] facient; nulli sceleri manus commodabunt.

XXI. Quædam sunt quæ leges nec jubent, nec vetant facere[6] : in his servus materiam beneficii habet. Quamdiu præstatur quod a servis exigi solet, ministerium est : ubi plus quam quod servo necesse est, beneficium. Ubi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare servo debeat, ut cibaria[7], ut vestiarium[8] : nemo hoc dixit beneficium. At in-

1. *Carcere.* Sæpe sic corpus tanquam custodiam animæ inde a Pythagoreis apud Philosophos audire, notavimus in Cons. ad Hel. c. 12, 8.

2. *Comes cælestibus.* Sidera sequatur, aut præeat. Ad mentem et cogitationem referendum. Adde supra II, 29.

3. *Hoc emit, hoc v.* Sic omnes mss. Muretus tamen : *emitur....venditur.*

4. *Mancipio.* Mancipium jam monuimus esse genus quoddam possidendi, quod usucapioni opponitur. Hic usucapione possidet qui re fruitur, utitur ; hic mancipio qui rem habet sui juris, neque ab ullo reposcendam.

5. *Contra rempublicam.... non facient.* Facient forsan ; sed jus habent recusandi. Item de hoc quod mox sequitur, sceleri manus non commodari possunt. Atqui hoc illis si per legem licuerit, patet jam non eam esse servitutem, quæ libertatem et jus omne funditus tollat.

XXI. Arg. Discrimen inter servile ministerium et beneficium, ex hoc petitum quod quæ dantur ab hero servis suis modo officia sint, interdum tamen et beneficia.

6. *Facere.* Non Ciceroniana verborum σύνταξις. Nam post *vetant* infinitivum poni non potest, nisi accusativus aut præcedat, aut sequatur, qui, ut aiunt Grammatici, subjectum infinitivi sit. Cic. Orat. lib. II, cap. 100 : « Lex peregrinum vetat in murum ascendere. » Academic. lib. IV, cap. 14 : « Tu me rebus incognitis assentiri vetas. » Pro Cluent. cap. 68 : « Et eum saluti desperare vetuit. »

7. *Cibaria.* Dimensa et justa, quæ nominabantur menstruum et diarium, unde peculium parci servi comparabant. Cf. Ep. LXXX, 8 not.

8. *Vestiarium.* I. pecuniam pro

dulsit, liberalius educavit, artes quibus erudiuntur ingenui[1] tradidit: beneficium est. Idem e contrario fit in persona servi. Quidquid est quod servilis officii formulam[2] excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modo tantum est, ut hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

XXII. Servus, ut placet Chrysippo, perpetuus mercenarius[3] est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus præstat, quam quod operas locavit[4]: sic servus ubi benevolentia erga dominum fortunæ suæ modum transiit, et altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, et spem domini antecessit, beneficium est intra domum inventum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si
2 plus debito solitoque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? ubi dici potest, Quid si nollet[5]? Ubi vero id præstitit, quod nolle licuit, voluisse laudandum est.

veste datam. Vid. c. 8, 5 de Tranq. Animi.

1. *Artes quibus erudiuntur ingenui.* Artibus ingenuis, liberalibus vel honestis esse servos eruditos constat e Cic. et Hor. Ep. II, 2, 27. Senec. Ep. XXVII, 5 sq. Plautus, Terentius et Epictetus servi fuere, et hunc morem testantur.

2. *Formulam.* Forma quæ, quum sit generalis et late patens, officii norma et regula fit.

XXII. ARG. Posse servum minus debito exsequi; posse ergo et plus quam debuit. At indignum, aliquis ait, dominum a servo accepisse. Minime; tunc enim ab homine homo accepit, non a servo dominus. Quis præterea in terris ita dives, aut potens quem non humillimi sæpe adjuvent.

3. *Mercenarius.* Qui mercede operas suas locat, μισθωτὸς, μισθοφόρος, qui tamen liberi sunt. Ubi hoc Chrysippus dixerit, ignoramus. De servis eum egisse in libro de Concordia tradit Athenæus VI, p. 267. b.

4. *Ille...quam quod operas locavit.* Sic omnes Pinc. et Grut. codd. Recte. *Ille* mercenarius operas suas mercede locat alteri; at si beneficium dat, omnem mercedem spernit, ideoque plus præstat benefaciendo. Hoc tamen noluerunt ita capi Muretus Lipsiusque, qui prætulerunt: *quam ad quod o. l.*, nec Gruterus, qui emendat: *quam in quod o. l. Quod* est quatenus, quando. Erasmus dedit: *quam quid operis l.* Huetus: *quam quod operæ locavit.*

5. *Quid si nollet?* H. e., pernegβanti quæ utilitas erit? et nobis, qui inutiliter jubemus, quod damnum?

Inter se contraria sunt, beneficium et injuria. Potest dare beneficium domino, si a domino injuriam accipere; atqui de injuriis dominorum in servos qui audiat positus est, qui et sævitiam et libidinem, et in præbendis ad victum necessariis avaritiam compescat[1]. Quid ergo? Beneficium dominus a servo accipit? immo homo ab homine. Deinde 3
quod in illius potestate fuit, fecit: beneficium domino dedit: ne a servo acceperis, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa jam beneficiorum exempla[2] referam, et dissimilia, et quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, servavit periturum, et hoc si parum est, pereundo servavit; alius mortem domini adjuvit, alius decepit.

XXIII. Claudius Quadrigarius[3] in duodevicesimo[4] an-

1. *Atqui de injuriis..... compescat.* Præfectus urbis (vid. Suet. Aug. 37 ibiq. Græv.). Opinor ab ipso Augusto esse, etsi Hadriano tribuitur, quod servos a dominis vetuit occidi, eosque jussit damnari per judices, si digni essent. Ita Spartianus in ejus vita c. 18. *Lips.* Hæc conjectura eo verisimilior est, quo clarius est testimonium Ulpiani, lib. I, § 1, 8. Dig. de off. præf. urb., præfectum urbis de servorum querelis cognovisse. Cf. Heineccii Antiq. rom. ad Instit. I, 8, p. 132. Leges tamen has non satis accurate observatas esse apparet, ex earum repetitione.

2. *Multa jam beneficiorum exempla*, etc. Quædam antea jam laudavi. Addas Macrobii Saturnal. I, c. 11, qui Epistola Senec. XLVII usus multa exempla attulit. Alia ipse noster refert in capp. sqq.

XXIII. ARG. Exempla servorum qui dominis beneficia magnificentissime contulere; duorum nempe qui urbe natali obsessa, transfugas sese simulavere, et quum urbs expugnaretur, heram quasi ad supplicium ducentes, summa cura celaverunt; et illius qui C. Vestium quum ad imperatorem romanum duceretur exquisitis pœnis jamjam moriturus, hunc gladio confodit, et se deinde.

3. *Claudius Quadrigarius.* Sæpe a veteribus laudatur, qui Acilii Annales græce scriptos in latinum sermonem vertit, et ad bellum Sullanum continuavit. Paucissima ex ejus opere servata sunt. Cf. G. I. Vossii Opus de Historic. lat. I, c. 10, p. 44 ed. frcf. 1677. 4. Quando autem hæc res gesta sit, utrum bello punico, an sociali (cf. Flor. III, 18) ignoramus. Cæterum Macrob. Sat. I, 11, p. 249 bip. eamdem rem narrat.

4. *Duodevicesimo.* Omnium codd. lectio, præter unum palat., qui habet: *duodecimo.*

nalium tradidit, quum obsideretur Grumentum[1], et jam ad summam desperationem ventum esset, duos servos ad hostem transfugisse, et operæ pretium fecisse[2]. Deinde urbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua servierant, præcucurrisse, et dominam suam ante se egisse : et quærentibus quænam esset, dominam, et quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis
2 duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret; deinde, ut satiatus miles cito ad Romanos mores rediit[3], illos quoque ad suos redisse, et dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit utrumque e vestigio[4] illa : nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim servata, munus notæ et vulgaris clementiæ[5] habuisset : sic servata,
3 nobilis fabula[6], et exemplum duarum[7] urbium fuit. In tanta confusione captæ civitatis, quum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, ut ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio,

1. *Grumentum.* Codd. confirmant. Muretus tamen *Adrumetum*, ex ingenio. At *Grumentum* bene habet. Namque hodie nominatur *Armento*, urbs Italiæ, in Lucania, quam Aciris amnis præfluit, nondum procul fonte uo.

2. *Operæ pretium fecisse.* Dignam mercedem labore et periculo suo cepisse. Cf. Cic. pro Sext. Rosc. Amer., cap. 108 : « Si nihil in ista pugna Roscii quod operæ pretium esset, fecerant, quam ob causam a Chrysogono tantis præmiis donabantur ? » et Livii præf. « facturusne operæ pretium sim. »

3. *Ad Romanos mores rediit.* Nempe mites et populo dignos qui victorias reportare suevit, quem decet ut « Regere imperio populos et debellare superbos », ita « parcere subjectis. » Hæc fere Virgil. Æneid. lib. VI, vss. 851.

4. *Manumisit utrumque e vestigi* Libertatem illa utrique statim nec ulla interposita mora dedit. Nos simili locutione interdum dicimus : *de ce pas*, pro confestim.

5. *Clementiæ.* Sc. ab hostibus in ipsam collatæ.

6. *Nobilis fabula.* Celebrata passim et nota fabulantibus materies. Simillime Martial. lib. XII, Epigram. LII, vs. 5 : « Dulcis in Elysio narraris fabula campo. »

7. *Duarum.* Præfero cum Gronov.

a victoribus ad captivam transfugerunt, personam parricidarum ferentes [1]. Quod in illo beneficio maximum fuit, tanti judicaverunt [2], ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non, dico, servilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum [3], ducebatur ad Romanum 4
imperatorem [4]. Servus ejus gladium militi ipsi, a quo trahebatur, eduxit, et primum dominum occidit : deinde, « Tempus est, inquit, me et mihi consulere, jam dominum manumisi [5]; » atque ita se uno ictu transjecit. Da mihi quemquam, qui magnificentius [6] dominum servarit.

hanc omnium codd. lectionem conjecturæ Pincian. *Grumentinæ urbis* quam finxit e scripta lectione *Drumen*, etc.

1. *Personam parricidarum ferentes*. H. e. partes parricidarum sese fingentes acturos esse. Nam et hi parricidæ appellitantur qui reges, dominos, aut benefacientes interimunt. Persona vero est proprie facies ficta, histrionica. At mox idem significavit quod *munus*, *partes*, et Gallic. *rôle*; immo sæpius posterior sensus apud scriptores occurrit quam prior.

2. *Tanti judicaverunt*. I. e. Hoc, nempe *ne domina occideretur judicaverunt* esse *tanti* pretii, hujus tam magnii pretii, scilicet : *videri dominam occidisse*. Sive, aliis verbis : vitam heræ hoc etiam pretio dignam esse censuerunt, ut illi mortem attulisse se videri et infamia notari paterentur. Hoc sensu *tanti* jam vidimus; hic durius paulo quod τὸ *esse* desit ante τὸ *judicaverunt*, et *judicare* est pro *æstimare*.

3. *C. Vettius prætor Marsorum*, etc. Et hanc historiam narrat Macrobius l. l. qui *Caium Vettium* appellat Pelignum Italiensem, et imperatorem Pompeium, quem Romanis præfuisse scimus ex Appiano aliisque, bello sociali italico s. marsico. Ille autem C. Vettius idem censendus est, me judice, ac ille quem Vettium Catonem Tullius nominat, Philippic. XII, cap. 27, et ait cum Cn. Pompeio consule, et Sext. Pompeio Cn. fratre de pace collocutum, quanquam huic P. prænomen attribuit. Cæterum enituit alius Vettius (Q. Vett. Vettianus ille appellabatur) belli socialis tempore, vir mirificæ prudentiæ et eloquentiæ pressissimæ. Vettios jam a Romæ incunabulis notos satis constat, quum post mortem Romuli Sp. Vettius senator interrex creatus fuerit. Plut. in Num. Videtur autem P. vel C. Vettii Catonis mors in ann. urb. cond. 665, ante Chr. nat. 83 incidisse.

4. *Romanum imperatorem*. Sic omnes fere codd. et edd. Lipsiani libri dant *imperium*.

5. *Manumisi*. In libertatem ego servus vindicavi.

6. *Magnificentius*. Animosius, præclarius, splendidiore modo, Gallic. *par un trait plus éclatant*.

XXIV. Corfinium[1] Cæsar[2] obsidebat : tenebatur inclusus Domitius. Imperavit medico eidemque servo[3] suo, ut sibi venenum daret. Quum tergiversantem videret : « Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum istud sit? mortem rogo armatus. » Tum ille promisit, et medicamentum innoxium[4] bibendum illi dedit, quo quum sopitus esset, accessit ad filium ejus : « Jube me, inquit, asservari[5], dum ex eventu intelligas, an venenum patri tuo dederim. » Vixit Domitius, et servatus[6] a Cæsare est : prior tamen illum servus servaverat.

XXV. Bello civili, proscriptum dominum servus abscondit ; et quum annulos[7] ejus sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit : nihil se deprecari, quo minus imperata peragerent, dixit : et deinde cervicem porrexit. Quanti viri est pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara[8] fides, dominum mori nolle? in

XXIV. Arg. L. Domitium, cui post captum Corfinium Cæsar pepercit, ante a servo servatum fuisse quam a Cæsare.

1. *Corfinium*. Urbem Pelignorum satis magnam, quam Aternus fluvius præterfluit, Marrubio vicinam. Hodie vocatur *Sanferino*.

2. *Cæsar*. Cf. Sueton. Jul. 34. Ner. 2. At Plin. VII H. N. 53 aliter rem narrat : L. Domitius clarissimæ gentis, apud Massiliam victus, Corfinii captus ab eodem Cæsare, veneno poto propter tædium vitæ, postquam biberat, omni ope ut viveret annixus est. — Utrumque tamen bene conjungi potest. Plutarch. Cæs. p. 724 frcf. consentit cum Seneca.

3. *Medico eidemque servo suo*. Medicos servos Romæ et libertinos, sero autem demum liberos ingenueque natos homines fuisse constat v. c. e Curt. Sprengel. Histor. Medic.

4. *Medicamentum innoxium*. Plutarch. l. l. appellat ὑπνωτικὸν οὐ θανάσιμον.

5. *Asservari*. Custodia.

6. *Servatus* quidem et dimissus est, sed statim ad Pompeium transiit ingratus Domitius referente Plut. l. l.

XXV. Arg. Alium servum bello civili, postquam proscriptum dominum celavisset, illius vestes induisse et caput interfectoribus obtulisse qui eum conquirebant.

7. *Annulos*. In Appian. IV Civil., in Valer. Max. VI init., in Macrobio. Annulos autem vestemque sumit, tanquam ingenuus et senator, ut sic pro hero se probaret. *Lips*. Bellum hoc gestum est inter Marium et Sullam.

8. *Rara*. Rara quidem omni tempore, rarior vero Neronis et Senecæ temporibus fides. Horatius Carmin. lib. I, od. XXXV : « Te Spes et albo rara Fides colit velata panno. » Tum

publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem? quum præmia proditionis ingentia[1] ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

XXVI. Nostri sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens et pæne publica rabies[2], quæ omni civili bello gravius togatam civitatem confecit[3]. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas jocantium; nihil erat tutum: omnis sæviendi placebat occasio. Nec jam reorum exspectabatur eventus, quum esset unus. Cœnabat Paulus prætorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Cæsaris habens, ectypam[4], et eminente
gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæ- 2
siero[5], quemadmodum dicam, illum matellam sumpsisse. Quod factum simul et Maro[6] ex notis illius temporis vestigatoribus notavit. At servus ejus cui nectebantur insidiæ, ei ebrio annulum extraxit; et quum Maro convivas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis[7], et jam

vero rarior multo ob turbas civiles, et quod publice deterrimi servorum præmiis inducerentur ad dominos prodendos vel occidendos: et qui fecisset ac caput retulisset, præmium capiebat et libertatem et dena millia drachmarum (nostrar. pecuniarum fere 9,268 fr.) viritim itemque civitatem. Appianus.

1. *Ostendantur*. Huet. conject. in notis mss.: *ostendebantur*, propter superius: *quo erat*.

XXVI. Arg. Paulum prætorium, imperante Tiberio a servulo callido servatum a crimine majestatis.

2. *Sub Tiberio..... rabies*. Quæ reducta majestatis lege initium cepit. Tacit. Annal. I, 72 sqq.

3. *Quæ...... confecit*. Hinc Tacitus pacem ait quovis bello hanc sæviorem fuisse.

4. *Ectypam*. Ita bene e vet. libr. Muretus, nam et codd. pal. consentiunt. Vulgati ante Muretum, e. c. Erasmus, retinent: *exsculptam eminente gemma*. — *Ectypam*. Expressam et effigiatam, ἔκτυπον: puto autem fuisse in gemma imaginem ita insculptam, ut reliqua gemmæ pars emineret, *bas-relief*: etsi probe sciam fuisse gemmas interdum opposita ratione imaginibus prominentibus ornatas, *haut-relief*.

5. *Verba quæsiero*. Ne sordidis scilicet illis et communibus utar, *matulam*, ἀμίδα, *sumere*.

6. *Maro*. Nunquam ab alio quoquam præter nostrum vocatur in delatoribus istius ætatis. Testatur rem Suet. Tib. 58, ubi et noster locus ab interpretibus admotus est.

7. *Obscœnis*. Supplend. *partibus*.

subscriptionem[1] componeret, ostendit in manu sua servus annulum. Si quis hunc servum vocat, et illum convivam[2] vocabit.

XXVII. Sub divo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, jam molesta. Rufus, vir[3] ordinis senatorii, inter cœnam optaverat, ne Cæsar salvus rediret ex ea peregrinatione quam parabat, et adjecerat, idem omnes et tauros et vitulos optare[4]. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Ut primum diluxit, servus qui cœnanti ad pedes steterat[5], narrat quæ inter cœnam ebrius dixisset; hortatur, ut Cæsarem occupet, atque ipse se
2 deferat. Usus consilio, descendenti[6] Cæsari occurrit. Et quum malam mentem habuisse se pridie jurasset[7], id ut in

Sic dicebantur verenda, pudenda.

1. *Subscriptionem*. I. e. libellum accusationis, cui cæteri tamquam testes, subscripsere et socii nomina sua.

2. *Convivam*. Maronem cædes et accusationes ibi machinantem atque ideo hoc nomine convivæ indignum. Cæterum etiam in hospitalitate mensarum et epulandi libertate solitos delatores materiam criminationibus vanis quæsivisse, ex auctoribus constat; et Martialis ad cœnam vocans amicos, nullos promittit affore qui verba et nutus conviviantium notent. Lib. X, epigr. XLVIII, vss. 21–24. Cf. et Duaren. ad legem Juliam de majestate, c. 4; iterumque Nostrum, cap. proximo.

XXVII. Arg. Rufum, virum ordinis senatorii, qui multa in Cæsarem effuderat, prudentia servi incolumem factum qui suasit ut ipse se deferret, accusatores antevertens.

3. *Rufus, vir ordinis*, etc. Ex hoc exemplo ab uno Seneca narrato apparet, Tacitum Annal. I, 72 nec hanc dicendi licentiam exclusisse, quum diceret, Augustum cognitionem de famosis libellis specie legis majestatis primum tractavisse: Sueton. Tib. 58 idem fere tradit.

4. *Idem omnes..... optare*. Similem jocum affert Lipsius ex Ammiano Marcellin. XXV, 4 p. 46, To. II, bip. de Juliano et Marco Cæsare: Albi boves Marco Cæsari, si tu viceris, (dixere) nos periimus.

5. *Servus qui cœnanti ad pedes steterat*. Ad diversa ministeria exsequenda, v. c. ad lychnuchum tenendum, ad cibos scindendos etc. Cf. Senec. Epist. XLVII, 4 et Pignorius de servis passim.

6. *Descendenti*. A palatio in publicum. *Descendere* autem dicuntur jam libera republica honestiores (quippe in montibus plerumque habitantes), quum in forum, Curiam, Campum, item postea, vel quum in publicum prodeunt. Cf. Bentleium ad Horat. lib. I, Epistol. XXV, 5. Ernesti Clav. Cic. h. v.

7. *Malam mentem*. Se insanum fuisse: opponitur bona mens. Confert

se et filios suos recideret[1] optavit, et Cæsarem, ut ignos-
ceret sibi, rediretque in gratiam secum, rogavit. Quum
dixisset se Cæsar facere : « Nemo, inquit, credet te me-
cum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris : » pe-
titque non fastidiendam a propitio summam, et impe-
travit. Cæsar ait : « Mea causa[2] dabo operam, ne unquam 3
tibi irascar. » Honeste Cæsar, quod ignovit, quod libera-
litatem clementiæ adjecit. Quicunque hoc audiverit exem-
plum, necesse est Cæsarem laudet, sed quum servum
ante laudaverit. Num exspectas, ut tibi narrem manu-
missum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis; pecuniam
pro libertate ejus Cæsar numeraverat.

XXVIII. Post tot exempla, num est dubium, quin beneficium aliquando a servo dominus accipiat? Quare potius persona[3] rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo : nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, et artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, et nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis [4] stemmatum

Lipsius Tibullum lib. II, El. 5, 104.

1. *Id ut in se..... recideret.* Ex formula nota, quæ occurrit quoque ap. Tibull. I, 2, 12 : infra IV, 31, 3 ubi est, « quidquid mali dixi, mihi et capiti meo. » Cf. Heinsium ad Ovid. Ep. XX, vs. 127.

2. *Mea causa.* I. e. Meæ utilitatis causa. Equidem, ait, mihi temperabo ne tibi irascar : nam simul atque in gratiam tecum rediero, tibi donanda quædam erunt, ideoque iræ meæ pœnam solvam. Commodum itaque meum mihi suadebit, ut sim tibi propitius.

XXVIII. Arg. Tot exemplis sat patere beneficium a servo posse accipi; et stulte simul injusteque in hanc veritatem superbiam exardescere, quum imperiosissimi sæpe et superbissimi hominum alienos servos foris colant, rogent, adorent.

3. *Persona.* Apud Senecam illa vox de quocumque homine dicitur : sic erat supra III, 17, 1. Aliter apud Ciceronem usurpatur. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. et Sanctii Minerva I, 12, 4 ibiq. Perizon.

4. *Stemmatum*, etc. Plin. H. N. XXXV, 2 ait : stemmata vero lineis discurrebant ad imagines pictas. Erant, addit Lipsius, minores et rotundæ imagines (s. potius orbes nominibus signati), quæ ad latera adsitæ genus maternum aut propinquos notabant. Noster stemmatum signan-

illigata flexuris, in parte prima ædium collocant, noti
2 magis, quam nobiles sunt[1]. Unus omnium parens mundus[2] est : sive per splendidos, sive per sordidos gradus, ad hunc prima cujusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant, qui quum majores suos recensent, ubicunque illustre nomen defecit, illo deum infulciunt[3]. Neminem despexeris[4], etiamsi circa illum obsoleta sunt nomina, et parum indulgente adjuta fortuna : sive libertini ante vos habentur, sive servi, sive exterarum gentium
3 homines. Erigite audacter animos, et quidquid in medio sordidi jacet, transilite : exspectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem attollimur, ut beneficia a servis indignemur accipere, et sortem[5] eorum spectemus, obliti meritorum ? Servum tu quemquam

dorum mos inde derivatus est. Funiculi florum sertis ornati (inde στέμματα) conjunxere imagines cognatorum.

1. *Qui imagines...... nobiles sunt.* Conf. ad Epistol. XLIV, 4. Erudite Schweighæuseri ibi memoratam et probatam sententiam uberius tractavit Eichstadius dissertatt. II de imaginibus romanis ed. II Petropoli 1806. 4. Fuere autem imagines, ut breviter repetam, effigies ceræ majorum in atriis custodiri solitæ, atque in pompis funebribus funera in curribus comitatæ, quas servi tunc portarunt iis induti, ut majores illos imitarentur. Loci classici sunt Polyb. VI, 53 not. Schwgh. To. VI, p. 394; coll. Sueton. Vespas. c. 19; Diodor. Sic. To. II, p. 518.

2. *Mundus.* I. c. cælum. Nam, stoica sententia, ex illo animæ et e sideribus. Senec. Epist. XLIV, 1 : « Omnes si ad primam originem revocentur, a diis sunt. » ubi vid. nos et cf. not.

3. *Ubicunque illustre nomen defecit, illo deum infulciunt.* Naz. *illo deum fulgiunt.* Ex quo verissima exstitit Salmasii divinatio : *illo deum infulciunt.* Vani aliorum conatus. Sæpius hoc verbum ap. nostrum occurrit. *Gronovius.* Cæterum in olim cusis sic hæc concipiebantur : *ubicunque fecit nomen illustre, illo domini fugiunt.* Sed Erasmus inveniebat in aliis codd. *illo deum fugiunt*, in aliis *dominum fingunt.* Huetus in nott. mss. voluit : *illico deum infulciunt*, laudato Salmasio. — *Non est..... infulciunt.* Docent hoc multæ familiæ et Græcorum et Romanorum, e. c. gens Julia ad Venerem originem suam referens, vid. Liv. I, 4 etc.

4. *Neminem despexeris*, etc. Similia habes apud nostrum Ep. XLIV, 3. ubi docui hanc sententiam cepisse nostrum a Platon. Theætet. Vol. II, p. 118 sq. ed. bip.

5. *Sortem....... spect.* Vilem et abjectam servorum conditionem tantummodo attendamus, obliti beneficiorum quæ in nos contulerunt.

vocas, libidinis et gulæ servus, et adulteræ, immo adul-
terarum commune mancipium ? Servum vocas quemquam
tu ? Quo tandem ab istis gerulis [1] raperis, cubile [2] istud 4
tuum circumferentibus ? quo te penulati isti in militum
et quidem non vulgarem cultum subornati ? quo, inquam,
te isti efferunt ? ad ostium alicujus ostiarii, ad hortos ali-
cujus ne ordinarium quidem habentis officium [3]. Et deinde
negas tibi beneficium a servo tuo posse dari, cui oscu-
lum alieni servi beneficium est. Quæ est tanta animi dis- 5
cordia ? eodem tempore servos despicis, et colis. Impe-
riosus intra limen atque impotens, humilis foris : et tam
contemptus, quam contemnens. Neque enim ulli magis
abjiciunt animos, quam qui improbe tollunt : nullique
ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias
facere, accipiendo didicerunt.

XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam inso-

1. *Gerulis.* I. lecticariis, a gerendo.

2. *Cubile.* I. lecticam, in qua jacebant et cubabant. Servi autem robustissimi fuere isti *penulati.* Pænulæ erant *capotes.* Sic explicat *Bættiger* in Sabina p. 448, qui canusinatos i. e. rubris vestibus ejusmodi ornatos e Martial. IX, 23. XIII, 129 intelligit, laudatis Lipsio Elector. 1, 25 et Pignorio de servis p. 136. Egit quoque de pænulis militaribus, quas super tunicam indutas et ipse putat et rufo colore ; Salmas. ad Scriptt. H. Aug. I, a. 774. 925 sq. Cæterum has terminationes in *atus* frequentes occurrere advertendum est, ubi hac vel illa veste indutum aliquem commonstrant. Martial. mirifico exemplo est lib. II, epigramm. LVII, vs. 1, etc.: « Hic quem videtis gressibus vagis lentum, Amethystinatus media qui secat septa, Quem non lacernis Publius meus vincit, Non ipse Codrus, alpha penulatorum, Quem grex togatus sequitur et capillatus, Recensque, etc. »

3. *Ad ostium....... officium.* I. ad domini potentis aut placentis domum hortosque, ubi vili servo, *ostiario*, aut vicario servi alterius adularis ad mollem accipiendum aditum. Ordinarius servus erat, qui certum aliquod ministerium in familia exercebat : hi interdum vicarios servos habebant. Cf. Ep. CX, 1.

XXIX. ARG. A domino et hero ad patres et filios transit, et copiosissime disserens (nam usque ad libri finem extenditur oratio et decem capp. occupat), quærit an possit pater a filio beneficium accipere, immo an vinci beneficiis postulat ; quod affirmat. Sed hoc serius. In hoc cap. comparationem instituit inter initia rei magnæ et exitus. Quæ initia quum tenuissima sint sæpe, exitus vero magnus ; patet

lentiam hominum ex fortuna pendentium[1], vindicandumque jus beneficii dandi a servis, ut a filiis[2] quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi majora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios majores potentioresque extitisse, quam parentes suos : æque et illud, meliores
2 fuisse. Quod si constat, potest fieri ut meliora tribuerint, quum et fortuna illis major esset, et melior voluntas. « Quidquid, inquit, est, quod dat patri filius, utique minus est, quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio ejus vincitur, cujus beneficium est ipsum, quod vincitur[3]. » Primum, quædam initium ab aliis trahunt, et tamen initiis suis majora sunt. Nec ideo aliquid non est majus eo quo cœpit[4], quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res
3 principia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum causa sunt : et tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes : quid sunt, si illos illic unde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur, quo nominantur, in processu paraverunt[5]. Tolle radicem, ne-
4 mora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice

multa initiis suis majora stare. Sic patre interdum majores filii sunt, licet sine patre non potuerunt in hanc magnitudinem sese evehere.

1. *Hominum ex fortuna pendentium*. Divitiis affluentium, et iis solummodo se suaque metientium.

2. *Ut a filiis*. Quippe qui sub patria potestate erant, ideoque servis similes.

3. *Cujus beneficium..... vincitur*. Vinci beneficio a patre manavit, quia ipse qui vincit, id est filius, a patre originem habet.—*Vincitur* sc. pater. Hæc omnia paulo subtiliora et obscura sunt : *Lagrange* vertit : *Jamais le père ne peut être surpassé en bienfaits, puisque sa défaite même serait un bienfait de sa part*.

4. *Majus eo quo cœpit*. Sic omnes codd. et edd. Pinc. tamen conj. *a quo cœpit*.

5. *Quidquid est...paraverunt*, materiam incutiendi timorem et famam sibi acquirendi nondum habuere *Euphrates* in montibus Armeniæ, *Rhenusque* in montibus Helvetiæ : nominasse videtur hos fluvios, quia

trabes[1], sive proceritatem æstimes, altissimas; sive crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fusas[2]: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, et illa urbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis jacta sunt, latent. Idem in cæteris evenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideo quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum, quæ consilio ac manu gero, facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari industria merui: numquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium[3]? At quid interest, quum æque sine patris beneficio, quam sine nutricis fomento[4], non potuerim ad ulteriora procedere?

tunc temporis imperii rom. termini erant.

1. *Trabes* i. magnas arbores: qua significatione præsertim poetis hæc vox in usu fuit: quamobrem Nonius Marcell. c. 2, 845 fragmentum Varronis attulit. Usitatior vox fuit de lignis compactis, de columnis, etc. Cæterum quam in crassitudinem interdum excrescant arbores incredibile est. In Ætna arbor quædam est quam sciunt omnes, nec de hoc hodie dubitare licet, centum et quinquaginta pedes in circuitu habere. Et in Americæ Africæque nemoribus multas trabes crassiores esse fama est, ejus inprimis arboris quæ *Baobab* vulgo dicitur.

2. *Latissime fusas*. Cic. de Orat. I, 7 exprimit, Platonem X p. 286 bip. imitans; platanus...... patulis est diffusa ramis.

3. *Officium* I. ministerium. Cf. supra c. 18, 1: nam nutrices, μαῖαι, servilis fuere conditionis et apud Græcos et ap. Rom.

4. *Quam sine nutricis fomento.* Ultima vox, quæ in Erasmica et antiq. edd. comparet, desideratur in Pinc. et Grut. codd. ideoque a Pinc. et Grut. ejecta est. Sed nexus sententiæ eam poscit, et licet *beneficio* etiam huc trahas, tamen mancum quid oratio sonat, non e more Senecæ: fomentum de nutrimento apud nostrum quoque occurrit, Epist. 102, 26: ex maternorum viscerum calido mollique fomento. Nat. Qu. IV, 13 med. Omnino de quacunque re dolores mitigante in usu erat, e. c. Horat. Epp. I, 2, 52 ubi cave cum Buherio *fomenta podagram* mutes in *tomenta* quamquam Wakefieldus temere in textum receperit.

XXX. Quod si initio meo quidquid jam possum debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne avum quidem. Semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, et ultra memoriam positis majoribus, quam patri: plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater
2 meus, majoribus debet. Quidquid præstiti [1] patri, etiamsi magnum est, infra æstimationem paterni muneris est, quia non essem, si non genuisset? Isto modo, etiamsi quis patrem meum ægrum ac moriturum sanaverit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio ejus minus sit; non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide ne [2] illud verius sit æstimari, an id quod potui, et id quod
3 feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animadvertes exiguum et incertum, et boni malique communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum; sed non ideo majorem omnibus, quia primum. Servavi patrem, et ad summam provexi dignitatem, et principem urbis suæ feci; nec tantum rebus a me gestis nobilitavi, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus,
4 quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi; et quum su-

XXX. Arg. Si infra paterni muneris æstimationem jacet quidquid munerum patri filius pius ingerit, debet plus etiam filius avo, abavo, atavo quam patri; nam ut a patre, filius, sic ab avo pater, etc. Debet etiam plus quam unquam reddet medico, qui vitam patri, nondum patri, servaverit. Tum non esse ad bene vivendum satis ipsius vitæ donum; non igitur patrem qui filio vitam duntaxat dederit, causam vere extitisse cur bene vixerit. Ad hoc, patrem voluptatis causa genuisse et inscium; filium, si patris vitam servarit, et scire quid faciat, nec voluptatis cupidine duci.

1. *Quidquid præstiti*, etc. Sunt verba adversarii, quæ Seneca ita adhibet, quasi ab eo accepta in suam personam transferat. Signo interrogandi distinxi. At isto modo medicum remunerari satis nunquam potero.

2. *Sed, vide ne.* Fortasse æquius rem æstimaveris, etc.

pra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est; sed si ad bene vivendum [1] minima portio est vivere, et id tribuisti [2], quod cum feris mihi et animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis, oritur [3]. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, quum ego dederim sentienti; quum sentiens me dare [4]; quum vitam tibi non voluptatis meæ causa, aut certe per voluptatem dederim; quum tanto majus sit retinere spiritum, quam accipere, quanto levius mori ante mortis metum [5].

XXXI. Ego vitam dedi statim illa usuro: tu nescituro an viveret [6]; ego vitam dedi mortem timenti: tu vitam dedisti, ut mori possem [7]; ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum [8]. Vis scire, quam non sit magnum bene-

1. *Sed si ad bene vivendum.* Noster Ep. LXXVII, 17: Quomodo fabula, sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Ep. CI, 5: quam bene vivas referre, non quam diu.

2. *Et id tribuisti.* Scilicet nasci, vivere.

3. *Quod non ex tuis...oritur.* *Lagrange* lucide vertit: *Ne vous attribuez pas un mérite dont votre bienfait n'est pas la cause, quoiqu'il en soit le moyen.*

4. *Quum sentiens me dare.* Suppl. dederim. Egregie contra Zinzerling. Promuls. c. 22, sinceritatem lectionis defendit Gronovius. Repetitio particulæ, ait, est rhetorica, pueris nota. Eamdemque scripturam jam antea probaverat Gruterus.

5. *Tanto majus sit.....ante mortis metum.* Mori ante mortis metum dulce et gratum est, certe nec injucundum nec formidandum: ita nec vitam non accepisse, quam non exoptabant, minime dolendum est.

XXXI. Arg. Continuatio ejusdem materiæ. Quam parvi sit pretii donum vitæ per se, nudæ.

6. *An viveret.* Omnium codd. lectio est, non *viverem.*

7. *Ut mori possem.* Acute extenuat beneficium paternum et suum auget. Sicut levius est mori, priusquam timeas mori, nempe in infantia aut pueritia, sic majus æstimandum retinere aliquem in vita, cujus sensum habet, quam dare eam non sentienti. *Lips.*

8. *Onus alienum.* Matris quæ in utero gestavit.

ficium, vitam sic dare? exposuisses[1] : nempe injuria[2] erat
2 genuisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium,
patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia quæ
prosequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ra-
tum facerent. Non est bonum vivere, sed bene vivere.
At bene vivo : sed potui et male : ita hoc tantum est
3 tuum, quod vivo. Si vitam imputas mihi per se, nudam,
egentem consilii, et id ut magnum bonum jactas, cogita
te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde,
ut nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse
ut cursum ad rectum iter vitæ dirigerem : in ipso bene-
ficio tuo, majus quam quod dederas, recepisti. Tu enim
me mihi rudem et imperitum dedisti : ego tibi filium,
qualem genuisse gauderes.

XXXII. Aluit me pater. Si idem præsto, plus reddo : quia non tantum ali se, sed a filio ali gaudet, et majorem ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt. Quid, si quis in tantum processit, ut aut eloquentia per gentes enotesceret, aut justitia, aut bellicis rebus, et patri

1. *Exposuisses* plerique codd. dant, probante Pinc. et Gron. Antea erat : *Si exp.*

2. *Exposuisses : nempe injuria*, etc. *Lagrange* interpretatur : *Vous n'aviez qu'à m'exposer, et alors c'eût été une injure de m'avoir engendré.* Liberos exponendi mos jam a Romulo dicitur esse vetitus, nisi infantes monstrosi, debiles aut insignes ad deformitatem essent judicati. Cf. Dionys. Halic. II, p. 88, lips. ed. anni 1691 fol. In Legg. XII tabb. etiam fuit. Cic. de Legg. III, 8. Sub imperatoribus tamen nihil hac expositione fuit frequentius : cf. Sueton. Octav. 65; Calig. 5. Tacit. Hist. V, 5. Vide quæ ex Germanicis clariss. et doctt. vir. *Noodt* et *Bynkershoek* scriptis hac de re retulit Heineccius in Antiq. rom. ad Institut. I, 9, p. 137, not. h. Parum humane itaque non solum antiquos legumlatores hac de re statuisse constat : sed ipse Aristoteles Polit. VII, 16 vetat, ne quidquam orbatum natura (*πεπηρωμένον*) aleretur.

XXXII. Arg. Exempla virorum qui plus patri præstiterunt quam a patre acceperunt, Xenophontis, Platonis, Socratis, M. Agrippæ, tum ipsius Augusti.

quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasque natalium suorum clara luce discuteret, non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aris- 2
tonem [1] et Gryllum [2], nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates exspirare non patitur. Cæteros enumerare longum est, qui vivunt ob nullam causam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Utrum majus beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus [3]: an patri dedit Agrippa, navali corona insignis, unicum [4] adeptus inter dona militaria decus? qui tot in urbe maxima opera excitavit [5], quæ et priorem magnificentiam vincerent, et nulla postea vincerentur? Utrum 3
Octavius [6] majus ullum beneficium dedit filio, an patri divus Augustus, quamvis illum umbra adoptivi [7] patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma civilia, vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci?
Quid nunc cæteros persequar, quos jam consumpsisset 4

1. *Aristonem.* Aristo Platonem genuit e Perictiona.

2. *Gryllum.* Xenophontis hic pater fuit. Cf. Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 1, et p. 57. Harl.

3. *Ne post.....notus.* De hac ignobilitate Agrippæ cf. Seneca pater lib. II Controvers. IV (XII) p. 195. To. III. Gronov.

4. *Unicum.* I. e. rarissimum, utpote quod solus præter Agrippam M. Varro accepit. Plin. H. N. 16, 4.

5. *Maxima opera excitavit.* Ex. c. aquæductus (Dio Cass. LIV, 12), balneum laconicum, arcum Neptuni, Pantheon, etc. Dio Cass. LIII, 27, LIV, 30. Conf. ad Epistol. XCIV, 46.

6. *Octavius.* C. Octavius Octaviani pater, parum per se notus, etsi proprætor in Macedonia anno U. C. 694, Bessos et Thracas vicerit, Imperatorisque nomen obtinuerit.

7. *Umbra adoptivi patris.* Julii Cæsaris, qui verum et legitimum patrem *Octavium* oblivioni fere tradidit. Nihilominus C. Octavii patris gaudium magnum fuisset, etc. Imago arboris, qua modo usus est, fortasse illos Virgilii Georg. II, 82, versus satis celebres: « Miraturque novas frondes et non sua poma, » in memoriam revocavit.

oblivio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset, et adhuc in luce retineret? Deinde quum quæramus, non quis [1] filius patri majora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat, sed an possit aliquis majora reddere; etiamsi quæ retuli exempla nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant [2]; capit tamen hoc natura, quod nondum ulla ætas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exsuperare non possunt, plura in unum congesta superabunt.

XXXIII. Servavit in prælio patrem Scipio [3], et prætextatus in hostes equum concitavit: parum est, quod ut perveniret ad patrem, tot pericula maximos duces

1. *Deinde quum quæramus, non, quis* omnes palatini, et Naz. cum Colon. *Deinde...... num quis, non quærimus* debetur veteri codici Erasmi. *Deinde non quæramus num quis* ante Gruterum vulg. Gronovius servat veterem codd. lectionem, nisi quod *num* in *non* mutat, et ita distinguit, ut verba: *etiamsi..... supermicant* pro parenthesi habeat et *capit tamen* ad *Deinde quum* referat. Secutus eum sum.

2. *Supermicant.* Omnium edd. antiq. lectio est, codd. inprimis Naz., tamen servant *superinjiciunt*, unde, Salmasio ad Solinum auctore, Gronovius *superjaciunt* legendum suadet, tum ad Liv. X, 30 et 38, 58. tum ad h. l., collato usu Græc. τῶν ὑπεραχοντίζειν et ὑπερβάλλειν. Si vero nulla emendatione admissa codd. lectio bonum sensum funderet, libenter sequerer: sed quum hæc emendari prius debeat, quam illa uti possim, istam ab edd. oblatam eamque bonum sensum præbentem præferam, nec quidquam mutem.

XXXIII. Arg. Etsi exempla nulla exstarent quæ beneficia demonstrarent aliquando a filio patri dari, quædam tamen licet fingere; sæpe enim quæ nunquam evenere natura capit. Fingamus ergo P. Scipionem Africanum, patris sui servatorem, non modo incolumem hunc fecisse ab hostibus, sed inimicorum conspirationi eripuisse, consulatus multos et opes adjecisse, denique omnia in ejus caput congessisse quæ fingi aut optari queunt; nonne ille patri beneficium tunc dederit.

3. *Scipio.* De *P. Cornelio Scipione* Africano majore idem narrat Liv. XXI, 46, qui ait: « Servati consulis (P. Corn. Scipionis patris hujus filii celeberrimi) decus Cœlius ad servum natione Ligurem delegat: malim equidem de filio verum esse, quod et plures tradidere auctores, et fama obtinuit. » Polyb. X, 3 memorat rem quoque ex ore Lælii intima cum Scipione amicitia juncti. Actum hoc est a. Urb. C. 536 in prælio equestri cum Annibale ad Ticinum, Scipione annum decimum septimum agente, ideoque et *prætextato et tirone*, etsi

quummaxime prementia contempsit, tot oppositas diffi-
cultates; quod ad primam pugnam exiturus[1] tiro per vete-
ranorum corpora cucurrit; quod annos suos[2] transilivit:
adjice, ut idem[3] patrem reum defendat, et conspirationi 2
inimicorum potentium eripiat; ut alterum illi consula-
tum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus
concupiscendos[4] congerat; ut pauperi raptas belli jure
opes tradat; et, quod est militaribus viris speciosissimum,
divitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc pa-
rum est, adjice ut provincias et extraordinaria[5] imperia
continuet; adjice ut dirutis maximis urbibus, Romani 3
imperii sine æmulo ad ortus occasusque venturi defen-
sor et conditor, majorem nobilitatem nobili viro adjiciat.
Dic Scipionis patrem[6]: dubium est, quin generandi vul-
gare beneficium vicerit eximia pietas et virtus, ipsi
urbi nescio utrum majus præsidium afferens, an decus[7]?

eum togam virilem jam assumpsisse verisimile sit, quod anno XV aut XVI ætatis factum constat.

1. *Ad primam pugn. exiturus.* Ut ad primos militum ordines erumperet.

2. *Annos suos transilivit.* *Lagrange*: «Faire des efforts au-dessus de son âge.»

3. *Adjice, ut idem*, etc. Noli credere, Scipionem filium hæc omnia pro patre revera gessisse. Nam historia docet, patrem consulatu deposito in Hispaniam abiisse cum supplemento copiarum et ibi a. U. 544 cum fratre periisse: vid. Polyb. III, 37 sq. X, 7 et 36. Liv. 25, 36. Animo, potius ait, fingas, eum omnia, quæ pietas in patrem conferre posset, in patrem suum cumulavisse beneficia, et compares tunc cum eo patrem, etc.

4. *Honores etiam consularibus concupiscendos.* Quales erant censura quæ consularibus tantum viris concedebatur, principis senatus appellatio, etc.

5. *Extraordinaria imperia.* H. e. dignitates quæ nulla lege præfixæ sunt et extra ordinem reipublicæ omnino sunt. Cicer. ad Attic. lib. XI, epist. XX: «Atenim Cæsari imperium extraordinarium mea sententia dedi, sed ille mihi præsidium extraordinarium dederat.» Ubi præsidium extraordinarium est plures armati viri quam vulgo et e lege alicui datur ad custodiendum latus.

6. *Dic Scipionis patrem.* H. e. nomina nunc patrem Scipionem, aude patris nomen proferre! an alicui dubium erit, etc.

7. *Dic Scipionis patrem: dubium est.....decus?* Sic optimi codd. Vulgatæ tenent: *haud dubium..... decus.* Recte Gronov. codd. secutus, accipe, ait, an dubium est, dubiumne est?

XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem
tormenta patris discussisse; finge in se transtulisse. Licet
tibi in quantum velis extendere beneficia filii, quum pa-
ternum munus et simplex sit, et facile; sed et danti vo-
luptarium: quod necesse est ille multis dederit [1], etiam
quibus dedisse se nescit [2]; in quo consortem habet, in
quo spectavit legem patriam [3], præmia patrum, domus ac
familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui da-
2 bat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tra-
diderit, etiam nunc disputabimus, an majus aliquid
dederit, quam acceperat: quum vitam beatam patri
reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit,
beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi

XXXIV. Arg. Hypotheses novas subjungit; aliisque aliisque bene multis muneribus præstitis rogat annon filio pater sit obligatus. Vanum quod supra allegatum erat, nempe patris beneficium et hoc esse, quod patri filius quidquam præstare possit. Idem igitur de institutore posse dici: quod ridiculum.

1. *Sed et danti voluptarium, quod necesse est, ille multis dederit*, etc. Quum vulgata *nec dante voluntarium. Quid necesse est multis?* haberet, codd. autem darent, *sed dante voluntarium*, et deinceps *quod necesse est, ille multis dederit etiam:* Pincianus egregie sensum Senecæ perspiciens dedit: *sed et danti voluptarium, quod necesse est*, etc. eumque jure secutus est Gronovius, qui præclare locum hunc interpretatus est.—Virgulam quam Ruhkopf ante *etiam* ponit, nos post hanc voc. transtulimus, perspicuitatis causa.

2. *Sed et danti voluptarium, quod necesse est, ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit.* Omnia hæc eodem filo ducuntur ad minuendum beneficium paternum. Nihil impedit, inquit, quominus in immensum exaggeres beneficia, quæ a filio potest accipere pater: nullum est enim tanti momenti, tam late patens, quod ab homine in hominem manare possit, quod non etiam patri expensum ferre queat filius, quum interim paternum illud genituræ sit unum, vulgare, obvium paratumque, præterea lusus et jocus danti; tum ejusmodi, quod necessario (quotus enim quisque in uxore primum virum se experitur?) multis dederit, quos non agnoscit, et quod non solum dedit, sed partem in eo consors tori vindicat; de quo ut cogitaret, invitatus est non commodo aut necessitate accepturi, sed pœnis cælibum lege irrogatis et præmiis patrum, et desiderio propagandæ gentis, denique omnibus aliis potius, quam respectu ejus cui dabat. *Gronovius.*

3. *Lex patria* est Lex Julia de maritandis ordinibus, quam pertulit Augustus. Sueton. Aug. 89. Præmia

potes. Et præceptoris mei, quod institutis [1] liberalibus
profeci. Ipsos tamen, qui tradiderunt illa, transcendi- 3
mus [2]; utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et
quamvis sine illis nemo quidquam assequi posset, non
tamen quantumcunque qui assecutus est, infra illos est;
multum inter prima, ac maxima interest. Nec ideo prima
maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse
non possunt.

XXXV. Jam tempus est quædam ex nostra, ut ita di-
cam, moneta [3] proferri. Qui id beneficium dedit, quo
est aliud melius, potest vinci: pater dedit filio vitam,
est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest,
quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiam- 2
nunc [4], qui dedit alicui vitam, si semel et iterum libera-
tus est mortis periculo, majus accepit beneficium, quam
dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius
periculo mortis liberatus a filio fuerit, majus beneficium

autem sunt lege Papia Poppæa promissa, e. c. jus liberorum trium, quatuor et quinque, quod omnium munerum personalium immunitatem haberet. Cf. Heineccii Antiq. rom. ad Instit. I, tit. 25.

1. *Institutis*. Lipsium *in studiis* emendaturum repressit Gronovius initio nott. ad Ciceron. de Officiis.

2. *Ipsos tamen.... transcendimus*. Superare solemus. Nam gratum in præceptores animum commendat laudatque: quum plerumque illi qui prima elementa docerent, γραμματοδιδάσκαλοι et γραμματισταὶ parvi æstimarentur. Cf. Lucian. III, pag. 23 bip. not.

XXXV. Arg. Quidquid supra dictum generaliter est, repetit conglobatim et concludit posse a filio patrem vinci beneficiis.

3. *Ex nostra.... moneta*. Stoica? an tua propria, o Seneca? Credo illum hæc a se promere: priora ab Hecatone aut Chrysippo fuerunt. Lipsio hæc judicanti jam præiverat Henr. Stephanus lib. I, c. 1. Prood., consentiente Grut. Cæterum ut comparatio sermonis cum moneta est nota, ita et monetam h. l. pro copia, thesauro adhiberi apparet. Cf. Bentlei. ad Horat. A. P. 59.

4. *Etiamnunc*. I. e. præterea. Quæ nunc Seneca profert, non pro novis censeri possunt, sed sunt repetita ex antegressis, eo, ut puto, consilio, ut firmaret suo assensu, quæ ex Hecatone aliisque recentioris Stoæ auctoribus (iis enim Panætius, Hecaton aliique adscribendi esse videntur), attulerat, vel refutaret dissensu. Dialecticum autem agit, Stoico more.

accipere, quam dedit[1]. Qui beneficium accepit, majus accipit, quo magis eo indiget : magis autem indiget vita qui vivit, quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem omnino possit[2] : majus ergo beneficium accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod
3 natus est. Patris beneficia vinci a filii beneficiis non possunt : quare ? quia vitam accepit a patre, quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui ; non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in majus gratia referri potest ; solet enim et medicus vitam dare ; nec nautæ, si naufragum
4 sustulit[3]. Atqui et horum et aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt. Ergo et patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adjuvandum[4] esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adjutorio egeret, majus dedi quam accepi : pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur : filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc ut permaneret : ergo majus beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat.

XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem,

1. *Potest ergo.... quam dedit.* Vel, ut emendatius loquare, plura beneficia accepisse quam dedit. H. l. primum argum. explicit.

2. *Ut qui ne indigere quidem omnino possit.* Nam ille non indiget qui non est.

3. *Si naufragum sustulit.* Si effusum medias in aquas et mox animam efflaturum sustulerit nando et ad littus usque incolumem vexerit.

4. *Multorum beneficiis adjuvandum.* H. e. munus quod, si solum detur, continuo peribit, et cui alia adstrui necesse est. Nam hoc modo prius datum munus nova dona adjuvant.

XXXVI. Arg. His minime periclitari aut labascere liberorum venerationem erga parentes. Immo tale beneficiorum prælium utile et decorum. Exhortatio ad juvenes ut pa-

nec deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores; natura enim gloriosa est virtus [1], et anteire priores cupit. Alacrior erit pietas [2], si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Ipsis patribus id volentibus lætisque contigerit; quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur. Unde [3] certamen tam optabile, unde tantam felicitatem parentibus, ut fateantur se ipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita judicamus, excusationem damus liberis: et illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adjicere debemus, et dicere, « Hoc agite, optimi juvenes! proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint majora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt [4]. Sumite modo animum, qualem decet, et deficere nolite, ut vincatis, optantes [5]. Nec desunt tam pulchro certamini du-

rentes beneficiis conentur superare.

1. *Gloriosa est virtus*. *Gloriosa* hic pro *gloriæ appetens*; quod ut satis rarum, ita non exemplis caret. Plaut. comœdiam habet cui titulus Miles Gloriosus. Cic. pro Dom. sua, cap. 93: « De seipso gloriosius loqui. » Et de Orat. lib. II, cap. 31: « Exorsus es enim gloriose. »

2. *Alacrior erit pietas...... venerit. Ipsis patribus id volentibus lætisque*, etc. Sic constituit lectionem e codd. Gron., quum antea haberetur: *Id si patribus idem vol. legibusque contigerit.*

3. *Ipsis patribus id volentibus..... contigerit; quoniam....... vincimur. Unde*, etc. Ipsi, ait, parentes maxime fuerint gavisi sic secum certari, cum hac vincendi voluntate venire ad se liberos: nam novum non est, et aliis in rebus, ex usu interdum nostro esse, ut in contendendo potius vincamur, quam vincamus. O unde, tamquam ex arcano quodam pietatis thesauro, existet atque orietur nobis tam optabile certamen? unde sperabimus eventuram tantam felicitatem? Deinde, his positis, Gronovius affert loca quædam e Senec. IV de Benef. 6, 3; de Tranq. Anim. c. 3; Ep. XCV; ex quibus apparet, *unde* sæpe cum accusat. alioque casu poni, subintellecto verbo quodam. Addi potest Horat. Serm. lib. II, Sat. VII, vs. 116: « Unde mihi lapidem? -quorsum est opus?-unde sagittas? »

4. *Quia occupaverunt*, h. e. quia ante vos venerunt.

5. *Et deficere nolite, ut vincatis optantes.* Sic edd. vett. et codd. nonnulli apud Grut. Gronoviumque; nam cod. Naz., *nolite*, *vincetis optates*, unde alterius manu factum erat *optantes*. Sensus erat: nolite destituere parentes vestros optantes, ut vincatis, nolite deesse illis optantibus, etc.

ces qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam, sæpe jam partam ex parentibus, jubeant. »

XXXVII. Vicit Æneas patrem [1], ipse ejus in infantia leve tutumque gestamen, gravem senio, per media hostium agmina, et per cadentis circa se urbis ruinas ferens, quum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes, et, quid non pietas potest? pertulit, colendum-
2 que inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi juvenes [2]: quum Ætna majore vi peragitata, in urbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse [3] creditum est ignes, et utrinque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent juvenes dignissimi, qui magna tuto
3 auderent. Vicit Antigonus [4]: qui quum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit,

XXXVII. Arg. Nova exempla pietatis erga parentes: Æneas, Siculi juvenes, Antigonus (falso nominatus; vid. infr. not. 4 huj. pag.) et T. Manlius Capitolinus Torquatus, Imperiosi filius.

1. *Vicit Æneas patrem.* Quis de hac pietate Æneæ in patrem *Anchisen*, quam tot tantaque monumenta cujuscumque generis celebrarunt, nihil ne fando quidem audiverit, aut hic notam exspectaverit, cujus materia cuilibet obvia est?

2. *Vicere Siculi juvenes.* Non minus nota est hæc narratio, repetita nostro lib. VI, 36. Fratres hi servantes suos parentes e flammis vocantur Catanenses, urbe quippe Catana oriundi, Anapias et Amphinomus. Evenit autem res Olymp. 81, teste Stobæo Eclog. Serm. 77, sive Serm. 198 francf. 1581. p. 676, ubi tamen fratres Philonomus et Callias appellantur: nam diversa nomina eduntur, quia fortasse diverso tempore res eadem acciderit. Aristoteles de mundo c. 6, et Lycurg. Orat. in Leocrat. c. 23, p. 199, To. IV Reisk., primi hujus rei mentionem fecerunt, quos multi sequuti sunt. Sed cf. Excurs. VI (nost. ad Lucilii Ætnam vers. 620 ed. t. III, p. 188 Poet. min. lat.); ubi *Wernsdorf* copiosissime de hac re exposuit, quam et Vir amiciss. Jacobs Exercitatt. crit. in scriptt. vett. To. II, p. 199 inscriptionem Cyzicenam erudite illustrans attigit.

3. *Discessisse.* Hanc lect. recepit ex mss. Gronovius, quum antea esset: *dissedisse.*

4. *Vicit Antigonus.* Memoriæ lapsu *Antigonus* memoratur, quum ejus filius *Demetrius* Poliorcetes, hoc fecisse narretur. Plut. vit. Demetr. c. 16 sq. Hostis erat Ptolemæus I rex Ægypti.

et imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle
regnare, quum possis[1]! Vicit patrem, imperiosum quidem, 4
T. Manlius[2]: qui quum ante ad tempus relegatus[3] esset
a patre, ob adolescentiam brutam ac hebetem, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat, sperans fore proditorem parentis invisi, et bene meruisse se de juvene credebat, cujus exsilium pro gravissimo crimine inter alia Manlio objiciebat, nactus adolescens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, et: « Nisi juras, inquit, te diem patri remissurum[4], hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro modo pater meus accusatorem non habeat[5]. » Juravit tribunus: nec fefellit, et causam actionis[6] remissæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere.

1. *Hoc est...possis.* Similia exempla laudat Freinshem. ad Curt. IV, 1, 18.

2. *Manlius:* multi hoc idem narrant, e. c. Cic. de Off. III, 31, 5 sq. Liv. VII, 4, etc. M. Pomponius trib. pl. eum ad populum accusaverat, quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendam addidisset, etc.: filius fuit ille Torquatus durus, qui filium securi occidi jussit, quod contra imperium pugnaverat cum hoste, Livio tradente.

3. *Qui quum ante ad tempus relegatus.* Sic Erasmus, al. Nec fere abeunt codd. Naz. enim dat: *quum antea ad tempus*, alii *quum ante ad tempus r.* Locum in mendo cubare nemo dubitaverit. Hinc Gruterus fecit: *qui quum antea in rus rel.* Lipsius *ante id tempus*, nempe diei dictæ et rei jam narrandæ. Gronov.: calidam, ait, divinationem timide proponam: *qui quum Antiate in rus rel. esset a p.* Sed quis dixit in Antiati villam Manlii fuisse? Etsi nos careamus, non necesse est, caruisse auctoribus Senecam. Ingeniosa quidem ést hæc conjectura, sed valde incerta. Fuit quum emendarem: *ante a Republica rel.* Sed meliores codd. exspectandi sunt.

4. *Te diem patri remissurum.* H. e. ab accusatione liberabis patrem. Nam ut *diem dicere* est *accusare*, sic pro *ab accusando desistere* erit τὸ *diem remittere.* Gallic. *remittere* proprie est *faire grâce de.*

5. *In tua potestate..... non habeat.* H. e., quidquid aut accidat aut eveniat, jam meus pater ab accusatione securus est, neque ante tribunal accusante te sordidatus protrahetur. At duæ sunt viæ quibus illi securitas præstetur, aut pereas, aut taceas. Ego hic cum telo tibi inermi impendeo; jura te non locuturum, aut morere. Utroque modo, tacebis.

6. *Actionis.* E codd inprimis Naz.

XXXVIII. Alia ex aliis exempla sunt[1] eorum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex infimo ad summum protulerunt, et e plebe acervoque ignobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nulla vi verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam laudabile, quamque nunquam a memoria hominum exiturum, posse hoc dicere[2]: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum, sive æquum, sive iniquum ac durum fuit, obsequentem submissumque me præbui: ad hoc unum contumax fui, ne beneficiis vincerer. Certate, obsecro vos, et fusi quoque restituite aciem[3]. Felices, qui vicerint: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente præclarius, qui sibi ipsi dicere poterit (neque enim fas est alteri dicere): Patrem meum beneficiis vici? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique prædicabit, a filio se suo beneficiis victum? Quid autem est felicius, quam sibi cedere[4]?

et Col. receptum fuit, cujus interpretamentum, *accusationis*, in vulgatis est.

XXXVIII. Arg. Rursus exempla esse affirmat permulta talium victoriarum, et rursus pretrepticon de colendis parentibus ad juvenes subjicit. Certent omnes utri utros superaverint beneficentia. Felices victores! felices et qui vincentur.

1. *Alia ex aliis exempla sunt.* Sic omnes codd. et edd. Rudolphus vero Agricola conjecit: *subeunt*, quod recentiores edd. invasit.

2. *Posse hoc dicere.* Quod Lesbonicus ille apud Plautum (Trinumm. II, 2, 20): « Semper ego usque ad hanc ætatem ab ineunte adolescentia Tuis servivi servitutem imperiis et præceptis, pater. Pro ingenio ego me liberum esse ratus sum, pro imperio tuum. » *Lips.*

3. *Fusi quoque restituite aciem.* H. e. etiamsi interdum minora vestra dona fuerint, et pro parentibus prior steterit victoria, ne desperetis. Bellum redintegrate, nutantes aut palantes milites revocate; iterum signa canant. Hoc enim est *restituere aciem*. Metaphoras a re militari ductas Noster in deliciis habet, Stoicique fere omnes crebro usurpaverunt.

4. *Quam sibi cedere.* Quasi filius alter sit ille. — Elzev. *ibi cedere.*

DE BENEFICIIS

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM

LIBRI QUARTI.

Arguta fere tractat, sed utilibus (ut semper) mixtis. Quærit, an Beneficium et gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fructu metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam dii dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes ubertim docet. Objectiones deinde removet, quæ utilitatem versari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, et ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Utilis, adspectu. Tum quærit, An quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, et partim ait, partim negat. LIPSIUS.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER QUARTUS.

I. Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis, ut ait Sallustius [1], cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, et invicem gratiam referre, per se res expetendæ sint? Inveniuntur [2] qui honesta in mercedem colant, quibusque non placeat virtus gratuita: quæ nihil habet in se magnificum, si quidquam [3] venale.

I. Arg. Quæstionem, an beneficium dare et invicem gratiam referre, per se res expetendæ sint, gravem esse contra Epicureos tractatur cap. 1 et 2, et in hoc, proposita quæstione, aperte ait beneficium alicui conferre esse rem honestam, ergo expetendam per se.

1. *Sallustius*. Bell. Jug. 54. Cortius p. 1010 in fragmentis ex Hist. VI collocavit hunc locum, nescio qua causa motus. Sallustius hac locutione primus et sæpius usus esse videtur: Livius tamen quoque usus est XXXV, 9; est id. q. ἀκριβῶς. cf. de Provident. 5, 7, supra pag. 35: vir cum cura dicendus: de Tranq. Anim. c. 14 extr. Tacito frequens hæc locutio.

2. *Inveniuntur*, Epicurei.

3. *Si quidquam venale*. Sic optimi codd. Alii tamen inferunt: *si quidquam habet v. Quum virtus nec lucro invitet, nec absterreat damno* optimi codd. dant, et Gruteri et Pinciani, qui tamen maluit... *invitetur.... absterreatur d.* Vulgg. habent..... *quum virtutem nec lucrum invitet, nec absterreat damnum*.

2 Quid enim est turpius, quam aliquem computare [1] quanti vir bonus sit : quum virtus nec lucro invitet, nec absterreat damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, ut contra in se impendere jubeat, ac sæpius in ultro tributis sit [2]? Calcatis [3] utilitatibus ad illam eundum est, quocumque vocavit, quocumque misit, sine respectu rei familiaris : interdum etiam, sine ulla sanguinis sui parcimonia vadendum, nec unquam imperium
3 ejus detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc fortiter; si hoc grate fecero [4]? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur : si quid forte obvenerit commodi, inter accessiones [5] numerabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si honestum per se expetendum est [6], beneficium autem honestum est, non potest alia ejus conditio esse, quum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpe et abunde probatum est.

II. In hac parte nobis [7] pugna est cum Epicureorum

1. *Quanti*, i.e. quo pretio virtutem sequatur : quasi non ipsa sui pretium.

2. *Ut contra.... sit.* Ut sæpius dare quam accipere jubeat. *Ultro tributa* aliquoties apud Liv. XXXIX, 44, XLIII, 16, occurrunt de impensis operum publicorum mancipibus et redemptoribus certa mercede locatorum. Significat itaque h.l. sumptum magnum impensasque virtutis causa sæpe esse faciendas. Cf. Heinecc. Antiq. rom. III, 23, 10. Lipsius laudat, Turnebi Adversar. I, 29.

3. *Calcatis*, contumeliose habitis. Cf. ad Epistol. XXXI, 1.

4. *Si hoc grate fecero.* Si gratum animum et memorem in agendo ostendero.

5. *Accessiones.* Res fortuitas, quæ fiunt aliquando, at quæ necessario fore nil probat. *Accèssiones* Gallic. vocaremus *des choses accessoires*.

6. *Si honestum per se expetendum est.* Est enim præcipuum dogma, est principium Stoæ. Cf. Cic. de Fin. III, 11. *Tiedemann, System der stoisch. Philos.* III, p. 85 sq. qui recte dogma exponit, perperam de fundamento ejus judicat. Simile est principium philosophi celeberr. *Kantii*, quatenus æque a ratione profectum est ac hoc stoicum.

II. ARG. Epicureos reprehendit qui virtutem ministram voluptatis esse contendunt; et eos confutat qui, dum aiunt ab Epicuro semper voluptatem et virtutem jungi, disputationem hanc tantum credunt de ordine esse, non de rebus.

7. *In hac parte nobis*, etc. Jam in libro de Vita Beata capp. 9–12, et Ep. LXXIV de hac re disputatum esse

delicata et umbratica turba, in convivio suo philosophantium[1] : apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deservit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? De re tota, et de potestate ejus ambigitur; non est virtus, si sequi potest. Primæ partes ejus sunt : ducere debet, imperare, 2
summo loco stare; tu illam jubes signum petere[2]. Quid, inquit, tua refert? et ego sine virtute nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipavi, remota illa, improbo et damno; de hoc uno disputatur, utrum virtus summi boni causa sit, an ipsa summum bonum. Ut[3] hoc unum quæratur, ordinis 3
tantum existimas mutationem? ista vero confusio est et manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix ejus et hostis est, et longissime ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis, quam isti effeminato bono.

III. Inserenda hæc, mi Liberalis, fuerunt, quia bene-

vidimus. Cf. egregium Kantii judicium in commendatiss. opere *Critik der prakt. Vernunft* p. 198 sq. ed. II, quod laudamus ad Epist. LXXXV, 15. Cæterum facilis erat disputatio Stoicorum contra Epicureos, inprimis hosce, qui nonnisi in voluptatibus crassioribus felicitatem suam ponerent, perperam et contra Epicuri voluntatem ἡδονὴν felicitatem interpretantes. Vide Arrian. Diss. Epictet. III, 7. Cic. de Fin. II; et *Bayle* in *Dictionnaire histor. et crit. Epicure.* Non multum dissimilis est rixa, quæ nuper inter rigidos Kantianismi et Eudæmonismi asseclas agitata est.

1. *In convivio suo philosophantium.* Omnes philosophi libenter de rebus philosophis inter discumbendum loquebantur; unde Symposium Platonis, Symposium Xenophontis, et Athenæi Dipnosophistæ, hoc est, philosophi (σοφισταί) cœnantes (δεῖπνον, *cœna*). At libentius Epicurei, quibus in gula et re venerea omnis vita constare videbatur.

2. *Jubes signum petere.* Signum dat imperator, milites petunt.

3. *Ut.* Etiamsi, quanquam.

III. Arg. Gratiæ itaque nulla est

ficium, de quo nunc agitur, dare virtutis est, et turpissimum, id causa ullius alterius rei dare, quam ut datum sit. Nam si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non dignissimo, daremus; nunc vero diviti importuno [1] pauperem præferamus: non est beneficium,
2 quod fortunam spectat. Præterea, si ut prodessemus, sola nos invitaret utilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facillime possent, locupletes, et potentes, et reges, aliena ope non indigentes. Dii vero tot munera, quæ sine intermissione diebus ac noctibus fundunt [2], non darent; in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosque et tutos, et inviolabiles præstat. Nulli ergo benefi-
3 cium dabunt, si una dandi causa est, se intueri ac commodum suum. Istud non beneficium, sed fœnus est: circumspicere, non ubi optime ponas, sed ubi quæstuosissime habeas, unde facillime tollas. Quod quum longe a diis remotum sit, sequitur ut illi liberales sint [3]; nam si una beneficii dandi causa sit dantis utilitas, nulla autem ex nobis utilitas deo speranda est, nulla deo dandi beneficii causa est.

ratio habenda, quod nec Dii faciunt in beneficiis dandis: usque ad cap. IX. In hoc tamen capite illud exponit simpliciter, nondum de objectionibus cogitans.

1. *Nunc vero diviti importuno pauperem præferamus.* Sic cod. Naz. aliique: *præferimus* vulg. At sensus subjunctivum postulare videtur: et causa additur. Cæterum recte *importuno* præfertur a Gronov. emendationi Lipsii *opportuno*. — *Diviti importuno* i. impotenti, improbo, superbo, fastidioso. Horat. Carm. lib. IV, od. 13, 9, ad Lycen: «Importunus amor transvolat aridas Quercus, et refugit te, quia luridi dentes, etc.» Ipse se interpretatur, qui infra, cap. X, § 4: Ideo locupletem sed indignum præteribo. Cicero alio semper sensu vocem *importunus* usurpat.

2. *Dii.... fundunt*, etc. e divite et pleno sinu. Egregia hæc conspirant cum dictis Christi Servatoris apud Matth. V, 45. Luc. VI, 35 et Pauli Actorum Apost. XIV, 15 et 16. Nostro perquam familiaria fuisse docent de Benef. I, 1, 9. IV, 25 init., etc. Hymnus Cleanthis in Jovem ap. Brunck. Poet. gnom. græc. p. 141 sq. præiverat.

3. *Sequitur ut illi liberales sint.* Sic cod. Naz. al. Antea: *liberales*, sine *illi*.

IV. Scio quid hoc loco respondeatur. Itaque [1] non dat Deus beneficia, sed securus et negligens nostri, aversus a mundo, aliud agit, aut, quæ maxima Epicuro [2] felicitas videtur, nihil agit, nec magis illum beneficia, quam injuriæ tangunt. Hoc qui dicit [3], non exaudit precantium voces, et undique sublatis in cælum manibus vota facientium, privata ac publica [4]. Quod profecto non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina et inefficaces [5] deos, nisi nossent illorum

IV. Arg. Objectionem diluit Epicureorum qui negant a Diis beneficia conferri, quippe qui in cælis otiosi, beati et surdi, neque nobis egentes, vitam agitant. Sed id falsum esse consensus omnium populorum demonstrat; nam omnes populi precantur Deum; quod non fieret, si surdum et nulli exorabilem hunc crederent. Tum providentiam in omnibus divinam eminere, et mille nobis munera porrigi a Deo, quæ quia perpetuo renovata, vix jam animum et oculos feriunt.

1. *Itaque*. Quia nulla Deo dandi beneficii causa est.

2. *Epicuro*. Res nota est. Conferas tamen Baylii Dictionn. hac voc. et Tiedemanni *Geist der speculat. Philos.* II p. 383 sq. Lipsius laudat ex Epicuri epistola ad discipulum eumdemque amicum suum Herodotum (apud Diog. Laert. X, 77): οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι καὶ φροντίδες καὶ ὀργαὶ καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλ' ἀσθενείᾳ καὶ φόβῳ καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον ταῦτα γίνεται: ubi Menagius præter alia Lucretii I, 60 de natura divina hæc affert: «Nam privata dolore omni, sejuncta periclis, Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.»

3. *Hoc qui dicit*. Sic omnes codd. et edd.: nec sollicitari debet, modo recte interpreteris. Gronov. exponit: Qui ita respondet, ille istis verbis hanc sententiam expromit: Deus non exaudit, etc. At non opus est, ut cum eodem Gronov. τὸ *qui* deleas. Videas inferior. not. Cæterum jam antiquis temporibus hic locus valde turbatus fuerit, quod videre licet e mira lectionis varietate: nam omnes codd. habent non *facientium*, sed *facientibus*, et inserunt multi *geri* post *privata*, nonnulli, τῷ *geri* omisso, addunt: *non attendit*. Hoc postremum pro glossa τῶν *non exaudit* habeo, et *facientibus* ortum e compendio scribendi.

4. *Hoc qui dicit...... publica*. Qui hoc dicit, nunquam audiverit necesse est precantium voces, etc. Contra omnem omnium hominum usum itaque Epicurus hæc dixisse videtur, ille qui tamen ipse consensum hominum tanti fecerit in demonstratione sua, deum esse. *Exaudire* autem esse i. q. audire notum est, et hoc sensu infra occurrit IV, 21, 2. Nexus denique sententiarum hanc interpretationem postulat, quem non intellexerunt interpp., fortasse quia vim verbi *exaudit* male ceperint.

5. *Inefficaces deos*. H. e. deos qui nihil possunt efficere.

beneficia nunc ultro oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiva, ingentes minas[1] interventu suo solventia.
3 Quis est autem tam miser[2], tam neglectus, quis tam duro fato[3], et in pœnam genitus, ut non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam et querulos circumspice; invenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse, ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manaverit. Parum est autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Ut quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura, transeamus, parum dedit natura, quum se dedit[4]?

V. Non dat Deus beneficia! Unde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ servas? quæ rapis? unde hæc innumerabilia, oculos, aures, animum mulcentia? unde illa luxuriam quoque instruens copia[5]? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris provisum est; usque in delicias amamur[6]: tot arbusta, non uno modo[7] frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum per totum

1. *Ingent. minas*. Nempe *fatorum*.

2. *Quis est autem tam miser*, etc. Egregia sunt hæc, quorum multá similia vel ex ipso nostro afferri possent, si brevitas notarum nostrarum pateretur. Multa similia Cicero quoque de Nat. D. habet.

3. *Duro fato*. I. diis adversis natus et in miserias.

4. *Se dedit*. Natura est mundus. Adspicimus naturam, pascimur ab ea et varie oblectamur.

V. Arg. Deorum beneficia enumerantur. Terra, arbores, herbæ, fluvii, cuncta describuntur accurate.

5. *Luxuriam..... copia*. Opes quæ tam magnæ sunt, ut luxuriæ etiam instrumenta et auxilia suppeditent.

6. *Usque in delicias amamur*. Instar puerorum puellarumve amatorum amamur a natura. Ac primum digna est animadversio *Ruhnkenii* in præfat. ad Schelleri Lexicon Latino-batavum, quæ hic apponatur: In hac præpositione illustranda, ait, fugit Lexicographorum diligentiam vis ea, qua *in* pro *instar* ponitur. Antholog. Lat. To. I. p. 271: «Dicitur in nitidum procubuisse bovem.» Sic sæpe Apuleius, ad cujus lib. III, p. 191 plura Oudendorpius. Eodem modo Græci, non optimi illi quidem, sed certe satis boni loquebantur. Philostratus de vita Sophistar. II, 12 p. 593, ἐς λέοντα θυμοῦται, καὶ ἐς σῦν ὁρμᾷ. De *deliciis* sic Plutarch. vit. Anton. c. 59; Reisk. ὁ δὲ Σάρμεντος ἦν τῶν Καίσαρος παιγνίων παιδάριον, ἃ δηλίκια Ῥωμαῖοι καλοῦσι.

7. *Non uno modo frugifera*. H. c.

annum digestæ, ut inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent! Jam animalia omnis generis, alia in sicco solidoque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa : ut omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret! Flumina hæc amœnissimis flexibus cam- 2
pos cingentia, illa præbitura commerciis viam [1], vasto et navigabili cursu vadentia, ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, ut arida et ferventi subjecta cælo loca subita vis æstivi torrentis irriget [2]! Quid medicatorum torrentium venæ [3]? quid in ipsis litoribus aquarum calentium [4] exundatio?

. . . . Te, Lari maxime, teque
Fluctibus, et fremitu assurgens, Benace [5], marino?

varii generis fructus et varii saporis educantia. Nam alii amari, alii dulces, hi sicci et strigosi, hi succo suavissimo manantes, etc. Infinita est naturæ varietas, non in generibus tantum procreandis, sed et in speciebus; ita ut v. g. pirorum plus quam centum species hodie numerentur, et sic de aliis.

1. *Illa præbitura commerciis viam, vasto*, etc. Erasmum sequor. Codd. non longe recedunt: *commercia via vasto*. Pincianus vero e suis membranis castigat : *commercia mari, vasto*, etc. Ante versus Virgilii aliquid deesse putavit Lipsius, qui tamen non reputavit, Senecam impetu quasi poetico hic abripi, ut omisso τῷ *quid* aut *anne* aut simili, hos versus apponeret. Signum interrogationis e Virg. Georg. II, 160 apposui. — *Illa præbitura commerciis viam*. H. l. memineris procul dubio ingeniosum dictum Nostratis *Pascal*, *Pensées* : « Les rivières sont des routes mouvantes que nous a données la nature. » Namque, quum in viis aliis moveamur, istæ se movent, et immobiles nos, quo ire mens est, eo transvehunt.

2. *Ex quibus quædam satis........ irriget*. Ut Nilus et quidam alii. Vid. Nat. Quæst. III, 26.

3. *Medicatorum torrentium venæ*. De medicatis torrentibus, seu aquis loquitur, in quibus sulphur, alumen, ferrum, etc., nos vocamus aquas minerales, de quibus egit Plin. Hist. Nat., lib. XXXI init., ubi de fonte Ciceronis oculis medente et de aliis.

4. *Aquarum calentium*. E. c. Bajarum. Cf. Ep. LXXXIX, 20. not. Versus sunt celebratissimi Virgilii Georgic. II, 160 laudes Italiæ complexi. In lacubus memorabiles sunt *Larius*, nunc *Lago di Como*, per quem Addua in Padum influit, et *Benacus*, nunc *Lago di Garda*, per quem Mincius, paternus Virgilii fluvius, in Padum fluit. At cf. interpp. Virg.

5. *Lari... Benace*. Vid. not. super. Quum hi duo versus parum stricte cum præcedentibus hæreant, conjicit Lipsius hic nonnulla deesse.

VI. Si pauca quis tibi donasset jugera, accepisse te diceres beneficium: immensa terrarum late patentium spatia negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donaverit, et arcam tuam, quoniam id tibi magnum videtur, impleverit, beneficium vocabis: tot metalla defodit, tot flumina emisit terra[1], super quæ[2] decurrunt sola aurum vehentia; argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cujus investigandi tibi facultatem dedit, ac latentium divitiarum in summa terra
2 signa disposuit[3]: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid[4] resplendeat, et tectum[5] nitidius, auro aut coloribus sparsum, num mediocre[6] munus vocabis? ingens tibi domicilium, sine ullo incendii aut ruinæ metu[7] struxit, in quo vides non

VI. Arg. Dei beneficia rursus extollit, per varias hypotheses. Quæ dant nobis alii homines, parva, vana, mox casura, magni æstimamus, et hæc beneficia nominamus: quanto magis hæc quæ Deus!

1. *Tot flumina emisit terra*. Sic scripsi codd. ducibus, qui *emisitera* ad unum omnes præstant. Antea: *emisit in aëra*.

2. *Super quæ*. I. e. præter ea flumina, quæ sola, unica, decurrunt vehentia secum aurum. Flumina quædam aurum vehere notum est. Omisso enim fabuloso Pactolo Tagus olim, hodie plurima flumina Americæ, et in Europa Rhenus, etc., hoc præstant.

3. *Signa disposuit*. E terræ colore et natura, aliisque rebus, quas metallorum fossores observare solent.

4. *Marm. al.* Intelligas de crustis aut segmentis marmorum diversi coloris, quibus ad opus musivum (*mosaïque*) utebantur in parietibus soloque ornandis. Cf. ad Ep. LXXXVI, 5.

5. *Tectum*. Est lacunar, *plafond*: auratis et pictura distinctis laminis striisque, quibus lacunaria constabant; similia fere ornamentis nostrorum cubiculorum diætarumque, stucco appellatis, quod videre licet ex Josephi Antiq. s. Archæol. VIII, 3 descriptione. Cf. Propert. III, 1, 60 ibiq. Burmann. χρυσόπαστον, χρυσῷ κατάπαστον καὶ κατάστικτον: vid. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. I, pag. 978 seq.

6. *Num mediocre*. Sic cum Erasmo scripsi. Codd. quidem omnes *non* habent; sed *non* et *num* sæpissime confundi constat.

7. *Sine ullo.... metu*. Recessit Seneca a Stoicorum quorumdam opinionibus, in ignem mundum recessurum esse: et recte. Nam hoc metu quilibet homo liber est et esse potest: Stoicis quippe ipsis de hac re valde inter se discrepantibus. Vide Lipsii Manuduction. in Physiol. Stoic. lib. II, cap. 21.

tenues crustas [1], et ipsa qua secantur lamina [2] gracilio-
res, sed integras lapidis pretiosissimi moles, sed totas
variæ distinctæque materiæ, cujus tu parvula frusta mi-
raris, tectum vero aliter nocte, aliter interdiu [3]fulgens :
negas te ullum munus accepisse? Et quum ista quæ ha- 3
bes magno æstimes, quod est ingrati hominis, nulli de-
bere te judicas? Unde [4] tibi istum, quem trahis, spiritum?
unde istam, per quam actus vitæ tuæ disponis atque
ordinas, lucem? unde sanguinem, cujus cursu vitalis
continetur calor [5]? unde ista palatum tuum saporibus ex-
quisitis ultra satietatem lacessentia? unde hæc irrita-
menta jam lassæ voluptatis? unde ista quies, in qua pu-
trescis, ac marces? Nonne, si gratus es, dices : 4

. . . . . . Deus nobis hæc otia fecit [6] :
Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.

Ille Deus est [7], non qui paucas boves, sed qui per totum 5
orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim va-
gantibus pabulum præstat [8]; qui, pascua hibernis æstiva

1. *Crustas*. Vid. super. pag. not. 4.

2. *Lamina*. Sc. serræ. Eodem sensu occurrit lamina apud Val. Flaccum I, 123.

3. *Tectum vero aliter...... fulgens*. Cælum intelligit per noctem « stellis ardentibus aptum », interdiu Apollinea radians face.

4. *Unde*. De hoc usu particulæ *unde* cf. ad III, 36, 1.

5. *Unde sanguinem...... calor*. Videtur ergo cursus sanguinis in corpore veteres non fefellisse. De hoc sanguinis cursu similiter *Voltaire*, 4e *Discours en vers : De la Modération*.

Comment, toujours filtré dans ses routes certaines,
En longs ruisseaux de pourpre il (le sang) court enfler mes veines.

6. *Deus nobis hæc otia fecit*, etc. Cuivis noti sunt hi versus ex Virgilii Eclog. I, 6 sq.

7. *Ille Deus est*, etc. Egregius Cleanthis Hymnus in Jovem, quem jam supra ad c. III, 2, laudavi, contendi meretur.

8. *Gregibus...... pabulum præstat*. Nostras *Racine*, iisdem fere verbis, quanquam de avibus, *Athalie*, act. II, sc. VII :

Aux petits des oiseaux il donne leur pâture.

substituit, qui non calamo tantum cantare, et agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen[1] oblectationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edi-
6 turos, commentus est[2]. Neque enim nostra ista, quæ invenimus, dixeris : non magis, quam quod crescimus, quam quod ad constitutum tempus sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem jam ætatem, et in robustiorem gradum transeuntem pubertas[3], et ultimus ille deus[4] surgenti juventæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium[5] ætatum, omniumque artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia[6].

VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, quum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus[7], et divina ratio, toti mundo et

1. *Tamen*. Omnes codd. et antiquæ edd. Est melius, quam *tantum*, et significat, Gron. interprete, non exactam legem harmonicam, sed rudem et qualemcumque observationem modorum.

2. *Commentus est*. Mente sua intellexit, mox formaturus. Gall. diceretur *qui a imaginé*, sed hoc sensu ut tacite innueretur *qui a créé*.

3. *Pubertas*. Pubes ipsa, seu nota pubertatis : quo tempore jam surgit ætas et transit in robustiorem gradum, illa adest.

4. *Ille deus*. Non *dies*, et *surgenti juventæ*, non *urgenti* codd. optimi dant.

5. *Ætatum* loco *virtutum* legi mavult Jo. Clericus Silv. philol. pag. 215 ad calcem edit. Æschin. Socrat. Male.

6. *Insita sunt....... ingenia*. Ipse noster Quæst. Nat. III, 29 : « in semine, ait, omnis futuri hominis ratio comprehensa est. Et legem barbæ et canorum (scil. crinium) nondum natus infans habet : totius enim corporis et sequentis ætatis in parvo occultoque lineamenta sunt. Animam vero docuit Stoa extrinsecus dari. » Cf. Lips. in Physiol. III, 7.

VII. Arg. Objectionem refellit a Naturæ vi petitam, et Naturam unum ex Dei nominibus contendit esse. Nil enim referre Deusne, an natura, an Jupiter ille appelletur. Hæc omnia cum proxime elapsæ ætatis disputationibus ita congruunt, ut ea alicui ex nostris pseudophilosophis objecta credideris.

7. *Quam Deus*. Idem lib. II, Quæst. Nat. c. 45 : « Vis illum naturam vocare? non peccabis. » Plin. H. N. 1, 7 fin. Lipsii Physiol. I, 5.

partibus ejus inserta[1]? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum nostrarum[2] compellare[3]; et Jovem illum optimum ac maximum rite dices[4], et tonantem, et statorem[5] : qui non, ut historici tradiderunt, ex eo quod 2
post votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit[6], sed quod stant beneficio ejus omnia, stator, stabilitorque est[7] : hunc eumdem et fatum si dixeris, non mentieris; nam quum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua cæteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina proprie aptabis, vim aliquam effectumque cælestium rerum continentia. Tot appellationes ejus possunt esse, quot[8] munera.

1. *Divina ratio........ inserta.* Sic Virgil. Æneid. lib. VI, vss. 724-727 : « Principio cælum ac terras camposque liquentes, Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra, Spiritus intus alit, totamque infusa per artus Mens agitat molem, et magno se corpore miscet. » Cic. Divin. I, c. 11. « Jupiter... collustrat lumine mundum, Menteque divina cælum terrasque petessit. »

2. *Nostrarum.* Quatenus omnia ad hominem retulerunt, cujus causa omnia essent creata.

3. *Auctorem rerum nostrarum compellare.* Sic plurimi codd. scripti et editi. Codex tamen Naz. et unus pal. dant : *actorem* i. e. inspectorem et curatorem. Saltem hæ voces interdum confunduntur, de qua re monuit Gessner. in Thesauro s. v. *auctor* et nuper Huschke in Anal. crit. p. 141.

4. *Et Jovem illum........ rite dices.* Æschyl. Agamemn. scen. II : « Ζεὺς, ὅστις ποτ' ἐστὶν, εἰ τόδ' αὐτῷ φίλον κεκλημένῳ, Τοῦτό νιν προσεννέπω. » Orpheus non absimilis, Hymn. ad Mus. : « Σὺν τῷ παντὶ Διὸς πάλιν ἐντὸς ἐτύχθη Αἰθέρος εὐρείης ἠδ' οὐρανοῦ ἀγλαὸν ὕψος, Πόντου δ' ἀτρυγέτου, γαίης δ' ἐρικύδεος εὔρη, Ὠκεανός τε μέγας, καὶ νείατα τάρταρα γαίης, Καὶ ποταμοὶ, καὶ πόντος ἀπείριτος, ἄλλα τε πάντα. »

5. *Statorem.* De Etymologia hujus vocis haud dubie rejicula conferatur Gronovius Obss. IV, 14 p. 698. Lips. et Ernesti Clav. Cic. h. v. Est autem a *sisto.*

6. *Stetit:* Grut. legi mavult *stitit :* sed Charisio 3. Diomede 1. Prisciano que 10 auctoribus est *steti* idem q. cohibui, stare feci.

7. *Stant beneficio..... stabilitorque est.* Idem Orph., Hymn. modo laudato : « Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐράνου ἀστερόεντος. »

8. *Tot appellationes...... munera.*, Hinc illæ precum formulæ : sive talis, sive talis vocari malis, tam sæpe usitatæ, e. c. in Horatii Carmine sæculari. Cf. de hac πολυωνυμίᾳ Deor. Spanhem. ad Callim. Hy. in Dian. 7. Hemsterhus. ad Lucian. I. p. 92 bip. *munera* sunt γέρα, τιμαὶ, δῶρα : vide Valck. ad Euripid. Hippol. p. 78. *Mitscherlich*, ad Hymn. homeric. in Cerer. vs. 327.

VIII. Hunc et Liberum patrem[1], et Herculem, ac Mercurium nostri putant. Liberum patrem : quia omnium parens sit; quod ab eo[2] primum inventa seminum vis est, consultura[3] per voluptatem. Herculem[4] : quia vis ejus invicta sit, quandoque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium : quia ratio[5] penes illum est
2 numerusque, et ordo, et scientia. Quocumque te flexe-

VIII. Arg. Nullam igitur differentiam sive dicas naturæ, sive Deo te debere; nos igitur Deo obligari.

1. *Hunc et Liberum patrem*, etc. Vides hic allegoricæ interpretationis a Zenone aliisque insecutis Stoicis adoptatæ specimen, quæ tamen jam inde ab eo tempore, quum philosophari cœpissent Græci, obtinuerat. Quum enim primi jam philosophiæ conditores, e. c. Anaxagoras, Metrodorus al., quin adeo poetæ, e. c. Pindarus, ruditatem mythologicarum narrationum plerarumque intellexissent, tantum aberat, ut Xenophanis Homerum impietatis insimulantis exemplum sequerentur (Sext. Empir. contra Mathem. IX, 139 p. 503 : adde Interpp. ad Diog. Laert. IX, 18), aut, quod sanius fuisset, Aristarchi exemplo, ex indole et natura ævi, cui originem debent, interpretarentur, ut plerique et in his præsertim Stoici interpretatione allegorica fabulas nimis rudes crassasque mitigare studerent. Quas quidem Allegorias etiam eodem fere tempore a Criticis quibusdam homericis, præsertim a Cratete Mallota et ipso Stoico, ad Homerum illustrandum esse adhibitas manifestum est. Cf. Cornutus, Sallustius et Heraclides in Opusc. mythol. a Thom. Galeo Amstelod. ap. Henr. Wetsten. 1688. 8. editis. Vide Heynii Excursum III ad Iliad. Hom. ψ. To. VIII pag. 563 sq. Tiedemanni *System der Stoischen Philos.* II p. 238 sq. Hinc ille versus, quem Lipsius sub nomine Orphei laudat, εἷς Ζεὺς, εἷς Ἀΐδης, εἷς ἥλιος, εἷς Διόνυσος, explicandus est, quem haud dubie fictum Stoici cujusdam esse apparet, nisi forte ad Aristobulea, de quibus nuper Valckenarii commentatio opera Luzacii edita exposuit, potius pertinuerit. Ductus autem hic versus est e Justini Martyris Cohortat. ad gentes p. 78, 1 ed. Hutchins., et in fragm. Orphei a Gessnero sub nr. 4 pag. 364 receptus.

2. *Ab eo.* Etsi omnes codd. his vocibus careant et nonnisi uni mss. Erasmi debeantur, tamen nihil mutandum censui, quippe nexu sententiæ eas postulante.

3. *Consultura.* Usui futura humanitati.

4. *Herculem*, a Stoicis in sapientem, quin adeo in sapientiam ipsam esse mutatum, sæpius monuimus. Allegorice ejus combustio in monte Œta ad interitum mundi per ignem refertur.

5. *Ratio.* Non est sollicitanda hæc lectio : *oratio* enim, quod Gruterus hic fuisse suspicabatur, locum non habet : quanquam alias jungi solent *ratio* et *oratio* in Mercurio, e. c. in hoc ipso opere; lib. I, c. 3, § 7.

ris[1], ibi illum videbis occurrentem tibi; nihil ab illo vacat:
opus suum ipse implet. Ergo nihil agis[2], ingratissime mor-
talium, qui te negas Deo debere, sed naturæ; quia nec
natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est
utrumque, nec distat officio. Si quid a Seneca accepisses,
Annæo te diceres debere, vel Lucio: non creditorem mu-
tares, sed nomen; quoniam sive prænomen ejus, sive
nomen dixisses, sive cognomen, idem tamen ille esset.
Sic hunc Naturam vocas, Fatum, Fortunam: omnia ejus- 3
dem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate. Et jus-
titia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, unius
animi bona sunt: quidquid horum tibi placuit, animus
placet.

IX. Sed ne aliam disputationem ex obliquo [3]habeam,
plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert sine spe
recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quid-
quam conferre possumus. Ergo beneficium per se expe-
tenda res est, una spectatur in eo accipientis utilitas: ad
hanc accedamus, sepositis commodis nostris. «Dicitis, in- 2

1. *Quocumque te flexeris*, etc. Eadem egregie protulit Cleanthes in Hymno laudato, et noster plenus est hujus sententiæ, e. c. Epist. XLI init. LXXXIII fin. Seneca apud Lactant. lib. VI, c. 24.

2. *Ergo nihil agis*. H. e., nihil proficis; in irrito tua objectio est.

IX. Arg. Deum ergo beneficia dare, sed hæc beneficia, sine spe remunerationis. Beneficium igitur per se expetendum. Tum diligenter eligendos esse, quibus beneficia demus, nec adversari hoc sententiæ, beneficia dare, expetendam per se rem esse: usque ad cap. XVI.

3. *Sed ne aliam disputationem ex obliquo habeam*. Sic omnes scr. et ed. libri: et bene dici *disputationem habere* docet Julius Cæsar Bello Gallico, lib. V, c. 30. At Pincianus elegantiorem, uti putabat, loquendi formam protulit deditque e conjectura sua: *Sed ne in aliam disputationem ex obliquo abeam*. Sed non dispiciendum esse critico et reponendum, quod elegantius sit, nunc inter omnes critices peritos constat; etsi vel sic non desint, qui hanc legem inscii migrent; quippe quæ haud parum judicii requirit. Prima omnium ac potissima lex critices est, videre et investigare, quid auctori scribere placuerit, nec temere in hac disquisitione agere, neque auctorem ipsum emendare, sed librarium.

quit[1], diligenter eligendos quibus beneficia demus, quia nec agricolæ quidem semina arenis committant. Quod si verum est, nostram utilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendoque : neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea quæritis, cui detis beneficium : quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset; quæ quocumque loco[2], et quocumque modo daretur, beneficium erat[3]. » —
3 Honestum[4] propter nullam aliam causam, quam propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, et quando, et quemadmodum : per hæc enim constat. Itaque quum eligo cui dem beneficium, id ago, ut beneficium sit : quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

1. *Dicitis, inquit.* Supple Epicurus. Objectionem exponit usque ad verba *honestum,* etc.; quod quo magis perspicuum esset, directæ orationis signa «.......» adhibuimus.

2. *Quæ quocumque loco.* Sicut præcedentia cum Gron. e mss. constitui : nam quum non : *Præterea quæritis, cui dandum sit beneficium,* in ullo scripto aut olim edito compareant, sed Erasmi codex præstet : *Præterea quæritis, cui detis beneficium*, exprimi curavi, quanquam *quomodo detis* desint : ita non *quia enim* scripsi, sed *quæ quoc. l.* cum Pinciani libris, quum hoc ipso in loco codex Naz. interpolatus sit, nec comicam loquendi formam, qua Seneca uti non solet, ex interpolato illo, aliqqui præstantissimo codice, quanquam Grut. et Gronov. suadent, recipere audeam. Criticis autem sæculi decimi sexti et septimi comicos, inprimis Plautum, nocturna diurnaque manu versantibus, quod e. c. e libris criticis istius temporis a Grutero in Lampade critica collectis videre licet, solemne fuit, ubique aut archaismos, aut comicas et eas elegantiores iis visas loquendi formas captare, et ubi vel nullus iis locus esset, infarcire. Caute itaque agendum est nobis præstantissimorum istius temporis virorum commentarios evolventibus discutientibusve.

3. *Beneficium erat.* Post hæc verba quidam editores lacunam suspicantur; *Lagrange* lacunæ signum apponi jussit. Sed hæc omnia inter se optime cohærent, dummodo hic absolvi objectionem, incipere vero responsionem attenderis. Itaque hic signum adhibui quo indicatur mutari interlocutorem.

4. *Honestum propter*, etc. Responsionis initium. Objectio prima verbis quidem non refutatur, sed re, quam illud honestum complectitur, quod propter ipsum statuunt sequendum Stoici : qui se comparantes cum agricola in eligendis quibus beneficium daretur, non utilitatem, sed scopum spectaverunt.

X. Depositum reddere [1], per se res expetenda est: non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, utrum infitier, an palam reddam [2]. Intuebor utilitatem ejus, cui redditurus sum, et nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam: videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est; 2
non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio omnis honesti comes est. Quam sæpe hominum, donationem suam inconsultam objurgantium [3], hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse? Turpissimum genus damni est [4] inconsulta donatio, multoque gravius, male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est [5], quod non recepimus: 3
quod cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu existimas, spectabo a quo recepturus sim [6]: eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Sæpe autem et non redditurus gratus est; et ingratus

X. Arg. Depositum reddere rem esse honestam et in se expetendam; posse tamen eligi ubi, quando, quemadmodum reddendum sit. Item in beneficio dando. In illius vero electione qui beneficium accepturus est et proinde nobis obligandus, spectandum esse inprimis animum.

1. *Depositum reddere*, etc. Ut verbo moneam, exemplo sit homo, qui sanitate mentis utens rem nocituram, e. c. gladium, venenum, commiserit tibi, quam mente capto eidem reposcenti nunquam reddideris.

2. *Aliquando nihil interest.... reddam.* Non verum hoc dogma, neque ex disciplinæ Stoicæ severitate patet. Namque depositum nobis hac lege concreditum fuit, ut quo tempore illud reposceretur, statim redderemus. Nihil ergo jam interest bene an male reddita re ille usurus sit qui eam credidit; reposcenti statim reddenda est.

3. *Donationem suam objurgantium.* Sibi male precantium ob dona, et acto suo maledicentium.

4. *Turpissimum genus damni est.* Sic omnes codd. Ante Muretum: *Turpissimum genus perdendi est.*

5. *Aliena enim culpa est*, etc. Hæc in antegressis sæpius obvenerunt, quum diceret, res inter animos geritur. Sic IV, 3, 1 divitem importunum vocavit, quem h. l. indignum appellat.

6. *A quo recepturus sim.* Vel grati animi indicium quodcumque, vel rem. *Redditurus* quod mox sequitur non ejusdem latitudinis vox est. Nam de re data solum agitur; ut videre

4 qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum, præteribo : pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus, et quum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. Uni[1] placere contentus, in hoc dabo, ut quod oportet[2], faciam. Quod oportet autem, non est sine electione : quæ qualis futura sit, interrogas?

XI. Eligam virum integrum, simplicem[3], memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non avare tenacem, benevolum. Hunc vero quum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia[4] res gesta erit. Si utilitas me et sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi ut invicem ille mihi prosit : non dabo beneficium proficiscenti in diversas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto[5] ut spes ei nulla sit convalescendi, non dabo ipse
2 deficiens, non enim habeo tempus recipiendi. Atqui ut scias, rem per se expetendam esse, benefacere; advenis modo in nostrum delatis portum, et statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago navem, qua revehatur, et da-

est ex ἀντιθέσει τοῖν *gratus* et *redditurus* : atqui *recepturus* indicat et grati animi virum et redditurum, quorum ab utroque recipiam.

1. *Uni.* I. e. honesto cum ratione conjuncto.

2. *Oportet.* I. e. honestum est.

XI. Arg. Aliæ probationes ex quibus beneficia sequitur sine respectu ad utilitatem conferenda. Ubi suprema necessitas adfuit, dignissimos a nobis eligi ut illis nostra omnia tradamus; idem in beneficiis faciendum est, quæ ante mortis tempus conferuntur.

3. *Simplicem.* Explicat Cicero de Off. I, 30, 13 : Sunt his alii multum dispares, simplices et aperti, qui nihil ex occulto, nihil ex insidiis agendum putant, veritatis cultores, fraudis inimici. Opponuntur autem, recte observante Ernesti in Clav. Cic h. v., simplices, i. candidi et sinceri, multiplicibus, quia idem dicunt, idem cogitant, etc., quod multiplices non faciunt.

4. *Ex sententia.* I. ex voto, uti mihi erat propositum, ἐκ γνώμης.

5. *Sic affecto. Affici* simpliciter dicitur pro *affici morbo*.

mus et instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis
auctore, et nunquam amplius in conspectum nostrum re-
versurus, debitores nobis deos delegat [1], precaturque illi
pro se gratiam referant : interim nos juvat sterilis bene-
ficii conscientia. Quid quum in ipso vitæ fine constitimus, 3
quum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil
profutura dividimus ? quantum temporis consumitur,
quamdiu secreto agitur quantum et quibus demus ? Quid
enim interest, quibus demus, a nullo recepturi ? Atqui
nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia nos-
tra torquemus [2], quam ubi remotis utilitatibus, solum ante
oculos honestum stetit : tamdiu officiorum mali judices, 4
quamdiu illa depravat spes ac metus, ac inertissimum
vitium [3], voluptas. Ubi mors interclusit omnia, et ad fe-
rendam sententiam incorruptum judicem misit, quærimus
dignissimos, quibus nostra tradamus [4] : nec quidquam
cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non per-
tinet.

XII. Et mehercule tunc magna voluptas subit cogitan-

1. *Debitores..... delegat.* Frequens juris verbum, et significat, pro se vicarium dare, qui solvat. Vide infra VII, 19, 2. Epist. XVIII, 27 et passim Hoc istud Symmachus imitatur lib. VI. Ago gratias, et meam vicem, quia solvendo par non sum, cælestibus delego virtutibus. *Lips.*

2. *Judicia nostra torquemus.* H. e. huc illuc mentem et fluctuantes animos versamus, plurimum solliciti.

3. *Inertissimum vitium.* Egregie hoc reduxit Gruter. ex ora Erasmicæ edit. et suis ipsius codd., quum antea ederetur : *incertissimum vitium*, quod tamen neque intellectu difficillimum et ad sensum valebat. Sed jam non de levitate et inconstantia humana sermo est ; quocirca *inertissimum* melius longe se habet.

4. *Ubi mors....... tradamus.* Si morte appropinquante affectibus purgemur, quærimus tanquam prætores aut quæsitores in nostrum locum tales, quibus, etc. *Mittere* autem est verbum judiciale et comitiale de iis, qui a quæsitore, aut eo, qui comitiis præest, in judicium, ad sententiam ferendam, aut in suffragia eliguntur. Confert hæc Hemsterhus. cum Lucian. in Nigrin. c. 30 To. I, 278 sq.

XII. Arg. Objectio alia, nempe beneficium esse creditum insolubile; porro creditum non in se expetendum.

tem, Hunc ego locupletiorem faciam, hujus dignitati, adjectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia nisi recepturi, intestatis[1] moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile[2] esse: creditum autem non est res per se expetenda. Quum creditum dicimus, imagine et translatione[3] utimur. Sic et legem, justi injustique regulam esse: et regula non est res per se expetenda[4]. Ad hæc verba demonstrandæ rei causa descendimus. Quum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adjicio insolubile, quum creditum nullum non solvi aut possit, aut debeat. Adeo beneficium utilitatis causa dandum non est, ut sæpe, quemadmodum dixi[5], cum damno ac periculo dandum sit.
3 Sic latronibus circumventum defendo, ut tuto transire permittatur: reum gratia laborantem[6] tueor, et hominum potentium factionem in me converto, quas illi detraxero sordes[7], sub accusatoribus iisdem fortasse sumpturus, quum abire in partem alteram[8] possim, et securus spec-

Annæus negat paritatem: nam sæpe cum periculo et damno datur beneficium.

1. *Intestatis.* Non facto testamento. Id. Gallic. dicitur *ab intestat.*

2. *Creditum insolubile.* Quia semper obligamur, et quum solvimus, debemus. *Lips.*

3. *Imagine et translatione.* I. similitudine quadam et metaphora; illa ita describit aliquid similitudine alterius rei, ut quasi in rem præsentem pervenias: hæc adhibetur, si verbo proprio careamus simili utentes. Cf. Senecæ Epist. LIX, 4 sq. et quem ibi laudavi Ernesti Lexic. technol. lat. rhet. Imago et Translatio.

4. *Regula non est res per se expetenda.* Jus et justum per se expetendum, injustum per se odio dignum: at justi et injusti regula per se nec optanda, nec reformidanda est.

5. *Quemadmodum dixi.* E. c. I, 10 fin. At sæpius hæc similiaque jam dixerat.

6. *Reum gratia laborantem.* Qui parum gratiosus est apud populum, aut judices; cui gratia deest. Laborare odio, fame, etc. est proprie fatigari, urgeri odio fameque: gratia itaque laborat is, qui premitur gratia, qua adversarius gaudet.

7. *Sordes.* Togam sordidam, signum reorum. Sic de Benef. II, 35, 3, detractæ sordes.

8. *Abire in partem alteram.* Transfugere, et pro adversariis militare. Videtur sibi contrarius esse

tare aliena certamina : spondeo[1] pro judicato, et suspen-
sum amici bonis libellum dejicio[2], creditoribus ejus me
obligaturus : ut possim servare proscriptum, ipse pros-
criptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum aut Tibur- 4
tinum comparaturus[3] salubritatis causa, et æstivi secessus,
quoto anno[4] empturus sit disputat[5] : quum emerit, tuendum
est. Eadem in beneficiis ratio est; nam quum interrogave-
ris, quid reddat[6]? respondebo, bonam conscientiam. Quid
reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat justitia, quid

mox, quum dicat : Securus spectare aliena certamina.

1. *Spondeo.* Gallic. *Je réponds, je m'engage.*

2. *Suspensum...dejicio.* Bonis *judicati*, damnati hominis proscriptis titulus suspensus erat; ea vendi debere. Laudat Lipsius Sueton. de Claud. c. 9 lege prædiatoria venalem pependisse, id est, ejus res. ubi cf. *Ernesti*, not. Publice itaque proposita tabula venales declarantur, ut explicat Heynius ad Tibull. II, 4, 5 verba eamdem vim habentia : ite sub titulum, *dejicio*, revello. Cic. Quint. 6. — *Lagrange* vertit : *Je me rends la caution d'un débiteur condamné à payer; je dégage les biens de mon ami en m'engageant envers ses créanciers*, etc.; et in nota subjecta, glossemate addito, interpretatur de verbo ad verbum : *par l'engagement que je prends envers ses créanciers, je fais tomber, j'arrache, je déchire les affiches publiques qu'on avait déjà mises pour la vente des biens de mon ami.*

3. *Comparaturus.* Cum Grut. e cod. Col. recepi : etsi Gron. *paraturus* ut purius præfert. In usu tamen et pro : emendo sibi parare, Ciceronis tempore fuisse, certum est.

4. *Quoto anno* omnium codd. et edd. ant. lectio est, quam pro sana habeo. Lipsius tamen hæc verba suspecta sibi dixit, cui Gron. assensus emendavit : *quota annua e. s. d.* Sensus est : ut si quis prædium tale empturus sit, statim hoc faciet, et emptum tuebitur : ita et ille, qui beneficia dare vult statim, haud cunctanter data tueri dando et sustinere studebit, nec magis interrogabit quid reddat beneficium, quam ille emptor prædii voluptatis causa paratum interrogare solet, quid reddat. Similitudo non explicata Lipsio Gronovioque ansam dedit, locum pro suspecto habendi. Sed ut noster assolet, priore comparationis parte omissa, alteram arripere et ei immorari, sic h. l. illa verba : *quum emerit......est*, et *nam quum interrogaveris*, etc. sibi respondent. Cæterum *annua emere* an bona latinitas patiatur, dubito : nec Gronovius evicit.

5. *Nemo...... disputat.* Etiamnunc Tusculum (*Frascati*) et Tibur (*Tivoli*) magno æstimantur a Romanis malum aerem (*l'aria cattiva*) vitaturis. Cf. *Meyers Darstellungen aus Italien* p. 279 sq. Meminit quoque hujus moris *Büsching* IV, p. 352 sq. ed. octavæ.

6. *Quid reddat.* Hoc est, Gallic. *ce que rapporte.* Martial. lib. II, Epi-

innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? si quidquam præter ipsas, ipsas non petis.

XIII. Mundus[1] in quid[2] vices suas absolvit[3]? in quid sol diem[4] extendit et contrahit? Omnia ista beneficia sunt: fiunt enim nobis profutura. Quo modo mundi officium est, circumagere rerum ordinem; quo modo solis, loca mutare[5], ex quibus oriatur, in quæ cedat, et hæc salutaria nobis facere sine præmio: ita viri officium est inter alia, et beneficium dare. Quare ergo dat? ne non
2 det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis[6] voluptas est, inertis otii facere corpusculum[7], et securitatem sopitis[8] simillimam appetere, et sub densa umbra latitare,

gramm. 38: « Quid mihi reddat ager quæris, Line, Nomentanus. »

XIII. Arg. Omnia in rerum natura fieri, quia oporteat. Danda ergo beneficia, non quia reddituri alii sunt, sed quia oportet.

1. *Mundus*. I. e. cælum cum astris volvens revolvensque, κόσμος: sic appellatum ab ornatu ordineque, quo deus omnia permeat regitque. Deum itaque, sive, quod unum idemque Stoæ est, naturam semper ordine agentem, imitemur. Cf. Lipsii Physiolog. Stoic. II, 6.

2. *In quid*. Quam sibi causam proponens?

3. *Vices suas absolvit*. Vices appellat omnes motus qui ad leges æternas exacti et similes sui sunt. Idem est fere cum poetarum et Mythographorum Horis. Horat. Carmin. lib. I, Od. XII: « Qui mare ac terras variisque mundum temperat Horis. »

4. *Sol diem*, etc. Nam prout ad hanc aut illam regionem propior accedit sol, aut potius prout terra soli hunc aut illum polum obvium præbet, dies contrahitur et extenditur. Ad hunc locum laudat Lipsius Epictetum in Monumentis Epictetea Philos. To. III, p. 95. n. 88.

5. *Quomodo solis, loca mutare*. Hoc ex opinione coævorum Senecæ. Non opus est monitione ad hunc locum, revera solem stare, moveri terras, ut decurrentibus nobis in alveo fluminis rapidi, stat ripa quæ videtur fugiens ab oculis nostris recedere.

6. *Vobis*. Epicureis.

7. *Vobis voluptas est, inertis otii facere corpusculum*. Sic Erasmus, cod. Naz. aliique apud Gruterum; at Pinc., quem Muretus sequutus est, fecit: *Inerti otio assuefacere corpusculum*: marginalis lectio est, *farcire corp.* Burmann. ad Phædri fab. III, 7, 5 emendat: *Inerti otio facere corpusculum*. Sed vulgata bene habet.— *Inertis........corpusculum*. I. e. inerti otio indulgentes corpus saginare et uni voluptati vivere.

8. *Sopitis*. Quædam edd. habent, *soporis*. Rud. Agricolæ conjectura, et Mureti insitione. Sed *sopitis* bonum est. — *Sopiti* dicuntur, Gronovio explicante in Observat. IV, p.

tenerrimisque cogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem, et cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignavia pallentia saginare : nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores levent; vel periculosa, dum alios a periculis extrahant; vel rationes nostras[1] aggravatura, dum aliorum necessitates et angustias laxent.
Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam quum 3
non recepero[2], danda sunt. Beneficium ejus commodum spectat, cui præstatur, non nostrum : alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quæ summam utilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prodest, medicus ægris, mango venalibus[3] : sed omnes isti, quia ad alienum commodum pro suo veniunt, nec obligant eos quibus prosunt.

XIV. Non est beneficium quod in quæstum mittitur. Hoc dabo, hoc recipiam : auctio est. Non dicam pudicam,

605 ed. lips., qui aut icti, aut aliunde mente consternati deliquium animi patiuntur et pro mortuis concidunt. Describit Seneca vitam hominis inertis, quam Horat. Carm. I, 1, 19 depinxit : « Est, qui nec veteris pocula Massici, Nec partem solido demere de die Spernit, nunc viridi membra sub arbuto Stratus, nunc ad aquæ lene caput sacræ. »

1. *Rationes nostras*. Facultates nostras. *Nos moyens*, *nos revenus*.

2. *Etiam quum non recepero*. Negatio necessaria est, ideoque vel codd. et edd. silentibus textui immisi. — Sic proponit Ruhkopf; veterum tamen omnium librorum lectionem : *etiam cum recepero* servare si volueris, facile interpreteris *Lagrange* duce : *Qu'importe que mes bienfaits me reviennent? ne faudra-t-il pas en répandre de nouveaux après la restitution?*

3. *Mango venalibus*. Quos comit, ornat, format servos novitios, ut vendat, puerorum altor et negociator. Auctis enim per luxum servorum familiis, effloruit his temporibus mancipiorum mercatus, fuitque proinde hoc unum e præcipuis quæstus opipari generibus, venalitios advehere Romam et vendere, quod mangonum fuit. Cf. Reitemeyeri lib. de hac re doctissimum, et Heynii Opusc. acad. Vol. IV. p. 120 sqq.

XIV. Arg. Rursus beneficia illorum elevat, quibus non beneficium per seipsum placet, sed ob gratiam quam sperant, aut exigunt. Non magis hi beneficia præstant, quam pudica illa est mulier, quæ ob timorem non adulteros sectatur.

quæ amatorem ut incenderet repulit; quæ aut legem[1], aut virum timuit, ut ait Ovidius[2]:

Quæ, quia non licuit, non dedit[3], illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, non sibi[4]. Eodem modo qui be-
2 neficium ut reciperet dedit, non dedit. Ergo et nos beneficium damus animalibus, quæ aut usui, aut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti et neglecti soli duritia laborent? Nemo ad agrum colendum ex æquo et bono[5] venit, nec
3 ad ullam rem, cujus extra ipsam[6] fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio avara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam quum dederit, et augere novis ac recentibus vetera, unum habens propositum[7], quanto ei, cui præstat, bono futura sit: alio-

1. *Legem.* Juliam nempe, ab Augusto contra adulterium latam. Suet. Aug. 34. Quam laudat Horatius, qui adulterium non semel acerrime carpit, alioqui parum castimoniæ studiosus vir (« Fœcunda culpæ sæcula nuptias Primum inquinavere et genus et domos : Hoc fonte derivata clades In patriam populumque fluxit. » lib. III, Od. VI.). Idem ille tamen alio loco suæ ætatis castitatem laudat his ad Augustum ipsum Asclepiadeis : « Nullis polluitur casta domus stupris... Laudantur simili prole puerperæ; » Carm. lib. IV, Od. V. innuens sane legibus ab Augusto latis tantam tribuendam esse mutationem.

2. *Ut.... Ovid.* Versus Ovidii est in Amor. III, Eleg. 4, vs. 4 qui nunc in edd. sic legitur. « Quæ quia non liceat, non facit, illa facit. » Exquisitior videtur esse Senecæ lectio.

3. *Non dedit.* Dare sæpe de feminis proprie dicitur quæ corpus suum, quæ se dant, dum amanti adlubescentes cedunt. Mart. lib. VII, Epig. XVII : « Das Cattis, das Germanis, das, Cœlia, Dacis. »

4. *Non sibi.* I. e. non conscientiæ s. virtutis causa pudica fuit; sed legi aut famæ obsecuta.

5. *Ex æquo et bono.* I. propter honestum.

6. *Extra ipsam.* Quæ nempe fructum aliquem propter se habet ac donat. Nullam rem colo, nisi quod utilitatem inde traham.

7. *Unum habens propositum, quanto ei, cui præstat, bono*, etc. Eruit hanc lectionem Grut. e suis codd. mss. Nam quum vulgatæ habeant edd. pristinæ : *et non habens propositum quanto ei qui*, ejus codd. omittunt *et*, leguntque non *qui*, sed *cui* : at τὸ *non* molestum erat : et cod. Naz. præstabat *num*, unde Gruterus

quin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia expedit. Quid magnifici est se amare, sibi parcere, sibi acquirere? ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido avocat: ad detrimentum, injecta manu [1], trahit, et utilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio injuria? Quo modo injuriam facere per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. Illic turpitudo contra omnia præmia in scelus hortantia valet [2]: ad hoc invitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia [3] sua, neminem non ita compositum animo, ut libentius eum videat, in quem multa congessit; cui non causa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse: quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpe dicentem audias: Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui! Rogat me, ut causam suam contra

---

unum feliciter divinabat. Codex autem Col., et ipse alioqui bonæ fidei, dabat: *non habens propositum nisi quanto*, etc., quæ tamen lectio emendationi quam genuinæ scripturæ similior est.

1. *Injecta manu.* Ritu juris veteris, in vindicando vel asserendo, manus injectio erat. Hinc de omni vi admota. Ovid. Amor. I, 4, 40: «Et dicam, mea sunt, injiciamque manus.» Cicero: «Veritas ad se, injecta manu, vocat.» Gallice diceretur *prendre au collet*.

XV. Arg. Eamdem materiam persequitur, et hinc etiam gratuitam esse beneficentiam colligit, quod sæpe prius beneficium causa iterum benefaciendi fiat.

2. *Turpitudo contra omnia præmia.... valet.* Innata quasi propositi actus malignitas horrorem ingenui cujuslibet hominis ita movet, ut superet omnia *præmia*, incitamenta ad malum perpetrandum.

3. *Amare beneficia sua.* Apposite laudat Lipsius Aristotelem, qui de hoc affectu egregie, ut solet, egit lib. IX Ethic. ad Nicom. c. 7 toto, et in causas inquirit. Beneficos, ait A., magis eos quos beneficiis affecerunt, amare videri propterea quod illis debetur, deinde quod, vel nulla spe fore ut illi utiles fiant, illos pro opere suo habent, æque ac artifices poetæque opera sua, perinde ac filios, amantes, tandem quod vi et actione, illo sensu vivendi ac agendi acerrimo gaudemus, etc. Hinc et Epicurei beneficio afficere quam affici suavius putabant. Plut. in libro: non posse suaviter vivi secundum Epicureos,

homines gratiosos[1] agam. Nolo : sed quid faciam? jam illi semel, iterumque affui[2]. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? pri-
4 mum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit utilitas[3], ut et inutilia[4] tueri ac fovere perseveremus, sola beneficii caritate : cui, etiam infeliciter dato,[5] indulgere, tam naturale est, quam liberis pravis[6].

XVI. Iidem isti[7] gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est[8], sed quia utile : quod non esse ita minore opera probandum est, quia quibus argumentis collegimus beneficium dare per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud[9], a quo in cætera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam
2 aliam causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo

Opp. Vol. XIV. pag. 107. c. 15. ed. *Hutten.*

1. *Contra homines gratiosos.* H. e. qui gratia plurimum valent, qui multum et nominis sui et opum et dignitatum auctoritate possunt.

2. *Affui.* Auxilium præstiti. Nam *adesse* est *succurrere.*

3. *Adeoque nos ad..... utilitas.* Et tantum abest ut utilitas sola ad largiendum nos impellat, ut contra, etc.

4. *Inutilia.* Suppl. non *negotia*, sed *beneficia.* Mox *fovere*; quam vocem jam vidimus non semel; dicitur vero metaphorice pro *fovere eum cui benefacimus*, fovere beneficia.

5. *Cui etiam infeliciter dato indulgere.* Eodem modo quo supra *fovere beneficia*, nunc ait *beneficio indulgere*, etiamsi infeliciter datum illud fuerit.

6. *Tam naturale est, quam liberis pravis.* Illud *est* e codd. Pinc. et Grut. admisi, *sed parvis*, quod etiam afferunt, repudio cum Grutero.

XVI. Arg. Gratiam referre rem quoque esse per se expetendam. Argumenta eadem quæ supra, nempe ab honesto. Honestum enim esse gratiam referre : porro quidquid honestum est, id per se expetendum, et absque respectu ad utilitatem.

7. *Iidem isti.* Sc. Epicurei.

8. *Honestum est.* A virtute postulatur. Collegit, beneficium esse per se expetendam rem, quia virtus est ea dandi. Atqui quod de una virtute valet, etiam de reliquis valere, stoico sensu, manifestum est. Ergo et gratum esse poscit honestum per se expetendum.

9. *Fixum est illud.* Fixum h. e. loco suo jam positum nec dimovendum. Vulgaris formula loquendi

controversiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem [1]? Quid autem [2]? quum tibi narratur de eo, qui adversus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id fers? utrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam
utilem rem sibi et profuturam omiserit? Puto, nequam 3
hominem existimas; cui pœna, non cui curatore [3] opus sit: quod non accideret, nisi gratum esse per se expetendum, honestumque esset. Alia [4] fortasse minus dignitatem suam præferunt, et an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est [5], pulchriusque, quam ut splendor ejus dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ caussa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? et quæ jactatio est solvisse, quod debebas? Metus? nullus ingrato; huic enim uni rei non posuimus legem, tanquam satis natura cavisset: quo modo nulla lex [6] amare parentes,

Fixum et statutum est. Gallice simillime nos diceremus : *C'est un point fixe.*

1. *Sibi ipsi inutilem.* Ingratus quum a quolibet contemnatur, nullam utilitatem, sed damnum sibi inde conciliat, sibi ipsi noxius est. Docent hoc sequentia.

2. *Quid autem?* Sc. dixeris.

3. *Curatore.* Homines nequam sua disperdunt, ideoque bonis interdicti curatorem accipiunt. At hic de alia nequitia sermo est, et quæ pœnam magis quam curam requirat.

4. *Alia.* Officia.

5. *Expositum est*, sc. publice ad oculos omnium : est ὑπ' αὐγὰς ἄγεσθαι, in apertam lucem proferri : etiam usitata locutione de purpura ad solem examinanda, ut splendor patefiat, egregie observante Hemsterhus. ap. Ruhnken. ad Tim. p. 265.

XVII. Arg. Nullam esse causam, nisi honestatem, quæ ad illud nos impellit, ut grati simus : neque enim lucrum, neque ambitionem, neque metum ad id satis valere. De metu vero longius paulo disserit, quem probat nullum esse quod nulla lex sit quæ ingratos coerceat, ut nulla quæ jubeat amare parentes, liberos, etc.

6. *Quo modo nulla lex*, etc. Apud Romanos quidem nulla lex amare parentes, etc. jusserat. Mosen tamen legem hac de re posuisse notum est,

indulgere liberis jubet : supervacuum est enim, in quod
2 imus, impelli [1]. Quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur trahit [2] : ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat. Placet suapte natura, adeoque gratiosa virtus est, ut insitum sit etiam malis probare meliora [3]. Quis est, qui non beneficus videri velit ? qui non inter scelera et injurias opinionem bonitatis affectet ? qui non ipsis quæ impotentissime fecit [4], speciem aliquam induat recti ? velitque etiam [5] iis
3 videri beneficium dedisse, quos læsit ? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere [6], patiuntur [7] : bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti et per se expetendi amor cogeret, moribus suis opinionem contrariam quærere, et nequitiam abdere, cujus fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est : nec quisquam tantum a naturali lege

non ut hoc officium, in quod natura imus, injungere debuisset, sed ut officia, sine quibus respublica quælibet constare nequit, summatim formula legis complecteretur.

1. *In quod imus impelli.* H. e. ad eum scopum nos impelli, ad quem ultro tendimus.

2. *Quem adeo dum nascitur trahit.* Est Modii (in Gruteri Lampad. critic. Vol. V, pag. 230) emendatio, quum legeretur : *quem quum nascitur trahit*, et codices haberent, *quemadmodum nascitur trahit.* — *Quemadmodum..... trahit.* Stoicum hoc esse, nec tamen Aristoteli incognitum (cf. Stobæ. II, pag. 308 Heeren.) e Ciceronis de Offic. I, 4 manifestum fit.

3. *Probare meliora.* Quis nescit illam Medeæ vocem (Ovid. Metam. VII, 20) vel verbo simillimam : « video meliora proboque, Deteriora sequor. »

4. *Impotentissime fecit.* H. e. cupiditatibus suis famulatus fecit. *Impotens* qui sui non compos, nec rectum jam curat.

5. *Velitque etiam.* MSS. omnes Gruteri et Pinc. cum Gronovianis : *quoque etiam iis* vel *his*. Unde scribendum judicat Gronovius : *velitque etiam iis*.

6. *Afflixere. Affligere*, ibi idem est cum τῷ *lædere*. Non Ciceronianus ille sensus; nam ap. Tullium semper est pro *consternere*, *perdere*. Pro Cæl. c. 80 : « Adolescentiam plenam spei maxime perculisse atque afflixisse videamini. » Pro Sext. Rosc. cap. 33 : « Mors Q. Scævolæ omnes cives suos perdidit et afflixit. »

7. *Gratias....... patiuntur.* Exemplum in Tacit. Agricol. 42 est : quem quum Domitianus proconsulatu pri-

descivit, et hominem exuit, ut animi causa [1] malus sit. Dic enim [2] cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa 4
quæ latrociniis et furtis consequuntur, malint ratione bona pervenire? Optabit ille, cui grassari [3] et transeuntes percutere quæstus est, potius illa invenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum permittit: etiam qui non sequuntur illam, vident.

XVIII. Ut scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita contraque incursiones subitas munitior [4] est beneficiorum commercio [5]. Fac nos singulos: quid sumus? præda

vasset, agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii invidia.

1. *Animi causa*. Omnium librorum scriptura est. Pincianus emend. *ut inani causa m. e.* Sed non opus est: nam animi causa est: per jocum, per voluptatem, animi recreandi causa, Polybii περιουσίας χάριν; cujus interpretationis non exempla desunt. Plautus: « Præterea aliquantum, animi causa, in deliciis disperdidit.» Idem Cæsar, Bel. Gal. lib. VII.

2. *Dic enim*. E codd. Pincian. et Gruter. quum vulg. *Dic ergo* haberent.

3. *Grassari*. Interdum pro latrocinari usurpatum. Cicer. de Fat. cap. 34: « Hoc enim modo viator bene vestitus causa grassatori fuisse videtur, cur ab eo spoliaretur.» Simili modo, Horat. Carm. lib. III, Od. XIV, stroph. 5: « I, pete unguentum, puer, et coronas; Et cadum Marsi memorem duelli, Spartacum si qua potuit *vagantem* Fallere testa, etc. »

XVIII. Arg. Per se res fugienda est, ingratum esse, quoniam omne societatis humanæ vinculum eo vitio disturbatur.

4. *Minutior* in antegressis est ed. Gron. sphalma typogr., pro *munitior*.

5. *Nam...... commercio*. Sæpe hoc Cicero in libris de Offic. e. c. lib. I, cap. 4, 7, etc. de Finib. lib. III, cap. 19 sq. tanquam stoicum inculcat. Sic ait I, 7, 5 de Offic. Sed quoniam, ut præclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat: atque ut placet Stoicis, homines hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint.— Si quis de miseria hominum quædam conferre velit, is adeat Lucretium,

animalium et victimæ, ac imbecillissimus [1] et facillimus
2 sanguis. Quoniam cæteris animalibus in tutelam sui satis virium est : quæcumque vaga nascuntur, et actura vitam segregem, armata sunt : hominem imbecillitas [2] cingit : non unguium vis [3], non dentium, terribilem cæteris fecit : nudum et infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium, validissimum facerent [4], rationem [5] et societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur [6], rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit : societas terris genitum, in alienæ naturæ trans-
3 misit imperium [7], et dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit : hæc fortes nos facit,

lib. V, vss. 201 sq. præsertimque Plin. Hist. Nat. lib. VII, init., et Orosium, etc.

1. *Ac imbecillissimus*. Erasmus *bellissimus*, alii *vilissimus* : male intellectis codd., qui per compendium scripta dabant, *becillissimus*, *belliciss imus*, *bellissimus* : unde facile fuit, veram scripturam, *imbecillissimus* eruere, quam Gronovio, nisi fallor, debemus.

2. *Hominem imbecillitas*. Sic Erasmus. Quum vero codd. mss. darent *imbecilla*, Grutero placuit *imbellia*, (quam vocem nonnisi apud Gellium Macrobiumque ex antiquo historico obviam, Festus *belli inscientiam* interpretatur), in textum inferre, sequacibus Lipsio et Gronovio, amore archaismorum, quibus tamen Senecam parum delectatum esse constat, haud dubie permotis.

3. *Non unguium vis, non dentium*, etc. Anacreonticæ sententiæ hic videtur meminisse Noster : Φύσις κέρατα ταύροις, Ὁπλὰς δ' ἔδωκεν ἵπποις, Ποδωκίην λαγωοῖς, Λέουσι χάσμ' ὀδόντων, κ. τ. λ. Anacr. Od. II, vss. 1-4.

4. *Quæ illum obnoxium, validissimum facerent*. Sic Gronov. dedit. Antea : *qui illum obnoxium ceteris val.* sed τὸ *ceteris* Erasmi conjectaneum est, nec in ullo cod. comparet. Cod. Naz. *obnoxiom*, unde postrema littera omissa librorum plurium scriptura *obnoxio*. Minus esset ambiguum, si verbum in medio positum esset, sed et sic distinctione inserta facile intelligitur : exempla quædam addit Gronov. cuique facile obvia. H. e. « quæ illum, obnoxium alioqui futurum, et omnibus quæ in natura sunt minorem, facerent omnium validissimum. »

5. *Rationem*. Id. Anacreon, Od. modo laudata : Τοῖς ἀνδράσιν φρόνημα (sub. ἡ φύσις ἔδωκε).

6. *Si seduceretur*. Gallic. *s'il était isolé*.

7. *In alienæ naturæ transmisit imperium*. Piscium atque avium regem fecit qui vivunt hæ in aere, hi in aquis, et proinde alius naturæ sunt ac homo genitus terris.

quod licet contra fortunam advocare [1]. Hanc tolle : et unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes; tolletur autem, si efficies, ut ingratus animus non per se vitandus sit; sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria : nec quisquam amat, quos timet. Tu denique, Epicure [2], Deum inermem facis : omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam; et ne cuiquam metuendus esset, projecisti illum extra mundum [3]. Hunc igitur inseptum [4] ingenti quodam et inexplicabili muro [5], divisumque a contactu et a conspectu mortalium, non habes quare verearis : nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio intervallo hujus et alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra 2

1. *Hæc fortes..... advocare*. Scil. eam, tanquam patronum atque defensorem. Contra mala, quæ fortuna hominibus infligit, societatem humanam multa facere posse, quis negat? Finge enim calamitates a fortuna immissas : societas levat eas et mitigat : auxilia itaque et solatia infelicibus præstat.

XIX. Arg. Ipsa Epicuri doctrina de Deo docet, hanc virtutem per se expetendam esse.

2. *Epicure*. Epicurum, Deum mundi auctorem non esse, sed atomorum motum concursumque temerarium, nulla causæ motricis ratione habita, cogitare potuisse, quemcumque philosophiæ studiosum, Epicureis exceptis, tæduit. Attamen docuit, etsi deus in intermundiis, i. e. in spatio inter plures, quos statuebat Epicurus, mundos sito, vitam beatissimam agat, nihil facientem nihilque rerum humanarum curantem, veneratione tamen dignissimum esse. Quæ quum sibi manifesto adversentur, fuere qui hanc eum de Deo doctrinam modo animi aut securitatis causa commentum esse et expolivisse existimarent. Cf. Baylii Diction. h. v. et Tiedemann, *Geist der specul. Philos.* II, p. 383 sq.

3. *Mundum*. Ita Muretus. Recte, etiamsi omnes codd. et edd. habeant: *extra motum*. Nec abludit Lipsius, qui primum *extra metam* conjiciebat, postea vero manum auctoris agnoscebat.

4. *Inseptum*. Dant codd. Gruter. vulg. *septum*.

5. *Muro*. I. intervallo, intermundio : est τὰ μεταχόσμια, ap. Cic. fin. II, 23 intermundia vocata. Quintil. VII, 3, 5 Gessner. Vide Brucker.

se circaque se cadentium evitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem, grato, ut opinor, animo : aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi et istæ micæ [1] tuæ forte ac temere conglobaverunt, cur colis [2] ?
3 Propter majestatem, inquis, ejus eximiam, singularemque naturam. Ut concedam tibi : nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cujus te ipsa dignitas ducit : id est honestum [3]. Quid est autem honestius, quam gratum esse? hujus virtutis materia tam late patet, quam vita.

XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam utilitas aliqua [4]. — Cui enim virtuti non inest [5]? sed id propter se ex-

Histor. critic. Philos. To. I, p. 1291.

1. *Micæ*. Atomi tenuissimi : ἄτομα καὶ ἀμετάβλητα. Diog. Laert. X, 41 sq.

2. *Atqui.....colis?* Epicurum pium et religionis amantissimum fuisse, et ipse librique ejus, in quibus theologica tractabat, testantur ; et Baylius l. l, not. G. et P. ubi eruditissimum et sagacissimum illum Criticum neque noster locus neque Cic. et Diogenis Laert. loca latuerunt, egregie docuit.

3. *Honestum*. Nec *honestum* repudiabat Epicurus, quippe qui semper jactabat, non jucunde vivi, nisi et honeste vivatur : sed illud honestum non eo quo Stoici sensu intelligebat, quum prudentiam cum virtute s. honesto confunderet.

XX. Arg. In gratia referenda nullum lucrum, nulla utilitas spectetur : ne damnum quidem nos retineat, quin grati simus.

4. *Sed inest, inquit,....... utilitas aliqua*. Objectio est adversariorum qui ut virtutem probent non propter se ipsam, sed propter utilitatem colendam, huic asserunt aliquid utilitatis semper jungi. Ante aut post *inquit* ergo subauditur Epicurus aut ejus assecla, qui nihil nisi prudentia, quam honestum vocat, motus facere vult, ideoque utilitatem e quacumque actionum suarum exspectat. Sublimior itaque atque durior ei est ista Stoæ postulatio, virtutem esse rem per se expetendam, quam ut sibi de doctrinæ hujus veritate persuaderi patiatur. Hoc autem ita Epicureis accidere debebat, quippe qui omnia ad sensus felicitatemque inde proficiscentem referrent.

5. *Cui enim virtuti non inest?* Respondet Annæus, et fatetur Epicureorum sententiam in hoc veram, sed nihil inde sequi. Nam etsi utilitas bene facta semper consequitur, non ob illam utilitatem bene agendum est. Concedo Ethicæ scriptores optimos in hoc consentire, nihil juste, sancte,

peti dicitur, quod quamvis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse : ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? ut hæc res illi alios amicos,
alia beneficia conciliet? Quid ergo, si quis sibi offensas 2
concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, ut multa etiam ex reposito acquisitoque perdenda sint : num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum[1] videt, qui sperat quum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet quia testamentum facturus est, cui de hereditate,
aut de legato vacat cogitare : faciat licet omnia, quæ fa- 3
cere bonus amicus et memor officii debet, si animo ejus obversatur spes, si lucri captator est[2], et hamum [3]jacit. Ut aves, quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora et casura, e proximo speculantur, ita hic imminet morti, et circa cadaver volat.

caste, fortiter effici quod non utile sit, non quidem statim et ei qui fecit, sed in temporum et rerum summa, et omnium quæ fiunt posthac alibique habita ratione.

1. *Secundum datum videt.* Alterum sequensque donum intuetur speratque.

2. *Si animo ejus obversatur spes, si lucri captator est.* E multis codd. et edd. adjecit Gron. vocem *lucri*. Grutero lectio hæc sordida videbatur, et particulam *si* delere volebat : assensus est Lipsius. Recte autem loco huic Gron. suppetias tulit. Pars altera propositionis conditionalis, ait, pleniore et numerosiore periodo simul est similitudinis ἀπόδοσις.

3. *Hamum jacit.* De hæredipetis inprimis in usu est, qui muneribus magnis missis legata aut hereditates ab orbis divitibus quasi piscari gestirent. Primum usus hujus vestigium reperimus apud Horat. Serm. lib. II, Sat. v, vs. 25, quem deinceps multi sequuti sunt, e. c. Martial. lib. IV, 56. lib. VI, Epigr. LXVI, etc. Sic fortunæ munera, quibus homines facile decipi se patiuntur, Seneca, Ep. VIII, 3 *viscata beneficia* vocat. Lipsius affert Plinii junioris locum huic similem, in Panæg. « Nonne ut regum, ita Cæsarum munera, illitos cibis hamos, opertos præda laqueos æmulabantur. » Nec Græcis hanc loquendi formulam esse inusitatam docuit Hemsterhus. ad Lucian. II, p. 440. bip. Similiter Plato, To. IX p. 386 bip. edit., voluptatem vocat δέλεαρ, quo loco Cicero de Senectute c. 13 usus est, emendatus a Valckenar. in Diatribe ad Euripid. p. 195.

XXI. Gratus animus ipsa virtute[1] propositi sui capi-
tur. Vis scire hoc ita esse, nec illum utilitate corrumpi?
Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui ali-
quid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse osten-
tare se potest : habet quod jactet, quod proferat. Dicitur
gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet.
Hic intra conscientiam clusus est; quæ illi contingere po-
2 test utilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si ultra
facere nihil potest, gratus est : amat, debet, referre gra-
tiam cupit. Quidquid ultra desideras, non ipsi deest[2]. Ar-
tifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non
suppetunt; nec minus canendi peritus, cujus vocem exau-
diri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gra-
tiam : post hoc aliquid superest mihi, non ut gratus, sed
3 ut solutus[3] sim. Sæpe enim et qui gratiam retulit, in-
gratus est : et, qui non retulit, gratus. Nam ut omnium
aliarum virtutum, ita hujus, ad animum tota æstimatio
redit. Hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna pec-
cat. Quo modo est disertus etiam qui tacet, fortis etiam qui
compressis manibus[3], vel et alligatis : quo modo guber-
nator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ
4 nihil deest, etiam si quid obstat quo minus se utatur : ita
gratus est etiam qui vult tantum, nec habet hujus volun-
tatis suæ ullum alium, quam se, testem. Immo amplius

XXI. Arg. Solum animum in gratia referenda esse spectandum.

1. *Virtute*. Præstantia consilii sui, cogitationis atque voluntatis, qua animus ad gratiam referendam agitur, delinitur animus gratus : bono animo debet beneficia, ὀφείλει. Aristot. Ethic. ad Nicom. IX, 7.

2. *Non ipsi deest*. Hoc est, deest quidem, sed non ipsi, in quo quidem esse nunquam potest; sed deest loco, tempori, rerum naturæ, circumstantiis, etc. Infra explicat : « Hoc si in officio est, quidquid defuit, fortuna peccat. »

3. *Solutus*. Arguta hæc distinctio : animo grati sumus, re solvimus.

4. *Compressis manibus*. De otiosis dicitur, proverbii loco. Cf. Liv. VII, 13. Lucan. II, 292. Attigit Erasmus

adjiciam : est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio contrarium [1] traducit. Hic quid aliud sequitur, quam ipsam conscientiam ? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, et in se omnia reponit[2], et quum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium adspexit, non numerat suffragia, sed una sententia [3] vincit. Si vero bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit e fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

XXII. Habeo, inquit [4], quod volui, quod petii. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet, ut hanc vocem audiam, Quid mihi volui ? quid mihi nunc prodest bona voluntas [5] ? Prodest et in equuleo [6], prodest et in igne ; qui si singulis membris ad-

Adag. 2121. Gallice dicimus *les bras croisés*.

1. *Quem mala interpres opinio contrarium traducit.* Sequor codicem Naz., qui *in* omittit ante *contrarium*. *Traducere* h. l. est contemptui, risui exponere παραδειγματίζειν. Cf. Turnebi Advers. XVI, 5.

2. *Et in se omnia reponit*, etc. Quis h. l. non meminerit egregii carminis Horatiani lib. III, Od. III, vs, 1 sqq. : « Justum ac tenacem propositi virum Non civium ardor prava jubentium, Non vultus instantis tyranni, Mente quatit solida. »

3. *Una sententia* ; quam fert, sua conscientia instinctus, et elatus supra male de se judicantem plebem, secure despicit in illam quæ *traducit* i. pœnis, tanquam *contrarium* sive perfidum, afficit. Similis est Demetrii sententia ap. Senec. Ep. VII, 8 unus mihi pro populo est, etc. Cf. Jacobs ad Brunckii Analect. Animadv. III, 2 p. 153.

XXII. Arg. Ipsam virtutem amplissimum sibi præmium, et etiam in morbis, etiam in tormentis gaudio esse. Argumenti repetitio quod jam supra exposuit : grati animi specimina a morientibus inprimis edi, qui sane nihil jam sperant, neque referendam unquam quod grati sint gratiam rentur. Tandem pauca subjungit de virtutis pulchritudine.

4. *Inquit.* Non h. l. ut multoties et de Nostri more, adversarius, sed sapiens, qui non descendit e fastigio, et mente stans solida supra tormenta, supra morbum consistit.

5. *Quid mihi volui ?..... voluntas ?* Brutum, post Philippicam aciem sese gladio statim transfixurum, Sophocleos versus eumdem sensum habentes pronunciavisse omnibus notum ; quod Nostras *Voltaire* imitatus est, *Œdipe*, Act. IV, scen. ult. :

Misérable vertu, nom stérile et funeste !

6. *In equuleo.* Equuleus tormenti

moveatur, et paulatim vivum corpus circumeat; licet ip-
sum corpus plenum bona conscientia stillet[1]: placebit illi
2 ignis[2], per quem bona fides collucebit. Nunc quoque il-
lud argumentum, quamvis dictum jam[3], reducatur. Quid
est quare grati velimus esse, quum morimur? quare sin-
gulorum perpendamus officia? quare id agamus in om-
nem vitam nostram memoria decernente[4], ne cujus officii
videamur obliti? Nihil jam superest, quo spes porriga-
tur: in illo tamen cardine[5] positi, abire e rebus humanis
3 quam gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso
opere merces rei, et ad alliciendas mentes hominum in-
gens honesti potentia: cujus pulchritudo animos circum-
fundit, et delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui
rapit. At multa hinc commoda oriuntur[6]. Et tutior[7] est vita
melioribus, amorque et secundum bonorum judicium,

genus, cui ligneæ machinæ rei pedes manusque fidiculis alligati, membraque machina erecta per cochleas tantopere extendebantur, ut sæpe ossium compago resolveretur. Cf. Stephani Thes. L. L. h. v.

1. *Licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet.* Redundat vox ultima, inquit Lipsius. Certe mendosa est. Utrum, *licet ipsum cor bona conscientia stillet?* an *pectus?* Gronov. Repetitio nec mihi placet, occurrit tamen. — *Stillet*, liquescat.

2. *Placebit illi ignis*, etc. Similia Ep. LXVI, 17 not.

3. *Dictum jam.* IV, 11, 3 sq.

4. *Memoria decernente.* Lectionem codd. Grut. præfero cum Gron. vulgatæ *occurrente*, aut *decurrente*, quam habet Lipsius. — *Memoria decernente.* Etsi separatæ sint animæ facultates memoria et judicium, tamen quia in tumultu illo obversantium totius, quæ retro est, vitæ actionum utraque concurrit, atque eodem pæne momento peragitur, idemque animus reminiscitur et de omnibus vitæ partibus censet, et recordando reputamus ac decernimus, fuerimusne annon in officio, *memoriam* ipsam *decernentem* dixit. Sic de Brevit. Vit. c. 10, 3 necesse est memoriam suam timeat.

5. *In illo cardine.* In extremo limite. Alludere enim videtur ad agrorum cardines sive limites, præsertim quia vox *abire* sequitur. Sic Lucan. VII, 381. « Ultima fata Deprecor ac turpes extremi cardinis annos, Ne discam servire senex. »

6. *At multa hinc commoda oriuntur.* Non solum pulchra est, sed etiam multa commoda, multas utilitates præbet. Illa de pulchritudine e Platonis Phædro X, p. 329 d. bip. desumpta sunt, quæ Cicero de Offic. I, 5 init. Senec. Ep. LXXXIX, 1: 115, 3 et alii certatim expressere.

7. *Tutior.* Ab externis hostibus.

ætasque securior[1], quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si 4
hoc tantum bonum miserum, et anceps, et sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe e tuto ac facili[2] aditur, etiam per saxa, et rupes, et feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus[3].

XXIII. Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret: fere enim pulcherrima quæque, multis et adventitiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin hoc humani generis domicilium circuitus solis
ac lunæ vicibus suis temperet[4]? quin alterius calore alan- 2
tur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis[5] tristitia frangatur: alterius tepore efficaci et penetrabili rigetur maturitas frugum? quin ad hujus cursum fecunditas humana res-

1. *Securior.* Spectat ad animi tranquillitatem.

2. *Quæ sæpe e tuto ac facili.* Inserui τὸ e, quod vetus liber Erasmi suppeditat: et sic loqui amat Seneca.

3. *Sed illud.... fueris iturus.* Animo Senecæ obversata fuisse videtur egregia imago primum apud Hesiod. Opp. et D. 265 sq. ed. Brunck. τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν Ἀθάνατοι, etc. obvia, et a multis post expressa.

XXIII. Arg. Sicut id, quod inprimis pulchrum sit, etiam simul prodesse possit, ut astra; sic animus gratus.

4. *Num dubium... temperet?* Quis dubitare potest lunam ac solem, dum hunc globum circumeunt, qui humano generi domicilium datus fuit, vicesque suas per inane conficiunt, secundum regulas quasdam temperari et se gerere? De ea temperie caloris humorisque, quam duo hæc astra conciliant, et sic generant ac producunt, præter alios cf. Aristot. IV de generat. Animal. cap. ult. *Lips.* Eadem quæ Seneca de sole lunaque affert, Cicero tanquam stoica de Nat. Deor. II, 15 sq. attulit: nec aliter noster in Nat. Quæst. de iis loquitur. Sic II de Nat. Deor. 19 fin. « multaque, ait Cicero, ab ea (Luna) manant et fluunt, quibus et animantes alantur augescantque et pubescant maturitatemque assequantur, quæ oriuntur e terra. »

5. *Alligantis omnia hiemis.* Quod gelu omnia constringantur, fluviorum unda captiva fiat, tellus concrescat, etc. Horat. Carmin. lib. I, Od. IX, stroph. 1: « Vides ut alta stet nive candidum Soracte........ geluque Flumina constiterint acuto. » Lucret.: « Nix acri concreta pruina. » Hinc *pigrum* frigus. Martial. lib. IV, Epigr.

pondeat[1]? quin ille annum observabilem fecerit circumactu suo[2], hæc mensem[3], minoribus se spatiis flectens? Ut tamen detrahas ista, non erat ipse sol idoneum oculis spectaculum, dignusque adorari, si tantum præteriret? non erat digna suspectu luna, etiamsi otiosum sidus trans-
3 curreret? Ipse mundus[4] quoties per noctem ignes suos fudit, et tantum stellarum innumerabilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis sibi illa, tunc quum miratur, prodesse cogitat? Adspice[5] ista tacito succentu labentia, quemadmodum velocitatem suam sub specie stan-

iii: « Concretas pigro frigore ridet aquas. »

1. *Fecunditas humana respondeat.* Ad lunares menses partuum ratio apud veteres respondere credebatur. Quod optime explicat, cur de decem mensibus perpetuum crepent, ubi de partu aliquid innuunt. Porro quum mensis (ut vocant) Lunaris minus quam viginti novem dies complectatur, necesse est in spatio novem mensium quatuordecim fere dies deesse, ergo et decimi mensis dimidiam partem supputationi adjici.

2. *Annum observabilem fecerit circumactu suo.* Nam fere ab incunabulis orientis mundi solis cursum circa terram temporis mensuram esse voluerunt. Unde scriptor Gallicus in celebri opere *Atala* Solem ingeniose vocavit *le grand pendule des siècles.* Cæterum non apte annum dividebant quum menses ad Lunæ cursus et vices ordinare et finire aggrederentur. Sed vid. not. seq.

3. *Hæc mensem*, etc. Et inde annum quoque antiquioribus temporibus lunarem dictum, etc. Vid. Cic. de Nat. Deor. II, 46. Et propter hoc diu incertus anni tenor fuit, quum nempe totius anni spatium in duodecim partes distribui vellent, illæ autem partes ad Lunam exactæ non 365 dies conficiunt, sed tantummodo 354. Unde post duo aut tres annos tredecimus mensis inserebatur; et post varias mutationes tandem octaëteris inventa est. Hoc erat octennium, ita compositum ut quinque anni duodecim mensium forent, tres vero tredecimum vel intercalarium mensem admitterent. Porro in octennio nostro sex anni 365 dierum sunt, duo vero 366 dies numerant, ita ut si anni lunares solaribus comparentur, per octennium sexies undecim et bis duodecim dies desint, hoc est nonaginta. Si vero tres menses (h. e. 90 dies) inserueris, æqualitas jam redibit et una stabunt solaris et lunaris anni. Cæterum quod ad lunæ influxum pertinet, male creduli philosophi parum certa de hoc influxu explorataque nos docere possunt.

4. *Ipse mundus.* I. cælum deusque Stoæ.

5. *Adspice ista tacito succentu labentia.* Sic emendavit Gronovius lectionem mendosam omnium codd. Pinciani et Grut. *tacito sub cœtu*: unde Pinc. e Virgilii versu effinxerat *tacito labentia cœlo.* Recepit primum

tis atque immoti operis abscondant! Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac discrimen dierum observas, agitur? quanta rerum turba sub hoc silentio evolvitur? quantam fatorum seriem certus limes[1] educit? Ista quæ tu non 4
aliter[2], quam in decorem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec enim est, quod existimes septem sola discurrere, cætera hærere[3]; paucorum motus comprehendimus: innumerabiles vero, longiusque a conspectu nostro seducti dii[4] eunt, redeuntque. Et ex his qui oculos nostros patiuntur, plerique obscuro gradu pergunt, et per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis adspectu, etiam si te non regat, non custodiat, non foveat, generetque, ac spiritu suo riget?

Muretus, deinde alii. Erasmus: *tanto superne cætu*. Est oxymoron elegantissimum. — *Adspice ista tacito succentu labentia*. Gronov. laudat Cic. Somnium Scipion. cap. 5: quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctis imparibus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium conficitur, qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit, etc. Sed quis est, qui de harmonia sphærarum nihil fando audiverit?

1. *Limes*. Zodiacum dicit, per quem errantia sidera feruntur: et ex eorum positu hæc inferiora ipsosque homines, ingenia et mores formari, Chaldæi censuerunt. Divinationum autem genera, et id quod ex astris petitur astrologicum, coluerunt Stoici (conf. Cic. de Divinat. II, 49 et passim), nec id temere, quum astra iis essent dii. Conf. Lipsii Physiolog. Stoicor. II, 14.

2. *Ista quæ tu non aliter*, etc. Quam egregie hæc dicta sint, posteriorum sæculorum duorum decora astronomica, a celeberr. v. *Copernic* et *Kepler* usque ad *Herschell*, *Olbers*, *Boden*, *Arago*, al. ad oculum, quod aiunt, observationibus et inventionibus demonstraverunt. Quid nunc dixisset vir tali notitia et inspectione dignissimus, si licuisset ei esse tam felici, ut mirabilia, quæ proxime elapsæ ætates detexerunt in cælo, intelligere potuisset! Sed in libro Natural. Quæst. VII, 31 hæc aliquando detectum iri Seneca quasi vaticinatus est.

3. *Nec enim est quod existimes..... hærere*. Hoc tamen nos credimus, qui planetas septem (nam quatuor, immo quinque, nempe Vestam, Cybelem, Pallada, Junonem, Saturnum, sive *Herschell*, antiqui non norant) per inane ferri admittimus, cætera sidera moveri negamus.

4. *Dii*. Deorum naturæ participes esse stellas crediderunt veteres; et huic opinioni aperte Noster h. l. suffragatur.

XXIV. Quemadmodum hæc[1] quum primum usum habeant, et necessaria vitaliaque[2] sint, majestas tamen eorum totam mentem occupat : ita omnis virtus, et in primis grati animi, multum quidem præstat, sed non vult ob hoc diligi : amplius quiddam in se habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inter utilia numeratur. Gratus est
2 quia expedit ? ergo et quantum expedit. Non recipit sordidum[3] virtus amatorem : soluto ad illam sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat : Volebam gratiam referre, sed timeo impensam, timeo periculum, vereor offensam : faciam potius quod expedit. Non potest eadem ratio et gratum facere, et ingratum. Ut diversa illorum opera, ita inter se diversa proposita sunt. Ille ingratus est, quamvis non oporteat[4], quia expedit : hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

XXV. Propositum est nobis[5] secundum rerum naturam vivere, et deorum exemplum sequi : dii autem quodcumque faciunt, in eo quid præter ipsam faciendi rationem sequuntur ? nisi forte existimas illos fructum operum suo-

XXIV. Arg. Ex antecedenti similitudine, concludit animum gratum esse quidem utilem, sed per se tamen jam expetendum.

1. *Quemadmodum hæc quum.* Sc. Ut hæc astra, etsi primum, etc.

2. *Vitaliaque.* Vitam dent, ad tuendam eam faciant.

3. *Sordidum.* Qui sinum suum, e quo dona promuntur, comprimit : oppositus illi, qui *soluto* i. aperto, ad dandum parato sinu, laxo (interprete Bentleio ad Horat. Serm. II, 3, 172) venit.

4. *Non oporteat.* Non honestum sit.

XXV. Arg. Qua in re dii nobis sint imitandi.

5. *Nobis.* Stoicis. Nam semper cum Epicureis Senecæ contentio est, quippe qui utilitatem in omnibus quærunt. Cæterum dogma hoc est perpetuum et principium Stoicorum inde a Cleanthis et Chrysippi tempore, secundum rerum naturam vivere oportere, τέλος εἶναι, τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῇν. Zenonis principium erat : τὸ ὁμολογουμένως ζῇν, vivas harmonice. Hoc purum formale, quod nunc aiunt, mutarunt Cleanthes et Chrysippus in rationale, addentes τῇ φύσει, quod Seneca sequitur et explicat. Cf. Stob. II, 7 p. 133 sq. Heeren. *Tiedemann*, *System der Stoischen Philosophie* III, p. 76. De sententia de diis cf. IV, 3, § 2, not.

rum ex fumo extorum, et thuris odore percipere [1]. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis et in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbribus repente dejectis solum molliant, venasque fontium arentes redintegrent, et infuso per occulta nutrimento novent [2]. Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos perveniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si ab exemplari suo non aberrat, servet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat ullum venale esse beneficium : gratuitos habemus deos.

XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da et ingratis beneficia : nam et sceleratis sol oritur, et piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse ? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione [3] insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica [4] accipe ingratos : alter ingratus, quia stultus est [5]. Stultus etiam malus est : qui malus est,

1. *Nisi forte existimas....... percipere.* Nostras J. B. *Rousseau* Lib. I, Od. XI, XLIX psalmi Paraphrasi, sic loquentem Deum induxit :

Que m'importent vos sacrifices,
Vos offrandes et vos troupeaux ?
Dieu boit-il le sang des génisses,
Mange-t-il la chair des taureaux ?

Racine, in Athal. act. I sc. 1 :

Quel fruit me revient-il de tous vos sacrifices ?
Qu'ai-je besoin du sang des boucs et des génisses?

2. *Novent.* E cod. Naz. cum Gron. reduxi, quum antea *renovent* ederetur. Non alia de causa mutatum, ait Gron., quam quod nunc composita frequentius in ore vulgi.

XXVI. Arg. An et ingratis beneficia a bono viro ingratos eos esse sciente danda sint, inquiritur usque ad cap. 36. Hoc autem capite status qui dicitur controversiæ constituitur. Quis, ex institutione Stoica, est ingratus ? Duo eorum sunt genera.

3. *Interrogatione.* I. conclusione, ἐρωτήματι. Cf. Hemsterhus. ad Lucian. II, pag. 402 bip.

4. *Ex constitutione Stoica.* Ex disciplinis quas Stoa constituit. Gallice optime vertetur : *dans le système des stoïciens.*

5. *Stultus.* Huic verbo opponitur a Stoicis sapiens : omnem malum et omne vulgus *stultum* appellat Stoa, quæ et imperitum scientiaque carentem sic vocat. Cic. Tusc. III, 4 : «Omnes perturbationes animi, ait, morbos philosophi appellant : negantque stultum quemquam his morbis carere. Qui autem in morbo sunt, sani non sunt, et omnium insipientium animi in morbo sunt : omnes insipientes igitur

2 nullo vitio caret : ergo et ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, avaros, luxuriosos, malignos : non quia ista omnia singulis magna et nota vitia sint, sed quia esse possint : et sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus et propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, quo modo nulla caret, dabit beneficium vir bonus; nulli [1] enim dare poterit, si tales homines submoverit.
3 Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator [2] est, et in hanc partem procubuit animo [3], non magis dabit beneficium, quam decoctori [4] pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui jam pluribus abnegavit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est : et hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta et universa vitia circumstant; dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pronus est; alius in avaritiam, alius in luxuriam, alius in petulantiam [5] inclinatur [6].

insaniunt. Sanitatem enim animorum positam in tranquillitate quadam constantiaque censebant : his rebus mentem vacuam appellarunt insaniam, etc. » Cf. Stob. II, p. 186 sq. Heeren. ed. Lipsii Manud. ad Stoic. phil. III, 20.

1. *Nulli...... submoverit.* Nam sapientes, qui omnibus istis vitiis carent, nusquam sunt, etsi, ut fiamus, omnibus viribus contendendum est : nec οἱ προκόπτοντες, sive proficientes eximendi sunt.

2. *Beneficiorum fraudator.* H. e. qui beneficia abnegat. Videtur ille qui beneficium accipit fidem suam danti obstringere et se gratiam relaturum polliceri. Quod si non effecerit, patet eum aliquo modo fidem fefellisse, ergo fraudari.

3. *In hanc partem procubuit animo.* Hoc vitii genere laboravit. Procumbere animo est animum dejicere, substernere, affligere, humi figere; quæ metaphoræ omnes e Stoæ ingenio sunt, ut vitii quodlibet genus significetur; nam omne vitium apud Stoicos animi quædam debilitas est.

4. *Decoctori.* Prodigo, qui patrimonia decoquit.

5. *Petulantiam.* Protervitatem, procacitatem, quæ opponitur modestiæ ac pudori. Cic. in Verrem, act. II, cap. 14 : « Conjuges integras ab istius petulantia conservare non licitum est. » Idem, Paradox. III : « Lapsa est libido in muliere ignota : dolor ad pauciores pertinet, quam si petulans fuisset in aliqua virgine nobili. »

6. *Inclinatur*, non *inclinantur*,

XXVII. Itaque errant illi qui interrogant Stoicos : Quid ergo? Achilles timidus est[1]? Quid ergo? Aristides, cui justitia nomen dedit[2], injustus est? Quid ergo? et Fabius, qui cunctando restituit rem[3], temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet[4]? Mucius proditor est? Camillus desertor[5]? Non hoc dicimus, sic omnia vitia esse

præter codd. legit quoque Vincent. Bellov. Spec. hist. VI, 28. Antea erat *inclinantur*, minus bene, quamvis facile intelligatur.

XXVII. Arg. Quum stultus, stoico sensu, quisque malus sit, ideoque et ingratus; illi ad hoc vitium inprimis propenso, nullum beneficium esse dandum.

1. *Quid ergo? Achilles timidus est?* Objectionem id esse patet contra Stoicum decretum : Nullo vitio non laborare stultum. Ab omnibus philosophorum sectis hoc Stoæ dogma impugnatum esse constat. Videmus hic, quibus argumentis usi sint ad Stoicos refellendos, omnibus ex usu et experientia desumptis. Quatenus non sapientes isti viri notissimi erant, esse debebant stulti : quæ quidem assertio pro paradoxo valere debuit, ideoque impugnanda. Nec negari potest, difficile fuisse Stoicis, nisi demendo et retrahendo, laqueis hisce, in quos se ipsi induerant, evadere.

2. *Cui justitia nomen dedit.* Nam Justus ab unanima civitate audiebat, et plebs universa huic in theatro assurrexit, quum primum Æschyli versus recitaretur : οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει.

3. *Fabius, qui cunctando restituit rem.* Q. Fabius Maximus Verrucosus Ovicula Cunctator prodidactor qui ann. ant. Chr. nat. 115 Annibalis impetum fregit, moras de moris usque nectens. Noti sunt Virgilii versus, Æneid. lib. VI, fin., quibus hic alludere videtur noster : « Quo fessum rapitis, Fabii? Tu maximus ille es, Unus qui nobis cunctando restituis rem. »

4. *Decius mortem timet?* Tres Decii fuere, avus, pater et filius qui Diis infernis in prælio se devovere ut Romanis victoriam darent. Primus, P. Decius Mus, consul cum T. Manlio Imperioso Torquato ann. U. C. 454 (ant. Chr. N. 340), in bello Latino se devovit. Secundus cui idem nomen, quartum consul ann. U. C. 459 (ant. Chr. N. 295) pugnans fortiter adversus Gallos et Samnites eodem modo cecidit. Tertius, consul U. C. 476 (ant. Chr. n. 279) cum P. Sulpicio Saverione, dimicavit contra Pyrrhum, et quanquam, rex Decii consilio comperto, qui patris et avi instar statuerat se devovere, jussisset consulem non occidi, sed capi et ad exquisita supplicia reservari, in confertissimos hostes se immisit ignotum, et super vulneratorum morientiumque confusos acervos ipse corruit.

5. *Camillus desertor?* M. Furius Camillus, qui exsul Veios se contulit, sed capta a Gallis Roma et Romanis jamjam pretio sese liberantibus, affuit derepente et impugnatos vi summa internecione occidit. Quo facto parens patriæ et Romæ conditor alter consalutatus est.

in omnibus, quo modo in quibusdam singula eminent, sed malum ac stultum nullo vitio vacare; nec audacem quidem timoris absolvimus: ne prodigum quidem avaritia
2 liberamus. Quo modo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo[1] similem: sic qui stultus est, non tam acria et concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad avaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus est: aut si nondum deditus, ita formatus, ut in hoc illum mores sui
3 ferant. Itaque ut ad propositum revertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit; huic ergo beneficium non dabo. Quo modo male filiæ consulit, qui illam contumelioso[2] et sæpe re-
4 pudiato collocavit: quo modo malus paterfamilias habebitur, qui negotiorum[3] gestorum damnato, patrimonii sui curam mandaverit: quo modo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt.

1. *Lynceo.* Lynceus unus ex Argonautis fuit Apharei filius, Idæ fratris, acutissima oculorum acie præditus (Λυγκεὺς δὲ ὀξυδερκίᾳ διήνεγκεν, ὡς καὶ τὰ ὑπὸ γῆν θεωρεῖν. Apollodor. III, 10, 3. Cf. Burmanni Catalogus Argonaut. (editioni Valerii Flacci pag. 128 ed. Harl. præmissus): unde alii quoque acie oculorum valentes Lyncei vocati sunt, e. c. ille Strabo, quem Plinius Hist. Nat. VII, 21, Cicerone teste, narrat pervidisse centum triginta millium passuum, etc.

2. *Contumelioso.* Conviciorum amantissimo, malaque proinde tractatione utenti, cui sæpe uxor repudium misit.

3. *Negotiorum gestorum.* Qui res litesque alienas administrant: inprimis autem ad pecuniariam tractationem negotia pertinere docuit Ernesti Clav. Cic. h. v. Gall. est: *chargé d'affaires.*

XXVIII. Arg. Nec ideo dii, hominesque aliquid boni publice ideoque ipsis malis dividentes, culpandi sunt.

Sed illa bonis paraverant : contingunt autem etiam malis,
quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse
etiam malis propter bonos, quam bonis deesse propter ma-
los. Ita, quæ refers, diem, solem, hiemis æstatisque cur-
sus, et media veris autumnique temperamenta[1], imbres
et fontium haustus, ventorum statos flatus[2] pro universis
invenerunt : excerpere singulos non potuerunt. Rex ho-
nores[3] dignis dat, congiarium[4] et indignis. Frumentum
publicum tam fur quam perjurus et adulter accipiunt, et,
sine delectu morum, quisquis incisus est[5]; quidquid aliud
est, quod tanquam civi, non tanquam bono datur, ex æquo
boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam munera in uni- 2
versum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo;
nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus es-
set, contrarius malis : commune autem bonum[6] erat, patere

1. *Temperamenta.* Mitiora quam æstatis tempora et lenior aura.

2. *Statos flatus*, etc. Scil. Favonius ineunte vere, etesiæ æstate, etc. Conf. Plin. Hist. Nat. II, 47 sq. Ed. nost. tom. I, p. 471, not. et Tabula. Nostris navigatoribus hi flatus stati appellantur alii *moussons*, alii *vents alisés*. Cf. *James Bruce's voyage to Abyssinia* II, c. 4, p. 431 ed. angl.

3. *Honores.* Munera publica, e. c. consulatus.

4. *Congiarium.* Donativum, constabat oleo, vino et pecunia, quæ populo inprimis sub Cæsaribus dividi solebant.

5. *Quisquis incisus est.* Sic omnes Pinc. et Grut. codd. mss. Recte. Unus Lipsius in suis libris mss., quorum fides tamen dubia est, *quisquis civis est*, invenerat, cujus quidem lectionis falsitas vel inde constat, quod adeo Judæos ad frumentarias donationes ab Augusto admissos Philo tradit in legatione ad Caium. Facile itaque est ad intelligendum, hanc lectionem codd. Lipsii nihil nisi glossema parum eruditum esse, quod genuinæ lectionis locum immerito occupaverit. — *Quisquis incisus est.* In tabulis nomina incolarum incidebantur, insculpebantur, qui deinde tesseras acciperent, quibus monstratis oleum aut quidquid distribueretur nacti sunt. Conf. Lipsius Elector. I, 8, qui totam hanc rem eleganter pertractavit. Attigit erudite rem Salmas. ad Scriptt. H. A. To. 1, p. 776.

6. *Commune autem bonum erat.* Bona est lectio : quum tamen *bonom* scriptum forte esset, hinc *bono* scripserunt nonnulli, ut superius c. XVIII, b. erat *obnoxiom* pro *obnoxio*, observante Gronovio contra Gruterum, qui *commune* (auferendi casu) *autem bono erat* præferre maluerat : at Seneca *communi bono* scripturus fuisset.

commercium maris, et regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum im-
3 proborumque rura defluerent. Quædam in medio[1] ponuntur. Tam bonis quam malis conduntur urbes : monumenta ingeniorum et ad indignos perventura publicavit editio : medicina etiam sceleratis opem monstrat[2]. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, et personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur : non in his
4 quæ promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas, an eligas. Jus et furi[3] dicitur : pace etiam homicidæ fruuntur : sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores et domi ferrum[4] exercentes murus ab hoste defendit : legum præsidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quædam non poterant cæteris contingere, nisi universis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publice invitati sumus :

1. *Quædam in medio*, etc. Quædam sunt communis usus, ut urbes, libri recentes, qui apud Sosios Dorosve librarios prostarent cuique. Non ut civi, sed ut homini hæc parantur.

2. *Medicina etiam sceleratis opem monstrat.* Omnes codd. sic habent, quod cum Gronovio recepi, propterea quoque, quoniam et apud alios et apud nostrum usus verbi de medicina et remediis solemnis est, e. c. VI, 16, 3. Epist. XXII, 1. XXVII, 8. L. 5, LXXVIII, 4, etc. Vulgata erat : *ministrat :* sed de medicina, medico aut remediis hoc verbum, quantum equidem memini, non in usu fuit : etsi probe sciam, de servis usurpatum esse.

3. *Jus et furi.* Vulgata fuit ante Lipsium et Gruterum : *Jus fori omnibus dicitur.* Codd. omnes *Jus et fori*, omissa voce *omnibus* : unde *Jus et furi dicitur* egregie eruit Claud. Puteanus, cujus notis, quas auctoribus a se lectis adscribere solitus est, edidit autem ipse nullas (conf. Jœcheri *Gelehrtenlexicon* h. v.), interdum usus esse videtur Lipsius.

4. *Percussores et domi ferrum exercentes.* Facile in oculos incurrit, loquendi formam, *ferrum exercere*, non eodem sensu hic adhibitam esse, quo apud alios, e. c. Virgil. Æneid. VIII, 424 : « Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro » : nam ibi est; ferro cudendo occupati erant. Sed uti poetis *exercere* idem est quod lacessere, fatigare, i. e crebro movere, frequenter usurpare, multum esse in aliqua re; ita h. l. rarior vis obtinet, frequenter uti ferro, gladio ad occidendos homines. Attigit hunc verbi

illud quod judicio meo[1] ad aliquem pervenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an, hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium est opera utilis[2]: sed non omnis opera utilis beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, ut beneficii nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo[3]: quædam enim sunt infra hujus nominis mensuram. Quis beneficium dixit quadram panis[4], aut stipem æris abjecti, aut ignis accendendi factam potestatem? et interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam ubi tempore[5] facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat, ut ejus causa faciam, ad quem volam pervenire[6] beneficium: dignumque eum judicem, et libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur, Non enim tanquam dignis illa tribuimus,

usum Wernsdorf. ad Poet. min. lat. V, 2 p. 1066, nostri tamen loci immemor. *Percussores* sunt qui ab aliis conducti, in viis, etc. hominibus vim inferunt.

1. *Judicio meo.* H.e. electione mea; quod ego elegi dandumque alicui judicavi.

XXIX. Arg. Nec omnia, quæ ingratis dantur, sunt beneficia vocanda. Nam multa, etsi utilissima quod apto tempore data, viliora sunt quam quæ beneficiorum nomine condecorentur.

2. *Beneficium..... utilis.* Hæc sunt pure stoica, in definitione boni obvia. Bonum autem est, quod prodest, et quod omnia ratione prædita appetunt. Stobæ. II, 7 p. 78, 94 sq., τὸ οἷον ὠφελεῖν. Opera utilis itaque est genus, cujus species est beneficium.

3. *Rei magnitudo.* Spectat ad momentum, dignitatem rei, quæ inprimis alicujus saluti consulit.

4. *Quadram panis.* Gall. *un morceau de pain.*

5. *Tempore.* Ἐν καιρῷ, Gallic. *à propos.*

6. *Ad quem volam pervenire* Sic codd. Naz. Cæteri et edd. *volebam*, quod tamen e *volam* postea factum esse videtur.

sed negligenter tanquam parva : et non homini damus, sed humanitati [1].

XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negaverim, in honorem aliorum : sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed novis [2], prætulit. Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria, et esse plures bonos juvat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat [3]. Ciceronem filium quæ res consulem fecit [4], nisi pater? Cinnam [5] nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? Quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi unius viri magnitudo? tanta quondam, ut satis alte omnes suos etiam ruina ejus

1. *Sed humanitati.* Ex Aristotelis dicto ap. Stob. Floril. 35 de bonitate p. 222 (ed. Gesner. Tiguri 1543 ex Trincavell. expressæ) haustum, qui culpatus, quod improbo aliquid dedisset, οὐ τῷ ἀνθρώπῳ, ἔφη, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ. Ipsa hæc verba Seneca reddidit : at Herodes Atticus ap. Aulum Gellium IX, 2 pulchre immutavit in re pari : « Demus, inquit, huic aliquid æris, cuicuimodi est, tanquam homines, non tanquam homini. »

XXX. Arg. Indignis tamen quædam esse danda in honorem aliorum.

2. *Novis.* Supple *hominibus*, qui primi e familia sua ad honores pervenerunt, e. c. Cato Censorius, Cicero, Marius.

3. *Non sine ratione.....cadat.* Hac sententia motus ignovit Julius Cæsar Atheniensibus, qui Caleno tradere se noluerant ante prælium pharsalicum, post illud demum se tradentibus : Multum, inquit, deliquistis, et nonnisi mortuis vitam salutemque debetis. Dio Cass. 43, 14. Hanc sententiam, paulo obscuriorem, sic vertit *Lagrange : Il y a plus de plaisir à être homme de bien, quand le souvenir des services ne meurt pas avec celui qui les a rendus.*

4. *Ciceronem filium quæ res cons. fecit.....* Nam virtutes omnes aberant, si famæ et veteribus scriptoribus, v. gr. Plin. et Sen. patri crediderís. Factus autem est Cic. hic junior a. U. 724 consul suffectus propter nomen patris, quem Augustus magni fecit. Dio Cass. LI, 19. *Middleton*, in *the life of Cicero* fin. defendit eum ab injuriis, quibus multi eum affecerunt et veterum et recentiorum (Version. germanicæ Duschii Vol. III, p. 538-555). Cf. J. H. L. *Meierotto* de rebus ad auctores quosdam classicos pertinentibus dubia, Berolini 1785, in quo egregio libro inde a p. 171 quæstio hæc; cur M. Tullius Cicero M. F. bene natus a tanto patre minus bene institutus, erudite tractatur.

5. *Cinnam.* Et ipsum Cn. Pompeii ex filia nepotem. Vid. de Clement. I, 9. Fuit vero iste Cn. Cornelius Cinna Magnus ordinarius consul. a. U. 758. Dio Cass. LV, 22.

attolleret[1]. Quid nuper Fabium Persicum[2], cujus osculum etiam impediret viri vota boni[3], sacerdotem non in uno collegio fecit, nisi Verrucosi, et Allobrogici, et illi trecenti, qui hostium incursioni pro republica unam domum objecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non præsentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu[4] colamus. 2
Quo modo illi id egerunt, ut non in unam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent : 3
ita et nos non una ætate[5] grati simus. Hic magnos viros

1. *Sextum........ attolleret.* Sextum Pompeium Sexti filium, qui consul fuit a. u. 718, quo nomine et alius item consul cum Sext. Appuleio anno quo Augustus obiit 767. Plures insuper ex duabus aut tribus Pompeiorum familiis consules fuere, nempe Q. Pompeius cum C. Caligula Cæsare; eo ipso anno quo trucidatur a Chærea (ille mortuus est nempe Chr. n. 41), et C. Pompeius Longinus Gallus Cos. an. Chr. 49, cum Q. Veranio Læto Nepote. Nonnulli sunt qui præturam, præfecturas, imo et consulatum, sed suffecti obtinuere, quorum a Suetonio, Tacito, Dione Cassio, etc., mentio fit.

2. *Quid nuper Fabium Persicum.* Cf. ad II, 21, 4. Juvenal. VIII, 13. De gente Fabia omnia nota sunt.

3. *Cujus osculum etiam impediret viri vota boni.* Hæc est vulgata usque ad Muretum, qui Pinciani conjecturam, *cujus osculum etiam impuri vitabant*, s. in textum recepit. Codd. autem mss., ac primus omnium, codex naz.: *cujus osculum etiam inpodiri devota boni :* alii *inrodiri*, *impediri*. Scripti quidam assentiuntur vulgatæ, quam tueor, ut sit sensus : impuritas hominis tanta est, ut adeo osculum ejus votis vim demat precantium virorum bonorum. Non solum profanis (βεβήλοις) præsentibus vim precum suarum minui putabant, quare illud notum : Odi profanum vulgus et arceo; Horat. III Carm. I, 1; sed adeo hoc osculo. Aptior itaque est vulgata quam illa altera : nam hæc vulgata etiam respicit ad sacerdotium, quo hic Fabius Persicus fungebatur.

4. *Hoc debemus....colamus.* Paulo aliter Horat. III Carm. 24, 31 sq. « Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quærimus invidi. », et Vellei. Pat. II, 92 « Præsentia invidia, præterita veneratione persequimur : his nos obrui, illis instrui credimus. » Nostras *Lebrun* fere similiter, lib. I, od. 1 :

> Malheur au mortel qu'on renomme !
> Vivant, nous blessons le grand homme ;
> Mort, nous tombons à ses genoux.
> Nous n'aimons que la gloire absente :
> La mémoire est reconnaissante ;
> Les yeux sont ingrats et jaloux.

Colorem orationis ex Horatio duxisse noster videtur, judice etiam Mitscherlichio, qui multa similia attulit larga, ut solet, manu.

5. *Una ætate* est *une seule génération.* Sic Nestor vixit tres ætates hominum. Et quidem Homer. hoc significans ait τρεῖς ἤδη γενιὰς γένετ' ἀνδρῶν.

genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est[1] : [2]dignos dedit. Hic egregiis majoribus ortus est : qualiscumque est, sub umbra suorum lateat. Ut loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes majorum suorum luce resplendeant[3].

XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere : Quid sibi voluit providentia, quæ Aridæum[4] regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri ejus datum est, et fratri. Quare Caium Cæsarem[5] orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis avidissimum, quem non aliter fluere in conspectu
2 suo jubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri ejus Germanico datum,

1. *Qualiscumque est*. H. e. licet ipse per se abjecti animi sit, et ingenii nullius.

2. *Dignos*. Intellige *dignos beneficiis*.

3. *Hic egregiis majoribus...resplendeant*. Hæc quam inania et falsa et parum Stoice, immo parum philosophice jactata patet, si de publicis muneribus loqueretur h. l. sed circa res privatas sermo est. Illius filium qui fortunæ prosperæ et opum multarum auctor mihi est, donis meis et amore prosequar, etsi parum gratum et alioqui parum amabilem. Filii qui magnis beneficiis cumulatum me voluit patrem venerabor, colam, similibusque donis, si qua potuero, immeritum cumulabo. Sed ubi penates egrederis, et de civitate, non de privata domo res agitur, quisque per se pensandus, nec filio id dandum quod pater meruit, nec patri quod filius.

XXXI. Arg. At Dii, qui indignis beneficia dant, excusari debent. Etsi pleraque laudabilia, ait Lipsius recte, et notanda in nostro, hic tamen locus una cum seq. capite, inter eximios et sapientiæ altæ est.

4. *Aridæum*. Philippus Aridæus, notus Alexandri M. frater, matre impari Philinna, saltatrice larissæa : quem in regia diligenter educatum et optimæ indolis felicissimique ingenii jam plus quam spes præferentem, Olympias verita ne quid ille contra Alexandrum moliretur, veneno dato ita afflixit, ut timidus dehinc, imbecillus et vino turpiter deditus fuerit. Cf. Ptolemæum Athenæi XIII, p. 578, a. Curtius X, 7 sq. Post mortuum Alexandrum, et quum jam de imperio dissentiretur, hortante Meleagro, hac conditione princeps factus est, ut si quem Roxane Alexandri, tunc gravida, edidisset marem, hic in regni consortium assumeretur. Quod quidem evenit. Aridæum, postquam septem annos rerum summa potitus esset, Olympias interemit, in Macedoniam a Polysperchonte reducta ann. ant. Chr. N. 310.

5. *Caium Cæsarem*. Cognomine Caligulam.

datum avo [1], proavoque [2], et ante hos aliis non minus claris viris, etiam si privati paresque aliis vitam exegerunt. Quid? Tu, quum Mamercum Scaurum [3] Cos. [4] faceret, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Numquid enim ipse dissimulabat? numquid purus videri volebat? Referam dictum tibi ejus in se, 3
quod circumferri memini, et ipso præsente laudari. Pollioni Asinio [5] jacenti, obscœno verbo usus, dixerat se facturum id quod pati [6] malebat; et quum Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quidquid, inquit, mali [7] dixi, mihi et capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palam obscœnum, ad fasces, et ad tribunal admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum, senatus principem cogitas, indigne fers sobolem ejus jacere.

XXXII. Deos verisimile est [8], ut alios indulgentius trac-

1. *Datum avo.* Ejus avus Drusus Germanicus fuit Tiberii frater, quem Tacitus « breves et infaustos populi romani amores » appellat.

2. *Proavoque* ad majores Claudiæ gentis, spectat : nam Tib. Claudius, Liviæ maritus prior, recte Lipsio observante, neque fama, neque fatis nimis illustris fuit.

3. *Mamercum Scaurum.* De hoc laudat Lipsius Taciti Annal. VI, 29 : « Mamercus Scaurus, insignis nobilitate et orandis causis, vita probrosus » ; III, 66 « opprobrium majorum » vocatur. Impurissimus ille homo sub Tiberio periit, et familia Scaurorum in eo est extincta, narrante Seneca Suasor.

4. *Quid? Tu, quum..... faceret*, sc. providentia. Tune ignorabas illum fuisse hominem probrosissimum? fortuna tamen in illo Scaurum illum senatus principem, cujus Cicero tanta laude sæpe meminit, respexisse videtur. — *Faceret.* Sic emendaveram, quum et Lipsium in hanc parvulam mutationem τοῦ *faceres* in *faceret* incidisse viderem. Illud enim nullum sensum fundit idoneum : quid autem durius, quam hæc omnia ad fortunam? Præstat tamen τὸ *tu* retinere : h. e. Liberalis, tu ipsum consulem factum videbas.

5. *Pollioni Asinio* filio oratoris et historici clari, de quo cf. Manutius ad Cic. Epist. ad famil. X, 31 : qui hic memoratur, occurrit interdum apud Tacitum.

6. *Pati*, πάσχειν, est *obscœnum* verbum nequitiæ, cujus exemplum habes ap. Sueton. Tib. 45.

7. *Quidquid.... dixi.* Cf. III, 27, § 2.

8. *Deos verisimile est*, etc. Omnium codd. et edd. lectio ante Muretum, qui emendavit textum, aut potius Senecam ipsum : *Deos videre, ut.....* nulla mutationis ratione reddita. — *Deos verisimile est*, etc. Est enallage, qua Latini Atticorum more

tent propter parentes avosque, alios propter futuram nepotum pronepotumque, ac longe sequentium posterorum indolem. Nota est enim illis operis sui series : omniumque illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est : nobis ex abdito subit; et quæ repentina[1] pu-
2 tamus, illis provisa veniunt ac familiaria. Sint hi[2] reges, quia majores eorum non fuerunt[3], quia[4] pro summo imperio habuerunt justitiam, abstinentiam, quia non rempublicam sibi, sed se reipublicæ dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proavus eorum fuit, qui animum supra fortunam gessit, qui in dissensione civili, quoniam ita expediebat reipublicæ, vinci quam vincere
3 maluit[5]. Referri illi gratia tam longo spatio non potuit; in illius respectum iste populo præsideat : non quia scit aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis est[6], adspectu fœdus, et ornamenta[7] sua traducturus[8]; jam me homines accusabunt, cæcum et teme-

noto accusativis uti interdum amant, per ellipsin *quod ad* exponendis : de quo more nunc satis noto Viri docti sæpius monuere, e. c. ad Liv. II, 57, 3. ed Drakenb. et *Heusinger* ad Cic. de Offic. I, 32, 2 qui et nostri loci memor fuit.

1. *Repentina putamus.* Et quidquid nos, consiliantium Deum mentem et æternas omnium rerum leges, vices, coaptationes et seriem non assecuti, fortunæ, sorti, τυχῇ tribuimus. Nam fors vox inanis est et sine sensu: quam tunc maxime usurpamus quum nihil nobis dicendum aut dictu dignum apparet; ita ut ingenium nostrum in irrito esse et cæcutire oculos quodam modo fateamur, quum aliquid *forte* geri dicimus.

2. *Sint hi reges*, etc. Sequuntur verba Fortunæ. Exemplo sit Medorum primus rex apud Herodot. I, 98: addatur Gelo et Hiero Syracusis, Numa Pompilius Romæ aliique.

3. *Quia majores eorum non fuerunt.* Homines novos innuit qui rerum potiuntur et imperantium longam seriem (quam nunc *dynastie* vocamus) incipiunt.

4. *Sint hi reges, quia...... fuerunt quia.* Hanc omnium codd. et edd. lectionem mutandam putavit Gruterus : *quia majores e. n. f. qui pro.... qui non*, etc. Sed cf. not. super.

5. *Regnent hi...... maluit* : ad Julium Cæsarem fortasse respexit.

6. *Hic corpore deformis est.* Respexisse videtur ad Caligulam. Cf. Sueton. Calig. 50.

7. *Ornamenta*, sua insignia, Cæsaribus propria.

8. *Traducturus* i. risui expositurus,

rarium dicent, nescientem quo loco, quæ summis ac
excellentissimis debentur, ponam : at ego scio [1], alii me
istud dare, alii olim debitum solvere. Unde [2] isti norunt 4
illum quemdam, gloriæ sequentis fugacissimum, eo vultu
ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt; nunquam bonum suum a publico distinguentem? Ubi, inquis, iste, aut quis est? Unde? nescitis; apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispunguntur [3]. Ego quid cui debeam, scio; aliis post longam diem repono; aliis in antecessum, ac prout occasio, et reipublicæ meæ facultas tulit [4].

XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, utrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? exspectare longum est; nam, ut Plato ait, difficilis humani animi conjectura [5] est:
non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, 2
nunquam exspectare nos [6] certissimam rerum comprehensionem [7] : quoniam in arduo est veri exploratio; sed ea

παραδειγματίσων. De Claudio h. l. sermonem esse suspicor.

1. *Jam me...... at ego scio*. Providentia, sive Fortuna loquitur.

2. *Unde*, etc. Hæc non ad Germanicum pertinere possunt, quippe quem omnibus notissimum fuisse constat; sed haud dubie ad *Agrippam* spectant, quem et modestissimum et fortissimum scimus fuisse (Dio Cass. LIV, 29), et cujus pater ne illis quidem temporibus notus fuit. Cf. supra III, 32, 2. Epist. XCIV, 46.

3. *Apud me........ dispunguntur*. Ego Fortuna, Providentia, supputo expensa acceptaque accuratissime.

4. *Reipublicæ meæ facultas*. Hæc omnium codd. et edd. lectio est : in nullis autem *utilitas* reperitur.

XXXIII. Arg. Itaque vel ingrato danda esse beneficia, sed præsertim ei, qui verisimiliter gratus fuerit.

5. *Nam.... est*. Difficile est, animi consilia explorare. Sæpius hæc Platonis sententia in ejus operibus, e. c. Amatoribus occurrit, sed locum, quem Seneca respexit, invenire non contigit.

6. *Nos*. H. e. Stoicos.

7. *Comprehensionem*. Ita explicat Cic. Acad. Qu. IV, 6 : « cognitio aut perceptio, aut si verbum e verbo volumus, comprehensio, quam κατάληψιν illi vocant. » Κατάληψις autem eas perceptiones complectebatur, quæ tam certæ sint, ut pro veris agnoscantur; itaque φαντασίαι καταληπτικαὶ

ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium[1]; sic serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores ducimus, sic liberos tollimus : quum omnium horum incertus sit eventus.
3 Ad ea accedimus[2], de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti proventum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pudicam uxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, non qua veritas trahit[3]. Exspecta ut nisi bene cessura non facias, et, nisi comperta veritate, nihil moveris[4] : relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut in illud impellant, non vera : ei beneficium dabo[5], quem verisimile erit gratum esse.

XXXIV. « Multa, inquit, intervenient, per quæ et ma-

sunt impressiones ab externis rebus in sensibus nostris excitatæ, quæ accuratissime respondent rebus illis extra nos sitis, nobiscum diligentissime proprietates illarum communicant, et nonnisi inde proficisci possunt. Cf. Heynium ad Epicteti Manual. c. 45. Tiedemanni System I, p. 118 sq, qui tamen locum laud. Ciceronis, ubi Zenonis definitio affertur, perperam cepit. Hinc facile colligas, Senecam Academicorum sententiæ hac de re accessisse : sed res aliter se habet. Nam, quum notum sit, veteres Stoicos omnino rerum comprehensionem contra Academicos mascule defendisse, scientiæ tamen neminem nisi sapientem compotem esse obtinebant : unde facile apparet, nostrum h. l. comprehensionem proprie sic dictam non intelligere, sed scientiam illam (cf. Cic. Acad Qu. IV, 47; de Finibus III, 5) quam certissimam rerum comprehensionem vocat.

1. *Officium*, non virtus. Officium oritur e primis naturæ, et quidem ita, ut amore sui, socialitate, sciendique cupidine exortis, sensus pulchri et decori nascatur, quo fit, ut æstimatione rerum instituta, regulæ constituantur actionum nostrarum. Hæ autem regulæ proprie sunt *officia*, τὰ καθήκοντα; comprehendunt itaque omnes actiones, quæ nos decent, ideoque et beneficia, tanquam æstimabilia.

2. *Ad ea accedimus*. Sc. ea agere suscipimus.

3. *Sequimur...... trahit* : quod ratione asserente et judicante, ideoque ratiocinatione ducente futurum videtur, non quod liquido futurum constat.

4. *Moveris*, præterit. subj. Sensus : nihil aggrediaris.

5. *Vera; ei beneficium dabo*, etc. Cum Gron. veterem lectionem : *non vere*, una littera mutata, reposui. Antea : *non verebor beneficium dare ei, quem*, etc.—*Dum verisimilia, non vera; ei beneficium dabo*. Alibi quoque hoc epitheto gaudet noster Epist. XIII, 9.

XXXIV. Arg. Hanc verisimilitu-

lus pro bono surrepat, et bonus pro malo [1] displiceat;
fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. » Quis
negat? sed nihil aliud invenio, per quod cogitationem
regam [2]. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora
non habeo. Hæc ut quam diligentissime æstimem, operam
dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prælio potest 2
accidere, ut telum meum in commilitonem manus dirigat,
aliquo errore decepta [3]; et hosti, tanquam meo [4], parcam.
Sed hoc et raro accidet, et non vitio meo: cui propositum
est hostem ferire, civem defendere. Si sciam ingratum
esse, non dabo beneficium. — At obrepsit [5], at [6] imposuit.
Nulla hic culpa tribuentis est, quia tanquam grato dedi.
« Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, et postea 3
ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens
peccas: das enim cui non debes; si negas, et hoc modo
peccas; quia non das ei, cui promisisti. Constantia [7] ves-

dinem sequi fas est: nec sapientem aliter agere decet, ut in promissis.

1. *Bonus pro malo displiceat.* H. e. pro malo habitus. Quasi malus revera sit, displiceat.

2. *Cogitationem regam.* Dirigam mentem.

3. *Telum meum in commilitonem... decepta.* Exempla etsi rara tamen historia servavit. Herodotus I, 43 verbi gratia Adrastum narrat interfecisse contra suam voluntatem Crœsi filium Atyn.

4. *Meo.* H. e. populari, commilitoni.

5. *Obrepsit.* H. e. sese furtim ad me usque propulit. *Il s'est glissé.*

6. *Imposuit.* Pro lusit, mentitus est. Martial. lib. III, epigram. LVIII: « Perfidus imposuit nuper mihi caupo Ravennæ: Quum peterem mixtum, protulit ille merum.» Gall. dicitur similiter *en imposer*, et *imposteur*.

7. *Constantia.* Sibi nunquam adversari, semper sibi constantes esse bonos, Stoici statuebant: de constantia autem hic agitur, et stoico isto dogmate, quod sapiens in decretis suis nihil mutet. Mox quoque Seneca purgat inconstantiæ crimen, XXXV, 2. Si quis plura de hoc *sapiente* stoico scire gestiat, is adeat Lipsii Manuduct. III, 8. *Tiedemann System der Stoischen Philosophie*, III, p. 156 sq., etc. Nisi autem reputes sapienti tantum in iis rebus, quæ in potestate humana positæ sunt, constantiam tribui, et nonnisi cum exceptione, quam noster deinceps attulit (μεθ' ὑπεξαιρέσεως;, cf. Gatak. ad M. Antonin. IV, 1. Arriani Diss. Epict. III, 4); verendum est, ne speciem sapientis hujus falsam animo tuo informes. Sapiens Stoæ fuit exemplar (*l'idéal*) ethicum.

tra[1] hoc loco titubat, et illud superbum promissum, nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec unquam emen-
4 dare quod fecerit, nec mutare consilium. » Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, quum sumeret[2]. Ideo nunquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Cæterum ad omnia cum exceptione veniet: si nihil inciderit[3], quod impediat. Ideo omnia illi succedere dicimus, et nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid intervenire, quod destinata pro-
5 hibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere[4]: sapiens utramque partem ejus cogitat; scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent; ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, et consiliis certis incertos eventus[5]. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil ingreditur[6], et hic[7] illum tuetur.

XXXV. Promisi beneficium, nisi si quid incidisset,

1. *Conscientia vestra.* Omnes codd. mss. vacillant inter *conscientia nostra* et *vestra*. Vincent. bellov. Spec. hist. VI, 31 habet: *c. nostra hoc modo tit.*, et deinceps *sapientem consiliis suis p.* Unde autem *secta vestra* edd. nonnullas occupaverit, nescio: esse glossam scio. Sed *constantia* quæ est Lipsii conjectura egregia, præferenda et in textum revocanda erat.

2. *Quum sumeret.* Suppl. *Consilium.* Sensus omnis: Nihil ex iis quæ, quum consilium ille sumpsit, erant, mutatur; neque illi jam consilium mutabitur, neque quod ita statuerit, pœnitentiam habebit.

3. *Cum except... si nihil incid.* Semper nempe ille adjicit, quum aliquid animo destinavit: modo nil incidat, quod obstaculo sit. Apud recentiores, est una percelebris secta quæ hoc sapientiæ præceptum ad litteram servat, *the Quakers.*

4. *Fortunam sibi spondere.* Sibi spondere fore ut consiliis fortuna faveat, neque quidquam opponat obstaculi.

5. *Consiliis certis incertos eventus.* Supple *sequitur.*

6. *Nihil destinat, nihil ingreditur.* Omnium codd. lectio est, non, quod Muret. dedit: *aggreditur. Ingreditur* est incipit.

7. *Et hic.* Sc. *vel tum.*

XXXV. Arg. Continuatio ejus-

quare non deberem dare. Quid enim, si quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare jusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium; postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo connubium[1]. Eadem res me defendit, quæ vetat[2]. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si quum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum: alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi[3], et me fide liberat[4]. Promisi advocationem[5]: postea apparuit, per illam

dem materiæ. Varia exempla enumerat, in quibus promissis non stare licet, et dogma suum repetit, mutatione rerum posse mutari sapientis consilium.

1. *Non est mihi...... connubium.* Cives romanos tantum cives romanas in matrimonium ducere potuisse, notissima res est. Concessio tamen justarum nuptiarum cum peregrino vel peregrina post Senecæ demum tempora invaluit. Cf. Heineccii Antiq. rom. ad Instit. I, 10. Quod vero Lipsius ad h. l. contendit, Senecam etiam fuisse peregrinum, in eo desidero ejus judicium, quum, quod senex ille alioqui venerandus probe scivit, Seneca muneribus et honoribus officiisque civilibus omnis generis functus sit, quæ tamen nonnisi in civem romanum cecidisse constat. Corduba autem, unde Seneca oriundus fuit, erat colonia patricia (Plinio teste N. H. III, 1), ideoque colonia civitatis romanæ, qua quidem relicta coloni Romam reduces jus suffragii et honorum petendorum exercuerunt. Quamobrem Seneca se ipse novum hominem apud Tacit. XIV Annal. 53 appellavit. Hactenus assentior Fergusono lib. I Historiæ incrementi et excidii Reip. Rom. interpretat. german. p. 17 et 102: nam de omnibus coloniis (de quibus cf. Heinecc. Antiquit. roman. ad Instit. Append. I, LXXVI sq. p. 393 sq.) rem ita se habuisse affirmare non ausim.

2. *Eadem res me defendit, quæ vetat.* H. e. quod me impedit quominus tibi dem promissa, hoc me ab omni culpa liberat. Insons et innoxius, licet pollicitis non steterim, ambulo, quia stare per fortunam non licuit.

3. *De integro consulendi.* H. e. consilium redintegrandi; iterum deliberandi, quasi res integra foret, neque unquam in deliberationem missa.

4. *Et me fide liberat.* Omnium codd. et edd. lectio ante Erasmum, qui Tulliana phrasi conjecit, *et meam fidem liberat. Fides* est interdum promissum, quatenus *fides* est id cui confidas, seu confidere soleas possisque; deducitur autem ab æol. πίττις, πίτις, cum aspiratione, ut sit idem quod πίστις. Salmas. de Usur. 2. p. 22. Græv. ad Cic. de Off. I, 7.

5. *Promisi advocationem.* H. e.

causam præjudicium in patrem meum quæri [1]. Promisi
me peregre una exiturum : sed iter infestari latrociniis
nuntiatur; in rem præsentem venturus fui [2] : sed æger
3 filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem,
quæ fuerunt quum promitterem, ut promittentis fidem
teneas. Quæ autem major fieri mutatio potest, quam si
te malum virum et ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, indigno negabo, et irascendi quoque causam habebo deceptus.

XXXVI. Inspiciam tamen et quantum sit de quo agitur : dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo : non quia dignus est, sed quia promisi; nec tanquam munus dabo, sed verba mea redimam, et aurem mihi pervellam [3]; damno castigabo promittentis temeritatem : ecce ut doleat [4], ut postea consideratius loquaris : quod dicere solemus, linguarium [5] dabo. Si majus
erit, non committam, quemadmodum Mæcenas ait, ut
2 sestertio centies [6] objurgandus sim. Inter sese enim utrum-

auxilium in re judiciaria; *adesse* alicui in lite, ut gratia crimen elevetur, hoc *advocatio* est.

1. *Præjudicium....... quæri.* H. e. quæri accusandi aut affligendi quoquo modo mei patris ansam.

2. *In rem præsentem..... fui.* Proprie veniebant in rem præsentem olim, quum locum de quo controversia esset, oculo ac digito designare vellent. Sed hic sermonem esse de advocato, qui alioqui in judicio patrocinium clienti aut amico erat præstiturus, apparet. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

XXXVI. Arg. Attendendum esse quis rei promissæ modus sit et aliquid vel ingrato tribuendum, ut fidem non fefellisse sapiens videatur. Non omni errori tamen in rebus promissis temerarie indulgendum esse docet.

3. *Aurem mihi pervellam.* I. e. ipse me admonebo, ad cautionem in posterum adhortabor. Nam aurem vellere commonefacientis est et memoriam item excitantis. Plin. H. N. XI, 45 : « est in aure ima memoriæ locus, quam tangentes antestamur. » Virgil. Eclog. VI, 4 : « Cynthius aurem Vellit et admonuit. » Noster iterum infra V, 7 et Epist. XCIV. *L.*

4. *Ecce ut doleat.* Mihi ipse dicam: ecce ut hoc mihi doleat. Verbum doleat impersonaliter hic usurpatur.

5. *Linguarium.* Multam dependam et quasi vectigal pro lingua temere locuta. Cf. Gronov. ad libr. IV de pecunia vetere, cap. 4.

6. *Sestertio centies.* Lipsius monet argute Mæcenatem locutum, nolle

que comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare : est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum : si leve, conniveamus[1]; si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negaverim, quam semper, quare dederim[2]. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo; sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

XXXVII. Philippus[3] Macedonum rex habebat militem[4] manu fortem, cujus in multis expeditionibus utilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis causa donaverat, et hominem venalis animæ crebris auctoramentis[5] accendebat. Hic naufragus in possessiones cujusdam Macedonis expulsus est; qui, ut nuntiatum est, accucurrit[6], spiritum ejus recollegit, in villam illum suam

se objurgari tanto impendio, id est rebus ipsis, non verbis. *Lagrange* vertit : *Je ne veux pas qu'un reproche me coûte un million de sesterces.* Sestertium centies (h. e. 10,000,000 sestertii) ad nostræ monetæ rationes exactum fere 2,000,000 fr. æquat.

1. *Conniveamus.* H. e. indulgeamus. Connivere proprie est palpebras jungere, dormitantis instar aut cæcutientis nimio solis fervore. Gallice diceretur, *fermons les yeux.*

2. *Malo semel excusare...... quod dederim.* Nempe si non dederim semel, tantum culpam levitatis aut imprudentiæ mihi objiciam. Si vero male promissum dederim, per totam vitam me pœnitebit quod dederim.

XXXVII. Arg. Probat exemplo regis Macedonum, qui errore suo intellecto fidem non præstitit.

3. *Philippus.* Ex memoratione *Pausaniæ*, qui postea Philippum interfecit (cf. Arrian. Exped. Alexandri I, 20, 25 ed. Schmiederi et Diodor. Sic. XVI, 91) colligamus necesse est, patrem Alexandri M. dici, non penultimum aut alium regem Macedoniæ cognominem. Cæterum Seneca unus hanc historiam de Philippo narravit.

4. *Militem.* Non gregarium, sed centurionem ordinis ductorem : sic *miles*, στρατιώτης, sæpe de iis qui militibus præsunt usurpatur. Sed h. l. militem significat qui grandis statura et manu promptus ob id a rege spectatus est, et inter familiares quodam modo admissus. Hoc sæpe apud principes factum videmus et possumus meminisse.

5. *Auctoramentis.* Donis, præmiis.

6. *Qui, ut nuntiatum est, accucurrit.* Scholium *Macedoni illi*, quod

transtulit, lectulo suo cessit, affectum[1] semianimemque recreavit, diebus triginta impensa sua curavit, refecit,
2 viatico instruxit[2], subinde dicentem : Gratiam tibi referam : videre tantum mihi imperatorem meum contingat! Narravit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, et protinus petiit, ut sibi prædia cujusdam donaret. Ille quidam erat hospes ejus, is ipse, a quo receptus erat, a quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis[3] donant; non sufficit homo justus[4] unus tot armatis cupiditatibus; non potest quisquam eodem
3 tempore et bonum virum, et bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? quid habebunt, si suum quisque habuerit? hoc Philippus sibi dixit, quum illum induci in bona quæ petebat jussit. Expulsus bonis suis ille, non ut rusticus injuriam tacitus tulit, contentus quod non et ipse donatus esset; sed Philippo epistolam strictam[5] ac liberam scripsit : qua accepta ita exarsit, ut statim Pausaniæ mandaret, bona priori domino restitueret : cæterum improbissimo militi,

codd. quosdam et edd. invaserat, Gronovius plurium codd., inprimis cod. Naz., auctoritate recte delevit, et *qui* e suis mss. pro *quod* posuit : quem sequimur.

1. *Affectum*. Bene habet : scholium est, quod Lipsii codd. præstabant, *afflictum semivivumque*.

2. *Viatico instruxit*. Viaticum dedit. Viaticum vero est pecunia et interdum cibaria ad viam suscipiendam. C. Cæcil. Plinius de Martiale Hispaniam proficiscente :« Prosecutus eram viatico secedentem ; dederam hoc amicitiæ, dederam, etc. »

3. *Opertis oculis*. Gallic. *les yeux bandés*.

4. *Homo justus*. Sc. hac in re. Nam alias ejus justitia male audit apud Demosthenem et Theopompum Athenæi IV, p. 166 f. 167. Cicero tamen laudat eum propter facilitatem et humanitatem de Off. I, 26. Conf. Ælian. V. H. VIII, 15. Justin. IX, 4. Unde Seneca hanc historiolam desumpserit, dicere non habeo : criticum autem non egisse in deligendis exemplis historicis, notum est, e. c. ex judicio de Alexandro Magno. Cf. ad I de Benef. 13, 1. II, 16, 1. Ep. XCI, 17.

5. *Strictam*. H. e. vividam atque vehementem. Metaphora ducta a gladio qui e vagina strictus fuit.

ingratissimo hospiti, avidissimo naufrago, stigmata[1] inscriberet, ingratum hospitem testantia. Dignus quidem 4
fuit, cui non inscriberentur illæ litteræ, sed insculperentur, qui hospitem suum, nudo et naufrago similem, in id in quo jacuerat ipse littus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ servandus fuerit : auferendum utique fuit, quod summo scelere invaserat. Quis autem pœna ejus moveretur, qui id commiserat, propter quod nemo miserari miseros posset[2]?

XXXVIII. Dabit tibi[3] Philippus quia promisit, etiamsi non debet, etiamsi injuriam, etiamsi scelus facturus est, etiamsi uno facto præclusurus est naufragis littora? Non est levitas, a cognito et damnato errore discedere; et ingenue fatendum est : « Aliud putavi : deceptus sum. » Hæc vero superbæ stultitiæ perseverantia est : « Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit. » Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus pos- 2
sessorem illum eorum littorum reliquisset, quæ naufragio

1. *Stigmata.* Inustas fronti notas litterasque. De hoc more, sive una littera sive pluribus iisque ingentibus frontem implendi maleficorum, multa collegit Lipsius in Elect. II, 15 pag. 488 sqq. Opp. To. I.

2. *Propter quod nemo miserari miseros posset?* Defendit hanc lectionem Lipsius e sequentibus cap. XXXVIII, 2: nonne omnibus miseris aqua et igni interdixerat? Plerique tamen scripti, *pro quo nemo misereri misericors posset?* Vulgatum præfero ut Senecæ magis consentaneum. — *Quis...posset?* Pœnam reprobare videtur istam noster, quia miles iste tam immane facinus commiserat, ut nemo, qui quod incredibile visum esset, evenisse videret, ejusmodi miseris naufragis opem ferre in posterum ab animo suo impetrare posset : ne sibi, verens, idem quod rustico accideret. Seneca autem in hacce reprehensione sibi constat; ut qui, omni actione ingratorum rejecta, nec pœnam probat ullam.

XXXVIII. ARG. Philippum contendit bene egisse, licet promissis non steterit, et pertinaciam eorum carpit, qui quidquid dixerunt, fixum et ratum esse volunt.

3. *Dabit tibi.* Num dabit tibi, superbissime latro, *Philippus*, etc.? Hæc quidem sunt rhetorici coloris Senecæ familiaris propria, ut nimirum interrogationibus conversionibusque subitis ejusmodi utatur : uti sæpe jam vidimus.

ceperat, nonne omnibus miseris aqua et igni interdixerat[1]? Potius est[2], inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas[3] durissima fronte circumferre; ostende quam sacra res sit mensa hospitalis[4]: præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cavetur ne miseros tecto juvare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quam si illam in æs incidissem[5].

XXXIX. « Quare ergo, inquit, Zeno vester[6], quum quingentos denarios[7] mutuos cuidam promisisset, et illum parum idoneum[8] comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseveravit credere, quia promiserat? » Primum alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ etiam male creditæ exactio est; appellare debitorem ad diem possum: et si foro cesserit[9], portionem feram: be-
2 neficium et totum perit, et statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patris familiæ. Deinde ne Zeno quidem, si major fuisset summa, credere perseverasset. Quin-

1. *Interdixerat*. Pro *interdixisset*. Nil hac formula loquendi frequentius, qua plus quam perfect. in indicativo modo pro subjunctivo ponitur.

2. *Potius est*. Præstat te, etc.

3. *Te litteras istas oculis inscribendas*. Lipsius ait: Quid? ipsis oculis inscriptæ notæ? nec potuit, nec solet, etc. Emendat adeo vel *foculis*, vel *ocius*. Sed bene habet. — *Te litteras istas oculis inscribendas*, etc. Bene Huetus in notis mss. locum hunc sic exposuit: non fronti solum, sed oculis ipsis, si fieri posset, inscribendas. Lipsius h. l. expedire se non potuit.

4. *Ostende.... hospitalis*. Institutis antiquissimis hospitalitatem attribuendam et sanctitatem ejus moribus firmatam esse instar decreti, constat. Hinc Græcis ἅλα καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν proverbialis fuit loquendi forma. Cf. Jacobs ad Brunckii Analect. Animadv. I, 2 p. 241 et Addend. Vol. III ejusdem operis P. 2 p. 436. Nec Arabibus incognitum morem dicendique rationem docet Schulz Leitungen des Hochsten V, p. 247.

5. *In æs incidissem*. Ut legem.

XXXIX. Arg. Promissa autem beneficia multum distant ab aliis promissis, v. g. a crediti promisso.

6. *Zeno vester*, etc. Auctor Stoicæ sectæ notissimus.

7. *Quingentos denarios*. Æquant fere 400 franc.

8. *Parum idoneum*. Gall. redderetur *peu solvable*.

9. *Si foro cesserit*. Proprie de argentariis, qui non amplius solvendo pares, ideoque forum, ubi argentariam faciunt, deserere coguntur: deinde

genti [1] denarii sunt : illud, quod dici solet, in morbo consumat [2] : fuit tanti [3], non revocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiamsi frigus erit : non quidem, si nives cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim : sed non, si febricitavero. Sponsum descendam [4], quia promisi : sed non si spondere in incertum [5] jubebis, si fisco [6] obligabis. Su- 3
best, inquam, tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice, ut idem status sit, quum exigitur, qui fuit quum promitterem. Destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi; quid miraris, quum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta : et idem sum. Vadimonium [7] promit-

quoque de debitoribus, quorum bona sub titulum ivere. Cf. ad XII, 3.

1. *Quingenti*, etc. In Lipsiana et plerisque edd. est punctum post : *Quingenti denarii sunt*. Solus *Ruhkopf* ponit tantummodo virgulam; sed, contra suum morem, nihil monens. Nos interpunctionem paulo mutavimus, quo sententia, per se impedita, magis perspicua foret. Sensus est : *Quingenti* tantummodo denarii pendendi *sunt : illud* (hanc pecuniæ summam) Zeno, seu quivis *consumat*, consumeret *in morbo*, *quod* (totæ phrasis, proverbii loco) *dici solet*, ut dici solet.

2. *In morbo consumat*. Morbum dici de quovis animi vitio notum est, ideoque etiam de libidine quadam singulari animi : cf. Ep. VII, 1 et Mitscherlich. ad Horat. Carm. I, 37, 10. Inprimis huc pertinet Epist. 79, 4. Concedo tamen, sumi quoque proprie posse de impensa, quam morbus corporis creare solet.

3. *Fuit tanti*. Quasi dicat : vel hoc impendio emere debui promissi mei fidem.

4. *Descendam*. Ad spondendum in forum et ad tribunal. Cf. ad III de Benef. 27, 2.

5. *In incertum*. Summa non expressa.

6. *Fisco*. In fiscum reditus influxisse, qui ex tributis provinciarum Cæsaris manarent et ad imperatores pertinerent, constat. Cf. Heineccii Antiq. rom. I, 25, 105 sq.

7. *Vadimonium promittimus; tamen deseris : non in omnes datur actio deserentes*. Hanc lectionem ope cod. Naz. reposui. Hic codex, cujus apices singuli, ait Gron. consideratione digni sunt, cum quatuor aliis dabat *deserit*, unde Gronov. fecit : *deserti*. Simplicior autem emendatio mihi esse videbatur : *deseris*. Antea : *Vad. prom. tamen deseritur : non in omnes datur actio; deserentem vis major*, etc. Jam Lipsius *deserentes* dat, quam vocem ad *omnes* retulit, recte legens ac distinguens.

timus; tamen deseris : non in omnes datur actio deserentes; vis major excusat[1].

XL. Idem etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, et an beneficium utique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo : cæterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas ejus, cui debeo[2]. Quid enim regi, quid pauper diviti reddam[3]? utique quum quidam recipere beneficium, injuriam judicent, et beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideo beneficium novum rejicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur : et præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui nova accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam : quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi, nempe quum occasionem haberet, quum fa-

1. *Vis major excusat.* Vis major (*force majeure*) parit exceptionem, quominus quis se judicio promissa statutaque die sistat : hujusmodi sunt grandiores labes, tempestates, incendia, terræ motus, vis aquarum, et alia id genus, quæ humano consilio provideri non queunt.

XL. Arg. Animus gratus tamen præstandus est, si fieri non possit ut res ipsa reddatur. Non ille semper vituperandus qui non statim reddit. Immo ingratum animum hic demonstrat, qui intempestive et statim reddit, quasi invitus debeat.

2. *Aliquando me referre gratiam non patitur....... aliquando felicitas ejus cui debeo.* Quid enim illi dandum qui omnia abunde habet et ita nos præstat divitiis ut nihil illud videatur quod dabimus? Quod infra dicitur, pag. 525, ad cap. fin. : « Aliquando et non reddam beneficium, etc. »

3. *Quid enim regi, quid pauper diviti reddam?* Mureti hæc conjectura est, quam cæteris præfero. Nam omnes codd. et cæteræ edd. habent : *Quid enim regi, quid pauperi, quid diviti r.?* Unde Pinc. facere voluit : *Quid e. regi, quid principi, quid d. r.?* Reges enim et principes frequenter copulat noster. Fuit, quum opinarer voces duas *quid pauperi* margini a male sedulo appictas et sic in textum immissas esse. — *Quid enim regi*, etc. Haud dubie noster de Nerone h. l. cogitavit, qui beneficia quæ Senecæ dederat, ab eo reddituro tot tantaque recipere noluit. Tacit. Annal. XIII, 53.

cultatem. Utrum bonus vir est, an malus? apud bonum 3
virum bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, ut referre gratiam, etiam invitis his quibus refertur, properemus, et instemus recedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, quum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestive remittunt, et nihil se debere testantur. Rejiciendi[1] genus 4
est, protinus aliud invicem mittere, et munus munere expungere. Aliquando et non reddam beneficium, quum possim: quando? si plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus; si ille non erit sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat utique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et ut breviter, qui nimis cito cupit solvere, invitus debet: qui invitus debet, ingratus est.

1. *Rejiciendi genus*. Sic cod. Naz. et cæteri. Nec quidquam mutes. Vincent. bellov. l. l. IX, 108 habet: *Rejiciendi signum*, et mox *munus munere expugnare*. Alioqui sensus est obvius.

DE BENEFICIIS

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM

LIBRI QUINTI.

Absolutis duabus præcipuis partibus, Quomodo dandum beneficium; Quomodo accipiendum: transire se dicit ad quædam non tam in ipsa materie, quam ex ipsa et vicina ac connexa. Quæstiunculas subserit, primo istam; An turpe beneficiis vinci? negat vinci posse, et parem semper esse, qui grate meminit, qui cupit animo referre, si re non potest. Quæstiuncula secunda: An aliquis sibi beneficium donet? item negat, et in utramque tamen partem argutatur. Tertia Quæstiuncula: An aliquis ingratus Stoice dici possit? ait, et docet. Quarta: An non omnes ingrati sint? minime, etsi plurimos fatetur. Deinde ex attextu: Quousque, et an alius pro alio obligemur? ut filius pro patre, et talia. Distinctione respondet, et magis negat. Quinta Quæstiuncula: An triste beneficium, et invito etiam dari possit? potest. Ultima denique: An repeti beneficium possit? LIPSIUS.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER QUINTUS.

I. In prioribus libris videbar consummasse propositum,
quum tractassem, quemadmodum dandum esset benefi-
cium, et quemadmodum accipiendum; hi enim sunt
hujus officii fines. Quidquid ultra moror, non servio ma-
teriæ, sed indulgeo : quæ quo ducit, sequendum est,
non quo invitat [1]. Subinde enim nascetur, quod lacessat
aliqua dulcedine animum, magis non supervacuum, quam
necessarium. Verum quia ita vis, perseveremus, peractis 2
quæ rem continebant [2], scrutari etiam ea, quæ, si vis
verum [3], connexa sunt, non cohærentia : quæ quisquis

I. Arg. Quum potissimæ officii hujus partes absolutæ sint, ad quæstiones procedit connexas quidem, sed non cohærentes, ut Liberali, cujus laudes sequuntur, gratificetur.

1. *Quidquid...invitat.* Potissimis officii partibus consummatis, non opus amplius est ut materiam illustrem ordine accurato, sed delibanda sunt quæ connexa sunt ei quæ ducit, ordine tamen qualicunque non omisso, non ut quæ cohæreant ullo vinculo jucunditatis, appetam, quo invitat, allicit, etsi non omnino supervacua, tamen non necessaria.

2. *Peractis quæ rem continebant.* Postquam ea fuse satis persecutus sum et illustravi quæ rem continent, vel quibus res continetur. *Res* h. l. proprie est *le sujet*.

3. *Si vis verum.* Suppl. *dicere*, vel *dicam*.

diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen
perdit operam. Tibi autem homini natura optimo, et ad
beneficia propenso, Liberalis Æbuti, nulla eorum lau-
3 datio satisfacit. Neminem unquam vidi tam benignum
etiam levissimorum officiorum æstimatorem. Jam bonitas
tua eo usque prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium,
quod ulli datur; paratus es, ne quem beneficii pœniteat,
pro ingratis dependere [1]. Ipse usque eo abes ab omni
jactatione, usque eo statim vis exonerare quos obligas,
ut quidquid in aliquem confers, velis videri non præs-
4 tare, sed reddere. Ideoque plenius ad te sic data rever-
tuntur; nam fere sequuntur beneficia non reposcentem:
et ut gloria fugientes magis sequitur [2], ita fructus bene-
ficiorum gratius respondet illis, per quos etiam esse in-
gratis licet. Per te vero non est mora, quo minus beneficia
qui acceperunt, ultro repetant: nec recusabis conferre
alia, et suppressis dissimulatisque plura ac majora adji-
cere. Propositum optimi viri, et ingentis animi est, tam
diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista
ratio decipiet; succumbunt vitia virtutibus, si illa non
cito odisse properaveris [3].

1. *Pro ingratis dependere*. Quia tibi inscribis et imputas benefacta in alios collata, sequitur ut gratus pro iis sis et solvas.

2. *Et ut gloria fugientes* (Sc. eam gloriam) *magis sequitur*, i. e. modestos. Sic Agrippam IV, 32, 4, appellat noster gloriæ sequentis fugacissimum. Ep. LXXIX, 11, ait: «Gloria umbra virtutis est, etiam invitos comitabitur.» Ingeniosissime quoque Martialis: «Ante fores stantem dubitas admittere famam.» Libr. I, epigram. XXVI.

3. *Non cito odisse properaveris*. Codd. mss. et vulg. edd. habent: *si illa concito odisse properaveris*, unde Muretus fecit: *si illa non cito odisse prop.* Lipsio aliisque editoribus probantibus. In qua tamen lectione illa: *non cito* cum *properaveris* male congruunt. *Ruhkopf* proposuit et in textum recepit *hoc scito odisse prosperaveris*, quam lectionem sic defendit: «quum *con* et *hoc* in codd. sæpe confundantur (cf. Heynii Obss. ad Tibull. IV, 2, 32), legendum puto: *hoc scito*, i. e. hac ratione, quam sequeris. *Scitum* autem idem esse quod decretum, δόγμα, ipse noster docet Ep. CXV, 9. Nec *properaveris* stare

II. Illud utique unice tibi placet, velut magnifice dic-
tum : Turpe est beneficiis vinci. Quod an sit verum, non
immerito quæri solet [1], longeque aliud est quam mente
concipis. Nunquam enim in rerum honestarum [2] certa-
mine superari turpe est, dummodo arma non projicias,
et victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum pro- 2
positum easdem afferunt vires, easdem facultates, eam-
dem fortunam, quæ optimorum quoque consiliorum
duntaxat [3] exitus temperat. Voluntas ipsa rectum pe-
tens [4] laudanda est [5], etiamsi illam alius gradu velociori
antecessit : non, ut in certaminibus ad spectaculum
editis, meliorem palma declarat : quanquam in illis quo-
que sæpe deteriorem prætulit casus [6]. Ubi de officio agi- 3

potuit, quum magis de mora, quam de properatione h. l. sermo sit. Proinde e cod. Naz. *prosperaveris* revocandum erat, in quo verbo nescio quis obelo in codice confixerat τὸ *s*, Grutero narrante, ut inde fieret *properaveris.*» Et interpretatur « si ista, quam tibi præscripsisti, norma legeque oderis atque ita prospera feceris, sive in virtutes mutaveris. » Quæ lectio quum parum probata et interpretatio parum perspicua nobis videretur, Mureti lect. servavimus quæ cum præcedentibus optime consentit.

II. Arg. Non turpe esse beneficiis vinci, demonstrat usque ad cap. VII. Hoc vero dicit duabus rebus beneficium constare, animo, re : animo quidem vinci non decorum ; sed re, non turpe. Multi enim gratum animum habent, nec possunt testari, obstante fortuna.

1. *Quod.... quæri solet*, haud dubie in scriptis scholisque Stoicorum, e. c. Hecatonis rel.

2. *Rer. honestar.* ideoque officiorum, quæ inde pendent.

3. *Duntaxat* erat vox Lipsio suspecta, et quum ejus codex divisim scriberet *dum taxat*, hoc prætulit. At Gronovio assentior, nihil suspecti h. l. esse judicanti. Nam *duntaxat* hic non est *tantummodo*, sed *saltem*, ad minimum ; si nihil aliud, certe exitus temperat, regit fortuna. Sic sæpe occurrit, e. c. Sueton. Aug. 66. Noster habet cod. sensu, Epist. LVIII, 33. Plin. Epp. V, 6.

4. *Voluntas ipsa rectum petens.* H. e. tendens ad virtutem.

5. *Laudanda est.* Notum est illud Ovidii Pont. III, 4, 79 : « ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.» Haud multum abludit Kantianum dogma : bonam voluntatem in consiliis nostris magni esse faciendam et principii loco habendam.

6. *Non ut...... casus :* ibi non voluntas, sed factum ipsum vincit : *casus* tamen, e. c. fractio currus, decidere potest. Exempla dat Pausanias in historia Arrhachionis et Creusæ, lib. VIII, 40. Alia vide ap. P. Fabrum in Agonistic. lib. 3 passim.

tur[1], quod uterque a sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter plus potuit, et ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus [2] est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiamsi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, et toto in hoc intentus est animo : hic non magis victus est, quam qui in armis moritur; quem
4 occidere facilius hostis potuit, quam avertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, ut vincatur: nunquam enim succumbet, nunquam renuntiabit[3] : ad ultimum usque diem vitæ stabit paratus, et in hac statione morietur; magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

III. Lacedæmonii vetant[4] suos pancratio, aut cestu[5] decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor cretam[6] prior contingit : velocitate alium, non animo,

1. *Ubi de officio agitur.* Cf. ad IV, 33, 2.

2. *Quantum conatus est*, quantum velit.

3. *Renuntiabit* conditioni huic, aut amico certamini. Laudat Ernesti in Clav. Cic. h. v. Ciceron. Verr. I, 54 : renuntiabit illam decisionem, h. e. nunciat illam pactionem, quam fecissent, ratam non esse, improbari ab eo, cujus in ea re voluntas maxime spectanda sit.

III. Arg. Cæterum non eum vinci qui minora dedit; nam animo invictus esse potest; animi vero est inprimis victoria. Exempla a Lacedæmoniorum luctatoribus, a trecentis Fabiis, a Regulo.

4. *Lacedæmonii vetant*, etc. In usu tamen fuisse apud eos hoc *pancratium* sive pugilatus et luctæ conjunctionem, antequam referente Plutarcho in Lycurg. c. 19, et plenius Apophthegm. Lacon. p. 228, ed. frcf. vetaretur, noli dubitare. Cf. præter Fabrum Agonist., I, 12. Burmann. ad Propert. III, 12. Pancratiastes est, Lipsio recte observante, qui nudis manibus pugnisque nexus miscet, sed etiam pedibus et toto corpore certat. Inde nomen Græcis, quod viribus et omni robore advocato, sicut et eosdem παμμάχους vocant.

5. *Cestu*, segmento loreo, gravi bullis s. nodis e ferro, ære, plumbo interstincto manus brachiaque armabantur : deinde arte fuisse factas, coriis consutis, chirothecas, ut indui possent manibus, constat : hoc pondere caput, genæ, collum pectusve adversarii quatiebantur. Cf. Homeri Il. ψ, 352 sq. Virgil. Æn. V, 362 sq. et utroque loco Heynii nott.

6. *Cretam*. Sic optimi codd. Alii:

antecessit. Luctator ter abjectus[1] perdidit palmam, non tradidit. Quum invictos esse Lacedæmonii cives suos magno æstimarent, ab his certaminibus removerunt, in quibus victorem[2] facit non judex, non per se ipse exitus, sed vox cedentis, et tradere[3] jubentis. Hoc quod 2
illi in civibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas, omnibus præstat, ne unquam vincantur, quoniam quidem etiam inter superantia[4] animus invictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos[5]. Et Regulus captus est a Pœnis[6], non victus; et quisquis alius sævientis fortunæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. In beneficiis idem est : plura aliquis accepit, 3
majora, frequentiora; non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data et accepta computes : si dantem et accipientem comparaveris, quorum animi et per se æstimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri ut, etiam quum alter multis vul-

metam, quæ est explicatio antiquæ lectionis, et e margine in textum, ut in talibus fit, translata. — *Creta* i. e. meta. Plin. H. N. VIII, 42. XXXV, 17 : alias linea exterior est : ultima linea Horatii Epist. I, 16 fin. inde ducta est.

1. *Ter abjectus*, τριαχθεὶς, qui ter ab adversario dejicitur, aut qui tribus certaminibus, σταδίῳ, διαύλῳ et δολίχῳ vincitur. Hinc Eurip. Orest. 436 διὰ τριῶν δ' ἀπόλλυμαι, prorsus perii. Cf. Ez. Spanhem. ad Juliani Orat. I, p. 40. Salmas. ad Solin. p. 206.

2. *In quibus victorem*, etc. Apud Plutarch. Apophthegm. lacon. p. 228 ed. frcf. ipse Lycurgus hanc eamdem causam hujus legis addit : ὅπως, ἔφη, μηδεὶς αὐτῶν ἐν τῷ πονεῖν ἀπαυδᾷν ἐθίζηται.

3. *Tradere* i. e. manum, quæ porrigebatur : hinc loquendi ratio proverbialis, manum dare, de victo.

4. *Inter superantia.* Sic omnes codd. Gruteri. Pincianus tamen ingeniose emendavit : *in ter superatis animus*.

5. *Nemo trecentos..... occisos*. Trecenti et sex e gente Fabia juvenesque senesque memorantur ann. U. C. 277, ant. Chr. n. 477, C. Horat. Pulvillo, T. Menenio Lanato coss. contra Veienses sæpenumero dimicavisse læto eventu, et postquam multa eorum millia interemissent, agros vastassent, insidiis tandem circumventos occubuisse omnes ad Cremeram. Vid. T. Liv. lib. II, cap. 48; Ovid. Fast. lib. II, v. 235; Dionys. H. lib. IX, c. 5, quanquam ille de more suo dubitat.

6. *Regulus captus est a Pœnis*. M. Atilium Reg. omnes norunt con-

neribus confossus est, alter leviter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamvis alter videatur inferior [1].

IV. Ergo nemo vinci potest beneficiis, si scit [2] debere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quam diu in hoc [3] permanet, quam diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes; at ego tantum accipere possum: tecum stat fortuna, mecum bona voluntas; tamen tam par tibi sum, quam multis armatissimis nudi, aut leviter armati.
2 Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quam voluit [4]. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet a præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis: a principibus [5] dico, a regibus, quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum et imparia datis recepturi. Reges et principes dixi, quibus tamen potest opera navari, et quorum illa excellens potentia per minorum

sul. ann. U. C. 487, ant. Chr. n. 267 cum Jul. Libone, et postea ann. 256: quo anno navali prælio victor extitit apud Ecnomum Siciliæ, et Africam invasit. Sed anno sequente captus est et in vincula a Carthaginiensibus conjectus.

1. *Solet enim fieri.... inferior.* Non omnino tamen bona comparatio. Nam hi qui pares exisse dicuntur, eos animo pares fuisse intelligis; nihil amplius. At videtur h. l. Seneca dicere eos revera pares discessisse, quod minime est. Et aliunde non dicitur quum singulari pugna alter permulta, alter pauca vulnera accipit, illos pares exire.

IV. Arg. Conclusio et probationum quæ supra occurrunt repetitio congestioque; quibus hanc addit, si beneficiis vinci turpe sit, nulli a regibus principibusque viris beneficia accipienda.

2. *Scit debere.* Artem debendi novit. Debere quidam non volunt, aut debent inviti, nec eo tempore gratum animum ostendunt quo nondum rem acceptam solvunt.

3. *In hoc.* In hoc statu animi, in hac cogitatione.

4. *Quam voluit*, quam ejus bona voluntas patet valetque.

5. *A principibus*, etc. Hic Seneca ad suam ipsius conditionem et relationem ad Neronem respexisse videtur, de qua Tacit. Ann. XIV, 53 exponit, ubi ait Seneca: se tot tantisque muneribus obniti debuisse, etc.

consensum ministeriumque constat. Sunt quidam[1] extra 3
omnem subducti cupiditatem, qui vix ullis humanis desideriis continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est a Socrate beneficio vincar; necesse est a Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus
incessit, calcatis regiis opibus. O næ[2] ille tunc merito 4
et sibi et cæteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est infra quem omnia jacebant[3]. Multo potentior, multo locupletior fuit omnia tunc possidente Alexandro; plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

V. Non est turpe ab his vinci; neque enim minus fortis sum, si cum invulnerabili me hoste committis[4]: nec ideo ignis minus urere potest, si in materiam incidit inviolabilem flammis; nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, invictæque adversus dura naturæ, dividendus est[5]. Idem tibi de

1. *Sunt quidam*, etc., quos post ipse appellat, Socrates, Diogenesque sinopensis: de hoc posteriore omnia nota sunt, inprimis illud, quo Seneca h. l. respexit, responsum Alexandro M. roganti ut diceret si quid sibi opus esset: Nunc quidem, paullulum a sole. Cic. Tusc. V, 32 ubi plura de Diogene occurrunt memoratu digna.

2. *O næ* e quatuor codd. Grut. receptum. Olim: *Nonne ille*.

3. *Infra quem omnia jacebant*, quatenus rex Macedoniæ rerum Græciæ potitus erat. Id autem tunc temporis agebat, ut bellum contra Darium Codomanum aggrederetur: itaque necdum fastigium potentiæ ascenderat. Cf. Plutarch. vit. Alexandri p. 671 frcf. Proprie omnia demum possidebat, rege Persarum subacto.

V. Arg. Non minus fortem hunc esse qui cum invulnerabili hoste committitur, non minus calidum et omnia fere exusturum ignem, etiamsi in materiam inviolabilem flammis ceciderit: non minus ergo hunc gratum qui minus præstat. Nos fere semper a parentibus beneficiis vinci; quod ubi necessarium, quomodo est turpe? Non ignominiosum non consequi, modo sequaris.

4. *Si cum invulnerabili me hoste committis*. Committi, componi quis dicitur, qui cum quodam certare debet; *invulnerabili* propter arma, clypeum, thoracem, etc.

5. *Si dividendus est*. Si is lapis qui dividendus proponitur non recipiat ictum, etc.

homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit.
2 A parentibus fere vincimur; nam tam diu illos [1] habemus, quam diu graves judicamus, et quam diu beneficia illorum non intelligimus. Quum jam ætas aliquid prudentiæ collegit, et apparere cœpit propter illa ipsa eos amari a nobis debere, propter quæ non amabantur, admonitiones, severitatem, et inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos usque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit ætas: cæteri li-
3 beros onere [2] senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis a parente; quidni non sit turpe, quum a nullo turpe sit? Quibusdam [3] enim et pares, et impares sumus: pares animo [4] quem solum illi [5] exigunt, quem nos solum promittimus; impares fortuna, quæ si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo eru-
4 bescendum est. Non est turpe non consequi, dummodo sequaris [6]. Sæpe necesse est, ante alia beneficia peta-

1. *Nam tam diu illos habemus.* Cum Lipsio illam vocem *odio* post *illos* insertam in edd. vulgg., sed in nullo codice mss. comparentem expunxi: nec cum Grutero *illos insuper habemus* admittendum putavi. Lipsius recte imposuit. — *Nam tam diu illos habemus.* Spectant hæc ad severitatem patriæ potestatis plerumque liberis graviter incumbentis. Parentes, ait Lipsius ad h. l., tamdiu in vita habemus, atque iis fruimur, quamdiu in adolescentia eos fere gravamur. Ubi firmior ætas firmius judicium dedit, tunc abeunt et moriuntur. Itaque grati non sumus, quia, quum possumus, non intelligimus: quum hoc volumus, serum est, et jam fuerunt. Inde sequitur, nos ab eorum beneficiis vinci. Vitione temporum parentumque hoc tribuendum est, quod Seneca de suis temporibus narrat, an, quod interdum in eo observamus, nimis generale ab eo hoc dictum esse putemus?

2. *Onere* non beneficio. Educandi, monendi, dirigendi laborem habuere: fructum, nisi in tacita spe et gaudio, vix ullum.

3. *Quibusdam.* Sc. rebus. Moneo hoc, quia vidi, fuisse, qui post *quibusdam*, *hominibus* aut *parentibus* supplerent. Quod fieri non potest.

4. *Animo* ut et mox *fortuna* ad τὸ *quibusdam* referuntur.

5. *Illi.* Parentes nempe.

6. *Non consequi, dummodo sequaris.* Is consequitur, vel scopum

mus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interveniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat; nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

VI. Alexander Macedonum rex [1] gloriari solebat, a nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius [2] animi Macedonas, et Græcos [3], et Caras [4], et Persas [5], et na-

suum attingit, qui beneficium refert; is sequitur qui referre tentat, et gratum animum nisu etiam inani demonstrat.

VI. Arg. Alexandri animus qui se gloriabatur a nullo beneficiis victum; qui tamen quum hoc diceret, errabat. Archelao quid responderit Socrates et quam bene. Nolebat scilicet philosophus a rege beneficia accipere, paria non redditurus. At paria nonne reddidisset? Naturam rerum modo docuisset, jam par re exstitisset.

1. *Alexander Macedonum rex*, etc. Superbus Alexander gloriatus est, se multa beneficia contulisse in Macedonas, etc., nec ab iis victum esse beneficiis: sed non cogitavit, ab his ipsis populis sibi præstitum esse immensum suum regnum, ideoque se jam hac ratione ab iis victum esse beneficiis. Macedonas autem, Græcos, Caras (cf. notas infr.; tum Q. Curt. de Reb. Gest. Alex. lib. III et IV et Arriani Exped. Alex. I, 20, etc.) et Persas cum exercitu suo sibi subjecit, vel beneficiis maximis affecit, alias vero nationes *sine exercitu*, solo metu et gloria sua *distrinxit*, i. e. ligavit, subjugavit, sive separavit, divulsit ab imperio Persarum suoque adjunxit. Jam quum securos hos populos præstaret, et de salute eorum sollicitus esset, beneficiis eos se cumulasse ideoque vicisse putavit Alexander.

2. *Nimius animi*. Σύνταξις poetica; pro: vir animæ plus insolescentis quam par est.

3. *Græcos*. Græciæ toti Alexander imperabat quam et antea Philippus ditioni suæ armis subjecerat, et deinde ipse ineunte regno rebellantes devicerat.

4. *Caras*. Incolas Cariæ, quæ Asiæ minoris provincia, sic dicta a prisco rege Care, limites habebat septemtrionem versus Meandrum, alibi Phrygiam Lyciamque et Icarium mare et Internum. Cæterum Cares, quanquam ea ætate satis potentes quæ Trojam captam secuta est, victi fere semper a potentioribus et edomiti sunt. Quales fuerunt Minos Cretensium rex, Nileus, Crœsus, Cyrus, Mausolus, et denuo Alexander. Unde Caris nomen idem fere fuit ac *servus* et pro hoc in fabellis Comicorum sæpe usurpatum invenitur.

5. *Persas*. Persarum nomine proprie designabantur incolæ Persidos quæ provincia in spatium mediocre patens Media, Carmania, Babylonia, Susiana et sinu Persico continebatur. Hac egressi, regnante Cyro, Mediam, Babyloniam, Bactra subjugavere et omnes Asiæ provincias ad Scythiam

tiones districtas sine exercitu [1] suspiciat [2]! ne hoc [3] sibi præstitisse regnum, a Thraciæ angulo porrectum usque ad littus incogniti maris [4], judicet! Eadem re gloriari Socrates potuit [5], eadem Diogenes [6], a quo utique victus est. Quidni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec
2 dare quidquam posset, nec eripere [7]? Archelaus [8] rex Socratem rogavit, ut ad se veniret; dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia,

usque et Ægeum mare. Quæ sedulo distinguenda Persis ab imperio Persarum, quod immensæ latitudinis fuisse nemo nescit et ab Indorum littore ad Græciam projectum, 2,800 millibus vix contentum fuit.

1. *Et nationes districtas sine exercitu*. Lipsius conj. *suo exercitu*. Gronovius autem ait: videtur legendum: *nationes descriptas in exercitus*, h. e. a nationibus, quas in exercitus descripserat, victum beneficiis eum non esse, etc. Sed nulla emendatione opus est, si interpreteris: nationes ligatas obnoxiasque fuisse etiam sine exercitu, solo metu et viri gloria attonitas.

2. *Suspiciat*. I. e. *miretur*, vereretur, tanquam de iis bene meritus.

3. *Ne hoc*. Gronov. proponit *ne hos* (Macedonas, etc.), quod hunc locum multo magis perspicuum efficit.

4. *Littus incogniti maris*. Mare Erythræum significat quod vix antiquis notum fuit, et Indicum mare quod inter duas peninsulas situm quæ Indiam hodie continent, nunc *golfe de Bengale*. Ideo vero Thraciæ angulum nominat, quod Thraciæ contermina Macedonia olim una cum Thracia fuit, sed invalescente Macedonum potentia nomen proprium sibi sumpsit: quod quidem diu ante Philippi et Alexandri tempora evenit.

5. *Eadem re.... potuit*, etc. I. e. se a nullo beneficiis esse victos.

6. *Diogenes*. Sinopensis et Cynicus de quo passim. Hic eodem die Corinthi mortuus est quo Alexander Babylone.

7. *Quidni....... eripere?* Spectant hæc ad Diogenem quem Alexander Corinthi visum sciscitatus est an aliquid cuperet. Cynicus vero ait: Tu a meo sole amovearis, id unum cupio.

8. *Archelaus*. Macedonum rex, Perdiccæ filius, sed spurius, qui postquam fratres omnes consumpsit cæde, regnum vi invasit, ann. ant. Chr. nat. 413, et post tredecim annos a Cratero, amasio suo, eodem anno interfectus est, quo Socrates obiit, docente Diodor. Sic. XIV, 37 ibique *Wesseling*. Testatur veritatem rei Aristot. Rhetor. II, 23, 8 ed. bip. To. IV, p. 276: attigit et Diogen. Laert. II, 25 ubi Menagius nostri loci memor fuit. Archelaus autem quanquam scelera multa ut summa rerum potiretur admisit, regem magnum se præstitit, litterarum inprimis et artium et philosophiæ studiosissimus fuit, et Euripidem ad se vocatum beneficiis multis in aula detinuit.

quum reddere illi paria non posset[1]. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere : deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, et id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnunc Archelaus daturus erat aurum et argentum, recepturus contemptum auri et argenti[2]. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? et quid tantum erat accepturus quantum dabat, si ostendisset hominem
vitæ ac mortis peritum[3], utriusque fines[4] tenentem? si 3.
regem[5], in luce media errantem[6], ad rerum naturam admisisset[7], usque eo ejus ignarum, ut quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, et filium, quod in luctu ac rebus adversis moris[8] est, tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset, et bonum animum habere jussisset, dicens : « Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus[9], quum luna

1. *Nolle se ad eum.....posset.* Aristoteles l. l, hæc sic extulit: ὕβριν γὰρ, ἔφη, εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως εὖ παθόντα, ὥσπερ καὶ κακῶς. Exornarunt alii hanc Socratis responsionem, e. c. Epictet. To. III. p 212 ed. Schwgh., et auctor primæ epistolarum, quæ, docente Bentleio Opusc. phil. p. 47 sq. ed. lips., Socrati falso tribuuntur. Conf. Baylii Dict. hist. et crit. Archelaus I.

2. *Etiamnunc Archelaus....... auri et argenti.* Quidni? Nonne et Annæo plus quam millies sestertia Nero præstiterat, qui tamen a magistro discere potuerat quam contemnenda auri et argenti vis?

3. *Vitæ et mortis peritum.* H. e. qui et bene vivere et fortiter mori nosset.

4. *Fines.* Quatenus et quomodo vivere et mori oporteret.

5. *Si regem*, etc. Supplend. quæ superioris sententiæ initium sunt : « Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat. »

6. *In luce media errantem.* Omnia μεταφορικῶς. De scientiarum luce agitur quæ tunc illuminabat Græciam ; quod nos *lumières* dicimus.

7. *Ad rerum naturam admisisset.* H. e. naturæ vires, vices, arcana et cætera id genus docuisset.

8. *Moris.* Sc. græci, non romani. Cf. Ælian. V. H. VII, 8 ibiq. not. Sueton. Calig. 5. Unde hæc de Archelao sumpserit, dicere non habeo. At quæ Plato in Gorgia, Vol. IV p. 53 sq. Opp. bip. de Gorgia narrat, firmare hæc possunt.

9. *Coitus.* Quod Gallice Astronomicorum periti vocant *syzygie*, quæ vox duo complectitur, nempe *conjonction* et *opposition.*

humiliore currens via[1], infra ipsum solem, orbem suum
4 posuit, et illum objectu sui abscondit: quæ modo partes ejus exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modo plus tegit, si majorem partem sui objecit; modo excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrasque media successit[2]? Sed jam ista sidera huc et illo diducet velocitas sua; jam recipient diem terræ, et hic ibit ordo per secula: quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios
5 effundere. Paulum exspecta; jam emerget, jam istam velut nubem relinquet, jam exsolutus impedimentis, lucem suam libere mittet.» Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, si ullum dare potuisset Socrati[3]. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus, et cujus per figuras[4] sermo procedere solitus erat, derisor[5] omnium, maxime potentium, maluit illi nasute[6] negare, quam contumaciter ac superbe. Dixit, se nolle beneficia ab eo accipere, qui non posset
6 paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socrate acciperet.

1. *Luna humiliore currens via.* Nam vix ducentis et sexaginta millibus distat a terra luna, his etiam temporibus quibus maxime distat; quum solis intervallum ad terras usque plus quam millies centena millia millium contineat (nostris mensuris plus quam 30,000,000 leucarum).

2. *Si recto libramento... successit.* Recto libramento stat luna contra solem, quum in medio illius sideris stare videtur.

3. *Parum scilicet..... potuisset Socrati.* Nempe a Socrate edoctus Archelaus non credidisset se posse multa beneficia Socrati conferre. Tunc enim facile vidisset, gratiam, honores aut divitias, nec pluris æstimanda esse quam sapientiam, et parum hæc Socratis grandem animum delectatura.

4. *Per figuras.* I. e. oblique, tecte et simulate dicendi genus in quo aliquid ἐμφάσεως et εἰρωνείας inesset. Cf. Ernesti Lexic. technol. Latin. rhet. h. v.

5. *Derisor.* Spectat ad notam Socratis ironiam, de qua cf. *Tiedemann Geist der specul. Philosophie* II p. 15 sq. et *Wieland* celeberrimi Aristippus.

6. *Nasute.* Sic omnes codd. *astute*

Dicet aliquis : Negasset, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, et omnia sua magno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis, an accipere a rege : in æquo utramque ponit repulsam : et superbo fastidiri acerbius est, quam non timeri[1]. Vis scire quid vere noluerit ? Noluit ire ad voluntariam servitutem is, cujus libertatem civitas libera ferre non potuit[2].

VII. Satis, ut existimo, hanc partem tractavimus, an turpe esset beneficiis vinci : quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsos beneficium dare; manifestum enim fuisset, non esse turpe a se ipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam[3] et de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare ? an debeat referre sibi gratiam ? Quod ut videretur quærendum, illa fecerunt[4] : solemus 2
dicere[5], Gratias mihi ago; et, de nullo queri possum alio, quam de me : Ego mihi irascor, et, Ego a me pœnas exigam, et, Odi me; multa prætorea hujusmodi, per quæ unusquisque de se, tanquam de altero loquitur. « Si nocere, inquit, mihi possum : quare non et beneficia mihi dare possum ? Præterea quæ, si in alium contulissem, beneficia vocarentur : quare si in me contuli, non sint ?

vero sive *vafre* pro scholiis habeas.

1. *Et superbo fastidiri..... non timeri.* Atqui tamen superbi animi est timeri se velle; et imperantium plurimos hoc morbo laborare, res omnino non neganda est. Notum est *Oderint, dum metuant,* quam sententiam Noster tam acerbe exagitat de Ira lib. I, cap. 16.

2. *Noluit ire..... potuit.* Respexit ad iambica Sophoclis, quibus et Pompeius usus esse narratur ap. Plut. Pompeii vit. c. 78, quum Ægyptum intraret.

VII. Arg. Neque beneficia quemquam sibi ipsi dare, neque gratiam referre posse : usque ad cap. XI. Hoc v. capite varias rationes tradit quæ contrariam thesin videntur confirmare et quibus utuntur adversarii.

3. *Atqui apud Stoicos quosdam.* Quinam hi fuerint, ignoramus : nec in tanta Stoicorum librorum jactura quidquam habemus, unde hæc aut alia multo graviora colligendo sciamus.

4. *Illa fecerunt.* H. e. ita egerunt, se gesserunt; hæc verba fecerunt.

5. *Solemus dicere,* etc. Et recte sic dicere videmur, quippe nos nunc

Quod, si ab altero accepissem, deberem : quare si mihi
3 ipse dedi, non debeam? Quare sim adversus me ingratus : quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, et in se durum ac sævum, et sui negligentem [1]? Tam alieni corporis leno male audit, quam sui [2]. Nempe reprehenditur assentator, et aliena subsequens verba [3], paratus ad falsa laudator : non minus placens sibi, et se suspiciens, et, ut ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum quum foris peccant, invisa sunt, sed quum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui im-
4 perat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est [4] barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quam animum suum continere, et tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit : quare Socrates sibi non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait : Quod tibi deest, a te ipso mutuare; quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt,
5 in quibus consuetudo nos dividit. Dicere solemus : Sine loquar mecum : et, Ego mihi aurem pervellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic et

pro diversa quadam persona habentes, quam fuimus tum, quum illa vel bona, vel mala faciebamus.

1. *Quam in se...... negligentem.* Exemplo sit ille Heautontimorumenos Terentii, qui ob duritiem, qua filium affecise sibi videbatur, sordidus durusque in se fuit. Nec postea defuere, nec nunc desunt, qui in Dei honorem hoc vitio laborent.

2. *Tam alieni corporis.... sui.* Hypallage pro : tam sui corporis leno male audit quam alieni.

3. *Aliena subsequens verba.* Qui id perpetuum dicit quæ prior quispiam jecit. Martial. lib. XII, epigr. XL : « Mentiris, credo, recitas mala carmina, laudo; Cantas, canto; bibis, Pontiliane, bibo. » Item, Juven. Sat. III : « Rides, majore cachinno Concutitur; flet, si lacrymas conspexit amici. »

4. *Gentes facilius est*, etc. Sententia hæc sæpissime apud antiquos occurrit. Prima ejus stamina orsus est Homer. Il. IX, 254 sq. : ubi sensus est : victoriam tibi (Achilli) Minerva et Juno dabunt, si velint; tu vero animum magnum, i. e. bonum et mitem habere memento, nam placabilis animus hic melior est illa victoria. Comparatio autem ibi est ita instituenda, ut κράτος et φιλοφροσύνη sibi opponantur. Cf. Horat. Serm. II, 7,

gratias agere : quo modo objurgare se, sic et laudare : quo modo damno sibi esse, sic et lucro potest. Injuria et beneficium contraria sunt; si de aliquo dicimus, injuriam sibi fecit : poterimus dicere, Beneficium sibi dedit.»

VIII. Natura[1] sibi debet[2]? Natura prius est, ut quis
debeat, deinde ut gratiam referat; debitor non est sine
creditore, non magis quam maritus sine uxore, aut sine
filio pater. Aliquis dare debet, ut aliquis accipiat : non
est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra
transferre. Quo modo nemo se portat, quamvis corpus 2
suum moveat et transferat : quo modo nemo, quamvis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur[3], nec statuam sibi tanquam patrono[4] ponit : quo modo, si æger cum cura sua convaluit, mercedem a se non exigit : sic in omni negotio, etiam quum aliquid prodesse sibi fecerit[5], non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat.

83 ibique Bentl. *M. Cato* major, in cujus vita et Plutarchus hujus præcepti meminit, quod nec in ejus libro de Re rust. adhuc superstite deest.

VIII. Arg. Refutare incipit illam opinionem, posse nos nobis beneficium dare, gratias agere, etc.

1. *Natura*, etc. Lipsium, quem ipsum parum concise et concinne scripsisse constat, hæc abrupte posita esse pronuntiare, mireris. Nec abrupte esse posita quivis intelliget, modo reputet, quæ Stoicis propria fuerit ariditas in argumentando, eam interdum nostro hærere.

2. *Natura* (ablat. casu) *sibi debet*, etc. Sic omnes fere codd., nam in correctioribus codd. Pincianus ait, hæc verba omnino desiderari. Muretus Agricolæ conjecturam : *Nemo sibi debet* in textum recepit, reliquis editoribus sequacibus. Erasmus vulgatum tenuit. Cæterum Lipsius ad h. l. ait : « Caput hic novum feci, nam res tota alia et orditur jam refutare. Abrupte satis, fateor ; si tamen hæc plena. » Apud Erasmum initium hujus capitis est a verbis : *Aliquis dare debet*, etc. Equidem puto, refutationem incipere a verbis : *Natura prius*, etc. et illa : *Natura sibi debet* ad precedentia pertinere. Ad refutationem tamen quoque pertinere possunt, si post *debet* puncta interrog. ponas.

3. *Affuisse sibi dicitur*. H. e. auxilium sibi dedisse accusato ; advocati partibus functum erga seipsum.

4. *Patrono* quod liberti aut clientes, Lipsio recte observante, ad quos spectat, sollemniter solent. Et bases cum ejusmodi titulis s. inscriptionibus multæ exstant. Martial. lib. IX, epigr. LXIX : « Causidicum medio quum faber aptat equo. »

5. *Etiam quum aliquid prodesse sibi fecerit*. Omnium codd. est lectio.

3 Ut concedam aliquem dare sibi beneficium : dum dat, et recipit; ut concedam aliquem a se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi, quod aiunt, versura fit[1], et velut lusorium[2] nomen statim transit. Neque enim alius dat quam
4 qui accipit, sed unus atque idem. Hoc verbum [3]Debere, non habet nisi inter duos locum : quomodo ergo in uno consistit, qui se obligando liberat? Ut in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu[4] ordo mutatur, et quæ sequebantur præcedunt, et quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocunque ierint, in idem revertuntur; ita in homine existima fieri : quum illum[5] in multa mutaveris, unus est.
5 Cæcidit se : injuriarum cum quo agat[6] non habet; alligavit et clausit, de vi non tenetur[7]; beneficium sibi dedit:

Erasmus tamen aliique : *etiam quum aliquis probe sibi fecerit.* Lipsius inde facere maluit : *aliquid probe sibi fecerit.* Sed codd. lectio bene habet, nec quidquam mutes. Cæterum sensus est obvius.

1. *Domi, quod aiunt, versura fit. Versuram facere, versura solvere* est aliquid ab altero mutuari, quod alteri des aut commodes, creditorem mutare et fœnus fœnore dissolvere; quod apud nos proverbialiter dicitur: *faire un trou pour en boucher un autre; découvrir Pierre pour couvrir Paul.* Ter. in Phorm. Act. V, sc. I, v. 15 : « In eodem luto hæsitas : versura solvis. » *Domi* autem fit versura, quum a nobismetipsis mutuamur, non ab argentario versuram facimus. Cf. Plin. H. N. XIX, 4; Ernesti Clav. Cic. h. v.

2. *Lusorium*, i. e. in ludo usurpatum, quatenus qui dat in ludo e. c. pilæ, mox est acceptor; qui nunc victor, mox victus. Alias est inanis nec verus, ut arma lusoria, spectaculum lusorium apud Nostrum.

3. *Debere.* Quasi *de* (*alieno*) *habere.* Quidquid enim debes, non tantum non habes, sed etiam rei debitæ pretium aut valor deest ut non habeas. *Debere* est quasi *de habere*, *de alieno habere*; necesse est igitur duo esse, ut debiti aliquid sit.

4. *Quia motu*, etc. Lipsius hic laudat Aristotelem de Cœlo II, 2, monetque opinione nostra tale aliquid fieri posse.

5. *Quum illum*, etc. Quamvis multas in personas eum indueris, tamen ille unus, quem noveras, erit.

6. *Injuriarum........ agat* tanquam accusator.

7. *De vi non tenetur* propter vim illatam non excusari potest : nam *teneri* sic usurpari notum est vel ex Ernesti Clav. Cic. h. v. Hunc sensum malim quam illum : non violenter alligatus est : et nexus sententiæ illum postulat.

protinus danti reddidit. Rerum natura [1] nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit : nec perire quidquam potest, quod quo excidat non habet, sed eodem revolvitur unde discedit. Quid simile, inquit, ha- 6
bet hoc exemplum propositæ quæstioni? Dicam. Puta te ingratum esse : non peribit beneficium : habet illud qui dedit; puta te recipere nolle : apud te est, antequam redditur. Non potes quidquam amittere : quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipsum orbis agitur [2]; accipiendo das : dando accipis.

IX. « Beneficium, inquit, sibi dare oportet : ergo et referre gratiam oportet. » Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, a qua ad caritatem sui compositus [3] est : unde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura ap-

1. *Rerum natura*, etc. Egit noster de hac re Epist. 36, 10, ibiq. vid. not. Ovid. locus exstat celeberrimus de his mutationibus, Metamorph. lib. XV, vs. 239, sqq.: «Quattuor æternus genitalia corpora mundus Continet; ex illis duo sunt onerosa, suoque Pondere in inferius, tellus atque unda, feruntur; Et totidem gravitate carent, nulloque premente, Alta petunt, aer atque aere purior ignis. Quæ quanquam spatio distant, tamen omnia fiunt Ex ipsis; et in ipsa cadunt, resolutaque tellus In liquidas rorescit aquas : tenuatus in auras Aeraque humor abit; dempto quoque pondere rursus In superos aer tenuissimus emicat ignes; Inde retro redeunt, idemque retexitur ordo : Ignis enim densum spissatus in aera transit, Hinc in aquas; tellus glomerata cogitur unda. Nec species sua cuique manet, rerumque novatrix Ex aliis alias reparat natura figuras. Nec perit in tanto quicquam, mihi credite, mundo; Sed variat faciemque novat; nascique vocatur Incipere esse aliud quam quod fuit ante, morique Desinere illud idem, quum sint huc forsitan illa, Hæc translata illuc; summa tamen omnia constant.» Cf. e recentioribus *Reimar*, in libro egregio : *Wahrheiten der natürl. Religion; Jacob*, *allgemeine Religion*, etc.

2. *Intra te ipsum orbis agitur.* Gall. *le cercle roule au-dedans de toi-même.*

IX. Arg. Nemo sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, si sibi prodest, si se amat.

3. *Sed nat. paret..... compos.*, etc. «In primis naturæ, quibus homo, secundum Stoicos, præditus nascitur, sive quæ natura homini nascenti ut maxime æstimabiles res conditionesque commendat, potissimum locum obtinent omnia, quæ ad *caritatem sui*, φιλαυτίαν, pertinent, ut se, vi-

petendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat, nec clemens, qui sibi ignoscit, nec misericors, qui malis suis
2 tangitur[1]. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia : sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est : at prodesse sibi, necessarium[2] est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est[3]. Quis unquam laudatus est, quod sibi ipse fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium[4]; nemo sibi donat, non magis
3 quam credit[5]. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat : inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quando ergo gratiam referet, quum per hoc ipsum quo gratiam refert, beneficium det[6]? Quomodo enim discernere poterit, utrum det sibi beneficium, an reddat, quum intra eumdem hominem res ge-

tam corpusque tueatur, declinetque ea, quæ nocitura videantur, omniaque, quæ ad vivendum necessaria, anquirat et paret, etc.» Cicer. de Off. I, 4.

1. *Tangitur.* Pro *movetur, afficitur*; ut Gallic. dicimus *toucher*. Aliquando hic sensus occurrit. Lucret. de Rerum Natura, lib. I : « Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira. »

2. *Necessarium.* Quia sine eo ne vivere quidem potest, et natura hominem eo compellit, velit nolitve.

3. *Quo...... est.* Addas : sed homo, qui sibi vel maxime profuit, nunquam dicitur sibi beneficentissimus fuisse.

4. *Non magis quam hospitium.* Atqui nullus sibi hospitium dat. Hospitalitas est advenam, externum, viatorem ædibus suis admittere. Hospes Græcis ξένος quod idem sonat ac Latinis *alienigena*. Tum hospitium necessitudinis quoddam genus erat ut amicitia et consanguinitas. Porro nullus dicitur proprie esse sui amicus; nam amicus est *alter ego*. Nullus dicitur sibi propinquus. Nullus ergo sibi hospes dici potest.

5. *Credit.* Subaud. *mutuum*. Unde sensus *prêter*. Martial. lib. VIII, epigramm. XXXVII : « Quod Gaietano reddis, Polycharme, tabellas, millia te centum, num tribuisse putas? Debuit hæc, inquis : tibi habe, Polycharme, tabellas, Et Caietano millia crede tuo. »

6. *Quum per hoc ipsum...... det.* Nam quum sibi beneficium ille dat qui sibi olim dedit, gratiam ipse sibi refert, beneficiumque reddit; et similiter quum gratiam sibi refert, novum beneficium sibi dat. Ita ut omne beneficium simul et conferatur et referatur, simul grati animi causa et effectus sit. At vid. quæ Noster ipse subjunxit.

ratur[1]? Liberavi me periculo : beneficium mihi dedi;
iterum me periculo libero : utrum do beneficium, an
reddo? Deinde ut primum illud concedam, dare nos bene- 4
ficium nobis : quod sequitur, non concedam; nam etiamsi
damus, non debemus; quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri : debet nemo, nisi alteri : reddit nemo, nisi alteri. Id intra unum non potest fieri, quod toties duos exigit.

X. Beneficium est, præstitisse[2] aliquid utiliter : verbum autem Præstitisse, ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? quia venditio alienatio[3] est, et rei suæ, jurisque in ea sui, in alium translatio[4]. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, a se dimittere est, et id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo
sibi dedit : quia nemo dat sibi. Alioqui duo contraria in 2
uno coeunt[5], ut idem sit dare, et accipere. Etiamnunc multum interest inter dare et accipere : quidni? quum

1. *Quum intra eumdem hominem res geratur.* Vid. supra, cap. 8 fin. : « Intra te ipsum orbis agitur. »

X. ARG. Beneficia proprie non dantur nisi alieno : desiderant alteram personam. Hoc autem probat a vi propria et sensu, ut aiunt, grammaticali verborum *præstare*, *vendere*, *dare*; quæ quidem omnia alienationem indicant, h.e. mancipii translationem ex alio in alium.

2. *Præstitisse. Præstare* est verbum juris, et rerum quæ publice fiunt, e. c. in sponsionibus, in fide facienda rem sic vel sic eventuram, vel non eventuram, etc., et eatenus semper ad alios spectat. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

3. *Alienatio.* Vox quoque Jurisperitorum vocabulario propria; quam Gallicus sermo servavit. Nam dicimus *aliéner*. Cæterum neque Gallice, neque apud Romanos τὸ *vendere*, τὸ *alienare* συνωνύμω sunt; sed genus unum alienationis venditio. Item aliud genus donatio. Vid. not. seq.

4. *Translatio.* Legitima definitio, ait Lipsius, et imperatoriæ illi consonans : « alienatio est omnis actus, per quem dominium transfertur. »

5. *Alioqui duo contraria in uno coeunt.* Bene sic distinxit Gruterus,

ex diverso ista verba posita sint. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare et accipere. Paulo ante[1] dicebam, quædam[2] ad alios pertinere, et sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat a nobis. Frater sum, sed alterius; nemo est enim suus frater. Par
3 sum, sed alicui; quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur : quod jungitur, sine altero non est. Sic et quod datur, sine altero non est : te beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quam sibi favet, quam suarum
4 partium est. Diutius hoc et pluribus exemplis licet prosequi; quidni? quum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam quum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, et inter maxima humani generis bona, fides colitur; num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse?

XI. Venio nunc ad ultimam partem[3]. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere[4], sicut qui solvit pecuniam : nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Beneficium et gratiæ relatio, ultro citroque ire debent : intra unum hominem non est vicissitudo[5]. Qui ergo

quum antea distingueretur : *quia nemo dat sibi alioqui. Duo*..... et *in uno* restituit pro vulg. *in unum*, e codd.

1. *Paulo ante.* Initio capitis : « præstitisse ad alios spectat. »

2. *Quædam.* Supple *verba.*

XI. Arg. Denique notioni beneficii adversatur, si beneficia nobis ipsi dare dicimur. Nam beneficiorum conditio vicissitudo est. Quæ vero vicissitudo esse possit in uno homine?

3. *Ultimam partem.* An alteram? Intelligit hoc quod objectum erat initio cap. IX : « Beneficium sibi dare potest, ergo et referre gratiam. » Prius membrum de beneficio refutavit : nunc hoc alterum de gratia.

4. *Impendere. Dépenser, donner du sien.*

5. *Vicissitudo.* Gall. *réciprocité.*

gratiam refert, invicem prodest ei, a quo consecutus est aliquid : qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et 2
quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat[1]? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest; et quis unquam ingratus hoc noluit facere? immo[2] quis non ingratus fuit, ut hoc faceret? « Si gratias, inquit, nobis agere debemus, et gratiam referre debemus[3]. Dicimus autem : Ago gratias mihi, quod illam uxorem nolui ducere,
et cum illo non contraxi societatem. » Quum hoc dicimus, 3
laudamus nos : et ut factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur[4]. Beneficium est quod potest, et quum datum est, non reddi : qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit : ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur.
In beneficio hoc est probabile et [5]suspiciendum, 4
quod alteri ut aliquis prodesset, utilitatis interim suæ oblitus est[6]; quod alteri dedit, ablaturus sibi; hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis

1. *Et quis non.... cogitat.* I. e. quis, dum de referente gratiam et de illo qui beneficium dedit, cogitat, non sentit duas esse personas prorsus diversas.

2. *Immo.* Aut potius, *au contraire.*

3. *Et gratiam referre debemus.* Substantivum *gratiam* hic omittere Noster potuisset : nam etsi, Lagomarsino ad Pogium Epist. To. III. p. 305 monente et Ruhnkenio in præf. ad Schelleri Lexicon latino-batav. comprobante, Latini non dicant, *gratias referre*, at gratiam referre, gratiam habere; tamen gratias referre et habere, dicere solent, si quando cum *agere gratias* conjungantur.

4. *Gratias agentium verbis abutimur.* Ut Gallice quidem, quum dicimus : « *Je me sais bon gré d'avoir résisté à la tentation.* » Cui loquendi formulæ simillimas bene multas reperire est, ut, v. g. : « *Se donner quelque chose.* » Annotandum tamen, neque illud Ethicographo minimi pendendum videbitur, aliquid mente in nostra certaminis et pugnæ exstitisse quum his dictionibus utimur. V. g. quum dicitur : « Gratias mihi ago quod cupiditati meæ non sim obsecutus, » patet ambiguum et anceps certamen fuisse in animo, utra vinceret, cupiditasne an vox rationis cupiditati contraria.

5. *Probabile et suspiciendum.* H. e. dignum quod comprobemus et demiremur.

6. *Quod alteri ut........ oblitus est*

5 res est, aliquem conciliat, aliquem obligat : sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, ut dicat : Hic homo colendus est : illi beneficium dedit : dabit et mihi. Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed ejus, cui dat. Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat : non est ergo beneficium.

XII. Videor tibi jam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæ pretium facit : immo totam operam bona fide perdere [1]? Exspecta : etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero : a quibus quum evaseris, nihil amplius assecutus eris, quam ut eas difficultates effugeris, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose solvere, quos
2 ipse ut solveres, feceris [2]? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac jocum sic illigantur, ut eorum solutio imperito difficilis sit, quæ ille qui implicuit, sine ullo negotio separat, quia commissuras eorum et [3] moras novit; et nihilominus illa habent aliquam voluptatem,

Quod aliquis ut utilitatem alteri afferret suam utilitatem ipse neglexit aut non recordatus est; quod non modo alteri dedit, sed a se abstulit quod illi alteri daret.

XII. Arg. Excusat se, quod hanc quæstiunculam proposuerit, et hac occasione utitur ad quæstionem aliam ejusmodi : Nemone sit ingratus, in medium proferendam.

1. *Dicis me..... perdere?* Spectant hæc ad c. 1, 2 ubi hæc ipsa verba posuerat.

2. *Quid enim.... feceris?* Hunc tamen morem fuisse veterum Stoicorum, quorum disputationes ideo spinosæ vocantur, constat. Cf. Brucker. Hist. Crit. To. I, p. 904 sq. Laudat Lipsius Aristippi in iis lepidum dictum (ap. Diog. Laert. II, 70) : Proponente quodam captiunculam (αἴνιγμα) et ut solebat, urgente : O fatue, inquit, quid opus solvere, quod etiam ligatum exhibet negotium?

3. *Moras.* Vulgo *mores.* Illud aptius, ait Lipsius; et tamen aptius vellem, An fuit *ex more?* At Gronov. docuit, et hic et in diatribe ad Statium (cf. Drakenborch. ad Silium VIII, 33) de nexu nodoque bene dici *moram*, neque aptius quidquam posse dari. Quæ antecedunt, *quæ ille... separat*, mendosa esse videbantur, quia cod. Naz. cum aliis habebat : *quæ illi qui explicuit.... spirat*, alius, *quæ illi qui impl. s. u. n. patet* : sed hæc

tentant enim acumen animorum et intentionem [1]excitant: ita hæc quæ videntur callida et insidiosa, securitatem ac segnitiem ingenii auferunt: quibus modo campus in 3
quo vagentur, sternendus est, modo creperi[2] aliquid et confragosi objiciendum, per quod erepant, et sollicite vestigium faciant.

Dicitur nemo ingratus esse: id sic colligitur. Beneficium est quod prodest[3]; prodesse autem nemo homini malo[4] potest, ut dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnunc bene- 4
ficium honesta et probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est; ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet; et ideo non fit ingratus. Etiamnunc[5], ut dicitis: Bonus vir omnia recte facit; si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit: malus non accipit; quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus: ita ingratus in rerum natura est nemo. At hoc inane[6]. 5

scholii faciem præbent, illa e vulgata videntur esse corrupta.

1. *Sed quemadmodum........ excitant.* Respicit ænigmata et griphos s. scirpos, quibus quævis ætas, inprimis rudior gavisa est. Quæ eorum ex antiquitate restant, ea Brunck. Analect. To. III, p. 318 et Lectt. p. 308 collegit 39 ænigmata græca, Wernsdorf. in Poet. min. lat. VI, 2, p. 473 centum Cælii Symposii ænigmata latina. Locus classicus de his ludicris est Athenæi X, p. 448 sq. quo egregie usus est *Meiners* in suo opere *Geschichte der Wissenschaften in Griechenland*, Vol. I, p. 55 sq.

2. *Creperi.* I. e. obscuri. Omnes libri habent *crebri*, unde Pinc. fecit *scabri* (minime spernendum.) Nostram lectionem debemus ingenio Lipsii.

3. *Beneficium est quod prodest.* Nam est bonum, quod quidem ita definiverunt Stoici, ut dicerent, esse id quod prosit, ὠφέλημα. Cic. de Fin. III, 10.

4. *Homini malo*, φαύλῳ, qua tali: ad quem bonum pervenire non potest.

5. *Etiamnunc.* Præterea est beneficium *honesta res* propter se expetenda et placens.

6. *Ita ingratus in rerum natura est nemo. At hoc inane.* Una modo literula mutata scripturam codd. repræsento, qui omnes lectionem hanc habent. Hinc Erasmus fecit conjectando; *ita ingr. i. r. n. est nomen, et hoc inane*, quem Muretus, Lipsius, Gronovius aliique secuti sunt. At

Unum est apud nos bonum, honestum : id pervenire ad malum non potest ; desinet enim malus esse, si ad illum virtus intraverit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest : quia bona malaque dissentiunt, nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodest, quia quidquid
6 ad illum pervenit, id pravo usu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, et colligens bilem, quoscumque accepit cibos, mutat, et omne alimentum in causam doloris trahit : ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, et perniciem et occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inveniunt, quo in ma-
7 jorem materiam[1] inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos pervenire, quod prosit[2] : immo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, et extra[3] speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt : quoniam nemo potest quod non habet, dare : hic benefaciendi voluntate caret.

XIII. Sed quamvis hæc ita sint, accipere tamen malus

male interpretati sunt Senecam. *At hoc inane est* : at hæc objectio contra Stoicorum dogma nihil valet. Refutat illas adversariorum conclusiones : etsi mali, qua tales, uno apud nos bono, honesto carere debent, ideoque beneficia nec dare nec accipere possunt, tamen ingrati esse possunt, etc. Mutavi itaque *et* in *at* : quo refutationis initium declaretur. — *At hoc inane.* Hic incipit refutatio posterioris syllogismi, minorem impugnando. Docet itaque hoc et sequenti capite, et malum reddere posse ea, quæ beneficiis similia sint ; quibus non redditis, fore demum ingratum. Hoc postremum addere et defendere debebant Stoici, quia his non positis nulla ad virtutem via malis relicta erat.

1. *Materiam.* Divitias : sic VI, 29, 1 : « Quo ditior quis sit, eo difficilius est virtuti ad eum intrare. » Res per se patet.

2. *Ergo.....prosit.* Nihil boni honestive, nulla virtus.

3. *Extra.* Extrinsecus. Ne nimis durum hoc esse putes, ita cogites quæso, malis, ut fiant proficientes, quorum Seneca tres classes constituit Epist. LXXV, non totam lucem esse aperiendam, sed sensim ad virtutem eorum mentem esse deducendam.

XIII. ARG. Malus etiam ingratus

potest, quæ beneficiis similia sint : quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ[1]. Illa animi bona, a stulto ac malo [2]submoventur : ad hæc[3] admittitur, quæ et accipere potest, et debet reddere : et si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra 2
constitutione tantum. Peripatetici[4] quoque, qui felicitatis humanæ longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta beneficia perventura ad malos; hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem : commoda[5] tamen illa esse, et expetenda, non negamus. Hæc et viro bono dare 3
malus potest, et accipere a bono : ut pecuniam, vestem, honores, et vitam; quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. « At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? » Quædam etiamsi[6] vera non

esse potest. Nam, etsi de constitutione Stoicorum beneficia non accipit, dona accipit quæ beneficiis simillima sunt. Subtilem distinctionem per exempla et comparationes illustrat.

1. *Sunt animi bona...fortunæ*. Hæc est ea fere divisio, quæ apud Joannem Stobensem p. 98, To. II, lib. 2, c. 7. ed. *Heeren*. etiam occurrit : alia bona esse animi, alia externa, alia neutra. Complectitur has divisiones Epictetus Manual. I, et Diss. I, 22 dicens : alia esse in nostra potestate, alia non esse. Nec mirum est, quod idem jam secutus sit Aristotel. Moral. Nicom. I, 8, quum tota divisio e schola socratica petita sit, uti notum est. *Animi bona* sunt virtutes, probi habitus et laudabiles functiones, officia. Hæc sunt vera bona, illa non item. Cf. Lipsii Manuduct. ad Phil. Stoic. II, 22.

2. *Submoventur*. H. e. nos submovemus. Gallic. verte *s'écartent*, vel *se détournent*.

3. *Ad hæc*. Duo posteriora, nempe corporis et fortunæ.

4. *Peripatetici*, etc. Quum aurea mediocritate omnem philosophiam ethicam fundasset Aristoteles, non mirum est, quod et corporis fortunæque bona pluris faceret quam Stoici, quandoquidem quilibet istius decreto bene i. e. neque nimium neque parum utendo, ad summum bonum pervenire potest, ideoque bona appellat omnia quæ ad beate vivendum, ad felicitatem pertineant. Cic. de Fin. III, 12.

5. *Commoda*. Εὔχρηστα, æstimabilia, neque per se bona neque mala. Cf. ad Epist. LXXXVII, 24.

6. *Quædam etiamsi*, etc. Similia sunt IV, 12, 2. Sæpe hac, ut ita dicam, cavillatione usi sunt Stoici, ut in interpretatione opem quærerent vexati, quæ a vulgari loquendi usu

sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa
4 sunt. Sic pyxidem [1], et argenteam et auream dicimus : sic illiteratum [2], non ex toto rudem, sed ad literas altiores non perductum : sic qui male vestitum et pannosum vidit, nudum [3] se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt : ha-
5 bent tamen beneficii speciem. « Quomodo ista sunt tanquam beneficia : sic et ille tanquam ingratus est, non ingratus. » Falsum est; quia illa beneficia, et qui dat, appellat, et qui accipit. Ita et qui veri beneficii [4] specie fefellit, tam ingratus est, quam veneficus, qui soporem [5], quum venenum crederet [6], miscuit.

XIV. Cleanthes [7] vehementius agit : « Licet, inquit, » beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus » est : quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic » latro est, etiam antequam manus inquinet [8] : quia ad

abiret. Sic res a natura hominibus commendatas vocarunt prima naturæ propterea, ut videtur, ne cogerentur ea vocare bona, quibus non annumerari malebant.

1. *Pyxidem.* Proprie enim vasa e buxo tornata designant pyxides, πυξίδες a πύξος, et varios ad usus destinata erant. Martial. lib. IX, epigr. XXXVIII, ad Gallam : « Quum sis ipsa domi mediaque ornere Suburra, Fiant absentes et tibi, Galla, comæ, Nec dentes aliter quam serica nocte reponas Et centum jaceas condita pyxidibus...., etc. »

2. *Illiteratum.* Talis usus exempla apud auctores latinos nunc superstites desidero, nisi Plin. Epist. I, 10, 9 eo traxeris.

3. *Nudum.* Exempla quædam dedit Cuperus Obss. I, 7, nostro tamen loco non usus, et Interpp. ad Suetonium Cæs. c. 41.

4. *Veri beneficii specie.* Suppl. *oblata.* Sensus : Ubi beneficium verum et collatum et acceptum videtur.

5. *Soporem.* Medicamentum soporiferum, ὑπνωτικὸν, ut ille Domitii medicus supra III, 23, dedit. Senec. Ep. LXXXIII, 25 : « licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum. »

6. *Quum venenum crederet.* Suppl. *se miscere.*

XIV. Arg. Malus quamvis illud, quod beneficium Stoico sensu non sit, acceperit, tamen ingratus est.

7. *Cleanthes.* De hoc præstantissimo Zenonis discipulo ac successore et Chrysippi magistro conf. præter Bruckerum Tiedemannumque, Fabricii Biblioth. Gr. III, p. 550 sq. E quo ejus libro hæc desumpta sint, certo dici non potest. Locum tamen habere optime potuerunt in libro περὶ Χάριτος, cujus meminit Diogenes Laertius VII, 175.

8. *Manus inquinet.* Nempe latro-

» occidendum jam armatus est, et habet spoliandi atque » interficiendi voluntatem. Exercetur et aperitur opere 2
» nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium » non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quam» vis nemo usque ad deos manus porrigat[1]. » — « Quomodo, inquit, adversus malum ingratus est quisquam, quum malo[2] dari beneficium non possit? » Ea scilicet ra- 3
tione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona[3] sunt : quorum si malis copia est[4], ipse quoque in simili materia gratus esse debebit, et illa qualiacumque sunt, quum pro bonis acceperit[5], pro bonis reddere. Æs alienum[6] habere dicitur, et qui aureos[7] debet, et qui corium forma publica percussum, quale apud

ciniis, furcifer, et cruore humano, homicida.

1. *Quamvis nemo..... porrigat.* Cf. Phæd., lib. IV, fab. 11, cui titulus : Fur aram compilans; tum ipse Noster, de Ben. lib. VII, cap. 7, et de Constantia Sapientis, c. 4, 2. Voluntatem tamen habebant et furandi Deos ipsos, si attingere potuissent : et ideo juste puniuntur.

2. *Malo.* Ablat. casu, non dativo.

3. *Bona.* In codd. mss. non comparet, sed emendatio est Pinc., quam Muretus in textum recepit : nec voce hac bene carere possumus.

4. *Quorum si malis copia est.* Plurimorum codd. lectio est : alii, *cui tametsi malus est.* Muretus Varr. Lectt. XI, 17, *Cui tamen etsi malus* emendat.

5. *Pro bonis acceperit.* Accipiens credidit bona esse, licet revera non sint.

6. *Æs alienum.* Quia olim omnis pecunia apud Romanos in ære fuit. Nam non ante annum quadringentesimum octogesimum sextum U. C. (ant. Chr. nat. 269, regnante Hierone Syracusis, Q. Ogulneo Figulo, C. Fabio Pictore coss.) argentea moneta Romæ fuit. Vox igitur retenta est, etsi aurum et argentum successit. At in omnibus linguis aliquid idem occurrit, in nostra inprimis. Nam familiari sermone dicitur *de l'argent* pro ære, argento, auro; poetico autem et alto *l'or.*

7. *Aureos. Aureus* nummus erat ex auro conflatus, qui ann. U.C. 547, ant. Chr. nat. 203, primum in usu esse cœpit et scrupulum pondere æquans (scrupula vero in libra romana, quæ apud nos 10 uncias fere valet, 288 numerantur) quinque denarios, vel victoriatos denos, vel H. S. XX repræsentabat, quod nostræ pecuniæ efficit circiter 4 fr. 08 cent. At postea duplices, triplices, quadruplices, quintuplices aurei conflati sunt, et istorum usus frequentissimus fuit ita ut soli dicerentur *aureus.* Annæi temporibus ergo aureus æquavit centum sestertii, nostrarum pecuniarum 20 fr. 38 cent.

Lacedæmonios fuit, quod usum numeratæ pecuniæ præstat[1]. Quo genere obligatus es, hoc fidem exsolve.

XV. Quid sint beneficia, an et in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet: in alios quæritur verum[2]. Vos ad speciem veri componite animum: et dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti jactatur, id colite. « Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est,
2 sic rursus omnes ingrati sunt. Nam, ut dicitis, omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium unum, habet omnia: omnes autem stulti et mali sunt; omnes ergo ingrati sunt[3]. » Quid ergo? non sunt? non undique[4] humano generi convicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, et paucissimos esse, qui de bene merentibus

1. *Et qui corium..... præstat.* Singulare hoc est: ferream enim monetam Spartæ fuisse, at auri argentique illationem Spartam esse interdictam lege, atque observatam hanc legem usque ad Lysandri tempora notum est. Monetæ coriaceæ apud Lacedæmonios Seneca meminit, et paulo ante eum Nicolaus Damascenus, ex cujus historia universali fragmenta quædam asservata sunt. In uno autem Λακεδαιμόνιοι inscripto, habetur: Νομίσματι δὲ χρῶνται σκυτίνῳ· ἐὰν δὲ παρά τινι ἑυρεθῇ χρυσὸς, ἢ ἄργυρος, θανάτῳ ζημιοῦται.

XV. Arg. Quærit an omnes ingrati dicendi sint ex objectione quadam adversantium; et id ait non negandum temere; hoc a poeta dictum non severo, non philosopho; hoc tot scelera quæ ubique grassantur, et sæculi pravitatem probare.

2. *In alios quæritur verum.* Sic plerique codd.: alii, *ad alios spectat verum...... in aliis quæritur verum.* Lipsius illud primum præfert, nec immerito, i. e. veritas aliis, non vobis vilibus stultisque. — *Quid sint ...verum.* Sententia quidem est, vos viles et e turba, vos stulti frustra de vero beneficio quæritis, ejus non capaces: ad speciem et imaginem ejus ite: veritas aliis quæritur. Hæc *sordida humilisque materia*, i. e. illa, quæ speciem beneficiorum gerunt.

3. *Nam, ut dicitis........... sunt.* Stoicum hoc esse dogma paria esse vitia, et omnia habere vitia, qui unum habeat, res notissima est, vel e Ciceronis Paradoxis: cf. supra IV, 26. Ipsum adeo Menandrum, egregium poetam Comicum, illa sententia Stoica usum esse in comœdia, quæ Ὑποβολιμαῖος, sive Ἄγροικος vocabatur, testatur noster in Natur. Qu. IV, præf. fin.

4. *Quid ergo? non sunt? non undique*, etc. Sic distinxit Gruterus, sequutus codicem Naz., probante Gronovio. Seneca respondet ad contradictionem præmissam per concessionem, etc.

non invicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo pravoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio qui non ex philosophorum domo clamat : ex medio[1] conventu populos gentesque damnatura vox mittitur, 3

.... Non hospes ab hospite tutus,
Non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est :
Imminet exitio vir conjugis, illa mariti.

Hoc jam amplius est; beneficia in scelus versa sunt : et 4
sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur : ipsi patriæ manus afferre[2], et fascibus suis illam [3] premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit[4]. Accepti 5
ab illa exercitus in ipsam convertuntur, et imperatoria concio est : Pugnate contra conjuges, pugnate contra liberos : aras, focos, penates, armis incessite[5]. Qui ne trium-

1. *Ecce nescio qui non ex philosophorum domo clamat : ex medio*, etc. Sic codex Naz., a quo nec cæteri multum differunt, quem cum Gron. sequor. Antea : *Ecce nescio quæ...... domo clam sed*, etc. — *Ecce nescio qui non...... domo clamat : ex medio*, etc. Non solum omnes philosophorum sectæ, sed circuli omnes populi hoc clamant. *Domum* autem philosophorum perinde ut familiam pro secta in usu fuisse, patet e Ciceronis Academ. I, 4. Senec. Epist. XXIX, 9. Versus Ovidii sunt Metamorph. I, 144 sq. quos jam de Ira II, 8, 5 laudaverat simili occasione.

2. *Manus afferre*. H. e. in patriam pugnare, in patriæ ruinam et occisionem accingi. *Manus afferre*, vel *intentare*, vim semper denotat cupientis aut verberare, aut necare.

3. *Fascibus suis illam premere*. H. e. imperio suo hanc subjicere. Potentiam *fasces* denotant; *premere*, tyrannidem.

4. *Quisquis non supra rempublicam stetit*. Qui non jure et legibus potentiorem se fecit. Gallice : *quiconque n'est pas au-dessus de l'état.*

5. *Imperatoria concio est.... incessite*. Nullam unquam talem concionem habitam fuisse satis patet; at contra, justitiam violentiæ prætendit vir superbus, et immensam imperii potiundi cupidinem dissimulans patriæ mœrentis non hostem se, at asserto rem fingit. Cæsar, in Lucan. Phars. lib. I, quum trans Rubiconem

phaturi quidem intrare urbem injussu senatus [1] deberetis, quibusque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur : nunc civibus cæsis [2], perfusi cruore
6 cognato, urbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas : et ille victor pacatorque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

XVI. Ingratus est Coriolanus [3] : sero et post sceleris pœnitentiam pius ; posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina [4] : parum est illi capere patriam, nisi verterit [5], nisi Allobrogum [6] in illam cohortes immiserit, et trans Alpes accitus hostis vetera et ingenita odia satiaverit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis du-
2 ces Romani persolverint [7]. Ingratus C. Marius, ad con-

signa infert, mox Urbi illaturus : « Roma, fave cœptis ! non te furialibus ausis Persequor : en adsum victor terraque marique Cæsar, ubique tuus, liceat modo nunc quoque, miles. Ille erit, ille nocens, qui me tibi fecerit hostem. » Et mox ad Ariminenses : « Nec numina deerunt : Nam neque præda meis neque regnum quærimus armis : Detrahimus dominos Urbi servire paratæ. »

1. *Qui ne triumphaturi.... deberetis*. Nam lege Romana vetitum erat ne quis Urbem armatus intraret, etiamsi triumphaturus triumphaturos milites secum duceret.

2. *Nunc civibus cæsis*. Satis vivido colore depingit horrorem belli intestini s. civilis, et ambitionem, causam ejus præcipuam: Præmittit autem hæc, ut deinceps exemplis magis illustrandi rem copia sit.

XVI. Arg. Ingratorum exempla adversus patriam. Coriolanus, Catilina, Marius, Sylla, Pompeius, ipse Cæsar.

3. *Coriolanus*. Cf. Plutarch. in ejus vita et Liv. II, 35.

4. *Catilina*. L. Sergius Catilina, omnium qui unquam patriæ ruinam conspiravere celeberrimus. De hoc omnia nota. Cf. Sallustii bell. Catil., et Flori Histor. lib. IV, cap. 1.

5. *Verterit*. Grater. et Gron. in hoc quoque recte cod. Naz. sequuntur: alii *everterit*.

6. *Allobrogum*. Allobroges, Galliæ populus circa Rhodanum a lacu Lemano ad Isaram usque inhabitans, seditiosus. Ab eorum legatis, quum jam eos Lentulus et Cethegus, quos principes conjuratorum in urbe Catilina reliquerat, in partes suas tracturi essent, conjurationem esse proditam notum est.

7. *Ac diu debitas.... persolverint*, ut duces romani mactarentur, ad exemplum XII juvenum ab Achille, ut inferiarum (ποινῆς) causa, in rogo Patrocli mactatorum apud Hom. Il., XXI, 26 sq. : in honorem vindictamque Gallorum Brenno duce Romam

sulatum a caliga¹ perductus : qui nisi Cimbricis cædibus
Romana funera æquaverit, nisi civilis exitii et trucidationis non tantum dederit signum², sed ipse signum fuerit³, parum multatam⁴ ac repositam in priorem locum
fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sulla⁵; qui patriam 3
durioribus remediis, quam pericula erant, sanavit⁶ : qui
quum a Prænestina arce⁷, usque ad Collinam portam, per
sanguinem humanum incessisset, alia edidit in urbe prælia, alias cædes : legiones duas, quod crudele est, post

expugnantium et mox magna ex parte a Camillo cæsorum, quorum sepulcrum inde *busta gallica* nominatum (Liv. XXII, 14. Varro L. L. IV, 32), et in tertia quartave regione urbis situm. Cf. Adleri *ausführliche Beschreibung der Stadt Rom.* Altonæ, 1781, p. 161, 190. Cæterum per se patet, Livio duce in hac Romæ a Gallis captæ mentione usum esse Nostrum, non Polybio qui tamen rem tractat, I, 6, 2; II, 18, 2.

1. *Marius.... a caliga.* Caliga gregarii militis fuit calceus, Suet. Calig. 9. Hic est pro : infima conditio et locus. Et Marium revera constat ex infima conditione et loco, ad summam rerum evectum ; nam tribunatum plebis, et deinde consulatum adeptum, summaque ambitione semper ductum esse constat. Cæterum de Caio Mario exstat vita Plutarchi, quæ videatur. Cf. Epist. xciv, 66, etc.

2. *Dederit signum*, non resalutando amplectendoque salutantes, eos interficiendi. (Plutarch. II, 887 Reisk.)

3. *Signum fuerit* ipsius reditus cum Cinna.

4. *Multatam.* Sic omnes mss. Pinc. et Grut. quod reposui pro vet. lect. *mutatam*. *Multare* et *mutare* sæpe confunduntur in codd. Hoc loco autem *multatam* præfero, quoniam de vicissitudinibus, quibus vexabatur, sermo est, et fortunam ut fingi, ornari, adfligi in usu fuisse constat, et ita multari ac castigari.

5. *L. Sulla.* Lucii Cornelii Sullæ vita a Plut. conscripta videatur. Crudeliorem certe Mario fuisse constat. Nihil illa (Marii) victoria fuisset crudelius, nisi mox Sullana esset sequuta, ait Vell. II. Mario a. u. 688 mortuo, Sulla rediit in Italiam, nullo qui ipsi resisteret invento, nisi in Campania. Ibi præliis quibusdam commissis oppugnavit Sulla Marium juniorem *Præneste* (nunc *Palestrine*) inclusum, et urbe ista Sullæ legato Lucetio Ofellæ tradita, Marioque sua ipsius manu trucidato, Sulla pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine fuit, inquinavit (Liv. Epitom. lib. LXXXVIII). Cf. Appiani B. C. I, c. 84-94. P. Orosii Hist. V, 20 et 21 fol. 221, edit. Colon. 1561, 8.

6. *Durioribus...... sanavit.* Lucan. Phars. lib. II, 140, sqq. : « Ille quod exiguum restabat sanguinis Urbi Hausit; dumque nimis jam putria membra recidit, Excessit medicina modum, nimiumque secuta est, Qua morbi duxere, manus. »

7. *Quum a Prænestina arce.* Vid.

victoriam; quod nefas, post fidem, in angulo congestas
4 contrucidavit[1], et proscriptionem[2] commentus est: dii magni! ut qui civem Romanum occidisset, impunitatem, et pecuniam[3], tantum non civicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius[4]: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus[5] invaserat, hanc gratiam reipublicæ reddidit, ut in possessionem ejus alios[6] quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus invidiam, si quod nulli licere
5 debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria[7] concupiscit imperia; dum provincias, ut eligat[8], distribuit; dum ita cum tertio rempublicam dividit[9], ut tamen in sua domo duæ partes essent[10]; eo redegit populum Romanum,

notam præcedentem de L. C. Sulla.

1. *Legiones...... contrucidavit.* Cf. de Clement. I, 12 not. Dio Cass. I, p. 55. Reim. Factum hoc est in Circo flaminio, qui extra urbem in Campo Martio ad radices Capitolini montis juxta ædem Bellonæ situs erat: cf. Donatus de urbe Rom. I, 11.

2. *Proscriptionem.* De proscriptionibus, quarum auctor fuit Sulla, cf. *Vertot*, *Révolutions Romaines*; *Rollin*, *Histoire Romaine*; *Meiners*, *Geschichte des Verfalls der Rœmer* p. 117-132; tum et celeberr. *Montesquieu* Dialogum Syllæ et Eucratis.

3. *Pecuniam*, duo talenta, h. e. fere 11,200 fr. pretium erat, Plutarcho narrante in Sulla c. 31.

4. *Cneius Pompeius.* Vitam ejus Plutarchus conscripsit. Sulla eum amavit, viamque ad honores consequendos muniit.

5. *Immaturus.* Ipse Pompeius hoc dixerat in concione a. u. 700 habita. Plut. III, p. 819, c. 54 init. Reisk. Honores consequutus est ne senatoria quidem ætate, et bis triumphavit adhuc eques romanus. Annos 23 natus res gerere cœpit, civili bello Sullæ adjunctus, qui eum imperatorem salutavit et connubio cum cognata sua secum junxit. Appian. B. C. I, 80.

6. *Alios.* M. Crassum et Cai. Julium Cæsarem a. u. 694: proprie auctor hujus triumviratus fuit Julius Cæsar. Appian. II, 9.

7. *Extraordinaria*, etc. E. c. bellum contra piratas, quibus mare diebus XL purgavit.

8. *Eligat.* Sic elegit sibi Hispanias et Africam, distribuit Cæsari Gallias et Illyricum, Crasso Syriam.

9. *Dum ita cum tertio rempublicam dividit.* Hanc lectionem e codice Naz. libro omnium principe, qui habebat, *dum ita dum tertio remp. dividit*, restituit Grut., una modo literula mutata, cui assentitur Gron. qui tamen quam Erasmus aliique præstant scripturam, *dum ita triumviris rem. dividit* defendi posse contra Gruterum non dubitat.

10. *Ut tamen in sua...... essent:* Cæsaris filia Julia in matrimonium

ut salvus esse non posset, nisi beneficio servitutis. Ingra- 6
tus ipse Pompeii hostis ac victor[1]: a Gallia[2] Germaniaque bellum in Urbem circumegit, et ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit[3], propius quam Porsennæ[4] fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemque victoriæ: quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum[5]. Quid ergo est? Cæteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abjecerunt: hic gladium cito condidit, nunquam posuit[6]. Ingratus Anto- 7
nius[7] in dictatorem suum, quem jure cæsum[8] pronuntiavit, interfectores ejus[9] in provincias et imperia dimisit, patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala destinavit ne Romanis quidem regibus[10], ut quæ Achæis, Rhodiis, et plerisque urbibus

ducta a. U. 694: qua mortua in puerperio a. U. 700, vinculum laxius factum, mox ruptum est. Plut. vit. Pompeii c. 47 fin. Vol. III, p. 805, 817 sq.

1. *Hostis ac victor.* C. Julius Cæsar a partibus Marii steterat, ideoque *plebicola* et *popularis*: summis largitionibus populum sibi conciliaverat: Plut. IV p. 178 Reisk.: legem agrariam de agro Campano atque Stellate pertulit. Plut. III, 804–806, c. 47, Pompeii vit.

2. *A Gallia.* Vulgata lectio *qui a Gallia.* Non habent codd. Grut. qui delent pronomen quod et abesse potest: itaque delevi.

3. *Castra in circo Flaminio posuit.* Unum Senecam hæc narrasse monuit Lipsius: ipse Cæsar, Civil. Bell. I c. 32, scribit sese, militibus in proxima municipia deductis, ad urbem profectum. Habuit autem senatum more imperatorum in templo Apollinis juxta Circum Flaminium, et præsidii causa, nec tanquam hostis, milites quosdam in vicinia collocasse videtur.

4. *Porsennæ* qui in Janiculo castra habuit.

5. *Neminem... armatum*: consentit Vell. Patercul. et alii: et armatorum quæ quantaque multitudo ab eo præliis occisa est! Si Plinium H. N. VII, 25, audias, 1,192,000 interfecta sunt.

6. *Posuit,* jus sibi gladium educendi semper servavit, perpetua illa dictatura.

7. *Antonius.* De Antonio cf. Plutarchi vit. To. V. Reisk.

8. *Jure cæsum.* Recte observat Lipsius, neminem hoc præter nostrum memoriæ prodidisse. Animo tamen Antonii maligno et ejus consiliis non adversatur: et factis certe suis, quum interfectores non persequeretur, ingratum animum ostendit.

9. *Interfect. ejus.* Sic cod. Naz. al., vulgata tenuit *interfectoresque ejus.*

10. *Ne Romanis quidem regibus,* sed suæ Cleopatræ.

claris jus integrum, libertatemque cum immunitate red-
diderat, ipsa tributum spadonibus[1] penderet.

XVII. Deficiet dies enumerantem ingratos usque in
ultima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere
cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac de-
votissimos sibi fuerit, quamque non minus sæpe pecca-
verit, quam in ipsam peccatum est. Camillum in [2]exsilium
misit, Scipionem dimisit; exsulavit post Catilinam Ci-
cero, diruti ejus penates, bona direpta, factum quidquid
2 victor Catilina fecisset. Rutilius[3] innocentiæ pretium tulit.
in Asia latere: Catoni populus Romanus præturam nega-
vit, consulatum pernegavit. Ingrati publice sumus. Se
quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingra-
tum. Atqui non potest fieri, ut omnes querantur, nisi
querendum est de omnibus[4]: omnes ergo ingrati sunt.
3 Tantum? et cupidi omnes[5], et maligni omnes, et timidi
omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adjice, et
ambitiosi omnes sunt, et impii omnes. Sed non est quod

1. *Spadonibus*. Respexisse videri potest noster ad Horatium Epod. I, 9, 7 sq. et Carm. I, 37, 5 sq. Propert. III, 11, 31 et 32: « Conjugii obsceni pretium Romana poposcit Mœnia, et addictos in sua regna patres. »

XVII. Arg. Continuatio.

2. *Camillum in exsilium*, etc. Lipsius observavit recte Valer. Max. V, 3, ipsa hæc exempla attulisse, quæ omnia in notissimis sunt.

3. *Rutilius*. Cf. Consol. ad Marc. XXII, 2 not. de Provid. c. 3. Sæpissime hujus Rutilii, et præstantissimi et sanctissimi viri, qui a Sulla ex exsilio revocatus redire noluit, mentio injicitur a nostro aliisque, e. c. Cicerone (cf. Ernesti Index histor. h. v.); Athenæo IV pag. 168 c., ubi Schweigh. monet, præter Athenæum, neminem Apicii accusatoris nomen memoriæ prodidisse. In exsilio, quod Smyrnæ, ubi pæne a Mithridate interfectus esset, egit, historiam populi rom. græce, sed vitam suam latine scripsit, Athenæo l. I. et VI, 274, XII, 543, auctore. Cf. Io. Gorh. Voss de Historic. lat. I, 9. De *Catone* Uticensi vid. Plut. To. IV. Reisk. p. 434 sq. Vatinius ei prælatus præturam ambienti: nec Consul creatus est.

4. *Atqui non potest....... omnibus*. Sententiæ acumen hoc est. Omnes queruntur: singuli autem fere de singulis, certe diversis: ergo omnes ingrati, quod querela ea evincit.

5. *Tantum? et..... omnes*. Hæc et sequentia spectant ad Stoæ para-

irascaris. Ignosce illis : omnes insaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut dicam, vide quam[1] ingrata sit juventus. Quis non patri suo supremum diem, ut innocens sit, optat[2] ? ut moderatus, exspectat ? ut pius, cogitat ? Quotus quisque uxoris optimæ mortem timet, ut non et compu-
tet[3] ? Cui[4], rogo, cui litigatori defenso[5], tam magni be- 4
neficii ultra res proximas memoria duravit ? Illud in confesso est; quis sine querela moritur ? quis extremo die dicere audet :

> Vixi, et quem dederat cursum fortuna, peregi ?

quis non recusans, quis non gemens exit ? Atqui hoc in-
grati est, non esse contentum præterito[6] tempore. Semper 5
pauci dies erunt[7], si illos numeraveris. Cogita, non esse summum bonum in tempore : quantumcumque est, boni consule. Ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit ad felicitatem : quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum adversus perceptas vo-

doxon : omnia vitia in omnibus esse. Jam quum et stulti sint, omnes quoque insaniant necesse est. Locus celeberrimus est Horatii Serm. II, 3. Cf. Lipsii Manuduct. III, 20.

1. *Nolo te ad incerta revocare....... vide, quam.* Sic ordinat voces has codex Naz. quum alias *vide* post *quam* ponatur.

2. *Ut innocens sit, optat.* Quis, quantumvis innocens videatur, non optat, etc. Eodem modo interpretanda sunt sequentia *ut moder.*, *ut pius*.

3. *Nolo te...... computet ?* Respicit ad Ovid. Metam. I, 144 sq. non sine acerba ironia.

4. *Cui, rogo, cui*, etc. Vivide indignationem exprimit, et inde pronominis repetitio est. Illud *rogo* est oro te, quæso, rogo te. Moneo, quoniam vidi nuper virum doctum a *rogus* deduxisse. Versus est Virgil. Æn. IV, 653.

5. *Cui, rogo, cui litigatori defenso. Cui* repetitum debemus Codici Naz.

6. *Præterito* optimi codd. præstant : alii *præstito*, errore ex compendiaria scribendi ratione orto. Gronov. emendat *prædicto*. Erasmus habet *præfato*. Sed codicibus libenter obtemperamus.

7. *Semper pauci dies erunt*, etc. Non interesse, quam diu, sed quam bene vixeris, sæpe a Nostro etiam monitum est, e. c. Epist. LXXVII ; de Brevit. Vit. c. 1 ; Ep. LXX, XCIII, CI. Cf. Ovid. Metam. X, 32 et egregia illa Virgil. Æn. X, 407 sq. : « Stat sua cuique dies : breve et irreparabile tempus Omnibus est vitæ :

luptates, non aliorum annos computare, sed suos benigne
6 æstimare, et in lucro ponere? Hoc me dignum judicavit Deus! hoc satis est. Potuit plus! sed hoc quoque beneficium est. Grati simus adversus deos, grati adversus homines, grati adversus eos, qui nobis aliquid præstiterunt; grati etiam adversus eos, qui nostris præstiterunt.

XVIII. « In infinitum[1], heus, inquit[2], me obligas, quum dicis, et *nostris*; itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, et patri ejus dat. Primum unde, quo, quæro. Deinde illud utique mihi determinari volo, si et patri beneficium datur, numquid et fratri? numquid
2 et patruo? numquid avo? numquid uxori, et socero? Dic mihi, ubi debeam desinere[3], quousque personarum seriem sequar. » — Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero: si domum tuam ardentem restinxero, aut ne concidate[4] xcepero[5], tibi beneficium non dabo? Si servum tuum servavero, tibi imputabo: si filium tuum servavero, non habebis beneficium meum?

XIX. — « Dissimilia ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: et qui do-

sed famam extendere factis, Hoc virtutis opus »; et Horatii Carm. I, 9, 14: « Quem Fors dierum cumque dabit, Lucro appone. »

XVIII. Arg. Quousque grati esse debeamus, interrogatur.

1. *In infinitum*. Sc. tempus. Ex illis: *et nostris* concludere licet, nunquam grati animi fore finem: hinc quæritur, quando ejus finis fuerit. *Unde* initium capit, et *quo*, usque ad quod tempus durat, pertinet.

2. *In infinitum*, *heus*, *inquit*, etc. Naz. codex et alii dabant: *In infinitum ejus inquit*: unde Gronov. egregie conjecit: *heus*, quod recepi. Est, ait, imitatio sermonis vulgaris.

3. *Dic mihi*, *ubi debeam desinere*. Pers. Sat. VI, fin.: « Depunge ubi sistam, Inventus, Chrysippe, tui finitor acervi. » Et ipse noster infra hoc ratiocinio adversariorum dicit Soriten incipi inexplicabilem. Vid. c. 19, fin.

4. *Aut ne concidat* e Gruter. emend. est, auctore cod. Naz., qui habebat *aut ne non cidat*. Vulg. *aut ne cadat*.

5. *Excepero* fulcris: explicat ipse sequenti capite: et qui domum meam quo minus ruat, fulcit.

XIX. Arg. Fines, ad quos extendatur, et ubi desinat gratus animus, vix definiri possunt.

mum meam, quo minus ruat, fulcit, præstat[1] mihi : ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet[2], quia nullum habet. Et qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de servo dicam; mei[3] mancipii res est, mihi servatur : ideo ego pro illo debeo. [4]Filius 2
ipse beneficii capax est : itaque ille accipit; ego beneficio lætor; contingor, non obligor. » — Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi : Filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet[5] ad patrem? felicior futurus est, si salvum habuerit filium; infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui et felicior fit a me, et infelicitatis maximæ periculo liberatur, non accipit beneficium? — « Non, 3
inquit[6]; quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanant; ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur : sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cujus commodum non et proximos tangat, nonnunquam etiam longius positos[7]. Non quæritur, quo 4
beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed ubi primo collocetur; a reo[8] tibi ipso et a capite repetitio est. » — Quid ergo? oro te, non dicis, Filium mihi donasti, et si hic perisset, victurus non fui? pro ejus vita benefi-

1. *Præstat*, dat beneficium.

2. *Debitorem me habet* ille qui hoc facit.

3. *Mei mancipii*, i. e. dominii. Cf. Ernesti cl. Cic. h. v. Res mancipii mei est, quam mancipare, manu capere possum, et quæ mihi est mancipata, tradita. *Servum* autem rem, non personam, esse Romæ, constat.

4. *Filius* etsi legibus romanis sub potestate patria est, tamen est persona, est liber homo, est ingenuus, nec, ut servus, res : ideo accipere et obligari potest, servus non item.

5. *Pertinet*. Nonne eorum vis est ad patrem?

6. *Non, inquit*, non, respondes.

7. *Nullum beneficium..... positos* : melior fit beneficio (supra XIII, 2), ut hoc utar, ille qui beneficia acceperit, ideoque *commodum*, utilitas ejus, εὔχρηστον, ad *longius* tempore *positos* posteros pertinet.

8. *A reo*, ab illo qui beneficium acceperit, ideoque reus nunc fit, quatenus est unde petitur.

cium non debes, cujus vitam tuæ præfers? Etiamnunc quum filium tuum servavi, ad genua procumbis, diis vota
5 solvis, tanquam ipse servatus. Illæ voces exeunt tibi : Nihil interest, mea an me servaveris, duos servasti : immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? — « Quia et si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ideo ego debuero : quia et si filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam,
6 non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me summa ex incolumitate ejus voluptas, summa utilitas, et orbitatis gravissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis; prodest enim et animal, et lapis, et herba : nec tamen beneficium dant, quod
7 nunquam datur, nisi a volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare : et interim ne nosti quidem patrem. Itaque quum dixeris, Patri ergo beneficium non dedi, filium ejus servando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non novi, quem non cogitavi? Et quid quod aliquando evenit, ut patrem oderis, filium serves : beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras,
8 quum dares?» — Sed ut, dialogorum altercatione [1] seposita, tanquam jurisconsultus respondeam [2], mens spectanda est

1. *Dialogorum altercatione seposita.* Hac inde a Socratis tempore usi sunt philosophi, magistrum illum suum celeberrimum sequuti : nam omnis fere philosophorum domus a Socrate originem suam ducit : quippe quem scimus dialogis interrogationibusque docere solitum fuisse. Hinc adeo interrogationem pro conclusione in usu fuisse supra plurimis in locis vidimus.

2. *Respondeàm* : fuisse hanc Jurisconsultorum vocem propriam, de jure, s. jus respondere constat. Cf. Ernesti Cl. Cic. h. v. Utitur autem hac imagine, quoniam qui responderunt Jurisconsulti formulas legesque laudarent (unde cantores formularum appellati sunt), atque ideo, nemine contradicente, consilia sua, tanquam e tripode, darent. Colorem orationis proinde Jurisprudentium

dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium : sed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet et ipse præstare aliquid ; non tanquam solvendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi[1] causam. Repeti a patre beneficium 9
non debet ; si quid pro hoc benigne facit, justus, non gratus est. Nam illud finiri non potest : si patri do beneficium, et matri, et avo, et avunculo, et liberis, et affinibus, et amicis, et servis, et patriæ. Ubi ergo beneficium incipit stare ? Sorites[2] enim ille inexplicabilis[3] subit : cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, et non desinit serpere. Illud solet quæri : Fratres duo dis- 10
sident ; si alterum servo, an dem beneficium ei, qui fratrem invisum non periisse moleste laturus est ? Non est dubium, quin beneficium sit etiam invito prodesse ; sicut non dedit beneficium, qui invitus profuit.

XX. « Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur ? » Multa beneficia tristem frontem et asperam habent, quemadmodum secare et urere ut sanes, et vinculis coercere[4]. Non est spectandum, an doleat quis beneficio accepto, sed an gaudere debeat. Non est malus

breviter et concise respondentium h. l. statim imitatur.

1. *Incipiendi* officium, amicitiam.

2. *Sorites*, σωρείτης, conclusio quasi acervalis. Cf. Cic. Acad. IV, 16, 29. Conclusio alia ex alia manat et acervus quasi fit conclusionum, donec eo pervenias, quo velis. Celebris est erudita tractatio hac de re inter Facciolati Acroases. Cæterum vid. supr. cap. 18, pag. 564, not. 3 ad voc. : *Dic mihi ubi*, etc.

3. *Sorites enim ille inexplicabilis*. Reduxit Gronov., Grutero suadente, e codd. et olim cusis : vulg. *inexplebilis*.

XX. Arg. An triste beneficium invito etiam dari possit ?

4. *Multa beneficia........ coercere* : utrumque medicus suadere potest, qui insanum et vinculis coerceri jubere solet, donec sanetur. Nos quidem mala, quæ a Deo nobis immissa credimus, pro beneficiis habere docemur, et illis ita uti, ut in beneficia mutentur.

2 denarius [1], quem barbarus et ignarus formæ publicæ re-
jecit. Beneficium et odit, et accepit, si modo id prodest,
si is qui dabat, ut prodesset dedit; nihil refert an bonam
rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contra-
rium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere:
hunc ego occidi; non est beneficium, quamvis ille dicat
esse, et gaudeat. Insidiosissime nocet, cui gratiæ agun-
3 tur pro injuria. Video. Prodest aliqua res, et ideo bene-
ficium est: nocet, et ideo non est beneficium. Ecce, quod
nec prosit, nec noceat, dabo: et tamen beneficium est.
Patrem alicujus in solitudine exanimem inveni, corpus
ejus sepelivi: nec ipsi profui [2]; quid enim illius intererat
quo genere dilaberetur [3]? nec filio; quid enim per hoc
4 commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: [4]officio
solemni et necessario per me functus est. Præstiti patri
ejus, quod ipse præstare voluisset, nec non et debuisset.

1. *Denarius*. Nummus argenteus fuit qui ad annum Urbis condit. 536 denos asses æquavit; at postea sexdecim continuit. Quatuor igitur sestertii in hoc erant. Nostrarum pecuniarum esset fere o fr. 81 c.

2. *Nec ipsi profui*: nam noster sæpius jam declaravit, se repudiare omnes illas fabulas atque superstitionum commenta de manibus eorumque errore circa Stygem, donec sepelirentur. Quas tamen nullus non poeta decantat. Homer. inprimis, Iliad. ψ: Θάπτε με ὅττι τάχιστα πύλας Ἀΐδαο περήσαι Τῆλέ με εἴργουσιν ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων, Οὐδέ μέ πως μισγέσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν· Ἀλλ' αὔτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς Ἄϊδος δῶ. Catull. simil. in Ariad. « Pro quo dilaceranda feris dabor alitibusque Præda, nec injecta tumulabor mortua terra. » Virg. quoque Æneid. lib. VI, et Horat. Carm. lib. I, od. XXVIII, de Archyta: « At tu, nauta, vagæ ne parce malignus arenæ Ossibus et capiti inhumato Particulam dare. » Sed inter Romanos jam Cicero in Orat. pro Roscio Amerino 24, publice hæc ridere non dubitavit.

3. *Quo genere dilab.* I. e. qua ratione *dilaberetur* in pulverem. — *Dilaberetur* vero est solveretur, in cineres et fragmina recederet. Gallic. *se dissoudre*. Namque mori, vel perire nihil aliud est quam partium segregatio et disjunctio quæ, ut ante exitium et post exitium exstant, manent, ὄντως εἶσιν, et non, ut prius, copulatæ coaptatæque. Trabes non periere, periit tamen compages. Virgil. optime explicat his versib. Æneid. lib. VI: « Penitusque necesse est Multa diu concreta modis inolescere miris. »

4. *Officio*. Officium enim hoc erat consuetum, et humanitate cuilibet impositum.

Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ et humanitati dedi, ut quodlibet cadaver absconderem, sed si corpus agnovi, si filio tunc hoc præstare me cogitavi. At si terram ignoto mortuo injeci [1], nullum habeo hujus officii debitorem, in publicum humanus [2]. Dicet aliquis, 5
Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam judicant esse repetendum, et has causas afferunt. Indignus etiam repetenti non reddet: dignus ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, exspecta; ne injuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus; si malo viro dedisti, plectere [3]. Beneficium verbo ne corru- 6
peris, creditum faciendo. Præterea, lex quod non jussit repeti, vetuit [4]. Vera sunt ista; quamdiu me nihil urget, quamdiu fortuna nihil cogit, petam potius beneficium quam repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, imperabo pudori meo, et testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati; novissime recipiendi beneficii necessitas repetendi verecundiam vincet. Deinde, quum bono viro 7
beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit.

1. *At si terram...... injeci.* Quintil. Declamat. 5: « Ignotis cadaveribus humum congerimus et insepultum corpus nulla festinatio tam rapida transcurrit, ut non quantulocumque veneretur aggestu. » Res notissima est vel ex Horat. Carm. lib. I, od. 28, 35, (vid. super. pag. not. 2) et Dorvill. ad Charion. IV, 1. p. 422 ed. lips.

2. *In publicum humanus.* Naturæ, et humanitati hoc tribuens.

3. *Si malo vero dedisti, plectere.* Erasmus divinaverat sic scribendum esse, quum omnes codd. mss. darent, *flectere.—Plectere*, i. e. lue pœnas imprudentiæ. Assensi sunt optimi critici, Gruterus, Lipsius et Gronovius, qui ad hæc docet hæc verba *plector* et *flector* interdum in codd. commutari, e. c. ap. Plaut. Trucul. II, scen. 3. Muretus tamen conjecerat: *dedisti.*

4. *Præterea...... vetuit.* Sc. repeti. Tractat hæc sequenti capite.

XXI. « Sed lex, inquit, non permittendo [1] exigere, ve-
tuit. » Multa legem non habent, nec actionem, ad quæ
consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat adi-
tum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui; nulla
lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præ-
2 standum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar ta-
men cum eo qui arcanum sermonem non continuerit; et
fidem datam, nec servatam, indignabor. « Sed ex benefi-
cio, inquit, creditum facis. » Minime : non enim exigo,
sed repeto; et ne repeto quidem, sed admoneo. Ne ul-
tima quidem necessitas [2] in hoc aget, ut ad eum veniam,
3 cum quo diu mihi luctandum sit [3]. Qui tam ingratus est,
ut illi non sit satis admoneri, eum transibo, nec dignum
judicabo, qui gratus esse cogatur. Quomodo fœnerator
quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, et
in quorum pudorem [4] nihil superest quod pereat : sic ego
quosdam ingratos palam ac pertinaciter præteribo, nec
ab ullo beneficium repetam, nisi a quo non ablaturus ero,
sed recepturus.

XXI. Arg. An repetere beneficium liceat? usque ad finem libri.

1. *Sed lex, inquit, non permittendo*, etc. De his rebus nulla legislatio quidquam constituit, sed ad ἐννοίας κοινὰς, ad communes omnibus sententias, quæ domestica disciplina, educatione, vitæ humanæ consuetudine, denique ratione, legislatore nostro optimo, docentur, referenda hæc esse censuere legumlatores. Rem enim, quæ inter animos geritur, lex nulla curat. Hinc poetis didacticis reservabantur talia apud veteres, hinc mysteria præcepta hæc salubria inculcabant. Exemplo est Horat. Carmin. lib. III, Od. II, 25 : « Est et fideli tuta silentio Merces » : quæ sententia, monente Wittenbachio in Bibl. crit. III, 1. p. 40, ex illo Simonideo, Ἀλλ' ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας, expressa est. Pindarus quoque aliquid non absimile habet : Οὔ τοι ἅπασα κερδίων, φαίνοισα πρόσωπον ἀλήθεια ἀτρεκής· καὶ σιγᾶν πολλάκις ἐστὶ σοφώτατον νοῆσαι.

2. *Ne ultima quidem necessitas.* Sic est in mss. Grut. et Pinc. Erasmus aliique : *Nam ultima quoque necessitas.* Sæpe in codd. *nam, non, ne, num*, permutantur. H. l. negativa desideratur.

3. *Luctandum sit.* Altercatione exprimendum beneficium.

4. *In q. p. Lagrange* vertit : *qui, à leur honte, n'ont rien à perdre.*

XXII. Multi sunt, qui nec negare sciunt[1] quod acceperunt, nec referre, qui nec tam boni sunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, segnes et tardi, lenta nomina[2], non mala. Hos ego non appellabo[3], sed commonefaciam, et ad officium aliud agentes[4] educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule scivi hoc te desiderare, alioquin ultro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes: memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem et sibi meliores et mihi facere? Quemcum- 2
que potuero, peccare prohibebo, multo magis amicum, et ne peccet, et ne in me potissimum peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec dure illi exprobrabo[5] quæ præstiti, sed quam potero mollissime, ut potestatem referendæ gratiæ faciam, renovabo memoriam ejus, et petam beneficium: ipse me repetere intelliget. Aliquando utar verbis durioribus, si 3
emendari illum speravero posse; nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum fa-

XXII. Arg. Quomodo agendum erga illos sit, qui nec immemoris animi taxandi, nec gratiam tamen referentes celeriter, in ambiguo stare videntur. Hi sæpius commonendi, impellendi; negligendi interdum, ita tamen ut gratos tandem se ostendant manifesto.

1. *Qui nec negare sciunt.* Noli emendare *sciant.* Senecæ ævo et indicativus, et subjunctivus promiscue hoc casu ponitur instar poetarum. Cf. lib. VII, cap. 5, 2. Sic cap. 20, 5 occurrit: «Sunt, qui judicant et afferunt.» Alibi subjunctivus ponitur a Nostro.

2. *Lenta nomina.* Lenti debitores: qui tardi sunt in solvendo ære alieno. Notum est Alphii fœneratoris ex Horatii Epod. II, famosi dictum, quod laudat Columella I, 7, 2: «optima mala nomina non appellando fieri.» Cf. Bentl. ad Horat. Epod. II, etc. *Appellare* vero est *in jus vocare, citare.* Cicer. de Offic. lib. I, cap. 83: «Cavendum est ne iisdem de causis alii plectantur, alii ne appellentur quidem.»

3. *Appellabo.* Vid. not. præc. fin.

4. *Aliud agentes.* H. e. Gallic. *n'y pensant pas.* Quasi Latine scriberetur *de aliis rebus cogitantes, aliud cogitantes.*

5. *Exprobrabo.* Ita edit. Erasmi et recte. Gruteriani tamen *illi ea probabo,* quæ itidem placere possunt, quanquam pro felici calami aberratione habeam.

ciam. Quod si admonitionis quoque suggillationem [1] ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia facie-
4 mus. Quosdam vero sanabiles et qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit [2], perire patiemur admonitione sublata, qua et pater filium aliquando correxit, et uxor maritum aberrantem ad se reduxit, et amicus languentem amici fidem erexit.

XXIII. Quidam ut expergiscantur [3], non feriendi, sed commovendi sunt [4]; eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat [5], sed languet; hanc pervellamus. Noli munus tuum in injuriam vertere. Injuria est enim, si in hoc non repetis, ut ingratus sim [6]. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, et in alia [7] vocatus, occasionem non observavi?
2 ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas,

1. *Suggillationem.* A corpore est sumptum; ὑπωπιασμὸς est nota et livor e verbere; interpretare: castigationem. Conf. Noster, Epist. XIII, 2.

2. *Momorderit* e codd. Pinc. et Grut. repositum pro vulg. *si quod illos remorderet.*

XXIII. ARG. Continuatio ejusdem materiæ. Quosdam aliquo modo verberandos ut expergiscantur et memores se præstent, quosdam tantum pervellendos. Cavendum enim inprimis ne et beneficium simul, et amicum perdas.

3. *Ut expergiscantur.* Simplex et obvia μεταφορὰ: nam qui lenti et inertia quasi consepulti, nec immemores beneficii sunt, nec memorem animum ostendunt, dormientium dormitantiumve simillimi videntur.

4. *Commovendi sunt.* Gall. verte: « *Il faut les secouer.* »

5. *Fides non cessat.* H. e. non quiescit omnino ab omni labore, non otiatur, feriatur, desidiosus sedet. Cicer. de Nat. Deor. lib. III, c. 34: « Cur tam multos Deos cessare et nihil agere patitur. » Horat. Carmin. lib. III, Od. XIX: « Cur Berecynthiæ Cessant flamina tibiæ? Cur pendet tacita fistula cum lyra? » Id. lib. III, Od. XXVIII: « Parcis deripere horreo Cessantem Bibuli consulis amphoram. » Eodem tamen sensu *cessare* et *desinere* interdum occurrunt; Græc. παύεσθαι. Catull. Carm. XCIX, vss. 11, 12: « Præterea infesto miserum me tradere amori Non cessasti, omnique excruciare modo. »

6. *Injuria est enim...... sim.* Injuriam mihi affers non repetendo: nam ita ingratus sim necesse est, nescius qua in re tibi gratum animum præstare possim. Itaque non repetis eo consilio, ut ingratus sim.

7. *In alia.* Munera et officia.

antequam tentas? Quare properas et beneficium, et amicum perdere[1]? Unde scis, nolim, an ignorem[2]; animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, sine convicio: sic, ut se redisse in memoriam, non reduci putet[3].

XXIV. Causam dicebat apud divum[4] Julium ex veteranis quidam paulo violentior[5] adversus vicinos suos, et

1. *Et beneficium et amicum perdere*: beneficium, dum rem datam non recuperaturus es quam violenter et infenso vultu repetis; amicum, quem a necessitate gratiæ habendæ liberas, inimicum te præstans, et verbis hostilibus usus.

2. *Unde scis, nolim, an ignorem.* Quod tu cupis, ego tibi non dono; at quid in causa est? quod nolim dare? quod cupidinem ego tuam ignorem? Si prius verum, culpæ ego sum proximus, neque diffiteor; at si posterius, innoxius jam ero. Quamobrem refert non parum ignarusne sim, an gnarus. Tu vero qui me objurgas, hujus differentiæ rationem nullus habes, nec prius percontaris de causa, quam in me inveharis.

3. *Se redisse in memoriam, non reduci putet.* H. e. se sponte credat meminisse, non quia aliquis impulerit commonefeceritque.

XXIV. Arg. Exemplum veterani, qui quum apud Jul. Cæsarem causam dicens jamjam damnandus esset, eum acute et mansuete beneficiorum suorum et navatæ egregie haud semel operæ admonuit, absolutusque est, et agello quem petebat, donatus.

4. *Causam dicebat apud divum*, etc. Notum est Julium Cæsarem veteranis pepercisse, quia etiam eorum auxilio magnus factus erat. Multos jam a. U. 707 agris donaverat, qui tamen postea sub eo stipendia meruerunt. Dio Cass. XLIII, 52 sq. Hic fuisse videtur ex eorum numero: reduci ex prælio ad Mundam ista evenerunt. Hos veteranos, ut fit, feroces factos et terminos suos assidue promovisse constat. Conf. *Couture*, *Dissertation historique sur les Vétérans*, in *Memoir. de l'Acad. des Inscript.* tom. IV, p. 28 sq. Bis autem Julius Cæsar bellum gessit in Hispania: primum a. U. 705 contra duces Pompeii Afranium Petreiumque ad Ilerdam et Sicerim, ac his subjugatis contra Varronem duxit (Cæsar B. Civ. I, 34 sq. II, 17 sq. Dio Cass. XLI, c. 20 sq.); deinde a. U. 708 contra Pompeii liberos, quos ad Mundam devicit. Vid. Dio Cass. XLIII, 32. sq. Quum *Sucro* (de quo nos infr. p. 574, not. 3) fluvius Hispaniæ tarraconensis sit, in qua primum bellum gestum est non sine periculo Cæsaris, secundum bellum in provincia bætica; sequitur, utrique bello hunc veteranum affuisse. Cæterum unus Seneca hanc rem narravit.

5. *Paulo violentior.* Omnium codd. et edd. quidem hæc lectio est, sed Pincian. scribendum putavit: *quidam Publius Militio.* Criticus ille egregius haud dubie ad hunc ingenii lusum ideo deferebatur, quod voces *paulo violentior* cum sequentibus *et causa premebatur* non satis cohærere ei viderentur, et quod § 2 pro illis: *nisi commilito* in uno cod. mss. repe-

causa premebatur[1]. Meministi, inquit, Imperator, in
2 Hispania talum te torsisse[2] circa Sucronem[3]? Quum Cæsar meminisse se dixisset: Meministi quidem[4], inquit, sub quadam arbore minimum umbræ spargente, quum velles residere ferventissimo sole, et esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis unica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus pænulam suam substravisse. Quum dixisset Cæsar: Quidni meminerim? et quidem siti confectus, quia impeditus[5] ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus[6], aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse[7]; et adjecit, puto ob hoc

risset: *nisi pro militio*. Hinc et cap. extr. legit, *Militioni suo donavit*. Sed emendatione supersedeamus.

1. *Et causa premebatur*. H. e. inferior jamjam futurus esse videbatur et vincendus, convincendus ab adversario cui minus violentiæ et irarum in vultu, minor vocis exaltatio, minor in gestu atrocitas.

2. *Talum te torsisse*. *Que tu t'es donné une entorse*.

3. *Circa Sucronem?* Sucro, amnis mediocris in Hispania Tarraconensi, in meridiem versus primo, mox in orientem flectitur, et Mediterraneum mare ingreditur, non procul oppidulo quod ipsi cognomen vocatur Sucro, hodiern. diebus *Collera*, vel *Cullera*. Ipse amnis hodie *Xucar*.

4. *Meministi quidem*. Sic cod. Naz. aliique et vulgg., quam scripturam cur rejiciamus, equidem non video. Signum interrog. sustuli. Sens. est: Profecto meministi. Alii, *meministi quoque*. Gruterus emend. *Meministin' idem*, quod Comico quam Senecæ familiarius est. Lipsius tamen et Gronovius receperunt.

5. *Impeditus* propter talum tortum.

6. *Strenuus*. Non συνώνυμος ea vox τοῦ *fortis*; sed virum designat acrem et præfervidum ingenio atque operam ad omnia celerrime navaturus. Gallic. *actif*, *expéditif*.

7. *Se...... hominem pulchre posse*. Namque revera memoria inerat Cæsari et celerrima simul, et tenacissima, ita ut omnium qui sub illo militaverant nomina probe nosset, possetque sive visum militem agnoscere et compellare, sive totius exercitus nomina recitare. Annibal quoque hac dote præpollens fuit, et ap. Tit. Liv. aperte de hoc gloriatur. Vid. Liv. lib. XXI, cap. 43. Unus e nostratibus de clarissimo duce, milites allocutus, hæc ait:

Il vous connaissait tous, vous, vos noms, vos services,
Vos peines, vos dangers, vos moindres cicatrices.

iratus, quod se a cognitione[1] media ad veterem [2]fabulam
adduceret: Tu utique ille non es. Merito, inquit, Cæsar, 3
me non agnoscis; nam quum hoc factum est, integer
eram[3]; postea ad Mundam[4] in acie oculus mihi effossus
est, et in capite lecta ossa[5]. Nec galeam illam si videres,
agnosceres; machæra enim Hispana[6] divisa est. Vetuit
illi exhiberi negotium Cæsar, et agellos, in quibus vicinalis via[7], causa rixæ ac litium fuerat, militi suo donavit.

XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cujus memoriam multitudo rerum confuderat?

1. *Cognitione. Cognoscere causam*, vel simpliciter et μετ' ἐλλείψεως, *cognoscere*, est de re aliqua inquirere quæ in judicium venit, aut mox ventura est. Cic. in Verr. act. IV, cap. 26: « Causam Verres cognoscebat, Verres judicabat. » Id. « Consulibus et lege, et senatus-consulto permissum erat ut de Cæsaris actis cognoscerent, statuerent, judicarent. » Hinc *cognitio* pro inquisitio judicialis, *enquête*, *informations, procédure*, etc. Id. Cic. ad Attic.: « Consules quorum et lege, et senatusconsulto cognitio, et judicium fuit. »

2. *Fabulam*, historiam.

3. *Integer eram*. H. e. non saucius, non unoculus. Vid. infr.

4. *Mundam*. Munda, hodie vix mutato nomine *Monda*, urbs Hispaniæ, in Bætica, apud Bastulos Pænos, octo millibus distat a mari. Famosa in Romana historia est quod in vicinis campis decertatum est certamen inter Cæsarem et Cn. Pompeium Cn. fil.; quod anceps diu Pompeianorum fuga, strage, internecione finitum est, ann. U. C. 709, ant. C. N. 45. Sedulo illa urbs ab amne cognomine distinguenda qui Lusitaniam perfluit, et in Oceanum effunditur, Durium inter et Tagum. Nominatur hodie *o Mondego*.

5. *Et in capite lecta ossa*. Allusum, vel lusum in lectione ossium funebri. De Provid. c. 3: remedii causa quibusdam et radi ossa, et legi. Addas Consol. ad Marc. c. 22. L. *Gesner* ad Quintil. VII, 5, 21 p. 395 ait: caput erit quasi bustum, in quo leguntur ossa.—Telo autem fuisse veterani caput fractum per se clarum est, nec lecta ossa in vulneribus ejusmodi extraordinaria.

6. *Machæra... Hispana*, i. e. gladio ad pungendum æque idoneo ac ad cædendum: virtus autem gladii talis eximia erat, docente Diodor. Sic. V, 33; cf. Polyb. II, 33, 5, sq. etc.

7. *Vicinalis via*, qua quidem uti vetabatur a vicino, cujus tamen usus militi haud dubie utilis aut necessarius fuerit, ut ad agros prataque sua veniret commodius. Ulpiani explicatio, vicinalem viam esse, quæ vel ex vico, vel in vicum ducat, huc non spectat.

XXV. Arg. Veteranum excusat et laudat quod ita se gesserit. Tiberii Cæsaris atrox responsum. Conclusio omnium quæ præcedunt. Repetenda beneficia; id sæpe minus turpiter

quem fortuna ingens, exercitus disponentem [1], non patiebatur singulis militibus occurrere [2]? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, et paratum : ad quod tamen ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus
2 ero, aut illius causa, a quo repetam. Tiberius [3] Cæsar inter initia [4] dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret : Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? optanda erat oblivio [5]. Aversabatur omnium amicorum et æqualium notitiam, et illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat : inquisitorem habebat veterem amicum.
3 Magis tempestive repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec ingratus possit dissimulare [6]. Tacendum et exspectandum, si inter sapientes viveremus : et tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus :
4 et illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque,

quam petenda. Et ipsis enim diis imputari a sacerdotibus sacra. At servanda modestia est, et monitus comiter dandi, ne superbe, invidiose, imperiose facere videamur, quum memoriæ lapsui succurrimus.

1. *Exercitus disponentem*, ordinantem et regentem.

2. *Occurrere.* Nempe memoria, cujus maxime compos fuit, ut notum est, et jam monuimus not. 7, pag. 574.

3. *Tiberius Cæsar.* Hæc unus Seneca retulit.

4. *Inter initia.* Lipsius refert ad initia principatus ejus : nescio quam bene. Nam initio ejus principatus modestia et adulationum aversione insignis fuit. Sueton. Tiber. c. 27 sq. Referam itaque potius ad orationis exordium.

5. *Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? optanda erat oblivio.* Restituit Gronovius hanc lectionem ex optimis codd. Naz. aliisque: quum esset : *Ab hoc nedum esset*, etc. aut *Ab hoc diu quam non*, etc.

6. *Ut nec ingratus possit dissimulare.* Id est, simulare se non beneficio donatum esse. Hoc sensu Martial. lib. V, epigr. XXXVII : « Laudatus quidam nostro, Faustine, libello, Dissimulat; quasi nil debeat, imposuit. »

inquam, Homericus ille sacerdos[1] allegat officia, et aras religiose cultas. Moneri velle ac posse, secunda virtus est[2], et quo obsequentes facias, parere[3]. Huc illuc frænis leviter motis flectendus est paucis animus, sui rector optimus. Proximi sunt[4] qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine usu, quam lumen a diis immissum[5] ad ministeria sua evocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex moverit. Inest interim animis voluntas bona[6]: sed torpet, modo deliciis ac situ[7], modo officii inscitia. Hanc utilem facere debemus, nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri puerorum discentium, patienter ferre offensa-

1. *Homericus...sacerdos.* Chryses, qui initio poematis Apollinem his invocat, Iliad. A. vss. 37, sqq. « Κλῦθί μευ, Ἀργυρότοξ', ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας, Κίλλαν τε ζαθέην, Τενέδοιο τε Ἶφι ἀνάσσεις, Σμίνθευ· εἴ ποτέ τοι...... κατὰ πίονα μηρί' ἔκηα Ταύρων ἠδ' αἴγων, κ. τ. λ.

2. *Secunda virtus est.* H. e., recte Gronovio explicante, inferioris gradus et dignitatis. Prima autem est, meminisse ipsum et recte facere gratumque esse sine monitore. Notum est illud quum alias usurpatum, tum Minutio equitum magistro apud Livium XXII. « Sæpe ego audivi, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum eum, qui bene monenti obediat. » Non abest illa Gallici Parœmiographi sententia:

Du devoir il est beau de ne jamais sortir;
Mais plus beau d'y rentrer avec le repentir.

3. *Diis quoque, inquam.... et aras religiose cultas. Moneri velle ac posse... est, et quo.... parere.* Sequor in edendo hoc loco, quem Gruterus, se vespillonum aiebat curæ dudum commisisse, Gronovium, qui e codice Naz. locum restituit. Antea post *cultas* sequebantur voces: *quo obsequentes.... parent*, quas Gron. codd. auctoritate transposuit post: *virtus est.*

4. *Proximi sunt*, etc. Plane hæc ipsa illa virtus secunda, moneri velle ac posse: ideo enim volunt, ut in viam redeant. Eorum, addit Gron., qui reddendi beneficii prudentem et modestum monitorem non adspernantur, consequens et pars secundæ virtutis est, consilium pati ut consulant aliis, et parendo ac morem gerendo monitoribus eosdem obsequentes, deditos devotosque sibi facere.

5. *Lumen a Diis immissum* vulgata bene habet. — *A diis immissum.* Sidera enim Stoicis et Senecæ dii sunt. Cf. de Benef. IV, 23, 4. VI, 22, fin.

6. *Inest. .bona.* Nam animus quisque natura ita comparatus est, ut bonum velit. Arrian. Diss. III, 8.

7. *Modo deliciis ac situ.* I. e. modo commoditatum et voluptatum studio indulgendo, modo desidia correpti.

tiones[1] memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum sæpe subjecto uno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione revocanda est.

1 *Offensationes*. Quasi offenderet solidæ ac rebelli rei quæ moratur impeditque. Gallic. ad verbum *les heurts*, *achoppemens*; sed altiore stylo elegantioreque *les erreurs*. Eodem sensu *Memoriæ lapsus* vox solemnis est, ut lapsus linguæ, lapsus calami, etc.

DE BENEFICIIS

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM

LIBRI SEXTI.

Iterum Quæstiunculæ, Chrysippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi possit? varie disserit, claudit tamen usum ejus eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel invitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui sua causa nobis profuit? si tantum sua, abnuit: si et mea, admittit. Exempla et argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, ut gratiam possis referre? non est, et damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam. Lipsius.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER SEXTUS.

I. Quædam[1], Liberalis, virorum optime, exercendi tantum ingenii causa quæruntur, et semper extra vitam[2] jacent : quædam et dum quæruntur, oblectamento sunt, et quæsita usui. Omnium tibi copiam faciam ; tu illa, utcumque tibi visum erit, aut peragi jubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci[3]. His quoque, si abire

I. Arg. Nova excusatio quæstiuncularum.

1. *Quædam*, etc. Similia habet lib. V, c. 12.

2. *Extra vitam*. Omnes sic codd. At Muretus voluit : *extra viam*. Nec dubium, has voces commutari a librariis : sed vult Seneca, nullum hæc et hujus generis quæsita præbere hominibus usum in vita.

3. *Tu illa........ induci*. I. e. tu illa aut pertractanda mihi injungas, aut tibi tantum ostendi jubeto, ut complexum et argumentum hujus materiæ cognoscas. Imagine autem scenica ad hanc sententiam illustrandam utitur. In ludis enim circensibus solemne Romæ fuit, ut ante ludorum initium Deorum simulacra in thensis veherentur, aut ferculis portarentur per theatra aut amphitheatra, sequentibus pugnatoribus, musicis, etc., prout *ordo ludorum*, qui hac pompa explicabatur, postularet. Hæc fuit pompa circensis satis celebris, quam ex Ptolemæi pompa (cf. Callinum Athenæi V, 196 sq.) expressam putat Casaubonus. Describit eam Dionys. lib. VII, p. 474, Lips. anni 1691 fol. Cf. Sueton. Jul. Cæs. 76 interpr. et

protinus jusseris, nonnihil actum erit : non etiam quod discere supervacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo [1], prout ille suaserit mihi : alia detinebo diutius, alia expellam, et capite agam [2].

II. An beneficium eripi possit, quæsitum est [3]. Quidam negant posse; non enim res est, sed actio : quo modo aliud est munus, aliud ipsa donatio; aliud qui navigat, aliud navigatio : et quamvis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger et morbus. Ita aliud est beneficium ipsum, aliud, quod ad unumquemque nostrum beneficio
2 pervenit. Illud incorporale est, irritum non fit [4] : materia vero ejus [5] huc et illuc jactatur, et dominum mutat. Itaque quum eripis, ipsa rerum natura revocare quod dedit

Lipsii Saturn. II, 18. Nec minus in ludis quoque scenicis per prologos populo *ordinem* ludi esse explicatum aut expositum constat, ad exemplum Euripidis, qui primus moris hujus auctor fuisse videtur : in mimis vero argumentum et ordinem agendorum tabula in pariete appensa præscriptum actoribus fuisse verisimile est, ex tempore deinceps ludicra oculo aurique auditorum subjicientibus. Inprimis tamen huc spectat mos ille, quo ædili aliive magistratui munus in gratiam populi edituro exploranda prius erat fabula spectaculive forma et argumentum, quam destinaret.

1. *Ex vultu tuo pend.* Nota hæc quo facilius VII cap. init. intelligas.

2. *Et capite agam.* Sic Erasmus, codd. Naz. aliique. Alii, *et ea perire agam*, alii, *et ea perite agam.* Sed illud bene habet : quædam horum, inquit Seneca, interprete Lipsio, ipsosque homines pellam et capite prehensos trudam.

II. Arg. Beneficium eripi non potest; hoc sensu quod beneficium sit non in re, at in animo : res quidem ut dari, conferri, ita auferri potest; animi voluntas bona non potest. Donationis et doni distinctio; illud eripitur, hæc manet. Comparationes e præteriti natura quod neque mutari, neque diffingi aliquo modo potest.

3. *An beneficium..... est.* Haud dubie a Stoicis, quos tamen ignoramus. Eamdem beneficii distinctionem jam supra attulit noster, I, 6.

4. *Illud incorporale..... sit.* Voluntate autem nititur, et virtus est. Alias Stoæ fidelior mansit. Nam epist. CVI, 10 sic argutabatur : « Bonum corporis corporale est : bonum hominis et corporis bonum est, itaque corporale est. » Epist. CXVII, 2 sq. Sed sciendum est, corpus et corporale Stoicis esse, insolita significatione, omne id quod quid efficiat sua sponte, et nostrum h. l. nonnisi significationem vulgarem sequutum esse.

5. *Ejus.* Sic Pinc. et Grut. codd. Antea *illius.*—*Materia vero ejus* i. e. beneficii, id ipsum quod datur.

non potest[1]. Beneficia sua interrumpit, non [2]rescindit. Qui moritur, tamen vixit : qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos pervenerunt, ne sint, effici potest : ne 3
fuerint, non potest ; pars autem beneficii et quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam usu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non [3] eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura advocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, et pecunia, et mancipium, et quidquid est, in quo hæsit beneficii nomen : ipsum vero stabile et immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit[4].

III. Egregie mihi videtur M. Antonius[5] apud [6]Rabirium

1. *Quæ ad nos... non potest.* Quatenus actio manet, quæ non magis deleri funditus potest quam vita præterita. Porro liquet minime impium esse dicere quædam esse vel Deo impossibilia, illa nempe quæ sibi invicem repugnant, et ut apud Scholasticos dicitur, contradictionem implicant. Istiusmodi res vero omnes revolvuntur ad coexistentiam τοῦ esse et τοῦ non esse in uno subjecto ; ut v. g. vivere et mori in eodem temporis articulo, tacere et loqui, moveri et stare, etc. In hac rerum κατηγορίᾳ præteriti annihilatio esset, si esset ; at esse non potest : quod fuit, non est quidem, sed fuit : in futura imperium fors, natura, Deus fortasse habet ; at in præteritum, nil valet. Idem jam Agathon poeta trag. apud Aristotel. Ethic. VI, 2, dixit : Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν, ἅσσ' ἂν ᾖ πεπραγμένα. Horat. Carm. III, 29, 45 : « non tamen irritum, Quodcumque retro est, efficiet (deus), neque Diffinget infectumque reddet, Quod fugiens semel hora vexit. » Cf. Seneca de Brev. Vit. 10, 3.

2. *Ben.... rescindit.* H. e. destruit, annihilat, irrita et infecta efficit.

3. *Non eraditur. Eradere* est quasi radicitus exstirpare ; et a radendo derivatur, unde postea vox, *radix*. Potest et a radendo recte deduci ; nam radere est ne vestigium quidem illius pili qui tondetur, in genis linquere. Hac voce usus Horatius, Carm. lib. III, od. XXIV : « Eradenda cupidinis Pravæ sunt elementa. »

4. *Ne hic dederit, ne ille acceperit.* H. e. ut hic non dederit beneficium, ut ille non acceperit datum.

III. Arg. In perpetua rerum humanarum inconstantia, posse tamen quædam in tuto esse ; illa nempe quæ aliis dantur. Sic igitur opibus suis consulendum ; conferenda beneficia ; adjuvandos solatiis, nummis, discrimina adeundo, eos qui egent, aut dolent, aut periclitantur.

5. *M. Antonius*, ille amicus Julii Cæsaris ejusque cum Octaviano successor, qui ad Actium victus in Ægypto manum sibi ipse intulit. Ejus vita Plut. To. V. Reisk. exstat.

6. *Rabirium.* Nomen poetæ hujus reduxit Pinc., nam in mss. *Rapirium*, sive *Dapirum*. Erasmus inde

poetam, quum fortunam suam transeuntem[1] alio [2]videat,
et sibi nihil relictum, præter jus mortis, id quoque si
cito occupaverit[3], exclamare : *Hoc habeo, quodcumque*
dedi[4]! O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt
divitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ levitate uno
loco permansuræ : quæ quo majores fuerint, hoc mino-
2 rem habebunt invidiam[5]. Quid tanquam tuo parcis? Pro-
curator es[6]. Omnia ista[7] quæ vos tumidos, et supra
humana elatos oblivisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ
ferreis claustris[8] custoditis armati, quæ ex alieno sanguine
rapta[9] vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas

cum *Rabirius* tenet. — *Rabirium*. Poeta epicus fuit cui proximum a Virgilio locum dedit Vellei. Paterc. II, 35 : modice eum laudat Quintil. X, 1, 90, cf. Ovid. Pont. IV, 16, 5. Quid tamen scripserit et quod argumentum fuerit carminum ejus, nullo veterum testimonio compertum est. Nam quod Lipsius ait, bella civica eum scripsisse videri, et Voss. de Histor. lat. I, 21 extr. ex Ovidii verbis : « magnique Rabirius oris, » et ex hoc nostro loco colligit, Rabirium descripsisse bellum Actiacum inter Octavianum Aug. et M. Antonium Triumvirum, mera est conjectura. Cf. Wernsdorf. Poet. Lat. Min. To. III, p. XIX sq.

1. *Transeuntem alio*, sc. ad Augustum.

2. *Videat* est omnium fere codd. et edd. lectio. Unus : *viderat*.

3. *Si cito occupaverit*, si cito eo usus fuerit.

4. *Hoc habeo...dedi*. I. e. hæc beneficia habeo, quæ dedi et deposui apud alios. Sic Alexander rogatus, ubi haberet thesauros? apud amicos, respondit. Ammian. Marcellin. XXV, p. 294 Vales. Cf. Martial. Epigr. V, 44 : « Extra fortunam est, quidquid donatur amicis. Quas dederis, solas semper habebis opes. »

5. *Minorem habebunt invidiam*. H. e. minori odio obnoxia erunt; minus odii adversus te concitatura sunt.

6. *Procurator es*. H. e. non pro te, sed pro aliis rem curas. Gallic. *un vice-gérant*. Procuratorem quoque notum est unam e publicis dignitatibus fuisse. Administratæ per procuratores minimæ provinciæ, Judæa, v. g. quæ Christi damnati temporibus Pontio Pilato paruit.

7. *Omnia ista*, etc. Proprie ad M. Antonium hæc spectant, quippe quem crudelem fuisse alieni raptorem, urbiumque vastatorem constat. Diu etiam Antonius et Octavius fuere amici, collegæ in Triumviratu et Consulatu, quin adeo affines, quum Antonius Octaviani sororem Octaviam uxorem haberet, etc.

8. *Ferreis claustris*. Nempe mœnibus portisque ferreis.

9. *Ex alieno sanguine rapta*. Rapta e necatorum morientium corporibus cruentatis, et quasi de vulneribus mediis et sanguine.

maria[1] deducitis, propter quæ quassatis urbes, ignari
quantum telorum in adversos fortuna comparet; propter 3
quæ, ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegii[2] fœderibus,
inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non
sunt vestra : in depositi causa sunt, jam jamque ad alium
dominum spectantia; aut hostis ista, aut hostilis animi
successor invadet[3]. Quæris quomodo illa tua facias? dono
dando[4]. Consule ergo rebus tuis, et certam tibi earum 4
atque inexpugnabilem possessionem para, [5]honestiores
illas non solum, sed tutiores facturus; illud quod suspicis, quo te divitem ac potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sordido jacet : domus est, servus est, nummi sunt : quum donasti, beneficium est.

IV. « Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, a quo accepimus : ergo ereptum est. » Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus : non quia abla-

1. *Cruentaturas maria.* Horat. Carm. lib. II, Od. I, 35: « Quod mare Dauniæ Non decoloravere cædes? » Id. Carm. lib. III, Od. XI, vss. 2 et 3 : « Siculum mare Pœno purpureum sanguine. »

2. *Collegii.* Collegium vulgo est cœtus opificum, servorum, sacerdotum inprimis; et hinc vox collega. Unde collegium quoque pro communitate dignitatum usurpavere, interdum et pro *sodalitio*. Cicer. pro Sext. c. 32 : « Nulla societas vectigalium, nullum collegium, nullum consortium, nullum commune consilium. »

3. *Non sunt vestra....invadet.* Horatii nota carmina, lib. II, Od. XIV : « Linquenda tellus et domus et placens Uxor; neque harum quas colis arborum Te præter invisas cupressos Ulla brevem dominum sequetur. Absumet hæres Cæcuba dignior Servata centum clavibus, et mero Tinget pavimentum superbum Pontificum potiore cœnis. » Martial. lib. VIII, Epigr. XLIV : « Rape, congere, aufer, posside : relinquendum est! Superba densis arca palleat nummis; Centum explicentur paginæ Kalendarum : Jurabit hæres te nihil reliquisse, Supraque pluteum te jacente, vel saxum, Flentes superbus basiabit eunuchos, Tuoque tristis filius, velis nolis, Cum concubino nocte dormiet prima. »

4. *Dono dando.* Sic Erasm. aliique. Alii *dona dando* s. *donando.*

5. *Honestiores.* H. e. honoratiores. Gallic. *plus honorables.* Hoc infra explicat dicens : « Quamdiu possides, sub nomine sordido jacet. Domus est, servus est, nummi sunt; quum dedisti, beneficium est. »

IV. ARG. Quando et quomodo beneficium corrumpatur, sive extinguatur.

tum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed uxorem meam per vim stupro violavit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem injuriam, solvit me debito: et si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia exstinguitur, sed ulciscendi querendique libertas fit, ubi in comparatione beneficii præponderavit
2 injuria: ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, et tam scelerati patres sunt, ut illos aversari et ejurare[1] jus fasque sit? Numquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant[2]? minime: sed [3] impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officii sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficii gratia: et efficitur, non ne habeam, sed ne debeam; tanquam pecuniam aliquis mihi credidit, sed domum meam incendit: pensatum est creditum damno: nec reddidi illi,
3 nec tamen debeo. Eodem modo et hic, qui aliquid benigne adversus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter: eo loco me posuit, ut perinde[4] liber adversus eum essem[5], quasi non accepissem; vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet[6], quamvis tabellis[7] manentibus, qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbusta[8]: non quia recepit quod

1. *Ejurare*. Ejurat, qui jurat aliquid sibi non esse. Ita bonam copiam ejurare, se eam non habere: bonam spem ejurare, in Seneca de Vita Beat. c. 26, nec eam sibi esse. Ergo hic ejurare parentes, non agnoscere, nec pro talibus habere; gall. *renier*.

2. *Quæ dederant*, vitam educationem aliaque beneficia, quæ Xenophon Memorab. Socrat. II, 2, 3 sq. egregie exposuit.

3. *Impietas* parentum in liberos.

4. *Ut perinde*. Membranæ Grut. quatuor: *ut proinde*. Nec tamen quidquam mutandum: sæpe hæ voces confunduntur: sed *perinde* hac significatione τοῦ pariter, æque præferri, h. l. debere constat.

5. *Eum essem* dedi auctore cod. Naz. et suadente Grut., quum alias sit, *eum sim*.

6. *Tenet*, obligatum obstrictumque habet.

7. *Quamvis tabellis* fundi elocati: contractus, dicamus, manente vi.

8. *Arbusta*, ut ulmum fraxinum-

pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo 4
creditor sæpe damnatur, ubi plus ex alia causa abstulit,
quam ex crediti[1] petit. Non tantum inter creditorem et
debitorem judex sedet qui dicat : Pecuniam credidisti ;
quid ergo? pecus abegisti, servum ejus occidisti, agel-
lum, quem non emeras, possides : æstimatione facta,
debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quo-
que et injurias ratio confertur[2]. Sæpe, inquam, benefi- 5
cium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœni-
tentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si quum
daret, suspiravit, vultum adduxit[3], perdere[4] se credidit,
non donare : si sua causa, aut certe non mea dedit : si
non desiit insultare, gloriari, et ubique jactare, et
acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium,
quamvis non debeatur : sicuti quædam pecuniæ, de qui-
bus jus creditori non dicitur; debentur, sed non exi-
guntur.

V. Dedisti beneficium : injuriam postea fecisti : et

que, cui vites alligabantur : hinc arbustivæ vites. Columell. de Arborib. c. 16, 2. His succidendis itaque multum damnum colono afferebatur, ne vites colere posset.

1. *Quam ex crediti*, intellecta *causa*. Sic cod. Naz. aliique. Antea : *quam ex credito p.* Pinc. volebat : *quam ex crediti causa p.*

2. *Inter benef. quoque et injurias ratio confertur.* Omnes codd. edd. sic præstant : sed Pinc., quem Muretus sequutus est, hic alieno loco posita opinatus, collocanda putavit initio capitis quinti ante verba : *Dedisti beneficium.* Sed hic ipsis esse vere debitam sedem nemo dubitaverit, qui sine cupiditate rem consideraverit.— *Inter beneficia..... confertur.* Quod fit, quum utrimque accepta et expensa examinantur et dispunguntur.

3. *Vultum adduxit.* Sic cod. Naz. aliique. Nonnulli variant, sed eodem ducunt, *abduxit.* Vultus autem adductus est tristitiæ aut severitatis nota, ut in Sueton. Tit. 68, etc. Prætulit quoque Bentleius ad Horat. II, Serm. 3, 72.

4. *Perdere.* Similiter Martial. Epig. VI, 30 : « Sex sestertia si statim dedisses, Quum dixti mihi, sume, tolle, dono : Deberem tibi, Pæte, pro ducentis. At nunc quum dederis diu moratus, Sex sestertia, Pæte, perdidisti. » Cf. Senec. Ben. VII, infra, 32 extr. Alia laudat Bentlei. ad Horat. Serm. II, 3, 172, p. 512 lips.

V. ARG. Nonne, objicitur, actiones injuriarum et gratitudinis separandæ sunt?

beneficio gratia debetur, et injuriæ ultio. Nec ego illi
gratiam debeo, nec ille mihi pœnam : alter ab altero ab-
solvitur[1]. Quum dicimus, Beneficium illi reddidi, non
hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidisse : sed
2 aliud pro illo. Reddere[2] enim est, rem pro re dare. Quid-
ni? quum omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem.
Nam et pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numera-
vimus pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint
nummi, sed delegatione[3] et verbis perfecta solutio sit.
Videris mihi dicere : Perdis operam. Quorsum enim per-
3 tinet scire me, an maneat quod non debetur[4]? Juris-
consultorum[5] istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem
negant usucapi posse, sed ea quæ in hereditate sunt :
tanquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea quæ in
hereditate sunt[6]. Illud mihi potius distingue, quod po-
test ad rem pertinere, quum idem homo beneficium mihi

1. *Dedisti.... absolvitur.* Continet objectionem, gratiam beneficio non deberi, accedente injuria. Verba, quæ in Mureti aliisque inde expressis edd. antecedunt: *Inter beneficia quoque et injurias ratio confertur*, a Pinciano e cap. præcedentis § 4, huc transposita sunt. Cf. Var. lect. ad istum locum.

2. *Reddere*, etc. Noli putare, Senecam hic etymologum agere. Nam etsi Stoicis etymologiæ studium haud alienum esset (cf. Menag. ad Diog. Laert. VII, 147. Cic. de Off. I, 7, 6), h. l. tamen definitionem dat, non etymologiam. Quare Menagius in Amœnitat. juris cap. 39 ubi de Juriscons. ut Stoicos sequentium etymologiis agit p. 338 sq. ed frcf. anni 1738, sub v. *reddere* hujus loci non meminit.

3. *Delegatione* quum non ipsi de arca solvimus, sed per attributionem, assignationem, ad alium remittimus creditorem, a quo pecuniam accipiat, sive sit argentarius, sive alius. Cf. Ernesti Clav. Cic. Attributio et Delegare.

4. *Quorsum..... debetur.* Cf. supra cap. 6 fin.

5. *Jurisconsultorum*, etc. Distinguunt itaque, ut Seneca beneficium distinxerat, inter actionem et rem. Tamen hereditas sæpe quoque de iis quæ in hereditate sunt, pro rebus usurpatur, quæ *usucapi* i. e. utendo possideri possunt.

6. *Tanquam quidquam... hereditate sunt.* Falli Nostrum ego non reor dum ineptire Jurisconsultos ait qui circa tricas et nugas gravissime λεπτολογοῦσιν; at sui obliviscitur et suorum. Nam et haud parum λεπτόλογοι stoici, et ipse supra distinxit a dono

dedit, et postea fecit injuriam, utrum et beneficium illi
reddere debeam, et me ab illo nihilominus vindicare,
ac veluti duobus nominibus separatim respondere : an
alterum alteri contribuere[1] et nihil negotii habere[2], ut
beneficium injuria tollatur, beneficio injuria. Illud enim 4
video in hoc foro fieri[3]; quid in vestra schola juris sit,
vos sciatis. Separantur[4] actiones, et de eo quod agimus,
de eodem nobiscum agitur. Non confunditur[5] formula,
si qui[6] apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea
furtum fecerit, et ego cum illo furti agam, et ille mecum depositi.

VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis
legibus continentur, quas necesse est sequi : lex legi non
miscetur. Utraque sua via it : depositum habet actionem
propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli
legi subjectum est[7] : me arbitro utitur[8]; licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut
quantum nocuerit : tum pronuntiare, utrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis[9] nihil est nostræ pote- 2

donationem, a re acta actionem. Quod ejusdem generis est.

1. *Contribuere*, compensare, jungere, unire.

2. *Habere* cum illo.

3. *Illud enim video in hoc foro fieri.* Illud *hoc* cod. Naz. aliique cum edd. dederunt. Alii omiserant, e. c. Muretus. Hoc forum opponitur scholæ.

4. *Separantur* in nostro foro, at apud vos hoc fit.

5. *Formula*, actio. Formulæ sunt verborum certæ conceptiones et formæ, vel quas prætor dat judicibus, ut secundum eas inquirant, et judicent, vel quibus Jurisconsulti in aliquem agunt, vel quibus testamenta aliique actus juris fiunt. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v.

6. *Non confunditur formula, si qui*, etc. Verissime ita Pet. Faber, negatione addita, quæ in vulgg. et codd. deerat. Alioqui Seneca sibi non constaret. Cum Lipsio itaque eum sequuti sumus.

VI. Arg. Negat hæc separari posse, et nullam actionem ingrati esse docet.

7. *Beneficium nulli.... est.* Cf. lib. III, 6 sq.

8. *Me arbitro utitur*, ego solus sum judex et una mihi lex.

9. *In illis* quæ tu adduxisti exemplis : lege *ducimur*, tenemur. Sunt beneficia τὰ ἐφ' ἡμῖν.

statis : eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est : ego itaque judico illa ; non separo, nec diduco, sed injurias ac beneficia ad eumdem judicem mitto[1]. Alioquin jubes me eodem tempore amare et odis-
3 se, queri et gratias agere : quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficii et injuriæ, videbo an etiam ultro mihi debeatur. Quo modo si quis scriptis nostris, alios superne imprimit[2] versus[3], priores litteras non tollit, sed abscondit : sic beneficium superveniens injuria[4] apparere non patitur.

VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, et trahit frontem[5], quasi longius exeam. Videris mihi dicere :

> Quo tantum mihi dexter abis ? huc dirige cursum.
> Littus ama[6].

Non possum magis[7]. Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid, qui nobis invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, ut distinctio statim subsequuta ostenderet utrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis,
2 dum non vult, profuit ; et an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget

1. *Mitto*, tanquam prætor.

2. *Imprimit*, non *imprimat*, habent codd. mss.

3. *Aliis superne imprimit versus*, in ceratis tabellis, *versus*, στίχους, series litterarum, Gallice *lignes*.

4. *Superveniens injuria*, non *injuriam*, codd. mss. Grut. et Pinc. Assensus est Lipsius. Seneca vult, ab injuria superveniente abscondi beneficium antea collatum.

VII. Arg. Alia quæstiuncula proponitur : an ei debeatur aliquid, qui nobis invitus profuerit. Negatur.

5. *Et trahit frontem*. Sic cod. Naz. Declamationum sub nomine Quintiliani 12 ita : « ad mentionem ciborum plenum fastidio vultum trahit. » Gronov. Addi potest Ovidii Amor. II, 2, 33. Antea : *et attrahit frontem*. Tamen IV, 31, 3 *attractior frons* occurrit.

6. *Littus ama*. Versus sunt Virgilii Æn. V, 162.

7. *Non possum magis*. Respondet Seneca : quam maxime lego littus, altum disputationum vito. Et vides,

manifestius est, quam ut ulla in hoc verba impendenda
sint. Et hæc quæstio facile expedietur, et si qua similis
huic moveri potest, si toties illo cogitationem nostram
converterimus : beneficium nullum est, nisi quod ad nos
primum aliqua cogitatio [1] defert, deinde amica et beni-
gna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamvis aut 3
magna navigia patiantur, et ad subvehendas copias largo
ac perenni alveo currant, aut piscosa et amœna pingui-
bus arvis interfluant : nec quisquam Nilo [2] beneficium
debere se judicat, non magis quam odium, si immodi-
cus superfluxit, tardeque recessit : nec ventus beneficium
dat, licet lenis et secundus aspiret; nec utilis et salubris
cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non
tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus
quidquam debetur : et quam multos e periculo velocitas
equi rapuit? nec arboribus : et quam multos æstu labo-
rantes ramorum opacitas [3] texit? Quid autem interest, 4
utrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non po-
tuit? quum utrique velle defuerit. Quid autem interest,
utrum me jubeas navi, aut vehiculo, aut lanceæ debere

quam breviter dixerim. Obscuritas propositionis latet in adjectivo, *invitus*, quod quum nolentem, tum ignarum complectitur.

1. *Cogitatio*, ut consultum spontaneumque, non fortuitum sit.

2. *Nilo*. Notius flumen quam de quo fuse agamus. Vid. Herod. lib. II, cap. 10, lib. IV, cap. 50; Lucret. lib. VI, vs. 712; Mela, lib. I, cap. 9; lib. III, cap. 3; Claudian., epigramm. de Nilo. Tum cf. Senecæ Nat. Qu. IV, init. Diversum esse Nili auctum in Ægypto superiori, media et inferiori per se patet. Crescens autem inde a Maio usque ad Septembrem ad 27' 4" mensuræ gallicæ, sive ad 16 cubitos (*coudées*) in Ægypto superiori optimas spes excitat : minor hoc auctu non omnia rigat, eumque superans nimis sero defluit. Cf. Plin. H. N. V, 9, qui locus est classicus, Jubæ, regis Mauritaniæ, auctoritate nixus. Cæterum Nilo inter Deos relato et quem unum ac eumdem cum Osiri fuisse probabile maxime est, divinos honores tribuisse Ægyptios, ideoque Niloa (τὰ Νιλῷα) celebrasse, notum est. Cf. *Jablonsky* Panth. Ægypt. P. II, lib. IV, cap. 1, ubi doctiss. vir egregie de Nilo egit.

3. *Ramorum opacitas*. H. e. opaci rami; abstractivum, ut aiunt, vocabu-

beneficium : an ei qui æque quam ista propositum benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo a nesciente. Quo modo multos fortuita sanant[1], nec ideo remedia sunt, et in flumen alicui cecidisse frigore magno causa sanitatis fuit[2] : quo modo quorumdam[3] flagellis quartana discussa est, et metus repentinus animum in aliam curam avertendo suspectas horas[4] fefellit : nec ideo quidquam
2 horum, etiamsi saluti fuit, salutare est : sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, immo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius. An existimas me debere ei quidquam, cujus manus, quum me peteret, percussit hostem meum; qui nocuisset, nisi errasset? Sæpe hostis[5] dum aperte pejerat, etiam veris testibus abrogavit fidem, et reum velut factione circumventum misera-
3 bilem reddidit. Quosdam ipsa quæ premebat, potentia eripuit : et judices quem damnaturi erant causa, da-

lum pro physico. Ut Horat. Carmin. lib. II, Od. III : « Interiore nota Falerni. »

VIII. Arg. Continuatio. A nemine nisi sciente venit beneficium. Non ei gratiam haberi qui dum pugione nos petit, inimicum nostrum percutit de improviso. Non judicibus qui reum innoxium ob hanc causam liberaverunt quod innoxius esset.

1. *Quo modo.... sanant*. Cf. supra II, 19, 1, not.

2. *Et in flumen ... fuit*. Huc trahi potest ratio medendi, qua Augustus Antonii Musæ opera ex ancipiti morbo convaluerat, frigidis curari coactus. Confer. Suet. Aug. 81, coll. 59; et Dio Cass. LIII, 30, qui ψυχρολουσίαις et ψυχροποσίαις ejus sanitatem restituisse narrat, quæ tamen remedia Marcelli vitæ finem fecerint.

3. *Quo modo quorumdam*, etc. Recentiorib. quoque medicis (cf. e. c. D. Io. Aug. Unzeri medic. *Wochenschrift : der Arzt*, ed. noviss. To. II nr. 131. Hamburg. 1769) hæc sæpe observata esse constat, dolore quippe majore minorem reprimente atque sedante, etc.

4. *Suspectas horas* quæ cum timore exspectabantur ne febris accessum referrent.

5. *Sæpe hostis*, etc. Sic omnes codd. mss. At Rud. Agricola, monente id Erasmo, emend. e conj. *sæpe testis.—Sæpe hostis...... reddidit.* Sæpe accusator ipse aperte pejerans testibus suis quos adduxerat, veris fidem abrogavit, fide eos indignos fecit, ideoque misericordiam in reum,

mnare gratia noluerunt[1]. Non tamen hi reo beneficium dederunt, quamvis profuerint : quia telum quo missum sit, non quo pervenerit, quæritur, et beneficium ab injuria distinguit non eventus, sed animus. Adversarius meus 4
dum contraria dicit, et judicem superbia offendit, et in unum testem de me rem[2] demittit[3], causam meam erexit. Non quæro an pro me erraverit, contra[4] me voluit.

IX. Nempe ut gratus sim, velle debeo idem facere, quod ille, ut beneficium daret, debuit. Num quid est iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus, aut respersus, aut quo nollet, impulsus est? Atqui quid est aliud[5], quod illum querelæ eximat, quum in re sit

quasi in eum conjuratio facta sit, excitavit.

1. *Et judices quem damnaturi erant causa, damnare gratia noluerunt.* Hæc est vulgata lectio, confirmata codd. mss. : plerique, an etiam codex Naz. nescimus, dant *causæ* et deinceps *gratiæ*, quam scripturam et Grut. et Lipsius præferunt. Gronovius tamen recte vulgatam defendit; nam *causa vincere, superiorem esse, vinci, damnari*, ut *gratia damnari, laborare,* casu sexto sæpissime occurrunt. Alterum, pergit Gron., in quod agmine concedunt viri doctissimi, qui dixerit, adhuc quæro. Certe tolerari non potest, nisi per intellectum τῶν *causa,* aut *gratia*, vel *nomine criminеque*, ut damnari capitis, furti et similia, etc. — *Quosdam...... noluerunt :* qui merito damnandus erat, propterea absolutus est a judicibus suis, ne hi gratiæ et potentiæ hoc dedisse viderentur. Exemplum habes in Valer. Max. VIII, 1, 11, ubi C. Cotta a P. Scipione Æmiliano ad prætorem accusatus, ideo absolutus est, ne præcipuæ accusatoris amplitudini damnatio ejus donata existimaretur.

2. *De me rem.* Sic scripsisse nostrum puto ex illa quam dat cod. Naz. scriptura : *et in unum testem demere demittit*, in qua *rem* feci e *re* : i. e. totam rem collocat in uno teste contra me. Scripti reliqui omnes : *in unum testem temere d.* Nonnulli codd. et edd., omisso τῷ *in*, dant *unum testem temere dimittit. Testis de me*, id est, contra me, quod attinet ad me : *rem*, accusationem suam, actionem.

3. *Et in unum testem de me rem demittit.* Sententia : causa temere ab eo credita et collocata in unum testem, quum plures habere perfacile potuisset : sed per superbiam ille noluit et sibi atque uni illi putavit a judicibus credendum.

4. *Erraverit, contra.* Delevi *quia* post *erraverit*, auctoritate cod. Naz. commendanteque Grutero. Sic solet Seneca.

IX. Arg. In beneficio dando etiam voluntas requiritur non magis quam in gratitudine.

5. *Atqui quid est aliud.* Pinciani est emendatio, quum omnes codd. darent : *At quidquid est.*

2 injuria, quam nescisse, quid faceret[1]? Eadem res efficit,
ne hic beneficium dederit, ne ille injuriam fecerit; et
amicum et inimicum voluntas facit. Quam multos mili-
tiæ morbus[2] eripuit? quosdam, ne ad ruinam domus suæ
occurrerent, inimicus vadimonio tenuit[3]: ne in pirata-
rum manus pervenirent, quidam naufragio consecuti
sunt. Nec his tamen beneficium debemus: quoniam extra
sensum officii casus est: nec inimico cujus nos lis serva-
3 vit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod
a bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui
dedit. Profuit aliquis mihi, dum nescit; nihil illi debeo:
profuit quum vellet nocere; imitabor ipsum.

X. Ad primum illum revertamur[4]. Ut gratiam refe-
ram, aliquid facere me vis; ipse ut beneficium mihi da-
ret, nihil fecit. Ut ad alterum transeamus, vis me huic
gratiam referre, ut quod a nolente accepi, volens red-
dam. Nam quid de tertio loquar, qui ab injuria in bene-
ficium delapsus est? Ut beneficium tibi debeam, parum
est voluisse[5] te dare: ut non debeam, satis est noluisse.
2 Beneficium enim voluntas nuda non efficit: sed quod be-

1. *Quam nescisse, quid faceret.* Laudat hic similia Lipsius e Pseudo-Phocylide, vers. 45 sq. et e Livio: « mentem peccare, non corpus, et unde consilium abfuerit, culpam abesse. »

2. *Morbus.* Morbus sonticus, qui excusat ne ad nomen citati respondeant.

3. *Quosdam....... tenuit*, quidam propter præsentiam suam coram judice domi esse non poterant, quum corrueret casu, aut incendio.

X. Arg. Tria hominum genera sunt, quibus non obligamur, etsi benefecerint. Primi qui nihil a se contulerunt: alteri qui nolentes juverunt: tertii, illorum maxime similes, ab injuria in beneficia inscii delapsi sunt.

4. *Ad primum illum revertamur.* Muretus ex uno cod. Pinciani hanc scripturam commendantis sumpsit: vulgg. et omnes cæteri codd. mss. habent *Ad primum illud.* Tria enim hominum genera repetuntur, quibus nihil debetur, etsi beneficium conferant.

5. *Voluisse.* Res enim sequi debent: at contra est in altero membro: etiamsi res adest, quum voluntas abest, nihil debeo.

neficium non esset[1], si optimæ ac plenissimæ voluntati fortuna deesset, id æque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

XI. Cleanthes[2] exemplo ejusmodi utitur : « Ad quærendum, inquit, et arcessendum ex academia Platonem, duos pueros misi ; alter totam porticum[3] perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inveniri posse sperabat, percucurrit, et domum non minus lassus quam [4] irritus
rediit : alter apud proximum circulatorem[5] resedit, et 2
dum vagus atque erro vernaculis[6] congregatur et ludit, transeuntem Platonem, quem non quæsierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod jussus est fecit : hunc feliciter inertem castigabimus. » Voluntas est, quæ apud nos ponit officium : 3
cujus vide quæ conditio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit : parum est profuisse, nisi

1. *Non esset* recte habet ; nec nuda voluntas sine fortuna, nec nuda fortuna sine voluntate beneficium faciunt. Erasmus tamen negativam particulam tollere maluit.

XI. Arg. Illustratur ista propositio et demonstratur.

2. *Cleanthes* haud dubie in libro, cujus Diogenes Laert. VII, 175 meminit, περὶ χάριτος inscripto, hæc protulerat.

3. *Porticum*, Στοὰν, Academiæ in Ceramico. Hæc Academia, locus amœnus extra Athenas, ab Academo antiquissimo heroe attico vocata est : in vicinia prædiolum possedit Plato, hinc sic appellatum. Cf. *Barthélemy*, *Voyage d'Anacharsis*, II, 7, sive Meursii Ceramicum. Usum autem magnum et multiplicem porticuum attigit Dorvill. ad Chariton. VII, 6, p. 587 ed. lips. Inserviebant inprimis deambulationibus et conversationi, uti vel e Theophrasti Characteribus videre est.

4. *Irritus*. Nempe laboris sui : nihil effecit quærendo.

5. *Circulatorem*, i. e. urbes circumeuntem, ut diversis artibus præstigiisque ostendendis circulos hominum oblectaret, sibique panem lucraretur. Sunt nostri *joueurs de gobelets* : cauculatores medii ævi, Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. To. I, p. 667. Cf. Epist. XLV, 7, not., Beckmanni *Geschichte der Erfindungen*, To. IV. P. I, p. 55 sq., et *Barthélemy*, *Voyage d'Anacharsis*, c. 25, fin.

6. *Erro vernaculis*. Sic dicebantur servi in ipsa domo nostra, in urbe,

voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse; animum quidem ejus habeo, sed beneficium non habeo:
4 quod consummat et res, et animus [1]. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam et ille voluit mihi; cæterum si benigniore fortuna usus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: hinc initium fiet: a me numeratur [2].

XII. Intelligo jam quid velis quærere; non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio, quod quædam homines sibi præstant, aliis imputant [3]. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quæstiunculam dividam, et rem æquam ab iniqua

nati: plerumque lepidi atque dicaces.

1. *Quod* (beneficium) *consummat et res et animus*. Cujus summam totam et rei et animi junctio efficit.

2. *Hinc initium fiet: a me numeratur*. Hæc est lectio cod. Naz. aliorumque, quam cum Gron., qui tamen *numerabitur* emendat, præfero. *Numerare* enim interdum de creditore usurpatur, opponiturque τῷ *solvere*. Muretus arripuerat Erasmi conjecturam *numerandi*. Unus Pal. et antiquitus cusi libri habent: *Huic.... fiet gratia ..... Hinc initium fiet: a me numeratur*. *Numerare*, observante Gronov. ad h. l., et de creditore, et de debitore dici constat. Sic in corpore Juris Justin. est exceptio non numeratæ pecuniæ de creditore. Hinc Martial. lib. II, ep. 63, dicit: « numerare solet. » de muliere quadam quæ ipsa dare et emere noctes solebat, non vendere. H. l. igitur *a me numeratur* est: dabo, non reddam; tribuam beneficium, non referam. Ut ille, a quo fit numeratio, qui pecuniam fert expensam, incipit contractum mutui, initium facit crediti, non dissolvit aut finit: sic ego, gavisus alicujus dudum bona, sed otiosa, voluntate; si beneficium illi dedero, non refero gratiam, sed ineo, facio nomen, non expungo; obligo alium, non autem me libero.

XII. Arg. Si quis sua causa nobis profuit, eine debetur aliquid? Negat, si solus sibi quis profuturus etiam alii beneficus fuerit.

3. *Quod quædam homines sibi præstant, aliis imputant*. Omnes sic habent scripti et edd. præter alias editiones, quas post *quædam* invasit *quæ*: quanquam Stephanus lib. II, c. 4, prood. notaverat, Senecam peculiariter suo sibi uti sermone: nam alioqui consuetudinem postulasse, ut

separabo. Multum enim interest, utrum aliquis beneficium nobis det sua causa, an nostra, an sua et nostra. Ille qui totus ad se spectat, et nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest, eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum et æstivum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captivos suos, ut commodius væneant, pascit, et opimos boves saginat[1] ac defricat[2]; quo lanista[3], qui familiam[4] suam summa cura exercet atque ornat. Multum, ut ait Cleanthes, a beneficio distat negotiatio[5].

diceretur : *quædam*, *quæ hom.*, vel *quædam hom....... quæ aliis*, etc. — *Aliis imputant;* sua causa suique commodi gratia faciunt, et alteri quasi beneficium inscribunt. Sibi datum in alterius rationibus ponunt.

1. *Opimos boves saginat.* Sive macellariis venditurus, sive Divis oblaturus. Horat. Carm. lib. III, od. XXIII : « Nam quæ nivali pascitur Algido Devota quercus inter et ilices, Aut crescit Albanis in herbis Victima, Pontificum secures Cervice tinget. » Idem, lib. IV, od. II, stroph. penult. : « Me tener solvet vitulus, relicta Matre, qui largis juvenescit herbis In mea vota. »

2. *Defricat.* Defricare est sordes omnes strigili abstergere post balnea, et de hominibus proprie dicitur. Cic. explicat non male his verbis, Rhetor. ad Herenn. lib. IV, cap. 15 : « Nam ut forte hic in balneas venit, cœpit, postquam perfusus est, defricari. » Quum vero istiusmodi opera perpolirentur simul corpora et stringerentur, instrumento quo utebantur, strigilis nomen impositum fuit. Ad equos et boves perpoliendos strigilis quoque adhibebatur, sed hæc dentata et ferrea, quum eburnea vulgo foret. Gallic. strigilem appellamus *une étrille*, et defricare est *étriller*.

3. *Lanista*, et qui alit quæstus causa gladiatores suos, et qui ipse in domini sui gratiam docet et *ornat*, i. e. præparat gladiorum gregem, familiam. H. l. priori sensu capiendus est lanista. Lipsius laudat Saturnal. I, 15, et Fabri II Semestr. c. 10. *Lanista* vero a *laniando*, quum et lanius dicatur qui pecudes ferit, laniat venditque. Sic et lanista vere eos ferit, laniat, vendit, quos munerariis dat pro pecunia et mittit in arenam pugnaturos. Unde non paucis vocata amphitheatra macella. Et ad id facit locus Arnobii, lib. II : « Idcirco animas misit, ut, quæ dudum fuerant mites, et feritatis affectibus nesciæ commoveri, macella sibi et amphitheatra constituerent, loca sanguinis et publicæ impietatis. » Eadem veteres glossæ corporicidas et μακελλίτητας dixere.

4. *Familiam.* Numerum servorum sic appellitavere, sive quod domus aliquo modo pars sint, sive quod puer Latine, Græce παῖς servum significet. Ipse Cicero vocem definivit, pro Cæcil. cap. 55 : « Familiæ quæ constant ex servis pluribus. »

5. *Multum..... negotiatio.* Cf. II, 31, 2. Negotiatio h. l. est commercium, mercatura. Gall. verteremus optime : « *Il y a loin d'un bienfait à une spéculation.* »

XIII. Rursus[1] non sum tam iniquus, ut nihil ei debeam, qui quum mihi utilis esset, fuit et sibi[2]. Non enim exigo, ut sine respectu sui mihi consulat : immo etiam opto, ut beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit : dummodo id qui dabat, duos intuens dederit,
2 et inter me seque diviserit. Licet id ipse ex majore [3] parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitavit[4], ingratus sum, non solum injustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem ali-
3 quo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua causa, respondebo. Usus me, quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi[5]? Puta[6], inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos cives ex magno captivorum numero redemero : nihil debebis mihi, quum te servitute ac vinculis liberavero? atqui mea id causa faciam. Adversus hoc respondeo. Aliquid
4 istic tua causa facis, aliquid mea. Tua, quod [7] redimis; tibi enim ad utilitatem tuam satis est quoslibet redemisse; itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis : poteras enim et alterius redemptione idem consequi, quod

XIII. Arg. Affirmat, si quis et sua et alterius causa prodesse voluerit.

1. *Rursus*, altera ex parte, *en revanche*.

2. *Qui quum mihi.... sibi* qui e. c. famis tempore panem emit sibi mihique, eumque inter utrumque partitus est.

3. *Licet id ipse ex majore parte*, etc. Pessimi hominis esset, postulare, ut, qui beneficia dederit, semper suo ipsius damno faciat.

4. *Si duos cogitavit*. Si de duorum utilitate cogitavit, nec quid ipsi soli commodum foret, sed quid et mihi meditatus, et sui et mei gratia id fecit quod fecit.

5. *Usus.... tibi*, tu qui me usus es, quidni me tibi, quam te mihi utilem fuisse magis dices?

6. *Puta*. Ponit casum, qui rarissimus esse videtur; similem tamen fingimus, quatenus aliquis, ut popularis fieret, in republica civibus sumptu suo incommodoque utilis eorum gratiam conciliaverit : qualia Cimonem et multos alios fecisse constat.

7. *Tua, quod redimis*. Sic optimus cod. Naz., qui omittit post *redimis*

mea. Utilitatem rei partiris mecum, et me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis : hoc totum mea causa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captivorum redemptio, decem autem soli captivi essemus, nemo quidquam tibi deberet ex nobis : quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, a tua utilitate seductum. Non sum invidus [1] beneficii interpres, nec desidero illud mihi tantum dari, sed et tibi.

XIV. Quid ergo, inquit [2], si in sortem nomina vestra conjici jussissem, et tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid istic mea causa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis; quod nomen meum exiit [3], sorti debeo : quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cujus majorem partem fortunæ debeo : sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium [4] beneficium est : quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod undique in se conversum [5] est. Vendit mihi aliquis frumentum : vivere non possum, nisi emero;

cum aliis codd. has voces : *mea, quod eligis*, quæ in uno exemplari Pinc. et uno palatino comparent, Gruteroque impense placebant. Cum Gronovio autem hæc tria posteriora verba sciolo alicui librario adscribo, expunxique : quippe bene abesse possunt.

1. *Non sum invidus benef.* Sic emendavit locum Gruterus, quum in cod. Naz. invenisset: *non sum uidus*, et in aliis : *non sum vides b.*; in alio : *non sum judex b.* Antea : *iniquus benef.* — *Invidus.* H. e. malignus, parvi æstimans. Eodem modo Græci solent usurpare voces φθόνος, φθονεῖν. Φθονεῖν τῶν αἰνήσεων, quod verbo est *invidere laudum*; idem est cum τῷ parce, et quasi invitus laudare.

XIV. Arg. At beneficium mercenarium gratiam non meretur.

2. *Inquit.* Nempe qui me redemerit.

3. *Quod nomen.... exiit* ex urna, in quam hæ sortes captivorum conjectæ erant, ita ut decem extraherentur, reliquæ remanerent. Res jam apud Homerum occurrit, nec nobis insolita est.

4. *Mercenarium*, quæstum spectans.

5. *Conversum* : solummodo se

sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium
fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui : sed quam in-
gratum, quod[1] non habuissem, nisi emissem ; in quo in-
vehendo mercator non cogitavit quantum auxilii allaturus
esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

XV. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere
te, nisi mercedulam, dices : nec præceptori[2], quia ali-
quid numeraveris[3], atqui omnium horum apud nos magna
caritas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur,
quædam pluris esse[4], quam emuntur. Emis a medico rem
inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam : a bonarum
2 artium præceptore studia liberalia, et animi cultum. Ita-
que his non rei pretium, sed operæ solvitur, quod deser-
viunt, quod a rebus suis avocati nobis vacant, mercedem
non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud[5] tamen
dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo
istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris
sunt quam vænierunt, et ob hoc aliquid mihi extra pro
3 illis, quamvis empta sint, debes. Primum, quid interest

spectat, ad alios non tendit, ut iis utilitatem comparet.

1. *Sed quam ingratum, quod.* Rubenio assentior, qui in codd. a se inspectis hanc eamdem lectionem, etiam a Gronovio in duobus codd. repertam, prætulit. Ingratum autem est, pro quo non debemus gratias; I, 7, 2. Pincianus conjecit : *quam gratuitum.* Olim publicati et mss. fere omnes : *sed quod ingratum, quod.* Hinc Gronov. facere voluit : sed *quam non gratuitum*, ex *gratuitum* opinans factum esse *gratum* et e *n.* i. e. *non*, ortum esse *ingratum.* Fieri sic potuisse, concedo, factum esse quis præstet?

XV. Arg. Medico tamen et præceptori gratiam debemus, inprimis si amici nos demereri student.

2. *Præceptori.* Cf. III, 3, 3 not. magna in caritate et reverentia apud nos parentes sunt liberorum nostrorum præceptores, quippe qui animum liberorum curant. Itaque sibi ipse non adversatur.

3. *Aliquid numeraveris.* Vid. ad cap. 11, pag. 596, not. 2.

4. *Quædam pluris esse*, etc. H. e. quædam pretio multo majore revera esse quam venduntur, aut emuntur.

5. *Aliud tamen.* Distinguit, priusquam ad responsionem objectionis accedat, ut doceat parvo interdum magna constare, prout res tempus-

quanti sint, quum de pretio inter ementem et vendentem convenerit? Deinde non emi illud suo pretio, sed tuo [1]. Pluris est, inquit, quam væniit. Sed pluris vænire non potuit: pretium autem cujusque rei pro tempore est [2]. Quum bene ista laudaveris[3], tanti sunt, quanto pluris vænire non possunt; præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non ta- 4
men ullum istic tuum munus est, ut non ex usu effectuve[4], sed ex consuetudine et annona æstimetur. Quod tu pretium ponis trajicienti maria, et per medios fluctus, quum e terræ conspectu recessit[5], certam secanti viam, et prospicienti futuras tempestates, et, securis omnibus, jubenti subito vela stringi[6], armamenta[7] demitti[8], paratos ad incursum procellæ et repentinum impetum stare? huic tamen tantæ rei præmium vectura[9] persolvit. Quanti 5
æstimas[10] in solitudine hospitium, in imbre tectum, in

que poscant, nec pluris esse quam emantur.

1. *Tuo.* Quanti tu æstimasti.

2. *Pretium autem cujusque.... est.* Itaque non semper labor in rem mercemve impensus pretium constituit, sed sæpe circumstantiæ, ut cum Quintiliano hac voce utar, sive tempora, judicia aut cupiditas hominum, copia aut inopia mercium.

3. *Quum.... laudaveris*: quamvis ista laudaveris, quasi pluris sint, quam vænierint, tamen, etc.

4. *Usu effectuve*, etc Non quantus sit usus, qui tibi inde manat, sed e pretio æstimari debet.

5. *Quum e terræ conspectu recessit.* Omnium est codd. et edd. lectio et quidem bona. Ingeniose tamen emendat Pincianus: *quum æther e conspectu recessit*, quam lect., nisi codex Naz. vulgatæ favens obstaret, ego pro vera haberem scriptura.

6. *Stringi*, contrahi, συστέλλεσθαι ἱστία.

7. *Armamenta*, τὰ ἄρμενα καὶ τὰ σκεύη apud Polyb., XXII, 26, 13; quæ Liv. XXXVIII, 38, armamenta vertit, i. e. mali, remi, antennæ.

8. *Demitti*, ὑφίεσθαι, non in mare, sed in navem, malum e. c. in ἱστοδόκην, receptaculum.

9. *Vectura.* Pecuniolam intelligit quam dari convenit ut transvehare. Gallic. *le prix du passage.* Vector apud nos est *passager.*

10. *Quanti æstimas*, etc. H. e. quam tibi pretiosa res videtur in solitudine hospitalitas, etc. Inæstimabilia hæc nempe; et quis in Marmaricæ aridis campis, « Sub curru nimium propinqui Solis, in terra domibus negata » (ita fere Horat. Carm. lib. I, Od. XXII) aquæ plenum ony-

frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti[1] ista consecuturus diversorium subeam. Quantum nobis præstat, qui labentem domum suscipit[2]? et agentem ex imo rimas insulam[3] incredibili arte suspendit[4]? certo tamen et
6 levi pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, et a subitis latronum incursionibus præstat: notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

XVI. Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna constare. Quid ergo? quare et medico et præceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, et nos non arte quam vendunt,
2 obligant, sed benigna et familiari voluntate. Itaque medico, si nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos, quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda vitandave præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non

chem aureis multis dubitaverit mutare? At interdum in patria terra, nec minus potione egemus, nec minus excupimus; quis vero hæc tali pretio aut vendiderit, aut emerit?

1. *Quanti*. Pro *quantuli*. Contrarius sensus τῷ *quanti*, quod supra. Hanc pretiorum notitiam et Horat. optabilem canit, l. III, Od. XIX, vs. 6: « Quis aquam temperet ignibus, Quo præbente domum, et quota, Pelignis caream frigoribus, taces! »

2. *Quantum..... labentem domum suscipit*; tignis et fulturis.

3. *Insula*, συνοικία, latum ædificium plures habitationes tenuiorum et inquilinorum complectens, et ab omni parte liberum. Talium ædium Romæ vis multa fuit. Martial. lib. IV, epig. XXXVII, vs. 4, 5, etc.: « Ex insulis, fundisque tricies soldum, Ex pecore redeunt ter ducena Parmensi. » Hoc est, e domibus quas in urbe locavi, item e villis, prædiis, agris XXX H. S. centena millia (h. e. 3,000,000 sestertium) quotannis mihi redeunt, e pecoribus vero quos apud Parmam pasco, sexies sestertium. Cicer. ad Attic. lib. X, ep. VIII: « At hunc ipsis ludorum diebus videbam in insula clarissimi adolescentis Luculli. » Idem, pro Cæl. cap. 17: « Nunc demum intelligo Claudii insulam esse venalem. » Ubi conf. Ernesti Cl. Cic. Ad. quoque, si libeat, Tacit. annal. lib. XV, cap. 43.

4. *Et agentem...... suspendit*; suspendi vult superiora domus, donec ima restaurata et firmata.

XVI. Arg. Continuatio usque ad cap. 21. Hoc vero peculiariter tractat de medico et scientiarum liberalium-

tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem[1]. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putavit dignum propria et peculiari cura, si nunquam in me direxit animum : et quum in medium effunderet quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeamus mul- 3
tum? non quia pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt[2]. Ille magis pependit[3] quam medico necesse est : pro me, non pro fama artis, extimuit : non fuit contentus remedia monstrare, sed admovit[4]. Inter sollicitos assedit, ad suspecta

que artium præceptore, quorum operam neque æstimare satis digne, neque multa pecunia adæquare aliquis poterit, si animo affuerint discipulis suis aut clientibus, si non temere, remisse, frigide ac negligenter sese gesserunt, si benevolentiam tibi ostenderunt, quam non cuilibet e populo statim exhibent.

1. *Sed tanquam imperatorem.* Omnium et eorum optimorum codd. mss. et edd. lectio est, quæ non mutari debet. Multas tamen multorum vir. doctt. emendationes, quas apud Gruterum ad h. l. et Dan. *Vinck* in Amœnit. phil. medic. p. 442, collectas videre licet, quibusque addas duas conjecturas Trilleri in Ejusd. Obss. crit. I, 4 p. 7. sq. prolatas, annotare supersedeo, unice contentus Lipsii interpretationem subjungere, qua locus indiget, at nullam emendationem. Ea vero sic se habet. Nempe ægri dicebantur imperare medicis (qui tunc non dignissimæ sortis) quos advocabant scilicet, et, puto, annua mercede obstrictos habebant. Alfenus lege 26 de libertate ait : « medicus quod putaret multo plures imperantes sibi habiturum.» Varro lib. I de Re R. habet similia. Salmasius ad Scriptt. H. A. To. I, p. 30 hac Lipsii explicatione rejecta et nulla dissensus causa allata, exponit : medicum a nostro comparari illi salutatori, qui matutino officio fungatur in imperatorem et alios principes, quibus cliens sit. Sed Lipsio quominus assentiamus, nihil impedit. Sensus est : Si me tanquam amicum suum viderit, ipsi amplius debeo, quam mercedulam, σῶστρον, quam a me accipiet; at nihil amplius, si me nonnisi tanquam dominum suum consideret.

2. *Sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt :* præter illud, quod omnibus commune factum est, nos peculiari cura sua dignos habuerunt, et nobis dedere præter id, quod ab ipsis poscebatur.

3. *Ille magis pependit.* Sic omnes codd., non, *ille plus impendit.* Recepit Gronovius. — *Ille magis pependit* animi, incertus deliberavit, animum sollicitum et anxium in curando diutius ostendit.

4. *Sed admovit.* Lipsius in libro : *sed admonuit;* quod ipse procul rejicit. Sensus patet : remedia admovit manu sua, non solum præcepit.

tempora[1] occurrit : nullum ministerium oneri illi, nullum
4 fastidio fuit. Gemitus meos non securus audivit : in turba multorum invocantium ego illi potissima curatio[2] fui; tantum aliis vacavit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico, obligatus sum. Alter rursus docendo et laborem[3] et tædium tulit; præter illa quæ a præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradidit; hortando bonam indolem erexit; et modo laudibus fecit animum, modo
5 admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens et pigrum, injecta, ut ita dicam, manu[4], extraxit : nec quæ sciebat, maligne[5] dispensavit, quo diutius esset necessarius, sed cupiit, si posset, universa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas [6] necessitudines diligo.

XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum [7] institori-

1. *Suspecta tempora*, quum crisis, accessio esset. Cf. supra ad cap. 8, 1.

2. *Curatio*. Sic omnes mss. et edd., et recte quidem. Burmannus tamen ad Propert. I, 3, 46 p. 44, *cura* prætulit, quia cura proprium medicis est. Itaque *curatio* putat e glossa venisse. Perperam. Nam *curationem adhibere morbis* non raro occurrit. E. c. Cic. de Off. I, 24. Sed sensus τοῦ *pot. curatio fui* : potissimum ejus cura, curatione dignus habitus sum. Abstractis autem sæpe pro concretis usos esse Veteres notum est. Sic gratia, etc., cf. Valcken. ad Eurip. Hippol. 786.

3. *Alter rursus docendo et laborem*, etc. Gronov. sequitur codicem Naz. et Rottendorf., qui τὸ *in* ante *docendo* expellunt.

4. *Injecta..... manu*, i. e. omni opera et vi adhibita.

5. *Maligne*. Hoc est, parce.

6. *Necessitudines*. Amicos.

XVII. Arg. Ingratissimi animi hunc esse qui avare et maligne nihil non æstimat, neque plus dandum arbitratur quam pepigit. Dari aliquid supra constitutum pretium sordidissimis opificibus et servulis in diem se ac operam suam locantibus. Quidni amicis? quidni ingenuis? quidni bonas artes et liberales exercentibus?

7. *Institoribus*, qui merces vendunt emuntque : tabernis præpositi, ἐργαστηριάρχαι. « Institor appellatus est, ut scribit Ulpian. lib. XXXIX, ad edictum, ex eo quod negotio gerendo instet. Nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alii negotio. » Unde sæpe pro mercatoribus sumpti occurrunt institores. Martial. lib. VII, epigr. IX : « Abstulerat totam temerarius institor urbem; Inque suo nullum

bus supra constitutum aliquid adjecimus [1], si nobis opera illorum enixior visa est : et gubernatori, et opifici vilissimæ mercis, et in diem se locanti [2] corollarium [3] adspersimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut conservant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adjice, quod talium studiorum traditio miscet [4] amicos ; hoc quum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ solvitur, animi debetur.

XVIII. Plato [5], quum flumen nave transisset, nec ab
illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum
credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium.
Deinde paulo post, quum alium atque alium gratis eadem
transveheret sedulitate, negavit illi jam apud Platonem
positum officium. Nam ut tibi debeam aliquid, pro eo 2
quod præstas, debes non tantum mihi præstare, sed tan-

limine limen erat. » Ditissimi vero existimabantur ; et ad illud respiciens Horat., Carm. lib. III, od. VI : « Sed jussa coram non sine conscio Surgit marito, seu vocat institor, Seu navis Hispanæ magister Dedecorum pretiosus emptor. » Noster hoc ipso lib. c. 38, institores delicatarum mercium. Cf. Ep. 52, 14. *Sordida artificia* vocat quæ servorum, libertinorum, etc. esse solebant : pertinent huc omnes mercenarii, opifices, caupones, unguentarii, sellularii, βάναυσοι, quique ad regulas constitutas, nulla aut exigua animi et ingenii libertate atque inventione utentes opificia perficerent. Cf. Cic. de Off. I, 42 qui est locus class. hac de re.

1. *Adjecimus*. Scilicet nos domini s. magistri, qui tabernæ præposuimus : dedimus aliquid supra mercedem, quam pacti eramus. Namque ad emptores neque commode hoc referas, nec satis ex more. Vid. inf. not. 3.

2. *Et in diem se locanti*. Immo et in horam ; quales fuerunt lecticarii, ploratores, etc.

3. *Corollarium*, auctarium, ἐπίμετρον et a mensura frumentaria derivata est vox; quod Gallice dicimus, sed vulgari sermone, *un pour-boire*. Explicat Varro de L. L. IV, 36 ; coll. Phædr. V, 7, 34.

4. *Miscet*. Inter se jungit, amicitiam conciliat.

XVIII. Arg. Platonis vox id beneficium negantis, quod promiscue et cuilibet impertitur.

5. *Plato*, etc. Ille enim non, ut magister ejus Socrates, maximam vitæ partem Athenis vixit, sed itinera v. c. in Siciliam (ann. ant. Chr. nat. 389, 364 et 360) et Magnam Græciam fecit. Vid. Plutarch. in Plat. et Nostratis *Barthélemy* laudatum opus *Voyage d'Anacharsis*, cap. 38, tum notam primam quæ ad istius capitis calcem rejecta est. Unde

quam mihi; non potes ob id quemquam appellare [1] quod spargis in populum [2]. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro hoc? tanquam ab uno, nihil; cum omnibus solvam, quod tibi cum omnibus debeo.

XIX. « Negas, inquit, ullum dare beneficium eum, qui me gratuita nave per flumen Padum tulit? » Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat; facit enim sua causa, aut utique non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium judicat dare : sed aut reipublicæ, aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat, et pro hoc aliud quoddam commodum exspectat, quam quod a singulis recepturus est.
2 « Quid ergo, inquit, si Princeps civitatem dederit omnibus Gallis [3], si immunitatem [4] Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? » Quidni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. « Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo universis proderat, noluit mihi proprie civitatem dare, nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me sibi non substituit [5], quum facturus esset quod fecit? » Primum, quum cogitavit Gallis omnibus prodesse, et mihi cogitavit prodesse; eram enim Gallus : et me, etiam si non mea, publica tamen nota [6] compre-

noster hæc hauserit dicere, non habeo. Fortasse e Stoicis, quos sequitur, v. c. e libro Cleanthis, quem supra c. 11, etiam Platonem exempli causa laudasse vidimus, mutuatum esse credere licet.

1. *Appellare*; tanquam debitorem.

2. *Quod spargis in populum*, ut in ludis fieri solebat.

XIX. Arg. Disquisitio an illi gratia habenda et redhibenda qui beneficium communiter præstitit, ut si quis urbi immunitatem tributi, populo toti civitatem. Affirmativa probatur, approbatur.

3. *Omnibus Gallis*. Alludit ad ipsum ejus ævi factum. Nam Claudius Galliæ Comatæ plenam civitatem, id est cum jure suffragii dedit. Tacit. Ann. XI, 23.

4. *Immunitatem* nempe a tributis.

5. *Ita.... substituit*. Me non habuit animi consiliique sui scopum. Non proposuit, aut supposuit in mente talem.

6. *Nota*, gentis nomine.

hendit. Deinde[1] ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune : unus e populo, non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam[2].

XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat[3], non dicam
me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut
candidatus, aut reus[4] : ad exsolvendum tamen hoc por-
tionem meam dabo. Sic istius muneris quod universis da-
tur, debitorem me nego[5] : quia mihi dedit quidem, sed
non propter me : et mihi quidem, sed nesciens an mihi
daret : nihilominus aliquid mihi dependendum [6] sciam,
quia ad me quoque circuitu longo pervenit. Propter me 2
factum debet esse, quod me obliget[7]. « Isto, inquit, modo,
nec Lunæ nec Soli quidquam debes : non enim propter

1. *Deinde.* Proinde.

2. *Deinde ego quoque illi non tanquam proprium debebo, sed commune: unus e populo, non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.* Hæc est vulgata. Sed cod. Naz. præstat : *Sed tanquam commune munus e populo.* Vulgata tamen bene habet. — *Conferam* gratiæ meæ partem.

XX. Arg. Istius beneficii quod communiter collatum est non omnino debitores nos esse, aliquatenus tamen obligatos. Objectionem refellit a sole et luna ductam; quibus nos nihil debere ait cavillans adversarius.

3. *Si quis patriæ... credat.* Nam et hisce jam temporibus, ut hodie, pecuniam sumebant civitates a privatis mutuam. Nec satis scio annon, qui modo de Gallis loquebatur, Annæus non de se, et divitiis suis, et generositate cogitaverit. Nam eum constat, his circiter temporibus quibus de Beneficiis scribebat, commodavisse Galliarum incolis municipiisque vim auri et argenti immensam.

4. *Nec hoc æs alienum...... reus.* Colligere ex h. l. licet, *candidatos* honorum, æs suum et alienum professos esse, ut liqueret, censum senatorium eos habere, qui ad magistratus et publicum illum splendorem quærebatur : *reos* autem criminum, in quibus pecuniaria res agebatur, idem fecisse apparet, ut ære alieno deducto, litis æstimatio solvi posset. Unicus hic est locus et singularis, quem, quantum memini, nullus auctorum classicorum tetigit.

5. *Debitorem me nego.* Intellig. debitorem de toto. Nempe non ego beneficium (i. e. totum beneficium) debeo, quum non totum acceperim; partem debeo, qui partem accepi. Aliquatenus ergo me obligatum non diffiteor; obligatum absolute, nego.

6. *Nihilominus aliquid mihi dependendum sciam.* Cf. not. 5 et quæ supra prolata forte non attendisti : « Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo. »

7. *Propter me..... quod me obliget.* Necesse est id mei gratia feceris quod

te moventur. » Sed quum in hoc moveantur, ut universa conservent, et pro me moventur : universorum enim pars sum [1]. Adjice nunc, quod nostra et horum conditio dis-
3 similis est. Nam qui mihi prodest, ut per me prosit et sibi, non dedit beneficium : quia me instrumentum utilitatis suæ fecit. Sol autem et Luna etiam si nobis prosunt sua causa, non in hoc tamen prosunt, ut per nos prosint sibi; quid enim nos illis conferre possumus?

XXI. « Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint : illis autem non licet non moveri; ad summam, consistant, et opus suum intermittant [2]! » Hoc vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle : immo maximum argumentum
2 est firmæ voluntatis, ne mutari quidem posse. Vir [3] bonus non potest non facere, quod facit : non enim erit bonus, nisi fecerit; ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet : non potest autem non facere, quod debet. Præterea multum interest, utrum dicas, Non potest hoc non facere, quia cogitur : an, Non potest nolle. Nam si

beneficii loco imputas et cujus gratiam exigis.

1. *Universorum enim pars sum :* quatenus humani animi decerpti sunt ex mente divina. Arrian. Diss. I, 14. Cf. Lipsii Physiol. Stoic. III, 8.

XXI. Arg. Quæstionem fusius persequitur et contra adversarios hoc πρόβλημα jacit. Solne et Luna, etc., gratiam merent? Affirmatur.

2. *Sciam...... intermittant.* Quum Sol et Luna, pro Diis a Stoicis habiti, non libera voluntate utantur in conando prodesse nobis, sed non possint non facere quod faciunt; sequitur nos iis nihil debere : ad summum ac verbo, in argumentum, eos liberos esse, consistant, etc. Hanc objectionem refellit. Optimum semper volunt, nec aliter tanquam Dii possunt. Quum enim Dii, aiunt Stoici, fatum necessitatemque, s. seriem causarum creaverint, nihil mutare possunt, optime quippe omnibus constitutis et dispensatis. Alioquin non Dii essent. Cf. Lipsii Physiol. Stoic. I, 12.

3. *Vir bonus.* Scilicet sapiens. Exemplum hoc magnam argumenti vim habet. Si enim desinat velle bonum, desinet quoque vir bonus esse : quod etiam in Deos ipsos cadat necesse est : itaque neque mutari, neque consistere et opus suum intermittere possunt, optimum quippe semper sequentes.

necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, sed
cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet 3
melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. « Desinant, inquit, velle! » Hoc loco tibi illud occurrat[1]. Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi vertendique se in contrarium : quum ex diverso nemo æque videri debeat velle, quam cujus voluntas usque eo certa est, ut æterna sit ? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cujus naturam non cadit nolle ?

XXII. « Agedum, inquit, si possunt, resistant! » Hoc dicis : Omnia ista ingentibus intervallis diducta, et in custodiam universi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, et rupta rerum concordia in ruinam divina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices[2], in medio itinere destituat, et quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis[3], mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio[4], et ex tanta

1. *Hoc loco tibi illud occurrat.* Sic cod. Naz., quum alias τὸ *illud* omissum sit.

XXII. Arg. Quænam arrogantia et dementia est, poscere, ut omnia corruant et incendio pereant ob hoc unum, ut objectio tua refutetur? Sidera ingentibus spatiis et distantiis a se invicem esse remota, universum continere, totiusque ordinem conservare, etc., dogma stoicum fuit.

2. *In tot sæcula promissas vices :* nec enim immortalitatem mundo tribuisse Stoicos constat.

3. *Libramentis;* æquali pondere atque motu.

4. *Repentino.... incendio.* Est hæc Stoicorum ἐκπύρωσις. Quum enim principium, s. natura creans et regens omnia esset iis ignis, sive natura ignea, ea omnia, deos quoque et animos, concidere aliquando opinati sunt, neque quemquam Deorum restare, nisi illam naturam creatricem, Jovem : quanquam quæ Cic. N. D. I, 14 sq. attulit, docent, nobis non liquido de hac re judicare licere. Hinc Plutarchi illud, in libro Adversus Stoicos, Vol. XIV, p. 48, ed. Hutt. : « Chrysippus et Cleanthes cælum, terram, aerem, mare diis impleverunt, et neminem tamen ex

varietate solvantur, atque eant in unum omnia! Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, et profunda vorago tot deos[1] sorbeat! Est tanti, ut tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam invito[2], euntque ista tua causa: etiamsi major illis alia, ac prior causa est.

XXIII. Adjice nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est[3]: statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamvis nolint: quia quidquid desinere non possunt, perseverare voluerunt: nec unquam primi consilii deos pœnitet. Sine dubio stare illis et desciscere[4] in con-

tam multis immortalem reliquerunt, excepto uno Jove. Immo cæteros omnes natos esse et interituros ex ignis vi.» Cf. Lipsii Physiol. Stoic. II, 22. Hoc Stoæ dogma et Lucanus præclare canit Phars. lib. I: « Sic quum compage soluta, Sæcula tot mundi suprema coegerit hora, Antiquum repetens iterum chaos, omnia mixtis Sidera sideribus concurrent, ignea pontum Astra petent, tellus extendere littora nolet Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe Ibit, et obliquum bigas agitare per orbem Indignata, diem poscet sibi: totaque discors Machina divulsi turbabit fœdera mundi. »

1. *Tot deos.* Astra enim apud Stoicos Dii habebantur. Et apud Poetas Deorum antiquissimus Cælum. Post hunc Helios, Hyperion, Titan, Phœbus, qui unus et idem cum Sole, Phœbe quæ Luna est, et Divus Μήν, et Lunus. Tum Phosphorus, Ursa, Cancer et qui mortales Diis adscripti cælum occupavere, siderum formas mutuati. Apud astronomicos vero planetis quoque Deorum nomina indita: Mercurius, Mars, Venus, Jupiter, Saturnus; quod ad litteram sumi voluit Stoa.

2. *Est tanti, ut tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam invito* est e Gruteri emendatione, codicum, inprimis cod. Naz. ope adjuta, et Lipsii Gronoviique assensu firmata. Erasmus: *Sit tanti..... Ista tibi concedere possunt etiam invito euntque*, etc.

XXIII. Arg. Ex destinato nobis Deos prodesse, ergo et beneficos existimandos. Atqui solem et lunam e Deorum numero. Excursus in Deorum beneficentiam et præstantiam hominis, quem dum creant, volunt omnibus bonis animi, ingenii, corporis affluere.

3. *Sed sua illis in legem æterna voluntas est.* Nunquam iis voluntas est, a lege discedendi.

4. *Stare illis et desciscere.* Codd. et ant. edd. inserunt recte *stare....et.* Reposuit Grut. cum Lipsio. Sensus quoque postulat. Sidera quiescere non possunt, etsi tu voles: neque item in contrarium, aut diversum exorbitare.

trarium non licet : sed non ob aliud, quam quia vis [1] sua illos in proposito tenet; nec imbecillitate[2] permanent, sed quia non libet ab optimis aberrare, et sic ire decretum
est. In prima autem illa constitutione[3], quum universa 2
disponerent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum causa decurrere, et explicare opus suum, quia pars operis sumus et nos. Debemus ergo et Soli, et Lunæ, et cæteris cælestibus beneficium, quia etiamsi potiora[4] illis sunt, in quæ
oriuntur, nos tamen in majora ituri juvant. Adjice, quod 3
ex destinato[5] juvant; ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt : et quanquam majus illis propositum sit, majorque actus sui fructus, quam servare mortalia; tamen in nostras quoque utilitates a principio rerum præmissa mens est, et is ordo mundo datus, ut
appareat curam nostri non inter ultima habitam. Debe- 4
mus parentibus nostris pietatem; et multi non ut gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse quid effecturi essent, quum omnibus alimenta protinus, et

1. *Vis sua*; constantia et firmitas illis propria. Cf. Nat. Quæst. I. princ.

2. *Nec imbecillitate*. Sic cod. Naz. et unus palat.: alii, *in s. ex imbecill.*

3. *In prima autem illa constitutione*, æterna, quæ Jove auctore fiebat. Dicunt enim a Jove omnia initium cepisse. Ζεὺς ἀρχὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται. Plutarch. Vol. XIV, p. 46. Hutt.

4. *Potiora* munera. Cf. de Ira II, 27. Est dogma stoicum, mundum esse factum Deorum hominumque causa.

5. *Adjice, quod ex destinato*, etc. Hæc et sequentia tam præclara sunt, ut non mirandum sit, Christianis antiquioribus fere omnibus, et multis recentiorum Senecam pro assecla Christianismi habitum esse. Sed falsam fuisse hanc sententiam cuique historiæ philos. gnaro manifestum est. Facile autem in his præclaris effatis fontem, unde Seneca hæc hauserit, agnoscas, si modo quæ Xenophon, et Plato, Antisthenesque e Socratis ore hac de re exposuerint, in memoriam revocaveris. At quam multi Stoicorum fuerint, qui de fato, de Deo, etc., scripserint, Plutarchus aliique, et instar omnium Fabricius in Bibl. Græc. Tom. III, Harles. in Catalogo Stoicor. docuerunt.

auxilia[1] providerunt : nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitavit enim nos ante natura, quam fecit : nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimus excidere[2]. Vide quantum nobis permiserit, quam
5 non intra homines humani imperii conditio sit! vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coercuit fine terrarum[3], sed omnem in partem sui misit[4]! vide animi quantum audeant, quemadmodum soli aut noverint deos, aut quærant, et mente in altum data[5] divina[6] comitentur! Scias, non esse hominem tumultuarium et incogitatum opus[7]. Inter maxima rerum suarum, natura nihil
6 habet quo magis glorietur, aut certe cui glorietur[8]. Quantus iste furor est, controversiam diis muneris sui [9]facere? Quomodo adversus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio[10] non potest, qui negat ab his acce-

1. *Et auxilia* est cod. Nas. et Colon. ap. Grut., quum alii codd. et edd. haberent, *et alia utilia*, s. *et alia prov.* s. *ex alia prov.* : facile autem intelligere est, *utilia* esse scholii loco positum et mox in textum invectum.

2. *Cogitavit... excidere.* Sc. mente, animo. Cura nostri eos nunquam latuit : « carior illis (Diis) est homo quam sibi. » (Juv. sat. X, vs. 347.) Non sumus tam levis res, ut extra curam cogitationemque posuerint. Cf. de Ben. IV, 3 et 8, 11, 29. Ex his ipsis Stoæ rivulis hortos suos irrigasse videtur Cicero de Legg. I, sq. aliisque locis.

3. *Fine terrarum* est terrarum tenus, Bentl. ad Horat. Carm. lib. II, Od. XVIII, 30.

4. *Vide in quantum... misit.* Sive, interpretatur Lipsius, quia maria sulcamus, in aerem vehiculis aut funibus tollimur; sive, quia oculos etiam mittimus in ipsum cælum; sive denique, quia nulli glebæ affixis quaquaversus licet ire.

5. *Et mente in altum data.* I. ad cœlum directa : sic Plin. H. N. XI, sect. 20, apes in altum datæ, ait.

6. *Divina*, siderum cursum. Cf. II, 29, III, 20.

7. *Scias... opus*, quæ erat Epicuri sententia, a fortuito atomorum concursu nos esse formatos.

8. *Aut certe cui glorietur.* In cujus honorem gl.

9. *Quantus iste furor...... facere?* In dubium vocare Dei beneficia, et sintne vere talia atque a voluntate, inquirere. Fuisse in Stoicis, qui hanc controversiam fecerint, manifestum est; sed nobis nonnisi ex hoc libro innotuit.

10. *Sine impendio.* Nempe quomodo adversus homines, quibus reddi gratia sine re non potest, gratus erit qui negat, etc.?

pisse se a quibus quum maxime accipit[1]; qui et semper
daturi sunt, et nunquam recepturi? Quanta autem per-
versitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti
benignus est, et continuationem ipsam, seriemque bene-
ficiorum, argumentum vocare necessario dantis? Nolo! 7
sibi habeat! quis illum rogat? et omnes alias impudentis
animi voces his adstrue: non ideo de te minus meretur
is, cujus liberalitas ad te, etiam dum negas, pervenit;
cujusque beneficiorum vel hoc maximum, quod etiam
querenti daturus est.

XXIV. Non vides, quemadmodum teneram liberorum
infantiam parentes ad salubrium rerum patientiam co-
gant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura
fovent: et ne membra libertas immatura detorqueat, in
rectum exitura constringunt[2]: et mox liberalia [3] studia
inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad ultimum, au- 2
dacem juventam [4] frugalitati, pudori, moribus bonis, si
parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quo-
que, ac jam potentibus sui [5], si remedia metu aut intem-
perantia rejiciunt, vis adhibetur ac servitus. Itaque bene-
ficiorum maxima sunt, quæ a parentibus accipimus, dum
aut nescimus, aut nolumus.

XXV. His ingratis, et repudiantibus beneficia, non

1. *Qui negat ab his accepisse se, a quibus quum maxime accipit.* Lipsium, qui aiebat: possit et legi, *quum maxima accepit, et semper*, recte Gron. repulit. Possit, ait, si postulemus, Senecam σολοικίζειν.

XXIV. Arg. Dii nobis beneficia dant instar parentum nostrorum.

2. *In rectum exitura constringunt* fasciis et cunis, ut in rectum exeant, crescant.

3. *Liberalia studia*, grammaticam, musicen, graphicen, etc.: opponuntur ea sordidis artificiis.

4. *Juventam*, ætatem quæ infantiam sequitur. Hic usus interdum ap. auctores occurrit, nam alias juventas plerumque adolescentiam sequi solet.

5. *Potentibus sui.* De togæ virilis datione cogitat Lipsius.

XXV. Arg. His ingratis similes esse dicit eos qui mala amicis optant, ut inde sibi opportunitates nas-

quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diverso nimis grati; qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt? aliquid adversi, in quo affectum memorem accepti beneficii approbent. An hoc recte faciant, et pia voluntate, quæritur [1]: quorum animus simillimus est pravo amore flagrantibus [2] qui amicæ suæ optant exsilium, ut desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, ut magis desideranti donent: optant morbum, ut assideant: et quidquid inimicus optaret, amantes vo-
2 vent [3]. Fere idem itaque exitus est odii, et amoris insani. Tale quiddam et his accidit, qui amicis incommoda optant, quæ detrahant, et ad beneficium injuria veniunt: quum satius sit vel cessare [4], quam per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator [5] a diis tempestates infestissimas, et procellas petat, ut gratior ars sua periculo
3 fiat? quid si imperator deos oret, ut magna vis hostium circumfusa castris, fossas subito impetu compleat, et vallum trepidante exercitu convellat [6], et in ipsis portis [7] infesta signa constituat, quo majore cum gloria rebus lapsis
4 profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipsi

cantur gratum animum ostendendi.

1. *Quæritur:* haud dubie ab auctoribus Stoæ, quos sequitur.

2. *Pravo amore flagrantibus, qui*, etc. Sc. si ea frui non possint ut nobiliore, etc.

3. *Qui amicæ suæ optant...... vovent.* Cf. Nostratis *Molière* eximius locus, in commendat. opere *le Misanthrope*, act. III fin., sc. IV, quo loco Celimenen Alcestes ita compellat:

Il (mon cœur) va jusqu'à former des souhaits contre vous, etc.

4. *Cessare.* Otiari, feriari, παύεσθαι τοῦ πόνου.

5. *Gubernator.* Ratis nempe.

6. *Convellat.* Nam stipitibus interpositis fiebat: unde hæc phrasis. Cf. Lipsius de Mil. rom. V dial.

7. *Portis.* Sc. castrorum, quæ vulgo quatuor erant, quod quadrata forma castra fere semper essent. Harum vero portarum illa quæ ad hostes spectabat prætoria nuncupabatur, seu extraordinaria. Huic vicinum ducis tentorium, cui nomen modo prætorium, modo augurale, aut augustale. Oppositam extraordinariæ decumanam appellabant; alias vero portam principalem dextram, et port. princ.

affuturi sunt, et ante illos sterni, quam erigi volunt. Inhumana ista perverse grati animi natura est, contra eum optare, cui honeste deesse non possis.

XXVI. Non nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto et periculum, et remedium. Hoc dicis, nonnihil te peccare, sed minus quam si sine remedio periculum optares. Nequitia est, ut extrahas[1], mergere; evertere, ut suscites; ut emittas[2], includere. Non est beneficium, injuriæ finis[3]: nec unquam id detraxisse meritum est, quod ipse, qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quam
2
sanes; potes inire gratiam, si, quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, ut sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit[4]: quod ita coïsse gaudemus, ut non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cujus nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

XXVII. Simul, inquit, ut possim ferre illi opem, precor. Primum, ut te in media parte voti tui occupem, jam ingratus es; nondum audio quid illi velis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi et metum, et majus aliquod imprecaris malum: optas, ut ope indigeat; hoc contra illum est: optas ut tua indigeat ope; hoc pro

sinistram. In medio spatium vacuum et liberum, nomine principia. Cæter. cf. Polyb. lib. VI, cap. 5; Cæs. com. de B. G. lib. II, cap. 24; Veget. lib. I, cap. 23. Tum et supr. laudat. Lipsianos dialog. de milit. rom.

XXVI. Arg. Illorum vituperium qui periculum, qui mala aliis precantur, ipsi depulsuri et σωτῆρας se καὶ ἀποτροπαίους sperantes. Insolentiam id et injuriam, non beneficentiam.

1. *Ut extrahas*; e mari nempe hunc qui naufragium passus est.

2. *Ut emittas*, sc. e carcere captivum, ut liberes.

3. *Injuriæ finis*. I. e. incommodis malisque, quibus aliquem affeceris, finem imposuisse.

4. *Nunquam cicatrix...... placuit*. Id est, per se non placet, sed comparatione placet. Cicatricem malo quam vulnus.

XXVII. Arg. Eamdem materiam persequitur. Ingratus est qui ita se solvi cnpit, ut etiam per calamitates solvatur. Hostibus simillimum se

2 te est: non succurrere vis illi, sed solvere. Qui sic properat, ipse solvi vult, non solvere[1]. Ita quod unum in voto tuo honestum videri poterat, ipsum turpe et ingratum est, nolle debere; optas enim, non ut tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed ut ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, et quod nefas est, bene meritum ad pedes tuos[2] mittis; quanto satius est, honesta
3 voluntate debere, quam per malam rationem solvere? Si infitiareris quod acceperas, minus peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret; nunc vis illum subjici tibi jactura rerum suarum, et status mutatione in id devocari, ut infra beneficia sua jaceat[3]: gratum te putabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum et inimicum potest dividi[4]? quod non dubites adversarium et hostem fecisse[5], si extrema ta-
4 ceantur[6]? Hostes quoque optaverunt capere quasdam urbes, ut servarent: et vincere quosdam, ut[7] ignoscerent; nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse judicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt,

facit, qui cum hostibus precatur. Omnes incusabunt te et male habebunt. Tum inutilis opera et in irrito labor, quem tu tibi imponi cupis.

1. *Qui sic properat... non solvere.* Significat, illi est grave beneficium; et liberari statim vult, nec tam gratus esse quam expeditus. Cæterum jocus circa verba *solvere* et *solvi*.

2. *Ad pedes tuos*, tanquam supplicem, qui ad genua tua prolabatur, ut ipsi opem feras.

3. *Ut infra beneficia sua jaceat*, ut nunc conditionem habeat, quæ istis beneficiis ne emendari quidem possit, quæ ipse antea dederat. *Jacere*, κεῖσθαι, de pessima conditione usurpatur, deminutum esse. Cf. Ernesti cl. Cic. h. v. Lipsius tamen de hominibus et iis quidem quibus bene fecit accipere malit. At de his in antegressis: « bene meritum ad pedes tuos mittis », jam sermo fuit.

4. *Dividi.* Quia prior pars hostilis est, altera amica.

5. *Quod non dubites...... fecisse* te in bene meritum.

6. *Si extrema taceantur*, e. c. auxilium, quod ei ferre gestis.

7. *Hostes.... ignoscerent.* Julii Cæsaris historia exemplorum copiam præbet, qua hæc illustrantur.

succedere[1]? pessime cum eo agis, cui vis a Diis[2] noceri, 5
a te succurri : inique cum ipsis Diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas[3]; ut tu prosis, Dii nocebunt? Si accusatorem submitteres[4], quem deinde removeres[5], si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret; quid interest, 6
utrum istud fraude tentetur, an voto? nisi quod potentiores illi adversarios quæris. Non est quod dicas : « Quam enim illi injuriam facio ? » Votum tuum aut [6]supervacuum est, aut injuriosum[7] : immo injuriosum, etiamsi irritum[8]. Quidquid non efficis, Dei munus est : injuria vero, quidquid optas. Sat est : tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

XXVIII. « Si vota, inquit, valuissent, et in hoc valuissent, ut tutus esses. » Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio; deinde utrumque certum puta : quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti : me tempestas occupavit, portus ac præsidii dubium[9]. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepe-

1. *Quæ nemo tibi...succedere.* Quæ in irrito jacere, neque a faventibus Diis audiri ille præsertim optabit, pro quo facis.

2. *Cui vis....... noceri*, quatenus a Diis precaris, ut bene merito mala injungantur.

3. *Illis enim...humanas.* Illis enim maleficium, beneficium tibi, κακεργετικούς τε καὶ πανούργους θεοὺς ἀξιοῖς, σὲ δὲ εὐεργετήν.

4. *Submitteres*, subornares, clam instrueres.

5. *Removeres*, refutares.

6. *Supervacuum.* Nam si beneficio tuo, Averruncus semo, vel periculum, vel malum depuleris, inutile jam id periculi, id mali esse patet.

7. *Aut injuriosum.* H. e. noxium, funestum. Nempe si voti pars prior tantum rata sit, posterior vero omissa Diis et neglecta.

8. *Immo injuriosum, etiamsi irritum.* Injuriosum, etiamsi utramque voti partem Deus audierit. Gradatio in sententiis manifesta est.

XXVIII. Arg. Tum, etsi a malis et malorum periculo me liberasti, non prohibes quin trepidaverim, gemuerim, infelix fuerim? Infelicem me et infelicitas et ipse infelicitatis metus fecere. Tu sublata priore, num et posteriorem sustulisti?

9. *Præterea.... dubium.* Tibi voti conditio et exitus noti erant, mihi non item : dubium, incertum erat,

ro [1], eguisse? etiamsi servatus fuero, trepidasse? etiamsi
2 absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit solida et inconcussa securitas. Opta, ut reddere mihi beneficium possis, quum opus erit, non ut opus sit [2]. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

XXIX. Quanto hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum [3] materia, qua tam benigne utatur largiendo juvandoque, ut nunquam illi sit dandorum
2 beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam [4] per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, et clementiam, irritet ac provocet turba gratorum: quos illi et habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus; tam æquali in eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit
3 esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc justiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem [5] differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium,

portumne ac præsidium, s. opem consequerer.

1. *Accepero*. Sc. auxilium portus præsidiique.

2. *Non ut opus sit*, mihi illud reddere: fecisses ut opus esset, ipse in illud discrimen me adduxisses, me læsisses, eo dejecisses, ubi scilicet auxilium mihi ferre meque beneficio tuo afficere posses.

XXIX. Arg. Honestius votum est, ut amicus in optimo statu maneat.

3. *Sequatur illum*, etc. Sequitur illum *materia*, i. e. divitiæ, et voluntas cum copia bene de aliis merendi: ei facillime adsint. Sic V, 12, 6: « felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inveniunt, quo in majorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. »

4. *Naturam* ejus scilicet. Semper liceat ipsi esse tam felici, ut nonnisi gratos habeat beneficiorum compotes: nunquam *experiri*, gratiam reposcere, solvi necesse sit: quod quidem fieri nequit, nisi sors ejus deterior facta ad beneficia ab iis recipienda, fuerit.

5. *Occasionem*, qualem, ut referres, solveres gratiam, voveras.

assidua conversatio, sermo comis, et sine adulatione jucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; convictus familiaritas[1]. Neminem tam alte secunda posuerunt, ut non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit[2].

XXX. Ista tristis, et omni voto submovenda occasio, ac procul repellenda; ut gratus esse possis, iratis diis opus est[3]? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es[4]? Propone animo tuo carcerem, vincula, sordes[5], servitutem, bellum, egestatem: hæc sunt occasiones tui voti; si quis tecum contraxit[6], per ista[7] dimittitur. Quin potius eum poten- 2
tem esse velis, cui plurimum debes, et beatum? Quid enim, ut dixi, vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam, cujus plena tibi occurret et varia materia? Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solvi? Nec te invitum distringam[8]. Omnia sane excluserit opulenta felicitas, monstrabo tibi cujus rei inopia laborent magna fastigia[9], quid omnia possidentibus desit. Scilicet

1. *Aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; convictus familiaritas.* Sic egregie emendavit Erasmus, codd. addicentibus; quum passim legeretur et in editis et in mss. *aut res si deliberare velit, diligentes tute sic credere convictus familiaritas.* Quod tamen ille addidit: *secretæ convictus* codd. respuunt.

2. *Ut non illi eo magis..... absit*: quia semper « magnæ fortunæ (Velleii Paterculi dictum) comes adulatio », et veritas ac candor apud felices potentesque vix habitant.

XXX. Arg. Etiam summa felicitate præditis et beatis gratiam referre possumus, verum dicendo, et nihil dissimulando, nec adulando.

3. *Iratis diis opus est.* H. e. num irasci Deos necessarium est, et in illius caput fulmen impingere, cui tu beneficium collaturus es? Cf. 27, 5.

4. *Cui.* I. e. si ei ingratus es, talia vota non faciendo, ut carcerem, etc. a diis preceris.

5. *Sordes* accusati.

6. *Si quis tecum contraxit.* Suppl. *societatem.* Interdum *contrahere* occurrit, subintell. *vinculum.*

7. *Per ista* vota tua solvitur.

8. *Nec te invitum distringam*; illigatum tenebo, ut debitor contra voluntatem tuam maneas.

9. *Fastigia* de summa tecti parte, ἀετῷ, deinde de quavis summitate

ille, qui verum dicat, et hominem inter mentientes stupentem[1], ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a consensu con-
3 centuque falsorum[2]. Non vides, quemadmodum illos[3] in præceps agat exstincta libertas[4], et fides in obsequium servile submissa, dum nemo ex animi sui sententia[5] suadet dissuadetque, sed adulandi certamen est, et unum amicorum omnium officium, una contentio, quis blandis-
4 sime fallat? Ignoravere vires suas[6], et dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere supervacua, et in discrimen rerum omnium perventura bella: utilem et necessariam rupere concordiam; secuti iram, quam nemo revocabat[7], multorum sanguinem hauserunt[8], fusuri novissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quam vinci, et perpetua
5 credunt, quæ in summum perducta maxime nutant[9]. In-

dici notum est: sic Sueton. in Cæs. cap. 76: « ampliora humano fastigio. »

1. *Stupentem* illa mendacia, iisque illinitum.

2. *Falsorum* amicorum, mentientium; vel rerum falsarum, sed prius anteponendum est ob *illos* infra.

3. *Illos*. Scilicet *falsos*. Vid. not. præced.

4. *Exstincta libertas* amicorum et familiarium, propter illam consuetudinem pro rectis blanda, s. adulatores suos audiendi.

5. *Ex animi sui sententia*: formula vetus, qua significabant, pariter, libere et ex interiore sensu dici. Cf. Ernesti Clav. Cic. Cæterum de hac sententia collegit quædam Freinshem. ad Curt. III, 2, 11.

6. *Ignoravere vires suas*. Exempla plura attulit Plutarchus in libro noto de adulatione et alias. Noster haud dubie Ptolemæorum, inprimis vero Persei, ultimi Macedonum regis, cujus historia e Liv. notissima est, memor fuisse videtur. Ipsa v. hæc verba, ait Ruhkopf., sequentia nostrum animum, si quid aliud, adverterunt, quoniam, quasi a vate profecta, causam continent satis manifestam calamitatis, qua regnum Borussicum nuper afflictum querimur.

7. *Revocabat*, temperabat.

8. *Multorum sanguinem hauserunt*. Iisdem fere verbis Lucan. Ph. lib. I, init. « Hoc quem civiles hauserunt sanguine dextræ. »

9. *Quæ in summum perducta maxime nutant*. Idem Lucanus, lib. I: « Invida fatorum series, summisque negatum Stare diu, nimioque graves sub pondere lapsus....... In se magna ruunt: lætis hunc numina re-

gentia super se ac suos regna[1] fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, et vanis et cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non adversi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

XXXI. Quum bellum Græciæ indiceret Xerxes[2], animum tumentem oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuntium belli, et ad primam adventus famam terga versuros: alius, nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solum Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque urbes invenirent, et profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris ubi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam suffi- 2
cere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere cælum satis ad emittenda omni manu tela[3]. Quum in hunc mo-

bus Crescendi posuere modum. » Senec. Tragic.: « Quidquid excessit modum Pendet instabili loco. » Æschyl. præclarius in Persis, act. I, sc. I:

Δολόμητιν δ' ἀπάταν θεοῦ
Τίς ἀνὴρ θνατὸς ἀλύξει;
Τίς ὁ κραιπνῷ ποδὶ πηδή-
μάτος εὐπετοῦς ἀνάσσων;
Φιλόφρων γὰρ σαίνου-
σα τὸ πρῶτον, πάραγει
Βρότον εἰς ἀρκύστατα,
Τόθεν οὐκ ἔστιν ὑπὲρ θνα-
τὸν ἀλύξαντα φυγεῖν.

1. *Ingentia super se ac suos regna.* Sic omnes fere codd. dant: alii, *Super se ac sua regna*, unde Erasmus finxit: *super se casura r.* Sed emendatione non opus quamvis ingeniosa.

XXXI. Arg. Exemplo sit Xerxes.

2. *Xerxes.* Rem narrat Herodot. VII, 3, 9 sq. 101 sq. 209. Cf. *Meiners Geschichte der Wiss.* II, p. 107. Accidit ol. LXXV, 1. Cæterum impetu declamatorio abripi Senecam in describenda deliberatione patet, et memoria magis confisum, quam recentem ab Herodoti lectione, hæc scripsisse. Sed quum hæc Xerxis expeditio ejusque exitus satis amplam declamationibus materiam præberet, nec historicis, e. c. Phylarcho, veritati semper adhærescere placuisset, non mirum, quod in hanc quoque rhetores summopere involaverint, mutando, ornando, etc. Hinc autem vel simili ex fonte non nimis limpido, nostrum historica sua desumpsisse, aliquoties monuimus. Si enim Herodotum VII, 10 consuluisset, Artabani dissuadentis bellum in Græciam, et castigantis Mardonium regi assentientem verba, non prætermisisset.

3. *Vix patere cælum...manu tela.* Et hoc a Xerxis legatis jactitatum,

dum multa undique jactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui furentem concitarent, Demaratus[1] Lacedæmonius solus dixit : « ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam et gravem, metuendam esse
3 ducenti : non enim vires, sed pondus habere : immodica nunquam regi posse ; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte[2] Lacones objecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti[3] morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, et commissas sibi angustias tuebuntur, et corporibus obstruent;
4 tota illos Asia non movebit loco ; tantas minas belli, et pæne totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sistent[4]. Quum te mutatis legibus suis natura transmiserit[5], in semita hærebis, et æstimabis futura damna,

et Leonidæ responsum omnes norunt. Gallicus nuper poeta sic reddidit :

Vois la Thrace envahie, et de nos traits sans nombre
Vois les cieux obscurcis! —Nous combattrons à l'ombre. (*Léonid.* act. II, sc. IV.)

1. *Demaratus*, rex Lacedæmoniorum, qui, patria relicta, in Asiam profugerat, bene exceptus a Xerxe. Cf. Herodot. VI, 70. Quæ h. l. Demaratus dixit, quam maxime diversa sunt ab iis, quæ Herodot. VII, 102 sq. narrat.

2. *In primo..... monte :* angustias Thermopylarum dicit. Vid. infr. pag. 623, not. 1.

3. *Trecenti*. Lacones, quos Leonidas rex Lacedæm. secum retinuit, sociis domum dimissis. Res est notissima et celebrata Gloverii, Angli, carmine epico, *Leonidas* inscripto, et ab Eberto egregie in Germanicum ex anglico sermone converso. Simonidis duo epigrammata in hos qui pro patria ad Thermopylas occubuere, exstant in Brunckii Anal. To. I, p. 131, n. XXIX et XXX; ubi vid. *Jacobs*.

4. *Paucissimi sistent*. Mss. tres *sustinent*. Sicque emendatum est etiam in Naz.; tamen prius fuit : *paucissimis stent*. Sic Gruterus. Ista manus emendatrix improba fuit, et pro una litera, quæ deerat, tres infulsit, ut tamen non conveniret. Scribendum erat : *paucissimi sistent*. Vel hinc disce præstantiam principis Senecæ codicum. Hæc Gron., qui vim verbi exemplis nunc satis notis adstruxit. Tam palmariam emendationem recepi fidenter.

5. *Quum te mutatis legibus suis natura transmiserit :* propter pontes duos Hellesponto junctos, et propter montem Atho perfossum. Herodot. VII, 35 sq. 21 sq. Juvenal. X, 172-74 : « Creditur olim Velificatus Athos, et quidquid Græcia mendax Audet in historia. » Æschyl., modo laudat. dram. eadem scena :

Πεπέρακεν μὲν ὁ περσέπτολις ἤδη
Βασίλειος στρατὸς εἰς ἀν-

quum putaveris quanti Thermopylarum angusta [1] constiterint. Scies te fugari posse, quum scieris posse retineri.
Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo 5
ablati, cujus cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, et tuis te viribus [2] prement. Verum est quod dicitur, majorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare
constituis. Sed hæc res contra nos est : ob hoc ipsum te 6
Græcia vincet, quia non capit; uti toto te non potes. Præterea, quæ una rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, et inclinatis opem ferre non poteris, nec
fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam 7
victum esse te sentias. Cæterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus ejus duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit : cui nascitur in perniciem, ut
alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua, causa [3]. » Acci- 8

τίπορον γείτονα χώραν,
Λινοδέσμῳ σχεδίᾳ
Πορθμὸν ἀμείψας;
Ἀθαμαντίδος Ἕλλης,
Πολύγομφον ὅδισμα
Ζυγὸν ἀμφιβαλὼν αὐχένι πόντου.

Declamator Seneca in Suasor. II : « maria terrasque rerum Natura statione mutavit sua : moriamur trecenti, ut hic primum invenerit, quod mutare non possit. » Vides, ait Lipsius, *mutandi* verbum in hac re placuisse : quia nempe e terra mare, e mari terram fecit ; *transmiserit* sc. in Græciam.

1. *Thermopylarum angusta*. Angustiæ in Locrensium agro, et Thessaliensibus conterminæ, quas hinc Œtæ montis juga, hinc Maliacus sinus coercebant. Thermopylæ vero nominabantur quasi θερμαὶ πύλαι, *calidæ fores*, quod et calentes aquæ non procul ostenderentur, et Græciæ portæ quodam modo essent. Cæterum apud Veteres nil crebrius quam portarum nomen angustiis dari. Sic et in Hyrcania Caucasiæ pylæ, et inter Ciliciam et Syriam pylæ Ciliciæ adspectabantur. Thermopylæ hod. *Thermi*.

2. *Et tuis te viribus prement* : quippe quas explicare non poteris ; quæ se involvent, aut obterent. Factum quoque hoc est in prælio navali ad Salamina. Herodot. VIII, 60 sq. deinde in prælio ad Plateas. Herodot. IX, 59 sq. Hinc et verba : *uti toto te non potes*, explices.

3. *Sua, causa*. Etiamsi aliæ causæ absint, ex ipsa mole exercitus tui causa propria perniciei enascitur. Sic Horat. Carm. lib. III, Od. IV, vs. 65.

derunt quæ Demaratus prædixerat. Divina atque [1] humana impellentem, et mutantem quidquid obstiterat [2], trecenti stare jusserunt; stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes [3], pudore quam damno miserior, Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, et permisit
9 petere quod vellet; petit ille, ut Sardes [4], maximam Asiæ civitatem, curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens; id solis datum regibus [5]. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens [6], in qua

« Vis consili expers mole ruit sua. »

1. *Divina atque humana*, etc. Multi sunt Herodotus aliique auctores invasionem Xerxis describentes in exponendis et, si fieri possit, exaggerandis calamitatibus Græciæ ab exercitu Persarum inflictis : e. c. Athenæ dirutæ et solo æquatæ, templa deorum cremata, etc. Cf. *Meiners*, *Geschichte der Wiss.* II, pag. 108 sq.

2. *Et mutantem quidquid obstiterat.* Jam Erasmo displicuit hæc lectio, qui putavit forte fuisse : *minitantem*, non probante Grutero. Patet non tamen esse τὸ *mutantem* veram lectionem. Fortasse fuit : *motantem*. *Mutare* autem et *motare* sæpe a librariis permutata esse, quis dubitet? Simile aliquid habet Virg. *Æn.* lib. III, vs. 581 : « Et fessum quoties mutat latus, intremere omnem Trinacriam », ibique vid. *Heyne*.

3. *Itaque Xerxes*, etc. Herodotus rei non meminit. Sed Phylarchus libro XI historiarum (diu jam nobis deperditarum) teste Suida, memoravit s. v. Τιάρα. Inclinatam (κεκλιμένην) gessere duces hanc tiaram, capitis ornatum, reges soli rectam. Ritum hunc tangunt et alii, quos vide apud *Brisson.* de regno Persarum p. 61 sq. 203 sq.

4. *Sardes.* Cur *Sardium* opulentissimæ Asiæ minoris et quidem Lydiæ urbis (cf. *Heeren Ideen*, etc. II, p. 130 ed. 1) meminerit, inde explicaverim, quod Phylarchum patem Demarato Sardes, more persico e. c. e Themistoclis vita Plut. et Cornel. Nepotis, dono datas esse a Xerxe scripsisse : cujus scriptoris tamen fides, si Polybio II, 56 magis, ut par est, credamus quam Valckenario in Wyttenbachii Biblioth. Crit. II, 1, p. 107 sq. sublesta fuerit.

5. *Ut Sardes... id solis datum regibus.* Recordari id cogit præclari loci quo Nostras *Racine* in *Esther*, act. II, sc. V, Amanum inducit loquentem :

Vous voulez d'un sujet reconnoître le zèle.
L'honneur seul peut flatter un esprit généreux.
Je voudrois donc, Seigneur, que ce mortel heureux,
De la pourpre aujourd'hui paré comme vous-même,
Et portant sur le front le sacré diadème,
Sur un de vos coursiers pompeusement orné,
Aux yeux de vos sujets dans Suse fût mené, etc.

6. *Sed quam miserabilis gens*, etc. Si Herodotum noster inspexisset lib. VII, 10, hanc maculam Persis non

nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi [1]?

XXXII. Divus Augustus filiam ultra impudicitiæ maledictum [2] impudicam relegavit, et flagitia Principalis domus in publicum emisit : admissos gregatim adulteros [3], pererratam nocturnis comessationibus civitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam [4] concursum, quum ex adultera in quæstuariam versa, jus
omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc tam vin- 2
dicanda [5] Principi quam tacenda, quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit [6], parum potens

adspersisset. Artabanus enim Xerxi verum dixerat, patruus ejus, male tamen ab eo propterea exceptus.

1. *Qui non dicebat sibi.* Gruterus invenit hæc verba in libris suis : a Lipsii codd. aberat negatio. Et abesse potest. Demaratus enim et suum ipsius commodum hac expeditione curavit, quod videre licet ex Herodot. VII, 235. Vincentius tamen bell. Speculi historialis IV, 38 negationem tenuit, præbens : *nisi qui non favebat sibi.* — *Qui non.... sibi.* I. e. suo commodo; cujus minime intererat victorne an victus esset Xerxes.

XXXII. Arg. Ipse Augustus propositionis hujus veritatem testatur.

2. *Ultra impudicitiæ maledictum.* Sic optimi codd., Naz. Col. et Erasmici, probantibus Lipsio et Gronovio. Antea : *intra pudicitiæ.*

3. *Admissos gregatim adulteros*, etc. Res fœdissima publico adeo testimonio confirmabatur : Quæstorem enim in Senatu litteras ab Augusto ad eumdem scriptas recitasse fert et noster et Sueton. Octav. 65. Plin. H. N. XXI, 3. Vid. e Nostratibus *Crévier*, *Histoire des Empereurs romains*, etc. *Vie des Impératrices romaines*, in Livia. Egregie tamen Juliam ab criminibus istis liberatum ivit celeberrimus *Wieland* in Opp. To. XXIV, p. 338 sq. qui hujus loci, utpote in hac re classici, non immemor fuit p. 370 sq. Augustus eam relegavit in insulam Pandatariam nunc (*Santa-Maria*) juxta ins. Ænariam s. Pithecusam (nunc *Ischia*) a. U. 752, deinde Rhegium, ubi inedia vitam finire coacta fuit a Tiberio a. U. 768. Cf. Taciti Annal. I, 63.

4. *Ad Marsyam :* cujus statua in foro erat, et ad eam tribunal, cum Apolline ita juncta, ut Marsyas superbiam repræsentaret ab Apolline, ut fabula nota refert, punitam. Lascivorum conventus ibi fuisse constat. Cf. *Wieland* ad Horat. Serm. To. I. p. 229 version. theotisc., et *Bœttiger* in Musei attici I, 2 p. 330 sq.

5. *Hæc tam vindicanda.* Sic optimi codd., quum Muretus dedisset : *Hæc non tam vindicanda.*

6. *Quia quarumdam...... redit :* spectant hæc ad *tacenda* solummodo.

iræ publicaverat. Deinde quum, interposito tempore, in locum iræ subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamavit: Horum mihi nihil accidis-
3 set, si aut Agrippa, aut Mæcenas vixisset[1]. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est[2]! Cæsæ sunt legiones, et protinus scriptæ[3]; fracta classis, et intra paucos dies natavit nova; sævitum est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis: tota [4]vita,
4 Agrippæ et Mæcenatis vacavit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit quæri, quam quærere? Non est quod existimemus, Agrippam et Mæcenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in præsentium contumeliam amissa laudare, et his virtutem dare vera dicendi, a quibus jam audiendi periculum non est.

XXXIII. Sed ut me ad propositum reducam, vides quam facile sit gratiam referre felicibus, et in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent[5]: plenas aures adulationibus aliquando vera vox intret: da consilium utile.

1. *Si aut Agrippa, aut Mæcenas vixisset.* M. Vipsanius Agrippa mortuus erat a. U. c. 742, et L. Cilnius Mæcenas a. U. 746.

2. *Adeo..... difficile est!* Sed verisimile est, Liviam, cujus et filii Tiberii res tum potissimum agebantur, non e re sua putasse, ut tales amicos eligeret Augustus, his præstantissimis viris similes, nec illa exclamatione iterata magnopere invitatam esse, ut reparationem juvaret.

3. *Cæsæ sunt legiones et protinus scriptæ.* Videtur ad Vari cladem quæ fuit ann. U. cond. 763, post Chr. nat. 10, respicere.

4. *Tota vita* reliqua. Mortuus autem est ann. Urb. cond. 767, post Chr. nat. 14.

XXXIII. Arg. Bonum itaque consilium dando, et veritatem vel injucundam dicendo, gratia potentioribus referri potest.

5. *Sed quod audisse semper volent.* Dic illis, non id quod nunc volunt cupiuntque audire, i. e. adulationes blandaque, sed quod ut semper audiverint aliquando optabunt, id

Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati
suæ credat, ut sciat illam multis et fidis manibus conti-
nendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam 2
fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, do-
cuerisque mobilia esse quæ dedit casus, et majore cursu
fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad
summa perventum est, retro iri, sed sæpe inter fortu-
nam maximam et ultimam nihil interesse[1]? Nescis quan-
tum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei
daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum,
sed sæculis raram; quæ non aliubi magis deest, quam
ubi creditur abundare. Quid? istos tu libros[2], quos vix
nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus,
amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine 3
magno januam pulsant[3], qui in primas et secundas ad-
missiones digeruntur[4]. Consuetudo ista vetus est regibus,
regesque simulantibus, populum amicorum describere.
Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum ac
tactum sui liminis, et pro honore dare, ut ostio suo pro-
pius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in

est bona et recta consilia. Sic Crœsus veritatem, quam Solon apud Herodotum, lib. I, cap. 30, ei dixit, graviter tulit, blanditias præferens, sed mox optavit, ut semper Solonis monita audivisset. Laudat apposite Lipsius fragmentum Critiæ Stobæi floril. p. 322, ed. Schow.

1. *Sed sæpe....... interesse.* Noster de Tranquill. c. XI egregie de hac re disseruit: sed horæ momentum, ait § 8, interest inter solium et aliena genua. Quam multa exempla historia nobis præbuit in Crœso, Dario Codomanno, Perseo, Jugurtha aliisque ex antiquitate: nec nostra tempora carent similibus exemplis, quam fragilis sit fortuna humana, satis docentibus.

2. *Quid? istos tu libros:* in quibus amicos et clientes identidem salutantes nominatim atque ordine designatos esse, inde colligere licet: quos tot tantaque nomina complexos fuisse ait, ut ne maxima quidem memoria, e. c. nomenclatorum, iis retinendis suffecerit.

3. *Non..... pulsant* salutaturi.

4. *Qui...... digeruntur.* Cf. de Clement. I, 10, 1, not. Honestiores sive primæ admissionis, primi ad salutationem admissi, etc.

qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus, et mox Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, et alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios universos [1]. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt secundos [2], nunquam veros [3]. Amicum vocas, cujus disponitur salutatio? aut potest hujus tibi patere fides, qui per fores maligne apertas non intrat, sed illabitur?
2 Huic pervenire usque ad distringendam [4] libertatem licet, cujus vulgare et publicum verbum et promiscuum ignotis, Ave, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio urbem concutit [5], scito, etiam si animadverteris obsessos ingenti frequentia vicos [6], et commeantium [7] in utramque partem catervis itinera compressa, tamen venire te in locum ho-
3 minibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio [8] quæritur; illo recipiendus est, illic retinendus,

XXXIV. Arg. Nam felices et potentes paucis veris amicis gaudent.

1. *Apud nos...... universos.* Cf. Lipsii not. ad Tacit. VI, 9 et Ernesti excurs. ad Sueton. Tib. 46. Spectat huc contubernium, quod Romanis cum philosophis aliisque doctis græcis, etc., intercessit, e. c. Augusti cum Areo philosopho, Sueton. 89. Mæcenatis cum Horatio, Virgilio aliisque, Horat. Satir. I, 5, etc. Egit de hoc contubernio Gierig in Exc. II, ad Plin. Epp. To. II.

2. *Habuerunt secundos.* Sic codd. optimi, non, *et sec.*

3. *Nunquam veros* omnes exhibent codd. Pincianus tamen maluit, *neutros veros*, quam emendationem statim recepit Muretus, non magis necessariam, quam Lipsii: *numquid v.?*

4. *Distringendam*, solvendam, laxandam, quam metus et reverentia retinet ac velut clausam tenet.

5. *Quorum salutatio urbem concutit.* Quem ut salutent clientes per urbem totam discurrunt, ita ut omnia simul mota videantur. *Salutatio* h. l. in sensu passivo accipitur.

6. *Vicos* plateas.

7. *Commeantium*, qui jam salutaverant, alii qui salutaturi sunt. Copiam describit Virgil. Georg. II, 462 not. ubi vid.

8. *In atrio.* Vestibuli genus quo clientes et amici consalutaturi confluebant. Horat.: « Atria servantem postico falle clientem. » Sed jam supra longius disseruimus de hoc.

et in sensus recondendus. Hoc doce [1], gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis supervacuus. Quemadmodum te et in dubiis, et in adversis, et in lætis sapienter geris, ut dubia prudenter tractes, adversa fortiter, læta moderate : ita in omnia utilem te amico exhibere potes. Adversa ejus si nec de- 4
serueris [2], nec optaveris [3], multa nihilominus, ut non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat divitias alicui in hoc, ut illarum partem ipse ferat, quamvis pro illo videatur optare, sibi prospicit : sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adjutorio suo fideque discutiat, quod est ingrati, se illi præfert [4], et tanti æstimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit, ob hoc ipsum ingratus. Exonerare enim se vult, et ut gravi sarcina libe- 5
rare. Multum interest, utrum properes referre gratiam ut reddas beneficium, an ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, et idoneum illi venire tempus volet : qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quomodocumque ad hoc cupiet pervenire : quod est pessimæ voluntatis.

XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est; id apertius exprimere non possum, quam si repetivero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si op-

1. *Hoc doce*. Si hoc felicem de te bene meritum docueris, jam gratus es.

2. *Adversa ejus ..deserueris*. H. e. illum in rebus adversis deseras, ut qui « Diffugiunt cadis Cum fæce siccatis amici Ferre jugum pariter dolosi. »

3. *Nec optaveris* ut ei tunc opem ferre possis : quo de voto in antegressis egerat.

4. *Præfert* quia vult ut opis suæ egeat, ab eo pendeat.

XXXV. Arg. Repetit quæ dixerat : non festinandum esse in gratia referenda, non optanda mala amici, etc.

tares ut illi solveres de suo, multum abesse videreris a grato : hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, et caput sanctum tibi dira imprecatione [1] defigis.
2 Nemo, ut existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captivitatem, si famem ac metum [2] imprecareris. Aliquid interest, utrum vox ista voti sit tui? Sanius aliquid enim [3] horum optas! I [4] nunc, et hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non usque in odium, sed tantum ad inficiationem beneficii perveniret.

XXXVI. Quis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, ut captivitate patrem eripiat [5]? Quis Siculos juvenes [6], ut bona liberis exempla monstrarent, si optaverunt ut Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens

1. *Defigis*, κηλεῖς; de eo in usu est, qui incantationibus aliquem quasi attonitum omnique auxilio privatum atque destitutum reddit, ut loco moveri nequeat. Loca quædam huc spectantia collegit Bentl. ad Hor. Carm. V, 17, 5, nostri loci memor.

2. *Metum*. Ita libri omnes. Optimi tamen Critici deque Seneca egregie meriti Pincianus et Gruterus hac lectione non contenti, nescio quidni, nisi quod prurigine emendandi moverentur, ille *mortem*, hic *letum* maluerunt. Male, si quid video. Gratus enim hoc loco bene de se merito summa mala quævis optat, ejus tamen generis et sub ea conditione, ut sua ipsius ope illis eum liberare possit. Atqui contra mortem nemo valet.

3. *Sanius aliquid enim*, etc. Dictum est, observante Gronovio, per ironiam. Enimvero horum aliquod cui optas, sanius optas: par est utriusque voti insania : nihilo sanior hæc optas quam illa. Sanius enim illud, sc. ut ei solvas de suo, optes, quam aliquid horum.

4. *Aliquid interest, utrum vox ista voti sit tui? Sanius aliquid enim horum optas. I nunc*, etc. Sic restituit Gron. locum omnium codd. auctoritate. Extrema dederat cod. Naz...... *opta si in hunc* : alii, *sici nunc*, *sim nunc*. Vulgg. habebant : *At quid interest, utrum vox ista tua sit an votum. Sanus aliquid horum opta. I nunc*, etc.

XXXVI. Arg. Exemplis probat non pii hominis esse malum alicui optare aut inferre; quod postea discutiamus.

5. *Ut captivitate... eripiat*: si forte captus fuisset : nam captum non fuisse, sed humeris filii ex urbe ablatum constat. Attigerat hæc III, 37, 1. Cæterum cf. Heynii Exc. XVII ad Virgil. Æn. II.

6. *Quis Siculos juvenes*, etc. Cf. ad III, 37, 2 not.

et incensa præcipitet, datura [1] ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum ut finiret, [2] aluit: nihil Deciis [3], quod morte patriam servaverunt, si prius optaverunt, ut devotioni fortissimæ locum ultima rerum necessitas faceret. Gravissima infamia est medici, opus quærere [4]. Multi quos auxerant morbos, et incitaverant, ut majore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

XXXVII. Callistratum [5] aiunt, ita certe Hecaton auctor est, quum in exsilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa civitas et intemperanter libera expulerat, optante quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exsules esset, abominatum talem reditum. [6] Rutilius

1. *Ardens et incensa præcipitet, datura*, etc. E cod. Naz. et antiquissimo Erasmi sic restituit Gron. Antea: *ardens daret ipsis occasionem.*

2. *Ut finiret, aluit* e cod. Naz. qui habebat *aliud.* Rottendorffi et Erfurtensis codd. a Gronov. inspecti, cum additamento habebant Nazariani scripturam: *perseveravit aliud.* Illud *perseveravit* esse scholion τοῦ *aluit* facile apparet. Antea: *ut finiret, perseverare maluit.*

3. *Nihil Deciis.* P. Decio Muri, patri, filio et nepoti, de quib. vid. supr. et cf. viri docti notam ad Eberhardi *Zustand der schœnen Wissenschaften bey den Rœmern*, Altonæ 1801, p. 58 sqq.

4. *Gravissima infamia est medici, opus quærere.* H. e. nil medico majori infamiæ est, quam alicujus valetudini noceat, vocandus mox et sanaturus ægrotantem.

XXXVII. Arg. Callistrati Atheniensis et Rutilii voces generosæ, ex quibus patet quam impium sit optare amicorum, propinquorum, hominum denique quorumlibet, calamitatem, ut illis deinceps auxilium afferatur.

5. *Callistratum aiunt... reditum:* oratorem eximium et imperatorem non contemnendum, Atheniensem, qui causa super Oropo peroranda tale Demostheni eloquentiæ, quale Herodotus historia sua recitanda Thucydidi historiæ studium injecit, ut ex Demetrio magnesio refert Pseudoplutarch. p. 844, b. frcf., ex Hermippo Gellius III, 13. Demosthenes eum magni fecit: interrogatus enim, uter esset melior orator, ipsene an Callistratus, respondit: ἐγὼ μὲν γραφόμενος, Καλλίστρατος δὲ ἀκουόμενος. Egregie de patria meritus, capitis damnatus in exilium abiit. Ex quo quum invito populo rediisset, ad supplicium raptus est. Cf. Ruhnkenii Histor. critic. Oratt. græc. in Reis. edit. Oratt. græc. Vol. VIII, p. 140 sq.

6. *Rutilius.* Cf. ad V, 17, 2.

noster animosius : quum quidam illum consolaretur, et diceret instare arma civilia [1], brevi futurum, ut omnes
2 exsules reverterentur : Quid tibi, inquit, mali feci, ut mihi pejorem reditum, quam exitum optares? Malo, ut patria exsilio meo erubescat, quam reditu mœreat. Non est istud exsilium, cujus neminem non magis, quam damnatum pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum civium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos [2] iniquo malo affici,
3 quam omnes publico [3] : ita non servat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi [4], quas ipse submoveat; qui etiamsi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse, quod feceris.

XXXVIII. In quibusdam civitatibus impium votum sceleris vicem tenuit. Demades [5] certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat [6], damnavit, quum pro-

1. *Instare arma civilia* inter Marium et Sullam.

2. *Quia satius erat duos* sc. Callistratum et Rutilium. Similia alia refert Valer. Max. V, 3. Plut. de exsilio, etc.

3. *Quia satius erat duos iniquo malo affici quam omnes publico.* Recte e codd. omnibus vindicavit Gron. contra emendatores, qui reponere maluere alii *sontico*, alii *inique*, etc. *Unico* invaserat vulgatas. An *iniquum malum*, ait Gron., minus bene dicitur, quam *magnum malum, meritum malum, maturum malum?*

4. *Opprimi* non comparet in cod. Naz., sed abesse vix bene potest; exstat quoque in aliis mss. : Gron. tamen a librariis esse profectam hanc vocem contendit. Dicitur, ait, per intellectum verbi substantivi, legitque : *in difficultatibus vult.* Sed durum id esse quivis videt, et quæso quidni et in cod. Naz. scribendo, socordia quadam librarium bonum quandoque subrepente, illud *opprimi* elabi poterat?

XXXVIII. Arg. Impia sunt talia gratorum vota : sceleris adeo vicem tenent in quibusdam civitatibus.

5. *Demades*, orator Atheniensis, Phocionis coævus, mortuus est Ol. 115, 2. Cf. de eo Ruhnk. l. l. p. 150 sq. Simile romanum narrat Valer. Max. VIII, 1. Sueton. Tib. 2.

6. *Qui necessaria funeribus venditabat*, ὁ ἐνταφιοπώλης, qui fascias (τελαμῶνας, ταινίας) ad funera a capite ad pedes vincienda, unguenta, coronas, etc., venditabat. Conferantur Brunckii Analect. To. III, p. 169, nr. 96. Fortasse et hæc Heca-

basset magnum lucrum optasse : quod contingere illi sine
multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an me-
rito damnatus sit[1]. Fortasse optavit, non ut multis ven-
deret, sed ut care : ut parvo sibi constarent, quæ vendi-
turus esset. Quum constet negotiatio ex empto et vendito, 2
quare votum ejus in unam partem trahis, quum lucrum
ex utraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotia-
tione sunt, damnes : omnes enim idem volunt, id est,
intra se optant. Magnam hominum partem damnabis; cui
enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum op-
tat, si gloriam[2]; agricolam annonæ caritas erigit[3]; elo- 3
quentiæ exceptat pretium litium numerus[4]; medicis gra-
vis annus in quæstu est; institores[5] delicatarum[6] mercium
juventus corrupta locupletat; nulla tempestate, nullo igne
lædantur tecta, jacebit opera fabrilis. Unius[7] votum de-
prehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium[8] et

ton hujus quæstionis gratia retulerat.

1. *Quæri...... sit.* Factum hoc esse videtur quoque in scholis rhetorum et declamationibus : ubi saltem his rebus idoneus locus erat.

2. *Miles bellum optat, si gloriam* sc. optat. Sic restituit Gron. e cod. Naz. Olim : *optat in gloriam*, uti omnes fere codd. : unde Pinc. *inglorium agricolam annonæ caritas erigit.* Muretus : *Miles bellum optat. Agricolam a. c. e.*

3. *Erigit* bene habet : moneo, ne *exigit* emendes. Sensus est gaudium et spem dat, firmat, grate movet.

4. *Eloquentiæ exceptat pretium litium numerus.* Sic. cod. Naz. Col. unus pal. et Erasmicus : unde Erasmus quoque in editione. Præfero hanc lectionem ei, quam alii codd. et priscæ edd. dabant : *exoptat.* Valet itaque analogice *excepto* i. q. comparo, quæro. Sed exemplum adhuc quæro, nec credo lectionem esse genuinam. Muretus temere conjecturam suam in textum immisit : *eloquens captat pretium ex litium numero.* Lipsii conjecturas libens omitto. Bentleius ad Horat. Carm. I, 34, 13 Vol. I, p. 89, 90, ed. lips. emend. *eloq. exaltat.* Exspectes etiam hic concretum, ut militem, etc., habemus : hinc sensum Muretus, ut fuit homo sagacissimus, bene cepisse videtur, verba, non item.

5. *Institores.* Cf. ad VI, 17, 1.

6. *Delicatarum mercium*, serici, coæ vestis, unguentorum, margaritarum, etc.

7. *Unius*, pollinctoris istius, quem Demades damnavit.

8. *Arruntium et Aterium :* tantum ex hoc loco hos noscimus : nam qui e Tacito laudantur, cognomines qui-

Aterium, et cæteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quæ desi-
4 gnatores[1] et libitinarios[2], vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt[3]: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam rei plurimum est[4], mori cupiunt. Illorum damno[5] nemo vivit: hos quisquis differt, exhaurit[6]. Optant ergo, non tantum ut accipiant, quod turpi servitute meruerunt, sed etiam ut tributo gravi liberen-
5 tur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in uno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, et in secretum pectoris sui redeat, et inspiciat quid tacitus optaverit; quam multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quæ facere coram teste possimus[7]!

dem sunt, sed alii. Heredipetæ jam ex Horatii II Serm. 5 noti sunt: cf. Consol. ad Marc. 19. Gataker ad Antonin. VI, 59.

1. *Designatores* qui funera comitabantur, disponebant, ordinabant. Cf. Lipsium de Amphitheatr. c. 15.

2. *Libitinarios* qui funera efferenda conducebant et cætera in hunc apparatum. Simili fere munere funguntur Londini *the undertakers* et apud nos *l'Administration des pompes funèbres*. Nomen his hominibus dedit Libitina i. e. Venus, ad rem funebrem traducta, fortasse quod casu quodam tabernæ, ubi necessaria funeribus efferendis prostabant, ejus templo adjacerent. Cf. Plut. Quæst. rom. c. 23. To. VIII, p. 323 sq. Hutten. qui etiam statuam Ἀφροδίτης ἐπιτυμβίας Delphis huc trahit, nescio quo jure. In hujus Libitinæ templum morientium nomine nummus inferri solebat e Servii Tull. instituto: unde tabellæ mortalitatis confici poterant. Dionys. Halic. IV, c. 15 p. 676 Reisk.

3. *Quorum...... nesciunt.* Namque non huic aut illi mortem adesse cupiunt: multas mortes volunt, sed nulla personarum habita ratione.

4. *Ex quo propter amicitiam rei plurimum est.* Sic omnes codd. et edd. Gruterus tamen conj. *spei plurimum est*, quæ emendatio textum editionum insequutarum invasit. Pincianus quoque emendavit, *cum quo propter rem amicitiæ pl. e.* Sed vulgata stare potest: *plurimum rei est* significat: multas opes inde exspectat, rem familiarem amici sibi fore heredipeta sperat.

5. *Damno.* Nihil enim libitinariis tollitur, etsi non additur.

6. *Hos...exhaurit:* quisquis spem heredipetarum non cito implet morte, exhaurit eos, quia munera assidue mittunt et ut tributa pendunt.

7. *Quam pauca.... teste possimus.*

XXXIX. Sed non, quidquid reprehendendum, etiam damnandum est[1] : sicut hoc votum amici, quod in manibus est[2], male utentis bona voluntate[3], et in id vitium incidentis[4], quod evitat; nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic[5], ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me salvus, honestus, tutus esse non possit; tam miser sit, ut illi beneficii loco sit, quidquid redditur. Hæc diis audientibus! Circumveniant illum domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere; instet potens inimicus et gravis, infesta turba nec inermis, et creditor urgeat et accusator.

XL. Vide quam sis æquus! horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Ut alia taceam, quæ graviora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cujusque rei tempus : quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quo modo non semper beneficium recipiendum est, sic non utique reddendum. Si mihi non desideranti redde- 2
res, ingratus esses[6] : quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta; quare subsidere[7] apud te munus

Et aperto vivere voto. Cf. Persii Satyr. II, quæ est de Votis.

XXXIX. ARG. Eamdem materiam persequitur, et in illos iterum invehitur vividissime qui ut beneficium alicui conferant, huic infortunium prius optant incumbere; illosque non modo damnandos, sed et ingratos esse pronuntiat.

1. *Damnandum est* sententia judicis, exemplo illius Demadis.

2. *Quod in manibus est*, de quo nunc disquisitio est.

3. *Male utentis bona voluntate.* Qui etiam quum bene vult amico male optat, precatur; cujus bona voluntas alicui causa malorum est.

4. *Et in id vitium incidentis*. E cod. Naz. illud *vitium* petitum et textui jam a Grutero redditum.

5. *Hic* qui bene de me meritus est.

XL. ARG. Iniquos illos quos reprehendit, quoniam qui eis nihil dederint, his nihil mali optent; his vero optent a quibus beneficia accepere. Tum et ob hoc illos delinquere, quod reddere nimis properent neque velint exspectare.

6. *Si mihi non..... esses.* Quoniam non tanquam beneficium, sed tanquam commodatum quid solveres.

7. *Subsidere*. Hærere et remanere.

meum non vis? quare obligatum moleste fers[1]? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare parem[2] properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, et occasiones reddendorum observare, non manu facere[3]: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod invitus debet: et quod apud se non vult esse, onus judicat esse, non munus.
2 Quanto melius ac justius, in promptu habere merita amicorum et offerre, non ingerere, nec obæratum se judicare? quoniam beneficium commune vinculum est, et inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum revertatur ad te: opto hilaris accipias; si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum.

Nulla mora in Turno[4]!

ostendam hunc animum, quum primum tempus advenerit: interim dii testes sunt.

XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum,

1. *Quare obligatum moleste fers?* Sic omnes codd. et plurimæ edd. At Muretus: *obligatus*, etc.

2. *Signare parem* omnes scripti, omissa vulgata: *rationem.* — *Signare.* Signantur rationes, quum finiuntur: quum bene dispunctæ et pares factæ comprobantur. Imo illa ipsa verba videntur subscripsisse in codicis paginis, *par ratio.*

XLI. Arg. Occasio reddendi beneficii secure exspectanda est; non autem ante tempus manu facienda.

3. *Manu facere.* I. opera nostra arcessere. Cf. ad Consol. ad Marc. c. 19, 2.

4. *Nulla mora in Turno.* Est hemistichium Virgilii Æneid. lib. XII, vs. 11.

XLII. Arg. Liberalem ipsum compellat, et promptum nimis ad beneficia reddenda vituperat. Objectiones diluit quas ille e famæ desiderio et occasionum raritate duxit.

et quasi manu prendere[1], verentis et æstuantis, ne in
ullo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, contra summa fiducia sui[2], et ex conscientia veri
amoris dimissa omnis anxietas. Tanquam convicium est:
recipe, quod debeo[3]: hoc primum beneficii dati sit jus,
ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. —At vereor, ne ho- 2
mines de me sequius[4] loquantur. — Male agit, qui famæ,
non conscientiæ gratus est[5]. Duos istius rei judices habes:
te, quem non potes fallere; et illum[6], quem potes. Quid
ergo, si nulla intervenerit occasio? semper debebo? Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum
magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet
accepti beneficii, quem nondum redditi piget; quare qui
tibi dignus visus est a quo acciperes, indignus videatur,
cui debeas?

1. *Manu prendere:* similis est nostra phrasis, de rebus, quæ certæ sunt, et quas velut manu tangimus et tenemus. Seneca de Tranquill. c. 1: Quædam in aperto posita, quæ manu prenderem.

2. *Contra summa fiducia sui.* Sic omnes codd. et edd. præter Muretum, qui *sed contra* ex ingenio addidit, quod jure rejicimus.

3. *Tanquam convicium est* (supple: *dicere:*) *recipe quod debeo. Hoc pr.* etc. Rubenii est conjectura codicis Naz. Leod. et aliorum auctoritate adjuta: hi enim præstabant *tam*, alii *tamen*, alii *jam*, unus Leodiensis *tanquam* i. e. apud Senecam, exempli causa, quod hic locum habet. *Recipe*, non *recipere, quod debes* Naz., aliique: unde *debeo* et Gron. et Ruben. recte facere; nam *s* et *o* sæpe propter ductuum similitudinem in codd. confundi constat. Gron. emendabat: *Interim*, i. e. interdum, *convicium est, recipe quod debeo. Hoc pr.* etc. Erasmus et aliæ edd. vulgg. præstant: *Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quam non dare, quod debes. Hoc benef. pr.* omnibus tamen codd. repugnantibus; imo nullo sensu, ita ut Lipsius dicere cogatur: ego hanc sententiolam non capio.

4. *Sequius.* Compar. a *secus. Secus* vero est *aliter* quod eleganter Romani pro *male* adhibent, ut *minus* pro *non.* Comparativo autem h. l. positivi sensus inest.

5. *Qui famæ, non conscientiæ gratus est.* Non: qui morem gerit rumoribus, non conscientiæ voci; sed qui gratum animum ac memorem ob rumores ostendet, non quia id bonum atque æquum est.

6. *Et illum.* Qui beneficia contulit tibi. Hic falli potest; namque rem æstimabit optime et semper, animum raro; et deerrabit interdum in æstimatione.

XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum[1] ac domum replere, quum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto interim majus[2] ac difficilius sit capere, quam fundere. Nam ut nihil alteri detraham, quoniam utrumque ubi ex virtute fit, par [3]est: non minoris est animi beneficium debere, quam dare; eo quidem operosius hoc quam illud, quo majore dili-
2 gentia custodiuntur accepta, quam dantur. Itaque non est trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum intempestive, quia æque delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me[4]: nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est: non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum, immo ne mecum [5]quidem.
3 Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat: præstet se in utrumque facilem[6]; si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. Illud apud nos custodiri mavult: quid thesaurum ejus eruimus? quid

XLIII. Arg. Altioris sæpe animi custodire, quam dare. Imo pusilli ingenii anxium se præbere. Tum hac properantia incusare tacite hunc qui benefecit, impatientiæ. Hæc vitanda, et thesaurum quem apud nos hic depositum voluit, servandum.

1. *Plurium sinum.* Ita enim mos, togæ sinum expandere, et in eum recipere donata: sinum implere minoribus donis aut pecunia: domum ornamentis alioque instructu.

2. *Quanto interim majus*, etc. Sic omnes codd. et sic fere Erasmi editio, quæ tamen perperam ordinem verborum inversum habet sic: *quanto majus ac distic. interim sit*, etc.

3. *Ubi ex virtute fit, par est.* Vitia paria esse Stoicis, ita et virtutes, notum dogma. Lipsii Manuduct. in philos. stoic. III, 4.

4. *Positum est illi apud me*: nempe beneficium quasi depositum. Hæc abrupta apud Senecam frequentia sunt.

5. *Imo ne mecum quidem.* Vel me mortuo, ei erepto, beneficium non perdit, quoniam animus gratus supererit, quem etiam in meos ostendere poterit.

6. *Præstet se in utrumque facilem.* Pinciani et Gruteri codd. sic dabant,

custodiam recusamus? dignus est, cui utrum volet, liceat. Opinionem quidem et famam eo loco habeamus, tanquam non ducere[1], sed sequi[2] debeat.

non, *præstat esse in utrumque facilem.*

1. *Ducere*, præire, ita ut nos ad eam adspiciamus.

2. *Sequi.* Ex benefactis bona erit: si non statim, tardius: si non apud omnes, saltem peritos et bonos. Cf. Sen. Epist. VII, 8, 9, et similia apud *Jacobs* ad Analect. Brunckii I, p. 154.

DE BENEFICIIS

LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM

LIBRI SEPTIMI.

Similia prioribus, Quæstiunculæ, et subtilibus utilia tamen mixta. Illud principio serium, coercendam curiositatem, et nimiam sciendi cupidinem: animum potius ad mores et Virtutem, id est, Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occasione Quæstio, An aliquis donare Sapienti possit, cum ejus sint omnia? ait posse, quia animo quidem, non usu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentavit reddere beneficium, reddiderit: ita, sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod a viro bono acceperis, eidem jam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illis male, et in suam alienamve noxam utatur. Quarta, Numquid oblivisci datorem beneficii sui oporteat? Non omnino, et posse tenere memoria ait, immo et interdum exigere. Ultima, Quomodo ferendi ingrati? placido animo, mansueto, magno. LIPSIUS.

L. ANNÆI SENECÆ

AD

ÆBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER SEPTIMUS.

I. Bonum, mi Liberalis, habeas animum volo :

In manibus terræ. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages et longa exorsa tenebo [1].

Reliqua hic liber cogit, et exhausta [2] materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quidquid superest, quum tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari [3] mihi, debuit paulatim opus crescere [4], et ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam

I. Arg. Promittit se, quæ non dixerit, additurum, et præmissis, quæ regunt mores, jucunda aut ingenium exercentia persequuturum, ad exemplum Demetrii Cynici.

1. *In manibus terræ........ tenebo.* Versus sunt Virgilii Georg. lib. II, vs. 45 sq. ubi edd. habent : *carmine ficto*, quæ poetæ quidem apta sunt, sed Nostro ut philosopho aptius erat, *longo*, quod ipse suo jure mutavit : nam lectio varians non est.

2. *Reliqua hic liber cogit, et exhausta.* Sic omnes codd. qui τὸ *et* addunt. Quod ad sensum pertinet, τὸ *cogit* h. l. est juncta ostendit, glomerat, gallic. *récapitule.*

3. *Lenocinari.* H. e. mihi et superbiæ meæ morem gerere, blandiri. Si ingenii gloriam aucuparer, et pulchri potius quam utilis libri auctorem me ferri vellem.

4. *Debuit.... crescere.* Quæ scilicet meo in libro tractabantur, magis ac magis digna esse debebant quæ animum morarentur. Ea lege quam

2 satiatus appeteret[1]. Sed quidquid maxime necessarium erat, in primum congessi[2]: nunc si quid effugit, recolligo[3]. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, ubi dicta sint quæ regunt mores, persequi cætera, non in remedium animi, sed in exer-
3 citationem ingenii inventa. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cynicus[4], vir meo judicio magnus, etiamsi maximis comparetur, solet: « Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi et in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non
4 habeas ad manum[5]. Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero bene et diligenter exercuit, et eorum occasiones intentus exspectat[6]: nec enim refert, quam multa

vocant Auxeseos, al. mod. Gradationis.

1. *Quilibet etiam satiatus appeteret.* Satis per se lepida, gravis, alta, ampla ut illis etiam non displiceat qui jam satiari debuerunt.

2. *In primum congessi.* Sic Naz. aliique, qui nec *statim cong.* quod vulg. habent, nec *statum*, quod etiam edd. nonnullæ habent, agnoscit.

3. *Recolligo.* More apud veteres satis usitato ut postquam cuncta fere dixissent, oblita quæque colligerent, jungerentque Appendicis instar ad finem libri. Sic apud Hebræos post libros quatuor Regum, duo inveniuntur qui Παραλειπομένων vulgo inscribuntur.

4. *Demetrius Cynicus* amicus Senecæ. Cf. de Provid. III, 3 not. Addas post Fabricii Bibl. Græc. Vol. III, p. 515 Harl. Burignii *Mémoire sur Démétrius le Cynique* in *Histoire de l'Acad. des Inscript.* To. 38, p 179 sq. Cæterum conferri meretur cum his Demetrii dictis Senecæ Ep. XCIV.

5. *Plus prodesse...... ad manum.* Recte monet Uptonus ad Epicteti manuale init. Stoicorum, e. c. Epicteti, M. Antonini, quorum loca huc spectantia adduxit, hoc inprimis fuisse, ut suos subinde monerent, præcepta quædam sapientum, τὰ κυριώτατα καὶ ἀναγκαιότατα in animis quotidiana meditatione revolvant. Eodem etiam more usus est Epicurus, cujus κύριαι δόξαι apud Diogenem Laert. X, 139 sq. leguntur. Præceptum autem hocce e Socratis schola originem ducere suam patet, et Aristippi responso, quod Lipsius ad h. l. e Diog. Laert. II, 71 laudat, non qui multa, sed qui utilia legant discantque, studiosos et eruditos esse, confirmatur.

6. *Quemadmodum..... omnes numeros... exspectat.* Palæstræ verbum in motibus illis et formatione flexuque

sciat, si scit quantum victoriæ satis est : sic in hoc studio
multa delectant, pauca vincunt[1]. Licet nescias, quæ ra- 5
tio Oceanum effundat ac revocet[2] : quare septimus quisque
annus ætati signum imprimat[3], quare latitudo porticus
ex remoto spectantibus, non servet proportionem suam,
sed ultima in angustias coëant, et columnarum [4] novissime
intervalla jungantur[5] : quid sit, quod geminorum con-
ceptum separet, partum jungat; utrum unus concubitus 6.

membrorum. Bene laudat Lipsius Quintil. Inst. Orat. XII, 2, 12 quæ apta sane etiam sunt ad Demetrii sensum. Ejus verba sunt hæcce : Et ut palæstrici doctores illos quos numeros vocant non idcirco discentibus tradunt, ut his omnibus in ipso luctandi certamine utantur : sed ut subsit copia illa, ex qua unum aut alterum, cujus se occasio dederit, efficiant. — *Nexusque* in lucta : dicunt aliter nodos et ligaturas. Multa hujus generis junxit Philostratus Imaginum lib. II, p. 819, resupinationes, pedis malleolum calce percutere, manum contorquere, medio corpore prehensum de terra tollere, vel prosternere (qua re ἀθλητὴς ἀμεσολάβητος apud Nilum de octo vitiis p. 367 athleta inexpugnabilis dicitur) supplantare, s. pedes auferre, etc.

1. *Vincunt*, rem confirmant, affectus et vitia domant.

2. *Quæ ratio...... revocet.* Fluxum et refluxum maris dicit. Quod φαινόμενον usque ad Alexandri magni tempora nulli Græcorum notum fuit. Nam neque interno mari quod mediterraneum nunc appellamus, hæ ascendentium et descendentium fluctuum vices innotuerunt, et classem Nearchi, quum Indo secundo lapsa ad Oceani litus Erythræi descenderet, conterruit. Vid. Q. Curt. lib. IX, Oceani fluxus Arrian. et plures alios. Unde Aristoteles videns idem in Eubœæ freto *Euripo* fieri, huc se immisit furens, et : « Nequeo te capere, inquit, cape me. »

3. *Quare septimus...... imprimat.* Ad gradus vel κλιμακτῆρας ætatum adspirare videtur, observante Lipsio, in quibus antiquitus proditum, septimo quoque anno mutationem aut discrimen evenire, sive ut revera corpori aliquod signum sit, anno septimo dentibus cadentibus et nascentibus, bis septimo pubertate erumpente, etc. qua de re conferri jubet Lipsius Philonem de opificio Mundi, sive septimo quoque anno ætas infantis, pueri, adolescentis, etc. designatur, sive morbus, periculum, mutatione imminet homini. Cf. Varro; A. Gellius III, 10.

4. *Novissime* omnes codd. et edd. præter Mureti, quin Pinciani conjecturam recepit, et subsequentium edd.

5. *Quare latitudo...jungantur.* Jam Lucretius IV, 428 sq. : « Porticus æquali quamvis est denique ductu, Stansque in perpetuum paribus suffulta columnis, Longa tamen parte ab summa cum tota videtur, Paullatim trahit angusti fastigia coni, Tecta solo jungens, atque omnia dextera lævis : Donec in obscurum coni conduxit acumen. » Cf. Seneca

spargatur in duos, an toties concepti sint[1] : cur pariter natis fata diversa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit transisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Involuta[2] veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus : quia nullius rei difficilis inventio est, nisi cu-
7 jus hic unus inventæ fructus est, invenisse. Quidquid nos meliores[3] beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita[4] contempsit, si se supra metum sustulit, nec avida spe infinita complectitur, sed didicit a se petere divitias : si deorum hominumque formidinem ejecit, et scit non multum esse ab homine timendum, a Deo nihil[5] : si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, ut illi liqueat, mortem nullius mali esse materiam, multorum
8 finem : si animum virtuti consecravit, et, quacumque vocat illa, planum[6] putat : si, sociale[7] animal et in commune

Natural. Quæstion. lib. I, cap. 3.

1. *Utrum unus concubitus.... sint.* Jam Hippocrates de natura pueri p. 248. Opp. Genevæ 1657, fol. affirmat : δίδυμα δὲ γίνονται ἀφ' ἑνὸς λαγνεύματος οὕτως, etc., ubi explicat. *verum*, quæ iis accidunt, quibusque occupantur.

2. *Involuta.... latet.* Socrates, Democritus, Anaxagoras, Empedocles, omnes pæne veteres rerum obscuritatem conquesti sunt : Democritus in puteo demersam esse veritatem aiebat, Lactantio referente Institut. III, 27. Diog. Laert. IX, 44, 72 not. Menag. Nec aliam fovit sententiam Empedocles. Cf. Sturzii Empedocles Agrigentin. p. 486 sq.

3. *Quidquid nos meliores*, etc. Quæ sequuntur Stoæ et Cynismi, nam hæ sectæ fere nihil distabant, sententiæ tam præclaræ sunt, ut parum mireris, quod Demetrium verbis factisque eas referentem et Senecæ et omnis præstantissimi ætatis istius nominis, Thraseæ Pætique (Tacit. Ann. XVI fin.) amore et admiratione sua dignissimum censuerint.

4. *Fortuita.* Quæ sors dat, non animus. Divitias intelligit, honores, potentiam, pulchritudinem.

5. *A Deo nihil :* deus enim, Stoæ præceptis, neque vindicat, neque nocet. *Omnium* e. c. divitiarum, gloriæ.

6. *Planum*, æquum : viam commodam esse credit.

7. *Si sociale.* Subaud. tamquam. Jam Socrates, Cicerone Tusc. Qu. V, 37 teste, mundanum se esse dixit : eumque sequuti sunt omnes fere philosophi, inprimis Stoici. Cf. Lipsii Physiol. Stoic. I, 8.

genitus, mundum ut unam omnium domum spectat, et conscientiam suam diis aperit, semperque tanquam in publico vivit, se magis[1] veritus quam alios: subductus ille tempestatibus[2], in solido ac sereno stetit, consummavitque[3] scientiam utilem, atque necessariam; reliqua oblectamenta otii sunt. Licet enim jam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia. »

II. Hæc Demetrius noster utraque manu tenere proficientem[4] jubet; hæc nusquam dimittere, immo affigere et partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci, ut sua sponte occurrant salutaria, et ubique ac statim desiderata præsto sint, et sine mora ulla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse ullum
nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ 2
opera distribuat: ad hanc legem et agat cuncta, et exigat: miserrimosque mortalium judicet, in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi[5]: Voluptas fragilis est, brevis, fastidio objecta: quo avidius hausta est,

1. *Se magis*. Sic cod. Naz. non *si se magis* quod in plerisque edd. occurrit.—Duo puncta quæ Ruhkopf. ponit post *vivit*, nos transtulimus post *alios*, qua interpunctione melior et intellectu facilior fit sensus.

2. *Tempestatibus*, i. affectibus, erroribus vitiisque. Sapiens describitur, qui, ut virtus illa Hesiodea, in firmo, alto ideoque sereno loco stat. Cf. Horat. jam laudat. stroph. « Justum et tenacem, etc.» Carm. lib. III, od. III. Idem, non dissimili sententiarum tenore, Carm. lib. I, od. V: « Heu! quoties fidem Mutatosque Deos flebit, et aspera Nigris æquora ventis Emirabitur insolens!...... Me tabula sacer Votiva paries indicat uvida Suspendisse potenti Vestimenta maris Deo. »

3. *Consummavitque*. Sic. codd. Naz. dum vulgg. τῷ *que* carent.

II. Arg. Illa quæ regunt mores in promptu sunt tenenda, ut sapientiam consequaris. Sapienti autem sunt omnia, non tamen ut Alexandro aliisque.

4. *Proficientem*, qui in via ad sapientiam est, qui jam promovit aliquid et profecit. Cf. Lipsii Manuduct. in philos. stoic. II, 9.

5. *Dicat ipse sibi*, etc. Hæc esse contra Epicureos directa, facile apparet. Sæpe autem noster hos reprehendit atque refutat, quia suo tempore

3 citius in contrarium recidens, cujus subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil est magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat : res humilis, membrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda [1]. Ista est voluptas et homine et viro digna,
4 non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies : sed perturbatione carere, et ea quam hominum inter se rixantium ambitus concutit [2], et ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris æstimavimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam
5 sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus quummaxime [3] : qui, ut ita dicam, divini juris atque humani [4] peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet; nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est [5]. Magnis itaque curis exemptus, et distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium,

vitiis cujuscunque generis scatente Epicureismus perperam intellectus multis asseclis gaudebat. Verbo moneo, respexisse videri ad Xenoph. Memorab. Socr. II, I.

1. *Exitu fœda.* Sive humili et ut ita loquar corporali sensu rem sumpseris. (Mart. lib. XII, epigr. XLVIII : « Quod sciat infelix damnatæ spongia virgæ, Vel quicumque canis junctaque testa viæ Mullorum leporumque et suminis exitus hic est, Sulfureusque color carnificesque pedes. »)

2. *Et ea..... concutit*, excitat. Duplicem perturbationem hic facit, a terra et a cælo. Illam, quæ ex opibus, honoribus, rerum humanarum spe metuque, ut verbo dicam, proficiscitur : istam, quæ a superstitione oritur et prava opinione de Diis, quos sibi similes faciunt homines, vitiis dediti, irati, ut et isti sint ultores vindicesque fulmine armati et apud inferos etiam tamquam tortores collocati.

3. *Hic quem... quummaxime.* I. e. sapiens stoicus.

4. *Divini juris atque humani.* I. e. philosophiæ. *Divina* enim continent physicam et theologiam naturalem, *humana* dialecticam et moralem. Cf. Ernesti Cl. Cic. *Divinus*. Scit itaque quum quæ de mundo diisque homo cognoscere possit, et quomodo Dii colendi, tum nihil nisi turpe esse malum, nec bonum nisi honestum, ideoque quid homines deceat, atque quid sibi aliisque debeat.

5. *Nihil enim firmi habet, qui.... propensus est.* Huic enim nihil certum esse videtur, neque ulla animi stabilitas et constantia est, cui

suo contentus. Nec illum existimes parvo esse contentum; 6
omnia illius sunt, non sic, quemadmodum Alexandri[1] fuerunt: cui, quanquam in litore maris rubri steterat, plus deerat quam qua venerat; illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, quum in Oceano Onesicritus[2] præmissus explorator erraret, et bella in ignoto mari quæ- 7
reret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos[3] arma proferret? qui se in profundum, inexploratum et immensum, aviditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest quantum cupit.

incerta, varia, mutabilia placent.

1. *Alexandri.* Similia vide Epist. 91, 17, 94, 61, etc. in quibus cunctis, ut notabimus, iniquiorem justo fuisse Senecam in Alexandrum. Multi tamen secuti sunt et injustas contumelias ingesserunt viro. Quos inter Nostras *Boileau* enitet: sic enim de illo agit, sat. VIII:

Quoi donc? à votre avis fut-ce un fou qu'Alexandre?
Qui? cet écervelé qui mit l'Asie en cendre,
Ce fougueux l'Angeli qui, de sang altéré,
Maître du monde entier, s'y trouvoit trop serré.
L'enragé qu'il étoit, né roi d'une province
Qu'il pouvoit gouverner en bon et sage prince,
S'en alla follement, et pensant être dieu,
Courir comme un bandit qui n'a ni feu ni lieu.

2. *Onesicritus.* Cynicus philosophus qui Sinopensi Diogene pronior in servitutem Alexandrum secutus est, et ad gymnosophistas missus, Indiarum multas regiones, multas gentes vidit. Et postea historiam conscripsit de rebus gestis Alexandri quæ fabulis referta erat. Hunc perperam Oceano invisendo præmissum ait Noster. Constat, proprie Nearchum, non Onesicritum præfuisse expeditioni, qua ante a. Chr. 326, terminos imperii sui orientem et meridiem versus explorari voluit Alexander; docet Arrianus in Exped. Alex. M. VI, 2, 6 ed. lips. 1798. Noster tamen, uti etiam postea Plinius, ab Onesicrito ipso in hunc errorem abducti sunt, quippe qui in libro suo de rebus gestis Alexandri mentitus erat, se classi præfuisse, quæ per Indum Oceanumque usque ad ostia Euphratis et Tigris navigaverit, quamquam nonnisi uni navi præfuisse manifestum sit. Cæterum periplum istum Nearchi conservatum Arriano in Indicis egregie illustravit Wilh. Vincentus (*the voyage of Nearchus from the Indus to the Euphrates*, etc. London, 1797) et bene edidit *Schmieder*, Halis, 1798. Cæterum de Onesicrito cf. Fabric. Bibl. Gr. To. III, p. 47, 523. Harl. Cf. Tacit. de Mor. G. c. 45; ibique vid. not. Item vero *Bella* Alexandrum *in ignoto mari* quæsivisse, et *in profundum se immisisse*, negat historia. Cf. Arriani Indic. c. 32, 9 sq.

3. *Extra naturæ terminos* declamatorie expressa sunt, quasi cum terris natura desineret et Oceanus ignotus et immotus, caligo et chaos deinde essent.

III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi[1] Herculisque[2] vestigia felix temeritas egit[3], sed omnium quos fortuna irritavit implendo[4]. Cyrum et Cambysen, et totum regni Persici stemma[5] percense; quem invenies, cui modum imperii satietas fecerit[6]? qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit[7]?

III. Arg. Omnium quibus potestas, opes, gloria summopere placet, insania et infelicitas est. Beatiores eos qui sapientiæ studio dediti, suo contenti vivunt, neque quidquam optant nisi quod habent.

1. *Liberi*. H. e. Bacchi, græce Ἐλευθέρου. Liberum Indiæ victorem nullus poeta non cecinit. Martial. lib. VIII, epigr. XXVI: « Nam quum captivos ageret sub curribus Indos. » Senec. Tragic. Œdip. act. II, scen. ult. « Vidit aurato residere curru, Veste quum longa tereres leones Omnis Eoæ plaga vasta terræ Qui bibit Gangen, niveumque quisquis Frangit Araxem. »

2. *Herculisque*. Ne putes h. l. innui a Nostro vel Herculem Tyrium quem ferunt, Eoarum regionum postquam majorem partem subegisset, relatum inter Deos, vel Indicum Herculem qui cum Belo ergo et cum sole (nam sol Græce ἥλιος, poetice ἠέλιος, Dor. poet. ἀέλιος, Cretensib. βαβέλιος, βαέλιος, unde Phœnicib. Bael, Baal, Bal, Bel) esse videtur; sed Græcum, sed Thebanum, sed Alcmena natum et Jove, quamquam ille Asiam vix tetigit, nedum Indiæ remotissimum litus; sed neque exactus Annæus in exemplis deligendis, neque hic multum refert Hesperiamne an Eoos tractus victor perlustraverit.

3. *Quem per Liberi Herculisque... egit*. Poeticæ audaciæ locutio. Ut Horatio, Carm. lib. IV, od. IV: « Olim juventas et patrius vigor Nido...propulit.... Mox in ovilia Demisit hostem vividus impetus, Nunc in reluctantes dracones Egit amor dapis atque pugnæ. » Alioqui sensus per se liquet. Nec quemquam fallit quam sæpe fabulis de Bacchi et Herculis expeditionibus usi sint scriptores de rebus gestis Alexandri M. et adulatores: nec ingrata ei fuit hæc comparatio cum istis diis inprimis propterea, ut milites suos æmulatione quadam rerum ab istis gestarum alacriores redderet ad longinquiorem secum expeditionem subeundam. Cf. *Schmieder* ad Arriani Indic. c. I, 7.

4. *Implendo* vota, indulgendo. *Cyrum* et ejus filium *Cambysen* et omnes insequutos reges Persarum usque ad Darium Codomannum, qui omnes fere expugnare aliena voluerunt per totam vitam.

5. *Stemma*. Tabulam geneseos. Omnes vero qui a Dario τῷ Ὑστάσπου regnavere usque ad Codomannum ejusdem gentis fuere, et unam ut nunc aiunt δυναστείαν consummavere.

6. *Quem invenies.... fecerit*. Dithyrambographus jam laudatus non semel, hæc eodem fere modo habet:

> Ambition de jours, de richesses, d'empire,
> Quand s'arrête assouvi ton besoin dévorant?
> Quand s'arrête le conquérant
> Qu'une âme insatiable inspire?

7. *Qui non vitam... cogit. finierit?* Suppl. ut in præcedenti φράσει *quem invenies*. Idem, in eodem opusc.:

> O défaite du conquérant!
> O combien, alors qu'il expire,

Nec id mirum est; quidquid cupiditati contingit[1], peni-
tus hauritur et conditur; nec interest, quantum eo quod
inexplebile est, congeras. Unus est sapiens[2], cujus om- 2
nia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos
trans maria legatos, nec metanda in ripis[3] hostilibus castra,
non opportunis castellis disponenda præsidia : non opus
est legione, nec equestribus turmis[4]. Quemadmodum dii 3
immortales regnum inermes regunt, et illis rerum sua-
rum ex edito tranquilloque tutela est : ita hic officia sua,
quamvis latissime pateant, sine tumultu obit : et omne
humanum genus, potentissimus ejus optimusque, infra
se videt[5]. Derideas licet[6]; ingentis spiritus res est, quum 4

Sa main laisse échapper de sceptres en s'ouvrant!
Que sa pensée entraîne avec elle, en mourant,
D'images de grandeur, et de gloire et d'empire!

1. *Quidquid cupiditati contingit.* Sic codd. Grut. omnes : non, *contigit*, vulgg.

2. *Unus est sapiens*, etc. Sapientis sequitur descriptio, quem aliquoties jam vidimus a Stoicis propositum esse, ut docerent, quæ quantaque virtus imperiumque rationis postulent : quod ut manifestius ostenderent, omnia illa, quibus homo Deo vel maxime proximus fieri possit, in eum congesserunt, tanquam exemplar, ad cujus similitudinem cuique annitendum esset. Qua in re non multum absunt ab eo consilio, quo et nostræ religionis doctores inde ab antiquissimo tempore usi sunt, ut Christum nobis exemplar, quod imitaremur, commendarent et proponerent. Hinc orta sunt illa paradoxa de sapiente, quæ Cicero exposuit in libello, Paradoxa, inscripto, et De Fin. III, 22. Cf. Tiedemanni *System der stoischen Philos.* III, 270 sqq.

3. *In ripis,* romano ritu ejus temporis : in terminis imperii castra et castella erant ad ripas Euphratis, Danubii et Rheni contra Parthos, Dacos et Germanos.

4. *Non opus est legione, nec equestribus turmis.* Annæus Tragic. in Thyest. act. II : « Illi non opus (vel *non ullis opus*) est equis, Nil armis et inertibus Telis quæ procul ingerit Parthus, quum simulat fugas. Admotis nihil est opus Urbes sternere machinis Longe saxa rotantibus. »

5. *Et omne humanum genus..., se videt.* Eadem fabul., ead. scena, idem auctor quoque : « Qui tuto positus loco Infra se videt omnia. » Et Nostras *Lafontaine* :

Il regarde à ses pieds les favoris des rois.

6. *Derideas licet.* Quia insolito more paradoxa sua de sapiente pronuntiarent Stoici, risum adversariorum evitare vix potuere, qui hominum, præsertim sui ævi corrupti imbecillitatem ac vitiositatem intuentes, consilio, quo elata fuere, prorsus neglecto, præter fastum, verborum quoque alia diversaque significatione adhibitorum usum captarent, cupidinemque Stoæ insolita novaque di-

Orientem Occidentemque lustraveris animo, quo etiam remota et solitudinibus interclusa penetrantur, quum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem : Hæc omnia mea sunt [1]. Sic fit, ut nihil cupiat : quia nihil est extra omnia [2].

IV. « Hoc ipsum, inquis [3], volui; teneo te : volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, quemadmodum potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti : cui quidquid datur, de suo datur; atqui
2 dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito et de amicis interrogare. Omnia dicitis [4] illis esse communia : ergo nemo quidquam amico donare potest : donat enim illi communia. » — Nihil prohibet [5] aliquid et sapientis esse, et ejus qui possidet, cui datum et assignatum est.

cendi et argutius quam clarius defendendi, calumniarentur atque deriderent. Cf. Horat. Serm. I, 3. Quod vero plerumque evenisse constat iis, qui philosophiæ historiam callent et nuper Kantii Criticismo invalescente factum esse.

1. *Mea sunt* quatenus animo et cogitatione iis fruor, qui sciam et mihi hæc facta esse.

2. *Extra omnia*, nam hæc omnia censet sua.

IV. Arg. Etsi omnia sapientis sunt, beneficia tamen dari sapienti possunt, ut regi, omnia quamvis possideat, tamen donare aliquis potest.

3. *Inquis.* Acute et feliciter ad rem applicat, a qua videbatur abire.

4. *Omnia dicitis* vos Stoici : non quasi hæc tamquam sibi propria dicerent, nam Pythagoræ hanc bonorum communionem inter amicos adscribi constat, quippe qui primus dixit : κοινὰ τὰ φίλων εἶναι. Cf. Menagium ad Diogenem Laert. VIII, 10. Recepit quoque Socrates. Hinc mutuati sunt Stoici, colore tamen suo allito : dixerunt enim, amicitiam esse quidem communionem necessariorum vitæ, sed solos inter bonos propter similitudinem consistere posse. Diog. Laert. VII, 124 not. Et ex hoc Sinopensis Diogenes concludebat sapientem verum divitem esse. Deorum, inquiebat sunt omnia : Deorum autem amici sunt sapientes, et amicorum communia sunt omnia : sapientum igitur sunt omnia. Vid. quoque ad hæc alludent. Martial. lib. II, epig. XLIII : « Candide, κοινὰ φίλων, etc. »

5 *Nihil prohibet*, etc. Una eademque res simul sapientis et possessoris

Jure civili omnia regis sunt : et tamen illa quorum ad
regem pertinet universa possessio, in singulos dominos
descripta[1] sunt, et unaquæque res habet possessorem
suum. Itaque dare regi et domum, et mancipium, et pe- 3
cuniam possumus : nec donare illi de suo dicimur. Ad
reges enim potestas omnium pertinet, ad singulos pro-
prietas. Fines Atheniensium aut Campanorum vocamus,
quos deinde inter se vicini privata terminatione distin-
guunt; et totus ager hujus aut illius reipublicæ est[2] : pars
deinde suo domino quoque censetur; ideoque donare agros 4
nostros reipublicæ possumus, quamvis illius esse dican-
tur : quia aliter illius sunt, aliter mei. Numquid dubium
est, quin servus cum peculio[3] domini sit? dat tamen do-
mino suo munus. Non enim ideo nihil habet servus, quia
non est habiturus, si dominus illum habere noluerit : nec
ideo non est munus, quum volens dedit, quia potuit eripi,
etiamsi noluisset. Quemadmodum[4] probemus omnia (nunc 5
enim omnia sapientis esse, inter nos convenit), illud quod
quæritur colligendum est, quomodo liberalitatis materia

esse potest : illius, quoniam omnia ejus sunt, quatenus tamen cogitatione et mente tantummodo fruitur, hujus, quatenus ipsis quocunque modo utitur.

1. *Descripta*, distributa, assignata.

2. *Et totus ager hujus aut illius reipublicæ est*. Conjectaneum est Erasmi, quod in textum recepit Muretus. Antea : *et totus ager aut ullius reipublicæ est*, quomodo et codd. Naz. ac Col. : *illius aut illius r. e.* unus cod. pal. habebat : Codd. Pinciani *ager aut illius r. e.* Facile hinc est videre, τὸ *hujus* casu excidisse, et Erasmum rem acu tetigisse.

3. *Peculio*, quod servus vel ex diario comparsit, vel dono accepit. Id ejus est, domino connivente et more favente. Adeo servi vicarii erant in peculio servi, jam Catonis majoris ævo.

4. *Quemadmodum*, etc. Sensus : *quemadmodum* hoc omnia sc. esse sapientis ego ac tu, probemus, i. e. pro explorato et certo habere debemus, ita *illud* de quo quærimus, colligamus, i. e. exemplis sequentibus constituamus, necesse est : sc. quomodo, etc. (Crediderim post *probemus omnia* scripta fuisse *sapientis esse*, quæ forsan librariorum errore exciderunt propter sequentem repetitionem.) Hac interpretatione admissa, nulla trajectione aut emendatione Lipsii Gronoviique, qui locum pro conclamato habebant, opus esse videtur :

adversus eum supersit, cujus universa esse concessimus. Omnia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt : quis
6 tamen nescit, donare aliquid et filium patri? Omnia deorum sunt : tamen et diis posuimus donum, et stipem jecimus[1]. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est : potest enim idem esse meum et tuum. « Is, [2]inquit, cujus prostitutæ sunt, leno est : omnia autem sapientis sunt; inter omnia autem et prostitutæ sunt; ergo et prostitutæ sapientis sunt; leno autem est, cujus prostitutæ
7 sunt : ergo sapiens est leno. » Sic illum vetant emere; dicunt enim : Nemo rem suam emit : omnia autem sapientis sunt : ergo sapiens nihil emit. Sic vetant et mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia sua pendat. Innumerabilia sunt, per quæ cavillantur, quum pulcherrime, quid a nobis dicatur, intelligant.

V. Enim sic[3] omnia sapientis esse dico, ut nihilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat : quemadmodum sub optimo rege omnia rex imperio possidet,

modo memineris, *probare* esse quoque, pro vero habere, et post *quemadmodum* ac *ut* interdum omitti solere *ita*, cujus quidem usus exempla quædam attulit Heusinger ad Offic. Cicer. I, 1, 1, p. 4.—In plerisque edd. lacunæ signa inter *noluisset* et *quemadmodum* apponuntur.

1. *Stipem jecimus*. Gallic. *faire l'aumône*. Varro de L. L. lib. IV, p. 50, bip. ubi cf. Scaliger. « Diis, ait, cum thesauris assem dant, stipem dicunt. » Cf. Lipsius ad Tacit. Annal. XIV, 15.

2. *Is, inquit*. Sic nonnulli codd. mss. quod recepi, ejecto *inquis*. Nam Liberalis idem ac Seneca sensit, omnia esse sapientis. *Inquit* itaque est, uti alibi plerumque, objiciunt, et hoc convenit cum sequentibus : vetant et cavillantur. Redit ad objectiones adversariorum hac via : Objiciunt, si una eademque res et mea et alterius esse potest, sequitur, sapientem esse etiam lenonem, etc. Sic *cavillantur* derident Epicurei aliique nos, *quum*, sc. etsi, etc.

V. Arg. Exemplis illustrat propositionem istam. Domum aut villam quam a te ego conduxerim aliquatenus jam esse tuam, aliquatenus meam; item de servo; item de rheda. Quibus si te frui siverim, quum rem duntaxat e lege habeas, non rei usum, beneficium dabo.

3. *Enim sic*. Cod. Naz. et reliqui pal. præter unum ita dant : restituit etiam inde Gron. Antea : *Enimvero sic*. Sæpe autem τὸ *enim* periodum incipere notum est.

singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet[1]; interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cujus est totum, posse donari. Conduxi 2
domum a te : in hac aliquid tuum, aliquid meum; res tua est : usus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamvis tua in possessione nascantur : et si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis acervum[2]

in tuo natum, in tuo positum, in horrea[3] iturum tua. Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis : 3
neo servum tuum[4], mercenarium meum abduces : et quum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, ut aliquis, accipiendo quod suum est, munus accipiat.

VI. In omnibus istis quæ modo retuli, uterque ejusdem rei dominus est; quomodo? quia alter rei dominus est, alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis : eosdem Dorus[5] librarius[6] suos vocat : et utrumque verum est;

1. *Tempus..... veniet.* Fortasse in opere, cui tum vacabat, Magna Moralia appellat ipse, hanc quæstionem uberius tractaverat.

2. *Heu frustra...... acervum.* Versus est Virgil. Georgic. lib. I, v. 158.

3. *Horrea*, ubi grana tritici, etc., asservantur, *les magasins* : hinc area messes terere dicebatur, loco quippe editiore in ipso agro parato, ubi statim trituratio fiebat; quo facto grana horreis illata sunt. *Cf. Heyne* ad Tibull. I. 5, 21 Obss.

4. *Nec servum tuum*, quem a te conduxi, et nùnc mercenarius meus est.

VI. Arg. Continuat rem exemplis confirmando, et bibliopolas adducit qui ipsis auctoribus sæpe opus vendunt quod hi conscripsere.

5. *Dorus librarius.* Bibliopolæ nomen, ut Horatii tempore Sosii (Serm. lib. I, epist. XX ad libr. suum : « Scilicet ut prostes Sosiorum pumice mundus? » Et Art. Poetic. vers. 345 : « Hic meret æra liber Sosiis ») et Martiali Atrectus (lib. I, epigr. CXVIII : « Illinc me pete : me roges Atrectum; Hoc nomen dominus gerit tabernæ. De primo dabit alterove nido Rasum pumice purpuraque cultum...... Martialem. ») et Tryphon (lib. III, epig. LXXII : « Exigis ut donem nostros tibi, Quinte, libellos; Non habeo, sed habet bibliopola Tryphon. » Vid. it. lib. XII, epigr. III).

6. *Librarius* igitur non solum qui

alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit : ac recte utriusque dicuntur esse. Utriusque enim sunt : sed non eodem modo ; sic potest T. Livius a Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti,
2 quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam quum regio more cuncta conscientia possideat[1]; singularum autem rerum in unumquemque proprietas sit sparsa : et accipere munus, et debere : et emere, et conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus[2] ejus privata tantum, ac sua : et universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria. Quid ejus sit, quid non sit, sine diminutione imperii quæritur ; nam id quoque quod tanquam alienum abjudicatur, aliter illius est. Sic sapiens universa animo possidet, jure ac dominio sua.

VII. Bion[3] modo omnes sacrilegos argumentis esse col-

scribit, sed quoque qui vendit libros jam paratos usui. Sequentia hoc asserunt, et libraria apud Aul. Gellium est taberna vænalium librorum. Cf. *Wower* de Polymathia c. 6, fin.

1. *Cuncta conscientia possideat.* Omnium hanc codd. et edd. scripturam Muretus temere mutaverat, ejecto τῷ *conscientia*.

2. *Fiscus* : ab ærario hæc bona principis propria separabantur. Fiscus institutus primum ad rem militarem sustentandam, quo nonnulla ex iis quæ princeps hereditatis jure possidebat, et pars redituum provinciarum Cæsarum influebant : Seneca *patrimonium* priora appellat : at quum hi reditus non sufficerent, tributa diversi generis, e. c. vicesima hereditatum a. U. 758. Dio Cass. LV, 25 centesima rerum vænalium, Tacit. Ann. I, 75, etc. imponebantur. Dionis autem ætate omne fisci et ærarii discrimen evanuisse videtur LIII, 22. Sed conferendi sunt de tota hac re Hegewischii et Bossii libri bonæ frugis pleni, qui anno 1804 editi sunt.

VII. Arg. Bionis vox qui modo sacrilegum esse posse neminem, modo omnes sacrilegos demonstrat; quæ ἀναλογία in verborum ambiguitate jacet. Nam omnia deorum sunt, unde clare hoc sequitur te nihil tangere quod non sit Deorum, sed et hoc te nihil furari, quum in loco ponas qui Deorum est. Sed distinctio fiat inter imperium et dominium ; jam patebit cunta quidem sub deorum imperio jacere, pauca illis dicata et propria.

3. *Bion.* Aberrationes *Dio* s. *Dic modo* librariorum historiam philos. ignorantium solemnes sunt. — *Bion* Borysthenita Theophrasti tempore vixit ejusque discipulus fuit, sed deinde eclecticum se gessisse videtur. Gratiosus fuit apud regem Macedoniæ, Antigonum I, circa ol. 120, ann. ant. Ch. nat. 236. Cf. nos ad Se-

ligit, modo neminem. Quum omnes de saxo[1] dejecturus
est, dicit : Quisquis id quod deorum est, sustulit et con-
sumpsit, atque in usum suum vertit, sacrilegus est : omnia
autem deorum sunt : quod quisque ergo tollit, deorum
tollit, quorum omnia sunt : ergo quisquis tollit aliquid, 2
sacrilegus est. Deinde quum effringi templa, et expilari
impune Capitolium[2] jubet, dicit : Nullum sacrilegium
esse ; quia quidquid sublatum est ex eo loco qui deorum
erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic re-
spondetur : Omnia quidem deorum esse, sed non omnia
diis dicata. In his observari sacrilegium, quæ religio nu-
mini adscripsit. Sic et totum mundum[3] deorum esse im- 3
mortalium templum, solum quidem amplitudine illorum
ac magnificentia dignum : et tamen a sacris profana dis-
cerni, et non omnia licere in angulo, cui nomen fani im-
positum est, quæ sub cælo et conspectu siderum licent.
Injuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere : quem
extra ictum sua divinitas posuit : sed punitur[4], quia tan-
quam Deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat [5]pœnæ. 4

nec. de Tranq. Anim. c. 8, 2, Opp. Vol. I, p. 319. Addas *Brucker*, tom. I, p. 607 sq. Dictum hoc Bionis a nemine veterum, quantum scio, memoratum inveni, quanquam, Baylii Dict. hist. et crit. to. I, p. 568 not. J. ubi hujus loci meminit, monitu alacrior factus horulas impenderim quærendo et excutiendis adversariis. Sæpe Bionis dicta laudantur, e quibus Diog. Laert. IV, 46 sq. nonnulla collecta dedit. Horat. Epp. II, 2, 60, Bionis sermones laudat, quos Schol. de satyricis libris intellexit.

1. *De saxo.* Tarpeio nempe, romano ritu, nam id supplicium in magnis sceleribus usurpabatur.

2. *Expilari.....Capitolium.* Seneca libere transtulit verba Bionis, qui haud dubie de Acropoli quadam, fortasse Athenarum, loquutus fuerat. Cæterum Theodori athei discipulum in his Bionem facile agnoscas.

3. *Sic et totum mundum*, etc. Bene eum Seneca refutavit : quæ est quoque Baylii sententia. In reipublicæ leges peccat, quatenus hæc a sacrilego surrepta, erant Deo dicata ut propria nec ideo a quoquam tangenda.

4. *Sed punitur.* Sic habent omnes boni codd. quibus *tamen* abest post *sed*.

5. *Opinio illum..... obligat pœnæ.* Deum ille non læsit quidem, quem sua supra injurias omnes altitudo po-

Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etiamsi quocumque transtulit quod surripuerat, intra terminos est mundi : sic et sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his quæ universa [1] habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ viritim ei serviunt[2]. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit : emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator[3] emisit, quum illi ob virtutem et bene gestam Rempublicam tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circuire potuisset[4] : Non est, inquit, vobis eo opus cive, cui plus opus sit, quam uni civi. Quanto majoris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

VIII. Ergo quum animum sapientis intuemur potentem omnium, et per universa dimissum, omnia illius esse di-

suit; sed conatus est lædere, sed visus est; et læsisset revera, si quemadmodum de nobis fit, ita de Deo foret.

1. *Ex his quæ universa habet.* Quæ in communi habet; quæ cum illo sapientes omnes habent; quæ ut omnia possidet: imperio nempe, non dominio.

2. *Viritim ei s.* optimi codd. dant, non, quod Muretus habet, *vicissim ei s.* Sic cap. VI, 1 est, *quod viritim meum est.—Viritim.* Sic supra c. VI, 1, quod viritim meum est, i. e. mihi ut personæ publ. in caput meum transcriptum et jure assignatum.

3. *Romanus Imperator.* Fuit Man. Curius Dentatus (quem M. Annium perperam quidam vocant pro Manio, nescientes id prænominis non per *M.* simpliciter, sed vel Man. aut Manium scribi), qui Pyrrhum devicit ann. Urb. cond. 479, ante Chr. nat. 275, quum consul secundum esset (consulatu autem jam functus erat ann. 290, et creatus est tertium anno 274). Quum senatus septena agri populo, ipsi autem quinquaginta decrevisset, popularis assignationis modum non excessit, parum idoneum reipublicæ civem existimans, qui eo, quod reliquis tribueretur contentus non esset, ut verbis Valerii Max. IV, 3, 5 utar. Narrat idem Plin. H. N. 18, 3. Non confundendus ille Manius Curius Dentatus cum alio M. Curio qui tribunus plebis posthac fuit anno circiter U. C. 530. Muretum, qui Varr. Lectt. 19, 18 de Horatio Coclite hæc intelligenda putavit, bene refutavit Lipsius e Valerio et Plinio. Cæterum suo more hoc Seneca extulit, hoc est, justo argutius.

4. *Quantum...... potuisset*, quantum bobus uno sulco circumduxisset.

VIII. Arg. Sapiens animo omnia

cimus, quum ad hoc jus quotidianum [1], si ita res tulerit,
capite [2] censebitur. Multum interest, possessio ejus animi
magnitudine æstimetur, an censu : hæc universa habere,
de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi So-
cratem, Chrysippum, Zenonem, et cæteros magnos qui-
dem viros, majores quidem [3] quia in laudem vetustorum
invidia non obstat [4]. Paulo ante Demetrium retuli [5] : quem 2
mihi videtur rerum natura nostris tulisse temporibus, ut
ostenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo
corripi posse [6] : virum exactæ, licet neget ipse, sapien-
tiæ, firmæque in his, quæ proposuit, constantiæ ; elo-
quentiæ vero ejus quæ res fortissimas deceat, non con-
cinnatæ [7], nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo,
prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non du-

possidet. Exemplum est Demetrius, cujus egregia dicta afferuntur usque ad c. XII.

1. *Quum ad hoc jus quotidianum* quo utimur et quo aliquid possidemus.

2. *Capite* suo, statu, conditione et rebus quas suas esse dicit. Aspicit autem, recte observante Lipsio, ad tabulas censuales, in quibus viritim singuli et eorum opes describebantur. Itaque tunc, inquit, non tantas ei opes dabo, sed communi et civili jure censum capitis ejus inspiciam et pro eo æstimabo.

3. *Quidem*. Optimi sic codd. Erasmus : *tamen ;* quippe qui repetitionem, non tamen prorsus insolitam, vitans suo, ut putasse videtur, jure, nec ullo codice adjutus, posuit.

4. *Quia in laud...obstat*. Eamdem observationem haud raro obviam sic expressit Horat. Carm. III, 24, 31 : « Virtutem incolumem odimus, Sublatam ex oculis quærimus, invidi. » Vellei. Pat. II, 92. « Præsentia invidia, præterita veneratione persequimur : his nos obrui, illis instrui credimus. »

5. *Paulo ante Demetrium retuli ;* nempe hoc libr. c. I, 3.

6. *Nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab illo corripi posse*. Vulgata est omnium librorum lectio : quam cur deseramus, nulla causa est. — *Nec nos ab illo corripi posse*, i. e. Gronovio interprete, nec nos contagione et consuetudine ejus posse emendari et ad similitudinem tantæ virtutis formari. Convicium sæculo facit auctor præstanti sensu : istis temporibus potissimum ideo datum Demetrium, ut ostenderetur nunquam mores vitamque adeo esse corruptam, ut perfectum et consummatum virtute virum trahat atque inficiat, neque ullam virtutem esse tantam, quæ præsenti morum corruptioni possit subvenire.

7. *Non concinnatæ*, ornatæ et ve-

bito, quin providentia et talem vitam, et talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum [1] sæculo nostro, aut convicium [2] deesset.

IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumve [3]: « Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem [4] rerum hunc expeditum hominem [5] demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: quoniam multa video, quæ me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque præstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum [6]? Prima mihi luxuriæ spolia propone: sive illa vis per ordinem expan-
2 dere, sive, ut est melius, in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem [7], et fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingenti-

nustæ. Cf. Ernesti jun. Lexic. technol. lat. rhet. *Concinnitas*. Eloquentiam Demetrii comparat Schweigh. ad Epicteti Diss. init. p. 7 nott. cum ea, quam Arrianus Epicteto tribuit.

1. *Exemplum*, quia D. nec a nostris quidem vitiis corruptus est.

2. *Convicium*, quia ab illo emendati non sumus, qui hoc aut nemo alius præstare poterat.

IX. Arg. Demetrium Cynicum inducit de luxuriæ et divitiarum frivolitate disserentem.

3. *Dicturumve* reposui ex omnibus mss. codd. loco vulg. *dicturumque*.

4. *In altam fæcem* ex conj. Grut. est, quum darent codd.: *in aliam fæcem*. Erasmus: *in illam fæcem*.

5. *Hunc expeditum hominem*, nullo rerum onere impeditum Demetrium. Lipsius addit, quod est in paupertate.

6. *Pretia sanguinis.... vestrar.* Illa bona quibus parandis sanguinem et animam impenditis.

7. *Testudinem* qua postes, lectos et repositoria maxime ornabant. Plin. H. N. IX, 11: « testudinum putamina secare in laminas, lectosque et repositoria his vestire Carvilius Pollio instituit, prodigi et sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenii. » In Luciani Asin. c. 53 occurrit κλίνη μεγάλη ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς πεποιημένη. Vertit Apul. Metam. lectus indica testudine pellucidus: ex ejus verbo nota, ait Lipsius, lucem et splendorem affuisse, etc. Jam Virgil. Georgic. lib. II, vs. 463: « varios pulchra testudine postes » dixit. Coll. Ovid. Metam. lib. II, vs. 737, etc.

bus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quæ placet varietas, subditis medicamentis [1], in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas [2], et æstimatum lignum senatoris censu [3], eo pretiosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina [4], quorum accendit [5] fragilitas pretium; omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina [6] pocula : parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quod vomant [7] capacibus gemmis, inter se pro- 3

1. *Subditis medicamentis*, coloribus aliis superpositis : ita laminæ coloratæ, ut varietas et scrupulosa distinctio existeret. Laudat apposite Lipsius Plinii H. N. IV, 43, qui, Neronis, ait, principatu inventum esse, ut testudo tunc in ligni bracteas secaretur et ut pigmentis perderet se, plurisque væniret imitata lignum.

2. *Mensas* e citro. E Mauretania afferebantur arbores ejusmodi. Plin. H. N. XIII, 15. Petron. de mutat. Rep. 28, ubi cf. Wernsdorf. Poet. lat. min. III, p. 29 sq. qui et nostri loci memor fuit. Ciceronem orbem citri primum omnium Romanorum emisse pro summa nostræ monetæ 2,000 fr. tradit Plin. N. H. l. cit.

3. *Æstimatum lignum senatoris censu*. Non videtur primis Romæ conditæ temporibus ratio pecuniarum habita esse in describendis ordinibus; sed respublica quum jam esset florentissima, octies possidere necesse erat, ut in senatum aliquis adscriberetur. Quam summam Augustus ampliatam voluit, et jussit duodecies sestert. esse : quod nostræ monetæ fere 240,000 fr. efficiebat.

4. *Istic crystallina*. Plin. XXXIII init. : « Crystallina ex eadem terra effodias, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. » Lib. XXXVII, 2 ubi murrhina quoque jungitur ac describitur. Pertinet autem crystallinum ad silicem quem mineralogistæ vocant *Quartz hyalin*, vulgo dictum crystallum montanum, *cristal de roche*.

5. *Accendit*, auget.

6. *Murrhina*. Naz. Rottendorf. Erfurt. et omnes Gruteri : *murrea* : quod h. l. repositum malim. Utrumque tamen recte. Sic Propert. IV, 5, 26 *murrea* habet : variant etiam Epist. CXIX, 4 codd. mss. alii *murrhina*, alii *murrea*, præbentes, ubi Erasmum sequutus sum : quanquam Gronovius *murrea* præferret. — *Murrhina*. De his poculis cf. ad Epist. CXIX, 4 not. et præsertim nostratis *Lagrange* excursum ad hujus libri calcem insertum, quo docetur de Sinensi *porcelaine* hic agi. Hæc *murrhina* s. murrea pocula vocat, quamvis parum proprie, ut videtur, *capaces gemmas* : sic Lucan. X, 160, de luxu in aula Cleopatræ : « manibusque ministrat Niliacas crystallus aquas : gemmæque capaces Excepere merum. » Cæterum quoque veras gemmas formatas in pocula vini offert Apul. Metam. II, 138, Ruhnken., sed ad hæc confugere inutile est si *Lagrange* admiseris opinionem.

7. *Nisi quod vomant*, etc. Mos, ut e gemma bibendi, ita post cœ-

4 nunciaverint[1]. Video uniones[2], non singulos singulis auribus comparatos : jam enim exercitatæ aures oneri ferendo sunt ; junguntur inter se, et insuper alii binis superponuntur : non satis muliebris insania viros subjecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis pependissent. Video sericas vestes[3], si vestes vocandæ sunt, in quibus nihil est quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit[4] : quibus sumptis, mulier parum liquido nudam se non esse jurabit. Hæc ingenti summa ab ignotis[5] etiam ad commercium gentibus arcessuntur, ut

nam quæ bibissent *evomendi* notissimus est, vel e Schelleri Lexico et hoc Ciceronis in Philipp. II, cap. 104 : « Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur ; » et hoc Nostri : « Vomunt ut edant, edunt ut vomant. »

1. *Capacibus gemmis, inter se pronuntiaverint* antiqua lectio et genuina est omnium codd. : Naz. enim *magno fuerint...... inter se pronunciave*. alii *magna fuerint.... pronuntiaverint* : parvo aut nullo fere discrimine. Hinc Lipsius *permutarint*, vel *permutaverint* facere maluit : quatenus alternabant inter se pocula et potiones. Erasmus fecerat *propinarent*, quod optimum dat sensum. — Si nostram lectionem servaveris, sensus est : Luxuria non satis magno eis constiterit, si non inter se pronuntiaverint aut jactitaverint quod, sc. quia gemmis capacibus, ideoque pretiosissimis vomant. In plerisque edd. scribitur *nisi quod vomant, cap. g. inter se pronunciaverint*, virgula post *vomant* posita ; quod sic interpretari possis : nisi inter se pronuntiaverint aut gloriati fuerint se, illud quod vomunt, capacibus gemmis vomere ; sed nostra interpunctio faciliorem præbet interpretationem.

2. *Video uniones*, etc. De luxu hoc mulierum Noster de Vita Beat. c. 17, 2 not. ait : « quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit ? » Cf. et Juvenal. I, 456. Sueton. in Cæs. 50 in Vitell. cap. 7. Attingunt quoque præter alios Plin. 9, 35. Petron. c. 55, p. 271 ibiq. Burm. hunc luxum, qui in domus Augustæ ministeriis auriculæ ornatricibus ortum dedit. Cf. Gruteri Inscript. p. 579, 2.

3. *Sericas vestes*, a Seribus nominatas, natione quadam, quæ in *Tangut* haud procul ab occidentalibus Sinæ finibus, judice Matth. *Sprengel*, in *Geschichte der geograph. Entdeckungen* p. 126, ed. II, sive in Sina ipsa, si Is. Vossium et Hagerum (cf. *Allgemeine Litteratur Zeitung* anni 1807. nr. 174, p. 149.) sequi malueris, habitavit. — Senec. Trag. in Thyest. act. II : « Seres vellere nobiles. »

4. *Si vestes vocandæ sunt...pudor possit*. Similes vestes jam antea e bysso, s. lana gossypii arborei Linn. in Insula Coo confici solebant, tam tenues, ut in publico matrona transluceat, ait Plin. N. H. 16, 17. Senec. Ep. XC, 21. not.

5. *Ab ignotis*, etc. Serum enim

matronæ nostræ, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo, quam in publico ostendant.

X. » Quid agis, avaritia [1]? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quæ retuli in majore honore pretioque sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas [2] utriusque materiæ, ad quas cupiditas nostra caligat. At mehercule [3] terra, quæ quidquid utile futurum nobis erat protulit, ista defodit et mersit, et ut [4] noxiosis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse pro- 2
latum [5], quibus aurum et argentum : ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent : est in quo errorem oculorum animus subsequi possit [6]; video istic diplomata [7], et syn-

extra Gangem habitantium notitia aliqua Romam venerat hoc ipso Senecæ, qui teste Plinio de India accuratissime egerat in libro diu perdito, tempore. Cf. *Heeren* de Græcor. de India notitia in Commentatt. Soc. reg. Gotting. T. IX, X. Merces Serum tum per Ægyptum, tum per diversa Asiæ itinera Romam venere: cum Seribus ipsis Romæ nullum fuit commercium.

X. Arg. Ejusdem materiæ continuatio, et vanitas opum quas homines tam vehementer excupiunt.

1. *Quid agis, avaritia?* etc. Cynico philosopho hæc invectiva verba in avaritiam et ejus materiam dignissima sunt, quæ tamen jam in Scholio Nicocreontis antiquissimo (cf. Brunk. Anal. To. I, p. 148, nr. 1.) occurrunt, ubi *Jacobs* quædam similia collegit in Animadv. p. 274. Cf. Ep. XCIV, 57. Sallust. Catil. c. 17, etc.

2. *Laminas* auri argentique. Gallice *filons*. « Avaris abditæ terris Inimice lamnæ » est ap. Horat. Carm. II, 2, 2 ubi Bentl. nec nostri loci immemor fuit.

3. *At mehercule*, etc. Horat. l. l. ait similiter : « Nullus argento color est », etc. qui locus ex nostro lucem accipit, ne τὸ *avaris* intelligas cum Dœringio amiciss. de hominibus.

4. *Noxiosis.* Sic codd. optimi, non *noxiis*, quod vulgg. habent. Sed utrumque recte.

5. *Video ferrum..... prolatum.* Cf. Tibull. lib. I, eleg. 11.

6. *Est in quo... possit*, etc., oculi quidem falluntur in hoc, quod dignitatem honoremque his metallis tribuant, sed animus hunc errorem subsequitur et in bonum usum convertit, quatenus inde vasa, etc., confici possunt. Vanæ autem sunt illæ *membranulæ* (infra dictæ), quæ donationes, etc. continent, quippe quæ nunquam revera dabuntur.

7. *Diplomata* sunt assignationes aut contractus.

graphas[1], et cautiones, vacua habendi simulacra, umbras quasdam avaritiæ laborantis[2], per quas decipiant
3 animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, et kalendarium[3], et usura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam[4] quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit, quod non illis majus, quam quod detrahi posset, pondus injecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, et venale tempus[5], et sanguino-
4 lentæ centesimæ[6]? Voluntaria mala ex constitutione[7] nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subjici oculis, quod teneri manu possit, inanis avaritiæ somnia. O miserum[8], si quem delectat sui patrimonii liber magnus, et

1. *Syngraphas*, obligationes sub chirographo.

2. *Umbras quasdam avaritiæ laborantis*. Sic Erasmus. Codd. variant, *umbra quædam, umbra quadam*. Fortasse hæ voces scholii locum obtinent. Gruteri codd. deinceps non *per quas*, sed *pér quæ* habent.

3. *Kalendarium*, liber fœnebris, sic dictus quod kalendis solvebantur fœnera.

4. *Extra naturam*. Non enim ipsa hæc produxit, sed avaritia et habendi studium invenit.

5. *Venale tempus*, quia usura solvebatur pro tempore, quo quis sorte utitur.

6. *Sanguinolentæ centesimæ*. Molestissimas et gravissimas fuisse Romæ usuras notum est, vel e Livio, Horatio Serm. I, 2, 14 aliisque. Centesimæ sc. partes sortis. Huc trahunt Plin. Ep. x, 62, qui ait, duodenis assibus debere vel mutuari solemne esse eo tempore : quos, explicant, solutos esse quotannis pro centenis assibus, adeoque quovis mense unciam. Inde Lipsius perperam ait : quæ centesimo mense (unde nomen) sortem æquant. Alii 8 1/3 pro centenis quovis mense, ideoque duodecim mensibus præterlapsis centesimas solutas esse ; quas sanguinolentas jure meritoque quis appellare possit. Cf. Stroth. ad Liv. VII, 16 quem sequitur Hugo in *Lehrbuch der Geschichte des rœm. Rechts* §. 95, p. 113. ed III. Meretur quoque comparari Heineccius in Antiq. rom. ad Institut. III, 15.

7. *Constitutione* animi *nostra* perversa, qua descivimus a natura : quod queritur sæpe, e. c. Ep. CXXII. Nullam autem hæ res materiam habent, quum sint papyraceæ et imaginariæ.

8. *O miserum*, etc. Jam republica libera, Catonis adeo majoris tempore, hæc mala, quæ Demetrius hic conqueritur, viguisse, Plutarchus e. c. IV p. 623, Columella I, 8 aliique affatim docent. Quibus ortum dedere luxuria, divitiæ inæqualissime divisæ et maxime latifundia : quis ne-

vasta spatia terrarum colenda per vinctos, et immensi greges pecorum per provincias ac regna pascendi, et familia bellicosis nationibus major, et ædificia privata laxitatem urbium magnarum vincentia [1]! Quum bene ista, per quæ divitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, et illis divitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ novi, magnum, securum; ego sic omnia habeo, ut omnium sint. »

XI. Itaque quum C. Cæsar [2] illi ducenta [3] donaret, ridens rejecit, ne dignam quidem summam judicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deæque, quam pusillo [4] illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere [5]! Redden-

scit, e. g. L. Marc. Philippi trib. pl. querelam apud Cicer. de Off. II, 21 agrarias leges suadentis : non esse in civitate duo millia hominum, qui rem haberent? Ubique ab eo inde tempore, sæculo urbis conditæ sexto, servis, quorum multitudinem bella servilia, et ludi, atque ergastula gladiatorum satis docuere, ager Romanorum ditiorum coli cœptus est, et pascua præferri, eodem etiam Catone auctore, Cic. de Off. II, 25, 5. Columella VI præf.

1. *Et ædificia..... vincentia.* Epist. XC, 43 ait adeo : « Non habebant domus instar urbium. » Respexit fortasse Neronis domum auream, quam is a Palatio Esquilias usque fecit, Suet. c. 31 narrante.

XI. Arg. Quæ dixit Demetrius, ipsis factis refert. Demetrii vox ducenta oblata a Caio denegantis.

2. *C. Cæsar. Caius C.* Pinc. adjecit e conjectura; recte : quamvis in nullo Cod. mss. apparet. — *Caius Cæsar* Caligula.

3. *Ducenta*, nempe millia sestertium, est quod nostræ monetæ fere 40,000 fr.

4. *Pusillo.* Reduxit Gron. e Naz. et multis aliis. Antea *pauxillo*. Cf. supra II, 27, 1; 34, 3.

5. *Corrumpere.* Ad opum et pecuniæ amorem possessionemque traducere voluit Caligula, tyrannus ille, qui homines virtutemque contemnens nihilque philosophis fidens, pecunia hac Demetrio oblata, derisui eum, si accepisset, traducere voluit : qui quidem mos regibus sæpe familiaris fuit, ut philosophos aliosque viros doctos in aula præmiis satis lautis alerent, quo ridendi sibi materiam ex eorum moribus rixisque pararent : exemplo sint ex antiquitate plerique Ptolemæorum, ut recentiores omittam satis notos. Egregie tamen hic Cynicus, opum contemptor, partes suas tuitus est. Nec aliter Seneca, quamvis ditissimorum unus, egit : quippe qui, Tacito Ann. 14, 52 sq. referente, omnia sua Neroni traditurus erat : sed in libro de Vita Beata hunc animum egregie ostendit.

dum egregio viro testimonium est. Ingentem rem ab illo dici audivi; quum miraretur Caii dementiam, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt. Æque nihil prohibet, quum omnia amicis dicamus esse communia, aliquid amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia sunt, quomodo cum socio [1], ut pars mea [2] sit, pars illius; sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus quum duo
2 sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium jam efficiam, ut quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes [3] est, inter quos amicitia est; cæteri non magis amici sunt, quam socii. Deinde pluribus modis communia sunt.
3 Equestria [4] omnium equitum Romanorum sunt: in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupavi; hoc si cui cessi [5], quamvis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quædam quorumdam sub certa conditione

XII. ARG. Conclusio ex præcedentibus. Sapienti donari aliquid potest, ut amico. Quædam objecta refellere aggreditur.

1. *Socio*, e. c. qui mecum vectigalia ut publicanus redemit, meus consors est. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. et interp. ad Horat. Carm. lib. III, Od. XXIV, vss. 60, 61: « Quum perjura patris fides Consortem socium fallat. »

2. *Pars mea, pars illius:* i. e. ita ut alia sit pars mea, alia pars illius. *Pars* est sors quam contribui.

3. *Inter sapientes.* Soli sapientes inter se amici, quia hi soli bona noscunt, stoico dogmate, sæpe exposito: reliqui nonnisi sunt amici temporarii, etiamsi parentes, liberi, agnati sint. Conf. Lipsii Manuduct. lib. III, cap. 16.

4. *Equestria*, sc. loca in Amphitheatro, sunt gradus quatuordecim, in quibus equiti tantum sedere et spectare ludos licebat. A. U. C. 686 lege L. Roscii Othonis jus in quatuordecim sedendi dabatur. Dio Cass. XXXVI, 25.

5. *Hoc* (ablat.) *si cui*, scilicet equiti. Nam alii cuipiam cedere non licebat. Ipse paulo infr. hoc illustrat exemplis.

sunt; habeo in equestribus locum, non ut vendam, non
ut locem, non ut habitem : in hoc tantum, ut spectem.
Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestri- 4
bus locum : sed quum in theatrum veni, si plena sunt
equestria, et jure habeo locum illic, quia sedere mihi
licet; et non habeo, quia ab his, cum quibus jus mihi
loci commune est, occupatus est. Idem inter amicos puta
fieri. Quidquid habet amicus, commune est nobis : sed
illius proprium est, qui tenet; uti his [1], illo nolente, non
possum. Derides me, inquis. Si quod amici est, meum 5
est, liceat mihi vendere. Non licet; nam nec equestria,
et tamen communia tibi cum cæteris equitibus sunt. Non
est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes [2]. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepi, sed cuncti non minus [3].

XIII. Ne te traham longius [4], beneficium majus esse non potest : ea per quæ beneficium datur, possunt esse majora : et plura, in quæ se undique benevolentia effundat, et sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes so-

1. *His.* Addidi e codd. Naz. etc., cum Gron., qui observat, etsi præcedat *quidquid*, tamen quia hoc collectivum est, bene ei respondere *his*, relatum ad sensum, non ad vocem.

2. *Non est argumentum... non potes.* Namque fundi complures sunt quos nec licet possidentibus vendere, donare, alienare, quocumque modo id fieri possit. Gallic. vocamus *biens inaliénables :* quales sunt *les majorats*, *les terres substituées*, etc.

3. *Accepi, sed cuncti non minus.* Cum Gron. hanc palat. tertii, sed non in margine, ut ait, exstantem lectionem recepi : τῷ *habes* post *minus* carent optimi codd. Antea : *Accepi, sed certe non minus habes.* Nempe acceperunt illud, quod tuum quoque est; quia commune est. Dixit de equestribus : *communia tibi cum cæteris equitibus sunt.*

XIII. Arg. Aliæ quæstiones. Beneficia sunt paria et æqualia. Voluntate constant beneficia.

4. *Ne te traham longius.* Muretus monuit, defectum h. l. esse. Sed nulla hujus conjecturæ causa est. — *Ne te traham longius*, etc. Transeundi modus est ad aliam quæstionem, nec deest quidquam. In illa antegressa quæstione amicum justo

lent : quorum plura oscula, et complexus arctiores, non
augent amorem, sed exercent. Hæc quoque [1], quæ venit
quæstio, profligata est in prioribus : itaque breviter per-
2 stringetur. Possunt enim in hanc [2], quæ data sunt aliis,
argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, ut
beneficium redderet, reddiderit. Ut scias, inquit [3], illum
non reddidisse, omnia fecit, ut redderet. Apparet ergo,
non esse id factum, cujus faciendi occasionem non ha-
buit : ut creditori suo pecuniam non solvit is, qui ut sol-
3 veret, ubique quæsivit, nec invenit. Quædam [4] ejus con-
ditionis sunt, ut effectum præstare debeant [5] : quibusdam
pro effectu est, omnia attentasse, ut efficerent. Si omnia
fecit ut sanaret, peregit medicus partes suas; etiam da-
mnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni
jure usus est [6]. Laus imperatoria etiam victo duci reddi-
tur [7], si et prudentia, et industria, et fortitudo muneribus
4 suis functa est. Omnia fecit [8], ut beneficium redderet :
obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram

longius detinuerat, ideoque ad aliud transire studet : Beneficium beneficio majus esse non potest. Quum Stoici omnia recte facta (τὰ κατορθώματα) paria esse consentirent, ut notum est vel e Ciceronis Paradoxis, sequebatur et beneficia esse paria.—*Et plura*, supple *esse possunt*.

1. *Hæc quoque* in prioribus inchoavit, et pæne confecit. II, 31 seq.

2. *Possunt...hanc*, sc. quæstionem.

3. *Inquit*, objicitur.

4. *Quædam*, etc. Respondet objectioni.

5. *Præstare debeant*, e. c. debita creditori solvi debent.

6. *Si omni jure usus est.* Sic in cod. Col. et aliis ap. Grut. Lipsiumque. Cod. Naz. *si omni si omni rursus est*, ubi librarii repetitionem earum vocum invenio, non cum Gron. veteris scripturæ vestigia. Proinde non suffragor Gronovio calidius justo emendanti : *si omni se in omnia usus est.* Erasmus : *si omni arte usus est.* — *Si omni jure usus est*, i. e. si omnia attulit, quæ jus in hac causa ei suppeditabat et permittebat; si omnia quæ facere licebat, fecerit.

7. *Laus imperatoria etiam victo duci r.* Lipsii est emendatio, quum antea esset : *laus imperatori etiam victo et duci r.* Codd. Naz. et Col. dabant : *L. imperatori etiam victo d. r.*

8. *Omnia fecit* is qui beneficia accepit et reddere voluit : sed quum res tuæ optime succederent, nulla illi occasio gratiam referendi fuit.

amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere : gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea, huic intentus semper, et hujus rei tempus opperiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laboravit, quam cui cito referre gratiam contigit.

XIV. Debitoris exemplum dissimile est : cui parum est pecuniam quæsisse, nisi solvit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem [1] gratis occidere patiatur : hic benignissimus, qui quum te viderit cursantem et sollicitum atque anxium, dicat : Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare [2] : omnia a te habeo [3]. Injuriam mihi facis, si me quidquam amplius
desiderare judicas. Plenissime ad me pervenit animus 2
tuus. « Dic, inquit [4], mihi : reddidisse beneficium diceres illum, qui sic gratiam retulit? Eodem ergo loco est, qui reddidit, et qui non reddidit. » Contra [5] nunc illud pone : si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem
gratus esse, negares illum gratiam retulisse. At hic die- 3
bus noctibusque se lassavit, et omnibus aliis renuntiavit officiis, huic uni imminens, et operatus [6], ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abjecit, et hic qui nunquam ab illa recessit?

XIV. Arg. Inter creditorem et benefactorem maximum discrimen est. Voluisse et attentasse satis est.

1. *Qui nullum diem*, etc. Nempe elapsis Calendis, sive Idibus (*terme de rigueur*), quo die ultimo solutio sortis, aut usuræ fieri et redigi a creditore solebat : cuique diei inscribit ille usuram solvendam.

2. *Instare*, te ipsum urgere et premere.

3. *Omnia a te habeo*. H. e. Quidquid mihi reddere debuisti, reddidisti : ego accepi et possideo.

4. *Inquit*, objicitur. An putares, sic gratum retulisse beneficium?

5. *Contra*, enimvero, at vero, est objicientis, qui oblitum beneficii accepti et gratiæ referendæ cupidum inter se opponit, etc. non respondentis objectioni per similem objectionem.

6. *Operatus*. Sic omnes codd. Sed Muretus amplexus est : *opperiens*.—

iniquus es, si rem a me exigis, quum videas animum non defuisse. Ad summam, puta, quum captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis [1], navigasse hieme jam sæva, per infesta latrociniis litora, emensum quidquid periculi afferre potest
4 etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, quum quos nemo non fugiebat [2] ego quærerem, tandem ad piratas perveni: et jam te alius redemerat; negabis me gratiam retulisse? etiamne si in illa navigatione pecuniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi? etiamne si in vincula quæ detrahere tibi volui, ipse
5 incidi? Negabis me retulisse gratiam? At mehercle Athenienses, Harmodium et Aristogitonem, tyrannicidas [3] vocant: et Mucii manus in hostili ara relicta, instar occisi Porsenæ fuit [4], et semper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propositi operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes occasiones secutus est, et alia atque

Operatus qui alicui rei operam dedit. Lipsius laudat de Brevit. Vit. c. 12, 3. Sed cf. Lexica.

1. *Rebus meis in securitatem creditoris oppositis*. Quidquid possideo ego oppignerans in fœneratoris manu, ut ille de pecunia credita securus fiat. *Res* in hoc sensu sæpe usurpatum constat apud Jurisconsultos. Quum divortium pronuntiaretur, jubebatur *res suas* sibi quemque habere.

2. *Quum quos nemo non fugiebat*, etc. Nempe piratas. Cogitasse videtur de piratis inprimis Africæ, Ægypti, qui vel post Pompeii tempora identidem maria passim infestabant et littora; horum sæpe mentio fit in libris eroticis, e. c. ab Heliodoro, Charitone, etc. quippe qui virgines rapiebant.

3. *Tyrannicidas*. Hipparchum natu maximum Pisistrati filium, et, ut fama ferebat, etiam Hippiam, interfecerunt ol. 66, 2: ideoque ab Atheniensibus semper magni facti et laudati sunt, ut videre licet vel e Scholio notissimo Callistrati in Brunkii Anal. To. I, p. 155, n. 7. Quamvis historia docente, Hippias non ab iis interfectus quarto demum anno post Athenis ejectus fuerit, pro libertatis vindicibus et auctoribus celebrabantur Harmodius et Aristogito. Cf. Valcken. ad Herodot. V, 55, p. 398, 66. *Meiner*, *Geschichte der Wissenschaften*, Tom. II, p. 87.

4. *Mucii manus in hostili..... fuit*. Mucii Scævolæ fortitudinem miram omnes norunt, qui Porsenam occidere frustra adortus comprehensusque ut supplicio dederetur, manum igni im-

alia captavit, per quæ referre gratiam posset, quam quem sine ullo sudore gratum prima fecit occasio.

XV. « Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, et rem : tu quoque illi duas debes. » Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam[1] : huic vero, qui et vult, et conatur, et nihil intentatum relinquit, non potes dicere[2] ; utrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est ; aliquando una res pro duabus valet. Itaque in locum rei 2
succedit tam propensa voluntas, et cupida reddendi. Quod si animus sine re, ad referendam gratiam non valet : nemo adversus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. « Diis, inquit, nihil aliud præstare [3]possumus. » Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum : quid est, quare non eo adversus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero ?

posuit, neque ante amovit quam usta et tosta in flammas concidisset.

XV. Arg. In locum rei quandoque succedit bona voluntas.

1. *Voluntatem otiosam.* Voluit quidem, sed nihil fecit, quo gratiæ referendæ occasionem acciperet : ignavus fuit in optima voluntate.

2. *Huic vero, qui et vult, et conatur, et nihil intentatum relinquit, non potes dicere.* Conjecturam Pinciani Muretus recepit, nec equidem deserere ausus sum. Codd. præstabant : *Huic vero debes.... et non potest dicere.* — Lipsius hæc verba non *potes dicere* glossematium esse existimat quum sit in suo libro : *scilicet non potes dicere*, cujus prima vox scholion satis significare videtur.

3. *Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus.* Objectio est, quæ ut tota explicetur, sic est efferenda : Nulla est gratiæ quam erga Deos habemus, et gratiæ quam cæteris mortalium ostendere nos volumus, paritas. Nam Diis nihil possumus donare : ergo ad beneficia referenda animus sufficit. At hominibus quædam possunt dari; ergo non animo duntaxat, sed et re opus est, ut gratiosus audias. Diluet Noster argumentum, pene ultimam partem negando. Nam dicit quibusdam hominibus nihil interdum posse conferri ab hoc, vel ab illo. Nullus est sane cui non possit aliquis aliquid dare ; sed quidam sunt qui a quibusdam in quibusdam temporibus nihil possunt accipere. Iis ergo temporibus Deorum similes ii sunt, quod ad istos spectat ; ergo non rei sed animi rationem habeant necesse est. Objicit sibi argumentum Noster et refellit ; sed multa aberant quæ nobis fuerunt supplenda.

XVI. Si tamen quid sentiam quæris, et vis [1]signare responsum : hic beneficium recepisse se judicet; ille se sciat non reddidisse. Hic illum dimittat : ille se [2]teneat; hic dicat, Habeo : ille respondeat, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis bonum publicum. Præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, et sub quibus infitiationem suam tegere[3]. Om-
2 nia feci! fac etiam nunc. Quid? tu tam imprudentes judicas majores nostros fuisse, ut non intelligerent iniquissimum esse, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, et eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, ut homines scirent fidem utique [4]præstandam.

XVI. Arg. Sapienti tamen, qui in deterius mutatus sit, beneficium reddendum est.

1. *Signare.* Pro more jurisprudentium, qui tunc obtinuit. Antiquitus consulebantur tantum, nec responsa signabant : apud Pomponium de Origine Juris. Postea sub Augusto aut circa obtinuit, ut auctoritatis fideique causa subscriberent. Lipsius non cogitasse videtur, antiquissimis temporibus jurisprudentium fuisse, respondere, scribere, cavere, quod venerando seni notissimum fuit. Signare h. l. est accurate memoriæ tuæ imprimere.

2. *Ille se teneat.* Nempe in vinculis et sub obligationis pondere. Nam μεταφορᾶς tenax est, quam indicat τὸ *dimittat.* Hic liberum et solutum (ἐκλυθέντα) sinat ambulare; ille compedes rursus implicet sibi et ligatum (δεδεσμένον) se velit.

3. *Præcludendæ sunt....infitiationem suam tegere.* Potest aliquis quamquam rem datam non reddiderit, gratiam tamen retulisse, animo modo gratiosus et memor ansam reddendi quæsiverit quæ optanti non contigit. Sed quis judex animi exstet? Nonne et ingratus se potest animo gratiosum fuisse jactitare, et relatæ, non re quidem, sed voluntate gratiæ laudem sibi vindicabit? Ergo a sententia bona et vera, improbis adest excusatio commoda. Quod ut malum vitetur, sanciamus nunquam bono viro satis videri eam gratiam quæ animo refertur, et solutum a creditore illigatum tamen se judice esse. *Infitiationem* h. l. intellige beneficii negationem. Pervelit vir improbus beneficium in se collatum negare : at qui potest? Accepisse se ergo fatetur et obligatum se fuisse; sed non jam obligatum, quum animo reddiderit.

4. *Quid? tu... utique præstandam.* Lectorum causa, qui jus rom. non callent, moneo, leges XII tabula-

Satius enim erat a paucis etiam justam excusationem non
accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti
ut redderes. Hoc illi [1] satis sit : tibi parum. Nam quemad-
modum ille, si enixam et sedulam operam transire pro
irrita [2] patitur, cui gratia referatur indignus est : ita tu
ingratus es, nisi ei, qui voluntatem bonam in solutum
accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias 4
hoc, nec testeris [3] : occasiones reddendi nihilominus quæ-
ras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit : illi,
quia malus; huic, quia non malus. Ideoque non est,
quod ad te hanc quæstionem judices pertinere : an, quod
beneficium quis a sapiente acceperit, reddere debeat, si
ille desiit esse sapiens, et in malum versus est [4]. Red- 5
deres enim et depositum, quod a sapiente accepisses :
et etiam malo redderes creditum : quid est, cur non et
beneficium [5]? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si
quid a sano accepisses, ægro non redderes : quum plus
semper imbecillo amico debeamus? et hic æger est animo :

rum hanc duritiem, quæ antiquioris moris fuerit, probasse : docent hoc fragmenta harum legum Tabula III expositarum, et conditio misera obæratorum et nexorum, donec sensim mitigaretur, primum lege Poetelia Papiria a. U. 427. Mansit tamen principium, cujus Seneca mentionem fecit. Cf. Heineccii Antiq. rom. ad Instit. III, 30.

1. *Illi*, qui beneficium dederit.

2. *Irrita*. I. e. pro nulla aut frustratoria : nihil ei adscribit, aut tribuit. L.

3. *Non rapias hoc, nec testeris*. Noli justo cupidius te liberatum ab omni gratia referenda putare, ablatamque liberationem arripere, et testes ejus rei advocare, perinde ac si vere reddideris beneficium acceptum.

4. *Si ille desiit... est*. Mireris quod de suo sapiente hanc mutationem suspicari potuerint Stoici, quum eum tamen perfectissimum esse crederent, deoque parem, etc. sed observes necesse est, severioris ideoque purioris Stoæ hanc quæstionem nunquam fuisse, nec esse potuisse, nisi dogma suum de sapiente sanctissimum ipsi subvertere voluerint. Sed ab illa severitate Zenonis aliorumque Stoæ heroum sensim defecisse constat nonnullos, inprimis Panætium aliosque, quos recentioris Stoæ asseclas recte vocaveris, haud pauca e doctrina aliorum philosophorum sibi assimilantes.

5. *Quid est, cur non et beneficium?* Quæ causa est cur non, ut deposi-

Reddendum enim mihi est, non servandum, quum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi custodiam debeo. Dum apud me est, salvum sit; cæterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti.
3 Reddam bono, quum expediet; malo, quum petet. « Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim a sapiente : stulto reddis. » Non; reddo illi [1], quale nunc potest accipere : nec per me fit quod deterius, sed per illum; id quod accepi, reddam. Cui, si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi : dum in
4 malis est, reddam quale ab illo potest accipi. « Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris [2] : et huic beneficium, quod acceperas, reddes? » Mutationem sapientis tantam natura non patitur; nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat.

pecunia in terram reddita caderet.

1. *Non; reddo illi* etc. Optimorum hæc est codd. lectio : alii *Nam; Nunc:* sed notum est has voculas inter se commutari a librariis. Erasmus primum distinxit. *Non : reddo.* Muretus : *imo reddo*, quod sumpsit ex Erasmi paraphrasi. Nimis confidenter Lipsius : in meo, ait, veritas : *Nam reddo.*

2. *Apollodorus, aut Phalaris*, tyranni crudelissimi, de quibus jam nos aliquid monuimus ad lib. II de Ira c. 5, 1. Porro Apollodorus tyrannidem Athenis obtinuit, quam quum crudelissime exercuisset, tandem evictus est et miserabiliter interfectus. Phalaris vero longe antiquior (nam obiit ann. ant. Chr. nat. 552), Astypalææ natus est illustri loco et opulentissimo patre. Et quum adolescentiam vix egressus prima stipendia faceret, adversus Leventinos strenue et feliciter rem gessit. Mox captus et benigne habitus, Leventinorum animos usque adeo conciliavit sibi, ut dux crearetur; tamen post multa ac magna facinora invidiam concitavit contra se et in exsilium pulsus est. Quamobrem apud Camarios se contulit, et benignissime, ut inter Leventinos, tractatus feminam nobilem duxit, quæ Timocrati olim nupta Agrigentinorum duci, dehinc repudiata fuerat. Qua cohortante, Agrigentinos fines invasit, et omnium victor quæ hostis opposuerat, urbe potitus est, et Agrigentinorum se principem nominavit. Notus est inprimis Phalaris æreo tauro, quem a Perillo Atheniensi fabricatum aiunt. Pers. Sat. III : « Anne magis Siculi gemuerunt æra juvenci? » Apollodorum et Phalarin junctim exhibitos videbis quoque in Cicer. de Natur. Deor. lib. III, cap. 82.

Nunquam tantum [1] virtus exstinguitur, ut non certiores
animo notas imprimat, quam ut illas eradat ulla mutatio.
Feræ inter nos educatæ, quum in silvas eruperunt, ali- 5
quid mansuetudinis pristinæ retinent : tantumque a pla-
cidissimis absunt, quantum a veris feris et nunquam
humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam
incidit, qui unquam hæsit sapientiæ; altius infectus est,
quam ut ex toto elui, et transire in colorem alium pos-
sit [2]. Deinde interrogo, utrum iste ferus sit animo tan- 6
tum, an et in perniciem publicam excurrat? Proposuisti
enim mihi Apollodorum et Phalarin tyrannum, quorum
si naturam habet intra se malus, quidni ego isti benefi-
cium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit juris am-
plius? Si vero [3] sanguine humano non tantum gaudet et 7
pascitur, sed et suppliciis omnium ætatum crudelitatem
insatiabilem exercet, nec ira, sed aviditate quadam sæ-
viendi furit, si in ore parentum filios jugulat, si non
contentus simplici morte, distorquet, nec urit solum pe-
rituros, sed excoquit; si arx ejus cruore [4] semper recenti
madet : parum est huic beneficium non reddere [5]. Quid- 8
quid erat, quo mihi cohæreret, intercisa juris humani

Præterea ad. Wyttenbachius ad Plutarch. de S. N. V. cap. 8.

1. *Nunquam tantum;* sequor codd. Grut. qui non habent, *in tantum.*

2. *Altius infectus.... possit.* Utitur verbis a purpurariis usurpare solitis, quæ sæpissime ad animum transferri notum est. Cf. Ruhnken. ad Timæi Lexic. plat. sub voce Δευσοποιὸν p. 75 sq. ed. II.

3. *Si vero*, etc. Hæc et sequentia inprimis ad Phalarin spectant, ejusque bovem aheneum. Moneo verbo, quum quæ Bentleius magnus de eo exposuit, in cujusque harum literarum amatoris manibus sint, certe esse debeant.

4. *Si arx ejus cruore.* Optime sic Grut. ex dubiis literis cod. Naz. *arcemque* hanc emendationem exsculpsisse videtur, quam probat Lipsius. Erasmus : *si ars ejus est cruor.* Muretus conjecit : *si ara ejus cruore.* Virgil. Æneid. lib. VIII, vs. 196, sq. : « Semperque recenti Cæde tepebat humus, foribusque affixa superbis Ora virum tristi pendebant pallida tabo. »

5. *Parum est..... reddere :* quasi dicat, immo maleficium dandum est.

societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, et referre illi gratiam scelus haberetur. Si non patriam meam impugnat, sed suæ gravis est, et sepositus a mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi; etiam si non inimicum, invisum mihi efficit: priorque mihi ac potior ejus officii ratio est, quod humano generi, quam quod uni homini debeo.

XX. Sed quamvis hoc ita sit, et ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne[1], ut nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi servandum modum credam, ut si beneficium illi meum neque vires majores daturum est in exitium commune, nec confirmaturum quas habet; id autem erit, quod illi
2 reddi sine pernicie publica possit; reddam. Servabo filium ejus infantem; quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas ejus lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora et vestes[2] desideraverit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem et arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ[3], et scorta,
3 et quæ feritatem ejus emolliant[4], libens offeram. Cui tri-

XX. Arg. Beneficia non nocitura, etiam tyranno, et furioso reddenda sunt.

1. *Corrumpendo fas omne*, quod antea dixerat, intercisa juris humani societas.

2. *Marmora et vestes*, signa marmorea et purpureas vestes instar Verris apud Ciceronem.

3. *Artifices scenæ*, histriones, mimos, τεχνίτας, τεχνίτας Διονύσου, τοὺς περὶ τὸν Διόνυσον τεχνίτας. Multi de iis egere, e. c. *Chishull* ad Antiquit. asiatic. p. 139 sq. cf. Philolog. Bibl. III, p. 139 sq. *Wesseling*, ad Diodor. Sicul. IV, 5. Si pro magno munere habebit artifices scenæ: non enim emet ipsos, sed tanquam munus, beneficium accipiet, de quo hic sermo est.

4. *Emolliant*. Lascivire enim præstat, quam sævire, et huc se tyranni vertant. Quanquam et interdum minus viri graventur quorum in fortunas et terga sævitum eunt tyranni, quam si conjugum et liberorum cor-

remes et æratas [1] non mitterem, [2] lusorias et [3] cubiculatas,
et alia ludibria regum in mari lascivientium mittam. Et
si ex toto ejus sanitas desperata fuerit, eadem manu be-
neficium omnibus dabo, illi reddam [4] : quando ingeniis
talibus vitæ exitus remedium est : optimumque est obire
ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed hæc rara ne- 4
quitia est, et semper portenti loco habita, sicut hiatus
terræ, et de cavernis maris ignium eruptio [5]. Itaque ab
illa recedamus : de his loquamur vitiis, quæ detestamur
sine horrore. Huic homini malo, quem invenire in quo-
libet foro possum, quem singuli timent, reddam benefi-

poribus per superbiam ac libidinem inluserint. Vid. T. Liv. Hist. Rom. lib. III, cap. 45, in Icilii oratione ad Appium. Sed h. l. neque de conjugibus liberisve sermo est, sed de scortis, et a maritis ipsis non dicit conjuges offerendas, etiam si præstaret matronarum sanctitatem adulterari quam in cervices et vitam civium deszeviri. Cæterum quidquid in tali occasione potius videatur, neque nos statuimus quidquam, videtur h. l. Noster ad posteros respexisse et excusationem quodammodo adversus eos paravisse, qui objicerent Stoico Acten oblatam Neroni, et rei literariæ studium nimium imperatori injectum. Nam minori Reipublicæ damno inter obscœnos amores et poeseos umbratilis ludicra versari immansuetum et ferum principis ingenium, quam si parricida et incendiarius, in propinquorum, amicorum, Romanorum denique omnium cædes prorumperet.

1. *Æratas*. Sic Erasmus in margine, ubi est : forte, *æratas*. In textu est : *cæratas*, ut in omnibus codd. mss. Sed recte Lipsius, cui præiverat Brodæus IV Miscell. c. 13 (in Gruteri Lamp. crit. Vol. II, p. 517) verius *æratas* legi censet. *Ceratas*, si quis retinet, ait Lips. quia cera illini naves etiam solent, nihil pro re dicit de rostratis s. bellicis, æratis, navibus sermo est, quas negat tyranno robur et subsidium mittendas.

2. *Lusorias*, aptas ad lusus et vagationes in mari quieto. Epist. IV, 5 : ubi luserunt navigia, sorbentur.

3. *Cubiculatas* : *θαλαμηγούς*. Descriptas aliquas prodigiosas Maximo Tyrio I, p. 7 Reisk. habes. Navis thalamegi mentionem fecit Sueton. Cæs. 52 : « Eadem nave thalamego pæne Æthiopia tenus Ægyptum penetravit nisi exercitus, etc. » et Plutarch. περὶ ἀοργησίας. Talem, teste Athenæo Dipnosoph. lib. V, p. 203, ed. Casaub. Ptolemæus Philopator habuit, longitudine semistadii, latitudine triginta cubitorum, altitudine paulo minus quadraginta. Tali nave, vittata insuper, Platonem ad se venientem Dionysius tyrannus excepit.

4. *Eadem manu.... reddam*. I. e. e medio tollam.

5. *De cavernis...... eruptio*. Cf. de Provid. lib. I, cap. 3.

cium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam ejus prodesse: quod meum non est, redeat ad dominum, bonus sit an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

XXI. Pythagoricus[1] quidam emerat a sutore phæcasia[2], rem magnam[3], non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus, et quum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis[4] operam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus; tibi minime, qui scis futurum ut[5] renascatur: jocatus in Pythagoricum. At philosophus noster tres aut

XXI. Arg. Exemplum Pythagorici cujusdam.

1. *Pythagoricus*, discipulus et assecla doctrinæ Pythagoræ, utrum unus ex iis, qui priori familiæ pythagoricæ adhærescerent, an ex iis, qui diu post schola hac Alexandriæ resuscitata Pythagoræ disciplinam sequuti sint, ignoramus. Prius ævum hujus philosophiæ duravit usque ad Alexandri tempora: posterius effloruit Alexandriæ et Senecæ ævo adhuc viguit. Cf. *Brucker*, Histor. crit. phil. To. II, p. 864 sq. *Meiner*, *Geschichte der Wiss.* I, p. 405. Si scriptorem incertum apud Phot. cod. 259. sequi malis, fuit hic Πυθαγορικὸς Pythagoræ discipulus; scholiast. Theocrit. XIV, 5 pythagoricum exponit de assecla Pythagoræ omnem curam in corpore poliendo ponente. Promiscue tamen hæc nomina pythagoricus, pythagoreusque usurpari Romanis manifestum est, de discipulo Pythagoræ quocumque, tum prioris tum posterioris ætatis. Confer. Christ. Wolf. ad Origenis Philosophumena, p. 45.

2. *Phæcasia*, ἡ φαικὰς, τὸ φαικάσιον calceorum candidorum et levium genus erat, idque sacerdotibus inprimis ægyptiis proprium, cf. ad Ep. CXIII, 2, quos Pythagoreos imitatos esse constat; neque mirum est, quod Pythagorici his calceis quoque usi sint. Hinc explico *rem magnam* (quod sequitur), i. e. magni ab eo factam.

3. *Rem magnam*. Sic cod. Naz. aliique et edd. Mirandum sane foret, nisi quidam codd. haberent: *rem non m.*; qua quidem aberratione quid expeditius, quam abuti ad emendationem procudendam? Ecce cod. Col. qui alioqui non contemnendæ fidei est, profert illam negationem, qua Lipsius statim utitur, ut emendet *re non magna*. Sed condonandus hic emendandi pruritus est seni haud uno nomine venerando, non imitandus.

4. *Quid perdis operam?* Sic cod. Naz. Antea: *Quid perdis operam tuam?*

5. *Tibi..... renascatur*. Spectat ad animarum migrationem Pythagoræ.

quatuor denarios [1] non invita manu, domum retulit, subinde concutiens [2]. Deinde quum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eamdem tabernam, et ait : Ille tibi vivit : redde, quos debes. Deinde per clostrum [3], qua se commissura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas a se exigens improbæ cupiditatis [4], ne alieno assuesceret.

XXII. Quod debes, quære cui reddas : et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde, et accusa [5], non oblitus, quemadmodum inter vos officia divisa sunt ; illi oblivio imperata est, tibi meminisse mandavimus. Errat tamen, si quis existimat, quum dicimus eum qui beneficium dedit, oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ ; quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum et suum redeant [6]. Quum dicimus, Meminisse non debet : 2

1. *Tres aut quatuor denarios.* Si hæc æstimaveris ex denarii pretio in Senecæ ætate, quatuor denarii vix erunt 3 fr. nostræ monetæ.

2. *Subinde concutiens*, denarios præ lætitia.

3. *Clostrum*, repagulum, ubi janua male posti cohærebat. Cf. Sagittarium de janua vett. in Grævii Thes. To. VI.

4. *Pœnas cupiditatis*; nempe quod gavisus erat, sutorem esse mortuum, seque summulam retinere posse impune.

XXII. Arg. Benefactorem beneficiorum oblivisci, bene meritum meminisse oportet.

5. *Redde et accusa.* Redde malo homini quod debeas, sed hoc officio tuo functo accusandi eum tibi jus remanet.

6. *Quædam præcipimus ultra modum..... redeant.* Si hoc illi, qui systemata dijudicanda sibi sumpserint, recte et sobrie reputassent, multis certaminibus supersedere potuissent. Exemplaria enim ratio proponit, e. c. de moribus præcipiens, principiaque demonstrat sequendum suadentia atque jubentia ; etsi vix ac ne vix quidem sperandum est, fore, ut homines istis exemplaribus similes fiant, etc. Petimus iniqua, ut hoc utar, ut obtineamus æqua. Lipsius illustrat his verbis : ut ligna curvamus, sed correcturi. Intellexit itaque de iterata repetitione, qua fit, ut animum tandem in rem dirigamus et præceptis assuescentes vitam ad ea attemperemus. Enimvero spectant potius ad morem stoicum, dogmata sua insolito modo παραδόξως pronuntiandi et ver-

hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec jactare, nec gravis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis[1] narrant; hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent : hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Ut hæc nimia et exprobratrix memoria subsideret, oblivisci eum qui dedit, jussimus : et plus imperando quam præstari poterat, silentium suasimus.

XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, ut præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole[2] extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore nives, anteirent cursibus auras[3] :

bis suis majorem vim speciemque præbendi, quam deinde ab adversariis captatam mitigare cogebantur, ut aliquoties vidimus.

1. *Circulis*, conventibus hominum, stationibus quæ fere circulares sunt. Exempla locutionis attulit Ernesti in Clav. Cic. h. v.

XXIII. Arg. Earum rerum continuatio et explicatio. Hyperbolice nempe se loqui quum beneficii sui immemorem eum esse jubet qui alii contulit; porro hanc hyperboles naturam ut plus vero affirmetur, verum tamen et nihil ultra verum, sed nihil citra credatur.

2. *Hyperbole*. De hyperbole similia habet Quintil. VIII, 5 fin.: Quamvis est omnis hyperbole ultra fidem, non tamen esse debet ultra modum. Monere satis est, mentiri hyperbolen, nec ita ut mendacio fallere velit. Cf. *Home, Grundsatze der Kritik* To. I, p 328, III, p. 103. Si tamen Noster hac comparatione Stoicos defendere posse sibi persuaserit, vereor ut multos naturam atque indolem poeseos et philosophiæ callentes ad partes suas trahat : illa enim delectandi, hæc docendi atque præcipiendi munus imponi sibi gaudet, illa imaginationis ope inprimis et phantasmatibus, ut animos audientium et legentium alliciat detineatque, utitur, et affectu prorepta hyperbolen hanc tantum usurpat, at in didactica, ubi docet, respuit; hæc animi sobrietate et gravitate semper utens, forma tantummodo poeseos quadam adhibita atque hoc vinculo cum ea conjuncta, veritatem explorare et foras edere studet, atque ideo mendacia semper et hyperbolas repudiat.

3. *Qui candore nives, anteirent cursibus auras*. Versus est Virgil. Æneid. lib. XII, vs. 84. Naso fusius eadem, Metamorphos. lib. XIII, fab. XXII : « Candidior folio nivei Galatea ligustri.... Nec tantum cervo sævis latratibus acto, Verum etiam ventis volucrique fugacior aura. » Non absimiles hyperbolas Martialis accumulat, lib. I, Epigr. CXVI : « Quædam me cupit, invide Procille, Loto candidior puella cycno, Argento, nive, lilio, ligustro..... Sed quamdam volo

quod non poterat fieri, dixit: ut crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne[1]:

nemini hoc quidem se persuasurum putavit, aliquem tam 2
immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet[2]: sed incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat. Quum dicimus, Qui beneficium dedit, obliviscatur: hoc dicimus, similis sit [3]oblito: memoria ejus non appareat, nec incurrat[4]. Quum dici- 3
mus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam? quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in jus vocet.

XXIV. Socrates amicis audientibus[5], Emissem, inquit,

nocte nigriorem, Graçula, pice, noctua cicada.» Cæterum in versiculo Virgiliano commatis locum mutavimus et τῷ *anteirent* pospositum ante collocavimus. Namque *anteirent* h. l. duplicem sensum habet, hunc proprium et, ut aiunt, literalem, nempe cum τῷ *cursibus auras*, hunc vero secundarium et μεταφορικόν cum τῷ *candore nives*. Ergo melius fuit, inserto inter τὼ *nives* et *anteirent* commate, illud verbum ab hoc separare, çui non convenit nisi κατὰ μεταφοράν.

1. *Et qui dixit, His immobilior.... amne.* Id dixit modo exscriptus Naso in loco laudato (Metam. lib. XIII, fab. XXII, vs. 801). Qua in fabula multæ similes comparationes congestæ sunt per sexdecim versus quorum hi priores: « Candidior folio nivei Galatea ligustri, Floridior prato, longa procerior alno, Lævior assiduo detritis æquore conchis. »

2. *Nunquam... audet.* Non id credendum esse putat qui hyperbola utitur, quod ausus est dicere, sed id quod intelligit. Hyperbolæ Noster personam dat.

3. *Similis sit oblito.* Dura præcepta ita lenire Stoici cogebantur.

4. *Incurrat* in oculos.

XXIV. Arg. Probat exemplo Socratis.

5. *Socrates amicis audientibus*, etc. Quæ Noster hic narrat de Socrate, nequaquam conveniunt cum iis, quæ apud Xenophontem et Platonem occurrunt, et patre philosophiæ veræ indigna sunt. Inimico ejus Aristoxeno, Sotioni apud Diog. Laert. II, 74 aliis-

pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit; a quo acciperet, ambitus fuit. Quidni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at mul-
2 tum erat, eum fuisse, a quo Socrates [1] acciperet. [2] Num illos castigare mollius potuit? Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hoc quisquis properaverit, sero dat; jam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus: non ut nunquam fiat, sed ut parce.

XXV. Aristippus[3] aliquando delectatus unguento: Male, inquit, istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt! Idem dicendum est: Male istis improbis et importunis beneficiorum suorum quadruplatoribus[4] eveniat, qui tam bellam rem, admonitionem[5] inter amicos, sustulerunt! Ego tamen utar hoc jure amicitiæ, et beneficium ab eo repetam, a quo petissem: qui alterius[6] be-

que, et inventionem et divulgationem talium fabularum perinde adscribas cum Meiners (*Geschichte der Wissenschaften, Histoire des sciences*, II, p. 359, not.), ac nostrum excuses improba multorum Senecæ coævorum philosophorum vita. Cf. ad I, 8, 1 supra.

1. *At multum erat, eum fuisse, a quo Socrates acciperet.* Sic cod. Naz. Erasmi longobardicus, alii boni codd. mss. Omnino recte, ait Gronovius, qui recepit. Exempla ab eo adducta ad vim pronominis probandam nunc satis nota sunt. *Eum meruisse* in edd. ante Erasmum, qui ipse *emeruisse*, *a quo* habet, in margine tamen, *eum fuisse*, uti scripsi. Nemo habet *commeruisse*.

2. *Num;* Sic habent opt. codd. Nulli *non;* sed confusionem harum vocum jam notavimus solemnem.

XXV. Arg. Modeste beneficia repetere licet.

3. *Aristippus*, præstans ille Socratis discipulus et amicus, sectæ cyrenaicæ auctor, de quo egregius Wielandi liber, Aristippus legi meretur. Quæ hic posita sunt, Diog. Laert. II, 76 ubi vid. Menag. refert, at pleniora: κακῶς κακοὶ δ' ἀπόλοιντο οἱ κίναιδοι, οἵτινες καλὸν ἡμῶν ἄλειμμα διαβάλλουσι!

4. *Quadruplatoribus.* Accusatores sunt lucri causa, deinde de delatore et calumniatore quoquam dicitur. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. *Beneficium quadruplatoris* argute vocat, qui importune exigunt, et nisi affatim reponis, accusant.

5. *Qui tam bellam rem, admonitionem* est conjectura Gruteri e lectione cod. Naz. *quam bellarem admonitionem.* Antea: *qui tam bellam admonitionem.*

6. *Qui alterius.* Qui hoc, nempe reddendi occasionem habuisse, tanquam novum beneficium accipiet.

neficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, 2
ne querens quidem, dicam :

> .... Ejectum litore, egentem
> Excepi, et regni demens in parte locavi [1].

Non est ista admonitio : convicium est [2]. Hoc est in odium beneficia perducere : hoc est efficere, ut ingratum esse, aut liceat, aut juvet. Satis, abundeque est, submissis et familiaribus verbis, memoriam revocare :

> Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
> Dulce meum [3].

Ille invicem dicat : Quidni merueris? ejectum litore, egentem excepisti.

XXVI. « Sed nihil, inquit, proficimus : dissimulat, oblitus est; quid facere debeam [4]? » Quæris rem maxime necessariam, et in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, et immemor, et ingratus offendat, ut non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces injuria impellat : Vellem non

1. *Ejectum litore.... locavi.* Versus sunt quibus Æneam alloquitur « moritura crudeli funere Dido » in Virgilii Æn. lib. IV, 373, 374.

2. *Non est ista admonitio : convicium est.* Codici Naz. abest negatio *non*, aut *imo* post *admonitio* : nec Senecæ familiaris est usus. Ideo expunxi. Fabricius in nott. mss. quas Io. Gurlittus vir amiciss. nobis communicavit in *Wiedeburg humanist. Magazin*, tom. V, 4, p. 348 interpunxerat : *non conv.*

3. *Si bene quid de te merui...... meum.* Et hæc quoque Virgiliana Dido, quum mox profecturum Æneam compellat, Æneid. lib. IV, vss. 374, 375. Modestiam vero spirant verba et humilitatem, sive beneficia communia, hospitalitatem, alimenta, naviumque restaurandarum facultatem commemorat, sive et amorem suum et furtiva connubia innuit.

XXVI. Arg. Quomodo ingrati ferendi sunt? Multi autem sunt, quia multi mali.

4. *Sed nihil... debeam.* I. e. ille cui beneficium contulimus ita est ingratus ut nihil nostris admonitionibus proficiamus : dissimulat, se oblitum esse dicit. Quid cum eo est faciendum? *Debeam* in singulari dicit, pluralem *proficimus* antea usurpatum fuisse immemor.

2 fecisse! Beneficii tui tibi etiam infelicitas[1] placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est, quod indigneris tanquam aliquid novi acciderit: magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne, dum reddit, fateatur accepisse[2]: alium igno-
3 rantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, et poscant: non miraberis ibi neminem reddere, ubi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini servit, alius lucri [3]totus est, cujus summam, non[4] vias spectat[5]: alius invidia laborat, alius cæca ambitione, et in gladios irruente.
4 Adjice torporem mentis ac senium, et huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos; adjice æstimationem sui nimiam et tumorem, ob quæ contemnendus est[6] insolentem. Quid contumaciam in perversa nitentium, quid levitatem semper alio transilientem
5 loquar? Huc accedat temeritas præceps, et nunquam

1. *Infelicitas.* Mala et bono successu carens beneficii datio.

2. *Ne, dum reddit, fateatur accepisse.* I. e. Ne hoc ipso quia reddit se aliquid accepisse fateatur.

3. *Lucri totus.* Sic multi codd. et Erasmic. ed. margo: in ejus textu est *lucrosus*. Sed Gruteri quinque codd. *lucritosus*, unde nostra lectio confirmatur, quæ et magni Salmasii assensu gaudet ad Simplic. p. 17, laudati supra ad III, 4. b. Non mirum, quod doctior nostra lectio corruptioni occasionem dederit.

4. *Cujus summam, non*, etc. De summa tantum est sollicitus, qua via veniat, jure an fraude, an scelere, nihil curat. Via autem lucri, via processus, via fraudis, consilii, etc. in usu erant.

5. *Cujus summam, non vias spectat:* est e cod. Naz. et a Gronovio egregie confirmatur. Erasmi editio habet: *cujus summam non vinces.* Idem codex cum Col. deinceps: *ingladios irruente;* vulgg. *in gladios ruente.*

6. *Ob quæ contemnendus est.* In iis ipsis insolescentem et se mirantem, ob quæ despicere magis jus erat et deæstimare. Nonne in vanis imo et pravis plerique se attollunt?

fidele consilium daturus timor, et mille errores, quibus volvimur; audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, et publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissi-
mam, fidem, quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago
succurret, videberis tibi videre captæ quum maxime[1] ci-
vitatis faciem, in qua omisso pudoris rectique respectu,
vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia
dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus sce-
lera sunt: nec religio[2] quidem, quæ inter arma hostilia
supplices texit, ullum impedimentum est ruentium in
prædam. Hic ex privato, hic ex publico, hic ex profano, 2
hic sacra rapit[3]: hic effringit, hic transilit, hic non con-
tentus angusto itinere[4], ipsa quibus arcetur, evertit, et in
lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia
cruenta manu gestat: nemo non fert aliquid ex altero. In
hac aviditate generis humani, næ tu nimis fortunæ com-
munis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem.
Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indi- 3
gnare avaros, indignare impudicos, indignare ægros de-
formes, senes pallidos. Est istud grave vitium, est into-

XXVII. Arg. Continuatio.

1. *Quum maxime* hoc ipso temporis momento. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. *vires*, jus fortioris: quisque quantum potest, tantum audet et facit.

2. *Nec religio*, sacra apud hostes sæpe, e. c. infulæ prælatæ, aut templa occupata eos sedarunt, aut arcuerunt: non ita in hac civili prædatione, ubi numen et jusjurandum calcatur. Captæ urbis descriptionem invenies apud multos, e. c. apud Ciceron. ad Herenn. IV, 39. Virgil. Æn. II, 298 sq. Quintil. VIII, 3, 68. Horat. similis est, Carmin. lib. I, Od. XXXV: « Quid nos dura refugimus Ætas?....Unde manus juventus Metu Deorum continuit? quibus Pepercit aris? »

3. *Hic ex privato...... sacra rapit.* Sic recentiores edd. sed in Lips. est *sacra*. Corruptus videtur locus: namque hujus phraseos partes non bene inter se respondent: *hic ex privato... hic sacra rapit.*

4. *Angusto itinere.* Si e. c. per fenestram, aut per foramen intraverit:

lerabile, et quod dissociet homines[1], quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet : sed usque eo vulgare est, ut illud nec qui queritur quidem effugerit.

XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum unquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa : quæ in juvenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus[2], quædam projecimus[3], quædam a conspectu nostro paulatim exierunt[4] : a quibusdam
2 oculos avertimus. Ut excusem tibi imbecillitatem tuam, inprimis fragilis est memoria, et rerum turbæ non sufficit : necesse est quantum recipit, emittat, et antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud te nutricis esset auctoritas : quia beneficium ejus longius ætas sequens posuit[5]; sic factum est, ut præceptoris tibi non esset ulla veneratio[6]; sic evenit, ut circa consularia[7] occupato comitia, aut sacerdotiorum[8] candidato quæ-
3 sturæ[9] suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu invenies. Inique

1. *Est istud..... dissociet homines.* Intolerabile sane est vitium ingratus animus, et inter vitia vel propter hoc eminet quod socialia vincula dissociet necessitatemque afferat hominibus, quos in unum sua imbecillitas redegerat, solitudinem iterum requirendi et ferarum ritu degendi.

XXVIII. Arg. Te ipsum noscendo facilius feres ingratum.

2. *Quædam perdidimus* oblivione.

3. *Projecimus*, ultro aspernati et obliti sumus.

4. *Exierunt*, tempore se subduxerunt.

5. *Longius... posuit*, a te removit.

6. *Præceptoris... veneratio*. Cf. ad III, 3, 3.

7. *Ut circa consularia*, etc. Quum sis ipse senator. Nam inde a Tiberio magistratus non a populo, sed a senatu sunt creati. Tacit. Annal. I, 15 comitia (sc. ad creandos magistratus), ait, e campo in curiam translata. Cf. Plinii lib. III, Epp. CLVIII.

8. *Sacerdotiorum*. Nec enim unum uni tantum : plura cumulabantur.

9. *Quæsturæ*, ut obliviscereris te quæsturam ambienti suffragio tuo affuturum.

publico irasceris crimini, stulte, tuo[1]; ut absolvaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique pejorem exprobrando; non est quod frontem ejus indures: sine, si quid est pudoris residui, servet. Sæpe dubiam[2] verecundiam vox conviciantis clarior rupit[3]: nemo id esse, quod jam videtur, timet: deprehensus pudor amittitur.

XXIX. Perdidi beneficium: numquid quæ consecravimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata[4] beneficium est, etiam si male respondit, bene collatum. Non est ille, qualem speravimus: simus quales fuimus nos, ei dissimiles; damnum tunc factum, nunc apparuit[5]. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur[6]: quoniam quidem querela amissi beneficii non bene dati signum est. Quantum possumus, causam ejus apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignoravit; fortasse facturus est. Quædam nomina[7] bona lentus ac sapiens[8] creditor

1. *Crimini, stulte, tuo.* Injuste irasceris crimini quasi publico, dum, o stulte, illud crimen sive vitium est tuum ipsius.

2. *Dubiam*, nondum penitus projectam.

3. *Rupit.* Totam in impudentiam vertit, frena ei laxavit.

XXIX. Arg. Non semper beneficia pereunt.

4. *Inter consecrata*: in honorem deorum suspensa, quæ, etiamsi non consequamur id, cujus causa suspendimus aut consecravimus, tamen bene collocata sunt, quia optima voluntate res facta est.

5. *Damnum tunc factum, nunc apparuit.* Sic invenit Pinc. in uno codice receptum a Mureto. Editiones priores: *Damnum non tunc factum apparuit*: quod etiam est in cod. Naz. aliisque. Illa tamen Pinciani lectio haud dubie præferenda erat. Noster hæc sic mox exprimit: «Stulte, non nosti detrimenti tui tempora? perdidisti, sed quum dares.»—*Apparuit.* Nec nunc indignare: vetus jactura est etsi jam emersit et se ostendit.

6. *Protrahitur.* A nobis in publicum protrahitur, accusatur.

7. *Quædam nomina,* etc. quosdam debitores emendavit creditor, etc. hoc est interdum appellando, indulgendo, etc. Nam alioquin verum est, quod fœnerator Alfius ap. Columell. I, 7 dicere solitus est, optima nomina non appellando fieri mala. Cf. Bentlei. ad Horat. Epp. II, I, 90. To. II, p. 97 ed. lips.

8. *Lentus ac sapiens.* Sic omnes

fecit, qui sustinuit [1], ac mora fovit. Idem nobis faciendum : nutriamus fidem languidam.

XXX. Perdidi beneficium! Stulte, non nosti detrimenti tui tempora; perdidisti, sed quum dares : nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Ut corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt; sæpe quod explicavit [2] mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est male-
2 dictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas [3]? quare dimittis? Si ingratus est, jam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius inimicus, et patrocinium sibi nostra infamia [4] quærat? nec desit : [5] Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit; subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quærendo, etiam

codd. dant. Bentleius tamen ad Horat. Epp. II, 1, 90. To. II, p. ed. lips. emendat *lentus ac patiens*. At *patiens* idem fere valet quod *lentus* : at *sapiens* modo ne stoice sumas, colum suum optime tuetur. *Conditor* est sphalma typ. in ed. Gron. pro *creditor*.

1. *Sustinuit*. Jam hanc vocem monuimus pro *exspectare* aliquando usurpari, et Bilbilici versiculum exscripsimus : « Exspectes ac sustineas, Auguste, necesse est : Unde tibi solvat non habet area Jovis. »

XXX. Arg. Continuat.

2. *Explicavit mora* : quod quis lente extenuavit ac dissolvit, violenter trahens abrumpit, ut in filamentis muliercularum, quæ Lipsius comparat, videre licet.

3. *Liberas*. Obligatione solvis, dum eum jam pronuntias ingratum; aut dum beneficium ipse exprobrando corrumpis et destruis.

4. *Patroc. nostra infamia quærat*. *Lagrange* optime interpretatur : *Vos outrages lui serviront d'excuse.*

5. *Nec desit : Nescio*, etc. Sic. Naz. aliique codd. qui vocibus duabus, quæ vulgatas invaserant : Nec desit, *qui dicat*, carent. Neque sunt Senecæ, cui subaudiri illa, vel τὸ *vox* aut *rumor* aut *sermo*, multo venustius est visum. Neque hic tantum commissuram ejusmodi applicuerunt. Hæc Gronovius, qui exempla affert e lib. I cap. 3, ubi : « Num *dicam* quare tres Gratiæ, etc. » Illa vero e lib. II, cap. 26, 1 : « Nec *dicat* hoc mihi dedit; » et e lib. IV, cap. 40. « Et ut breviter *dicam*, etc. cancellanda erant, ut fecimus; *quærendo* omnes codd. et edd. habent; sphalma typogr. invasit edd. aliquot *quærendo*. Laudat Gurlitt in Wiedeburgii *humanist. Magaz.* V, 4 p. 349 ad h. l. Horat. Sat. I, 4, 87.

si non inquinavit, aspersit : nec quisquam fingere contentus est levia, quum magnitudine [1] mendacii fidem quærat.

XXXI. Quanto illa melior via, qua servatur illi species amicitiæ, et, si reverti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas : nec quisquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam vi tractus [2] bonos non amet : quibus hoc quoque cœpit debere, quod impune [3] non solvit. Ad illa [4] itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia : quid faciam? quod dii omnium rerum optimi auctores [5], qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis objicit negligentiam nostri, alius iniquitatem ; alius illos extra mundum suum projicit, et ignavos, hebetesque sine luce, sine ullo opere destituit [6]. Alius solem, cui debe- 2
mus, quod inter laborem quietemque tempus divisimus, quod non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, et corpora alit, sata evocat, percoquit fructus, saxum aliquod [7], aut

1. *Magnitudine*. Quis enim opinionem excedentia sine omni fundamento fingat?

XXXI. Arg. Amicitia erga ingratum conservanda, aut saltem amicitiæ species.

2. *Vi tractus*. Sic Muretus, qui tamen in notis fatetur, *vitiatus* legi, uti quoque Erasmus, etc. habent, nec habere se quomodo emendet. Optimi codd. *injuriatus* s. *injuriam*. Esse locum corruptum aberrationes codd. monstrant : nam e *vitiatus*, quod mendosum est, *vi tractus* ortum est, non magis probum. Erasmus emendat : *injuriam passus* s. *post injuriam:* Lipsius : *ut etiam in injuria bonos*. Meliores itaque codices præstolabimur. — *Vi tractus*. Illa pertinaci benefactoris bonitate attractus.

3. *Impune*, cui et jam hoc novi beneficii accessit, quod ingratitudo ejus toleretur, imo transmittatur.

4. *Ad illa*. Nempe ad has sententias quæ sequuntur.

5. *Quid faciam? quod dii..... auctores*. Academicorum discipulus h. l. Noster magis quam Stoæ. Nam Platoni Ethices hæc basis fuit, Deos æmulari et ad illorum imaginem mente descriptam sese et suam vitam componere. Zenoni autem vitæ norma officium, quod ultra nihil vidit. Ab officio omnia ; officium necessitas est et suam in se causam continet.

6. *Alius.... destituit :* respicit Epicureos. Cf. supra libr. IV, cap. 19.

7. *Saxum aliquod*, ut Anaxago-

DOCTISSIMI VIRI *N. LAGRANGE*

EXCURSUS

DE MURRHINIS POCULIS,

Ad lib. VII de Beneficiis, cap. IX, § 3, et quædam alia loca illustranda.

SÉNÈQUE parle plusieurs fois dans ses Lettres de ces vases murrhins (*vasa murrhina*). Si je ne pouvais rien dire ici d'exact et de précis sur la matière de ces vases, sur les causes de leur rareté et du prix excessif que le luxe des Romains y avait mis, j'aimerais mieux garder le silence; mais ayant fait des recherches sur ce point d'antiquité, je l'ai trouvé très-bien éclairci dans Pline. La première fois que je lus le passage de cet auteur où il est question de ces vases, je crus reconnaître, dans la description qu'il en fait, plusieurs caractères qui me paraissaient convenir parfaitement à la porcelaine, et même ne convenir qu'à elle seule. Je fus surtout frappé de la justesse et de la propriété de certaines expressions dont il s'est servi en parlant de plusieurs phénomènes que présentent ces vases; et j'ose dire qu'à beaucoup d'égards, Pline n'aurait guère mis plus d'exactitude et de précision dans sa description, s'il eût été profondément versé dans la théorie et dans le manuel de la fabrique de la porcelaine. Ce qui me confirme dans l'opinion où je suis sur la matière des *vases murrhins*, c'est qu'excepté la porcelaine, je ne connais aucune autre substance, soit parmi les terres, soit même parmi les pierres précieuses, à laquelle on puisse appliquer la description de Pline. D'ailleurs, l'époque où les Romains ont commencé à faire usage de ces vases, le pays d'où ils les tiraient, l'événement remarquable qui les introduisit à Rome, où ils avaient été inconnus jusqu'alors; toutes ces circonstances réunies fortifient ma conjecture, et lui donnent un grand degré de vraisem-

blance : mais, pour ne laisser à cet égard aucun doute dans l'esprit du lecteur, je vais rapporter ce qu'on trouve à ce sujet dans le *Traité des Pierres gravées*, de M. Mariette. Cet habile artiste a jeté un grand jour sur le passage de Pline; et ses observations, dont je n'avais aucune connaissance lorsque je crus entrevoir dans ce passage quelques-uns des principaux caractères de la porcelaine, m'ont été d'autant plus utiles, que la description de Pline, assez facile à entendre en général, ne l'est pas autant à expliquer en détail, quoiqu'elle soit d'ailleurs fort circonstanciée.

M. Mariette pense avec Cardan, Scaliger et Saumaise, que ces vases n'étaient autre chose que de la porcelaine, et qu'ils venaient de l'Inde; mais on peut dire que ce qui n'était dans leur tête qu'une simple opinion, puisqu'on n'avait pas de leur tems les connaissances nécessaires pour en constater la certitude ou la rejeter comme absolument fausse, est devenu, par le travail de M. Mariette sur cette matière, un fait très-vraisemblable : et j'espère le porter dans la suite de cette note à un degré d'évidence auquel il sera bien difficile de se refuser, si l'on veut examiner cette question avec cette impartialité si nécessaire dans la recherche de la vérité. En effet, Pline dit que la matière de ces vases, suivant le rapport qu'on lui en avait fait, est un suc, une liqueur (une pâte liquide), que le feu a épaissie, et à laquelle il a donné de la consistance dans la terre (*humorem putant sub terra calore densari*) : M. Mariette entend, par ces mots *sub terra*, des fourneaux pratiqués sous terre, ou les fourneaux mêmes qui étaient de terre, et dans lesquels se faisait la cuite. Il appuie cette explication, qui est au fond très-naturelle, et qui ne fait aucune violence au texte de Pline, sur un vers de Properce, plus ancien que Pline de près d'un siècle, et qui dit expressément que les *vases murrhins* étaient cuits dans les fourneaux des Parthes, chez lesquels Pline reconnaît en effet que se trouvaient ces beaux ouvrages :

Murrheaque in Parthis pocula cocta focis.

PROPERT. Lib. IV, Eleg. V, vers. 26.

Martial vient encore à l'appui de cette conjecture, dans l'É-

pigramme où il plaisante sur ce que ces vases n'étant pas transparens comme le verre, on ne pouvait pas juger de la qualité du vin qu'on y avait versé :

Nos bibimus vitro, tu murrha, Pontice ; quare?
Prodat perspicuus ne duo vina calix.
Lib. IV, Epig. LXXXVI.

Dans une autre Épigramme les mêmes vases sont enrichis de peintures, et les couleurs y sont distribuées par plaques :

Surrentina bibis? nec murrhina *picta*, nec aurum
Sume.

Plorat Eros, quoties *maculosæ* pocula murrhæ
Inspicit.
Lib. X, Epigr. LXXX, et lib. XIII, Epigr. CX.

Sur tous ces points, Pline s'accorde avec Martial, comme on va le voir par la description qu'il fait de ces vases.

Après avoir dit que les victoires de Pompée dans l'Orient introduisirent à Rome le goût des pierres précieuses, et que son triomphe fut orné d'une infinité de bijoux de toute espèce, et de vases d'or enrichis de pierres, en assez grande quantité pour en remplir neuf buffets (*vasa ex auro et gemmis abacorum novem*), il ajoute que parmi les riches dépouilles que ce vainqueur de Mithridate, ce maître d'une partie de l'Asie, fit voir alors à Rome, on admira pour la première fois plusieurs de ces beaux vases appelés *murrhina*, qu'il consacra à Jupiter Capitolin ; que ces vases précieux étaient apportés des parties orientales de l'Asie, qu'on les y trouvait en plusieurs endroits, et qu'il en venait même de lieux peu connus ; mais que c'était cependant chez les Parthes, et encore plutôt dans la Carmanie[1] (province de la Perse, voisine de l'Inde), qu'on en faisait le principal commerce. Puis il ajoute :

« Victoria tamen illa Pompeii primum ad margaritas gemmas-

[1] Aujourd'hui le Kerman. Les vaisseaux qui allaient faire le commerce dans les Indes relâchaient autrefois dans les ports de la Carmanie ; ces ports se trouvaient sur leur route. (*Voyez* PLIN. *Nat. Hist. lib.* VI, *cap.* 23.) Cette note et les trois suivantes sont de M. Mariette.

que mores inclinavit...... Eadem victoria primum in Urbem murrhina invexit; primusque Pompeius lapides et pocula ex eo triumpho Capitolino Jovi dicavit : quæ protinus ad hominum usum transiere, abacis etiam escariisque vasis inde expetitis... Oriens murrhina mittit : inveniuntur enim ibi in pluribus locis, nec insignibus, maxime Parthici regni; præcipue tamen in Carmania. Humorem putant sub terra calore densari. Amplitudine nusquam parvos excedunt abacos; crassitudine raro, quanta dictum est vasi potorio. Splendor his sine viribus, nitorque verius quam splendor. Sed in pretio varietas colorum subinde circumagentibus se maculis in purpuram[1] candoremque, et tertium ex utroque, ignescente, veluti per transitum coloris, purpura, aut rubescente lacteo. Sunt qui maxime in iis laudent extremitates, et quosdam colorum repercussus, quales in cælesti arcu spectantur. His *maculæ pingues*[2] placent : translucere quidquam[3] aut pallere, vitium est. Item sales, verrucæque[4] non eminentes, sed ut in corpore etiam plerumque sessiles. Aliqua et in odore commendatio est. » (PLIN. Nat. Hist. lib. XXXVII, cap. 2.)

Toutes les parties de cette description conviennent parfaitement à la porcelaine, et la caractérisent, ce me semble, de manière à ne la pas méconnaître. Le P. Hardouin n'est pas de ce sentiment; mais ses objections sont très-faibles, et M. Mariette y répond solidement. (*Voyez* le *Traité des Pierres gravées*, pag. 218 et suiv.)

[1] Le bleu très-foncé, et tirant sur le violet, était souvent appelé *purpura* par les anciens; et encore aujourd'hui c'est la pourpre de nos rois.

[2] On ne pouvait mieux désigner les ornemens peints sur la porcelaine de la Chine, que par cette expression, *maculæ pingues :* ils sont *gras* et *nourris*, pour me servir des termes de l'art; les ornemens des Romains étaient, en comparaison, légers et maigres.

[3] Voilà qui caractérise la porcelaine encore plus que tout le reste; elle doit avoir du corps, et n'être point transparente : autrement ce serait de l'émail semblable à ces ouvrages qui se font à Nevers (ou de la porcelaine frittée; et même, pour le dire en passant, la plupart de celles qu'on fait aujourd'hui en France pèchent toutes par cette excessive transparence. Addition de l'éditeur à la note de M. Mariette).

[4] C'est précisément, dit M. Mariette, ce que nous nommons des *soufflures* et des *bouillons*.

« Les lieux d'où les Romains faisaient venir la porcelaine, » ajoute-t-il, n'indiquent-ils pas le pays qui nous la fournit en- » core aujourd'hui? On sait que les anciens qui n'avaient pas en- » core pénétré au-delà du Gange, recevaient par la voie des » peuples de l'Asie, qui étaient voisins de ce fleuve, et avec les- » quels ils étaient en commerce, les marchandises que d'autres » nations plus éloignées apportaient à ceux-ci. Ne pouvant pas » être informés au juste du véritable endroit d'où on les tirait, » ce que les marchands ont toujours intérêt de cacher, pour » rendre leurs effets plus rares et d'un plus grand prix, ils se » contentaient d'avoir appris que ces vases venaient de l'Orient. » Avec plus de recherches, ils auraient sans doute été instruits » que c'était à la Chine que la fabrique en était établie, peut- » être même depuis plusieurs siècles; car les peuples de cet » empire datent de loin, et placent dans des tems fort reculés » l'invention de leur porcelaine. Tout ce qu'ils nous envoient est » presque toujours empreint d'une odeur de musc ou d'ambre; » et comme on ne les accuse pas d'être inconstans dans leur » goût ni dans leurs usages, c'était peut-être encore cette odeur » qui flattait les Romains voluptueux, et qui leur faisait tant ché- » rir les porcelaines. » (*Voyez* SAUMAISE, *Exercitat. Plinian.* in Solin. *Polyhistor. cap.* 15, *pag.* 143, edit. *cit. ubi sup.* VOSSIUS, *Etymolog. ling. lat.* voce *Murrhinis*, opp. *tom. I*, *pag.* 387, edit. *Amstel.* 1701. CARDAN, *de Subtil. lib. V*, *pag.* 119; et SCALIGER, *in Cardan. Exercitat.* 92, *pag.* 327.)

On peut joindre à ces autorités celle du médecin Kœmpfer, homme très-instruit, et qui avait recueilli dans ses voyages au Japon, en Perse et dans tout l'Orient, une multitude de faits curieux, très-utiles aux progrès de la botanique, de l'histoire naturelle, et à la connaissance des mœurs, des usages, des arts et des antiquités des peuples de l'Orient.

« Japones annonam vulgaris theæ reservant conditam in ollis magnis fictilibus orificii angustioris; præstantiorem, quam sibi Cæsar et principes vindicant, asservare amant in *vasibus murrhinis*, sive *porcellanis*, præsertim, si haberi possunt, pretiosis illis et antiquitatis fama insignibus urceolis quos vocant *maats ubo*...

Maats ubo significat legitimam ollam, quasi diceres, vasorum omnium genus præstantissimum. Sunt ejus nominis vasa antiquitus ex luto subtilissimo ficta in insula *Mauri ga sima*, id est, insula *Mauri*, quæ ob perditos civium mores à diis, quod narrant, olim submersa est : sita fuit prope *Formosam* insulam.... *Mauri ga sima* insula fuit apud priscos mortales, ex pingui solo inclyta, quæ, præter cætera, argillam præstantissimam figulis cedebat pro conficiendis *vasis murrhinis, hodie porcellanis dictis*, et ex his lucrum ingens. »

Après plusieurs détails sur les causes de la submersion totale de cette île, qui éprouva, à plusieurs égards, le sort de l'ancienne Sodome, et qui fut engloutie avec tous les *vases murrhins*, et ceux qui les fabriquaient : *plena figulis, ac splendido* vasorum murrhinorum *apparatu submersa est;* Kœmpfer ajoute qu'on en retirait encore quelquefois du fond de la mer, ou qu'on les détachait des rochers, tout déformés et incrustés de coquillages qui y étaient attachés, de madrepores et autres concrétions polypeuses. L'art consistait à les débarrasser adroitement et sans les casser, de ces corps étrangers, et à n'en laisser que quelques traces, c'est-à-dire, autant qu'il en fallait pour attester leur ancienne origine.

« Petuntur vasa ista recedente unda, ex fundo maris, a scopulis, quibus concreta sunt, caute, ne frangantur, dissolvenda, deformata undique agglutinatis conchyliis quæ a polionibus abraduntur, relicta portione aliqua, quæ veritatem doceat. Sunt autem pellucida, tenuissima, coloris albidi virore diluti (*de couleur céladon*), dotata ut plurimum figura capulæ, seu dolioli, et collo angusto ac brevi, quasi jam tum ad conservandam theam fabricata fuerint. Inferuntur Japoniæ (admodum raro) a mercatoribus provinciæ *Focktsju*, qui ea ab urinatoribus recepta hic venundant. Viliora theilis circiter viginti, mediocria theilis centum et ducentis; majora, quæ sine labe sunt, ter, quater, et quinquies mille theilis : sed illa quæ tanti pretii et bonitatis habentur, a nemine emi audent, quam a Cæsare. Is ab atavis et antecessoribus hæreditate accepta dicitur possidere, nullo auri pretio æstimanda. Raro fracturis vel fissuris vacant : quas vero

palliare mangonio ita affabre norunt poliones, ne ulla oculi acie, vel alia arte labes possit detegi, quam per biduanam coctionem in aqua fervente, qua tandem materia glutinis resolvitur. » (KŒMPFER, Amænitat. Exoticæ, *Fascicul.* 3, § 8, pag. 620 et seq. edit. Lemgoviæ, 1712.)

Tout ce détail de Kœmpfer rend assez vraisemblable l'opinion où l'on est en Europe, et principalement en France, où l'art de la porcelaine est mieux connu que partout ailleurs, que l'on ne peut plus faire aujourd'hui à la Chine de semblables vases. A l'égard du passage qui précède celui-ci, il prouve, ce me semble, d'une manière évidente, que les *vases murrhins* ne sont autre chose que de la porcelaine, et qu'ils sont même très-anciens. Je m'étonne que M. Mariette n'ait pas connu ce savant ouvrage de Kœmpfer, imprimé trente-huit ans avant la publication du *Traité des Pierres gravées* : l'autorité de ce voyageur exact et curieux l'aurait confirmé dans son opinion.

Mais voici d'autres observations qui donneront du poids à celles qu'on vient de lire, et qui répandront un nouveau jour sur la description de Pline. Je les dois à M. D*** (sans doute M. d'Arcet), mon ami, l'un des plus grands chimistes de ce siècle, et l'auteur de plusieurs découvertes ingénieuses, et très-propres par leur importance à reculer les limites de la chimie, science la plus curieuse, la plus utile et la plus certaine, après les mathématiques et la géométrie. M. D*** s'est occupé long-tems de l'art de la porcelaine ; il en connaît la théorie aussi bien que la pratique ; il est instruit de tous les procédés en usage dans les divers pays où on la fait : et l'on sait qu'il est, conjointement avec MM. Le Gai et Roux, un des coopérateurs de la première porcelaine de la Chine, faite en France par M. le comte de Lauraguais, à qui seul nous devons cet art au point où il est porté aujourd'hui. En un mot, il serait difficile de citer à cet égard un juge plus compétent et plus impartial que M. D***. Je lui avais communiqué mes conjectures sur la matière des *vases murrhins* ; il les lut : nous discutâmes ensuite avec beaucoup d'attention le passage de Pline ; il en fit même un examen particulier, dont voici le résultat :

« C'est une opinion assez répandue et constatée même par des relations, entr'autres dans les *Lettres édifiantes*, qu'une préparation essentielle pour la belle porcelaine consistait à enterrer le mélange des matériaux, ou la pâte faite, et à la laisser ainsi sous terre des espaces de tems très-considérables : on a dit même que le père l'enterrait souvent pour ses enfans.

» Il est certain qu'il y a une différence très-sensible entre une pâte nouvellement faite, et celle qui l'est depuis six mois ou un an : il est certain que l'eau qu'elle contient encore, et qui constitue son état de mollesse, y excite, avec l'aide du tems et d'un peu de chaleur, et même sans autre chaleur que celle de l'atmosphère, une espèce de fermentation qui atténue et lie encore davantage les principes spathiques et argileux de sa composition. La pâte qui a subi cette préparation contracte une odeur fétide et de putréfaction, et une couleur noirâtre sale, qui se dissipe au feu ; elle est alors plus douce au toucher, et infiniment plus liante et plus *longue*, pour me servir du terme, sous la main de l'ouvrier.

» Une semblable tradition peut fort bien avoir fait écrire à Pline cette phrase, *humorem putant sub terra calore densari*, qui rappelle parfaitement cette partie du procédé de la porcelaine.

» Quant à l'explication que vous donnez avec M. Mariette de cette même phrasè, par laquelle vous entendez la cuite de la porcelaine dans des fourneaux faits de terre, ou placés sous terre, je ne crois pas que ce soit le sens le plus naturel de ce passage, quoiqu'il y ait des poteries communes, et même aussi cuites et vitrifiées que la porcelaine, qu'on cuit dans des fourneaux ainsi placés sous terre.

» Mais voici un procédé qui pourrait remplir aussi le sens de Pline.

» La faïence vernie, et à plus forte raison la porcelaine, ne se cuisent pas à feu nu, comme les poteries ordinaires ; on en place toutes les pièces dans des étuis de terre parfaitement cuite, qu'on appelle *gazettes* ou *cassettes*, dans lesquels la porcelaine est renfermée, en sorte qu'elle y est à l'abri du contact de la cendre, et même, jusqu'à un certain point, de la fumée :

ces *gazettes* sont exactement disposées les unes sur les autres en colonnes, et lutées parfaitement ensemble.

» Quoi qu'il en soit de ces deux procédés, il est toujours hors de doute que le passage de Pline indique visiblement la porcelaine : il l'a décrite d'après une tradition vague, comme tant d'autres ; mais il n'en dit pas moins la chose. Quant au verre blanc ou laiteux, qu'on a cru reconnaître dans ce même passage, cela n'y ressemble en rien : les vases faits ainsi de ces *girasols* ont toujours l'apparence du verre, ils sont infiniment transparens ; ce qui était déjà un défaut des *vases murrhins* dont parle Pline, comme c'en est un aujourd'hui pour la porcelaine ancienne, et pour celle de nos jours. Le *girasol* est peu sujet aux taches et aux bouillons, au lieu que ce défaut n'est que trop commun sur la porcelaine : enfin ce que Pline dit des couleurs appliquées sur ces vases ne convient nullement à ceux faits de verre blanc ou coloré ; et les Romains, qui avaient l'art de la verrerie et celui des émaux, ne s'y seraient jamais trompés.

» La couleur pourpre, qui, au rapport de Pline, ajoutait tant à l'éclat des *vases murrhins*, par les nuances différentes avec lesquelles elle y était appliquée, me paraît bien rare, surtout sur la belle porcelaine connue aujourd'hui sous le titre d'*ancien Chine* ou du *Japon*.

» Je sais qu'il y a des vases, et j'en ai vu qui n'avaient que cette couleur ; ils étaient *truités*, c'est-à-dire que la couverte était *craquelée* ; la couleur pourpre était fondue dans la couverte, elle n'y était pas égale partout : mais ces variétés ne tenaient point à l'art, elles dépendaient uniquement du feu qui avait frappé sur certaines parties plus que sur d'autres. Comme je n'ai jamais eu de ces vases brisés à ma disposition, j'ai pensé longtems, et cela d'après le ton maigre de la couleur même, qu'elle était faite avec la manganèse, ou quelque mélange d'autres couleurs, et non avec l'or ; mais j'ai eu depuis un véritable émail pourpré fait pour appliquer en couleur sur la porcelaine, et venant de la Chine, sous le nom de *I-ton-ge*. Cet émail est fait avec l'or ; je l'en ai retiré par le moyen de l'eau régale, et reprécipité de nouveau en pourpre de Cassius. C'est avec cet émail

que sont faits toutes les fleurs et fleurons pourprés qu'on voit sur la porcelaine la plus commune qui nous vient aujourd'hui. Mais, quoique je n'aie jamais vu, que je sache, de semblables fleurs sur de belle et d'ancienne porcelaine; cependant d'après le rapport de Pline, d'après les vases *craquelés* dont j'ai parlé, et d'après l'émail que j'ai entre les mains, et dont on peint la porcelaine commune à Canton, je ne doute pas que les Chinois n'eussent déjà, dans des tems plus reculés, l'art de tirer aussi de l'or le pourpre de Cassius, et de l'appliquer sur la porcelaine.

» A l'égard de ces derniers mots qui terminent la description de Pline : *Aliqua et in odore commendatio est,* ils peuvent servir encore à faire reconnaître la porcelaine de la Chine. Les vases des Chinois, surtout ceux qui ne sont pas destinés à l'usage de la table, et qui ne servent que d'ornemens, sont communément tous parfumés. Les Chinois font un grand usage des parfums; ils parfument jusqu'aux marchandises qu'ils envoient en Europe : la porcelaine elle-même garde ces odeurs avec opiniâtreté. J'ai un grand vase fait chez M. le comte de Lauraguais, en janvier 1759, dans lequel on mit, pendant un mois, un paquet de quelques grains de musc; ce vase en conserve encore tellement l'odeur, qu'on craint même aujourd'hui d'en approcher de trop près.

» Quant à l'ancienneté de la porcelaine, j'ai un petit fragment d'une partie de la figure d'une divinité, que M. le comte de Caylus avait parmi des débris de vases égyptiens, et qu'il m'avait donné à examiner; il le soupçonnait être de la porcelaine, et c'en est en effet. M. le comte de Caylus était sûr de la légitimité de ce morceau : ainsi nous pouvons le regarder comme une preuve de l'ancienneté et de l'origine de la porcelaine, que le commerce prenait alors de la Chine, pour la porter en Égypte et dans une grande partie de l'Asie, comme il l'en tire et la transporte aujourd'hui dans tout l'univers. »

Je finirai cette note par une conjecture sur l'origine du mot *murrha*. Saumaise dit que les Latins s'en servaient autrefois pour désigner la nacre de perles. Il ajoute que le terme de μουῤῥίνη em-

ployé par Arrien, dans son *Périple de la mer Erythrée*, est latin. *Videtur autem* murrha *vox latina pro gemma antiquitus usurpari solita. Nam* μοῤῥινα *Arriano in* Periplo maris Erythræi, *est latinum.* (Voy. SAUMAISE, dans sa note sur Properce, lib. IV, Eleg. v, vers. 26, edit. Varior. *Amstel.* 1680.)

Pour moi, je crois au contraire que le mot *murrha* ou *murrhina*, μόῤῥα ou μυῤῥίνα, dont les Grecs et les Latins se sont servis pour désigner les *vases murrhins*, est oriental. Le nom même de l'île où ces vases se fabriquaient rend cette conjecture fort vraisemblable. On sait à quel point les Grecs ont dénaturé tous les mots qu'ils ont empruntés des peuples de l'Orient, particulièrement ceux des princes, des villes, des fleuves, des nations, et en général tous les noms propres. On peut même dire qu'ils les ont falsifiés au point de les rendre méconnaissables pour ceux qui n'ont pas fait une étude profonde du génie particulier de ces langues, et de l'histoire de ces tems anciens. Les Romains, imitateurs et copistes fidèles des Grecs, comme ceux-ci l'étaient des Orientaux, ont suivi à cet égard leur exemple. Mais ici du moins l'altération n'a pas été considérable, ni le changement difficile : en effet, du mot *Mauri*, qui, selon Kœmpfer, est le nom oriental de cette île, à celui de *murrha*, *murrhea*, ou *murrhina*, d'où les Grecs ont fait μόῤῥα ou μοῤῥίνα, on voit que la différence n'est pas très-sensible, et qu'il n'a pas fallu faire une grande violence au terme original pour le faire passer dans les langues grecque et latine, et lui donner la terminaison, et, pour ainsi dire, l'organisation particulière à chacune de ces deux langues. Suivant cette conjecture, les Romains auront appelé vases murrhins, *vasa murrhina*, les vases de porcelaine qui se fabriquaient dans l'île *Mauri*, ou, si l'on veut, les vases de l'île *Mauri*, comme nous disons aujourd'hui des *vases de la Chine* ou *du Japon*. Je sais qu'en général les étymologies ressemblent un peu aux nuées, dans lesquelles on voit tout ce qu'on veut ; mais il faut pourtant avouer qu'il en est dont on ne peut raisonnablement contester la certitude. Celle que je propose me paraît d'autant plus naturelle, que le mot *murrhina* n'a été connu à Rome qu'avec la chose qu'il désignait (*Eadem victoria primum*

in Urbem murrhina *invexit*), et qu'on ne le trouve dans aucun auteur antérieur à la défaite de Mithridate, et aux victoires de Pompée dans l'Orient.

Voilà ce que j'avais à dire sur les *vases murrhins*, dont Sénèque parle encore dans les Lettres CXIX et CXXIII. Je prie le lecteur d'excuser la longueur de cette note : la matière était si obscure, si curieuse et si intéressante pour l'histoire des arts, que j'ai cru devoir l'éclaircir soit par des recherches exactes, et par des faits qui, rapprochés les uns des autres, se prêtent un jour mutuel (*namque aliud ex alio clarescit*), soit par les lumières, plus sûres encore, qu'un ami a bien voulu me communiquer. Je sais que plusieurs auteurs ont nié que les anciens aient eu la connaissance de la porcelaine ; mais les raisons sur lesquelles ils se fondent ne sont pas plus solides que celles du P. Hardouin.

D'ailleurs le témoignage de Kœmpfer est si formel, qu'on a lieu d'être étonné du silence que ceux qui soutiennent l'opinion contraire gardent sur l'ouvrage de ce voyageur, soit que, par une mauvaise foi dont il n'y a que trop d'exemples, ils l'aient fait à dessein ; soit plutôt, comme j'aime à le penser, qu'ils en aient ignoré l'existence. Mais, sans insister davantage sur l'autorité de cet habile observateur, qui suffirait seule pour décider la question, pourquoi les savans modernes, qui ont adopté à cet égard le sentiment du P. Hardouin, n'ont-ils jamais tenté d'expliquer le passage de Pline, et d'indiquer une autre substance quelconque, à laquelle toutes les parties de sa description pussent s'appliquer aussi exactement, et convenir aussi bien qu'à la porcelaine ? C'est, cependant, ce qu'il eût fallu faire pour affaiblir la preuve que fournit ce passage en faveur de l'ancienneté de la porcelaine chez les Romains. J'observerai de plus que, pour entendre la description de Pline, ainsi que beaucoup d'autres endroits du même auteur, il ne suffit pas seulement de bien savoir le latin, et d'être même un excellent critique ; il faut encore avoir des connaissances assez étendues de plusieurs sciences, et du manuel particulier de certains arts : sans ces secours il est impossible d'expliquer une foule de passages, dont le vrai sens dépend de l'intelligence des matières

qui y sont traitées. Plutarque avoue que la connaissance des faits avait plus contribué à lui faire entendre les termes de la langue latine, que ces termes ne lui avaient été utiles pour entendre les faits : ceux qui ont le plus étudié Pline, et la langue dans laquelle il a écrit, doivent dire à peu près la même chose, s'ils veulent être de bonne foi. En effet la plupart des passages les plus difficiles de cet auteur sont certainement ceux qui sont relatifs aux sciences, aux arts et aux métiers; et les savans qui en ont déjà éclairci quelques-uns y sont moins parvenus par une connaissance étendue et profonde du latin, que par celle des choses dont Pline a voulu parler. Ils ont entendu, comme Plutarque, les mots par les faits, bien plus que les faits par les mots. Et c'est là, puisqu'il faut le dire, une des raisons pour lesquelles une bonne traduction de Pline ne peut jamais être l'ouvrage d'un seul homme, j'ajouterais presque, ni même d'un seul siècle. On peut faire à cet égard des tentatives plus ou moins heureuses; et ces efforts seront toujours louables, et peuvent même être utiles; mais les grandes difficultés, celles qui rendent la lecture de Pline si pénible, et dont la solution importe le plus, c'est du tems, du hasard, cause qui agit sans cesse, et surtout des travaux successifs et réunis des physiciens, des chimistes, des naturalistes et des hommes très-profonds dans la connaissance du manuel des arts, qu'il faut en attendre l'éclaircissement.

Ne quid desit quod vasa murrhina spectet, pauca insuper ejusdem Lagrange *verba (in alia ad idem caput nota) exscribemus de illorum poculorum pretio et fragilitate :*

Pline remarque aussi que plus la matière de ces vases était fragile, plus on était menacé de la voir périr promptement, et plus l'empressement semblait redoubler :

« Murrhina et crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, hæc vera luxuriæ gloria existimata est, habere quod posset statim totum perire. Nec hoc fuit satis : turba gemmarum potamus, et smaragdis teximus calices; ac temulentiæ causa tenere Indiam

juvat : et aurum jam accessio est. » (Plin. N. H. lib. XXXIII, cap. 1.)

Il dit ailleurs qu'on vit un ancien consul acheter un seul de ces vases murrhins 70 talens (environ 150,000 livres de notre monnaie), et boire, tout brisé qu'il était sur ses bords, avec la même satisfaction, et peut-être avec encore plus de délices que quand il était entier. Enfin, il ajoute que Néron ne rougissait pas de recueillir jusqu'aux débris de ces vases, de leur préparer un tombeau, et de les y placer, à la honte du siècle, avec le même appareil que s'il se fût agi de rendre un honneur semblable aux cendres d'Alexandre.

« Excrescitque in dies ejus rei luxus, murrhino LXX talentis empto, capaci plane ad sextarios tres calice. Potavit ex eo ante hos annos consularis, ob amorem abroso ejus margine, ut tamen injuria illa pretium augeret... Vidi tunc annumerari (*a Nerone*) unius scyphi fracta membra, quæ in dolorem, credo, sæculi, invidiamque fortunæ, tanquam Alexandri Magni corpus, in conditorio servari, ut ostentarentur, placebat. » (Plin. Nat. Hist. lib. XXXVII, cap. 2.)

CLARISSIMI VIRI *D. DIDEROT*

TESTIMONIUM

AD L. ANNÆI SENECÆ LIBROS

DE BENEFICIIS.

SAVOIR accorder et recevoir des bienfaits.

Ce traité des *Bienfaits* en est un en même tems de la reconnaissance et de l'ingratitude. Si les ingrats sont communs, Sénèque montre qu'il s'en faut prendre aussi fréquemment aux défauts des bienfaiteurs qu'aux vices du cœur humain.

La matière y est épuisée; il n'a été fait ni pour Néron, ni pour Æbutius Libéralis, à qui il est adressé, mais pour tous les hommes. Il est antérieur aux lettres à Lucilius. On en citerait difficilement un autre, soit ancien, soit moderne, qui contînt un aussi grand nombre de pensées fines et délicates, de préceptes divins, de sentimens que je dirais presque célestes.

Je l'avais lu trois fois de suite, et à la quatrième lecture j'en humectais encore les feuillets de quelques larmes, non de celles qu'on donne au récit d'un grand malheur, à la tragédie, à *Iphigénie*, à *Mérope* : elles sont mêlées de plaisir et de peine; mais de celles qui coulent délicieusement lorsque l'ame est émue de quelque grande action, d'un sentiment délicat, qui naissent de l'admiration, et que j'accorde aux héros de Corneille. Combien j'étais satisfait de mes bienfaiteurs! Combien je l'étais encore davantage de ce philosophe qui disait des hommes puissans qui s'étaient ressouvenus de lui, et des hommes puissans qui l'avaient oublié : « C'est à l'oubli de ces derniers que je dois le » goût de la retraite, l'amour de l'étude dans un âge avancé, le » meilleur emploi que l'homme puisse faire du petit nombre de

» journées qui lui restent ; je ne remercie que ceux-ci, parce
» qu'ils ne se doutent pas de ma reconnaissance. »

On est convaincu, entraîné, en lisant le traité de la *Colère;* on est attendri, touché, en lisant celui des *Bienfaits*. L'un est plein de force, l'autre de finesse; là, c'est la raison qui commande; ici, c'est la délicatesse du sentiment qui charme. Sénèque parle au cœur, et n'en est pas moins convaincant, car le cœur a son évidence. Il y a le goût dans les mœurs, comme le tact dans les beaux-arts : le jugement que l'un porte des actions est aussi prompt et aussi sûr que le jugement que l'autre porte des ouvrages.

Si je voulais citer des maximes, ce traité m'en offrirait sans nombre. J'y lirais :

« La bienfaisance est-elle votre vertu? vous obligeriez encore
» sans l'espoir de trouver un homme reconnaissant. La valeur
» de la chose donnée n'accroît pas toujours le prix du bienfait. »

« Il y a des bienfaits qui doivent être secrets, ce sont ceux
» qui secourent; il y en a qui doivent être publics, ce sont ceux
» qui honorent. »

Les services les plus importans sont ignorés. Le secret et le silence sont les conditions d'un pacte entre le bienfaiteur délicat et son obligé, et ces conditions sont également sacrées pour tous deux. Le bienfaiteur peut dire : Si vous parlez, vous serez un ingrat; l'obligé : S'il vous échappe un mot indiscret, vous m'aurez desservi.

Si vous demandez à Sénèque quel est l'emploi de la richesse, vous n'en apprendrez pas ce qu'il en faut faire, mais ce qu'il en fait. « Ces biens, tant qu'on en demeure possesseur, ne sont
» que de l'or, de l'argent, des pierres précieuses, des terres,
» des maisons, des tableaux. Æbutius, voulez-vous les ennoblir?
» donnez-les : ce seront des bienfaits.... » Et je croirais que celui qui parle ainsi à son ami, à ses concitoyens, aura joui de l'opulence, et que cette opulence sera demeurée stérile entre ses mains? On me persuaderait aussitôt que l'auteur de l'*Imitation de Jésus* fut un homme incrédule et dissolu.

Comment une nation marquera-t-elle sa reconnaissance au

philosophe? par la couronne civique, *ob servatos cives*. La feuille de chêne l'honorera sans appauvrir l'état. C'est une feuille de chêne qu'emporteront avec eux, le sage en mourant, le ministre en sortant de place.

« Il n'y a quelquefois aucune différence entre le présent d'un » ami et le vœu d'un ennemi. »

« Refusez à votre ami l'or qu'il porterait chez une courtisane. »

Je reprocherais volontiers à Sénèque d'avilir la bienfaisance, lorsqu'il compare le secret d'obliger avec l'art de la courtisane, qui rend ses faveurs piquantes en les variant selon le caractère de ses amans. (*De Ben. lib. I*, *cap.* 14.)

« Placez vos bienfaits avec choix : le manque de reconnais» sance est le vice d'un autre; le manque de jugement est le » vôtre. »

« N'acceptez de bienfait que de celui à qui vous accorderiez » les droits sacrés de l'amitié. »

« Les vœux de l'homme reconnaissant qui ne peut s'acquitter » d'un bienfait, transfèrent sa dette aux dieux. »

« Que me rapportera le bienfait? Ce qu'il vous rapportera? » toujours le souvenir d'une bonne action. »

Une femme célèbre par son esprit, ses amis et sa bienfaisance, disait : Il fut un tems où j'occupais les grands artistes; aujourd'hui j'aime mieux occuper les artistes indigens. J'écoutais mon goût; j'obéis à mon cœur.

Rien de plus délicat et de plus vrai que le chapitre VI, sur la question : Si l'ingratitude peut être traduite au tribunal des lois. « Eh! dit Sénèque, n'est-il pas plus honnête de laisser » quelques méchans impunis, que de faire soupçonner la multi» tude de perfidie? »

Ce que Sénèque dit des honneurs accordés à des descendans infâmes, par reconnaissance pour leurs aïeux illustres, me déplaît. Ce n'est point par autrui, c'est par soi qu'on mérite ou qu'on démérite. C'est mal défendre les dieux que de leur faire dire : « Que tel inepte soit roi, parce que ses ancêtres n'ont pas » obtenu le sceptre qu'ils méritaient. Que tel inepte soit roi,

» parce que ses descendans n'obtiendront pas le sceptre qu'ils » mériteront...... » C'est une singulière compensation que celle d'une injustice par une autre.

Voici encore un endroit où je ne puis être de l'avis de notre philosophe. Alexandre fait don d'une ville à un simple particulier, qui refuse un présent qui lui semble trop important pour lui. « Je n'examine pas ce qu'il te convient de recevoir, mais » ce qu'il me convient de donner. » Sénèque ajoute : « Le mot » est d'un fou... » Ce n'est point le mot d'un fou, c'est celui d'un souverain généreux et grand : qu'est-ce qu'une ville pour le maître du monde?

Et pourquoi ce particulier aurait-il été incapable de bien administrer la cité? Serait-ce son refus qui le ferait présumer? J'aurais, ce me semble, plus de confiance dans la modestie qui s'éloigne des grands emplois, que dans l'ambition qui les poursuit.

Aux maximes qui précèdent, ajoutons quelques-uns de ces faits intéressans qu'elles encadrent.

Les disciples de Socrate offraient des présens à leur maître, et chacun d'eux à proportion de sa fortune. Eschine, qui était pauvre, lui dit : « Je n'ai rien qui soit digne de vous, et ce » n'est que de ce moment que je sens mon indigence. Je vous » donne le seul bien que je possède, c'est moi-même : ce pré- » sent, tel qu'il est, je vous prie de ne pas le dédaigner, et de » songer que les autres, en vous donnant beaucoup, s'en sont » encore plus réservé.... — Et pourquoi, lui répondit Socrate, » votre présent ne serait-il pas considérable, à moins que vous » ne vous estimiez bien peu? J'aurai soin de vous rendre à » vous-même, meilleur que je ne vous ai reçu.... » Si ce fait vous était connu, songez, lecteur, que beaucoup d'autres l'ignorent; j'aimerais mieux instruire celui qui ne sait pas, que de plaire à celui qui sait.

« Vous ne connaissez pas l'amitié, si, lorsque vous donnez à » un ami, vous ne sentez pas la valeur du présent : les amis » sont si rares! les amis sont si difficiles à trouver!.... » On ne refait donc pas un ami, comme Phidias une statue brisée.

Voici comment il s'exprime sur Alexandre : « Alexandre ne

» fut, dès sa jeunesse, qu'un brigand, un destructeur de nations,
» un fléau pour ses amis comme pour ses ennemis; un barbare
» qui mit le souverain bien à faire trembler les hommes. »
(*Lib. I, c.* 13.)

Je ne me rappelle plus à quel propos cette sortie violente se trouve dans le traité *des Bienfaits;* mais je suis sûr qu'elle n'y est pas déplacée. Le style de Sénèque est coupé, mais ses idées sont liées.

Sénèque pressentait sans doute les reproches qu'on lui ferait, lorsqu'il écrivait (*lib. II, c.* 18) : « Il ne m'est pas tou-
» jours possible de refuser; quelquefois je serai forcé de rece-
» voir un bienfait; un tyran cruel, ombrageux, prompt à s'irriter,
» regarderait mon refus comme une insulte...... » Cette maxime pouvait lui coûter la vie.

Sénèque exclut du nombre des bienfaiteurs les animaux. Sans m'engager de répondre à ses raisons, je ne puis m'empêcher d'exiger du bestiaire quelque reconnaissance pour le lion qui le reconnut et qui le défendit. Parce qu'un moment après l'animal bienfaisant avait oublié le service rendu, le bestiaire était-il dispensé de s'en souvenir? Répondre que oui, n'est-ce pas mettre l'homme et l'animal sur la même ligne? Il me semble que j'aurais mauvaise opinion de celui à qui son chien aurait sauvé la vie, et qui ne l'en aimerait pas davantage.

Notre philosophe accuse l'homme d'ingratitude, lorsqu'il ose reprocher à la nature de n'avoir pas rassemblé sur lui tous ses dons. Me permettra-t-on d'ajouter une raison à toutes celles qu'il en donne, et de la proposer à sa manière?

Homme, songe que c'est à la faiblesse de tes organes que tu dois la qualité qui te distingue des animaux. Ambitionnes-tu le regard perçant de l'aigle? tu regarderas sans cesse : l'odorat du chien? tu flaireras du matin au soir. L'organe de ton jugement est resté le prédominant et le maître; il eût été l'esclave d'un de tes sens trop vigoureux : de là ta perfectibilité. S'il existe dans ton cerveau une fibre plus énergique que les autres, tu n'es plus propre qu'à une chose, tu es un homme de génie : l'animal et l'homme de génie se touchent. Si l'érection, la faim, la

soif vous avaient tourmenté sans cesse, que sauriez-vous, que seriez-vous devenu?

La justesse et la force des argumens de Sénèque plaidant la cause des enfans contre les pères subjuguent ma raison, mais mon cœur se révolte contre cette ingrate dialectique. J'aime mieux m'exagérer le bienfait paternel, que d'affaiblir la reconnaissance filiale. Je demanderai si, dans le nombre de ces enfans qui prirent leurs pères sur leurs épaules, et qui les transportèrent le long des torrens de la lave enflammée qui découlait des flancs de l'Etna et qui brûlait leurs pieds (*De Ben. lib. III, cap.* 37), il y en eut un seul qui eût osé dire à sa mère : Nous sommes quittes? Mes oreilles se ferment à ce propos, et mon imagination se livre à un spectacle plus doux : je vois les pères, les mères, se précipiter sur leurs enfans et les baigner de leurs larmes; je vois les enfans essuyer ces larmes de leurs mains, et dans ce moment j'ignore quels sont les plus heureux. Je suis père, j'ai des enfans, et c'est ainsi que je sens.

Sénèque dit ailleurs « que les pères aiment plus leurs enfans » qu'ils n'en sont aimés... » Le fait est vrai; mais je trouve plus d'esprit que de solidité dans la raison qu'il en donne. « ...C'est, » ajoute le philosophe, que les pères se voient revivre dans » leurs enfans, et que les enfans se voient mourir dans leurs » pères.... » Ce sont les soins que nous donnons à nos enfans qui nous y attachent, et ce sont ces soins mêmes qui les gênent souvent et qui les détachent de nous. Leur reconnaissance ne commence que lorsqu'une expérience plus ou moins tardive les a convaincus de l'importance de nos leçons; que quand ils ont des enfans qu'ils tourmentent comme nous les avons tourmentés. Entre plusieurs enfans, quel est celui qui sera le plus cher à sa mère? l'enfant qu'elle aura allaité. S'il vient à mourir, elle pleurera et la perte de son enfant et la perte de ses peines. Ce n'est pas au jeu seulement, c'est en amour, c'est en amitié, c'est en mille et mille circonstances qu'on court après son argent. « Si vous craignez de perdre votre amant, acceptez » ses présens; si vous craignez de perdre le goût que vous » avez pour lui, ne les acceptez pas.... » La femme qui don-

nait ce conseil à son amie avait de la raison et de la finesse.

Bienfaiteur, si tu m'humilies, tu entendras de moi le discours du citoyen sauvé de la proscription des Triumvirs par un ami de César, qui lui rappelait trop souvent ce bienfait. Je te dirai (*lib. II, cap.* 11) : « Rends-moi à César : jusques à quand » me répéteras-tu : Je t'ai sauvé, je t'ai arraché du supplice ! » Je te dois la vie, si je m'en souviens; la mort, si tu m'en » fais souvenir ; rien, si tu m'as sauvé par vanité. Ne cesseras-tu » pas de me traîner à ton char ? Ne me laisseras-tu pas oublier » mon malheur? Sans toi, je n'aurais été mené en triomphe » qu'une fois. »

Peut-on quelquefois rappeler le service qu'on a rendu? Sénèque répond à cette question, en introduisant un soldat vétéran, accusé d'avoir exercé des violences contre ses voisins, et plaidant en présence de Jules-César sa cause qu'on instruisait avec chaleur (*lib. V, cap.* 24). « ....Vous souvenez-vous, » mon général, d'une entorse que vous vous donnâtes au talon? » C'était en Espagne, près du Sucron. — César dit : Je m'en » souviens. — Et lorsque vous voulûtes vous reposer, par un so- » leil ardent, à l'ombre d'un arbre peu touffu, le seul qui eût » pu croître parmi les rochers pointus dont le sol était hérissé, » vous souvenez-vous qu'un de vos soldats étendit sur vous son » manteau? — Si je me le rappelle? répondit César; j'étais » même dévoré par la soif; et comme la douleur de mon pied » ne me permettait pas d'aller à la fontaine voisine, je m'y traî- » nais, lorsqu'un de mes soldats m'apporta de l'eau dans son » casque. — Et l'homme et le casque, dites, mon général, les » reconnaîtriez-vous? — Pour le casque, non; pour l'homme, » je le crois; mais à quoi cela revient-il? car, certes, tu n'es » pas cet homme-là. — Vous ne devez pas me reconnaître : car » alors j'étais sain, j'avais tous mes membres; mais depuis j'ai » perdu un œil à la bataille de Monda, et l'on m'a trépané : » vous ne reconnaîtriez pas davantage le casque; il a été fendu » sous le sabre d'un Espagnol. » César étonné défendit qu'on inquiétât ce soldat, et lui adjugea les terres en litige. Cependant

pourquoi un bon soldat ne serait-il pas un mauvais voisin? Et voilà ce que peut l'éloquence.

Le chapitre 3 du VIe livre est très-ferme, très-beau, et j'en conseillerais la lecture à celui qui veut savoir le moyen de donner de la consistance à des choses passagères, qui, par elles-mêmes, n'en ont aucune.

J'indiquerais bien les chapitres 32, 33 et 34 du même livre, aux souverains; mais quand le philosophe leur aurait appris qu'un bien dont les plus grandes fortunes sont privées, qu'un bien qui manque à ceux qui possèdent tout, est un ami qui sache dire la vérité, qui arrache au concert trop harmonieux de la flatterie un grand enivré par la foule des imposteurs, amené jusqu'à l'ignorance du vrai, jusqu'à la haine du vrai, par l'habitude d'entendre, non des choses salutaires et honnêtes, mais des choses douces et empoisonnées; un ami, où le trouveront-ils? Quand cet ami les aurait convaincus de l'importance d'être entourés de gens de bien, les appelleraient-ils auprès de leur personne? et quand ils les y auraient appelés, comment les y garderaient-ils?

Que nous serions heureux, si nous réfléchissions sur les avantages que nous devons à notre médiocrité, et dont les hautes conditions sont privées! nous avons presque autant de ressources pour devenir bons, qu'ils en ont pour devenir méchans: ils usent aussi bien des leurs que nous usons mal des nôtres; d'où il arrive que nous sommes tous corrompus.

Sénèque remarque (*lib. VI*, *cap.* 32) « que c'est le caractère » des rois de regretter les morts, pour outrager les vivans, et » de louer la hardiesse à dire la vérité, dans ceux dont ils n'ont » plus à craindre de l'entendre. »

Le poète Rabirius[1] met un très-beau mot dans la bouche d'Antoine mourant: *Je n'ai plus que ce que j'ai donné*. Et pourquoi ne dirais-je pas aussi à la fortune: « Enlève-moi ce qui me reste, et tu ne me feras pas mourir tout-à-fait indigent? »

[1] Voyez le traité *des Bienfaits*, liv. VI, chap. 3.

Si la lecture de Sénèque tourmente le méchant, l'homme de bien y trouve souvent son éloge.

Dans ce traité *des Bienfaits*, à chaque chapitre on croit que tout est dit, et cependant il n'en est rien. Sénèque ne montre dans aucun autre de ses ouvrages autant de fécondité. Les auteurs du siècle de la grande éloquence ont su communément présenter leurs idées d'une manière plus simple et plus imposante ; mais en avaient-ils autant que Sénèque ?

FINIS LIBRORUM DE BENEFICIIS.

TABULA

RERUM QUÆ IN HOC SECUNDO SENECÆ VOLUMINE

CONTINENTUR.

DE PROVIDENTIA.

DE CONSOLATIONE AD HELVIAM.

CONSOLATIO AD MARCIAM.

CONSOLATIO AD POLYBIUM.

DE MORTE CLAUDII CÆSARIS LUDUS.

DE BENEFICIIS.

